

**AGRO-RESOURCES IN THE ENERGY POLICY
OF SLOVAKIA AND SERBIA**

E. MARIŠOVÁ, prof., PhD.

***Slovak University of Agriculture in Nitra – Faculty of European Studies
and Regional Development***

e-mail: eleonora.marisoval@gmail.com

J. MILOVANOVIĆ, professor

Singidunum University Belgrade – Faculty of Applied Ecology Futura

e-mail: jelena.milovanovic@futura.edu.rs

Z. JUREKOVÁ, prof., RNDr. CSc.

***Slovak University of Agriculture in Nitra – Faculty of European Studies
and Regional Development***

e-mail: zuzana.jurekova@uniag.sk

M. MARIŠ, Ing., PhD., assistant

***Slovak University of Agriculture in Nitra – Faculty of European Studies
and Regional Development***

e-mail: martin.maris@uniag.sk

G. DRAŽIĆ, professor

Singidunum University Belgrade – Faculty of Applied Ecology Futura

e-mail: gordana.drazic@futura.edu.rs

U. RADOJEVIĆ, assistant

Singidunum University Belgrade – Faculty of Applied Ecology Futura

e-mail: uros.radojevic@futura.edu.rs

Abstract. *Energetics is a key sector of the national Economy in Slovakia and Serbia as well. The main objectives and priorities are reflected in the strategic document "Action Plan on Energy Policy till 2035 with a view to 2050" in Slovakia and in the Energy Development Strategy till 2025 with projections till 2030 in Serbia. Both states increase their energetic security and self-sufficiency by diversification of energy sources in favor of renewables and low carbon technology deployment.*

Agricultural biomass has the largest technical potential in Slovakia. It is obtained from the direct production of field crops and energy plants as well as from the "rest" of farming and landscape maintenance (other biomass). Slovakia has the potential and the appropriate climate for the cultivation of energy plants and fast-growing trees/ Salix sp., Populus sp. and Robinia sp./ [3. vol 8, no. 2, pp. 47–55], [3, vol. 58, no. 4, pp. 651–662] and crops /Miscanthus, Panicum, Sorghum/ [3, vol. 9, no. 2, pp. 29–34.]. The most suitable ecological conditions can be found in lowlands and highlands located in warmer climate conditions and rather humid soils.

Slovak legislation set the condition for fast-growing trees on agricultural land. The plantation can be established on soil that is classified in 5–9 quality

category indicated by BPEJ code (number 1 represents the highest quality soil, number 9 the lowest); contaminated soil; soil classified in 3 or 4 quality category if it is located in floodplain, the soil is waterlogged or exposed to wind erosion (Act No 34/2014 Coll.). Other potentially suitable areas include fallow lands and unused agricultural soils. The acreage of the fallow land in Slovakia is about 13,312.51 ha and the unused agricultural soils represent 15,575.85 ha [11.].

The highest share of the both areas can be found in Banská Bystrica region. Sensitive areas (contaminated soils) are suitable for fast-growing trees, due to the fact that they are excluded from food production. The sensitive areas are located in territory of Upper Nitra, Žilina, Ružomberok, Banská Bystrica, Žiarska valley (Žiar), Jelšava and Hačava. The largest identified areas suitable for agro-energy crops in Serbia are unused agricultural lands. Degraded land, which could also be used as a source of biomass for biofuels, is also present but in significantly lower amount.

The added benefit is the remediation of polluted soils and minimizing of degradation caused by surface resource exploitation. The fertile and moderate degraded agricultural land provides suitable conditions for agro-energy crops (such as *Miscanthus*) biomass production for energy and ecoremediation purposes. Production of agro-energy crops may improve the quality of life in rural areas, reduce poverty and prevent social and environmental degradation supporting the diversification of rural economy.

Keywords: agro-energy crops, energy policy, fast-growing trees, Slovakia, Serbia

Introduction. The energy policy of the EU is based on reducing all kinds of energy, increasing its efficiency in production and in consumption in each sector, curbing the use of fossil energy resources and their compensation of renewable resources of energy. Renewable non-fossil energy resources is wind, water, geothermal, solar, soil, air, landfill and sewage gas and biogas and biomass energy. The European Commission in 2014 formulated a new goal in the area of energetics, which would to be applied till the 2030. They are following:

- reduction of greenhouse gas emissions by 40% /below the level of 1990/, which is necessary to reach through applying of the measures in member states of the EU.

Obligatory aim for the whole EU

- secure the transition on competitive, safe and sustainable energy system, which is energy from renewable resources;
- raise the energetic efficiency, its improving contributes to filling all goals of energy policy of the EU;
- introduce a new system of management: incoming from national plans for competitive, safe and sustainable energetics.

Biomass such as renewable resource of the energy, does not have on the EU level separate obligatory policy. It is considered as an applied policy of the EU, which obliging criteria and recommendations for Europe have been implemented to action plans of all member states. In Slovak republic the

energy policy is managed by National action plan for energy from renewable resources, which was elaborated based on the directive of European parliament and the Council /2009/28/ES.

Broadly, the topic of the renewable energy resources was integrated in Rural Development Program 2014–2020. More specifically, Biomass Action Plan 2008–2013, Strategy of higher use of the renewable energy resources in Slovakia and Strategy of energy security of Slovakia till 2030 have been adopted. The overall strategic goal is to increase the share of renewable energy resources on total gross energy consumption by 20% in EU countries. For Slovakia, the specific goal was set at 14% of the share (11,3% share in 2011) till 2020.

The Republic of Serbia has adopted to implement various directives in the field of renewable energy sources, and in accordance with Directive 2009/28/E3 Serbia accepted binding targets for member states of the European Union to ensure that renewable energy by 2020, account for 20% of gross final consumption at EU level; also, in the same period, Serbia accepted to improve energy efficiency for 20%. In accordance with Directive 2009/28/E3 and the Decision of the Ministerial Council of the Energy Community (18/10/2012), Serbia has set itself the ambitious target of 27% RES in gross final energy consumption in 2020, and in relation to that goal adopted significant number of laws and administrative provisions [6, p. 42–57.].

For the human the biomass were before the industrial revolution predominant type of the energy, later, after the introduction of technologies based on combustion of the oil and gas, interest about its consumption declined rapidly. Nowadays, biomass from agriculture, forestry and organic communal waste has strategic importance. The reason is reducing world reserves of fossil energy resources, but also the prediction of the consequences of climate changes, awaiting, severe economic, environmental and social consequences [1, p. 74.]. Finally, it is also the interest of the consumer society about cheaper solution of energy consumption, while various forms of biomass are accessible and for its growing and processing relative low costs is needed.

In recent years in the number of countries /Poland, Spain, Italy, Great Britain, Romania, Lithuania, Hungary and not least also Slovakia/ are developing bioenergetics systems, where at the beginning biomass is purposefully grown, from which are split firewood /pellet, briquette and others/ produced, which combusted a used for heat production, or gassed and use for gas production.

In the Slovak Republic, according the statistical office of Slovakia SR /2013/, fast growing plants and ground woods had been growing at 676,01 ha of arable land, whereby this area should rise on 213 000 ha by 20130.

Slovak legislation sets the condition for growing fast-growing trees on agricultural land. The plantation can be established on soil that is classified in 5-9 quality category indicated by BPEJ code (number 1 represents the highest quality soil, number 9 the lowest); contaminated soil; soil classified in 3 or 4 quality category if it is located in flood plain, the soil is waterlogged or exposed to wind erosion (Act No 34/2014 Coll.).

The aim of the paper was to analyze the potential of abandoned and degraded land in Slovakia and Serbia with the focus on determining the quantity of such land and its potentials for agro-energy crops cultivation and biomass production.

Materials and methods. The maps representing areas of individual types of land use were created in Arcview 3.2 software based on data obtained from [11].

Obtaining relevant data to assess the presence of abandoned agricultural and degraded land in the Republic of Serbia was done from multiple sources which include relevant literature, data from the Statistical Office of the Republic of Serbia, Corine Land Cover data, remotely sensed data, field data and other. Comparison of data collected through two agricultural censuses has been done with the aim of determination of the amount of abandoned agricultural land. Data for sizes and locations of land degraded through surface resource exploitation was obtained through remotely sensed data and with the use of Google Earth. For every site where determining of the precise location was possible all data was transferred in GIS with ArcMap.

Results and Discussion. Fast-growing trees, mainly willows and poplars and perennial grass *Miscanthus* are expected to play a big role in Slovak renewable energy policy, due to the fact that they are suitable for our agro-ecological and economic conditions. The most suitable ecological conditions can be found in lowlands and highlands located in warmer climate conditions and rather humid soils [11.]. The land used for energy cropping is a natural resource, comprising soil, minerals, water and biota. As such it plays an important role in delivering valuable ecosystem services, such as supporting the cultivation of biomass for food, energy and other products, and regulating the environment.

Other potentially suitable areas include fallow lands and unused agricultural soils. The acreage of the fallow land in Slovakia is about 13,312.51 ha and the unused agricultural soils represent 15,575.85 ha [11.]. The highest share of the both areas can be found in the Banská Bystrica region (Fig.1).

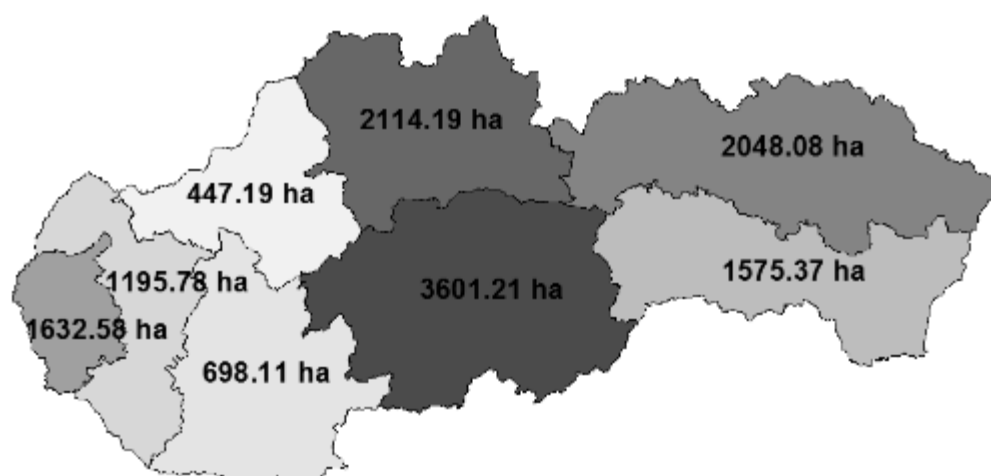
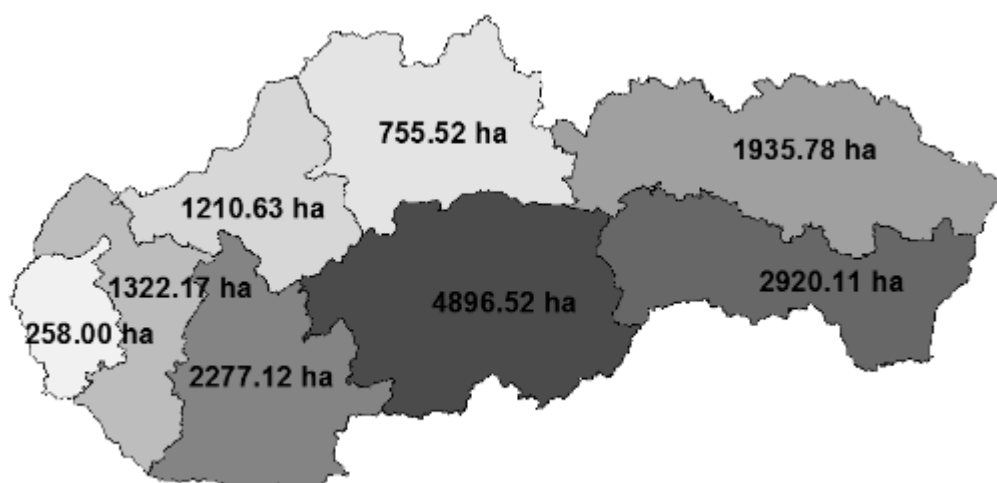

Fig. 1. Acreage of fallow land in Slovak counties (based on data from VÚPOP and according to Hauptvogel 2015)

**Fig. 2. Acreage of unused agricultural soils in Slovak counties [ha]
(based on data from VÚPOP and according to Hauptvogel 2015)**

Sensitive areas (contaminated soils) are suitable for fast-growing crops, due to the fact that they are excluded from food production. The sensitive areas are located in territory of Upper Nitra, Žilina, Ružomberok, Banská Bystrica, Žiarska valley (Žiar), Jelšava and Hačava (Fig. 3).

Fig. 3. Location of sensitive areas in Slovakia (based on data from VÚPOP and according to Hauptvogel 2015)

The analyzed area shown in Figure 1–3 evidence that Slovak republic dispose significant area by extension suitable for establishing plantations of fast-growing energetic crops. We would like to alert on reality, that growing so called energy crops by plantation method might threat recuperative potential and ecological stability of the area. Growing cycles /5–6 triennial cycles/ durate 15–20 years, however the area might be threat by water circulation changes, requirements on higher inputs and by pests. Concentrated growing of the biomass might affect also rural regions, which actually are exploited by monopoly suppliers of the energy, without the possibility of farmers significantly affect the price.

This is also the reason, why we have focused on alternative models for instance integrated food-energy system, which was proposed by Sachs et al. in 1991 and it is supported by the FAO via the promotion of international technical consultations. Integrated Food-Energy Systems optimizes the relation /synergy/ between the crops assigned for production of food and crops growing for energy purposes, as well as substrates becoming from breeding of the livestock /fish eventually/. Furthermore, system uses agroindustrial Technologies /gassification, anaerobic digestion/, which enables processing of secondary products, recycling and economic use production residues. It could be argued, that in such a system would be conflict of interest between the producers of the food and energy crops.

There must clearly decide the farm management, according the technological and economical opportunities and local conditions, how much acreage of the area will assign for growing the crops for food or energy use. This is combined system of resources in which the inputs and additional energy for growing the crops do not increase and in crop rotations are incorporated also intercrops, feed and energy crops. In the system, there is nothing considered as a waste / which remain as a result of the one process is starting product for another process.

Data on unused agricultural land, as well as differences among different parts of Serbia are shown in table 1. A total of 424.054 ha, which is about 5% of the territory of Serbia, represents agricultural land which currently not being used [7, p. 51–55.].

1. Unused agricultural land in different parts of Serbia

Region	Unused Area (ha)
Belgrade region	12 076
Vojvodina	72 313
Šumadija and Western Serbia	141 220
South and Eastern Serbia	198 445
Total	424 054

Comparing previous available data with data from the recent agricultural census indicates that the percentage of unused agricultural land is rising. This is also evident in data obtained from Corine land cover for year 1990 and 2000, table 2.

2. Corine land cover changes between 1990–2000

Land cover type	Detected change
Artificial areas	Increase of around 4000 ha
Agricultural areas	Decrease of around 8000 ha
Forests and semi-natural areas	Increase of around 2000 ha

Regarding ash dumps and surface coal and mineral exploitation, there are around 1 500 ha of ash dumps area, close to 80 000 square kilometres of degraded areas associated with surface coal exploitation, and around 30 000

square kilometres of degraded areas associated with surface mineral exploitation, Fig. 4 [7, p. 51–55].

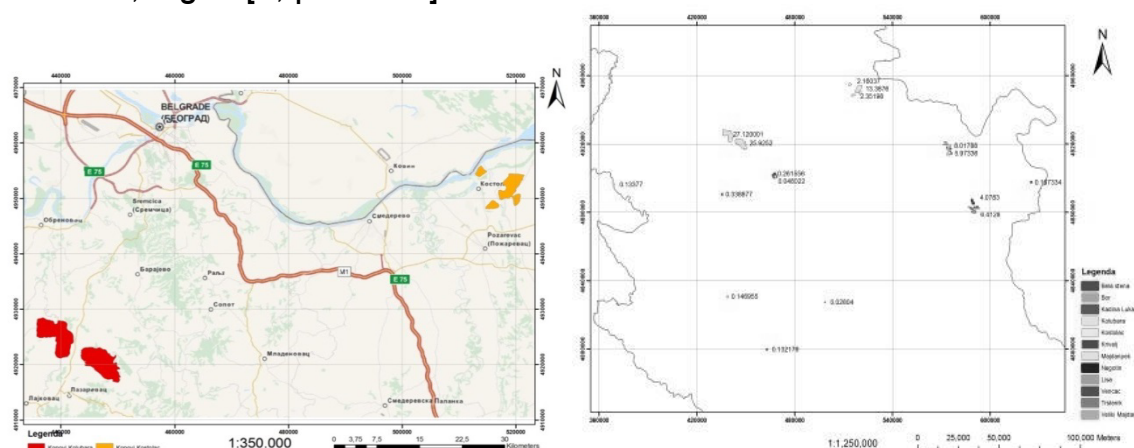

Fig. 4. Locations of surface coal and mineral exploitation in Serbia

Conclusions. Energy policy of the Slovak republic is based on reducing consumption of all kinds of the energy, increasing its efficiency in production and consumption in each sector, limitation of use of fossil resources and its compensations by renewable resources of energy. It is governed by the National action plan for energy from renewable resources /2010/. Slovakia has potential and suitable climate for growing the energy crops, fast-growing crops / *Salix sp.*, *Populus sp.* a *Robinia sp.*, *Paulownia sp.*/ a bylín /*Miscanthus*, *Panicum* , *Sorghum*/ The most suitable ecological conditions can be found in lowlands and highlands located in warmer climate conditions and rather humid soils [11.].

Slovak legislation set the condition for fast-growing trees on agricultural land. The plantation can be established on soil that is classified in 5–9 quality category indicated by BPEJ code (number 1 represents the highest quality soil, number 9 the lowest); contaminated soil; soil classified in 3 or 4 quality category if it is located in floodplain, the soil is waterlogged or exposed to wind erosion (Act No 34/2014 Coll.). Other potentially suitable areas include fallow lands and unused agricultural soils. The acreage of the fallow land in Slovakia is about 13,312.51 ha and the unused agricultural soils represent 15,575.85 ha [11.]

The largest identified areas suitable for agro-energy crops in Serbia are unused agricultural land, the presence of degraded land, which could also be used as a source of biomass for biofuels is also present but in significantly lower amount. Total possible available land for agro-energy crops in Serbia is close to 440 000 ha. For this land to be used as source of biomass for biofuels it is necessary to determine their spatial characteristics, more precisely their exact locations and sizes of specific sites. This can be achieved through further and more detailed remote sensing with field validation.

Considerable scope for acquisition of agricultural biomass we see even in changing the management on the farm and to the adaptation of the model Integrated Food – Energy Systems that optimizes the relationship / synergy / between crops destined for food production and grown for energy purposes , as well as substrates derived from breeding livestock . The system also uses

agroindustrial technology / gassification , anaerobic digestion / enabling the processing of by-products , recycling and economical use of production residues

This research was supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia and the Electric Power Industry of Serbia through the project TR31078 “Ecoremediation of degraded areas through agro-energy crops production” and project of bilateral cooperation between Serbia and Slovakia SK-SRB-2013-0031: “Revitalization of small agricultural farms through energy crops cultivation and biomass production (RE-BIO)”.

References

1. Bogdanski, A. et al. (2010). Making integrated food-energy systems work for people and climate – An overview, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, Italy. ISBN 978-92-5-106772-7.
2. Demo, M. et al. (2013). Biomass production potential of different willow varieties (*Salix* spp.) grown in soil-climatic conditions of South-Western Slovakia. In: *Wood research*, 58, 4, 651–662. ISSN 1336-4561.
3. Jureková, Z., Dražić, G., Kotrla, M., Marišová, E., Milovanović, J., Tóthová, M., Končeková, L. (2011). Biological factors influencing the growth and biomass production of willows planted in Southern Slovakia 2011. In *Acta regionalia et environmentalica*, 8, 2, 47–55. ISSN 1336-5452.
4. Jureková, Z., Kotrla, M., Pauková, Z., Prčík, M. (2012). The growth and yield of different miscanthus genotypes in the conditions of South-Western Slovakia. In *Acta regionalia et environmentalica*, 9, 2, 29–34. ISSN 1336-5452.
5. Jureková, Z., Hauptvogel, M. et al. (2015). Fast-growing energy crops grown in conditions of Slovakia in the context of the EU energy policy / Zuzana Jureková ... [et al.]. – grafy, ilustr., tab. In: *Acta regionalia et environmentalica*. – ISSN 1336-5452, 12, 1, 1–5.
6. Marišová, E., Milovanović, J., Ilková, Z., Mariš, M., Palšová, L., Mandalová, K. (2015). Legislation, support and development of renewable energy resources and business. International Scientific Conference „Fast-growing plants and herbs in Slovakia“, Faculty of European Studies and Regional Development Slovak Agricultural University in Nitra, Slovakia. *Economics of Agriculture*, 3, 42–57.
7. Radojević, U., Ninković, M., Milanović, J. (2015). Identification of marginal land suitable for biofuel production in Serbia. International Scientific Conference „Fast-growing plants and herbs in Slovakia“, Faculty of European Studies and Regional Development Slovak Agricultural University in Nitra, Slovakia. *Acta Regionalia et Environmentalica*, 2, 51–55.
8. Key World Energy Statistics (2015). <https://www.iea.org/publications/...Key>
9. Národný akčný plán pre energiu z obnoviteľných zdrojov –
10. www.economy.gov.sk/narodny-akcny-plan-pre-energiu-z.../135436s
11. Sachs, I., & Silk, D. (1991). Final Report of the Food Energy Nexus Programme of the United Nations University 1983–1987. UNU-FEN. Smernice Európskeho parlamentu a rady /2009/28/ES.
11. www.energie-portal.sk Štatistický úrad SR www.statistics.sk Výskumný ústav pôdoznanectva a ochrany pôdy www.podnemapy.sk/portal/verejnost/bpej

АГРОРЕСУРСИ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ СЛОВАЧЧИНИ ТА СЕРБІЇ

Е. Марісова,
Є. Міловановіч,
З. Юрекова,
М. Маріс,
Г. Дразіч,
У. Радосвіч

Анотація. Енергетика є ключовим сектором національної економіки в Словаччині та Сербії. Основні цілі й пріоритети відображені в стратегічному документі «План дій з енергетичної політики до 2035 року з перспективою до 2050 року» в Словаччині, і в «Стратегії розвитку енергетики до 2025 року з прогнозами до 2030 року» в Сербії. Обидві держави збільшують свою енергетичну безпеку й самодостатність шляхом диверсифікації джерел енергії на користь відновлюваних джерел енергії та впровадження низьковуглецевих технологій.

Сільськогосподарська біомаса має найбільший технічний потенціал у Словаччині. Її отримують з безпосереднього виробництва польових культур та енергетичних установок, а також від «відпочинку» сільського господарства й ландшафтного обслуговування (іншої біомаси). Словаччина має потенціал і відповідний клімат для вирощування енергетичних рослин і швидкорослих дерев (*Salix* sp., *Populus* sp. and *Robinia* sp.) [З. vol 8, no. 2, pp. 47–5], [З. vol. 58, no. 4, pp. 651–662] і зернові культури (*Miscanthus*, *Panicum*, *Sorghum*) / [З. vol. 9, no. 2, pp. 29–34.]. Найбільш придатні екологічні умови можуть бути знайдені в низинах і височинах, розташованих у більш теплих кліматичних умовах і достатньо вологих ґрунтах.

Словацьке законодавство встановило умови для швидко зростаючих дерев на сільськогосподарських землях. Платанція може бути встановлена на ґрунті, який класифікується в 5–9 категорії якості, зазначеній ВРЕУ кодом (номер 1 представляє високу якість ґрунту, номер 9 – найнижчу); забруднений ґрунт; ґрунти поділяються на 3 або 4 категорії якості, якщо вони розташовані в заплаві, заболочені або піддаються вітровій ерозії (Закон № 34/2014 Coll.). Інші потенційно придатні райони включають поклади й невикористовуваних сільськогосподарських земель. Площа посіву на перелогових землях в Словаччині становить близько 13,312.51 га й невикористаних сільськогосподарських ґрунтів – 15,575.85 га [11].

Найвищу частку обох областей можна знайти в місті Банська область – Бистриця. Чутливі ділянки (забрудненого ґрунту) підходять для швидкорослих дерев, через те, що вони виключені з виробництва харчових продуктів. Чутливі ділянки розташовані на території Верхнього Нітра, Жиліна, Ружомберок, Банська Бистриця, Жарська долини (Ziar), Елшава і Хасава. Найбільшими було визначено області, придатні для агроенергетичних культур – невикористані сільськогосподарські землі в Сербії. Деградовані землі, які теж можуть бути використані як джерело біомаси для виробництва біопалива, є також, але в значно меншій кількості.

Додатковою перевагою є рекультивація забруднених ґрунтів і зведення до мінімуму деградації, викликаних експлуатацією поверхневих ресурсів. Родючі й помірно деградовані сільськогосподарські угіддя забезпечують сприятливі умови для агроенергетичних культур (таких як *Miscanthus*) виробництво біомаси для виробництва енергії та екорекультивації. Виробництво агро-енергетичних культур може сприяти поліпшенню якості життя в сільській місцевості, скороченню бідності й запобіганню соціальної та екологічної деградації, яка підтримує диверсифікацію сільської економіки.

Ключові слова: агроенергетичні культури, енергетична політика, швидкорослі дерева, Словаччина, Сербія

АГРОРЕСУРСЫ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКЕ СЛОВАКИИ И СЕРБИИ

Е. Марисова,
Е. Милованович,
З. Юрекова,
М. Марис,
Г. Дразич,
У. Радоевич

Аннотация. Энергетика является ключевым сектором национальной экономики в Словакии и Сербии. Основные цели и приоритеты отражены в стратегическом документе «План действий по энергетической политике до 2035 года с перспективой до 2050 года» в Словакии и в «Стратегии развития энергетики до 2025 года с прогнозами до 2030 года» в Сербии. Оба государства увеличивают свою энергетическую безопасность и самодостаточность путем диверсификации источников энергии в пользу возобновляемых источников энергии и внедрения низкоуглеродистых технологий.

Сельскохозяйственная биомасса имеет наибольший технический потенциал в Словакии. Ее получают из непосредственного производства полевых культур и энергетических установок, а также от «отдыха» сельского хозяйства и ландшафтного обслуживания (биомассы). Словакия имеет потенциал и благоприятный климат для выращивания энергетических растений и быстрорастущих деревьев /*Salix* sp., *Populus* sp. and *Robinia* sp./ [3. vol 8, no. 2, 47–55 [3. vol. 58, no. 4, pp. 651–662] и зерновые культуры /*Miscanthus*, *Panicum*, *Sorghum*/ [3. vol. 9, no. 2, pp. 29–34.]. Наиболее подходящие экологические условия могут быть найдены в низинах и возвышенностях, расположенных в более теплых климатических условиях и достаточно влажных почвах.

Словацкое законодательство установило условия для быстро растущих деревьев на сельскохозяйственных землях. Плантация может быть установлена на грунте, который классифицируется в 5–9 категории качества, указанной ВРЕЖ кодом (номер 1 представляет высокое качество почвы, номер 9 – низкое) загрязненная почва; почвы

делятся на 3 или 4 категории качества, если они расположены в пойме, заболоченные или подвергаются ветровой эрозии (Закон № 34/2014 Coll.). Другие потенциально пригодные районы включают залежи и неиспользуемых сельскохозяйственных земель. Площадь посева на залежных землях в Словакии составляет около 13,312.51 га и неиспользованных сельскохозяйственных почв – 15,575.85 га [11].

Самую высокую долю обеих областей можно найти в городе Банска область – Быстрица. Чувствительные участки (загрязненной почвы) подходят для быстрорастущих деревьев, потому, что они исключены из производства пищевых продуктов. Чувствительные участки расположены на территории Верхнего Нитра, Жилина, Ружомберок, Банска Быстрица, Жарска долины (Ziar), Елшава и Хасава. Крупнейшими были определены области, пригодные для агро-энергетических культур – неиспользованные сельскохозяйственные земли в Сербии. Дегradированные земли, которые также могут быть использованы в качестве источника биомассы для производства биотоплива, также есть, но в значительно меньшем количестве.

Дополнительным преимуществом является рекультивация загрязненных почв и сведения к минимуму деградации, вызванных эксплуатацией поверхностных ресурсов. Плодородные и умеренно-деградированные сельскохозяйственные угодья обеспечивают благоприятные условия для агро-энергетических культур (таких как *Miscanthus*) производство биомассы для производства энергии и экорекультивации. Производство агроэнергетических культур может способствовать улучшению качества жизни в сельской местности, сокращению бедности и предотвращению социальной и экологической деградации, которая поддерживает диверсификацию сельской экономики.

Ключевые слова: агроэнергетические культуры, энергетическая политика, быстрорастущие деревья, Словакия, Сербия

UDS 631.115.1:336.77(438) “2010/2015”

THE IMPORTANCE OF LOANS FOR FARMERS IN COOPERATIVES BANKS IN POLAND BETWEEN 2010–2015

E. STOLA, Ph.D.,
Warsaw University of Life Sciences

e-mail: emilia_stola@sggw.pl

A. STEFAŃSKI, Ph.D.,
WSB University in Poznań

e-mail: artur.stefanski@wsb.poznan.pl

Abstract. The objective of the article was to analyze how the share of agricultural credits changed in the credit portfolio of Polish cooperative banks

делятся на 3 или 4 категории качества, если они расположены в пойме, заболоченные или подвергаются ветровой эрозии (Закон № 34/2014 Coll.). Другие потенциально пригодные районы включают залежи и неиспользуемых сельскохозяйственных земель. Площадь посева на залежных землях в Словакии составляет около 13,312.51 га и неиспользованных сельскохозяйственных почв – 15,575.85 га [11].

Самую высокую долю обеих областей можно найти в городе Банска область – Быстрица. Чувствительные участки (загрязненной почвы) подходят для быстрорастущих деревьев, потому, что они исключены из производства пищевых продуктов. Чувствительные участки расположены на территории Верхнего Нитра, Жилина, Ружомберок, Банска Быстрица, Жарска долины (Ziar), Елшава и Хасава. Крупнейшими были определены области, пригодные для агро-энергетических культур – неиспользованные сельскохозяйственные земли в Сербии. Деградированные земли, которые также могут быть использованы в качестве источника биомассы для производства биотоплива, также есть, но в значительно меньшем количестве.

Дополнительным преимуществом является рекультивация загрязненных почв и сведения к минимуму деградации, вызванных эксплуатацией поверхностных ресурсов. Плодородные и умеренно-деградированные сельскохозяйственные угодья обеспечивают благоприятные условия для агро-энергетических культур (таких как *Miscanthus*) производство биомассы для производства энергии и экорекультивации. Производство агроэнергетических культур может способствовать улучшению качества жизни в сельской местности, сокращению бедности и предотвращению социальной и экологической деградации, которая поддерживает диверсификацию сельской экономики.

Ключевые слова: агроэнергетические культуры, энергетическая политика, быстрорастущие деревья, Словакия, Сербия

UDS 631.115.1:336.77(438) “2010/2015”

THE IMPORTANCE OF LOANS FOR FARMERS IN COOPERATIVES BANKS IN POLAND BETWEEN 2010–2015

E. STOLA, Ph.D.,
Warsaw University of Life Sciences

e-mail: emilia_stola@sggw.pl

A. STEFAŃSKI, Ph.D.,
WSB University in Poznań

e-mail: artur.stefanski@wsb.poznan.pl

Abstract. The objective of the article was to analyze how the share of agricultural credits changed in the credit portfolio of Polish cooperative banks

and how these changes influence banks' solvency. Two hypotheses were verified: H1– the share of farmers in the cooperative banks' credit portfolio diminishes if compared to other client groups, H2 – the diminishing share of farmers in the cooperative banks' credit portfolio is positively correlated with the level of the solvency ratio and Tier-1 capital ratio. In order to verify the hypotheses, the authors used the deductive reasoning method as well as correlation and regression analyses.

The first hypothesis was confirmed, as the share of agricultural loans systematically decreased in the total portfolio of receivables from non-financial clients of cooperative banks in Poland. The reverse relation took place between the share of loans for farmers, the capital adequacy ratio and Tier 1. The decreasing share of farmers in the credit portfolio of cooperative banks is correlated with the capital adequacy ratio and Tier-1 capital ratio, but it is not a one-direction correlation – positive, hence H2 has not been confirmed.

Keywords: *cooperative banks, credit portfolio, solvency, agrarian credit, loans for famers*

1. Introduction

Cooperative banks have been associated with financial support given to small companies and farmers since they started operating on the Polish market. The objective of the article is to analyze how the share of agricultural credits changed in the credit portfolio of Polish cooperative banks and how these changes influence banks' solvency. Two hypotheses will be verified. The first assumes that the importance of farmers as clients of cooperative banks steadily diminishes, which is confirmed by the decreasing share of agricultural credits in the portfolio of receivables from non-financial clients.

The data from 2010–2015 encompassing the whole sector of cooperative banks in Poland will be analyzed. The second hypothesis assumes the decrease in the share of agricultural credits in the total credit portfolio which deteriorates banks' solvency. To verify it, quarterly financial results of cooperative banks operating in Poland will be analyzed between 2011–2015. The difference in the time span results from the inaccessibility of comparable data of the same. In order to verify the hypotheses, the authors used the deductive reasoning method as well as correlation and regression analyses.

2. Farmers as clients of cooperative banks

A farm is an entity which combines three basic production factors. However, it is only the productivity of capital resources which is comparable to the average EU level. Labor and land productivity, though still improving, lag well behind average EU values. The improvement in productivity and decrease in the distance to other EU member states would not have been possible without significant financial support which farmers obtained not only due to Common Agricultural Policy, but also as bank loans. Preferential investment credits equaled as much as 71.4% of investment value in agriculture between 2004–2013. The share of cooperative banks in the level of farmers' indebtedness between 2004–2014 stood at 67.4%–57.1%. The observed

downward trend results from the transfer of farmers-debtors to BGŻ BNP Paribas, which at the same time increased its share in financing farming activities from 15.5% to 20.7% [3, pp. 124–125].

From the financial system perspective, it is extremely important to guarantee farmers free access to this source of farm financing. It should be understood as such financing terms which do not discriminate farmers – in comparison to other client groups of a bank – and, groundlessly, do not restrict the possibility to take advantage of this type of financing. The key role here should be assigned to local banks, in particular cooperative banks which operate in the nearest environment of farms and therefore have become a natural financial partner of farmers. The role of cooperative banks is dominant, then.

The characteristics of cooperative banks which facilitate the development of their dominant position in financing farmers include the following [2, pp. 50–70]:

- a strong engagement in local clients service,
- accessibility of banks to farmers (a huge network of agencies in the country in comparison to competitors and their relative proximity),
- applying so called relationship banking, i.e. credit rating procedures allow for reputational guarantee and soft information which is hard to confirm,
- decision independence of bank divisions, which facilitates the decision-making process (certainly, up to certain amounts),
- huge experience and know-how in agriculture financing,
- peculiar organizational and legal structure determining the cooperative logic and co-ownership of the bank by farmers¹.

For many years different publications have been touching upon the factors influencing the choice of a loan in the financial decision-making process undertaken by agriculture enterprises. The research areas in financing this group of entities may be defined as follows [7, p. 620]:

- a) combining agricultural enterprises with institutional environment,
- b) combining financial decisions with investment decisions made by farmers,
- c) credit limitations in agriculture, in particular the discussed problem of information asymmetry on the agricultural credit market,
- d) credit subsidies,
- e) the importance of cooperative banks in farmers' crediting.

The issues discussed in the article suit well both the first and the last area of research.

Crediting in agriculture is essential for its proper development, creation of capital base or effective capital allocation. It fulfills a number of functions among which the most important seem to be the facilitation of intensification and development of agricultural production as well as the possibility to introduce technological, biological and social advances. The importance of this source of

¹ This thesis is widely discussed in literature. There is a more often tendency to treat cooperative banks first as a bank and then as an association. It makes the managers of cooperative banks obliterate the differences in not only management but also in strategic plans towards commercial banks. There is also a much stronger profit-orientation visible. [5, pp. 137–163].

financing started to increase when the sector had to adjust to common processes taking place in modern economies, because the accumulation of internal income was often insufficient to restructure agriculture itself [6, p. 47].

Cooperative banking has undergone in recent years strong structural transformations and it is estimated that these changes will still take place intensively. Cooperative banks have changed their profile from a niche one addressed mainly to farmers and craftsmen into a universal one of a more diversified product offer. EU membership brought about access to new resources of financing agriculture simultaneously limiting credit protection especially in terms of working capital facilities. It influenced the structure of financial resources and diminished relatively the role of bank loans in financing agriculture. Hence, cooperative banks which most often credited farmers are looking for other client groups where they allocate their capital, therefore the hypothesis (H1) may be put forward that the share of farmers in the credit structure of cooperative banks is diminishing.

Simultaneously, the decreasing share of agricultural loans which are of the highest credit portfolio quality and usually enjoy higher profitability resulting from net interest margins deteriorates banks' profitability, directly influencing their level of financial security. Hence the thesis may be put forward that the decreasing share of farmers in the credit portfolio of cooperative banks is positively correlated with the level of solvency ratio and Tier-1 capital ratio (H2).

3. The objective and methods

The main objective of the paper is to analyze how the share of agricultural credits changed in the credit portfolio of Polish cooperative banks and how these changes influence banks' solvency. Having studied proper literature and having analyzed the loans given to farmers included in the credit portfolio of cooperative banks in Poland, the following research hypotheses have been formed:

- H1: the share of farmers in the cooperative banks' credit portfolio diminishes if compared to other client groups;
- H2: the diminishing share of farmers in the cooperative banks' credit portfolio is positively correlated with the level of the solvency ratio and Tier-1 capital ratio.

In order to verify the hypotheses, the authors used the deductive reasoning method as well as correlation and regression analyses. The relation between the farmers' share in the credit portfolio and capital adequacy ratios was analyzed on the basis of quarterly data between December 2011 and December 2015.

4. Credit portfolio for farmers between 2010–2015

Table 1 presents the values of bank loans given by cooperative banks in Poland to farmers as well as other client groups classified according to the type of an entity between 2010–2015. Table 2 illustrates the dynamics of a credit portfolio assigned to particular groups. Chain indices were calculated for particular years, additionally base index was calculated for 2015 against 2010,

all indices of face value nature. Fig. 1 depicts the development of agricultural credits portfolio with comparison to other debtors groups.

1. The credit portfolio in cooperative banks in Poland between 2010–2015 divided according to the types of entities (in billions of PLN)*

Entity	Year					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Large enterprises	0.23	0.26	0.28	0.35	0.29	0.4
MSP	9.52	11.98	14.26	16.43	16.95	18.23
Individual entrepreneurs	6.38	7.29	8.14	8.82	9.28	9.57
Private entities	10.18	10.38	10.52	11.19	12.21	13.56
Farmers	12.9	13.93	14.82	15.68	16.56	17.16
Non-commercial institutions	0.37	0.43	0.45	0.48	0.51	0.54
In total	39.58	44.27	48.47	52.95	55.80	59.46

*Source: the author's own analysis based on the information on cooperative and associated banks condition between 2010–2015, Urząd KNF (Financial Supervision Authority), Warszawa 2011–2016.

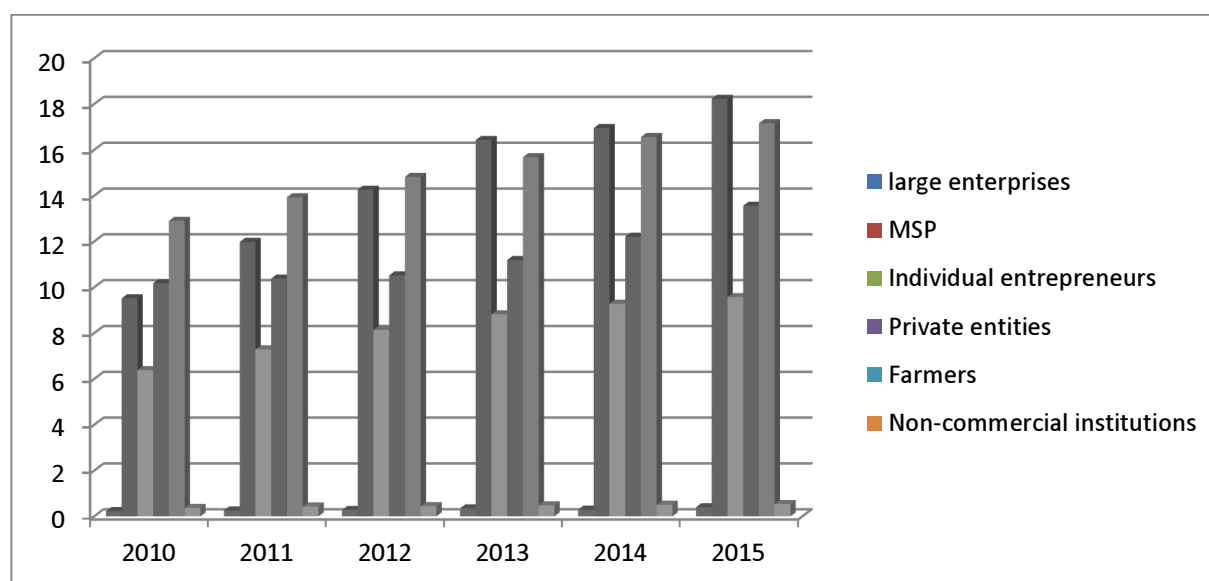

Fig. 1. The development of agricultural credits portfolio in cooperative banks in Poland in comparison to other client groups*

*Source: the author's own analysis based on the data included in Table 1.

The value of credits given to farmers by cooperative banks in Poland between 2010–2015 was systematically increasing, in the analyzed period by 4.26 billion zlotys, i.e. by 33% if its face value is considered. The biggest amount of granted loans in the analyzed period was reported at the end of Q3 of 2015 – 17.24 billion zlotys. It is worth emphasizing that the indices for this credit group are decreasing whereas in the case of loans given to the remaining client groups no such a clear tendency can be observed. In the

analyzed period the credit portfolio for farmers in cooperative banks was increasing at the slowest pace, similar to the changes in the portfolio for private entities.

2. The dynamics of the credit portfolio in cooperative banks in Poland between 2010–2015 divided according to the types of entities (%)*

Entity	Previous year = 100					year 2010 = 100
	2011	2012	2013	2014	2015	2015
Large enterprises	113.0	107.7	125.0	82.9	137.9	173.9
MSP	101.3	106.4	109.1	111.1	133.2	191.5
Individual entrepreneurs	106.4	105.8	105.6	103.6	133.0	150.0
Private entities	104.7	106.7	106.3	105.9	145.9	
Farmers	109.5	109.2	105.4	106.6	150.2	
Non-commercial institutions	116.2					
In total	111.8					

*Source: the author's own analysis based on the data included in Table 1.

The credit portfolio for MSP was developing most dynamically, also significantly for large enterprises. It results in the increase in credit portfolio for farmers which is significantly lower than the increase in the main portfolio of receivables from non-financial clients. Consequently, there can be observed a systematic decrease in the share of loans for farmers in the total portfolio of receivables from non-financial clients of cooperative banks in Poland, which is illustrated by Table 3.

3. The share of loans for farmers in the total volume of receivables from non-financial clients of cooperative banks in Poland between 2010–2015 (in %)*

Entity	Year					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Large enterprises	0.6	0.6	0.6	0.7	0.5	0.7
MSP	24.1	27.1	29.4	31.0	30.4	30.7
Individual entrepreneurs	16.1	16.5	16.8	16.7	16.6	16.1
Private entities	25.7	23.4	21.7	21.1	21.9	22.8
Farmers	32.6	31.5	30.6	29.6	29.7	28.9
Non-commercial institutions	0.9	1.0	0.9	0.9	0.9	0.9
In total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

*Source: the author's own analysis based on the data included in Table 1.

Despite the increase of the value of agricultural credit portfolios in the analyzed period, their share in the total volume of receivables from non-financial clients of cooperative banks decreased from approximately 33% in 2010 to almost 29% in 2015. Farmers were no longer a leading group among the entities taking loans from cooperative banks, continuously from the Q1 of 2013. Previously, according to the quarterly data, farmers also gave priority to other groups of entities, i.e. entrepreneurs from the MSP sector.

As the data suggest, it actually took place only at the end of the Q1 of the subsequent years, which results from the seasonal character of agricultural production. The share of loans for farmers in the total credit portfolio of cooperative banks in the quarterly perspective is illustrated by Fig. 2.

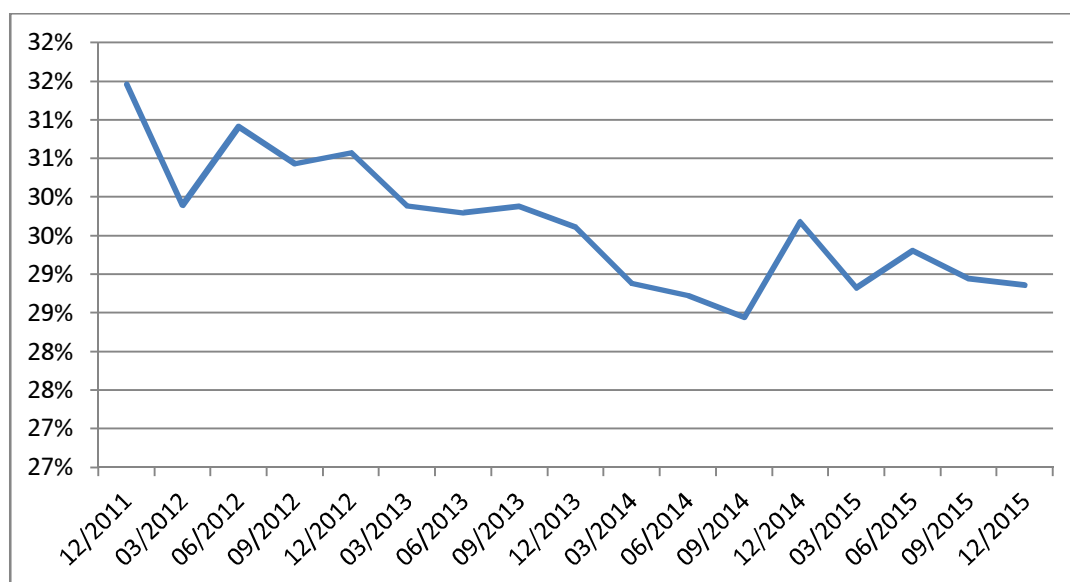

Fig. 2. The share of agricultural credits in the credit portfolio of cooperative banks between 2011–2015 in the quarterly aspect (in %)*

*Source: the author's own analysis based on the information on cooperative and associated banks condition between 2010–2015, Urząd KNF (Financial Supervision Authority), Warszawa 2011–2016.

4. The share of farmers as debtors in bank groups distinguished due to the total assets and the value of their own funds (in %) between 2010–2014*

Year	Banks of the total assets equaled to						Banks of the sum of their own funds equaled to		Cooperative banks in total
	Less than 50 m PLN	<50-100) m PLN	<100-200) m PLN	<200-500) m PLN	<500-1000) m PLN	at least 1000 m PLN	at least 5 m EUR	less than 5 m EUR	
2010	47.8	46.8	39.3	34.1	21.5	15.0	26.2	40.8	32.6
2011	48.9	47.2	39.4	33.3	20.5	12.5	24.6	40.8	31.5
2012	49.6	47.3	39.0	33.0	19.7	10.9	23.5	40.5	30.6
2013	49.9	46.9	38.3	32.4	18.4	10.3	22.6	39.8	29.6
2014	47.7	45.1	37.2	31.2	17.5	9.7	21.6	38.3	29.7

*Source: the author's own analysis based on the information on cooperative and associated banks condition between 2010–2015, Urząd KNF (Financial Supervision Authority), Warszawa 2011–2016, May 2016, pp. 59–62.

It is worth emphasizing that the significance of loans for farmers clearly diminishes in the activity of cooperative banks as the bank's size grows. Table

4 includes the data on the share of farmers as debtors in bank groups distinguished due to the total assets and the value of their own funds.

The smaller the bank, while considering its own funds and total assets, the bigger the importance of farmers as debtors in the receivables portfolio from non-financial clients. This type of information confirms structural changes undergoing in cooperative banks, searching for new markets, resigning of some farmers who transfer to banks other than cooperative ones, probably due to their smaller price competitiveness, and simultaneously it allows for a positive verification of the first hypothesis.

Analyzing the portfolio of agricultural loans, its quality is also worth paying attention to. It is definitely better than the one of the remaining client groups of cooperative banks, which is illustrated by Table 5. It is also worth emphasizing that generally speaking it deteriorates with the size of the bank, which consequently goes together with the change of entity structure of their clients. The quality of the farmers' credit portfolio is definitely better than in other client groups. The share of bad debts in the analyzed period did not exceed 2%, and since 2012 it has been systematically diminishing. The quality of the credit portfolio in this group is the most stable against others and significant deviations in the quality of the credit portfolio of large entities are mostly determined by its relatively small credit quotas.

5. The share of bad debts in the credit portfolio of cooperative banks divided into entities between 2010–2015 (in %)*

Entity	Year					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Large enterprises	10.1	7.0	6.6	9.6	12.0	7.4
MSP	9.4	9.7	9.8	10.2	10.7	11.6
Individual entrepreneurs	7.5	7.7	8.8	9.3	9.2	9.6
Private entities	4.4	5.2	5.7	5.4	4.7	4.1
Farmers	1.8	1.9	2.0	1.9	1.8	1.7

*Source: the author's own analysis based on the information on cooperative and associated banks condition between 2010–2015, Urząd KNF (Financial Supervision Authority), Warszawa 2011-2016.

5. The share of farmers in the credit portfolio of cooperative banks, and the solvency of cooperative banks

The solvency of the cooperative banks sector between 2011–2015 stood at a high level both calculated by the total capital ratio and Tier-1 ratio, which is illustrated by Fig. 3. The values for the capital adequate ratio in the entire analyzed period were higher than the required by the bank law 8%. It has to be remembered that on June 28, 2014 the technical standard of reporting was changed which consequently impedes the comparison of the results to March 2014 and from June 2014.

Till then, the values for capital adequate ratios of cooperative banks were generally slightly below the average values for the entire banking sector, and after the standard was changed they were higher than the average, however according to the data at the end of 2015 the values for solvency

ratios for cooperative banks decreased below the average in the sector. In the first period, the value of the capital ratio amounted to 13.4% in December 2011, and 14.3% in December 2013. In the second period, it was between 13.7% at the end of 2015 and 16.1% in the middle of 2014. The Tier-1 ratio was similar: respectively in the first period 12.6% to 13.4%, in the second – 12.6% to 15%.

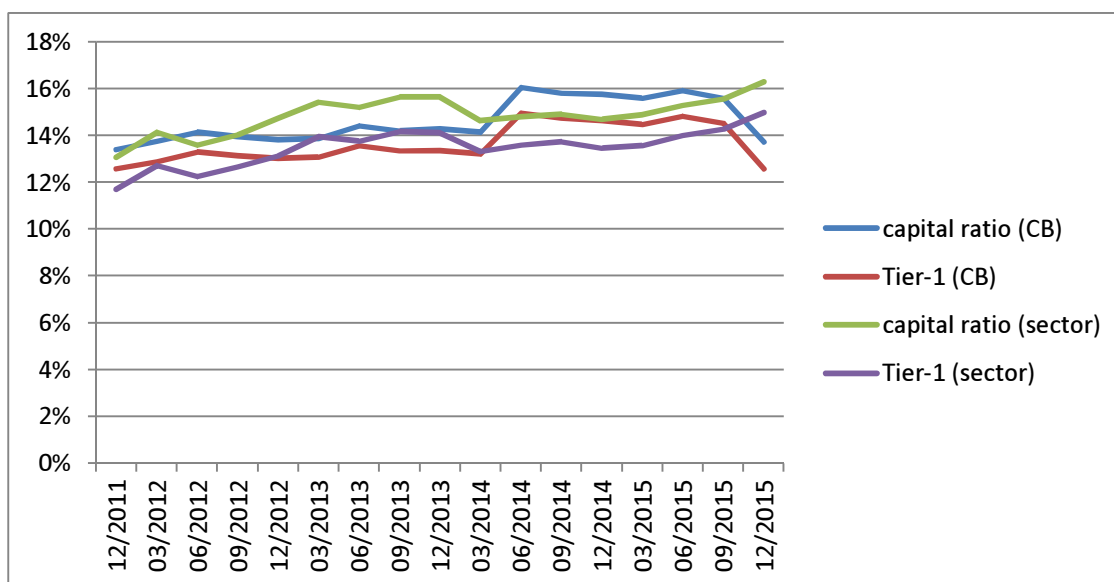

Fig. 3. The capital adequate ratio and Tier-1 for cooperative banks and banking sector in Poland between 2011–2015*

*Source: the author's own analysis based on the information on cooperative and associated banks condition between 2010–2015, Urząd KNF (Financial Supervision Authority), Warszawa 2012–2016.

The relation between the farmers' share in the credit portfolio and capital adequacy ratios was analyzed on the basis of the linear correlation method according to Pearson's coefficients (Table 6). Variables: the value and the share of loans given to farmers in the volume of loans do not indicate statistically significant correlation with the capital adequacy ratio and Tier 1 (defined for $p < 0.05$). The obtained results gave ground to the non-parametric correlation analysis including gamma tests (Table 6). Statistical gamma coefficient is based on the probability that variables distribution is consistent with the probability that it is not consistent, divided by one minus the probability of the occurrence of related observations. It is used when the data include many related observations and represent the same variation of a feature.

The gamma coefficient for variables: the quality of receivables for agricultural loans and Tier 1 equals -0.42, at the level of p equal to 0.016, so less than 0.05. It was similar in the case of variables: the quality of receivables for agricultural loans and capital ratio ($p = 0.0146$) and in variable relations the share of agricultural loans and Tier 1 ($p = 0.0028$) as well as capital ratio ($p = 0.0023$). Based on the calculations above, the hypothesis on variable independence should be rejected because of inverse relation between selected variables, which

means that both the increasing share of loans for farmers in the volume of given credits as well as the deterioration of the quality of these loans results in the decrease of both the capital adequacy ratio and Tier 1 ratio.

6. Correlation results*

Variable	Pearson's correlation	
	Tier 1	Capital ratio
Farmer – quality of receivables	-0.0097	-0.0147
Farmers – share in the portfolio	0.0253	0.0129
Farmers – credits value	-0.1092	-0.0940
	gamma correlation	
	Tier 1	Capital ratio
Farmers – quality of receivables	-0.4248 **	-0.4453
Farmers – share in the portfolio	-0.5163	-0.5263
Farmers – credits value	0.5033	0.5132

*Source: the author's own analysis.

** the correlation coefficients are important when $p < 0.05$

Therefore, it may be concluded that the better debt repayment of this client group, the higher the solvency of banks. Whereas one-direction interrelation between increasing values of loans given to farmers and increasing capital ratios may be explained by the increase of net margin income from these operations, which indirectly may influence their increase.

To confirm the influence of farmers' share in the credit portfolio of cooperative banks with the capital adequacy ratio and Tier-1 capital ratio, the regression analysis was performed. All variables indicated no statistically important relation with the capital adequate ratio and Tier-1, with the p coefficient more than 0.1. It may be concluded from the obtained results that there is no a simple relation between analyzed variables, therefore a further analysis is required.

Conclusions

The objective of the paper was to analyze how the share of agricultural credits changed in the credit portfolio of Polish cooperative banks and how these changes influence banks' solvency. Having analyzed subject matter literature and having analyzed loans for farmers in the credit portfolio of cooperative banks operating in Poland, the following conclusions have been drawn:

- The value of the credits given to farmers by cooperative banks in Poland between 2010–2015 was systematically increasing, however the dynamics indices for this group of credits was decreasing but no such clear tendency may be observed in the remaining client groups. Moreover, the increase in the agricultural credit portfolio was significantly lower than the increase of the general portfolio of receivables for the remaining clients. It confirmed the hypothesis (H1), that the share of agricultural loans systematically decreased in the total portfolio of receivables from non-financial clients of cooperative banks in Poland.

– The solvency of cooperative banks in the analyzed period stood at a high level calculated by both the total capital ratio and Tier-1. The reverse relation took place between the share of loans for farmers, the capital adequacy ratio and Tier 1. It means that both the decreasing share of agricultural credits in the volume of given credits and the deterioration of the quality of these debt result in the increase of both the capital adequacy ratio and Tier 1. So, the decreasing share of farmers in the credit portfolio of cooperative banks is correlated with the capital adequacy ratio and Tier-1 capital ratio, but it is not a one-direction correlation – positive, hence H2 has not been confirmed. A positive correlation took place only between variables: the value of credits given to farmers and capital ratios. It also means that the obtained results are ambiguous and indicate no simple interrelation between analyzed variables and therefore they require further research.

References

1. Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających w latach 2010–2015, Urząd KNF, Warszawa 2011–2016.
2. Kata, R. (2011). Endogeniczne i instytucjonalne czynniki kształtujące powiązania gospodarstw rolnych z bankami, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
3. Kata, R. (2015). Bankowa obsługa rolnictwa w kontekście zmian modelu funkcjonowania bankowości spółdzielczej w Polsce, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, t. XVII, z. 4.
4. Kozak, S. (2013). Ewolucje strukturalne w sektorze banków spółdzielczych w latach 1996–2011, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, no. 96.
5. Ławrynowicz, M. (2014). Logika bezpieczeństwa w spółdzielczym sektorze bankowym, „Bank Bezpieczny”, 3 (56).
6. Siudek, T. (2006). Banki spółdzielcze jako instytucje kredytujące rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu, no. 540, Wrocław.
7. Zawadzka, D. (2013). Kredyt w decyzjach finansowych przedsiębiorstw rolniczych w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów z regionu Pomorza Środkowego), „Zarządzanie i Finanse”, no. 2 (2).

ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФЕРМЕРІВ КРЕДИТІВ У КООПЕРАТИВНИХ БАНКАХ ПОЛЬЩІ ВПРОДОВЖ 2010–2015 років

Е. Стола,
А. Стефанські

Анотація. Проаналізовано зміни частки сільськогосподарських кредитів у кредитному портфелі польських кооперативних банків та вплив цих змін на платоспроможність банків. Було перевірено 2 гіпотези: H1 – частка фермерів у кооперативі банків кредитного портфеля зменшується, якщо порівнювати їх із іншими групами клієнтів, H2 – зuboжила частка фермерів у кооперативі банківського кредитного

портфеля позитивно корелює з рівнем коефіцієнта платоспроможності і Tier-1 коефіцієнта достатності капіталу.

Щоб перевірити гіпотезу, автори використовували дедуктивний метод дослідження, а також кореляційний і регресійний аналіз. Першу гіпотезу було підтверджено, оскільки частка сільськогосподарських кредитів систематично знижувалася в загальному портфелі дебіторської заборгованості нефінансових клієнтів кооперативних банків у Польщі. Зворотна реакція мала місце між часткою кредитів для фермерів, коефіцієнтом достатності капіталу та Tier-1. Зниження частки фермерів у кредитному портфелі кооперативних банків корелює з показником достатності капіталу і коефіцієнтом Tier-1 капіталу, але це не один напрямок кореляції а - позитивний, отже, H2 не було підтверджено.

Ключові слова: кооперативні банки, кредитний портфель, кредитоспроможність, аграрний кредит, кредити для фермерів

ЗНАЧЕНИЯ ДЛЯ ФЕРМЕРОВ КРЕДИТОВ В КООПЕРАТИВНЫХ БАНКАХ ПОЛЬШИ В 2010–2015 годах

**Е. Стола,
А. Стефански**

Аннотация. Проанализировано изменение доли сельскохозяйственных кредитов в кредитном портфеле польских кооперативных банков и влияние этих изменений на платежеспособность банков. Было проверено 2 гипотезы: H1 – доля фермеров в кооперативе банков кредитного портфеля уменьшается, если сравнивать их с другими группами клиентов, H2 – нищая доля фермеров в кооперативе банковского кредитного портфеля положительно коррелирует с уровнем коэффициента платежеспособности и Tier-1 коэффициента достаточности капитала.

Чтобы проверить гипотезу, авторы использовали дедуктивный метод исследования, а также корреляционный и регрессионный анализ. Первая гипотеза была подтверждена, так как доля сельскохозяйственных кредитов систематически снижалась в общем портфеле дебиторской задолженности нефинансовых клиентов кооперативных банков в Польше. Обратная реакция имела место между долей кредитов для фермеров, коэффициентом достаточности капитала и Tier-1. Снижение доли фермеров в кредитном портфеле кооперативных банков коррелирует с показателем достаточности капитала и коэффициентом Tier-1 капитала, но это не одно направление корреляции а - положительный, значит, H2 не была подтверждена.

Ключевые слова: кооперативные банки, кредитный портфель, кредитоспособность, аграрный кредит, кредиты для фермеров

**DIRECTIONS OF CHANGES IN PRODUCTION OF CEREAL
IN POLAND AND UKRAINE**

Bogdan KLEPACKI, Prof. dr hab. Faculty of Economic Science
Warsaw University of Life Science

e-mail: Bogdan_Klepacki@sggw.pl

Olena SLAVKOVA, Prof. dr hab. Faculty of Economics and management
Sumy Agricultural University

e-mail: Slavkova2@rambler.ru

Abstract. *In the study an economic importance of cereal crops and tendencies of changes in the world take were presented, and then on the level of two neighbourly states: of Poland and Ukraine. Changes in the area of sowings, sets and crops were presented. Directions of allocating cereal crops in the last period were compared. They stated, that directions of changes on the market of cereal crops in Poland and for Ukraine were different. In Poland reducing the surface of their crop dominated, at simultaneous increasing crops and changes in the genre structure of cereal crops. In Ukraine the area of the cultivation and the level of sets were stable.*

Keywords: *production of cereal, having at disposal of cereal, cultivation*

Introduction. Grain farming is one of the leading sectors of agriculture, due to the fact that nowadays grain defines food security of the society and affects the sustainable development, plays a significant role in the formation of export deliveries and foreign currency incoming in the world economy of countries, provides employment for the rural population.

Cereal crops play an important economic role as a source of income for producers, as a human nutrition product, co-creator of jobs in agriculture and in other areas such as food processing and the production of non-food products.

Grains and derivatives of these cultures are the main raw material in many industries. We can mention the following areas of industry and processing of agricultural products as mills, distilleries, bakery factories, breweries, confectionery plants, and recently there also appeared ones associated with the production of renewable fuels.

Grain crops are also the main ingredient in livestock feed. Thus, changes in the scale of their production is an important factor affecting the economic situation of large groups of people and countries.

The purpose of research. The aim of this study is to determine the changes in acreage, yield and grain distribution trends in grain markets of Poland and Ukraine.

Materials and methods. In our research we used different methods: method of analysis, comparison method, correlation analysis, empirical method of scientific research and method of logical summarizing.

Using these methods, we identified the main trends of production and consumption of cereals in the world and in some regions, considered the issues of consumption and balances of cereal crops, analyzed the cereal crops market.

Results and discussion. Grain crops are one of the main agricultural products, especially in the crop production. For example, in 2014 in Poland, the cost of grain crops amounted to 36.5% of the global crop production and 32% of commodity production, and wheat occupied about half of the total grain production.

In the 2014 Ukraine exported 32.3 million tons of crops. According to this index, our country is among the top three largest world grain exporters. Only the United States (72.3 mln. tons) and the European Union (38.5 mln. tons) are ahead of Ukraine. Over the last decade, the grain export from Ukraine increased by 77% and it managed to outnumber such recognized "breadbasket of the world" as Canada (28 mln. tons per year), Argentina (21.9 mln. tons) and Brazil (20.1 mln tons).

Statistics of the world market usually analyzes two grain groups: wheat and coarse grains. Areas of cultivation and grain production are presented in Table 1.

1. Area of cultivation of wheat and coarse grains in the regions of the world*

Name of the region	Area of cultivation [mln ha]			
	2000/01-2002/03	2003/04 – 2007/08	2000/89 – 2011/12	2012/13 – 2014/15
Wheat				
CIS	42,7	45,8	49,7	46,8
South Asia	37,5	38,6	40,7	43,1
North America	31,0	29,9	30,0	29,4
EU	26,0	25,4	26,2	26,3
East Asia	24,8	23,4	24,7	24,7
Middle East	18,5	19,6	17,5	18,4
Oceania	12,0	12,6	13,8	13,4
Africa	9,5	9,7	9,8	10,3
South America	9,5	9,5	8,7	7,6
Other	1,2	1,1	1,0	1,0
Coarse grains				
Africa	72,8	77,7	84,8	85,1
North America	51,0	51,4	50,8	52,8
East Asia	27,9	30,6	34,6	39,2
EU	33,6	33,0	31,8	31,0
CIS	29,8	28,5	26,6	28,9
South Asia	32,4	31,4	30,5	28,8
South America	20,8	22,4	23,9	26,5
Middle East	9,0	10,0	8,7	9,3
Southeast Asia	8,2	8,7	8,8	9,1
Oceania	5,7	6,5	5,9	5,4
Other	4,7	4,6	4,8	4,7

*Source: Szajner P. (eds.), 2015: *The situation on the world market for cereals, oilseeds, sugar and biofuels and its impact on national markets plant products and their possible developments*. Institute of Agricultural and Food Economics - National Research Institute, Warsaw [1].

Wheat is grown on the largest scale in the CIS, the Americas, the European Union and East Asia. There is a prevailing tendency to increase the area (by 3.9% over the period under study), though the highest growth rate was in South Asia (up to 14.9%), Oceania (11.2%). Reduction of sown area (to 20.5%) was recorded in South America and in North America (to 5.3%).

The area of cultivation of coarse grains has increased significantly worldwide, namely by 8.4%, the fastest growth was seen in East Asia (up to 40.9%) and South America (about 27%). The reduction occurred mainly in South Asia (up to 11.3%) and the European Union (up to 7.7%).

The area of crops cultivation is not the best indicator of their importance. For further analysis we will consider the gross yield, which is presented in Table 2.

2. The gross yield of wheat and coarse grains in regions of the world*

Region Name	Gross yield [mln t]			
	2000/01- 2002/03	2003/04 – 2007/08	2000/89 – 2011/12	2012/13 – 2014/15
Wheat				
EU	125,5	131,8	141,6	147,5
East Asia	93,7	103,0	116,3	126,1
South Asia	95,7	98,4	110,9	125,9
the CIS	77,8	88,3	106,4	103,0
North America	80,0	82,3	90,3	91,1
Middle East	37,0	42,3	36,8	38,6
Africa	17,4	21,7	23,3	25,8
Oceania	21,0	18,2	25,5	25,1
South America	21,4	23,8	24,2	20,7
Other	3,7	4,0	3,8	4,1
Coarse grains				
North America	313,6	366,0	383,7	404,7
East Asia	125,1	153,3	183,3	225,2
EU	145,1	149,3	153,8	156,2
South America	70,8	85,1	103,2	133,1
Africa	81,3	94,0	108,2	115,4
the CIS	56,9	58,1	68,2	83,3
South Asia	36,9	42,1	47,2	50,5
Southeast Asia	18,6	23,9	27,0	31,0
Middle East	17,0	19,4	18,8	20,3
Oceania	11,6	11,6	12,4	12,7
Other	11,4	14,3	13,4	13,4

*Source: Szajner P. (eds.), 2015: *The situation on the world market for cereals, oilseeds, sugar and biofuels and its impact on national markets plant products and their possible developments. Institute of Agricultural and Food Economics - National Research Institute, Warsaw*[1].

The largest producer of grains in the world is invariably the European Union, but most rapid increases in the size of the yield is seen in Africa (by 48.4% over the period under study), East Asia (34.6%) and South Asia (31.6%) and the CIS (32.4%). These regions affected the increase in global

crop yields by 23.6% (in the EU only 17.6%). Overall, wheat production increased in all regions except South America (-3.3%).

Analyzing the production of feed grains it can be said that the major producers are North America, East Asia and the European Union. The fastest growth is in production in South America (up to 88.1%), East Asia (80%) and South-East Asia (by 66.6%). The reduction in yield of these crops was not recorded in any of these regions, while the global growth was by 40.2%, in contrast to wheat, where the growth was observed at the level of 23.6%.

The most important producers of wheat and coarse grains are presented in Table 3.

3. The main producers of wheat and coarse grains in the world*

Region Name	Gross yield [mln t]			
	2000/01-2002/03	2003/04 – 2007/08	2000/89 – 2011/12	2012/13 – 2014/15
Wheat				
EU	125,5	131,8	141,6	147,5
China	92,6	101,8	115,0	124,8
India	71,1	71,5	81,7	93,3
USA	55,3	55,2	60,4	57,6
Russia	41,5	46,8	55,8	52,5
Canada	21,5	24,0	26,0	30,0
Australia	20,7	17,9	25,1	24,7
Pakistan	19,4	21,4	23,5	24,5
Ukraine	13,9	16,0	21,5	22,4
Turkey	16,8	17,5	17,8	17,4
Coarse grains				
USA	263,4	312,0	331,2	348,7
China	122,9	151,1	181,1	222,7
EU	145,1	149,3	153,8	156,2
Brazil	145,1	48,9	62,0	84,3
India	42,9	35,5	39,8	41,6
Russia	32,2	29,0	30,6	36,1
Ukraine	15,7	18,7	26,4	35,9
Argentina	19,1	24,6	28,3	34,7
Mexico	27,0	28,7	28,6	31,3
Canada	23,2	25,4	23,9	24,7

*Source: Szajner P. (eds.), 2015: *The situation on the world market for cereals, oilseeds, sugar and biofuels and its impact on national markets plant products and their possible developments*. Institute of Agricultural and Food Economics - National Research Institute, Warsaw [1].

The largest producer of wheat in the world is the European Union, but its advantage over other countries is rapidly declining. With the increase in production in the EU by 17.6% this indicator is observed in China at the level of 34.8% and 31.1% in India. Important wheat producers are the CIS and the United States, however, the highest growth among the top ten producers of wheat was recorded in Ukraine (by 61.2% compared to 23.6%, which occurred in the world). The lowest progress was in Turkey (3.6%) and the USA (4.2%).

The largest producers of coarse grains are the USA, China and the European Union. The greatest increase in the production of coarse grains is observed in Ukraine (by 128.8%), Brazil (96.6%), Argentina (82.1%) and China (81.3%), as compared to the global growth of 40.2%. Changes in grains production affected their consumption (Table 4).

4. World consumption of wheat and feed grains*

Specification	Consumption [mln t]			
	2000/01- 2002/03	2003/04 – 2007/08	2000/89 – 2011/12	2012/13 – 2014/15
Wheat				
Stocks	110,2	111,3	127,8	133,9
Consumption, industry, etc.	478,9	502,4	529,4	564,4
Together	589,1	613,7	657,2	698,3
Coarse grains				
Stocks	600,6	644,7	655,0	735,0
Consumption, industry, etc.	308,3	364,8	456,9	492,4
Totally	908,9	1009,5	1111,9	1227,4

*Source: Szajner P. (eds.), 2015: *The situation on the world market for cereals, oilseeds, sugar and biofuels and its impact on national markets plant products and their possible developments*. Institute of Agricultural and Food Economics - National Research Institute, Warsaw[1].

Just as productivity feed grains consumption (35.5%) grows faster than of wheat (18.6%). It is astonishing that in the case of wheat grain stocks for sowing are more rapidly increasing (21.5%) than consumption and industrial consumption (17.9%). In the context of the coarse grains it was the opposite, namely there clearly predominates increase in consumption and industrial use (59.7%) as compared to the stocks (22.4%). In our opinion, the reason for this is the increase in the share of consumption of fodder plants allocated for industrial processing.

Production of grain crops in Poland and Ukraine. Climatic and environmental conditions in Poland and Ukraine are particularly suitable for crop production. Areas under grain crops in these countries are presented in Tables 5 and 6.

5. Sown area of grain crops in Poland in 1990–2015*

Year	Sown area under the crop [mln ha]	of which [%]			
		Grain crops	Wheat	Rye	Corn
1990	14,2	59,9	16,0	16,3	0,4
1995	12,9	66,5	18,7	19,0	0,4
2000	10,8	77,1	22,4	14,5	3,0
2005	11,2	74,4	19,8	12,6	3,0
2010	10,4	73,3	20,5	10,2	3,2
2015	10,8	69,9	22,3	6,7	6,2

*Source: *Land use and sown area in 2015. Statistical information and reports the Central Statistical Office, Warsaw, 2016, p. 92 [2].*

In Poland, the sown area under crops reduced rapidly since 1990 from more than 14 to less than 11 million hectares. In recent years, however, they managed to stabilize the sown area. In addition, the structure of crops changed, especially in the 90's, when there was the organization of extensification of crop production, and in the peak period, the share of grain crops amounted closer to 4/5, that is, from the standpoint of agrotechnical farming was very wrong. Over the past fifteen years, however, the share dropped to a proper level of about 70%.

At the same time it changed the structure of crops, such as reducing the proportion of plants with lower yields such as rye in favor of a more efficient, such as wheat or triticale. A very important element that was unexpected was widespread occurrence of corn, the share of which in the crop area increased in the period of 1995–2015 from 0.4 to 6.2%, and this trend is growing. This can be very beneficial, as the corn with improved indicators is well grown on poor soils that prevail in Poland.

6. Sown area of grain crops in Ukraine in 1990–2015*

Year	Sown area under the crop [mln ha]	of which [%]			
		Grain crops	Wheat	Rye	Corn
1990	32,4	45,0	23,4	1,6	3,8
1995	30,9	45,7	17,8	2,0	3,8
2000	27,1	50,2	20,7	2,5	5,0
2005	26,0	57,6	25,6	2,4	6,6
2010	26,9	56,0	23,9	1,1	10,0
2015	26,9	54,8	25,5	0,6	15,3

*Source: *Crop production of Ukraine. 2015. Statistical Yearbook. State Statistics Service of Ukraine* [3].

From the year 1990 in Ukraine the crop area slightly decreases from more than 32.0 to less than 27.0 million hectares. In recent years, however, the crop areas managed to stabilize. The sowing structure also changed during the peak period, the share of grain crops amounted about 57.6%.

At the same time it changed the structure of grain crops, as reducing the share of plants with lower crop yield such as rye for a more efficient crop, such as corn, which was a very important element, whose share in acreage increased in the period 1990–2015 years from 3.8% to 15.3%, and this tendency is growing.

One of the elements characterizing the production of crops, which is the result is the gross yield of products. Its levels in the analyzed countries are presented in tables 7 and 8.

Over the studied period, an increase in yield of 16.9% is observed, although the direction and rate of change varied. The most evident was an increase in corn yield, which is becoming increasingly important product of Polish agriculture (by a factor of 2.5) and triticale (1.7). Slightly slower is the growth in the yields of wheat (16.2%) and barley (8.4%). At the same time there was a decrease in rye cultivation (30.6%) and a mixture of cereals (17.4%).

7. Grain yields in Poland in 2000/2001 – 2012/2013*

Crop	Grain yield [thous. t]		
	2000/01- 2002/03	2003/04 – 2007/08	2012/13 – 2014/15
Wheat	8737	8510	10152
Rye	3967	3358	2753
Barley	3079	3580	3338
Oat	1261	1313	1332
Mixtures	3647	3969	3012
Triticale	2615	3742	4535
Corn	1533	1818	3019
Totally	24838	26290	29040

*Source: Szajner P. (eds.), 2015: *The situation on the world market for cereals, oilseeds, sugar and biofuels and its impact on national markets plant products and their possible developments*. Institute of Agricultural and Food Economics - National Research Institute, Warsaw[1].

8. Grain yields in Ukraine in 2000/2001 – 2012/2013*

Crop	Grain yield [thous. t]		
	2000/01 – 2002/03	2003/04 – 2007/08	2012/13 – 2014/15
Wheat	10197	17520	26532
Rye	969	1593	391
Barley	6872	11085	8285
Oat	882	1007	489
Millet	426	459	213
Buckwheat	481	294	128
Rice	90	81	63
Corn	3848	8867	23328
Sorghum	17	65	0
Leguminous	652	812	502
Others	25	25	194
Totally	24459	41808	60125

*Source: *Crop production of Ukraine. 2015. Statistical Yearbook. State Statistics Service of Ukraine*[3].

Over the study period, an increase of yield by 2.5 times is observed, while the direction and pace of change varied. The most noticeable was an increase in corn yield, which is becoming increasingly important product of Polish agriculture (6.6 times) and wheat (2.6 times). The yield of barley is growing slightly slower (20.6%). For all other types of crops the decrease is observed.

The dominant use of grain for the entire period of study in Poland was their use as animal feed. The proportion of use of grain ranged from 61.9% in 2000 / 01-2002 / 03 to 59.6% in 2012 / 13-2014 / 15. The proportion trend in consumption has decreased, but its level was quite high.

The second direction in the use of cereals, albeit in a lesser extent, was human consumption (percentage dropped from 22.0 to 18.5%, and in volume terms there was a decrease by 13.7%). The direction in which the use of grains increased is the industrial consumption (by 2.3 times), in particular for the production of ethanol (5.4-fold increase). The proportion of grain

consumption for industrial purposes increased from 4.9% to 11.0%, or more than 2 times, and for the production of bioethanol from 0.5% to 2.4%, which is almost 5 times more.

Tables 9 and 10 present the balances of grains on the Polish and Ukrainian markets, taking into account the resources of the national and international exchange.

9. Balance of grains in Poland in 2010/11–2014/15*

Specification	Volume [mln. t]			
	2010/11	2011/12	2012/13	2014/15
Opening stocks	5,1	4,6	4,5	1,9
Production	27,1	26,6	28,4	31,8
National resources	32,2	31,2	32,9	33,7
Imports	2,2	2,8	1,7	1,5
Total resources	34,4	34,0	34,5	35,2
Domestic consumption	27,8	27,3	26,0	27,7
including stocks	16,8	16,4	15,3	16,6
Export	2,0	2,2	4,5	5,5
Closing stocks	4,6	4,5	4,0	2,1

*Source: Rynek zbóż, stan i perspektywy. Analizy rynkowe. IERiGŻ-PIB, Warszawa, maj 2015 [4].

The situation in Poland indicates that the study period was relatively stable, although with a further reduction in closing stocks. This was due to the increase in exports and the increase in external surplus grain trade from abroad (in 2010/11, the volume of imports exceeds that of exports, and in 2014/15 the country exported about 4 million tons of grain over imported). Domestic consumption remains at the same level, so that almost the entire yield increase was intended for export. This phenomenon is positive because it leads to an increase in the share of Polish international trade.

10. Balance of grains in Ukraine in 2010/11–2014/15 respectively*

Specification	Volume [mln. t]			
	2010/11	2011/12	2012/13	2014/15
Opening stocks	5,8	5,3	12,8	6,8
Production	39,5	56,7	44,5	71,0
Imports	0,2	0,2	0,2	0,1
Domestic demand	25,8	26,3	26,3	29,8
The fund consumption	7,0	5,5	5,5	7,0
Seeds	2,6	2,2	2,7	3,1
Feed	14,4	15,2	14,9	17,2
Recycling for food purposes	1,2	1,3	1,3	1,5
Loss of circulation	0,6	2,0	1,9	1,0
Export	11,5	23,2	22,6	35,0
Strategic global stock	0,0	-	-	7,0
Closing stocks	8,2	12,8	8,5	6,1

*Source: Sectoral program "Grain of Ukraine -2015". K.: Dia, 2011. 48 pp.[5].

The situation in Ukraine indicates that the study period was relatively stable, although with a further reduction in ending stocks. This was due to the increase in exports and the increase in external grain trade balance from abroad (in 2010/11, the volume of import exceeds the volume of exports, and in 2014/15 the country exported about 35,0 million tons of grain more than imported). Domestic consumption remains approximately at the same level; so almost the entire yield increase was intended for export. This phenomenon is positive because it leads to an increase the share of Ukraine international trade.

Conclusions. The study undertaken indicates the existence of some similarities as well as differences in the development of the grain market in Poland and Ukraine.

1. Wheat is grown mainly in the CIS countries, North and South America, the European Union and East Asia, but the highest dynamics of increase in sown areas was recorded in South Asia and Oceania. Fodder grain cultivation area increased rapidly in East Asia and South America. The largest producer of grains is the European Union, but the highest rate of harvest increase was in Africa, East and South Asia and the Commonwealth of Independent States. Wheat production increased in all regions except South America. In the case of coarse grains the largest manufacturers are North America, East Asia and the European Union. Grain production was at higher rates in South America, East and South-East Asia.

2. The largest producer of wheat in the world is the European Union, but its advantage over other countries will continue to decline rapidly. It is foreseeable that the first place will be taken by China and India. Important wheat producers are also the CIS and the United States, however, the highest growth among the top ten producers is recorded in Ukraine. The major producers of feed grains are the US, China and the European Union. The greatest growth in profitability, however, was registered in Ukraine, Brazil, Argentina and China. The largest increase is in the consumption of feed grain than of wheat. In the case of wheat stocks have increased rather than industrial and consumer consumption. In the context of the feed grains the growth in consumption and industrial consumption prevailed.

3. In Poland, the sown area has decreased as compared to 1990; extensification of crop production has been introduced, although last year the share of cereals declined slightly. In the structure of grain crops the proportion of more productive plants (yielding) such as corn increased, with the concurrent decline in the harvest of rye and grain mixtures.

4. The dominant area of the use of cereals in Poland was their consumption as animal feed and human consumption. The direction in which there was an increase in the industrial use of grains was the bioethanol production. There was also growth in exports, which should be seen as a positive development, as market share gains of Polish international trade.

5. In Ukraine, the distinct upward trend was toward gross grain production during the latest period, and is forecasted for the next 10–15 years. Following the increase in manufacturing, the export of grain from Ukraine will also increase, which will increase the flow of foreign exchange funds in the

country. Accordingly, the grain subcomplex has the considerable development potential that will improve the economic situation not only in agriculture, but also in the economy. However, the capacity building of grain subcomplex and its further development should occur under the conditions of elaborate state policy for support of agricultural sector and the grain sector in particular.

References

1. Szajner, P. (eds.) (2015). The situation on the world market for cereals, oilseeds, sugar and biofuels and its impact on national markets plant products and their possible developments. Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute, Warsaw.
2. Land use and sown area in 2015. Statistical information and reports the Central Statistical Office, Warsaw, 2016, 92.
3. Crop production of Ukraine. 2015. Statistical Yearbook. State Statistics Service of Ukraine.
4. Rynek zbóż, stan i perspektywy. Analizy rynkowe. IERiGŻ-PIB, Warszawa, maj 2015.
5. Sectoral program "Grain of Ukraine -2015". K .: Dia, 2011, 48.

НАПРЯМИ ЗМІНИ У ВИРОБНИЦТВІ ЗЛАКОВИХ У ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ

Б. Клепацкі,
О. Славкова

Анотація. Подано економічне значення зернових культур і тенденції їх змін у світі, а потім – на рівні двох сусідніх держав: Польщі й України. Представлено зміни в області посіву, наборів та культур. Здійснено порівняння напрямів розподілу зернових культур за останній період. Заявлено, що напрями змін на ринку зернових культур у Польщі та в Україні були різні. У Польщі зменшення поверхні врожаю переважає, при одночасному збільшенні врожаю і зміни в жанровій структурі зернових культур. В Україні площа культивування та рівня наборів були стабільними.

Ключові слова: виробництво зернових, мати в розпорядженні зернові, культивування

НАПРАВЛЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ В ПРОИЗВОДСТВЕ ЗЛАКОВЫХ В ПОЛЬШЕ И УКРАИНЕ

Б. Клепацки,
Е. Славкова

Аннотация. Представлено экономическое значение зерновых культур и тенденции их изменения в мире, а затем – на уровне двух соседних государств: Польши и Украины. Представлены изменения в области посева, наборов и культур. Сравнивали направления распределения зерновых культур за последний период. Заявлено, что направления изменений на рынке зерновых культур в Польше и на Украине были разные. В Польше уменьшение поверхности преобладает

при одновременном увеличении урожая и изменения в жанровой структуре зерновых культур. В Украине площадь культивации и уровня наборов были стабильными.

Ключевые слова: производство зерновых, располагать зерновыми, культивация

UDS 338.432:339.924(438)

STRUCTURAL CHANGES IN POLISH AGRICULTURE AFTER ECONOMIC TRANSITION AND EUROPEAN INTEGRATION

Edward Majewski, Prof. dr hab.

Agata Malak-Rawlikowska, Dr inż.

*Faculty of Economic Sciences, Warsaw University
of Life Sciences - SGGW*

e-mail: agata_malak_rawlikowska@sggw.pl

Abstract. *Developments in the agricultural sector in Poland after 1989, which are to a large extent policy driven (transition to a market economy, EU accession and the introduction of the CAP) resulted in significant changes in all dimensions of the agricultural structure. Despite still fragmented farm structure, processes of concentration of agricultural land and livestock became visible. The smallest sized herds have continued to disappear, and livestock has moved to larger scale herds on specialized farms. A significant increase in investments in fixed assets in the years that followed accession to the EU should be noted.*

In response to market requirements, and due to the modernization processes that took place in Polish agriculture, the total agricultural output has consistently grown over a long period. Technological advancements in Polish agriculture, productivity increases and positive prices trends in the post-accession period have also resulted in increased farm incomes. A noticeable increase of agricultural outputs and farm incomes characterizes changes also in other new Member States after the EU accession due to the introduction of the Common Agricultural Policy and new market opportunities as a result of growth in domestic demand and increased exports.

Keywords: *Poland, structural changes, economic transformation, European integration*

Introduction

Economic transition and European integration have contributed significantly to the restructuring of the agricultural sector in Central and Eastern Europe. Poland, like other countries which went through the transition

при одновременном увеличении урожая и изменения в жанровой структуре зерновых культур. В Украине площадь культивации и уровня наборов были стабильными.

Ключевые слова: производство зерновых, располагать зерновыми, культивация

UDS 338.432:339.924(438)

STRUCTURAL CHANGES IN POLISH AGRICULTURE AFTER ECONOMIC TRANSITION AND EUROPEAN INTEGRATION

Edward Majewski, Prof. dr hab.

Agata Malak-Rawlikowska, Dr inż.

*Faculty of Economic Sciences, Warsaw University
of Life Sciences - SGGW*

e-mail: agata_malak_rawlikowska@sggw.pl

Abstract. *Developments in the agricultural sector in Poland after 1989, which are to a large extent policy driven (transition to a market economy, EU accession and the introduction of the CAP) resulted in significant changes in all dimensions of the agricultural structure. Despite still fragmented farm structure, processes of concentration of agricultural land and livestock became visible. The smallest sized herds have continued to disappear, and livestock has moved to larger scale herds on specialized farms. A significant increase in investments in fixed assets in the years that followed accession to the EU should be noted.*

In response to market requirements, and due to the modernization processes that took place in Polish agriculture, the total agricultural output has consistently grown over a long period. Technological advancements in Polish agriculture, productivity increases and positive prices trends in the post-accession period have also resulted in increased farm incomes. A noticeable increase of agricultural outputs and farm incomes characterizes changes also in other new Member States after the EU accession due to the introduction of the Common Agricultural Policy and new market opportunities as a result of growth in domestic demand and increased exports.

Keywords: *Poland, structural changes, economic transformation, European integration*

Introduction

Economic transition and European integration have contributed significantly to the restructuring of the agricultural sector in Central and Eastern Europe. Poland, like other countries which went through the transition

and process of accession to the European Union, has faced many problems to be solved on the road to a free market economy.

The agricultural sector was not an exception. In Poland, in the first years of transition which was initiated in 1989, farmers experienced severe financial difficulties mainly due to a high inflation and the scrapping of the centralized price regulation system. Since the mid-1990s, however, preparations for accession to the EU, positive price trends and improved productivity resulting from increased inputs due to better terms of trade and technological advancements, had a positive impact on incomes from farming as well as on the modernization of Polish agriculture.

New financial support measures, which re-established subsidizing of agricultural production after the almost complete removal of subsidies at the beginning of the transformation period, and the introduction of the CAP direct payments and other forms of support after EU accession, have injected additional funds into the farming sector available for investments. New economic policies, the recovery of the sector from the transition crisis as well as improved profitability in agricultural production resulted in a growing demand for agricultural land and substantial changes in land ownership and farm structure.

The structural changes in Polish agriculture, which are the most vital result of transition to the market economy in the last 25 years, will be the main focus of this paper.

Role of agriculture in the Polish economy

Rural areas in Poland cover 93% of the country's territory. The total area of agricultural land is about 14.5 mln hectares, which places Poland in the 5th place in the European Union for agricultural land area. In 1990 over 27% of the labour force worked in agriculture. In the mid-nineties the total share of those employed in the sector was reduced to 22%. Overemployment was, in the past, one of the characteristic features of the sector. In the 1990s, and in the first years of the 21st century, the outflow of employment from agriculture was restricted by the high rate of unemployment in the national economy. Due to economic growth in Poland, as well as the most recent structural and demographic changes, the share of employed in agriculture in 2015 is estimated to be 13%¹ (table 1).

At the beginning of the transformation to the market economy in 1989, the share of the agricultural sector in GDP amounted to 8.4%. This share declined to 3.7% in 2004 and further to 3.5% in 2014. Despite this trend, which reflects development processes in Poland and significant trends for growth in other branches of the Polish economy, agriculture is still an important sector due to its production and non-production functions.

Agriculture is not only a source of food and raw materials for a range of different processing industries. It is also a vital partner for the industries that supply agriculture with the means of production. The agricultural sector also includes social functions resulting from its multi-functionality, and provides

¹ The whole European Union agriculture's share of employment from Eurostat data is 5.5% on average.

several public goods. In the case of Polish agriculture, it is very appropriate to say that, taking multi-functionality into account, the absorption of a significant part of the country's workforce, a strong contribution to Polish exports and improving food trade balance, the importance of the sector for the national economy is much greater than its share in the Polish GDP could suggest.

1. Selected characteristics of Polish agriculture*

Specification	1990	2004	2014	Change 2004–2014 [2004=100]
Agricultural land [mln ha]	18.8	16.3	14.6	89.2
Number of farms [thous.]	2,139	1,854	1,395	75.2
Share of farms over 10 ha	17.4	20.1	23.8	118.4
Average farm size [ha]	7.1	7.5	9.5	126.7
Agricultural employment [% of total employment]	25.6	15.2	15	98.7
Share of agriculture of GDP (%)	13.8	3.7	3.4	91.9
Share of exports of agricultural produce (% of total exports)	5.4	8.8	13.1	148.9
Share of imports of agricultural produce (% of total imports)	1.9	6.2	9.2	148.4

*Source: Main Statistical Office GUS – yearbooks.

Policy framework

Historically, agricultural policies in Poland have always supported the sector, although policy goals and measures have been different in specific periods.

In the long period of the centrally planned economy (1945–1989), regulated prices for agricultural commodities and supported prices for energy and other means of production for agriculture allowed farmers to achieve a relatively strong level of financial stability. Farm incomes were not high enough to allow for substantial investments and growth even in the most effective farms. Agricultural policy in that period was in favour of the state and cooperative sector of agriculture. However, private, small scale family farmers were also beneficiaries of regulated prices and markets. In consequence, land ownership and farm size structures were frozen and developments in agriculture were limited. Although the productivity of the land slowly grew the supply of food was constantly lower than demand.

One of the first, key decisions in the initial phase of the transition to the market economy in the early 1990s was the freeing of all prices. In the past, as in all former socialist countries, prices were set “administratively, with little regard for cost and demand considerations” (Koen, De Masi 1997, p.5). Liberalization of prices resulted in high inflation, reaching in some cases a hyperinflation level, and a dramatic escalation of interest rates putting a number of farms (particularly for the many farmers with unpaid loans) into a critical financial situation. Adverse macroeconomic conditions and increased

imports of agricultural and food products that competed successfully with domestic production led to a significant decrease in real agricultural incomes.

In the mid 1990's agricultural policy in Poland underwent further changes due to preparations for accession to the EU. Preferential credits, at interest rates subsidized by the state, which were significantly lower compared to commercial rates, were introduced in 1994. Until 2003 there were almost 300,000 loans for investments in the agricultural sector granted by banks on preferential terms (Rosa, 2011). Over time prices and interest rates have been "gradually converging across transition countries" and "prices of goods rapidly (have) moved toward international levels" (Koen, De Masi 1997). New support measures, including preferential interest rates, positive price trends and increased productivity resulting from technological advancements have had a strong impact on growing farm incomes. The recovery of the sector from a transition crisis, as well as the improving profitability of agricultural production, has resulted in a growing demand for agricultural land (Majewski, 2008), which was an important turning point, initiating future structural changes in the agricultural sector.

The implementation of the Common Agricultural Policy (CAP) after accession to the EU in 2004 has been a milestone for Polish agriculture. Easier access to EU markets, the introduction of direct payments, continuing positive price/cost relationship trends and subsidies from the Rural Development Program had a significant impact on the economic situation of the farming sector. The Rural Development Programme played a significant role in transforming agriculture in Poland. In the period 2007–2013 the Polish RDP focused on three key objectives: improving agricultural competitiveness, improving quality of life in rural areas and better protection of the natural environment.

Since 2007 funds from the Rural Development Programme have helped Poland to: modernise more than 37,000 agricultural holdings, generating investments of more than EUR 3.2 billion, to set up more than 23,000 young farmers, generating a total investment (public and private) of more than EUR 452 million, to invest 1 billion EUR in services available to rural populations, and 345 million EUR in the renewal of 3,700 villages. The new rural development programme was implemented for the budgetary period 2014–2020. Total public funds allocated for the implementation of the RDP 2014–2020 amount to 13.5 billion Euros (EU and national funds).

For the new budgetary framework 2014–2020 the RDP priorities have been changed. Ensuring economic viability, modernization and enhancing competitiveness of the sector is still the main objective in Poland. The recently introduced RDP for the present budgetary perspective also focuses strongly on environmental aspects as well as on facilitation of knowledge and innovation transfer. The greatest part of the RDP funds goes for investments and programmes enhancing the introduction of technological advancements, modernization and, overall, improving the competitive position of Polish agriculture. Significantly more of the new RDP will be spent on activities supporting environmental protection and the delivery of public goods by the sector.

Structural changes in the agricultural sector in Poland

The structure of the agricultural sector can be defined in several ways, as discussed by Was (2013). From the macroeconomic point of view it might be considered as a structure of basic production factors – land, labour and capital, which are used to produce agricultural output to meet demand, although in the production processes unwanted externalities are also generated. There is a specific relationship between volume and modernity of production factors and methods of production used, for countries and phases of development of agricultural sector, as well as production and economic results. Considering the allocation of production, the structure of the sector can also be presented as a structure of farms, which in Poland is strongly diversified. Taking into account all these aspects the definition of the structure of agriculture proposed by Balmann (1997) is very appropriate: “who is producing what, in what amounts and by what means”.

Developments in the agricultural sector in Poland after 1989, to a large extent policy driven (transition to the market economy, EU accession and introduction of the CAP, followed by financial support) resulted in significant changes in all dimensions of the agricultural structure.

For a number of decades before the transition agricultural land was divided in Poland between three sectors: family, state owned and cooperative farms, with a dominating share (about 75%) of private, individual farms in land use. As a result, the ownership structure of agricultural land in Poland was unique among the former socialist Central and East European countries. Privatization processes, which were a part of the transformation to the market economy that has been initiated in Poland in 1989, led to a significant reduction of the state ownership of land (table 2).

2. Changes in the structure of ownership of agricultural land in Poland*

Item	1990	2000	2010	2014
Private (%)	75.8	94.0	96.3	98.2
Of which:				
Family Farms (%)	71.9	86.8	88.1	90.0 (est.)
Public (%)	24.2	6.0	3.7	1.8

*Source: Authors' calculations based on GUS Statistical Yearbooks 1990–2015.

Polish agriculture is characterized by a large number of farms and strong fragmentation of the farming sector but slowly, over time, the farm structure is improving – the number of farms has noticeably decreased and the concentration of agricultural land in a reduced number of farms is observed. According to national statistics there were 2,172,200 holdings in the year 2002, and 1,413,000 farms in the year 2014. This decrease was caused by a significant reduction in the number of the smallest farms, below 5 hectares of agricultural land (table 3).

At the other end of the spectrum, the number of larger farms is growing. Agricultural land is moving mainly to the cluster of the largest farms (50 hectares and more), while the change in the area of the smaller farms is

negative. This trend is most likely to continue in the future leading to a concentration of the land in a decreasing number of farms.

3. Structure of farms and structure of agricultural land use in Poland in the years 2002 and 2014*

Item	Farm size cluster				
	0–5 ha	5–10 ha	10–20 ha	20–50 ha	Above 50 ha
Structure of farms [%]					
2002	58.7	21.8	16.9	1.6	1
2014	52	22.4	20.3	2.9	2.4
Change in % points	-6.7	+0.6	+3.4	+1.3	+1.4
Structure of agricultural land use [%]					
2002	16.7	18.4	31.5	7.2	26.2
2014	12.7	15	30.9	10.3	31.1
Change in % points	-2.1	-1.9	-2.7	+1.4	+5.3

*Source: Authors' calculations based on Rolnictwo i Gospodarka Żywnościowa w Polsce. MRIRW, 2015.

It should be emphasized that the majority of the smallest farms (0–5 ha), as well as some farms from the 5–10 ha cluster can be characterized as subsistence or semi-subsistence farms. Their contribution to the market of agricultural produce is insignificant and non-agricultural sources provide the greatest part of the personal incomes of their owners.

One of the important and most characteristic changes in Polish agriculture is the growing concentration in the animal production sector (table 4).

4. Concentration in livestock production in the period 1991–2013*

	Share of the total national herd [%]			
	Pigs		Dairy cows	
herd size (units)	1-2	> 100	1-2	> 10
1991	12.4	6.2	40.6	1.6
2000	3.8	30.4	34.6	22.9
2005	2.5	44.5	22.2	50.2
2013	1.3	63.4	10.1	72.9

*Source: Authors' calculations based on Main Statistical Office [GUS] yearbooks.

In the past the majority of Polish farmers kept livestock in highly diversified, small farms. The smallest size herds have almost disappeared, and the livestock has moved to larger scale herds on specialized farms.

As a result of adjustments to the market situation and technological advancements in agricultural production, important changes have taken place in the cropping structure (table 5).

In 1990, at the beginning of the economic transformation, the share of cereals, that continuously dominate the cropping structure in Poland, was about 60%, followed by fodder crops (14.2%) and potatoes (12.9%). In the subsequent years cereals gained a greater share, up to a level of 72–73%,

mainly at the expense of potatoes. Potatoes were traditionally used on small farms as the main component of feed for pigs. Along with the concentration of pigs in a smaller number of farms and larger herds, the feeding regime for pigs became more and more based on concentrates. This created an increased demand for cereals grown for feed, and has reduced the importance of potatoes. Also, the share of rapeseed was significantly increased, mainly due to the EU renewable energy policy imposing on fuel producers' requirement for the use of biofuel components.

5. Changes in the cropping structure in Poland in the period 1990–2014 (%)*

Crops	1990	1995	2000	2010	2014
Cereals	59.5	66.1	71	73.3	71.8
Potatoes	12.9	11.8	10.1	3.7	2.6
Sugar Beet	3.1	3	2.7	2.2	1.9
Rapeseed	3.5	4.7	3.5	9	9.1
Fodder crops	14.2	8.5	7.4	8.3	11.1
Other crops	6.8	5.9	5.3	3.4	3.5

*Source: Authors' calculations based on Main Statistical Office [GUS] yearbooks.

Similar changes, technology and market driven, took place in the numbers of livestock (table 6).

6. Livestock number in selected years (mln head)*

Livestock group	1990	2004	2007	2014	2014 [2004 = 100]
Cattle	10.0	5.2	5.4	5.9	113%
<i>of which: dairy cows</i>	4.9	2.77	2.74	2.48	89%
Horses	0.94	0.32	0.33	0.21	65%
Poultry	61.2	130.3	134.2	133.1	102%
Pigs	19.4	17.4	17.6	11.7	67%

*Source: Authors' calculations based on Main Statistical Office [GUS] yearbooks.

The most spectacular effect is the significant drop in the number of pigs. This is due to decreasing profitability of production, growing competition within the EU market but also because of the withdrawal of small scale farmers from pig production. In other sectors of animal production, the situation has stabilized after accession.

Regarding fixed assets, which constitute the main component of capital in agriculture, again noticeable changes can be pointed out (table 7).

A significant increase in investments in fixed assets in the years that followed accession to the EU should be emphasized. This reflects both the structure of the financial support for the farming sector, focused strongly on improving competitiveness of the sector, and the modernization needs. This is important because of the decapitalization of fixed assets in Polish agriculture on average. The investment processes increased the value of fixed assets in the agricultural sector, although the investments were concentrated in larger, economically viable clusters of farms. This deepened the polarization of the agricultural sector in Poland, which in a highly simplified way can be seen as

the co-existence of small, often semi-subsistence farms using traditional production technologies, and at the other end of the spectrum, large-scale, modern and competitive farm holdings.

7. Value of fixed assets in agriculture during the period 2005–2013*

	2005	2008	2011	2013
Net value of fixed assets [mln EUR]	7,630.3	8,057.8	6,790.4	8,566.5
Cumulated depreciation [%]	71	74.9	76.8	76.7
Investments in fixed assets in agriculture:				
- total [mln EUR]	595.8	1,117.3	1,039.8	1,166.7
- per hectare	37.46	71.59	68.71	79.86

*Source: Authors' calculations based on Main Statistical Office [GUS] yearbooks.

1. Production and economic results

Productivity of the land and economic results differ strongly in Polish agriculture, depending on the farm size and production orientation. The value of production per hectare of agricultural land in the sample of FADN farms differs significantly between the clusters of small, medium and large farms as presented in the fig. 1.

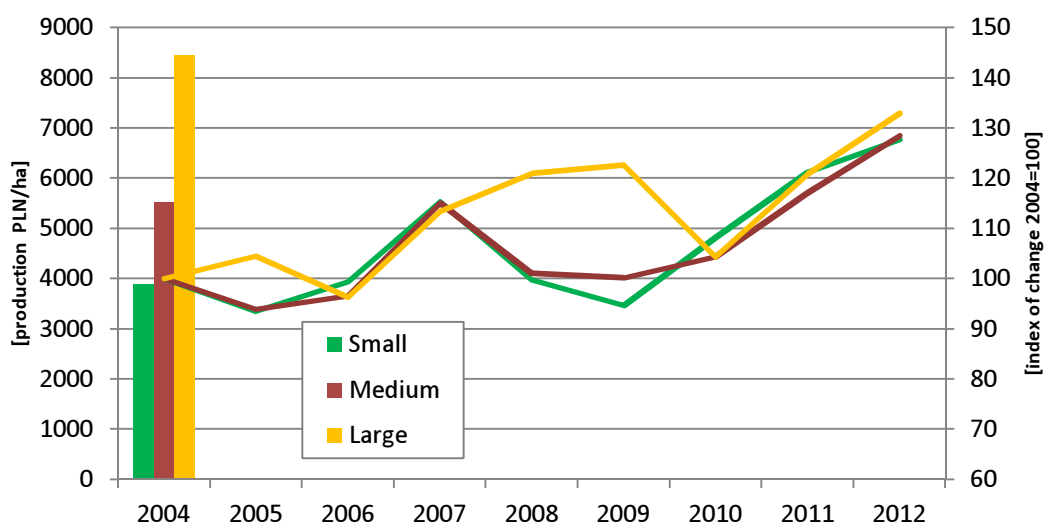

Fig. 1. Productivity of land in Poland on farms of different size 2004–2012 [PLN/ha]*

*Source: own calculations based on the FADN data.

What is noteworthy is that in the period after accession in 2004, the productivity of land grew at a similar rate in all three size clusters of farms. The initial value of production per hectare on the smallest size farms in 2004 was about 50% of productivity level on the largest farms.

The total agricultural output has grown over a long period of time in other countries – and in some of the new member states even at much higher rate than in Poland (fig. 2).

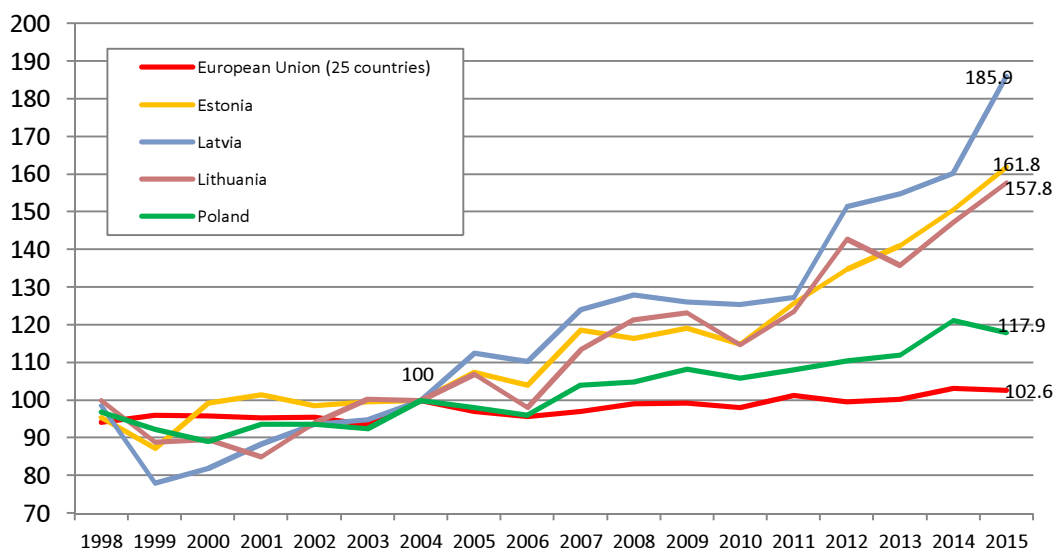

Fig. 2. Dynamics of Total Agricultural Output change in Poland and in selected EU countries in the period 1998–2015 (2004=100)*

*Source: Authors' calculations based on Eurostat data.

The increase in the agricultural output of some new EU Member States after the accession shows the importance of financial support available consequent to the introduction of the Common Agricultural Policy and new market opportunities as a result of growth in domestic demand and increased exports. The total agricultural output of the European Union remained at about the same level in the period analysed despite a significant increase in output in several countries. The greatest and most impressive progress was achieved in the Baltic republics (Latvia, Estonia and Lithuania), but the indices for Poland were also significantly higher than the values for the overall EU25.

8. Value of agricultural output per AWU (thousand euros/AWU)*

Country	1998	2004	2010	2015	Dynamics 1998–2015	Dynamics 2004–2015
The Netherlands	101.6	123.4	145.5	157.8	155.3	127.9
Denmark	86.8	115.8	142.8	162.8	187.6	140.6
Belgium	65.8	90.7	105.8	120.0	182.4	132.3
Germany	49.2	67.2	74.0	76.3	155.1	113.5
France	52.4	61.2	67.4	74.8	142.7	122.2
Czech Republic	17.1	23.6	29.2	34.0	198.8	144.1
Estonia	6.2	11.5	19.9	34.1	550.0	296.5
Slovakia	9.2	15.0	23.8	28.4	308.7	189.3
Hungary	7.4	10.8	10.7	12.2	164.9	112.9
Latvia	3.3	3.9	8.0	13.3	403.0	341.0
Lithuania	4.7	7.7	10.3	13.4	285.1	174.0
Slovenia	8.0	11.1	12.2	11.6	145.0	104.5
Poland	4.8	6.2	7.9	8.7	181.3	140.3
<i>Poland – FADN sample</i>	n.a.	10.7	15.6	18.3**	n.a.	171.0
All EU	24.7	31.2	35.9	39.0	157.9	125.0

*Source: Authors' calculations based on Eurostat data.

** Year 2013.

Analysis of the dynamics of total agricultural output in the period before accession shows that all transition countries experienced the shock of significantly falling production but recovered successfully after 2004.

Despite a significant increase in the productivity of labour in Poland and in other new member states, there remains a significant gap to the most advanced West European countries such as the Netherlands, Denmark, Belgium, France or Germany (table 8).

In the case of Poland, although productivity of labour has slowly increased it has remained at a relatively low level in recent years, due to quite stable and high employment in the small-commercial and semi-subsistence farm sectors. Much higher values for the labour productivity indicator characterizes farms from the FADN sample, which consisted of larger and more effective, market oriented farms.

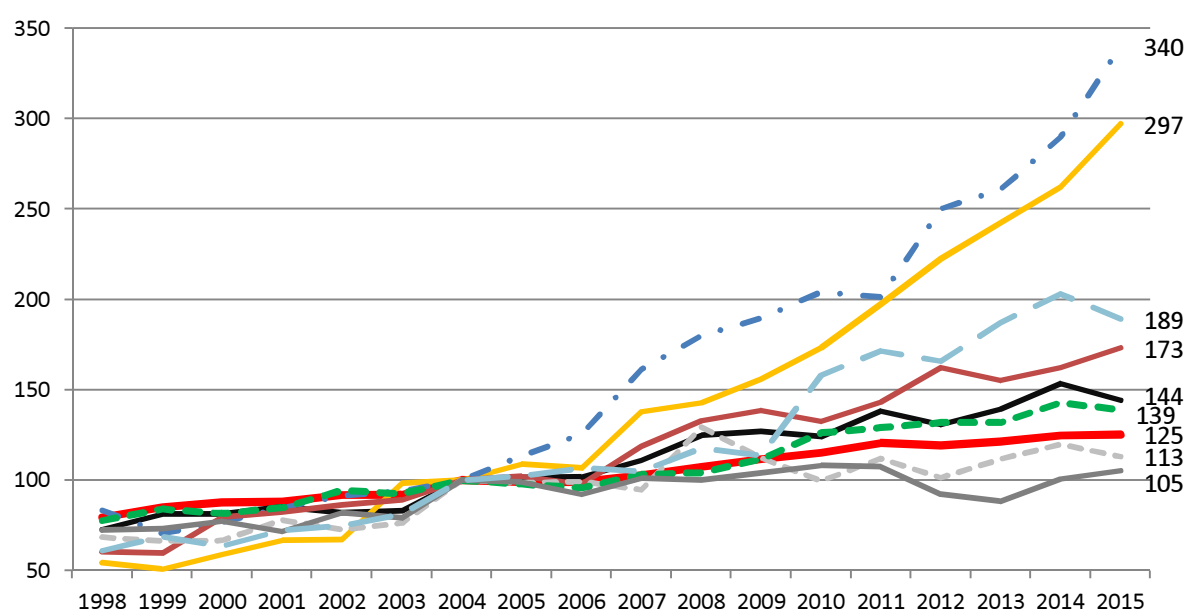

Fig. 3. Dynamics of Total Agricultural Output per AWU (working unit) in Poland and in selected EU countries in the period 1998–2015 (2004=100)*

*Source: Authors' calculations based on Eurostat data.

Technological advances in Polish agriculture, productivity increase and positive prices trends in the post-accession period also resulted in increased farm incomes (table 9).

The dynamics of income increase were slightly stronger in the small farms size cluster, but with a very low initial level these farms remain unviable and the personal income of the farmer's family is dependent on income from non-agricultural activities. Greater progress was made in the large farms cluster in the analysed period.

Farm incomes have also increased on farm types with different production orientations, largely due to technological advancements, increased productivity and improved quality of farm produce. Pig farms achieved the highest incomes

per hectare, but it should be emphasized that their size, measured by the number of hectares of agricultural land is, on average, the lowest.

9. Nominal farm incomes in different clusters of farms in Poland*

Specification	2004 (PLN/ha)	2012 (PLN/ha)	Dynamics (2004 = 100)
ACCORDING TO ECONOMIC SIZE			
Small	861	1,671	194
Medium	1,539	2,622	170
Large	1,920	3,554	185
ACCORDING TO PRODUCTION ORIENTATION			
Field Crops	1,356	2,661	196
Cattle	1,249	2,174	174
Pigs	2,779	3,771	136
Mixed	981	1,776	180

*Source: Authors' calculations based on Eurostat data.

Summary. Developments in the agricultural sector in Poland after 1989, to a large extent policy driven (transition to a market economy, EU accession and the introduction of the CAP, followed by financial support) resulted in significant changes in all dimensions of the agricultural structure. Polish agriculture is characterized by a large number of farms and strong fragmentation of the farming sector, but the number of farms is considerably decreasing and the concentration of agricultural land is noted. Agricultural land is becoming concentrated mainly in the size cluster of the largest farms while the change in the area of smaller farms is negative.

The characteristic feature of the animal production sector is the concentration of livestock. The smallest sized herds have continued to disappear, and livestock has moved to larger scale herds on specialized farms. Regarding the cropping structure, this is dominated by cereals, which share in arable land has increased from about 60% to about 72% in the period 1990–2014.

A significant increase in investments in fixed assets in the years that followed accession to the EU should be noted. The investment processes resulted in the increase of the value of fixed assets in the agricultural sector, although investments were concentrated in the larger, economically viable clusters of farms.

In response to market requirements, and due to the modernization processes that took place in Polish agriculture, the total agricultural output has consistently grown over a long period. Technological advancements in Polish agriculture, productivity increases and positive prices trends in the post-accession period have also resulted in increased farm incomes. A noticeable increase in agricultural output and incomes in a selection of the new EU Member States after accession shows the importance of the financial support available due on the introduction of the Common Agricultural Policy and new market opportunities as a result of growth in domestic demand and increased exports. The greatest and impressive progression was achieved in the Baltic republics (Latvia, Estonia and Lithuania), but also indices for Poland are well above the values at the whole EU25 level.

References

1. Balmann, A. (1997). Farm based modelling of regional structural change. A Cellular automata approach. European Review of Agricultural Economics, 24 (1).
2. Koen, V., De Masi, P. (1997). Prices in the Transition: Ten Stylized Facts. IMF Working Paper WP/97/158.
3. Kopiński, J. (2015). Determination of the polarization grade of the impact of agricultural production on the environment based on gross nitrogen balance. STOWARZYSZENIE EKONOMISTÓW ROLNICTWA I AGROBIZNESU Roczniki Naukowe • tom XVII • zeszyt 1
4. Majewski, E. (2008). Historic landmarks in the development of Agricultural Land Market in Poland after the year 1989. Abstract 1-2/2008
5. Majewski, E. (2013). Measuring and modelling farm level sustainability. Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development, 1/2013.
6. MRiRW (2015). Agriculture and Food Economy in Poland. IERiGZ, Warsaw.
7. Parris, K. (2007). Agri-environmental performance In Poland. Recent trends and future outlook an OECD perspective, Conference on Sustainable Agriculture Polish Society for Agronomy, Poznań, 12–13 September 2007, 18–20.
8. Rosa, A. (2011). Kredyty preferencyjne jako forma finansowania działalności rolniczej w Polsce. Zesz. Nauk. SGGW, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, 91.
9. Was, A. (2013). Modelowanie przemian strukturalnych polskiego rolnictwa. Wyd. SGGW, Warszawa.
10. Zegar, J. (red) (2013). Zrównoważenie polskiego rolnictwa. Powszechny spis rolny 2010. GUS.
11. Zmarlicki, K., Brzozowski, P., Malusá, E., Sas Paszt, L. (2011). Preliminary studies on the impact of organic and conventional agriculture on the environment in Poland. Journal of Fruit and Ornamental Plant Research, 19 (2), 99–110.

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В ПОЛЬСЬКОМУ СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ПІСЛЯ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

**Е. Маєвський,
А. Мелак-Равліковська**

Анотація. *Зміни в сільськогосподарському секторі Польщі після 1989 р., які, значною мірою, визначаються політикою (перехід до ринкової економіки, вступ до ЄС і введення САП), призвели до значних змін в усіх вимірах структури сільського господарства. Незважаючи на всі ще фрагментовані структури ферми, процеси концентрації сільськогосподарських земель і худоби стали видимими. Нойменші стада продовжують зникати, і домашню худобу перемістили в більші стада на спеціалізованих фермах.*

Слід відзначити значне збільшення інвестицій в основний капітал наступними роками при приєднанні до ЄС. У відповідь на вимоги ринку, а також за рахунок модернізації процесів, що мали місце в польському сільському господарстві, загальний обсяг сільськогосподарського виробництва постійно зростає протягом тривалого періоду. Технологічні

досягнення в області польського сільського господарства, підвищення рівня продуктивності й позитивних тенденцій в цінах після періоду приєднання призвели до збільшення доходів фермерів. Помітне збільшення сільськогосподарських заходів і фермерських доходів характеризує зміни також і в інших нових державах-членах після вступу в ЄС, у зв'язку із введенням загальної сільськогосподарської політики та нових ринкових можливостей в результаті зростання внутрішнього попиту й збільшення експорту.

Ключові слова: *Польща, структурні зміни, економічна трансформація, європейська інтеграція*

СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ПОЛЬСКОМ СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ ПОСЛЕ ПЕРЕХОДА К РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ И ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

**Э. Маевский,
А. Мелак-Равликовска**

Аннотация. *Изменения в сельскохозяйственном секторе в Польше после 1989 года, которые в значительной степени определяются политикой (переход к рыночной экономике, вступление в ЕС и введение CAP), привели к значительным изменениям во всех измерениях структуры сельского хозяйства. Несмотря на все еще фрагментированные структуры фермы, процессы концентрации сельскохозяйственных земель и скота стали видимыми. Меньшие стада продолжают исчезать, и домашний скот переместили в большие стада на специализированных фермах.*

Следует отметить значительное увеличение инвестиций в основной капитал за последующие годы при присоединении к ЕС. В ответ на требования рынка, а также за счет модернизации процессов, имевших место в польском сельском хозяйстве, общий объем сельскохозяйственного производства постоянно возрастал в течение длительного периода. Технологические достижения в области польского сельского хозяйства, повышение уровня производительности и положительных тенденций в ценах после периода присоединения привели к увеличению доходов фермеров.

Ключевые слова: *Польша, структурные изменения, экономическая трансформация, европейская интеграция*

BIOECONOMY IN POLAND: CONDITION AND POTENTIAL FOR DEVELOPMENT OF THE BIOMASS MARKET

Jarosław GOŁĘBIEWSKI
Warsaw University of Life Sciences, Poland

Abstract. *The aim of the study is to determine the condition of bioeconomy in Poland. Particular attention was paid to the discussion of the objectives and priorities of the national and EU bioeconomy policies and to economic instruments to support the implementation of these policies. The study also covers the analysis of condition of the biomass production sector in Poland, taking into account regional differences. The study was based on the source literature on the subject, programming documents of the European Union and guiding principles for the national bioeconomy development policy in Poland. Statistical data by Eurostat and FAOSTAT were used for the evaluation of the potential of the bioeconomy.*

The research has confirmed that Poland has many traditional industries, which not only produce the biomass, but also process raw materials of biological origin. Bioeconomy is one of the largest and the most important segments of the Polish economy and an important component of the EU market.

Keywords: *bioeconomy, biomass, bioenergy, biomaterials, economic policy*

Introduction. The concept of bioeconomy is a key issue in recent years, which has emerged in the economic policy and practice. This concept is an attempt to solve many complex social problems growing worldwide and in Europe and an opportunity to accelerate the economic growth. It is based on the assumption that it is possible to make use of natural resources in a more efficient manner and to use more renewable biological resources in order to meet the needs of the consumers and counteract the effects of climate changes. It is obvious that in the coming years we will see increasing competition for scarce natural resources. The growing global population will result in an increased demand for food, and the climate change will affect the production systems in agriculture, forestry, aquaculture, fisheries and fishing. The question is how to solve these problems.

The concept of bioeconomy demonstrates that it is possible to make a way for an economic transition, which will provide conditions for the optimum use of the renewable biological resources and enable the development of sustainable production and processing systems. They will be able to produce a wider range of products using fewer resources and ensuring lower negative impact on ecosystems.

Different definitions of bioeconomy can be found in the literature. In the most general terms, it denotes a sustainable production of renewable

resources (products of agriculture, forestry, fisheries and fishing) and their conversion into food, feed, bio-based products, fibres and bioenergy. Maciejczak and Hofreiter made an evaluation of the selected definitions of bioeconomy and found that the concept was based on the sustainable use of renewable biological resources through innovation, by delivering products, to address both individual needs and public expectations¹. In sectoral terms, bioeconomy covers the primary production sectors of the economy such as agriculture, forestry, fishing, fishery and the sectors, which use (process) biological resources, such as food sector, pulp and paper industry, as well as parts of the chemical, biotechnological and energy industries.

The concept of bioeconomy does not imply the development of new industries in the global and European economy. Its essence boils down to create efficient systems of use of renewable biological resources based on a combination of existing sectors of primary production and processing. These systems should allow not only for the better use of what we already are able to produce, but also for the efficient use of those resources, which we currently cannot use efficiently. It is assumed that the development of bioeconomy in the coming years will be an important factor stimulating the growth of the European and global economy.

The aim of the study is to determine and evaluate the condition of bioeconomy in Poland. Particular attention was paid to the discussion of the objectives and priorities of the Polish bioeconomy strategy. The study also contains an analysis of the condition and potential of the biomass market in Poland. An important aspect of the study is the evaluation of different degree of development of sectors of production and supply of biomass in the regional context.

The study was based on the source literature on the subject, programming documents of the European Union and guiding principles for the national bioeconomy development policy in Poland. Statistical data by Central Statistical Office (GUS), Eurostat and FAOSTAT were used for the evaluation of the potential of bioeconomy.

1. Political and economic base of development of bioeconomy in Poland

In the strategy published in 2011, the European Commission has set itself the objective of long-term development of a competitive, resource-efficient and low-carbon economy until 2050², and the concept of green economy was integrated into the overall economic policy framework of the EU. According to UNEP (2014), green economy aims to improve human well-being, while significantly reducing environmental risks (by reducing the emission of pollutants and increasing resource efficiency) and to prevent the loss of biodiversity and ecosystem service values³.

¹ Maciejczak M., Hofreiter K., How to define bioeconomy?, Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists, Vol. 15, No. 4, 2013.

² A Roadmap for Moving to a Competitive Low Carbon Economy in 2050, EC, Brussels, 2011.

³ Green Economy Initiative, UNEP, 2014, <http://www.unep.org/greeneconomy/>

The concept of green economy is a foundation for the main EU horizontal strategies, including two flagship initiatives under Europe 2020, that is, "An integrated industrial policy for the globalization era"⁴ and "Resource Efficient Europe"⁵. Within the flagship initiative, which refers to the industrial policy, it has been concluded that *"The Commission will seek to promote the core competitiveness, processing industries and services in Europe and to promote the use of potential of globalization and green economy"*. The aim of the resource initiative is to support the transition and resource-efficient low-carbon economy, which will use all the resources effectively. This initiative aims to contribute to economic growth in Europe.

Within the broad concept of green economy, the guiding principles of bioeconomy focus on use of renewable resources, development of applied research, development of innovation and industrial biotechnology in the sectors such as: food production, feed production, paper production, chemical products and pharmaceuticals, biofuels, etc. Compared to green economy, which puts the emphasis on the environment, bioeconomy focuses on search for new growth opportunities both in traditional and emerging sectors based on biological resources, taking into account the global challenges (including security of supply of raw materials), the limited availability of natural resources and environmental protection^{6, 7}).

Bioeconomy is based on biotechnology. The OECD defines biotechnology as *"the application of science and technology to living organisms"*⁸. In the approach adopted by the European Commission, bioeconomy includes *"the production of renewable biological resources and the conversion of these resources and waste streams into value added products, such as food, feed, bio-based products"*, including traditional and emerging sectors, that is *"agriculture, forestry, fisheries, food, pulp and paper production, as well as parts of chemical, pharmaceutical and energy industries"*⁹.

In order to establish guiding principles of the development of bioeconomy, the European Commission has presented a European strategy for building a sustainable bioeconomy, which will support the solution to many of today's social challenges. The adopted strategy integrates a few autonomous areas of the EU policy, including primarily climate policy, agricultural and industrial policies, research and development policy and environmental protection policy. By introducing bioeconomy, the strategy proposes a comprehensive approach addressing five social issues: food security; management of natural resources in a

⁴A Resource efficient Europe. Flagship Initiative Under the Europe 2020 Strategy, EC, Brussels, 2011.

⁵Roadmap to a Resource Efficient Europe, COM (2011) 571, EC, Brussels, 2011.

⁶Mazza L., Brink P., Green Economy. Green economy in the European Union, IEEP, 2012, http://www.ieep.eu/assets/963/KNOSSOS_Green_Economy_Supporting_Briefing.pdf [Access: 20.09.2015]

⁷Green Economy, EC, 2015, http://ec.europa.eu/environment/basics/green-economy/index_en.htm. [Access: 20.09.2015].

⁸OECD, 2015. (<http://www.oecd.org/sti/biotech/statisticaldefinitionofbiotechnology.htm>).

⁹Bioeconomy Strategy, "Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe, EC, Brussels, 2012a

sustainable manner; reducing dependence on non-renewable resources; mitigation and adaptation to climate change; creating new jobs and maintaining competitiveness of the European economy. Bioeconomy strategy focuses on three areas: investment in research and innovation; increasing the influence of the policy as well as strengthening the markets and the competitiveness of bioeconomy¹⁰.

In addition to the strategy adopted by the European Commission, many EU Member States developed national bioeconomy strategies. In Poland there is no strategic document dedicated to bioeconomy. Issues related to the development of bioeconomy are incorporated in three integrated strategies, which are included in the implementation of the Medium-Term Strategy for the Development of the Country. Medium-Term Development Strategy of the Country 2020 defines development goals for Poland until 2020¹¹. This document puts much emphasis on the development of Poland in three areas: competitive and innovative economy, effective and robust state, evening the differences in development of the provinces. Considerations for the development of bioeconomy cover integrated strategies, including primarily: Strategy for Innovation and Efficiency of the Economy¹², Strategy of Energy Safety and Environment¹³ and Strategy for Sustainable Development of Agriculture, Rural Areas and Fisheries¹⁴.

2. Importance of bioeconomy sector in Poland

Bioeconomy sector comprises many branches of material production and industry. According to the classification used by the European Commission¹⁵, it can be divided into sectors producing biomass (agriculture, forestry, fishing and fisheries), sectors wholly based on raw materials of biological origin (food industry, production of beverage and tobacco, wood industry, paper industry, production of leather goods) and sectors partially using raw materials of biological origin (chemical industry, pharmaceutical industry, furniture industry, production of rubber and plastics, construction). Important branches of bioeconomy are also sectors of production of bioenergy and biofuels as parts of the fuel and energy sectors.

Poland has many well-established traditional industries involved in the production of biomass, operating based on the materials of biological origin. Table 1 shows the importance of the bioeconomy sectors in the national

¹⁰Commission Staff Working Document Accompanying the Document Communication on Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe, EC, Brussels, 2012b

¹¹ Strategia Rozwoju Kraju 2020, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2012, <https://www.mir.gov.pl/strony/zadania/polityka-rozwoju-kraju/strategia-rozwoju-kraju/> [Access: 18.09.2015]

¹² Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki, Ministerstwo Gospodarki, 2013, <http://www.mg.gov.pl/Wsparcie+przedsiębiorczosci/Polityki+przedsiębiorczosci+i+innowacyjnosci> [Access: 16.09.2015]

¹³ Strategia Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko, Ministerstwo Gospodarki, 2014, <http://bip.mg.gov.pl/node/21165> [Access: 20.09.2015]

¹⁴ Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2013, <http://www.minrol.gov.pl/Informacje-branzowe/> [Access: 18.09.2015].

¹⁵ <https://biobs.jrc.ec.europa.eu/research/private-investment> [Access: 20.09.2015]

economy. According to the data provided by EUROSTAT, bioeconomy is already one of the largest and most important components of the Polish economy. Gross value added in bioeconomy sectors in the years 2009-2013 averaged annually to about 63.5 milliard euro, representing more than 19% of gross value added produced in the national economy.

1. Gross value added and employment in the bioeconomy sector in Poland (average in the years 2009–2013)*

Specification	Value added, gross 2009–2013		Total employment 2009–2013	
	mln euro	%	mln euro	%
Total – all NACE activities	324356.7	100	15511.14	100
Biomass production - Agriculture, forestry and fishing	10159.9	3.1	1978.5	12.8
Crop and animal production, hunting	8627.7	2.7	1905.2	12.3
Forestry and logging	1116.5	0.3	67.4	0.4
Fishing and aquaculture	51.2	0.0	6.0	0.0
100% bio-based sectors	14261.6	4.4	735.9	4.7
Manufacture of food products; beverages and tobacco products	10450.9	3.2	511.7	3.3
Manufacture of wood and of products of wood	2134.4	0.7	168.5	1.1
Manufacture of paper and paper products	1676.3	0.5	55.7	0.4
Part bio-based sectors	39138.6	12.1	2053.8	13.2
Manufacture of textiles, wearing apparel, leather and related products	2079.9	0.6	256.3	1.7
Manufacture of chemicals and chemical products	2831.4	0.9	95.6	0.6
Manufacture of basic pharmaceutical products	1129.1	0.3	38.0	0.2
Manufacture of rubber and plastic products	4015.1	1.2	161.6	1.0
Manufacture of furniture	3238.1	1.0	281.6	1.8
Construction	25845.0	8.0	1220.7	7.9
Biogospodarka ogółem	63560.0	19.6	4768.1	30.7

*Source: Author's elaboration based on: National Accounts aggregates by industry (up to NACE A*64), Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [25.09.2015].

The bioeconomy sector in Poland employs more than 4.7 million people, representing more than 30% of employees in the whole economy. Biomass production sectors (agriculture, forestry and fisheries) and the sectors entirely based on raw materials of biological origin (food industry, production of beverage, tobacco industry, wood and paper industry) are also very important segments of the Polish economy. Their share in the gross value added of the Polish economy in the years 2009-2013 was about 7.5%, while in terms of employment it was about 17.5%. Agriculture and agri-food industries are the most important nodes of the Polish bioeconomy.

3. Supply of agricultural biomass in Poland

Table 2 provides the estimates made by the European Commission regarding the total biomass resources in the EU. Against this background, also

estimates for the supply of biomass in Poland were presented. These data include biomass sourced primarily in agricultural production and forestry. But they do not include biomass received from water resources and various types of waste generated in the food industry as well as in trade and consumption of food. Biomass resources extracted in the economy include both raw materials extracted from the environment (e.g. grains, tubers of potatoes), which are materials used by the economy in other production processes (e.g. food industry) as well as residues, which are often used in the economy. Nonetheless a significant proportion of the biomass remains unused for economic purposes.

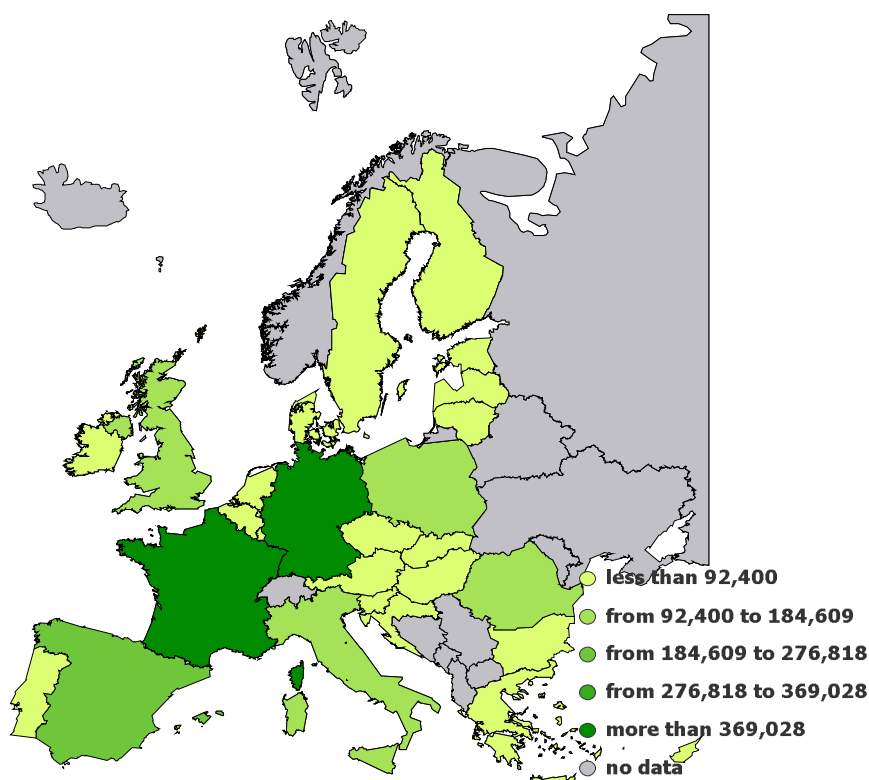
2. Poland's share in the production of biomass in the EU (average for the years 2009–2011)*

Specification	Domestic Extraction, Total	Domestic Extraction Used	Residues, Non-Used	
	Tys. ton	Tys. ton	Tys. ton	Domestic Extraction, Total [%]
EU-28				
Biomass, Total	2399350.5	1741138.3	658212.2	27.4
Crops, Total	2077288.5	1470147.4	607141.1	29.2
Animal	8253.4	6917.8	1335.6	16.2
Wood	311723.0	262515.7	49207.3	15.8
Poland				
Biomass, Total	187027.5	137919.6	49107.9	26.3
Crops, Total	161336.3	115597.1	45739.2	28.4
Animal	291.7	236.1	55.7	19.1
Wood	25399.5	22086.5	3313.0	13.0
Polish participation in the supply of biomass in the EU [%]				
Biomass, Total	7.8	7.9	7.5	X
Crops, Total	7.8	7.9	7.5	X
Animal	3.5	3.4	4.2	X
Wood	8.1	8.4	6.7	X

*Source: DataM web, provided by the European Commission / Joint Research Centre, www.datamweb.com. Data accessed on 26/09/2015. Elaboration based on original data coming from: SERI - Global material flows.

The data presented in Table 2 show that annual biomass production in the 28 countries of the EU comes to approx. 2.4 milliard tonnes, wherein the majority of the biomass comes from the crop production in the agriculture. In Poland more than 180 million tonnes of biomass are produced. About 137 million tonnes are used for economic purposes. Approximately 26% of the biomass produced is not used in the economy. Just as in the whole EU, in Poland the largest supplier of biomass is the agricultural sector.

Poland occupies an important position in the EU countries in terms of supply of biomass. Its share in the overall supply of biomass comes to about 8%. A special place in the supply of biomass is occupied by agricultural production. It is the main source of food raw materials, feed raw materials and raw materials used in various industries. Figure 1 shows the main sources of supply of agricultural biomass in the EU countries.

Biomass of Crops, Total in the EU 28 in 2013 (Domestic Extraction, Total, 1000 T fresh matter)*

*Source: DataM web, provided by the European Commission / Joint Research Centre, www.datamweb.com Data accessed on 27/09/2015. Elaboration based on original data coming from: DataM - Biomass estimates.

Structure of agricultural production of biomass in Poland in 2013 is shown in Table 3.

3. Crop biomass extraction and residues in Poland (2013) in 1000 T fresh matter*

Specification	Harvested biomass	Residues, Used	Domestic Extraction Used	Residues, Non-Used
TOTAL AGRICULTURAL CROPS	97 497	22 814	120 311	39 502
Fodder crops	49 004	0	49 004	0
Total cereals incl. rice	28 428	18 818	47 246	26 336
Sugar crops	10 591	2 860	13 451	2 860
Fruits and Vegetables	9 387	188	9 575	1 690
Starchy Roots	6 334	633	6 968	5 701
Total oilseeds	2 703	502	3 205	4 520
Protein crops	376	0	376	75
Other crops	60	1	61	11
Fibre crops	0	0	0	0

*Source: DataM web, provided by the European Commission / Joint Research Centre, www.datamweb.com. Data accessed on 26/09/2015. Elaboration based on original data coming from: DataM - Biomass estimates.

In the agricultural production the most important are feed crops, cereals, sugar beet, fruit, vegetables and potatoes. The overall supply of agricultural raw materials and the residues used in the economy in 2013 was about 120 million tonnes. Estimates suggest that nearly 40 million tonnes of biomass produced in the agriculture are not used for economic purposes.

4. Regional differences in development of the production and supply of biomass in Poland

Agricultural production in Poland is characterised by considerable regional differences. It results from both the natural and the organisational and economic conditions. In this study, the differences in biomass production sector in Poland are shown by 6 regions distinguished according to the NUTS 1 classification. These regions include 2 to 3 provinces. Rate of gross value added in the agriculture, forestry and fisheries to total gross value added produced in the region as well as the participation rate of employees in the agriculture, forestry and fisheries to total employment in the region are used to show the development of the production of biomass.

4. The importance of biomass production sector (agriculture, forestry and fisheries) in economy of the regions in Poland, according to NUTS 1*

Years	Poland	Regions according to NUTS 1					
		Central	Southern	Eastern	North- Western	South- Western	Northern
The share of agriculture, forestry and fisheries in gross value added [%]							
2009	2.8	2.8	1.1	4.2	3.8	1.8	3.5
2010	2.8	2.8	1.1	4.2	3.8	1.8	3.5
2011	3.3	3.3	1.2	5.0	4.5	2.3	4.3
2012	3.8	3.9	1.4	6.0	4.8	2.7	4.9
The share of agriculture, forestry and fisheries in employment in the region [%]							
2009	13.3	12.1	7.6	25.0	12.4	8.5	12.0
2010	12.7	11.4	7.5	24.3	12.3	7.6	10.7
2011	12.6	11.9	7.6	24.1	11.5	7.3	10.5
2012	12.3	11.3	7.0	22.9	11.5	7.3	11.9

*Source: Author's elaboration based on: National Accounts aggregates by industry (up to NACE A*64), Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. Access 25.09.2015.

In terms of the considered rates, most important is the production sector of biomass in the North-Western, Northern and Eastern regions (Table 4). In 2012 the share of gross value added generated in agriculture, forestry and fisheries in these three regions ranged from 4.8% (the North-Western region) to 6% in the Eastern region. The employment in the analysed sectors was averagely about 12%, from 7% in the Southern region to 22.9% in the Eastern region.

Table 5 shows the share of regions in agricultural production in Poland.

The highest share in total agricultural production value fell into three regions: Central, North-Western and Eastern. This concerned both crop and animal production. By far, the Southern region has been characterised by the lowest share in the value of agricultural production. This is in line with the lowest share of this region in employment in agriculture.

5. The share of regions in value of agricultural production in Poland (value of agricultural production at basic prices) in 2010 [%]*

Specification	Poland	Regions according to NUTS 1					
		Central	South ern	East ern	North- Eastern	South- Eastern	North ern
Cereals (including seeds)	100	17.1	5.7	18.4	24.8	15.1	18.9
Industrial crops	100	7.7	2.8	14.7	30.2	19.9	24.7
Forage plants	100	23.3	7.3	27.8	17.7	5.6	18.3
Vegetables and horticultural products	100	28.0	12.6	18.9	22.9	5.6	12.0
Potatoes (including seeds)	100	38.6	8.1	19.0	15.1	6.0	13.2
Fruits	100	41.9	7.5	37.1	5.8	3.4	4.3
Other crop products	100	10.3	4.1	46.9	20.3	2.0	16.4
CROP OUTPUT	100	23.0	7.1	21.2	21.5	10.7	16.5
Animals	100	21.3	7.6	18.7	26.7	5.1	20.6
Animal products	100	24.3	7.1	27.0	20.8	6.0	14.8
ANIMAL OUTPUT	100	22.5	7.4	22.1	24.3	5.4	18.3
AGRICULTURAL GOODS OUTPUT	100	22.8	7.3	21.6	22.7	8.2	17.4

*Source: Author's elaboration based on: National Accounts aggregates by industry (up to NACE A*64), Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> Access: 25.09.2015.

Conclusions. Given the demographic processes in Europe and in the world as well as problems with limited access to natural resources, the European Commission adopted Strategy for Sustainable Use of Renewable Resources in the European Economy. The strategy highlighted the need to develop production of renewable raw materials, to provide not only safe and healthy food, but also materials, energy and other products essential to modern society.

In the study, based on the most recent data, volume of the bioeconomy in Poland was estimated, including potential sectors such as agriculture, fisheries and fishing, forestry, food industry, wood and paper industry, manufacture of textile and leather products, chemical and pharmaceutical industries and other industries using raw materials of biological origin. In measuring the importance of these sectors of bioeconomy in the Polish national economy the volume, value added and employment rates were used.

The supply of biomass by product and by region was also compared. It has been found that in Poland there are considerable regional differences in terms of agricultural production and biomass production. The most important in agricultural production are feed crops, cereals, sugar beet, fruit, vegetables and potatoes. It also can be indicated that Poland occupies an important position in the EU countries in terms of supply of biomass. Its share in production of biomass is about 8%. The most important place in the supply of biomass is occupied by agricultural production.

References

1. Maciejczak, M., Hofreiter, K. (2013). How to define bioeconomy?, Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists, 15, 4.

2. A Roadmap for Moving to a Competitive Low Carbon Economy in 2050, EC, Brussels, 2011.
3. Green Economy Initiative, UNEP, 2014, <http://www.unep.org/greeneconomy/>.
4. A Resource efficient Europe. Flagship Initiative Under the Europe 2020 Strategy, EC, Brussels, 2011.
5. Roadmap to a Resource Efficient Europe, COM (2011) 571, EC, Brussels, 2011.
6. Mazza, L., Brink, P. Green Economy. Green economy in the European Union, IEEP, 2012, http://www.ieep.eu/assets/963/KNOSSOS_Green_Economy_Supporting_Briefing.pdf [Access: 20.09.2015]
7. Green Economy, EC, 2015, http://ec.europa.eu/environment/basics/green-economy/index_en.htm. [Access: 20.09.2015].
8. OECD, 2015. (<http://www.oecd.org/sti/biotech/statisticaldefinitionofbiotechnology.htm>).
9. Bioeconomy Strategy, "Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe, EC, Brussels, 2012a.
10. Commission Staff Working Document Accompanying the Document Communication on Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe, EC, Brussels, 2012b.
11. Strategia Rozwoju Kraju 2020, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2012, <https://www.mir.gov.pl/strony/zadania/polityka-rozwoju-kraju/strategia-rozwoju-kraju/> [Access: 18.09.2015].
12. Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki, Ministerstwo Gospodarki, 2013, <http://www.mg.gov.pl/Wsparcie+przedsiębiorczosci/Polityki+przedsiębiorczosci+i+innowacyjnosci> [Access: 16.09.2015].
13. Strategia Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko, Ministerstwo Gospodarki, 2014, <http://bip.mg.gov.pl/node/21165> [Access: 20.09.2015].
14. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2013, <http://www.minrol.gov.pl/Informacje-branzowe/> [Access: 18.09.2015].
15. <https://biobs.jrc.ec.europa.eu/research/private-investment> [Access: 20.09.2015].

БІОЕКОНОМІКА В ПОЛЬЩІ: УМОВИ І ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ РОЗВИТКУ РИНКУ БІОМАСИ

Я. Голєбієвські

Анотація. Метою дослідження є визначення стану біоекономіки в Польщі. Особливу увагу було приділено обговоренню цілей і пріоритетів політики біоекономіки країни і ЄС, а також економічних інструментів для підтримки реалізації цієї політики. Дослідження також включає аналіз стану сектору виробництва біомаси в Польщі, з урахуванням регіональних відмінностей. Дослідження було засноване на вихідній літературі з даного питання, програмних документах Європейського Союзу і керівних принципах національної політики в області розвитку біоекономіки в Польщі. Статистичні дані Євростату та ФАОСТАТ було використано для оцінки потенціалу біоекономіки.

Дослідження підтвердило, що Польща має багато традиційних галузей промисловості, які не тільки виробляють біомасу, а й

переробляють сировину біологічного походження. Біоекономіка є одним із найбільших і найважливіших сегментів польської економіки й важливою складовою ринку ЄС.

Ключові слова: біоекономіка, біомаса, біоенергія, біоматеріали, економічна політика

БИОЭКОНОМИКА В ПОЛЬШЕ: СОСТОЯНИЕ И ПОТЕНЦИАЛ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЫНКА БИОМАССЫ

Я. Голебиевски

***Аннотация.** Целью исследования является определение состояния биоэкономики в Польше. Особое внимание было уделено обсуждению целей и приоритетов политики биоэкономики страны и ЕС, а также экономических инструментов для поддержки реализации этой политики. Исследование также включает анализ сектора производства биомассы в Польше, с учетом региональных различий. Исследование было основано на исходной литературе по данному вопросу, программных документах Европейского Союза и руководящих принципах национальной политики в области развития биоэкономики в Польше. Статистические данные Евростата и ФАОСТАТ были использованы для оценки потенциала биоэкономики.*

Исследование подтвердило, что в Польше много традиционных отраслей промышленности, которые не только производят биомассу, но и перерабатывают сырье биологического происхождения. Биоэкономика является одним из крупнейших и важнейших сегментов польской экономики и важной составляющей рынка ЕС.

Ключевые слова: биоэкономика, биомасса, биоэнергия, биоматериалы, экономическая политика

UDS 332.142.6:502 “2007/2013”

THE MAIN ENVIRONMENTAL EFFECTS OF OPERATIONAL PROGRAMME INFRASTRUCTURE AND ENVIRONMENT 2007–2013

J. RAKOWSKA, PhD
Warsaw University of Life Sciences
N. DREJERSKA, PhD
Warsaw University of Life Sciences
e-mail: nina_drejerska@sggw.pl

***Abstract.** Environmental quality is considered to be one of essential public goods, central to human health and well-being. However, the more and more*

© J. Rakowska, N. Drejerska, 2016

переробляють сировину біологічного походження. Біоекономіка є одним із найбільших і найважливіших сегментів польської економіки й важливою складовою ринку ЄС.

Ключові слова: *біоекономіка, біомаса, біоенергія, біоматеріали, економічна політика*

БИОЭКОНОМИКА В ПОЛЬШЕ: СОСТОЯНИЕ И ПОТЕНЦИАЛ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЫНКА БИОМАССЫ

Я. Голебиевски

Аннотация. *Целью исследования является определение состояния биоэкономики в Польше. Особое внимание было уделено обсуждению целей и приоритетов политики биоэкономики страны и ЕС, а также экономических инструментов для поддержки реализации этой политики. Исследование также включает анализ сектора производства биомассы в Польше, с учетом региональных различий. Исследование было основано на исходной литературе по данному вопросу, программных документах Европейского Союза и руководящих принципах национальной политики в области развития биоэкономики в Польше. Статистические данные Евростата и ФАОСТАТ были использованы для оценки потенциала биоэкономики.*

Исследование подтвердило, что в Польше много традиционных отраслей промышленности, которые не только производят биомассу, но и перерабатывают сырье биологического происхождения. Биоэкономика является одним из крупнейших и важнейших сегментов польской экономики и важной составляющей рынка ЕС.

Ключевые слова: *биоэкономика, биомасса, биоэнергия, биоматериалы, экономическая политика*

UDS 332.142.6:502 “2007/2013”

THE MAIN ENVIRONMENTAL EFFECTS OF OPERATIONAL PROGRAMME INFRASTRUCTURE AND ENVIRONMENT 2007–2013

J. RAKOWSKA, PhD
Warsaw University of Life Sciences
N. DREJERSKA, PhD
Warsaw University of Life Sciences
e-mail: nina_drejerska@sggw.pl

Abstract. *Environmental quality is considered to be one of essential public goods, central to human health and well-being. However, the more and more*

intensive economic growth and increasing human population pollutes it enormously and requires improvement and protection measures. EU cohesion policy is one of the instruments which through Operational Programmes supports Member States in protecting their natural environment. Operational Programme Infrastructure and Environment 2007–2013 carried out in Poland was the biggest OP implemented in EU so far. So the research aims at identifying OPIE main effects based on the SIMIK qualitative and quantitative data.

Environmental projects aimed at supporting a wide range of actions protecting and/or restoring natural environment made 57% of all contracts signed under OPIE. Their total value equalled 24% of total value of all projects under OPIE and 19% of EU funding absorbed by all beneficiaries from this source. The projects were carried out by different kinds of beneficiaries, which enabled dealing with many aspects of environmental issues. Environmental projects were carried out in different places in Poland and differed significantly in terms of their total value, values of obtained EU co-funding and the share of EU co-funding in total value, however none of these characteristics determines their importance. One can already observe the first positive effects of implementing OPIE 2007–2013, although more time is needed to verify all the assumed influence of these investments on the natural environment.

Keywords: *environmental, funding, programme, infrastructure*

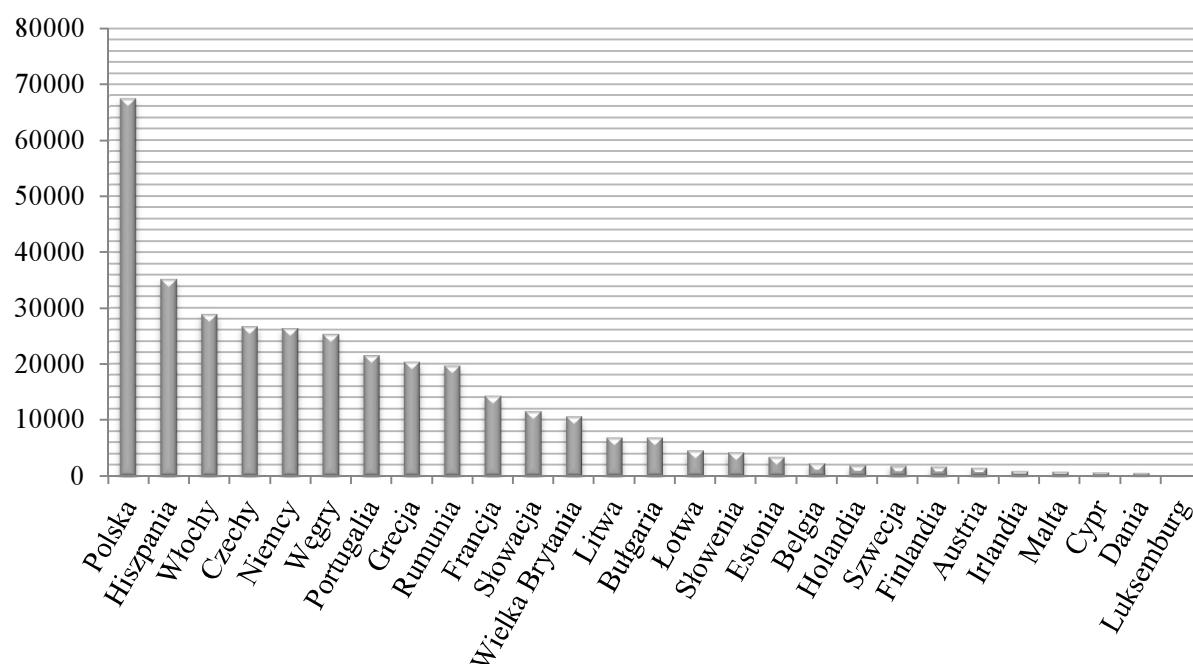
Introduction. Environmental quality is considered central to human health and well-being [18]. It is referred to as one of essential public goods that must be consumed in equal amounts by all [1]. However, natural environment strongly influenced by economic growth [2] and growing human population has been more and more endangered – globally, regionally and locally. In EU, there has been an increasing awareness of pollution that has affected aquifers, rivers, lakes, soils and forests and has placed environmental assets at risk. This made environmental sustainability a more and more important public issue requiring adequate actions and measures enabling protection and in some cases restoring the natural environment.

However, as the private property rights cannot be defined for the environment and so the market cannot allocate to the environment [17], the EU institutions and governments of Member States became the responsible ones for the environmental policy interventions. All these contributed to the implementation of EU actions and measures aimed at supporting Member States in carrying their policies and strategies promoting sustainable development at all levels – the national, regional and local, and in some cases even transregional or transnational.

The principal goal of the environmental policy is to improve environmental outcomes, driven by the pursuit of objectives of broader wellbeing and ensuring sustainable growth. It aims to achieve its objective by for example increasing the opportunity costs of pollution and environmental damage, curbing polluting behaviour, supporting investment and inducing innovation in less environmentally harmful technologies [8]. This policy can be treated as a separate set of activities on the international/national/regional/local level but there are also approaches

assuming the incorporation of environmental concerns in non-environmental policy sectors [16] such as e.g. the agricultural policy or cohesion policy.

And so supporting social and economic cohesion of Member States and their regions, with special focus on environmental issues, is one of the main priorities of the European Union. This task has been carried out within EU regional policy, often associated with structural and cohesion policies [13], which co-finance operational programmes and actions aimed at ‘harmonious, balanced and sustainable development of economic activities, the development of employment and human resources, *the protection and improvement of the environment*, and the elimination of inequalities, and the promotion of equality between men and women’ [5, 6].

Financial allocations for eligible EU Member States from cohesion policy funds 2007–2013 (million euro, current prices)*

*Source: authors' elaboration based on *Cohesion policy 2007-2013* [3].

The same objectives are specified in *Europe 2020 Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth* [4]. In the analysed budget perspective 2007–2013, UE expenditure on cohesion policy made 37% of the EU budget. It comprised of 347 billion euro [9] from the European Regional Development Fund, European Social Fund and Cohesion Fund [7]. At present, the cohesion policy of EU carried out on regional level is recognised as the main EU investment policy for economic growth and employment, supporting also environmental protection. For the budget perspective 2007–2013 Poland received the biggest allocation from EU cohesion policy (figure 1) – nearly 67 billion euro [11].

This funding co-financed in Poland 5 nationwide and 16 regional operational programmes (OPs), of which Operational Programme Infrastructure and Environment (OPIE) was the largest not only in Poland, but in all the history of the

European Union. All programmes 2007–2013 addressed issues of environmental protection in some ways, however OPIE was the main tool and source of EU co-financing for actions and projects aimed at environmental protection. Different EU funding opportunities offered by each of the above mentioned OPs were addressed to a wide range of potential beneficiaries. Construction of OPIE enabled absorption of EU funding by a wide range of beneficiaries carrying out different projects in different economic and social fields. Due to legal regulations and procedural requirements the final outcomes of the allocation depend largely on beneficiaries' potential and willingness to apply for and absorb EU funding.

Thus the aim of this elaboration is to define the main effects of implementing OPIE in Poland, considering the number, the total value and the EU co-financing for environmental. Some detailed objectives include also identification of a group of environmental priorities out of 36 priorities (the National Information System by SIMIK criteria) and the differentiation of environmental projects according to projects' values.

Materials and methods. The above described main aim of the study and applied method resulted in explorative and diagnostic study, based on the qualitative and quantitative secondary data from the National Information System SIMIK, run by the Ministry of Infrastructure and Development, which was the Polish implementing agency for operational programmes 2007–2013. As at 31 December 2015, the SIMIK system registered 106210 contracts for co-financing projects from EU structural funds allocated in Poland under all OPs 2007–2014(2015¹). The data enabled extracting all projects carried out under OPIE. It allowed the authors to define:

- the number, total value and value of EU co-financing of projects (investments) carried out under OPIE,
- the main types of beneficiaries,
- the differentiation of environmental projects, based on extraction of the lowest and highest total value projects for each priority.

Pearson's coefficient was used to look into relations between selected categories of data. Analysis of the absorption of EU financing under the Operational Programme Infrastructure and Environment 2007–2013 was also based on the recognition of its main objectives and impact areas identified in strategic documents [10, 12].

Results and discussion. The main goal of the Operational Programme Infrastructure and Environment was to raise the investment attractiveness of Poland and its regions by developing technical infrastructure while protecting and improving the natural environment and human health, preserving cultural identity and developing territorial cohesion. This was to be achieved through the implementation of major infrastructure projects in six areas including the environment, transport, energy, culture and national heritage, health and higher education, which within the programming documents were specified as:

- construction of infrastructure to ensure the economic development of Poland, while maintaining and improving the environment;

¹ According to 'n+2' principle extending the time of carrying out projects under Operational Programmes 2007-2013 by two years.

- increasing the availability of the main economic centres in Poland by linking their network of motorways and expressways, and alternatives to Road transport;
- ensuring long-term energy security through diversification of supply within Poland, reducing the energy intensity of the economy and the development of renewable energy sources;
- exploiting the potential of culture and cultural heritage of global and European significance for increasing the attractiveness of Poland;
- supporting the maintenance of good health condition of employment resources;
- the development of modern academic centres, including educating specialists in the field of modern technology.

Under Operational Programme Infrastructure and Environment 2007–2013 (OPIE) beneficiaries completed 3329 projects of nearly 221 527 million total value, of which nearly 122 172 million PLN (55%) came from EU funding [15]. Based on *Council Regulation (EC) No 1083/2006(...)* and categories assigned in SIMIK database to all contracts, projects carried out under OPIE can be classified into 36 priorities (by SIMIK criteria), which can be divided into two main groups: a group of infrastructural priorities, i.e. those connected with constructing and modernising infrastructure² and a group of environmental priorities, i.e. those including all projects aimed at protecting the natural environment. The latter include the following priorities:

- [1] renewable energy: wind,
- [2] renewable energy: biomass,
- [3] energy efficiency, co-generation, energy management,
- [4] municipal and industrial waste management,
- [5] drinking water management and supply,
- [6] wastewater treatment,
- [7] air quality,
- [8] integrated prevention and control of pollution,
- [9] restoration of industrial sites and contaminated land,
- [10] promoting biodiversity and natural protection (including NATURA 2000),
- [11] risk prevention (including the drafting and implementation of plans and measures to prevent and manage natural and technological risks),
- [12] other measures to protect the environment and prevent risks.

Beneficiaries completed 1912 projects of environmental character, which made 57% of all projects carried out under OPIE. However, the total value of

² These are: R & TD infrastructure (including physical plant, instrumentation and high-speed networks linking research centers) and centers of technological competence, railways and TEN-T railways, rolling stock and TEN-T rolling stock, highways and TENT-T highways, national Road, multimodal transports and TEN-T multimodal transports, intelligent transport systems, airports, ports, inland waterways (regional and local), electric energy and TEN-E networks, natural gas and TEN-E natural gas, promoting clean urban transport, protection and renovation of natural heritage, development of cultural infrastructure, infrastructure of educational system, infrastructure of healthcare system, preparation, implementation, monitoring and communication, evaluation, research/experts opinions, information and communication.

environmental projects made less than 24% of total value of all projects under OPIE and 19% of EU funding absorbed by all beneficiaries from this source (table 1). It shows that environmental projects although more numerous had lower total value and absorbed from OPIE less EU financing than the infrastructural ones. The share of total EU finding in total value of all environmental projects equalled about 49%, although the same share calculated for individual projects can vary significantly (table 2).

1. Basic statistics of Operational Programme Infrastructure and Environment 2007–2013 effects*

Priority	N° of projects	Share in all projects under OPIE [%]	Total value [million PLN]	Share in total value of projects under OPIE [%]	Value of obtained EU funding [million PLN]	Share of EU funding in total value of projects [%]	Share in total value of EU funding absorbed under OPIE [%]
[1]	53	1.6	4918.4	2.2	1291.8	26.3	1.1
[2]	17	0.5	1092.5	0.5	285.30	26.1	0.2
[3]	784	23.6	3077.7	1.4	1518.1	49.3	1.2
[4]	129	3.9	8734.5	3.9	3816.3	43.7	3.1
[5]	2	0.1	40.8	0.0	24.5	60.1	0.0
[6]	553	16.6	24164.9	10.9	12323.1	51.0	10.1
[7]	52	1.6	4317.4	1.9	584.9	13.5	0.5
[8]	17	0.5	1284.6	0.6	147.6	11.5	0.1
[9]	4	0.1	157.7	0.1	119.9	76.1	0.1
[10]	174	5.2	467.6	0.2	382.4	81.8	0.3
[11]	34	1.0	4318.1	1.9	3119.6	72.2	2.6
[12]	93	2.8	5.2	0.0	1.8	34.0	0.0
In all	1912	57.4	52579.3	23.7	23615.5	49.5	19.3

Note: numbers of priorities refer to the list presented above.

*Source: authors' elaboration.

Individual environmental priorities differ significantly considering the number of projects assigned to them, their total value and the share in total value of EU funding absorbed (table 1). The EU funding absorbed from OPIE 2007-2013 ranged from the lowest share of 0.001% in total value of 'other measures to protect the environment and prevent risks' to as much as 10% in total value of 'wastewater treatment'.

Both the total value and the value (thus also the share) of the EU funding of each project under OPIE varied significantly, referring both to the whole programme as well as to individual priorities (table 2). Co-financing under OPIE could be obtained for a wide range of different investments by different types of beneficiaries. To reflect this variation table 2 shows examples of projects selected for each priority according to the criterion of the lowest and the highest total value. The lowest total value of environmental project under OPIE equalled 5.7 thousand PLN, including 2.3 thousand (41%) EU co-financing, while the highest value was 1,821 million PLN, including 884.3 million PLN (49%) EU co-financing (table 2).

2. Projects of the lowest and the highest total values carried out under OPIE 2007–2013, by priorities*

Priorities and the titles of the PL and PH projects	Total value [million PLN]	Value of obtained EU funding [million PLN]	Share of EU funding in total value of the project	Type of beneficiary
[1] Renewable energy: wind				
PL: Construction of wind power station of 2 MW	16.412	9.042	55%	Llc
PH: Construction of Karwice wind farm	298.683	34.874	12%	Llc
[2] Renewable energy: biomass				
PL: Construction of bio-gas power station	282.470	39.982	14%	JSC
PH: Construction of a biomass boiler in Jaworzno power station	16.593	7.930	48%	Llc
[3] Energy efficiency, co-generation, energy management				
PL: Plan of low emission management for the city Rejowiec Fabryczny	0.009	0.008	85%	the city
PH: Modernization of the heating system of Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec, Będzin and Czeladź communes	147.886	67.253	45%	Llc
[4] Municipal and industrial waste management				
PL: Reducing energy consumption in the production process through a heat recovery on a spray tower	0.756	0.186	25%	company
PH: Waste management system for Poznań	894.370	330.188	37%	the city
[5] Drinking water management and supply				
PL: Protection of Drawa and Rega river basins - Stage II	10.378	4.462	43%	Association of Towns and Communes
PH: Sanitation system of upper Skawa river basin in Białka	30.380	20.051	66%	sanitation Llc
[6] Wastewater treatment				
PL: Development of complete project documentation for the construction of solar drying of sewage sludge at the wastewater treatment plant	0.03	0.021	69%	Urban water supply and sanitation Llc
PH: Water supply and wastewater treatment in Warsaw - Phase IV	1821.24	884.304	49%	Urban water supply and sanitation JSC
[7] Air quality				
PL: Reducing emissions through the reconstruction of boiler units	0.986	0.240	24%	Heating Llc

in PEC Legionowo				
PH: Construction of Flue Gas Desulphurization Plant in PGE Elektrownia Bełchatów S.A.	412.865	20.000	5%	Mining and Conventional Power JSC
[8] Integrated prevention and control of pollution				
PL: Expansion of IZO - ERG SA with the use of BAT for the disposal of VOC	6.012	1.200	20%	JSC
PH: Construction of Flue Gas Desulphurization Plant IOS III for block No. 10 - 500 MW in Kozienice SA power station	403.129	20.000	5%	JSC
[9] Restoration of industrial sites and contaminated land				
PL: Brownfield redevelopment in the vicinity of nature sites in the city of Bytom - preparatory work	0.729	0.620	85%	Bytom community
PH: Reclamation on degraded areas, military training and military areas managed by the State Forests	130.817	97.839	75%	The State Forests National Forest Holding
[10] Promoting biodiversity and natural protection (including NATURA 2000)				
PL: Protecting the most valuable grasslands, bogs and wintering bats in Opole Natura 2000 areas	0.380	0.323	85%	Regional Directorate for Environmental Protection
PH: Development of plans of protection tasks for Natura 2000 areas in Poland	27.639	22.079	80%	Regional Directorate for Environmental Protection
[12] Risk prevention (including the drafting and implementation of plans and measures to prevent and manage natural and technological risks)				
PL: Modernization and construction of coastal fortifications west coast	11.468	9.594	84%	Maritime Office in Szczecin
PH: Modernization of Wrocław Floodway System	901.088	578.590	64%	Regional Water Management Board
[13] Other measures to protect the environment and prevent risks				
PL: Implementation of 14001 Environmental Management System in AURAEKO PACKAGING company	0.006	0.002	41%	JSC
PH: Implementation and registration of CEMEX Polska Llc	0.232	0.095	41%	Llc

Note: abbreviation 'L' – project of the lowest total value, 'H' – project of the highest total value, 'Llc' – limited liability company, 'JSC' – joint-stock company.

*Source: authors' elaboration.

OPIE was addressed to different kinds of beneficiaries: government agencies, companies, commune associations, NGOs, local and governmental self-governments, etc. Analysis of the final effects of implementing OPIE shows that all these groups benefited from this programme as had been assumed at the stage of planning (table 2). The wide participation of different beneficiaries, who have different competences and play different role in economy and the sustainable development enabled dealing with various aspects of environmental protection.

The share of EU funding in the total value of projects also differed significantly. Beneficiaries obtained from 5% to 100% of EU co-financing for their projects. Although generally in 2007–2013 the maximum level of co-financing was 85%, in some case the rule of cross-financing applied allowing up to 100% financing from EU funding for projects. The environmental priorities enabled beneficiaries to get support both for soft and hard project. There is an identifiable trend showing that projects of the lowest value (e.g. several thousand PLN) resulted in developing documents, strategies and plans. As such they were soft projects, however, according to currently binding rules and procedures, necessary to carry out hard projects.

Analysis of relation based on Pearson's coefficient proves that there is no correlation between the total value of projects and the share of obtained EU funding. This is in line with OPIE principles which first define different kinds of costs as either qualifying for co-financing or not, second allow the beneficiary apply for different amounts of co-financing making different share of total value of the investment, and the third they allow the implementing agency decide, according to strictly described rules, what share of the total value of the project can be co-financed under the given programme.

The projects influence different areas. Some of them will work locally, some will have a regional influence and some even nationwide. However the range of influence does not determine their importance for natural environment protection – even those working 'only' locally may solve very important problems causing chain of negative effects going beyond local range.

Conclusions. Environmental values are important aspects of discussions both among economy theoreticians as well as practitioners. They are present strictly and directly within the environmental policy but also in other public interventions, as for example cohesion policy of the European Union. Its instruments in Poland, as for instance Operational Programme Infrastructure and Environment 2007–2013, constitute a significant opportunity for financing environmental investments. This programme enabled co-financing of 3329 projects, whose total value equalled nearly 221 527 million PLN and included nearly 122 172 million PLN (55%) EU funding. Environmental projects aimed at supporting a wide range of actions protecting and/or restoring natural environment made 57% of all contracts signed under OPIE. Their total value equalled 24% of total value of all projects under OPIE and 19% of EU funding absorbed by all beneficiaries from this source.

The projects were carried out by different kinds of beneficiaries, including self-governments of all levels, national agencies, government units, all sorts of companies, etc. It shows how many actors have been and should be involved in the process of protecting natural environment and solving

different problems in this field, because of their different role in sustainable development, their different roles in the market economy or their different competences.

Environmental projects differed significantly in terms of their total value, values of obtained EU co-funding and the share of EU co-funding in total value. There is no relation between the total value of projects and the share of obtained EU funding. There is, however, a relation between the total value of projects and their type – projects of a lower total value are soft ones, while those of high total value are hard ones.

The projects were carried out in different places in Poland. It is quite easy to delimit the range of territorial impact of most of them, but we can also find examples of environmental investments located in one region, while influencing some specific issue appearing all over country. Local projects can be in many cases as crucial for protecting the natural environment as those nationwide. But at this local level EU funds are often the deciding factor in whether an investment or event will occur [16].

We can already observe the first positive effects of implementing Operational Programme Infrastructure and Environment 2007–2013, although more time is needed to verify the assumed influence of these investments on the natural environment.

References

1. Chandra, P., Chakraborty, S. K. (2016). A Theoretical Framework for Understanding Transnational Public Goods (TPGs) to Upgrade Environmental Quality, *Journal of Quantitative Economics*, 1–14.
2. Drews, S., van den Bergh, J.C.J.M. (2016). Public views on economic growth, the environment and prosperity: Results of a questionnaire survey, *Global Environmental Change* 39, 2.
3. European Commission (2007). Cohesion policy 2007–2013. Brussels.
4. European Commission (2010). Europe 2020. Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. Brussels.
5. European Council (1999). Council Regulation (EC) No 1260/1999 of June 21, 1999 laying down general provisions on the Structural Funds. *Official Journal of the European Communities*, L 161/1 of June 26, 1999.
6. European Council (2006). Council Regulation (EC) No 1083/2006 of 11 July 2006 laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and repealing Regulation (EC) No 1260/1999. *Official Journal of the European Communities*, L 210 of July 31, 2006.
7. European Union (2013). EU Cohesion Policy Contributing to Employment and Growth In Europe, Joint paper from the Directorates-General for Regional & Urban Policy and Employment, Social Affairs & Inclusion, Brussels.
8. Koźluk, T., Zipperer, V. (2014). Environmental policies and productivity growth - a critical review of empirical findings. [in:] *OECD Journal: Economic Studies*. 156.
9. Manzella, G. P., Mendez, C. (2009). The turning points of EU Cohesion Policy, European Investment Bank, Luxembourg, European Policies Research Centre University of Strathclyde, United Kingdom.

10. Ministry of Development and Infrastructure (2013). Operational Programme Infrastructure and Environment. National Strategic Reference Framework 2007–2013. A detailed description of the priorities. Version 3.15, Warsaw.
11. Ministry of Regional Development (2009). National Development Plan 2004–2006, Warsaw.
12. Ministry of Regional Development (2011). The Operational Programme Infrastructure and Environment, version 3.0 Warsaw.
13. Paczowski, A. (2010). Kreowanie regionalnej i lokalnej polityki gospodarczej na podstawie teorii i koncepcji rozwoju terytorialnego. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
14. Pomianek, I., Drejerska, N. (2016). The effects of using structural funds at the local level - the results of qualitative research among project beneficiaries. [in:] Bórawski P., Żuchowski I., Szymańska E. J., (eds.): Management of sustainable development in rural areas: at local and regional scales. High Economic Social School Publishing House, Ostrołęka.
15. Rakowska, J. (2016). Samorządy gmin jako beneficjenci polityki spójności UE w latach 2007–2013 (in print), Warsaw.
16. Runhaar, H., Driessen, P., Uittenbroek, C. (2014). Towards a Systematic Framework for the Analysis of Environmental Policy Integration. Environmental Policy & Governance. Jul/Aug, Vol. 24, Issue 4.
17. Siebert, H. (2008). Economic of the Environment. Theory and Policy, Springer.
18. Wysokińska, Z. (2016). The 'New' Environmental Policy of the European Union: A Path to Development of a Circular Economy and Mitigation of the Negative Effects of Climate Change, Comparative Economic Research. June, Vol. 19, Issue 2.

ОСНОВНІ ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ОПЕРАТИВНОЇ ПРОГРАМИ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА 2007–2013 РОКИ

**Й. Раковська,
Н. Дреєрська**

Анотація. *Якість навколишнього середовища вважається одним із найважливіших суспільних благ, найголовнішим для здоров'я людини та її добробуту. Проте, дедалі більше інтенсивне економічне зростання й збільшення кількості населення надзвичайно забруднює довкілля і потребує вдосконалення заходів захисту. Політика зближення ЄС є одним із інструментів, який через оперативні програми підтримує держави-члени у захисті їх природного середовища. Оперативна програма розвитку інфраструктури та навколишнього середовища на 2007–2013 роки, проведена в Польщі, була найбільшою оперативною програмою, реалізованою в ЄС. Таким чином, дослідження спрямоване на виявлення основних ефектів ОПІН, заснованих на якісних і кількісних показниках SIMIK.*

Екологічні проекти, спрямовані на підтримку широкого спектру заходів захисту і/або відновлення природного середовища, становили 57% від усіх контрактів, підписаних у межах ОПІН. Їх загальна вартість становила 24% від загальної вартості всіх проектів у межах ОПІН і 19%

фінансування ЄС, що поглинається всіма одержувачами з цього джерела. Проекти проводилися різними видами одержувачів, що дозволило мати справу з багатьма аспектами екологічних проблем. Екологічні проекти проводилися в різних місцях у Польщі й значно відрізняються в плані їх загальної величини, величини спільного фінансування ЄС і частки співфінансування ЄС у загальній вартості, однак жодна з цих характеристик не визначає їх важливість. Уже можна спостерігати перші позитивні ефекти реалізації ОПІН 2007–2013, хоча потрібно більше часу, щоб перевірити увесь передбачуваний вплив цих інвестицій на природне середовище.

Ключові слова: довкілля, фінансування, програми, інфраструктура

ОСНОВНЫЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ОПЕРАТИВНОЙ ПРОГРАММЫ ИНФРАСТРУКТУРЫ И ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ НА 2007–2013 ГОДЫ

Й. Раковска,
Н. Дреерска

Аннотация. Качество окружающей среды считается одним из важнейших общественных благ, центральное для здоровья человека и его благосостояния. Однако, все больше и больше интенсивный экономический рост и увеличение населения чрезвычайно загрязняют окружающую среду и она нуждается в совершенствовании мер защиты. Политика сближения ЕС является одним из инструментов, которые через оперативные программы поддерживают государства-члены в защите их окружающей среды. Оперативная программа развития инфраструктуры и окружающей среды на 2007–2013 годы, проведенная в Польше, была крупнейшей оперативной программой реализованной в ЕС. Таким образом, исследование направлено на выявление основных эффектов ОПИО, основанных на качественных и количественных показателях SIMIK.

Экологические проекты, направленные на поддержку широкого спектра мер защиты и/или восстановления природной среды, составили 57% от всех контрактов, подписанных в рамках ОПИО. Их общая стоимость составила 24% от общей стоимости всех проектов в рамках ОПИО и 19% финансирования ЕС, поглощаемого всеми получателями из этого источника. Проекты проводились различными видами получателей, что позволило иметь дело со многими аспектами экологических проблем. Экологические проекты проводились в разных местах в Польше и значительно отличаются в плане их общей величины, величины совместного финансирования ЕС и доли софинансирования ЕС в общей стоимости, однако ни одна из этих характеристик не определяет их важность. Уже можно наблюдать первые положительные эффекты реализации ОПИО 2007–2013, хотя

нужно больше времени, чтобы проверить все предполагаемое воздействие этих инвестиций на природную среду.

Ключевые слова: *окружающая среда, финансирование, программы, инфраструктура.*

УДК: 338.43:26-277.2

ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ МЕСТА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДОКТРИНЫ БИБЛИИ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Г. ШИХАШВИЛИ,

доктор экономики, профессор факультета экономики и бизнеса

Тбилисский государственный университет

e-mail: giorgi.shikhashvili@tsu.ge

Аннотация. *Актуальность.* Библия является теоретической основой хозяйственной деятельности человека, по которой постепенно развивалось теологическое экономическое мышление и практическая хозяйственная деятельность.

Хозяйственно-управленческая и сельскохозяйственная доктрина Библии установлена Господом Богом, чтобы теоретико-методологически и практически обеспечить боговдохновенное, синергическое социально-экономическое развитие человечества. Поэтому весьма актуальным является всестороннее изучение библейских текстов.

Цель. На основе изучения и анализа соответствующих частей Библии, выявить основные теолого-экономические принципы ведения сельского хозяйства и начертать основное направление для разработки Национальной концепции развития аграрного сектора Грузии.

Методы. Изучение и анализ частей Библии по теме статьи.

Выводы. В современных условиях необходима радикальная гуманизация хозяйственно-управленческой деятельности на основе религиозно-библейских принципов и нравственности. Это особенно актуально для развивающихся стран, а именно, для Грузии и Украины.

Для духовно-материальной синергии и гармоничного социально-экономического развития общества, необходимо вернуться к теологическим основам и принципам организации экономики и сельского хозяйства, одновременно разрабатывая и внедряя современные высокоэффективные технологии производства.

Национальная концепция развития сельского хозяйства Грузии должна основываться на богословской хозяйственно-управленческой доктрине Библии, которая должна быть обязательно рассмотрена и учтена всеми компетентными и заинтересованными сторонами в

нужно больше времени, чтобы проверить все предполагаемое воздействие этих инвестиций на природную среду.

Ключевые слова: *окружающая среда, финансирование, программы, инфраструктура.*

УДК: 338.43:26-277.2

ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ МЕСТА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДОКТРИНЫ БИБЛИИ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Г. ШИХАШВИЛИ,

доктор экономики, профессор факультета экономики и бизнеса

Тбилисский государственный университет

e-mail: giorgi.shikhashvili@tsu.ge

Аннотация. *Актуальность.* Библия является теоретической основой хозяйственной деятельности человека, по которой постепенно развивалось теологическое экономическое мышление и практическая хозяйственная деятельность.

Хозяйственно-управленческая и сельскохозяйственная доктрина Библии установлена Господом Богом, чтобы теоретико-методологически и практически обеспечить боговдохновенное, синергическое социально-экономическое развитие человечества. Поэтому весьма актуальным является всестороннее изучение библейских текстов.

Цель. На основе изучения и анализа соответствующих частей Библии, выявить основные теолого-экономические принципы ведения сельского хозяйства и начертать основное направление для разработки Национальной концепции развития аграрного сектора Грузии.

Методы. Изучение и анализ частей Библии по теме статьи.

Выводы. В современных условиях необходима радикальная гуманизация хозяйственно-управленческой деятельности на основе религиозно-библейских принципов и нравственности. Это особенно актуально для развивающихся стран, а именно, для Грузии и Украины.

Для духовно-материальной синергии и гармоничного социально-экономического развития общества, необходимо вернуться к теологическим основам и принципам организации экономики и сельского хозяйства, одновременно разрабатывая и внедряя современные высокоэффективные технологии производства.

Национальная концепция развития сельского хозяйства Грузии должна основываться на богословской хозяйственно-управленческой доктрине Библии, которая должна быть обязательно рассмотрена и учтена всеми компетентными и заинтересованными сторонами в

деле разработки соответствующих программ для достижения намеченных целей.

Ключевые слова: *Господь Бог, Библия, Закон Моисея, Боговдохновенное развитие общества, условия успеха и основополагающие правила в сельском хозяйстве по Библии, библейское социально-экономическое учение, национальная концепция развития сельского хозяйства*

Теологические основы сельскохозяйственной доктрины богоустановленным образом представлены в Библии.

Ещё до создания Евы «взял Господь Бог человека, [которого создал,] и поселил его в саду Эдемском, чтобы возделывать его и хранить его» (Быт. 2, 15). Значит, человек с самого начала создан земледельцем-хозяйственником и при этом ему дана способность творчества и свободной воли.

Первый сын Адама и Евы, Каин, «был земледелец», а второй сын, Авель – «пастырь овец» (Быт. 4, 2).

Из Библии отчетливо видно, что Бог людям основным направлением деятельности установил труд. Каждый человек свою свободную волю должен выразить в труде через творческую способность, а в результате получить добрый плод своего труда, что является одним из необходимых условий для унаследования Царства Небесного. При этом, сам труд необходим для удовлетворения как наших собственных потребностей, так и потребностей других людей.

Библия является теоретической основой хозяйственной деятельности человека, по которой постепенно развивалось теологическое экономическое мышление и практическая хозяйственная деятельность.

Хозяйственно-управленческая и сельскохозяйственная доктрина Библии установлена Господом Богом, чтобы теоретико-методологически и практически обеспечить боговдохновенное, синергическое социально-экономическое развитие человечества. Поэтому весьма актуальным является всестороннее изучение библейских текстов.

Цель, методы, изучение библейских текстов

На основе изучения и анализа соответствующих частей библии, выявить основные теолого-экономические принципы ведения сельского хозяйства и начертать основное направление для разработки Национальной концепции развития аграрного сектора Грузии.

Как отмечалось выше, выражение первого действия (труда) в земледелии было велено первым людям самим Богом, в Эдемском саду. А после грехопадения они были изгнаны из Эдемского сада, но приказ всё же не был изменён – они остались на земле тружениками и, в наказание, труд намного осложнился (Быт. 3, 17–19). Но при этом, добавилось и благословение Бога, что выразилось в том, что труд был поощрен чувством благодатной радости и счастья, которым овладевает человек, видя плод – свой труд: «Итак увидел я, что нет ничего лучше, как наслаждаться человеку делами своими: потому что это – доля его;

ибо кто приведет его посмотреть на то, что будет после него?» (Еккл. 3, 22) и: «Кто возделывает землю, тот будет насыщаться хлебом, а кто подражает праздным, тот насытится нищетою» (Притч. 28, 19).

В современных условиях необходима радикальная гуманизация хозяйственно-управленческой деятельности на основе религиозно-библейских принципов и нравственности. Это особенно актуально для развивающихся стран, а именно: для Грузии и Украины, где так остро проявляются плачевные социально-экономико-экологические последствия необдуманной и безнравственной экономической деятельности.

Первейшей обязанностью государства и всего общества является именно почитание Бога и возрождение духовности. В этом отношении следует отметить Книгу пророка Аггея, содержание которого является весьма актуальным и для настоящих дней. В ней, в частности, проведена мысль о том, что если народ отрёкся от Бога, религиозно умалился и не хочет пожертвовать труд и средства для строительства храма (как конкретного, так и общего – национально-духовного храма) и заботится только о своём личном благе и обогащении, то он будет строго наказан. А если восстановит разрушенный храм и вернётся к истинной, традиционной вере предков, то тогда Бог будет рядом и поможет одержать победу во всём (Агг. 1, 5–11).

Внимательный читатель этой небольшой книги заметит, что в ней изложен фундаментальный библейско-теологический подход к такому важнейшему вопросу, каким является необходимость разработки боговдохновенной национальной концепции социально-экономического развития, что так актуально для современной Грузии и Украины.

Изложенный в Библии Закон Моисея (законодательство Моисея), благодаря своему божественному происхождению, пронизан всевышней мудростью, любовью, гуманизмом, справедливостью и силой. Также, по Божьей воле, Он имеет огромное историческое и социально-экономическое значение. Всё библейское учение и, в частности, законодательство Моисея, является той концептуальной основой (парадигмой, концепцией, моделью), которая обеспечивает боговдохновенное гармоническое развитие общества.

Для грехопавшего человечества окончательная мировая историческая цель заключается в примирении с Богом и возрождении нравственности. Для достижения этой величайшей цели и привлечения других народов в этот процесс, Бог выбрал еврейский народ и государство Израиль и оснастил соответствующим планом действия и законодательством. Таким образом, библейское учение имеет огромное значение для всех народов и государств.

В Законе Моисея одно из главнейших мест занимают законы о землевладении и землепользовании. В законодательстве Моисея земля представлена как главный предмет владения и объект Божьего правления. Землевладение здесь основывается на теократическом принципе, который исключает распространенную в других странах практику естественного, самовольного присвоения и захвата земли.

Уже в начале Библии дано разъяснение земледелию. Земледелие означает обработку той земли, из которой был создан Адам: «И выслал его Господь Бог из сада Эдемского, чтобы возделывать землю, из которой он взят (Быт. 3, 23). А людей, занятых возделыванием земли, называют земледельцами или работниками: «И еще родила брата его, Авеля. И был Авель пастырь овец, а Каин был земледелец» (Быт. 4, 2).

Земледелие было первым делом человека до грехопадения, а после грехопадения земледелие осложнилось из-за проклятия земли – «И взял Господь Бог человека, [которого создал,] и поселил его в саду Эдемском, чтобы возделывать его и хранить его» (Быт. 2, 15); и «Адаму же сказал: за то, что ты послушал голоса жены твоей и ел от дерева, о котором Я заповедал тебе, сказав: не ешь от него, проклята земля за тебя; со скорбью будешь питаться от нее во все дни жизни твоей» (Быт. 3, 17).

Для успеха в сельском хозяйстве человек должен проявить следующие качества:

- *мудрость* – (Ис. 28, 24–29);
- *усердие* - «Хорошо наблюдай за скотом твоим, имей попечение о стадах; потому что богатство не навек, да и власть разве из рода в род? (Притч. 27, 23), «Утром сей семя твое, и вечером не давай отдыха руке твоей» (Еккл. 11, 6).

Для земледелия необходимым условием является мир, поскольку война рушит земледелие - «И будет Он судить народы, и обличит многие племена; и перекуют мечи свои на орала, и копья свои – на серпы: не поднимет народ на народ меча, и не будут более учиться воевать» (Ис. 2, 4).

Земледелием занимались сами патриархи – «И еще родила брата его, Авеля. И был Авель пастырь овец, а Каин был земледелец. ...Ной начал возделывать землю и насадил виноградник» (Быт. 4, 2; 9, 20).

Израильтяне любили земледелие – (Суд. 6, 11); (3 Цар. 19, 19); (2 Пар. 26, 10).

Ханаанская почва и климат были благоприятными для земледелия – (Быт. 13, 10), (Втор. 8, 7-9), (Втор. 11, 10-11).

Израильтяне содействовали земледелию разделением земли на наследственные участки и правом выкупа - (Чис. 36, 7–9); (Лев. 25, 23–28).

Утешением в земледелии был обет благословения Бога – «Я дам вам дожди в свое время, и земля даст произрастения свои, и деревья полевые дадут плод свой» (Лев. 26, 4); «...дам земле вашей дождь в свое время, ранний и поздний; и ты соберешь хлеб твой и вино твое и елей твой; и дам траву на поле твою и для скота твоего, и будешь есть и насыщаться» (Втор. 11, 14–15).

Но несмотря на это, человек склонен к греху и поэтому жатва часто уничтожается из-за греха – «Они сеяли пшеницу, а пожали терны; измучились, и не получили никакой пользы; постыдитесь же таких прибытков ваших по причине пламенного гнева Господа» (Иер. 12, 13).

Как учит Библия, никто не должен желать чужого поля, скота, имущества – «Не желай жены ближнего твоего и не желай дома ближнего

твоего, ни поля его, ни раба его, ни рабы его, ни вола его, ни осла его, ни всего, что у ближнего твоего» (Втор. 5, 21).

В Израиле существовали основополагающие правила земледелия:

- было запрещено нарушать границы наследственного участка – «Не передвигай межи давней, которую провели отцы твои» (Притч. 22, 28);
- было запрещено присваивать чужое имущество (плоды) – (Втор. 23, 24–25);
- было запрещено пасти скот на чужом поле – (Исх. 22, 4);
- было запрещено жечь чужое поле – «Если появится огонь и охватит терн и выжжет копны, или жатву, или поле, то должен заплатить, кто произвел сей пожар» (Исход. 22, 6).

Часто полевые работы выполняли наемные работники «Когда же наступил вечер, говорит господин виноградника управителю своему: позови работников и отдай им плату, начав с последних до первых» (Мф. 20, 8).

Земля часто выдавалась в аренду - «...был некоторый хозяин дома, который насадил виноградник, обнес его оградой, выкопал в нем точило, построил башню и, отдав его виноградарям, отлучился. » (Мф. 21, 33).

Евреи плоды земледелия вывозили и в другие страны - «А Соломон давал Хираму двадцать тысяч к'оров пшеницы для продовольствия дома его и двадцать к'оров оливкового выбитого масла: столько давал Соломон Хираму каждый год» (3 Цар. 5, 11).

Библия сообщает, что существовали различные сельскохозяйственные работы, в частности:

1. *Пахота* – «И вот, приходит вестник к Иову и говорит: «волы орали и ослицы паслись подле них» (Иов. 1, 14).

2. *Пропашка, копание и оплодотворение земли* - «господин! оставь ее и на этот год, пока я окопаю ее и обложу навозом, – не принесет ли плода; если же нет, то в следующий год срубишь ее» (Лк. 13, 8, 9).

3. *Молотьба* - „Не заграждай рта волу, когда он молотит» (Втор. 25, 4).

4. *Посадка, насаждение* - «Садит ясень, а дождь возвращает его» (Ис. 44, 14); «снова разведешь виноградники на горах Самарии; виноградары, которые будут разводить и, сами будут и пользоваться ими» (Иер. 31,4).

5. *Орошение* – «Я насадил, Аполлос поливал, но возрастил Бог; посему и насаждающий и поливающий есть ничто, а все Бог возращающий. Насаждающий же и поливающий суть одно; но каждый получит свою награду по своему труду (1 Кор, 3, 6–8).

6. *Выкорчёвка плевеля (прополка)* - «Придя же, рабы домовладыки сказали ему: господин! не доброе ли семя сеял ты на поле твоём? откуда же на нем плевелы? Он же сказал им: враг человек сделал это. А рабы сказали ему: хочешь ли, мы пойдем, выберем их? Но он сказал: нет – чтобы, выбирая плевелы, вы не выдергали вместе с ними пшеницы, оставьте расти вместе то' и другое до жатвы; и во время жатвы я скажу жнецам: соберите прежде плевелы и свяжите их в снопы, чтобы сжечь их, а пшеницу уберите в житницу мою. ...Посему как собирают

плевелы и огнем сжигают, так будет при кончине века сего» (Мф. 13, 27–30, 40).

7. *Прививка* – (Рим. 11, 17, 19, 24).

8. *Обрезка* – «шесть лет засевай поле твое и шесть лет обрезывай виноградник твой, и собирай произведения их» (Лев. 25, 3);

9. *Жатва* – (Лев. 19, 9); (Руф. 2, 3); (Мф. 6, 26).

10. *Проветривание* – (Руф. 3, 2); (Мф. 3, 12).

11. *Боронование* – (Ис. 28, 24).

12. *Евреи для земледелия использовали быка, осла и лошадь* – «Не паши на воле и осле вместе» (Втор. 22, 10).

13. *Посев* – «Блаженны вы, сеющие при всех водах и посылающие туда вола и осла» (Ис. 32, 20); «И поучал их много притчами, говоря: вот, вышел сеятель сеять...» (Мф. 13, 3).

Библия учит, что пахота является возделыванием земли – «Ибо так говорит Господь к мужам Иуды и Иерусалима: распашите себе новые нивы и не сейте между тернами!» (Иер. 4, 3).

В основном пахали слуги, хотя и сам владелец не считал унижительным труд – (Ис. 61, 5); (Лк. 17, 7); (3 Цар. 19, 19).

Сельскохозяйственные и связанные с ними ремесла израильтян были довольно разнообразными. Они передавались им по наследству и совершенствовались из поколения к поколению. Особенно следует отметить:

- *пекарь, повар* – «и дочерей ваших возьмет, чтоб они составляли масти, варили кушанье и пекли хлебы» (1 Цар. 8, 13);

- *прессовщик винограда, пастух* – «В те дни я увидел в Иудее, что в субботу топчут точила, возят снопы и навьючивают ослов вином, виноградом, смоквами и всяким грузом, и отвозят в субботний день в Иерусалим» (Неем. 13, 15).

Евреи активно пользовались водохранилищами и озерами. Библия учит, что водохранилище является Божьим творением, но мы встречаем и сделанные руками человека – искусственные водохранилища.

Назначением водохранилища было снабжение водой города – «Прочее об Езекии и о всех подвигах его, и о том, что он сделал пруд и водопровод и провел воду в город, написано в летописи царей Иудейских» (4 Цар. 20, 20). *Также, с их помощью орошали сады* – «сделал себе водоемы для орошения из них рощей, произрастающих деревьев» (Еккл. 2, 6).

Водохранилища заполнялись дождевой водой и вода в город стекала по каналам или водопроводам – (Пс. 83, 7); (Ис. 22, 11); (Песн. 4, 15).

В Священном Писании названы следующие водохранилища:

Вифезда (Ин. 52); Гаваон (2 Цар. 2, 13); Хеврон (2 Цар. 4, 12); Самарийский (3 Цар. 22, 38); Силоам (Ис. 8, 6), (Ин. 9, 7); нижний пруд (Ис. 22, 9); царский водоем (Неем. 2, 14); старый пруд (Ис. 22, 11) и др.

В Библии широко отражено животноводство. В Израиле овца считалась священным животным и его мясо было съедобным – «Вот скот, который вам можно есть: воны, овцы, козы» (Втор. 14, 4).

Овца приносила большую пользу и она с давних времен служила человеку. При этом, овца была богатством патриархов – «И Авель также принес от первородных стада своего и от тука их. И призрел Господь на Авеля и на дар его» (Быт. 4, 4); (Быт. 13, 5–6; 24, 35; 26, 14).

Овец пасли члены семьи хозяина и слуги. А охраняли их собаки. Их содержали в загоне, а также пасли на плодородных пастбищах в горах и на лугах – (Быт. 29, 6–8).

В притче о пшенице и плевелах (Мф. 13, 24–30) изложен полный процесс производства сельскохозяйственной продукции – описаны: посев пшеницы, вредное воздействие внешних факторов на состояние поля (субъективные и объективные экономико-экологические факторы), уход и охрана всходов пшеницы, сбор и укладка урожая, отношения руководителя и подчиненных.

Выводы

В целом, библейское социально-экономическое учение предстаёт как концептуальная, методологическая основа всей хозяйственно-управленческой деятельности и, в частности, сельскохозяйственного производства, практическое использование которой может обеспечить гармоничное боговдохновенное, синергическое развитие общества.

Это обстоятельство должны учесть все народы и страны, в том числе Грузия и Украина, в процессе своего развития. Только используя библейскую мудрость в гармоничном сочетании с современностью, сможет общество достичь истинного духовно-материального прогресса.

Национальная концепция развития сельского хозяйства Грузии должна основываться на богословской хозяйственно-управленческой доктрине Библии, которая должна быть обязательно рассмотрена и учтена всеми компетентными и заинтересованными сторонами в деле разработки соответствующих программ для достижения намеченных целей.

Список литературы

1. Библия. Российское библейское общество. М., 1997.
2. Кольберт Д. Библейские принципы здорового питания / пер. с англ. – 2-е изд. – Москва, Триада, 2006. – 240 стр.
3. Шихашвили Г. О Библейском осмыслении национальной концепции управления хозяйством // Экономическая теория в XXI веке – Национальное и глобальное в экономике / под ред. Ю. М. Осипова. Москва, Экономистъ, 2004. – 1078 стр. (Статья автора – 1049–1056 стр.)
4. Dyck B. Management and the Gospel: Luke's Radical Message for the First and Twenty-First Centuries. Palgrave Macmillan. USA. 2013. – 303 p.
5. Rae S., Wong. K. Beyond Integrity. A Judeo-Christian Approach to Business Ethics. Zongervan Publishing House. Grand Rapids, Michigan, 1996. – 655 p.
6. Shikhashvili G., Kitiashvili N. The Biblical Aspects of Israel's Land Use (in Georgian). Proceedings of II International Scientific-Practical Conference "Organizing and Managing Agribusiness". Tbilisi, TGU, 2015. – 91 p. (article of authors – 29–32 p.)

References

1. The Bible. Russian Bible society. M., 1997.
2. Colbert, D. (2006). Bibleiskiye printsipy zdorovogo pitaniya / per. s angl. – 2-ye izd., M., Triada, 240.
3. Shihashvili G. (2004). O Bibleiskom osmysleniyi natsional'noi kontseptsii upravleniya hozyaistvom // Ekonomicheskaya teoriya v XXI veke – Natsional'noye i global'noye v ekonomike / pod red. Yu. M. Osipova. Moskva, Ekonomist, 1078. (Stat'ya avtora – 1049–1056 str.)
4. Dyck, B. (2013). Management and the Gospel: Luke's Radical Message for the First and Twenty-First Centuries. Palgrave Macmillan. USA, 303.
5. Rae, S., Wong, K. (1996). Beyond Integrity. A Judeo-Christian Approach to Business Ethics. Zongervan Publishing House. Grand Rapids, Michigan, 655.
6. Shikhashvili, G., Kitiashvili, N. (2015). The Biblical Aspects of Israel's Land Use (in Georgian). Proceedings of II International Scientific-Practical Conference "Organizing and Managing Agribusiness". Tbilisi, TGU, 91 (article of authors – 29–32 p.)

ПРО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОКТРИНИ БІБЛІЇ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Г. Шіхашвілі

Анотація. *Актуальність.* Біблія є теоретичною основою господарської діяльності людини, по якій поступово розвивалося теологічне економічне мислення і практична господарська діяльність.

Господарсько-управлінська і сільськогосподарська доктрина Біблії встановлена Господом Богом, щоб теоретико-методологічно і практично забезпечити богонатхненний, синергічний соціально-економічний розвиток людства. Тому досить актуальним є всебічне вивчення біблійних текстів.

Мета. На основі вивчення та аналізу відповідних частин Біблії, виявити основні теолого-економічні принципи ведення сільського господарства й накреслити основний напрям для розробки Національної концепції розвитку аграрного сектору Грузії.

Методи. Вивчення та аналіз частин Біблії за темою статті.

Висновки. У сучасних умовах необхідна радикальна гуманізація господарсько-управлінської діяльності на основі релігійно-біблійних принципів і моральності. Це особливо актуально для країн, що розвиваються, а саме: для Грузії та України.

Для духовно-матеріальної синергії та гармонійного соціально-економічного розвитку суспільства, необхідно повернутися до теологічних основ і принципів організації економіки й сільського господарства, одночасно розробляючи та впроваджуючи сучасні вискооефективні технології виробництва.

Національна концепція розвитку сільського господарства Грузії повинна ґрунтуватися на богословській господарсько-управлінській доктрині Біблії, яка повинна бути обов'язково розглянута і врахована всіма компетентними й зацікавленими сторонами у справі розробки відповідних програм для досягнення намічених цілей.

Ключові слова: Господь Бог, Біблія, Закон Мойсея, бого-натхненний розвиток суспільства, умови успіху та основні правила в сільському господарстві за Біблією, біблійне соціально-економічне вчення, національна концепція розвитку сільського господарства

THE PLACE OF AGRICULTURAL BIBLE DOCTRINE IN THE MODERN ECONOMICS

G. Shihashvili

Abstract. Relevance. *Bible is the theoretical basis of human economic activity and theological economic thinking and practical business activity have been developed according to it .*

Economic-administrative and agricultural Bible doctrine has been established by God to the theoretical and methodological and practical providing of the vaticinal, synergistic social and economic development of mankind. Therefore it is urgent the comprehensive studying of the biblical texts.

Goal. *Based on the study and analysis of the relevant parts of the Bible to reveal the basic theological-economic principles of agriculture and create the main directions for the development of the National Concept of Georgia agrarian sector.*

Methods. *The study and analysis of the Bible according to the subject of the article.*

Conclusions. *In modern conditions it is necessary radical humanization of economic and administrative activity based on religious and biblical principles and morals. This is especially true for developing countries, namely Georgia and Ukraine.*

For spiritual and material synergies and harmonious socio-economic development of society, it is necessary to go back to basics and theological principles of the economics and agriculture organisation and at the same time to develop and implement the modern high technology.

National Concept of Georgia agrarian sector development must be based on economic and theological doctrine of the Bible management which should always be considered and taken into account by all relevant and interested parts to develop appropriate programs for achieving the goals.

Keywords: *God, Bible, The Law of Moses, an vaticinal development of the society, conditions for success and the basic rules in agriculture according to the Bible, Biblical socio-economic doctrine, National Concept of agriculture development*

MARKET EQUILIBRIUM AS A CRITERION OF ACHIEVEMENT OF THE GOALS OF THE AGRICULTURAL POLICY OF UKRAINE

Anatoliy IVANKO,
Candidate of Economic Science,
Assistant professor of chair of agrarian economics,
Honoured Worker of Agriculture of Ukraine
*Separated subdivision of National University of Bioresources and
Nature Management of Ukraine*
“Nezhinskii Agrotechnical Institute”
e-mail: A_Ivanko@meta.ua

Abstract. Topicality. *The research of the features of the establishment of the market equilibrium state and use the indicators of its attainment as an mark of solving of the tasks of the agrarian policy are actual.*

Purpose of the article conclude in the disclosure of features of the establishment of market equilibrium state as a criterion of effectiveness of achievement of the goals of the argicultural policy of Ukraine in the conditions of the spread of global economic processes.

In the process of writing of the article have been used the following **methods**: deductive – for theoretical understanding of the problem, graphic – for the graphic display of peculiarities of establishment of market equilibrium state as the result of the interaction between demand and supply forces.

Results. Two main external tendency are picked out, that impact on the development of the domestic agrarian sector: the enhancing of the globalization of the world economical processes and the restriction of the resource. Seven goals of the agrarian policy are determined by the results of the analyses. Six factors of the agrarian policy are added the seventh – the orientation of the policy towards market equilibrium. The peculiarities of interaction between demand and supply and establishment of the market equilibrium state are disclosed. Proved the expediently of using the criterion of “the establishment of the market equilibrium” as an criterion of evaluation of the efficiency of attainment of the tasks of the agrarian policy.

Perspectives of the further study consist in determination of features of the establishment of the market equilibrium on different product markets and indicators of equilibrium at various characteristics of demand and supply.

Keywords: demand, supply, market equilibrium, globalization, agricultural policy, criterion of solving of the tasks of the policy

Introduction. The success of agricultural reform in Ukraine depends from taking account of tendencies of global economic processes and peculiarities of reforming in various countries of the world. This largely

depends on the proper formulation and realization of agricultural policy, which takes into account the specificity of organizational structure of the sector and features of impact of internal and external factors on the conditions and the results of accomplishment of the policy. According to this, the choice of the criterion and indicators for assessment of the reforming is significant, the achievement of which will satisfy to its effectiveness. The main characteristics of the market state are the state demand and supply and the interrelation between them. One of the goals of the reforming is providing of balancing of the market, the criterion of achievement of which can be the state of market equilibrium. This is manifested in the attainment of relative satisfaction with the market state as demand forces and supply forces. In connection with this, the research of peculiarities of achievement of market equilibrium state and use of the indicators to reach it, as the benchmark of solving of the tasks of agricultural policies, are actual.

Analysis of recent researches and publications. Various branches of the agricultural sector have distinctions concerning placement, resource requirements and final consumption. The economy of Ukraine and its agricultural sector becomes more open. The governing bodies of the state fulfill the steps to integrate into global economic space. It generally can be characterized via: peculiarities of display of global economic processes; key factors of these processes; demand and supply tendencies. Among the foreign researches by these questions can be noted the publications of William Stanley Jevons [3], N. Gregory Mankiw [6], Michael Eugene Porter [7], William D. Nordhaus [9], Paul Anthony Samuelson [9], Klas Eklund [11], Lee Kuan Yew [12], Vaughan Higgins [13], M. Ataman Aksoy [14], Kym Anderson [15] and others.

The agricultural sector is a compound structural economical system of the state, that covered various branches of production and processing of crop and livestock production.

The agricultural sector is a compound structural economical system of the state, that covered various branches of production and processing of crop and livestock production. The decision of public determined tasks of reforming and development of the agricultural sector is accomplished within the agricultural policy. The peculiarities of formation and realization of the noted policy are revealed in the publications of Sabluk P. T [8], Lupenko Y.O. [4], Andriichuk V. G. [1], Heiets V. M. [2], Kovalenko Y. S. [4] and others. However further study require the issues of formation of agricultural policy in the conditions of expanding of the process of globalization with substantiation of criterion for assessment of attainment of the objectives of the policy.

Purpose of the article conclude in the disclosure of features of the establishment of market equilibrium state as a criterion of effectiveness of achievement of the goals of the agricultural policy of Ukraine in the conditions of the spread of global economic processes. **Tasks** of the article are: the disclosure of the essence of the market equilibrium state on the agricultural market; the ascertainment of the main tendencies of economic processes in the world; the determination of the main objectives of the agricultural policy of

Ukraine; the characteristic of an efficiency criterion to reach the agricultural policy purposes on the basis of the establishment of the market equilibrium state.

Materials and methods. The theoretical basis of the article is the system approach to the study of cause and consequence relationships and knowledge of fundamental principles of economics. In the process of writing of the article have been used the following methods: deductive – for theoretical understanding of the problem, graphic – for the graphic display of peculiarities of establishment of market equilibrium state as the result of the interaction between demand and supply forces.

Results and discussion. The main determinant factors, that stipulate the economic development in the world, are: limited resources and enhancing the economical globalization. Accordingly, each country seeks to form its own model of economic development as much as possible using their national advantage in the global division of labor. This fully relates to the agricultural sector of any country. Thus the agrarian sector in the economy of Ukraine fulfills backbone function and: “forms the bases the preservation of state sovereignty – food and within determined boundaries the economical, ecological and energy security, ensures the elaboration of technologically related branches of the national economy and creates the social and economic framework of development of rural areas” [10].

“The Strategy of Development of Agrarian Sector of Economy for the Period till 2020” (in further “Strategy”) determines the strategic role of the agrarian sector to provide the population of Ukraine with food and fulfillment of considerable contribution in solving of global problem of hunger. In the process of integration into the world economic space advisable to consider the tendencies of international trade liberalization. This requires improving the agricultural policies based on the transition to flexible mechanisms of interaction between economic, inter-farm and state levels of management and government. Herewith the realization of potential of agricultural sector should be accomplished by stages. For one of the stage is necessary to ensure the production of food at rational nutritional standards. For the second stage is advisable to stipulate the production of more profitable export products.

The progress of agricultural sector can ensure the multiplicative effect of development of other sectors of the economy, its integration into world economy, solution of the problem of job placement of the population and increasing income of workers. The elaboration of various targets of development of agricultural sector is significant by reason of implementation of multifunctional role of the sector in the economy. Among the targets can pick out the support of competitive environment in the sector on the basis of multistructural forms of management and priority assistance to owners of farms, who live in rural areas, work on the land and have social responsibility before communities [10].

The agricultural policy is a compound of the economic policy, that is implemented by the state in the agricultural sector and related branches. The essence of the agricultural policy consist in creation the institutional, organizational and economic, social and cultural conditions for the effective

functioning of the sector and formation of appropriate life conditions of rural population. The formalization of the objectives of the agrarian policy will promote to effective implementation of this policy (fig. 1).

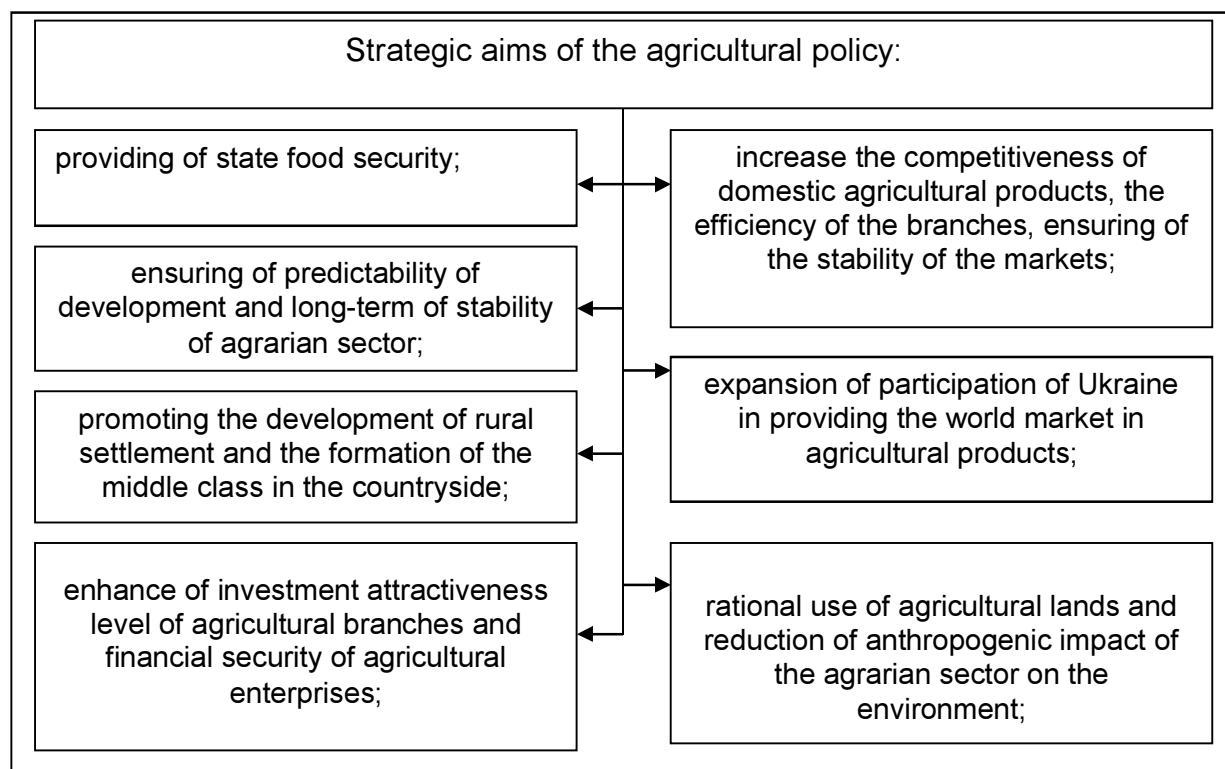

Fig. 1. Strategic aims of the agricultural policy [1]

The agricultural policy is accomplished by appropriate instruments or forms, methods and mechanisms of impact on business and life processes in the sector. The coordination and governance of development of agrarian market is the component of the agricultural policy by the interpretation of Y. S. Kovalenko. In its turn, this policy is regarded as a system of organizations, governance practices and sectoral resources for adjustment of the processes of exchange for satisfaction of consumer needs [4, p. 21–23]. It is expediently to expand the factors of the agricultural policy in the approach of V. M. Geyets [2, p. 95] (fig. 2) on the basis of additions by factor – “the orientation towards market equilibrium”.

The placement of accents is the significant in the process of substantiation and accomplishment of the agricultural policy. Thus, P. T. Sabluk [8, p. 4] indicated on the minimum value of the standard 15 % of the profit by all involved assets in the production as a criterion of efficiency of fulfillment of the agricultural policy and appropriate of behaviour of the reproduction processes. V. G. Andriichuk considers the key issues of the agricultural policy in next: providing the transition from polycentric to polarized of the organizational structure of the agrarian market; the strengthening of the role of industry associations of agricultural producers in the solving problems of the governance of the market and ensuring of proportional income between the links of production, processing and trade [1, p. 104–111].

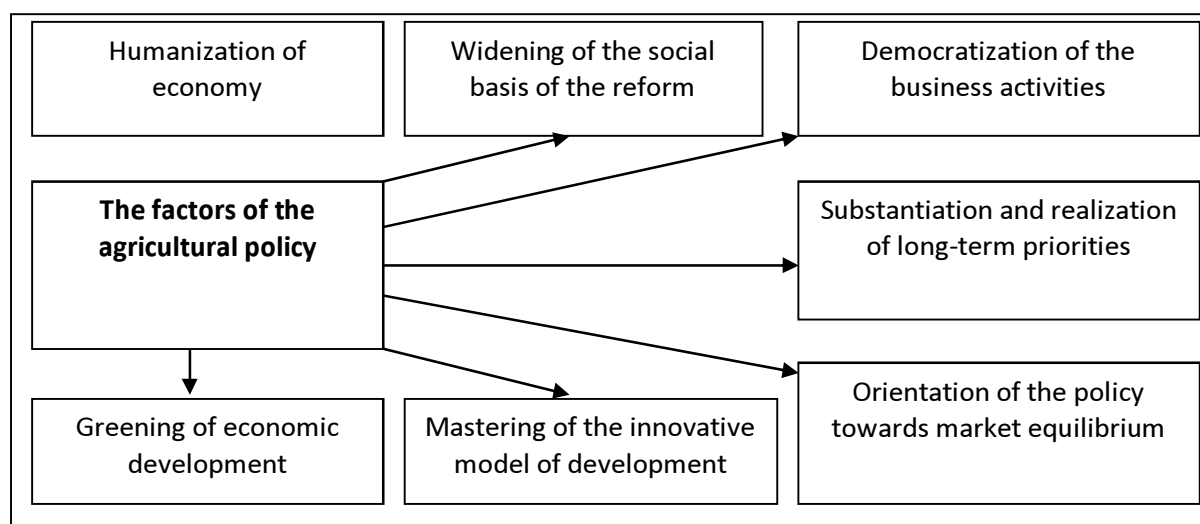

Fig. 2. The factors of the agricultural policy of Ukraine

The determination of the criterion of correlation of solving problem of the agrarian policy with the state of the agrarian market is reasonable in the process of realization of this policy. In this respect the state of “the equilibrium” can be used as an orientator and as the condition, that satisfy the demand and supply forces. Thus, the equilibrium state is characterized by the equilibrium output and the equilibrium price. In turn the equilibrium output shall be the level, that is formed at the state of balancing between demand and supply. In this condition the price shall be equilibrium. The indicated market state characterizes the situation, when supplied volume of production is realized utterly or can be realize. At the same time, it should be noted that the formation of this condition means the absence in the market both deficit and excess of the certain good. The equilibrium state can be establish in the separate product market or in agrarian market generally. In the first case it means the establishment of a partial equilibrium, while in the second – achievement of general equilibrium.

The issues of values of the good and the regularities of the change between demand and supply is the starting economical characteristic. These problems of interaction between market forces are considered in the vast majority of scientific papers. W. S. Jevons [3, p. 89–90], N. G. Mankiw [6, p. 50–58], P. A. Samuelson and W. D. Nordhaus [9, p. 99–106], K. Eklund [11, p. 55–61] and others paid attention to study of the issues.

In a simplified interpretation, the regularity of the demand is characterized by the line of demand (D). This line show the dependence of between the change of the level of demand (in units of output) from the price of one unit of the product. Herewith the general regularity conclude in the enhancing of the demand level after decreasing of the price of one unit of the product. In turn, in a simplified interpretation, the regularity of supply is characterized by the line of supply (S) and consist in tendencies of increasing of supply level after enhancing of the price.

The intersection point between the lines of the demand (D) and the supply (S) is the point of equilibrium (E). This point is characterized as the

point of the compromise between the demand and the supply forces with proper value of the output and the price, which are called the equilibrium price and the equilibrium output (fig. 3).

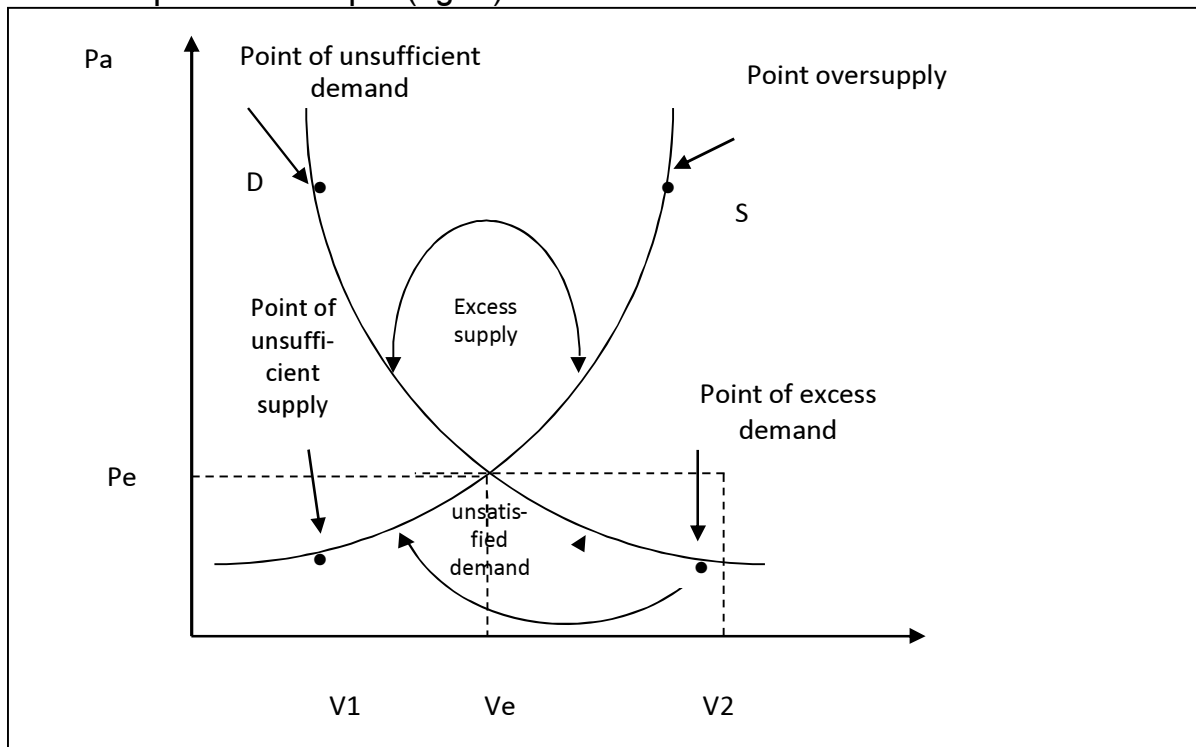

Fig. 3. Interpretation of balanced volume of production in the context of the model “demand – supply”

The line of the market supply (S) describes the marginal social costs. Representatives of the supply power consent on a minimum market price per unit of a product, that will cover at least the production expenditure (marginal expenditure).

The graphic approach expediently to use for interpretation of peculiarities of establishment of equilibrium volume of production. It allow to perceive visually the features of various market state after changing its separate characteristics. So the peculiarities of formation of equilibrium volume of production in the model “demand – supply” are represented on the fig. 3. Herein the next designations are used in the graphic interpretation of the model : V_1 , V_2 – actual output, V_e – equilibrium volume of production, P_a – actual price level, D – the graphic of demand, S – the graphic of supply. One of the property of the establishment of the equilibrium state is the periodicity of its breach. After infringement the balanced output is carried out changing the level of the equilibrium price also. Herein the mutual contrarily dependence is denoted. After contravention of the equilibrium state carry out the decrease of the equilibrium volume of supply ($V_2 > V_e$). Together with this the stabilization until new balanced condition attend with enhancing of the level of equilibrium prices ($P_a < P_e$). In turn at the other version of the stabilization of the equilibrium state with enlarging of the equilibrium volume of supply ($V_1 < V_e$) mark the reduction of the level of equilibrium prices ($P_a > P_e$).

Globalization is the process of expanding of influence of economically developed countries on the economies of other countries. Ukraine belongs to the group of countries with transition economies and is increasingly suffered from the impact of globalization. The features of the globalization are: integration of different markets, mobility of capital and labour force, international trade, strengthening of role of the information in ensuring of the effective functioning of the firms, sectors and the economy as a whole. Globalization necessitates to pay attention to innovation of production for provide of the appropriate level of competitiveness of products in the domestic and foreign markets. This should make priority for deepening of specialization in those products for which the state has advantages among other countries. A manifestaion of globalization is integration of different markets both in geographical context (local and regional) and in factor ratio (market goods, labour, capital).

The generalization of the experience of the transformation of any country is useful. So breakthrough position "from the third world to the first" of Singapore is based according to Lee Kuan Yew [12] on enhancing of technological and institutional innovation especially during the structural crises. He underlined the significance of the institutional support of the reforming and introduction of innovation. He pointed out the significance of formation and use of proper to this innovation the institutions either formal or informal "rule of the game" also. Earlier the country with high share of the agricultural production in the structure of GDP (gross domestic product) related to backward. However the agricultural sector is a priority for innovations at the current period. For example, the management of the corporation "John Deere & Company" evaluates, that the modern combine of this company dominates above the spaceship "Soyuz – Apollo" (1975) at the innovation level. Canada and Netherlands are the countries with developed agricultural sector. The countries realize the active export of the agricultural products.

Along with this the stable tendency of increasing demand for the agricultural products is observed as in the developed countries and in the developing countries. Herein the features of demand are noted in these groups of the countries. Thus the predominance of the rate of enhancing of demand on the food products comparatively to the rate of change of demand for resources is marked in the developing countries. This is stipulated the fact of the need of large-scale food import for overcoming hunger. The specificity of demand for foodstuffs in developed countries is conditioned the increasing of the priorities among the citizens of these countries towards a healthy lifestyle and ecological products in its ensuring. This indicated on the perspectives for Ukraine the deepen of export orientated development of the agricultural sector and the formalization of the issues by means of the tasks of the agrarian policy.

Conclusions. In general, the summarizing of the previously mentioned leads to the following conclusions:

1. The restriction of the resources and the enhancing of the processes of globalization are two key factors, that stipulate the economic development in the world.

2. The phenomenon of globalization leads to obliteration of the economical borders between countries and strengthening the requirements to innovativeness of the economy for ensuring of proper level of competitiveness of the products.

3. The effective functioning of the agrarian sector can be provide on the base of the formation and realization of the active agricultural policy. The estimate of the efficiency of solving the tasks of the policy should be accomplish by the certain criterion. The attainment of the general state of market equilibrium expediently to choose as such criterion, that satisfy the demand and supply forces.

In the results of the reforming the agrarian sector should become the effective and social oriented sector of the economy, capable to satisfy the requirements of the domestic market and to provide the leading positions on the international markets of foodstuffs. In turn the state agricultural policy should be adequate existing challenges and orientate on ensuring of the market equilibrium state for balancing demand and supply.

References

1. Andriichuk, V. G., Zubets, M. V., Yurchishyn, V. V. (2005) Suchasna agrarna politika : problemni aspekty [Modern agrarian policy : problematic aspects]. Agrarna nauka, 140.
2. Heiets, V. M. (2003). Strategichni skladovi ekonomichnogo rozvytku [Strategical components of economic development]. Economy of Ukraine : strategy and policy of long-term development. Feniks, 87–95.
3. Jevons, W.-S. (1905). Politicheskaya ekonomiya [Political economy]. Sankt-Peterburh, Russia : Narodnaya polza, 120.
4. Kovalenko, Ju. S. (1998). Agrarnyi rynok Ukrainy : organizatsiya i upravlinnia [Agrarian market : organization and governance]. IAE UAAN, 108.
5. Lupenko, Ju. O. (2014). Priorytety ta shliakhy aktivizatsii innovatsiinoi diyalnosti [Priorities and ways of activation of innovation activities]. Innovation providing of development of agriculture of Ukraine : problems and perspectives. NNTs IAE, 51–59.
6. Mankiw, N. G. (2001). Printsypy ekonomiks [Principles of economics]. Sankt-Peterburh, Russia: Piter, 496.
7. Porter, M. (1993). Mezhdunarodnaia konkurentsia [International competition]. Moscow, Russia : Mezhdunarodnyie otnosheniia, 896.
8. Sabluk, P. T. (2012). Agrarnym reformam - usvidomlenyi rozvytok [To agrarian reforms – conscious development]. Ekonomika APK, 6, 3–5.
9. Samuelson, P., Nordhaus, W. Ekonomika [Economics]. Moscow, Russia : Binom-KnoRus, 799.
10. Strategiia rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiky na period do 2020 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy, 17.10.2013, 806-p [The strategy of development of agrarian sector economy on the period until 2020 : Prescript of Cabinet Ministers of Ukraine, 17.10.2013, 806-p]. Available at: <http://rada.gov.ua>.
11. Eklund, K. (1991). Effektivnaia ekonomika – shedskaia model (Ekonomika dlia nachinaiyshykh I ne tolko dlia nikh) [Effective economy – Swedish model (Economics for beginners and not only for them)]. Moscow, Russia : Ekonomika, 349.
12. Yew, Lee Kuan (2016). Iz tretogo svitu b pershyi. Istoriia Singapura. 1965-2000 rr. [From the third world to the first. History of Singapore. 1965-2000]. KM-Buks, 760.

13. Agricultural governance : globalization and the new politics of regulation (2005) / ed. by V. Higgins, G. Lawrence. – London; New York: Routledge, 2008.
14. Global agricultural trade and developing countries (2004) / ed. by M. A. Aksoy, J. C. Beghin – Washington: World bank, 448.
15. The WTO and agriculture (2005) / ed. by K. Anderson, T. Josling. – Cheltenham; Northampton, MA: Elgar, 1, 591; 2, 523.

РИНКОВА РІВНОВАГА ЯК КРИТЕРІЙ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

А. В. Іванько

Анотація. Актуальність. Актуальним є дослідження особливостей встановлення стану ринкової рівноваги на аграрному ринку та вико-
тання показників з його досягнення як орієнтиру для вирішення завдань
аграрної політики.

Мета статті – характеристика особливостей встановлення
стану ринкової рівноваги як критерію дієвості досягнення цілей аграрної
політики України в умовах поширення глобалізації світогосподарських
процесів.

Під час написання статті було використано такі **методи**:
дедуктивний – при теоретичному осмисленні проблеми, графічний –
для графічного відображення особливостей встановлення стану
ринкової рівноваги у результаті взаємодії сил попиту та пропозиції.

Результати. Виокремлено дві загальні зовнішні тенденції, що впли-
вають на розвиток вітчизняного аграрного сектору: поширення глобалі-
зації світогосподарських процесів та обмеженість ресурсів. За результа-
тами аналізу визначено сім цілей аграрної політики. Шість чинників аграр-
ної політики доповнено сьомим – „орієнтація політики на забезпечення
ринкової рівноваги”. Розкрито особливості взаємодії між попитом і пропо-
зицією та встановлення стану загальної ринкової рівноваги. Доведено
доцільність використання критерію „встановлення ринкової рівноваги” як
критерію оцінки дієвості виконання завдань аграрної політики.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні
особливостей встановлення ринкової рівноваги на різних продуктових
ринках та показників рівноваги за різних характеристик попиту й
пропозиції.

Ключові слова: попит, пропозиція, ринкова рівновага, глоба-
лізація, аграрна політика, критерій вирішення завдань політики

РЫНОЧНОЕ РАВНОВЕСИЕ КАК КРИТЕРИЙ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ АГРАРНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

А. В. Иванько

Аннотация. Актуальность. Актуальным является исследование
особенностей установления состояния рыночного равновесия на

аграрном рынке и использование показателей по его достижению в качестве ориентира для решения задач аграрной политики.

Цель статьи – характеристика особенностей установления состояния рыночного равновесия как критерия действенности достижения целей аграрной политики Украины в условиях расширения глобализации мирохозяйственных процессов.

В процессе написания статьи были использованы такие **методы**: дедуктивный – при теоретическом осмыслении проблемы, графический – для графического отображения особенностей установления состояния рыночного равновесия в результате взаимодействия сил спроса и предложения.

Результаты. Выделены две общие внешние тенденции, влияющие на развитие отечественного аграрного сектора: расширение глобализации мирохозяйственных процессов и ограниченность ресурсов. По результатам анализа определено семь целей аграрной политики. Шесть факторов аграрной политики дополнены седьмым: "ориентация политики на обеспечение рыночного равновесия". Раскрыты особенности взаимодействия между спросом и предложением и установление состояния общего рыночного равновесия. Доказана целесообразность использования критерия "установление рыночного равновесия" в качестве критерия оценки действенности выполнения задач аграрной политики.

Перспективы дальнейших исследований заключаются в определении особенностей установления рыночного равновесия на разных продуктовых рынках и показателей равновесия при разных характеристиках спроса и предложения.

Ключевые слова: спрос, предложение, рыночное равновесие, глобализация, аграрная политика, критерий решения задач политики

UDS 338.2:339.54(100)

MODERN TENDENCIES IN ECONOMIC GLOBALIZATION PROCESSES

Dmytro KYRYLIUK,
Olga KYRYLIUK

National university of life and environmental sciences of Ukraine,

Łukasz CHRYNIEWICZ,
Michał WOJTASZEK

Warsaw University of Life Sciences – SGGW

Abstract: For various reasons at the end of the 70s, the process of economic globalization has been changing, as well as real interest rates have increased significantly since that time. This factor, and the low profitability of

аграрном рынке и использование показателей по его достижению в качестве ориентира для решения задач аграрной политики.

Цель статьи – характеристика особенностей установления состояния рыночного равновесия как критерия действенности достижения целей аграрной политики Украины в условиях расширения глобализации мирохозяйственных процессов.

В процессе написания статьи были использованы такие **методы**: дедуктивный – при теоретическом осмыслении проблемы, графический – для графического отображения особенностей установления состояния рыночного равновесия в результате взаимодействия сил спроса и предложения.

Результаты. Выделены две общие внешние тенденции, влияющие на развитие отечественного аграрного сектора: расширение глобализации мирохозяйственных процессов и ограниченность ресурсов. По результатам анализа определено семь целей аграрной политики. Шесть факторов аграрной политики дополнены седьмым: "ориентация политики на обеспечение рыночного равновесия". Раскрыты особенности взаимодействия между спросом и предложением и установление состояния общего рыночного равновесия. Доказана целесообразность использования критерия "установление рыночного равновесия" в качестве критерия оценки действенности выполнения задач аграрной политики.

Перспективы дальнейших исследований заключаются в определении особенностей установления рыночного равновесия на разных продуктовых рынках и показателей равновесия при разных характеристиках спроса и предложения.

Ключевые слова: спрос, предложение, рыночное равновесие, глобализация, аграрная политика, критерий решения задач политики

UDS 338.2:339.54(100)

MODERN TENDENCIES IN ECONOMIC GLOBALIZATION PROCESSES

Dmytro KYRYLIUK,
Olga KYRYLIUK

National university of life and environmental sciences of Ukraine,

Łukasz CHRYNIEWICZ,
Michał WOJTASZEK

Warsaw University of Life Sciences – SGGW

Abstract: For various reasons at the end of the 70s, the process of economic globalization has been changing, as well as real interest rates have increased significantly since that time. This factor, and the low profitability of

investments financed by a loan meant, that developing countries were unable to service its debts on time. The International Monetary Fund and World Bank had offered assistance to countries affected by the debt crisis, however, requiring the application of structural adjustment of its policies. This entails at the opening of economies and financial markets of these countries, their integration into the economy and international financial markets. Article will elaborate this issue using the critical analysis of literature.

Keywords: *economic, globalization, developing, countries, international, markets*

Introduction. The integration also included trade liberalization required by the GATT and later WTO partners on the future of free trade. The revolutions of 1989–1990 throughout the socialist world initiated the transition from centrally planned economies to market-orientated economies with private property [Bonin – Szekely 1994]. Thus, this fact those countries had been incorporated into the global market economy. Taking into account the changes that have occurred in China, we can find, that practically the whole world is the same trend of financial globalization, although local and national manifestations can be very different from each other.

The degree of globalization, had been manageable by individual various spheres. The highest degree of integration and of economic globalization are the most visible in the financial markets, but we can see also significant changes in technology, competition costs, social-economic and international political environment. In 70s begun the “*recycle dollars*” process that is, their return flows from Arab countries and low demand for loans interest rates had remained at low levels. This had encouraged developing countries to accepting loans that cause excessive size of their debt relative to the size of exports and GDP.

To accelerate the globalization of financial markets in the early 90's, which had been influenced by modern information and communication technologies. The development of financial markets and place their structural changes are also linked to external financing of enterprises shifting from loans to securities – mainly stocks and bonds. From a global perspective, the market capitalization of all trading exchanges in the world increased by over 200% from US\$ 9 trillion in 1990 to about US\$ 28 trillion in 2001. Over the five year period of 2002 to 2007 the markets added a total of more than \$42 trillion of stock market wealth over this brief period (Hodgins, 2009).

The process of replacing the classical credit trading in securities, however, proceeded much faster in the U.S. than in Europe. As we might seen not only including the advantage of the system of financing enterprises in the U.S. relative to Europe, but also a greater risk to financial market stability. Information asymmetry leads to suboptimal selection of debtors (issuers of shares and bonds), and collective irrationality (the herd instinct of investors: the English herd behavior) to an unjustified, sudden increases or decreases in prices of securities.

Role of the banks had rapidly changed – they had been becoming less frequent as the very long-term lenders, whom pull profits from the difference in rates of contributions and a loans. However, more and more common in global financial markets started to be the investment banks which receive a commission from trading in stocks and bonds, and financial advisory services.

Globalization of financial markets

The development of financial markets have contributed extremely financial innovation in the form of derivatives. Since the mid 70's, they had affected a radical change in the global financial system by creating opportunities to invest capital in a more mobile and versatile due to currency interest rate risk. The most popular instruments include the options and futures on interest rates, currencies and stock induces and foreign exchange and interest rates. Much stronger growth of the informal trade in the markets resulted mainly from the increased flexibility of transactions executed on them, to a lesser extent, under the supervision procedures. Stronger oversight of derivatives trading exchange, it also started to be a less risky in promoting the development of new instruments on the market. However, reviewing existing an incentive for the creation of others. This process seems to be no end to the already existing number of different derivatives is estimated number at over 1200.

If the primary cause of their creation was the desire to protect themselves from losses due to adverse price changes for the investor base instruments have been currently used mainly for speculative purposes. It is estimated that only two to three percent of derivatives transactions used to hedge actual contracts. The derivatives had been strongly influenced on the emancipation of the financial world from the real economy. Associated with many of them had been leverage that the size of capital actually invested is even several times smaller than the nominal value of the transaction.

Consequently, even small movements can cause real capital increasing fluctuations and the collective expectation of investors in the physical collapse of the market, which is what has already been called “the herd behavior.”. A explosive development of derivatives trading was not only influenced by the development of global financial markets and did not only increased the linkages between them, but also had been increasing the risk of chaotic development of the exchange rate, that led to a significant increase in the risk of monetary transactions and fundamentally change over the years building their security system.

In the 90's, the main actors in the financial markets have become institutional investors such as insurance companies, pension funds and investment trusts. In 1996, the countries of the G - 7, they managed assets of around 21 trillion dollars. The rise of their importance in the United States favored the transfer of possession by households' action to manage the funds. If in 1950, households held 90% of outstanding U.S. equities in 1994 is less than 50%. At the same time the share of stocks held by pension and investment funds increased from less than 1% to 45% (Hodgins, 2009). In the largest institutional investors largely invest in

domestic markets, partly due to the existing regulations in individual countries restricting the inflow of portfolio capital. Their share in many countries generally does not exceed more than 10%. Only in small and very open countries such as the Netherlands international investors in the securities market have an advantage over the national.

In the 90's, the internationalization process of investing funds in this particular hedge funds have increased considerably. They launched something that we could call "financial invasion" of the so-called "emerging markets", primarily in South America and East Asia. Their investment strategy were based on unification of international standards, that the most important were lies the minimum requirement for viability. Reference point used for benchmarking is the profitability of government bonds in developed OECD countries. A special role in this process had been played by credit rating agencies, which have been evaluating the investors risk and cost assessments.

Consequences of any irrelevant estimates, inflated or depressed, on the course evaluations were assumed by debtors. Investing in emerging markets facing obstacles related to the underdevelopment of financial markets and a high volatility of economic and financial situation, which causes difficulties in accurate assessment of risk and return. Incurring a higher risk funds expect comparable to developed markets higher rate of return. The portfolios of international institutional investors involved in emerging markets, however, is small – estimated at 1–2%. However, the impact of their investments in sustainability, the countries of investing very large, both because of the shallowness of financial markets in those countries and strong fluctuations in the tide and outflow of foreign short-term capital.

Significant threat to the stability of financial markets due to hedge funds activity, which funds high-risk. With relatively little capital, often financed by a loan are able to cause significant movements in the market. They are organized as partnerships and their shareholders are both wealthy individual investors (administering at least the amount of \$ 1 million) and institutional funds such as insurance, pensions, foundations [Burton, et al. 2009].

Although the first hedge fund was established more than 50 years ago, the number and assets of hedge funds have grown tremendously since the mid-1990s. Domestic hedge fund now number more than 3,000. Under the 2001 U.S. Patriot Act, hedge funds are required to meet anti-money-laundering restrictions to prevent money-laundering activities from funding terrorist. Offshore hedge funds are located outside the United States, and they are difficult for most U.S. Investors to invest in because of certain tax consequences. The number of partners in offshore hedge funds is unrestricted [Burton et al. 2009]. Due to the use of very high leverage in its investment strategy funds are also called "high leverage" (high leveraged institutional investors' ratio). It is a term better conveying their character rather than hedging, which, as we know, is a strategy to protect themselves against the risk of loss by addressing the opposing position in the transactions in goods financial instruments.

Short selling means that we are speculating that a price will decline, while long selling refers to speculating that a price will rise. Private investors

are always long. Professionals are either long or short depending on their assessment of the market. To apply the industry jargon to the Quantum Fund, Soros was "*Short English pounds*". He was helped by the fact that there was a lower limit for a pound in the European currency mechanism. Soros executed short sales at this limit: this is, he sold pounds that he would have to buy back later. The central banks were initially responsive to his gamble and acted as final buyers. To executed his short sales, Soros first had to buy back the pounds, and he incurred relatively small losses as a result. But Soros had virtually unlimited credit lines. He continued to speculate until the central banks were no longer willing to back up the pound with support purchases. In the end, his bet paid off. The pound collapsed and Soros's short sale gamble succeeded [Münchau 2009]. However, unsuccessful speculation Quantum Fund in Hong Kong, Tokyo and Russia.

Detailed analysis helps to identify the internal factors that cause them, which include errors in macroeconomic policy and structural and institutional weaknesses of individual countries. In the context of ongoing globalization, it have been related, whit trade liberalization, deregulation of financial markets by independent national policies were external factors, namely for development of global parameters such as prices (in terms of trade), exchange rates and interest rates. For these parameters the individual countries, especially small, have only minor impact. Under these conditions, they still only accept them and adapt to the changing of global economy.

Globalization of markets, goods and services

If we take into account the technology, markets, goods and services that they are much more globalized, that they are representing the largest capital intensive. In turn of the labor, markets, education, infrastructure and administration may have its essentially national character. However, there remain along with the increasing influence of international competition, primarily through a global comparison of price and performance. The reasons for accelerating the process of globalization; generally speaking, should be combined with changes in technology and cost, competition, social-economic and political changes.

The acceleration of globalization in the early 90's, had been influenced by a modern information and communication technologies. The rapid development of innovations in microelectronics and a combination of computer technology, telecommunications and broadcasting contributed to the unusually rapid development of information transfer. These innovations often have decreased the cost of processing and transmitting information and had created the possibility of integrating sound, voice, text, images and graphics programs, multimedia and allowed the remote access to them. At the forefront is the invention of the Internet, which is compared to the discovery of America. However, if the discovery of America would mean, in principle, the summit of the great discoveries, it does not seem to concern the Internet. The technology is constantly works the principle plus something else.

The new inventions had allowed the use of new global production techniques, management with logistics, communications and financial

transactions with one second rate. All of this was due to an extremely high cost of research and development (R&D sectors). The large corporations have sought to bear their expenses for the rapid depreciation of the production and sale of the possible market to achieve economies of scale with competitive advantage in the area of cost. This was supported by cost differences of countries, particularly low cost labor, which caused the transfer of production to East Asia, South America and Central-Eastern Europe (off-shoring activities). Similar effects resulted from the development cost of outsourcing, namely the transfer of certain functions of the company to carry out by manufacturers in different countries and the emergence of virtual enterprises.

Social-economic factors

The Social-economic factors resulted from homogenization of consumer tastes and increasing demands, which were correlated with the development of transport and communication. They have not only been facilitated by the flow of goods and information, but also by people movement processes, both in business and tourism. Unification in consumption also promotes income growth and education standards.

The political factors were also important, including the disintegration of the Eastern bloc, and systemic transformation of countries belonging to him, the liberalization of world trade and capital movements. Spectacular expression of the new trends in world trade was the completion in 1993, lasted about eight years of the Uruguay Round and the establishment of the World Trade Organization. We cannot ignore the impact of development and integration groups in different parts of the world, including in particular the European Union. It is the largest in size and degree of uniformity single market, which also took its reach former socialist countries.

But the globalization has two faces. The first is the benefits for the world, individual countries and its main actors, namely transnational corporations (TNC's). It causes through acceleration of the competition mechanisms of structural change and the division of labor and technical progress. The result is faster and more efficient way to create wealth and prosperity. Beneficial effect on the environment, since it leads to a reduction in consumption costs of production factors per unit of produced goods.

The same value of production, which were in 1970s, now have been prepared with half of the consumption of raw materials, then that time. Competition for capital between countries has been seeking to promote democracy, foreign investment, the development of market economy, transparency in government activities and disciplines of their economic policies especially in respect of expenditure that creates the inflation. The division of the benefits of globalization is uneven – inevitably arises an asymmetry to the detriment of developing countries. After all, they experience the positive effects of this process. In countries where transnational corporations to develop business creates new jobs, are protected from falling acquired by the company. Are disseminated new management systems, new production techniques (the effect of incremental change), higher standards of quality and legal standards for the protection of property rights, there

is an increase in labor productivity, reduce production costs, improve distribution, increase in exports.

According to Soros the global speculator: "Global integration has brought tremendous benefits: the international division of labor, which are so clearly proved by the theory of comparative advantage: dynamic benefits such as economics of scale and the rapid spread of innovations from one country to another... and such equally important non-economic benefits as the freedom of choice associated with the international movement of goods, capital, and people, and the freedom of thought associated with the international movement of ideas" [Jacobsen et al. 2008].

Mentioned the benefits of globalization are opposed to the negative effects. Some of them have a global dimension of climate change, the rise of the ozone hole, the emission of harmful substances, reduction in forest area and number of plant and animal species, drug addiction, money laundering, aids, and other lifestyle diseases, terrorism, the spread of weapons of mass destruction, corruption and threat to democracy by the political manipulation by transnational corporations.

Globalization has also negative effects experienced by developing countries and the threshold. It brings the weakening position of nation states, big business in a small country is a limitation of its sovereignty and trade dependence, and political capital. Uniformity threatens the development of national culture and identity. With the expansion of U.S. corporations is growing dominance of the American way of thinking and legal practices in the economy. Consistency is bursts of xenophobia and aggression on the part of local communities and international terrorism. Replacing the highly developed countries, brings a deterioration in the terms of trade. Competition of foreign capital the local industry. Local firms are redeemed to close and win market. Jobs in the acquired companies are lost as a result of modern technology. Reduced tax receipts are due to transfer pricing. This situation is very common, lets take Sri Lankan as an example.

The need to attract foreign investors to the Sri Lankan capital markets has created several problems for local industries. The foreign investors have been given tax breakers and investment incentives that the most local entrepreneurs have been not granted, even though foreigners have a technical advantage over local industrialist that allows for their products been cheaper on the local market. Discrepancies between the facilities afforded to foreign and local industries have related a 'local playing field' lobby among a local industrialist. This lobby expects to address the current 'unfair' advantages enjoyed by the foreign investors who establish industries in which local entrepreneurs are also engaged (Ramanadham, 1995).

The inflow of foreign exchange due to investment results in an excessive increase in the value of local currency, which, together with imports subsidiaries of multinational companies threatens the balance of trade balance. Wrong is the structure of capital inflows. Above all, he seizes banks, which limits the ability to conduct financial policies of the sovereign. The emergence of many super-and hypermarkets abroad causes a local collapse of the retail trade. Speculative capital

flows and hedge fund activity causes global threat of financial crises. State spending discipline and commitment to low inflation is the high price paid in the sphere of social benefits and environmental protection, which is degraded. The weakening of the bargaining positions of nation-states in relation to international capital markets gives rise to threats in the sphere of public goods. Affected are public goods, such as the possibility of democratic co-decision, a minimum of social justice, equal access to material goods, infrastructure, education, information and fair play competition.

Finding solutions to these problems must be regarded as the greatest challenge for mankind era of global development. This is an attempt to drop out of the concept called "Global Governance". One of given definitions of Global Governance enhance as a way: to capture and describe the confusing and seemingly ever-accelerating transformation of the international system. States are central but their authority is eroding. Their creations, inter – governmental organizations, are no more in control then ever were (Grugel – Piper, 2007). The special role in this process was played by the various committees of the United Nations.

At the global level, the concept of corporate policy, not yet understood, first of all a system of interstate relations. Today, this concept should be extended to NGOs, civic movements, multinational corporations and global financial market. With these groups and institutions work together global mass media, whose influence has increased incredibly. There is neither a model nor a form of world order politics, or group of such structures. Propagates with a comprehensive, dynamic and interactive process of seeking a comprehensive solution that will continually evolve and adapt to changing conditions. Effective global search for a solution must be based on local, national and regional solutions mutually affecting each other and must extend the powers and principles of different people and institutions on many levels. The concept of the "Global Governance" is a contribution to find a way to solve global problems, whose complexity is growing more and more. It assumes that the constructive cooperation between states, international organizations, trade unions, employers' associations, charities, etc. [Grugel – Piper, 2007].

The specific role of outside governments would be here to meet the OECD, WTO, World Bank, as well as Greenpeace, Amnesty International, the churches, the Red Cross and other organizations. "Global Control" wants to restore the ability of nation states to resist the negative effects of globalization through an adjustment of their current policies in this respect and cooperation, which would not be seen as a zero-sum game or as a struggle for national advantage, but as a common better life chances for all.

This theory corresponds well with the Kantian model that has been outlined because, unlike some arguments for establishing a world state in order to guarantee a robust form of democratic citizenship, most forms of cosmopolitan democracy promote a system om of multilateral and transnational global governance that still leaves room for states ti determinant significant aspects of domestic policy (Brown, 2009). It would be a decentralized system, the subsidiary

and the federation. It is about institutionalized multilateral cooperation, which aims to solve the problems of globalization.

The high frequency and rapid course of the financial crises encompassing not only individual countries but also destabilizing entire regions of the world (the effect of infection), causes the need for stabilization efforts beyond the national framework. The answer to this challenge is the concept of creating a Global Financial Architecture.

Its purpose was to counter the negative effects of globalization of financial markets - restoring order and combination of economic processes of social objectives. It formulates the country-specific tasks and indicates the need to be alert to the limit (erosion) of their sovereignty for the good of all. GFA would not be the nature of a world government, because there is no "third world". It would be a some form of cooperation and coordination based on a supra and multinational agreement (Larsen, 2002).

The "global financial architecture" provides for the constructive cooperation of traditional institutions such as the International Monetary Fund and the World Bank and international organizations such as the OECD, and many others, as well as governments and parliaments of individual countries. A lack of clear rules on how to resolve unsustainable debt situations for sovereign debtors is partly responsible. To fill this gap, the IMF's First Deputy Managing Director recently proposed the establishment of a legal framework to guide the restructuring process, including standstill provisions that give a country breathing space to begin to address its problems and negotiate with creditors (Larsen, 2002).

There is a growing consensus that the role of IFI needs to be adapted to help developing and transition economies meet two major challenges:

a) how to integrate into the world economic and financial system in such a way that they can maximize the benefits of globalization, while minimizing the costs

b) how to help developing countries with broader challenge of development, and, especially, poverty reduction.

The first challenge implies helping developing countries to attract sufficient sustained private capital flows, whilst straightening measures for crisis prevention and better crisis management. The second implies supporting policies and structural reforms that facilitates development, and helping countries to secure sufficient external funding, both official and, more especially, private funding, to sustain growth and reduce poverty [Griffith-Jones - Bhattacharya, 2001].

Multiretalar monetary integration

There is no question that multilateral monetary union is more integrative than mere currency union, if we judge from the experience of EMU [Volbert et al. 2004]. An attempt to create a similar system – the Asian Monetary Fund before the outbreak of the Asian crisis in 1997 had failed. The model example of multilateral and full monetary integration is the Economic and Monetary Union. Along with its rise in 1999 and a single common currency - the euro currency fluctuations have

disappeared, and exchange rate risks and transaction costs of exchange. Presentation of the euro in cash form from 1 January 2002, increased price transparency and enable comparisons of EU countries.

This contributed to a revival of trade, enhance international competitiveness of industry groups and facilitated cross-border investment and trade. The term of “competitiveness” is one of the most commonly used concepts in economics but it is not precise enough, what means that there is no generally accepted definition of competitiveness [Siudek, Zawojka 2014]. Moreover, competitiveness reveals itself as confusing term which is often used almost interchangeably with other concepts like productivity, innovation or market share [Siudek, Zawojka 2014].

Speculative attacks on the currencies of countries of the Union, which took place in the first half of the 90's are out of the past. Binding of a single currency greater economic stability in the euro zone increased resistance to crises of global financial markets. Role of the euro should not be regarded as a facility through which the EU locked themselves up from the financial problems of other regions, but as a currency, which currently constitutes the only alternative to counting the creation of global foreign exchange reserves relative to the USD.

Binding of the home currency may involve either the introduction, instead of its own, a key foreign currency or in their close binding to such currency. Therefore, we as the multilateral monetary integration, talk about full-or part-binding. Most of the role of such currency is U.S. dollars, and, to a lesser extent, the Euro. USD instead of its currency, a full dollarization has introduced several South American countries such as Panama, Ecuador. Dollarization promises a way of avoiding currency and balance of payments crises.

Without a domestic currency there is no possibility of sharp depreciation, and sudden capital outflows motivated by fears of devaluation are ruled out. Dollarization may also bring other benefits. A closer integration with both the U.S and global economies would be promoted by lower transaction costs and an assured stability of process in dollar terms. By defiantly rejecting the possibility of inflationary finance, dollarization might also strengthen institutions and create positive sentiment toward investment [Borensztein 2000]. Partial dollarization (currency board) took place in Argentina and Hong Kong.

Argentina has undergone radical changes since 1991 when it enacted the Convertibility Law, which established the currency board arrangement. Under this system, the central bank maintained a sufficient level of U.S currency to guaranty the convertibility of all outstanding Argentine pesos at official exchange rate - 1 peso equal to 1 U.S dollar [Westin 2000]. This had formed a high trade deficit especially with key partners of Mercosur, like Brazil. Despite the high profitability of Argentine securities, it does not countervail inflow of foreign investment capital.

Following the refusal of credit by the IMF and World Bank at the end of 2001, due to the inability to meet their criteria, abandoned its currency board. Peso was devalued, currency crisis passed in financial and banking, and finally in the economic and political. In the end, the IMF decided to provide

financial assistance to Argentina to repay its obligations to international financial organizations, although they did not consent to introduce a series of recommended economic and financial restrictions.

One-sided bound by its own currency, can stabilize the financial market of the country by reducing exchange rate fluctuations, which are key currencies, to a lesser extent than the poor, and increase their transparency, and thus contribute to the development of trade and foreign investment. On the other hand, it means a monetary loss of sovereignty, monetary and economic policy. In particular, the consequences can be disastrous if adopted due to the high rate of foreign currency will decline in exports and increase imports. The resulting trade deficit can be financed only by the inflow of foreign direct investment or by increasing external debt.

Conclusions. The economic globalization like – as well as other spheres of modern economies bringing a number of advantages and risks. Clearly, by increasing efficiency and coverage of financial markets contribute to a greater extent than before the economic and social development. The scale of financing of private and public investment and growth of assets of individuals, companies and countries without their participation would be much smaller. On the other hand, the deregulation of the financial system and liberalization of capital flows enhances the instability and crisis tendencies in various countries and regions.

They mainly affect the less developed countries, leading to a deepening of differences in the distribution of benefits and the disparity between rich and poor. Therefore, taken in the recent attempts to reform the financial markets should endorse and support. We must seek out and develop the instruments of control and develop the necessary control and the intervention of the “disasters markets”. The future of economic globalization is one of the most important challenges facing the twenty-first century society.

References

1. Berg, A., Borensztein, E. (2000). The pros and cons of full dollarization, International Monetary Fund. Research Dept. International Monetary Fund, Washington.
2. Bonin, J. P., Szekely, I. P. (1994). The Development and Reform of Financial Systems in Central and Eastern Europe, Edward Elgar Publishing, Vermont.
3. Brown, G. W. (2009). Grounding Cosmopolitanism: From Kant to the idea of Cosmopolitan Constitution, Edinburgh University Press, Edinburgh.
4. Burton, M., Nesiba, R., Brown, B. (2009). An Introduction to Financial Markets and Institutions M. E. Sharpe, Armonk.
5. Hodgins, M. (2009). The Great Reset, AuthorHouse, Bloomington.
6. Griffith-Jones, S., Bhattacharya, A. (2001). Developing countries and the global financial system: report of the Conference on Developing Countries and the Global Financial System, Lancaster House, London.
7. Grugel, J., Piper, N. (2007). Critical perspectives on global governance: rights and regulation in governing regimes, Routledge, New York.
8. Jacobsen, T., Sampford, Ch., Thakur, R. (2008). Re-envisioning Sovereignty: The End of Westphalia, Ashgate, London, 177.

9. Münchau, W. (2009). The meltdown years: the unfolding of the global economic crisis, McGraw-Hill Professional, New York.

10. Siudek, T., Zawojka, A. (2014). Competitiveness in the Economic Concepts, Theories and Empirical Research, Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia, 13 (1), 91–108.

11. Westin, S. (2000). International Monetary Fund: Approach Used to Establish and Monitor Conditions for Financial Assistance: Report to Congressional Committees, Diane Publishing, Darby.

12. Volbert, A., Von Furstenberg, G., Mélitz, J. (2004). Monetary unions and hard pegs: effects on trade, financial development, and stability, Oxford University Press, New York.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

О. Ф. Кирилюк,
Д. О. Кирилюк,
Л. Гріневич,
М. Войташек

***Анотація.** З різних причин, наприкінці 70-х років змінився процес економічної глобалізації, реальні відсоткові ставки теж значно зросли з того часу. Цей фактор, а також низька рентабельність інвестицій, що фінансуються за рахунок кредиту, призвели до неспроможності країн що розвиваються, вчасно сплачувати свої борги. Міжнародний валютний фонд і Світовий банк запропонував допомогу країнам, що постраждали від боргової кризи, вимагаючи здійснення структурної перебудови їх макроекономічної політики. Це передбачає відкриття економіки та фінансових ринків цих країн, їх інтеграцію у світову економіку та на міжнародні фінансові ринки. У статті це питання розглянуто за допомогою критичного аналізу літератури.*

***Ключові слова:** економічні, глобалізація, розвивається, країни, міжнародні*

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

А. Ф. Кирилюк,
Д. А. Кирилюк,
Л. Гріневич,
М. Войташек

***Аннотация.** По разным причинам, в конце 70-х годов, изменился процесс экономической глобализации, реальные процентные ставки также значительно выросли с тех пор. Этот фактор, а также низкая*

рентабельность инвестиций, финансируемых за счет кредита, привели к тому, что развивающиеся страны, не в состоянии своевременно погашать свои долги. Международный валютный фонд и Всемирный банк предложили помощь странам, пострадавшим от долгового кризиса, требуя осуществления структурной перестройки их макроэкономической политики. Это предусматривает открытие экономики и финансовых рынков этих стран, их интеграцию в мировую экономику и на международные финансовые рынки. В статье этот вопрос рассмотрен с помощью критического анализа литературы.

Ключевые слова: экономические, глобализация, развивается, страны, международные

UDS 351.82.639

MECHANISMS AND METHODOLOGY OF DATA COLLECTION IN THE AREAS OF AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY

VDOVENKO Nataliia,

Professor, Doctor of Economic Sciences Head of the Department
of Global Economics The Honored Agriculture Worker of Ukraine
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
e-mail: nata0409@gmail.com

GERAIMOVYCH Violeta,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Global Economics
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
e-mail: vita_violeta@ukr.net

Abstract. *In modern society under the conditions of integration processes development the role of statistics as one of the most important levers of State control of the national economy and culture is increasing. The statistics becomes an important tool for the effective management of phenomena and processes in the areas of agrarian sector of economy.*

The effective management of the State, development and forecasting of socio-economic processes, including the agricultural production, is impossible without the analysis of statistical data and development of mechanisms and methodology of data collection in the areas of agrarian sector of the economy.

The article substantiates the mechanism and methodology of data collection in the areas of agrarian sector of the economy to develop practical recommendations for the implementation of regulatory policy in the sector of aquaculture. In the process of the research the dialectic method of reality

рентабельность инвестиций, финансируемых за счет кредита, привели к тому, что развивающиеся страны, не в состоянии своевременно погашать свои долги. Международный валютный фонд и Всемирный банк предложили помощь странам, пострадавшим от долгового кризиса, требуя осуществления структурной перестройки их макроэкономической политики. Это предусматривает открытие экономики и финансовых рынков этих стран, их интеграцию в мировую экономику и на международные финансовые рынки. В статье этот вопрос рассмотрен с помощью критического анализа литературы.

Ключевые слова: экономические, глобализация, развивается, страны, международные

UDS 351.82.639

MECHANISMS AND METHODOLOGY OF DATA COLLECTION IN THE AREAS OF AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY

VDOVENKO Nataliia,

Professor, Doctor of Economic Sciences Head of the Department
of Global Economics The Honored Agriculture Worker of Ukraine
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
e-mail: nata0409@gmail.com

GERAIMOVYCH Violeta,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Global Economics
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
e-mail: vita_violeta@ukr.net

Abstract. *In modern society under the conditions of integration processes development the role of statistics as one of the most important levers of State control of the national economy and culture is increasing. The statistics becomes an important tool for the effective management of phenomena and processes in the areas of agrarian sector of economy.*

The effective management of the State, development and forecasting of socio-economic processes, including the agricultural production, is impossible without the analysis of statistical data and development of mechanisms and methodology of data collection in the areas of agrarian sector of the economy.

The article substantiates the mechanism and methodology of data collection in the areas of agrarian sector of the economy to develop practical recommendations for the implementation of regulatory policy in the sector of aquaculture. In the process of the research the dialectic method of reality

cognition, systematic, comprehensive, differential approaches of economic phenomena study were applied, the results of fundamental research of domestic and foreign scientists were used.

The scientific and theoretical aspects of the mechanism of action of the particular model for aquaculture production statistical data collection and systematization are improved. The importance of transfer of authority for the fish production data collection from the State Statistics Committee of Ukraine to the State fishery agency of Ukraine

Keywords: *agriculture, methodology, industry, agrarian sector, aquaculture, State, statistics, State regulation, international standards, reporting forms*

Introduction. Statistics and information services play a very important role in sector administration and management of the agricultural sector if reliable data and information are provided to all stakeholders. Besides, statistics plays an extremely important role for the assessment of the field potential, risks assessments in the economic field of the country and for working out the direction for the field support.

The statistical information is produced in Ukraine according to the plan of state statistical reviews; it meets current potential needs of the users and is in compliance with the basic standards for statistical products, being accurate and reliable, timely and punctual, consistent and comparable, understandable and accessible for users.

Analysis of recent researches and publications. The works of A. Dibrova, V. Halushka, S. Kvasha, O. Mohylny, D. Stechenko, L. Shvaika and others lay at the heart of modern domestic agricultural sector state regulation methodology. However, the level of systematic methodological excellence of the use of statistical and reported information important for the state regulation of the agricultural sector is now unsatisfactory in terms of its compliance with global food, financial and economic challenges that would actualize the research.

The purpose. Substantiation of the mechanism and methodology of data collection in the areas of agrarian sector of the economy to develop practical recommendations for the implementation of regulatory policy in the sector of aquaculture.

Materials and methods. The following methods were applied during the study: method of dialectical cognition of reality, a systematic, comprehensive, differentiated approaches to economic phenomena study, fundamental research of domestic and foreign scientists dedicated to the problems of State regulation of the economy, laws, programs, concepts and other legislative documents, the UN Food and Agriculture organization (FAO) and World Trade Organization (WTO) data.

Results and discussion. Statistical information is published on websites of the State Statistics Service of Ukraine and its local territorial departments, and is available to users for free, except for the cases that are stipulated by the current legislation. All users have equal and simultaneous access to the statistical information. Every important change in methodology is reported beforehand.

Subsequent to the results of Adapted Global Assessment of the National Statistical System, conducted by the European Commission and United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Ukrainian statistics is mostly considered adequate regarding the European requirements. The information produced by the state statistical administration is high-quality in most of the state statistical branches, and particularly in agriculture.

According to the assessment of international experts the institutional framework of functioning of the state statistics in agriculture meets statistical standards, including the basic principles of the official UN statistics.

There is a list of state reporting forms for statistical observations, in particular, there are sections «Agricultural Statistics» and «Fisheries Statistics» (Annex 1).

The main data sources are:

- The State Statistics Service of Ukraine;
 - The State Agency of Fisheries of Ukraine
- The type of reporting:
1. The State statistical reports
 - «The report of water bioresources extraction» (annually);
 - «The report of water bioresources extraction» (quarterly).
 2. The regional reports
 - «The report on amount of the aquatic biological resources catching».
 3. The administrative reports
 - «The report № 1A – fish (annually) «Producing of aquaculture».

The names of tables and reports are given in translation to English from Ukrainian. Failure to give data to the State Statistics Service of Ukraine is punishable by administrative responsibility, the failure to provide the data on aquaculture is not punishable. The mechanism and methodology of data collection has been developed. All members should submit data and reports on issues concerning fisheries and aquaculture.

Statistics are based on State statistics level. State statistics is collected by the Statistics Service of Ukraine. Information about fish extraction and water biological resources extraction is collected on the basis of state statistical observation data, which is submitted by enterprises, regardless of size, organizational form of the subject of economy.

Collection of administrative information about growth and fishing of aquaculture products is a responsibility of The State Agency for Fisheries of Ukraine. Starting from 2012 the regional departments of the State Agency for Fisheries of Ukraine are collecting the local data. The information is submitted to the territorial authority of specially authorized central body of the executive power in the sphere of fisheries by location or by place of residence of the respondent, who produces planting material and marketable fish in conditions of aquaculture.

The State Agency for Fisheries of Ukraine is collecting, assembling, analyzing and providing statistical information and informational materials to the Section statistical data and information services (FIPS) at the Department of Fisheries and Aquaculture FAO, and also to Service of fishing statistics FAO. The Public Sector Institution «Methodological and Technological center of Aquaculture» is accountable for it.

The generalized statistical data is provided to FAO in the following forms:

AQ-NS1 – Form for reporting statistics on aquaculture of fish, crustaceans, mollusks, etc., by species, environment and fishing areas.

NS1–Form for reporting statistics on capture production of fish, crustaceans, mollusks, etc., by species items and major fishing areas.

NS9–Form for reporting statistics on capture production of aquatic plants, by species items and major fishing area.

FAO – FISHSTAT FC 1 Form for reporting statistics on production of fishery commodities.

FISHSTAT AQ FAO/CWP Form for reporting statistics on aquaculture.

FISHSTAT FF-1 Fishery fleet – Number of decked vessels / total tonnage and total power by L.O.A. (Length overall) and type.

FISHSTAT FF-2 Fishery fleet – Number of undecked, powered and not powered vessels by L.O.A. (Length overall) and type.

Ukraine is gradually adapting the system of governance of national fisheries and statistics to be in line with the requirements of the General Fisheries Commission for the Mediterranean (GFCM) and Scientific Committee on Aquaculture (CAQ) - SIPAM.

Summary data is provided by way of reporting forms according to the General Fisheries Commission for the Mediterranean, Scientific Committee on Aquaculture (according to Recommendation HKRS 35/2011/6):

1. Aquaculture production statistics.
2. Aquaculture production centers.

Requirement for harmonization of national statistical classifications with their international analogs contributed to the update of the current system of national statistical classifications of kinds of economic activities and production.

The first edition of NACE was developed for execution of the Government program of transition to the international account and statistics system. The purpose of working out the second edition of NACE was to bring it into compliance with EU base of international statistical types of activity classification (DK 009:2005) and revision of certain positions of classification on national level.

The State Agency for Fisheries of Ukraine developed the national version of NACE (DK 009:2010) (fig. 1).

Usage of methodical approaches to divide the economic activities in phases allows allocating: Section A «Agriculture, a forestry and fishery». Chapter 03 «Fishery and cultivation of aquaculture» now consists of two groups; each of them is specified by the type of activity (marine and inland fresh-water aquaculture). Also a new classification by activity type and types of aquaculture in Ukraine is offered.

Before the introduction of the DK 009: 2010 «Classification of economic activities in Ukraine» fishery and aquaculture were accounted for together, in one indicator. Today the indicators on fisheries and aquaculture are accounted separately as different kinds of economic activities.

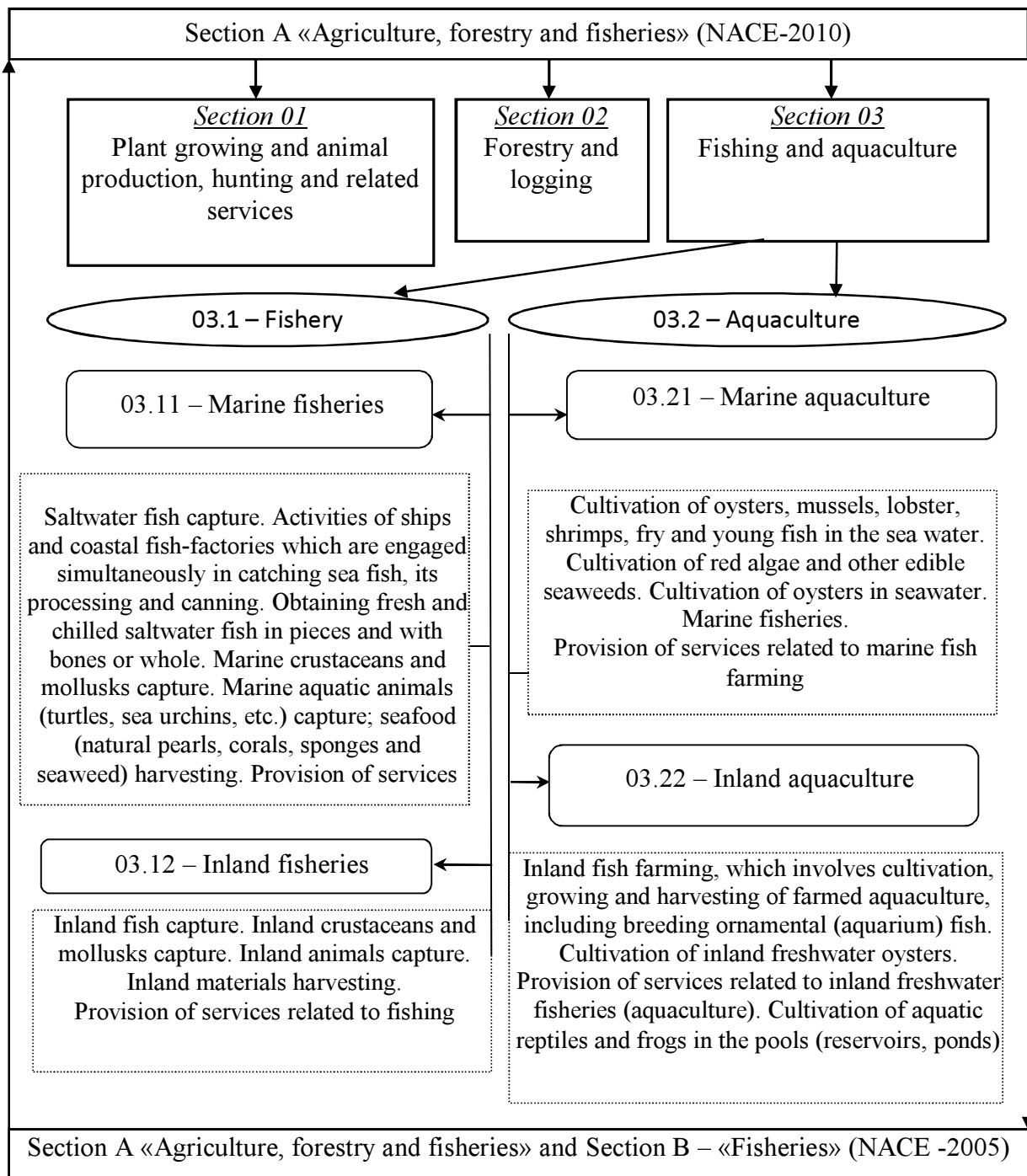

Fig. 1. Positioning of aquaculture in the new Classification of Economic Activities (NACE-2010) (DK 009: 2010 «Classification of economic activities», (2010))

With the transition to international standards in the sphere of fisheries statistics and separation of products and services in the Chapter 03 of Section A «Agriculture, forestry and fisheries economy» of national classifier DK 009: 2010 «Classification of economic activities» the Nomenclature of fisheries and aquaculture products was developed (2010).

Fish and other water biological resources were divided into 17 groups by industrial characteristics (by their habitat, way of extraction, and mode of existence). There are: decorative fish; ocean and marine fish; inland freshwater fish; anadromous fish; aquatic invertebrates; water plants and animals etc; pearls.

Users make the «Report on the amount of extracted aquatic biological resources» in carrying out special usage of water bioresources in the inland fisheries water bodies (or parts), an internal sea waters, territorial sea, exclusive (maritime) economic zone (EEZ) and on the continental shelf of Ukraine. A report is submitted monthly to local territorial departments of the State Agency of Fisheries of Ukraine.

Fishermen submit the «Report of extracted water bioresources» (annually) and the «Report of extraction of water bioresources » (quarterly) to the State Statistics Service of Ukraine.

For timely provision of information on the implementation of control and regulatory functions of protection, usage and reproduction of water biological resources and regulation of fisheries the territorial fish protection authorities provide information and reports to the Department of Water Bioresources Protection, Fisheries Regulating and Ichthyology of the State Agency for Fisheries of Ukraine, namely:

- the information of limits exploration and prognosis of acceptable special usage of water bioresources, information of the volume of special usage of water bioresources by users – not later than the 10th day of month, following the accounting month (on accrual basis);

- the information about the volumes of fingerlings' reproduction in the natural water bodies, information on the volumes of fish stocking with fingerlings in special freight (trade) fisheries; volumes of fish stocking the water body with fingerlings with the scientific and biological purposes and also volumes of fish stocking with fingerlings in cultural fisheries – not later than the 10th day of month, following the accounting month (on accrual basis);

- the information about testing fish protection devices, intakes and culverts, about recreational and sport fishing in public water bodies (for inland freshwater bodies) and about recreational and sport fishing in public water bodies (for marine waters) – twice in a year, not later than the 10th of July and 10th of January.

Discussion. We developed recommendations for solving the problems:

- need to develop new rules for amateur fishermen, the mechanism of accounting amounts of amateur fishermen and amounts of their fish catch;

- provide an electronic documents circulation for fish protection authorities, which could keep a constant on-line communication with the users when the fish is catching;

- introduce the collection of statistical data of marine aquaculture;

- to develop the reports for marine aquaculture, and special forms of primary documentation that enterprises of marine aquaculture have to fill;

- the full amount of revenues of aquaculture products to the domestic market from fish farms is not covered by official statistics;

- need to establish and maintain the list of entities that are engaged in the production of marketable fish and fish planting material in aquaculture;
- introduce the licensing of aquaculture entities, which would include the commitments of providing correct reporting and observance of environmental requirements;
- need legally register an article in the Administrative Code of Ukraine that would have strengthened the administrative responsibility for providing correct data from aquaculture entities;
- low professional level of Fishery Patrol which is collecting the reporting data (lack of professional education);
- to develop a report form for collection an information on the employment of workers in fish economy;
- need to develop a methodology and mechanism for collection and submission of such information (since this form for FAO also still haven't filled).

References

1. Approval of the concept of the State program of development of information and analytical maintainance of implementation of the State innovation policy and monitoring of innovation development of the economy: the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 16.05.2007 No. 285-r // Official Gazette of Ukraine. 2007, 37, 241.
2. Approval of the program of implementation of quality management systems in the bodies of executive power: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 11.05.2006 no. 614//Official Gazette of Ukraine. 2006, 20, 19.
3. Economic encyclopedia: 3 t. Edit. S. V. Mocherny (2001). – K.: Academia, T. 2, 848.
4. Fishery, industrial fishing and the conservation of aquatic biological resources: Law of Ukraine dated 20.05.2010 No. 3677-VI//Official Gazette of Ukraine. – 2011, 59, 120.
5. Lap, V. (1999). A Doctor J. Juran criticize the ISO standards 9000 series / V. A. Lap // Standards and quality, 11, 34–38.
6. Mostovyi, G. I. (2002). Agribusiness: State regulation: Monograph / G. I. Mostovyi. – Kh: Osnova, 300.
7. National security strategy of Ukraine: Decree of the President of Ukraine of 26.05.2015 № 287/2015 // Official Gazette of Ukraine. – 2015, 43, 254.
8. Porter, M. (1993). International competition / M. Porter: Transl. from English. – M.: Mezhdunar. otnosheniya, 1993. – 896 p.
9. Sozinov, A. A. (1999). Ukraine's agrosphere development Principles in XXI century / A. A. Sozinov // Scientific papers of the Institute of Agriculture of UAAS, ISS. 4, 91–96.
10. Standardization: Law of Ukraine of 17.05.2001 № 2408-III // Official Gazette of Ukraine (2001), 24, 15.
11. Shkarpetina, M. Y. (2005). Theoretical and methodological bases of definition and analysis of competitiveness of Ukraine // Actual problems of international relations, 53 (part II). – Kiev.
12. The regulation on State Agency of fisheries of Ukraine: Presidential Decree from the 16.04.2011 No. 484/2011 // Official Gazette of Ukraine, 31.
13. Yurchyshyn, V. V. (1990). Organization of Management in the rayon body of Agro-Industrial Complex / V. V. Yurchyshyn, V. M. Males, O. M. Borodina and oths.; Ed.V. V.Yurchyshyn. – K.: Urozhay, 184.

МЕХАНІЗМИ І МЕТОДОЛОГІЯ ЗБИРАННЯ ДАНИХ У ГАЛУЗЯХ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Н. М. Вдовенко,
В. Л. Гераймович

Анотація. У сучасному суспільстві в умовах розвитку інтеграційних процесів зростає роль статистики як одного з найважливіших важелів державного управління національною економікою і культурою. Статистика стає вагомим знаряддям ефективного управління і керівництва явищами та процесами в галузях аграрного сектору економіки.

Неможливим є ефективне управління державою, розробка й прогнозування соціально-економічного розвитку, в тому числі і в галузі сільськогосподарського виробництва без аналізу статистичних даних та розроблення механізму й методології збирання даних.

Метою статті є обґрунтування механізмів і методології збирання даних у галузях аграрного сектору економіки для розроблення практичних рекомендацій щодо реалізації регуляторної політики в секторі аквакультури. У процесі дослідження застосовано такі методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, трансформаційний та компонентний аналізи.

Науково-теоретично обґрунтовано механізм дії конкретної моделі збирання та систематизації диференційованої статистики вироблення продукції аквакультури. Доведено важливість передачі повноважень щодо збирання даних про виробництво продукції рибництва від Держкомстату України до Держрибагентства України. Розроблено звітну форму та спеціалізовані форми первинної документації для підприємств аквакультури.

Ключові слова: сільське господарство, методологія, промисловість, аграрний сектор, аквакультура, держава, статистика, державне регулювання, міжнародні стандарти, форми звітності

МЕХАНИЗМЫ И МЕТОДОЛОГИЯ СБОРА ДАННЫХ В ОБЛАСТЯХ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Н. М. Вдовенко,
В. Л. Гераймович

Аннотация. В современном обществе в условиях развития интеграционных процессов повышается роль статистики как одного из важнейших рычагов государственного контроля национальной экономики и культуры. Статистика становится важным инструментом для эффективного управления и руководства явлениями и процессами в отраслях аграрного сектора экономики.

Невозможным является эффективное управление государством, развитие и прогнозирование социально-экономического развития, в том

числе в отраслях сельскохозяйственного производства без анализа статистических данных и разработки механизма и методологии для сбора данных.

Целью статьи является обоснование механизмов и методологий сбора данных в отраслях аграрного сектора экономики для разработки практических рекомендаций в отношении осуществления регуляторной политики в секторе аквакультуры. В процессе исследования применяются такие методы: анализ, синтез, обобщение, систематизация, трансформационный и компонентный анализы.

Научно-теоретически обоснован механизм действия конкретных моделей сбора и систематизации дифференцированных статистических данных производства продукции аквакультуры. Доказана важность передачи полномочий, касающихся сбора данных о рыбной продукции от Государственного статистического комитета Украины к Государственному агентству рыбного хозяйства. Разработана форма отчетности, и специализированная форма первичной документации для предприятий аквакультуры.

Ключевые слова: сельское хозяйство, методология, промышленность, аграрный сектор, аквакультура, государство, статистика, государственное регулирование, международные стандарты, формы отчетности

УДК 338.432.009.12:636

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА

В. Д. ЄВТУШЕНКО, здобувач кафедри організації агробізнесу*
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Анотація. Досліджено джерела формування конкурентних переваг продукції скотарства. Визначено вплив природно-економічних умов та інноваційних технологій вирощування тварин на підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства. Результати дослідження методом групування сільськогосподарських підприємств України за рівнем рентабельності свідчать про незначний вплив природних умов на рівень конкурентоспроможності продукції вирощування великої рогатої худоби. Водночас, створення спеціалізованих підприємств із вирощування та

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН України М. М. Ільчук

числе в отраслях сельскохозяйственного производства без анализа статистических данных и разработки механизма и методологии для сбора данных.

Целью статьи является обоснование механизмов и методологий сбора данных в отраслях аграрного сектора экономики для разработки практических рекомендаций в отношении осуществления регуляторной политики в секторе аквакультуры. В процессе исследования применяются такие методы: анализ, синтез, обобщение, систематизация, трансформационный и компонентный анализы.

Научно-теоретически обоснован механизм действия конкретных моделей сбора и систематизации дифференцированных статистических данных производства продукции аквакультуры. Доказана важность передачи полномочий, касающихся сбора данных о рыбной продукции от Государственного статистического комитета Украины к Государственному агентству рыбного хозяйства. Разработана форма отчетности, и специализированная форма первичной документации для предприятий аквакультуры.

Ключевые слова: сельское хозяйство, методология, промышленность, аграрный сектор, аквакультура, государство, статистика, государственное регулирование, международные стандарты, формы отчетности

УДК 338.432.009.12:636

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА

В. Д. ЄВТУШЕНКО, здобувач кафедри організації агробізнесу*
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Анотація. Досліджено джерела формування конкурентних переваг продукції скотарства. Визначено вплив природно-економічних умов та інноваційних технологій вирощування тварин на підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства. Результати дослідження методом групування сільськогосподарських підприємств України за рівнем рентабельності свідчать про незначний вплив природних умов на рівень конкурентоспроможності продукції вирощування великої рогатої худоби. Водночас, створення спеціалізованих підприємств із вирощування та

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН України М. М. Ільчук

відгодівлі великої рогатої худоби на інноваційній основі може забезпечити рівень рентабельності виробництва продукції вирощування близько 30%.

Ключові слова: *сільськогосподарські підприємства, продукція скотарства, ринок, конкурентоспроможність, оцінка*

Актуальність проблеми конкурентоспроможності продукції скотарства особливо зросла після вступу України до СОТ та виходу на ринки ЄС. Ця проблема має кілька аспектів, включаючи вибір критерію оцінки рівня конкурентоспроможності, встановлення взаємозв'язку ціни та якості, економічного ефекту й ціни споживання продукції. Підприємство для забезпечення конкурентоспроможності своєї продукції повинно здійснювати постійний контроль щодо якості та витрат на виробництво й реалізацію, пильнувати за конкурентами й кон'юнктурою ринку.

Переміщення значної частки виробництва молока і м'яса із сільськогосподарських підприємств у господарства населення призвело до зниження конкурентоспроможності на внутрішніх та зовнішніх ринках молочної та м'ясної продукції, зробило проблематичним досягнення її якості згідно з вимогами СОТ та ЄС. Саме тому, виявлення джерел конкурентних переваг продукції скотарства для визначення ефективних напрямів інвестування у розвиток скотарства в Україні має актуальне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження еволюції дефініції конкурентоспроможності продукції дало змогу вітчизняним вченим виокремити такі джерела та підходи формування її конкурентних переваг:

- «факторний», або «ресурсний»;
- «витратний»;
- «якісний»;
- «споживчої вартості»;
- «граничної корисності»;
- «диференціації»;
- «попит» і «пропозиція»;
- «інформаційний»;
- «інноваційний»;
- «адаптивний»;
- «ключових компетенцій»;
- «маркетингових категорій»;
- «екологічний» [1, с. 89–99].

Про важливість ефективного використання ресурсів для підвищення конкурентоспроможності продукції відзначається у працях В. Я. Амброзова [2], А. Г. Бабенка, В. Я. Меселя-Веселяка [6].

Серед сучасних наукових праць із управління якістю продукції та її сертифікації, у яких розглядаються проблеми забезпечення високої якості й наукоємності продукції та наведено оцінку конкурентоспроможності продукції, слід відзначити роботи М. М. Ільчука [4], Д. Г. Легези [5], Б. Пасхавера [7], Р. Фатхутдінова, О. Г. Янкового [3].

Значний вклад у вивчення впливу інновації на силу конкуренції та підвищення конкурентоспроможності продукції внесли вчені М. Портер та Й. Шумпетер [8].

Мета дослідження – визначення джерел формування конкурентних переваг продукції скотарства й визначення впливу природно-економічних умов та інноваційних технологій вирощування тварин на підвищення її конкурентоспроможності.

Результати дослідження та їх обговорення. Український ринок яловичини невід'ємний від сировинної бази м'ясопереробної галузі. Дрібнотоварне виробництво в м'ясній галузі привело до руйнування потужних тваринницьких сільськогосподарських підприємств і не дало можливості для розвитку малих приватних і колективних ферм. Це вилилося в різке скорочення поголів'я худоби, зменшення виробництва м'яса й скорочення його споживання.

На 1 січня 2016 року, порівняно з аналогічною датою попереднього року, відзначалося зменшення поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств з 2573,8 до 2479,8 тис. голів або на 3,7 %. У 2015 р., порівняно з 2014 р., виробництво м'яса великої рогатої худоби зменшилося з 384,0 тис. т до 412,7 тис. т або на 6,9%. Скорочення кількості м'ясних порід великої рогатої худоби призвело до того, що у виробництві яловичини переважно використовуються м'ясо-молочні й молочні породи великої рогатої худоби.

Найбільшу частку поголів'я великої рогатої худоби мають Вінницька, Львівська, Полтавська, Хмельницька, Чернігівська області. Найбільшу частку поголів'я великої рогатої худоби, яке знаходиться на сільськогосподарських підприємствах, мають Київська, Чернігівська, Черкаська, Сумська, Полтавська області. У цих областях спостерігаються найбільші обсяги реалізації великої рогатої худоби на м'ясо (у живій вазі) на сільськогосподарських підприємствах.

Конкурентоспроможність продукції нерозривно пов'язана з ефективністю її виробництва. Незважаючи на те, що середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі на сільськогосподарських підприємствах по регіонах України протягом 2000–2015 роках збільшились більше, ніж удвічі, проте вони ще залишаються у 1,5–2 рази меншими, порівняно з досягнутим рівнем продуктивності тварин у країнах Західної Європи. Виробництво м'яса великої рогатої худоби на сільськогосподарських підприємствах України упродовж 2000–2015 років було збитковим. На сьогодні галузь скотарства знаходиться в кризовому стані, який є небезпечним, як із точки зору забезпечення продовольчої безпеки держави, так і соціально-екологічної рівноваги в сільськогосподарському виробництві.

Це зумовлює необхідність системного розгляду даної проблеми, визначення пріоритетних напрямів розвитку галузі, які можуть дати поштовх до її відродження в контексті розробки загальної стратегії стабілізації та відновлення її місця в аграрній сфері.

Для дослідження впливу природно-економічних умов на виробництво конкурентоспроможної продукції вирощування великої рогатої худоби було проведено групування сільськогосподарських підприємств України за рівнем його рентабельності (табл. 1).

1. Групування сільськогосподарських підприємств України (включаючи фермерські господарства*) за рівнем рентабельності виробництва продукції вирощування великої рогатої худоби у 2014 році, %**

Показник	Групи підприємств за рівнем рентабельності, %					Разом
	до (-40)	(-40) - (-20,1)	(-20,0) - (-0,1)	0-19,9	понад 20,0	
Степ						
Поголів'я молодняку ВРХ на одне підприємство, гол.	336	408	248	292	328	334
Виробнича собівартість 1 т продукції вирощування, грн	30106,5	27467,2	18891,8	19728,2	23323,9	26875,3
Рівень рентабельності, %	-61,4	-33,7	-11,9	6,3	45,0	-45,5
Лісостеп						
Поголів'я молодняку ВРХ на одне підприємство, гол.	472	586	452	585	521	517
Виробнича собівартість 1 т продукції вирощування, грн	29472,4	23413,0	18398,7	19007,3	16566,8	23516,6
Рівень рентабельності, %	-57,6	-31,0	-9,7	4,8	34,2	-33,7
Полісся						
Поголів'я молодняку ВРХ на одне підприємство, гол.	323	379	287	286	289	324
Виробнича собівартість 1 т продукції вирощування, грн	33683,6	22081,8	19533,3	16643,7	14375,4	23972,6
Рівень рентабельності, %	-60,5	-30,8	-10,5	8,1	43,8	-35,6
Україна						
Поголів'я молодняку ВРХ на одне підприємство, гол.	399	489	362	452	407	423
Виробнича собівартість 1 т продукції вирощування, грн	30366,1	23754,5	18749,6	18698,9	17100,1	24180,7
Рівень рентабельності, %	-59,2	-31,4	-10,2	5,6	38,3	-36,3

* Фермерські господарства, які звітують за формою № 50-сг.

**Джерело: розраховано автором на основі даних статистичної форми № 50-сг.

Результати дослідження свідчать, що у 2014 р. у понад 80% підприємств із загальної кількості підприємств, які займалися вирощуванням великої рогатої худоби, виробництво цієї продукції було збитковим і вони виробили 79,4% від загального обсягу продукції вирощування. Рівень рентабельності виробництва продукції вирощування великої рогатої худоби понад 20,0% мали лише 95 підприємств або 5,2% від загальної кількості підприємств, які займалися скотарством.

Дані табл. 1 свідчать, що концентрація тварин на фермах та поглиблення спеціалізації виробництва продукції скотарства в окремій природно-економічній зоні України несуттєво вплине на підвищення економічної ефективності виробництва такої продукції.

У сучасних умовах найбільш доцільним є застосування «інноваційного» підходу до підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства. В Україні існує два реальних шляхи збільшення обсягів виробництва яловичини: розвиток галузі спеціалізованого м'ясного скотарства, окупність продукції якого можна досягти за рахунок підвищеної закупівельної ціни за високі якісні показники, і відгодівля понадремонтного молодняку до високих вагових категорій у молочному скотарстві.

Головним завданням при цьому є забезпечення високої інтенсивності росту бичків за мінімальних енергетичних витрат на спеціалізованих підприємствах із вирощування й відгодівлі тварин. Важливо, щоб максимальні прирости живої маси бичків в Україні було одержано за рахунок підвищення рівня годівлі худоби дешевшими об'ємистими кормами власного виробництва.

Для обґрунтування економічної доцільності створення спеціалізованих підприємств ми розробили інвестиційний проект із вирощування та відгодівлі молодняку великої рогатої худоби на 3000 голів на інноваційній основі. На комплексі передбачається вирощування й відгодівля молодняку з 6-місячного віку (із середньою живою масою 156 кг) до 18-місячного віку (із живою масою 521 кг) з наступною відправкою тварин на забій.

У процесі дослідження фінансова модель інвестиційного проекту будівництва комплексу з вирощування та відгодівлі 3000 голів молодняку великої рогатої худоби було використано для оцінювання ефективності інвестицій за різних варіантів їх здійснення (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать про можливість досягнення задовільних показників виробництва продукції вирощування в живій масі при новому будівництві комплексу та за досягнення середньодобового приросту тварин 1016 г й реалізації виробленої продукції за проектними цінами. Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства може досягати при цьому 32,38%.

Зменшення обсягу інвестицій при реконструкції комплексу, порівняно з його будівництвом, зумовлює підвищення економічної ефективності виробництва продукції скотарства. Собівартість 1 т продукції вирощування худоби в живій масі зменшується на 2,8% при збільшенні рівня рентабельності на 3,74%. Величина прибутку в цілому по комплексу збільшується на 1,17 млн грн.

2. Основні показники діяльності комплексу з вирощування та відгодівлі 3000 голів молодняка великої рогатої худоби за різних варіантів інвестування*

Показники	Варіант будівництва	Варіант реконструкції
Кількість працівників, чол.	19	
Площа посіву для виробництва кормів, га	1641	
Середньорічне поголів'я тварин	3053,00	
Середньодобовий приріст, г	1016,6	
Виробництво продукції вирощування (жива маса), т	1133,0	
Реалізація тварин на забій (жива маса), т	1585,1	
Виручка від реалізації продукції скотарства, млн грн	62,89	
Виробнича собівартість 1 т продукції вирощування (жива маса), грн	27626,08	26842,03
Повна собівартість 1 т продукції вирощування (жива маса)	28830	28023,62
Собівартість реалізованої продукції, млн грн	45,72	44,44
ПДВ, млн грн	2,36	2,46
Виручка після сплати ПДВ, млн. грн	60,52	60,42
Прибуток, млн грн	14,81	15,98
Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства, %	32,38	36,0
Рівень рентабельності виробництва продукції вирощування (жива маса), %	35,28	39,2
Період окупності проекту (PP), міс.	153	124
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	2,87	6,2

*Джерело: розрахунки автора.

Висновки і перспективи. Підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства тісно пов'язане з інноваційною та інвестиційною політикою підприємства й держави. Залучення приватних інвестицій та вдосконалення основних засад державної аграрної політики підтримки галузі скотарства повинно сприяти формуванню конкурентного середовища й еквівалентних відносин на ринку продукції цієї галузі, що забезпечить збільшення обсягів його виробництва. Це, у свою чергу, сприятиме збільшенню виробництва на основі підвищення інтенсивності вирощування, концентрації та спеціалізації. Відновлення обсягів виробництва яловичини та нарощування поголів'я великої рогатої худоби безпосередньо залежатиме також від рівня рентабельності ведення галузі.

Список літератури

1. Александров І. О. Еволюція дефініції конкурентоспроможності продукції / І. О. Александров, Г. П. Бурук // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – № 2. – С. 89–99.
2. Амбросов В. Я. Конкурентоспроможність м'ясних порід худоби / В. Я. Амбросов, К. В. Міненко // Вісник аграрної науки. – 2005. – № 5. – С. 66–68.

3. Конкурентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрями підвищення : монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового]. – Одеса : Атлант, 2013. – 470 с.
4. Конкурентоспроможність продукції скотарства і птахівництва України в системі євроінтеграції : монографія / [М. М. Ільчук, І. А. Коновал, І. В. Мельникова та ін.]. – К. : Аграр Медіа Груп, 2015. – 322 с.
5. Лєге́за Д. Г. Конкурентоспроможність продукції сільськогосподарських підприємств : монографія / Д. Г. Лєге́за. – К. : ІАЕ, 2011. – 396 с.
6. Месель-Веселяк В. Я. Дохідність і розширене відтворення в агропромисловому виробництві / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 12–17.
7. Пасхавер Б. Цінова конкурентність аграрного сектора / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 78–87.
8. Шумпетер Й. А. История экономического анализа : у 3 т. / Й. А. Шумпетер – СПб. : Экономическая школа, 2004. – Т. 1. – 496 с.

References

1. Aleksandrov, I. O., Buruk, H. P. (2010). Evoliutsiya definitsii konkurentospromozhnosti produktsiyi [The evolution of the definition of product competitiveness]. Marketing and Innovation Management, 2, 89–99.
2. Ambrosov, V. Ya., Minenko, K. V. (2005). Konkurentospromozhnist miasnykh porid khudoby [The competitiveness of meat breeds of cattle]. Journal of Agricultural Science, 5, 66–68.
3. Yankovohoj, O. H. ed. (2013). Konkurentospromozhnist pidpriemstva : otsinka rivnia ta napriamy pidvyshchennia [Competitiveness: assessment of the level and directions for improvement]. – Odessa, Ukraine : Atlant.
4. Ilchuk, M. M., Konoval, I. A., Melnykova, I. V. and other (2015). Konkurentospromozhnist produktsii skotarstva i ptakhivnytstva Ukrainy v systemi yevrointehratsii: monografiia [The competitiveness of production of animal husbandry and poultry farming of Ukraine in the system of European integration]. Kyiv, Ukraine : Ltd. «Ahrar Media Hrup», 322.
5. Leheza, D. H. (2011). Konkurentospromozhnist produktsii silskohospodarskykh pidpriemstv: monohrafiya [The competitiveness of agricultural enterprises' products]. Institute of Agrarian Economy, Kyiv, Ukraine, 396.
6. Mesel-Veseliak, V. Ya. (2008). Dokhidnist i rozshyrene vidtvorennia v ahropromyslovomu vyrobnytstvi [Yield and expanded reproduction in agricultural production]. Ekonomika APK, 5, 12–17.
7. Paskhaver, B. (2007). Tsinova konkurentnist aharnoho sektora [The price competitiveness of the agricultural sector]. Ukraine economy, 1, 78–87.
8. Shumpeter, Y. A. (2004). Istoriya ekonomycheskoho analiza [History of Economic Analysis]. Saint-Petersburg, Russia : The School of Economics.

ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ ПРОДУКЦИИ СКОТОВОДСТВА

В. Д. Евтушенко

Аннотация. *Исследованы источники формирования конкурентных преимуществ продукции скотоводства. Определено влияние природно-экономических условий и инновационных технологий выращивания жи-*

вотных на повышение конкурентоспособности продукции скотоводства. Результаты исследования методом группировки сельскохозяйственных предприятий Украины по уровню рентабельности показали незначительное влияние природных условий на уровень конкурентоспособности продукции выращивания крупного рогатого скота. В то же время, создание специализированных предприятий по выращиванию и откорму крупного рогатого скота на инновационной основе может обеспечить уровень рентабельности производства продукции выращивания около 30%.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, продукция скотоводства, рынок, конкурентоспособность, оценка

SOURCES OF FORMATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF CATTLE BREEDING PRODUCTS

V. D. Yevtushenko

Abstract. Sources of formation of competitive advantages of cattle breeding products are studied. The influence of natural and economic conditions and innovative technologies of animal breeding on increase of competitiveness of cattle breeding products is defined.

Results of the study with the use of method of grouping of agricultural enterprises in Ukraine by the level of profitability showed little impact of the natural conditions on the competitiveness of cattle breeding products. At the same time, creation of specialized enterprises on cattle breeding based on innovation can ensure the profitability of cattle breeding production on the level about 30%.

Keywords: agricultural enterprises, cattle breeding products, market, competitiveness, evaluation

УДК 633.15:332.13:339

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА КУКУРУДЗИ НА ЗЕРНО В УКРАЇНІ

Л. А. ІЛЬКІВ,

кандидат економічних наук, доцент кафедри
економіки підприємства ім. проф. І. Н. Романенка

Національний університет біоресурсів

і природокористування України,

e-mail: ilkivlilia@mail.ru

Анотація. Досліджено сучасний стан виробництва кукурудзи на зерно та визначено основні проблеми й тенденції його розвитку в

© Л. А. Ільків, 2016

вотных на повышение конкурентоспособности продукции скотоводства. Результаты исследования методом группировки сельскохозяйственных предприятий Украины по уровню рентабельности показали незначительное влияние природных условий на уровень конкурентоспособности продукции выращивания крупного рогатого скота. В то же время, создание специализированных предприятий по выращиванию и откорму крупного рогатого скота на инновационной основе может обеспечить уровень рентабельности производства продукции выращивания около 30%.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, продукция скотоводства, рынок, конкурентоспособность, оценка

SOURCES OF FORMATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF CATTLE BREEDING PRODUCTS

V. D. Yevtushenko

Abstract. Sources of formation of competitive advantages of cattle breeding products are studied. The influence of natural and economic conditions and innovative technologies of animal breeding on increase of competitiveness of cattle breeding products is defined.

Results of the study with the use of method of grouping of agricultural enterprises in Ukraine by the level of profitability showed little impact of the natural conditions on the competitiveness of cattle breeding products. At the same time, creation of specialized enterprises on cattle breeding based on innovation can ensure the profitability of cattle breeding production on the level about 30%.

Keywords: agricultural enterprises, cattle breeding products, market, competitiveness, evaluation

УДК 633.15:332.13:339

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА КУКУРУДЗИ НА ЗЕРНО В УКРАЇНІ

Л. А. ІЛЬКІВ,

кандидат економічних наук, доцент кафедри
економіки підприємства ім. проф. І. Н. Романенка

Національний університет біоресурсів

і природокористування України,

e-mail: ilkivlilia@mail.ru

Анотація. Досліджено сучасний стан виробництва кукурудзи на зерно та визначено основні проблеми й тенденції його розвитку в

© Л. А. Ільків, 2016

сучасних умовах господарювання. Визначено місце України в формуванні світового ринку зерна кукурудзи. Запропоновано перспективи розвитку виробництва зерна кукурудзи в Україні.

Ключові слова: *кукурудза на зерно, обсяги виробництва, урожайність, економічна ефективність*

Актуальність. Кукурудза є однією з найбільш продуктивних сільськогосподарських культур. При створенні оптимальних умов для росту і розвитку рослин, кукурудза може забезпечити високий рівень урожайності зерна, високу рентабельність виробництва та прибутковість з одного гектара. Завдяки дуже широкому використанню зерна кукурудзи в різних галузях сільського господарства, медицини, промисловості, кукурудза у світовому землеробстві посідає одне з провідних місць серед інших культур за посівними площами та валовим збором зерна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з розвитком виробництва кукурудзи на зерно в Україні, знайшли широке відбиття в аграрній економічній літературі. До найбільш комплексних належать праці В. Мокрієнко, О. Пастарнак, Л. Центиля та інших.

Мета дослідження — сучасний стан виробництва кукурудзи на зерно та основні проблеми його розвитку в сучасних умовах господарювання. Запропонувати перспективи розвитку виробництва зерна кукурудзи в Україні.

Результати дослідження та їх обговорення. Нинішні аграрії, завдяки розвиненій генетиці і технології вирощування, досягають успіху в здобутті високих показників урожайності. Потреба в кукурудзі й межі застосування не обмежуються лише її споживанням як продукту харчування. Кукурудза ґрунтовно зміцнилася як одна з основних зернових, активно використовуваних у харчовій, індустріальній, тваринницькій і медичній галузях [1].

Спроби заглибитися у специфіку використання кукурудзи для людських потреб неоднозначні за своєю різноманітністю. Це не обмежується попкорном та екстракцією олії, використанням її у тваринництві як корисної кормової культури. Кукурудза знайшла своє застосування у захисті довкілля: пришвидшуються темпи технології використання для виробництва біоетанолу. Такі тенденції, що сприяють збільшенню світового попиту на цю зернову, мотивують сільгоспвиробників нарощувати її виробництво [2].

За врожайністю зерна кукурудза перевищує всі зернові культури. Її зерно використовується на продовольчі цілі (20%), технічні (15—20%) і фуражні (60—65%).

В Україні кукурудза посідає друге місце (після пшениці) серед зернових за зібраною площею посівів (27,8% у 2015 р.) і також друге місце серед валових зборів усіх зернових (38,7 % у 2015 р.).

Найбільшими виробниками кукурудзи у світі є США, Аргентина і Бразилія. До 40% від світового врожаю кукурудзи експортує США.

Усього за 2015 р. Україна поставила на експорт 7,8 млн т кукурудзи. Найбільше — до Білорусі — 7,0 млн тонн.

Обсяги виробництва насіння і товарного зерна кукурудзи залежать від розмірів посівних площ, валових зборів та урожайності (див. таблицю) [3].

При скороченні обсягу виробництва зернової кукурудзи на 18,6 % у 2015 р., порівняно з 2014 р. (див. таблицю), частка цієї культури у загальному валовому зборі зерна залишається переважаючою. Зменшення валового збору кукурудзи на зерно зумовлено скороченням як площ збирання (на 12,1%), так і врожайності (на 7,3%, або на 4,5 ц).

Динаміка розвитку виробництва зерна кукурудзи по Україні (усі категорії господарств)

Показник	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Зібрана площа, тис. га	1659,5	2647,6	4371,9	4817,1	4626,9	4067,0
Урожайність, ц/га	43,2	45,1	47,9	64,1	61,6	57,1
Валовий збір, млн. т	11,9	11,9	21,0	30,9	28,5	23,2

Під впливом ґрунтово-кліматичних умов в Україні сформувалося регіональне розміщення виробництва культури. Найкращі умови для її вирощування – північний і центральний Степ, південь Лісостепу. Найбільші площі кукурудзи на зерно у Полтавській, Чернігівській, Вінницькій, Черкаській та Сумській областях.

Проте, варто зазначити, що серед зернових культур для вирощування найбільше матеріально-грошових і трудових затрат потребує кукурудза. З розрахунку на 1 га посіву кукурудзи, виробничі витрати у 2015 р. становили 5497 грн, затрати праці – 58,6 люд.-год., а на 1 га посіву пшениці ці показники дорівнювали, відповідно, 3372 грн і 51,6, ячменю – 1887 грн і 42,4 люд.-год [4].

Незважаючи на певні фінансові труднощі аграріїв із залученням коштів в період посівної кампанії, сівбу кукурудзи було проведено якісним посівним матеріалом. І хоча вектор попиту дещо змістився, віддавши перевагу партіям українського виробництва, вважати це негативом неможливо. Протягом останніх років більшість українських та мультинаціональних виробників активно вкладали кошти в насінництво та доведення партій до посівних кондицій, що значно підвищило якість українського насіння кукурудзи.

В умовах тотальної непевності, на фоні здешевлення національної валюти знизився попит на мінеральні добрива, що вплине на кінцеву врожайність культури. Те саме можна стверджувати й щодо дотримання технологічних операцій виробниками. У гонитві за економією ринок частково переорієнтувався на засоби захисту генетичного походження, що додає ризику недоотримання високого врожаю.

Звісно, такий підхід застосували далеко не всі виробники – більшість крупних господарників зберегли фізичні обсяги ресурсного інвестування в урожай.

Так чи інакше, на фоні незначного розчарування економічним результатом вирощування кукурудзи в 2015 р., а також зростання попиту й формування привабливої економіки вирощування сої, посівні площі кукурудзи зернової скоротилися в цілому на 12,1% від торішніх і становили 4,07 млн га [5].

Нині ситуація з формування врожаю у більшості регіонів, що входять до так званого кукурудзяного поясу України, доволі тривожна. Відсутність продуктивних опадів на фоні розвитку явищ ґрунтової й повітряної посухи може призвести до суттєвого зниження прогнозів урожайності культури [6].

З огляду на це, вважаємо, що визначальним фактором розвитку зернового господарства має бути інтенсифікація галузі на основі впровадження сучасних інтенсивних технологій. Технології високих урожаїв у світі передбачають обов'язкове внесення добрив та активний захист посівів. Потрібно повернути на поля гній, припинити спалювати соломі, інакше можуть бути втрачені чорноземи. За результатами наукових досліджень і практики встановлено, що, за рахунок внесення добрив, кукурудза може забезпечити 53% приросту врожаю, за рахунок сорту – 34%. Нині далеко не повністю використовуються великі потенційні можливості кукурудзи як цінної високоенергетичної кормової культури. Надто повільно освоюються ефективні індустриальні технології її вирощування та збирання. Унаслідок забур'яненості посівів кукурудзи втрачається близько 13 % урожаю.

Саме тому, основною метою насінневих господарств для зниження витрат є вибір оптимальної технології вирощування (враховуючи фінансово-матеріальний стан господарства), підбір оптимального складу гібридів. Оскільки нижчі виробничі витрати дадуть змогу зменшити реалізаційну ціну, то продукт із однаковою якістю й нижчою ціною користуватиметься попитом на ринку.

При застосуванні інтенсивних технологій зменшуються витрати на 14% та збільшується вихід продукції на 43%.

Важливою умовою зниження витрат насінневих господарств є постійний аналіз рівня витрат і тенденцій їх змін.

Той факт, що в розвинених країнах світу кукурудза дедалі більше використовується для виготовлення різноманітних технічних продуктів і, перш за все, етанолу як добавки до нафтопродуктів і поліпшення якості палива, зосередив увагу виробників на кукурудзі.

Скажімо, в США останнім часом кукурудза майже повністю використовується для власних потреб, і це при тому, що площі кукурудзи в США зросли. Такий досвід може бути корисним і для України, тим більше, що є всі передумови для нарощування валового виробництва зерна кукурудзи в нашій країні.

Висновки і перспективи. Для реалізації високого потенціалу продуктивності посівів кукурудзи виробнику необхідно створювати сприятливі умови для росту і розвитку рослин, які, у свою чергу, зумовлюються агро-технічними, хімічними заходами та природно-кліматичними ресурсами. Урожайність кукурудзи, більшою мірою, визначається технологією вирощування, ніж іншими чинниками. Щоб отримати високий і стабільний урожай, необхідно створити відповідний до потреб культури агротехнічний фон та провести необхідні заходи з хімічного захисту. Без застосування гербіцидів вирощування стабільно високих врожаїв кукурудзи, як правило, неможливе. Головна причина: з усіх зернових культур кукурудза найбіль-

ше знижує врожайність унаслідок забур'яненості посівів. Її рослини слабо конкурують з бур'янами, особливо на початкових етапах росту і розвитку.

Як бачимо, виробництво кукурудзи знаходиться під впливом різних чинників: політичних рішень урядів країн-виробників зернових культур, кліматичних умов, позицій інвестиційних фондів, що постійно змінюються. Безпосередньо або опосередковано вищезгадані чинники впливають на формування світових цін на кукурудзу, а ті, у свою чергу, на ціни у країні. Українському аграрієві для успішної реалізації зернової політики необхідно відстежувати поточні тенденції на ринку як світовому, так і внутрішньому.

Список літератури

1. Пастарнак О. Перспективи ринку кукурудзи в Україні [Електронний ресурс] / О. Пастарнак. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/makroekonomika/1002-perspektyvy-rynku-kukurudzy-v-ukraini.html>
2. Мокрієнко В. А. Особливості росту і розвитку кукурудзи залежно від строків сівби та густоти стояння рослин / В. А. Мокрієнко, Л. В. Центило // Наукові доповіді НУБіП України. Електронне наукове фахове видання. – 2011, червень. – № 3 (25).
3. Рослинництво України : статистичний збірник 2014 р. – К., 2015. – 180 с.
4. Сільське господарство України : статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Урожайність кукурудзи у сезоні 2015 року [Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.nibulon.com/>
6. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах : постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 року, № 164. – К, 2010.

References

1. Pastarnak O. Prospects of market of corn in Ukraine [Electronic resource] it is access Mode: <http://www.agro-business.com.ua/makroekonomika/1002-perspektyvy-rynku-kukurudzy-v-ukraini.html>
2. Mokrienko V.A., Centilo L.V. Features of height and development of corn depending on the terms of sowing and density of standing of plants / the Scientific lectures of NULES Ukraine. Electronic scientific professional edition. – on June, 2011 – № 3 (25)
3. Plant-grower of Ukraine. Statistical collection in 2014 – K.: 2015. – 180 p.
4. Agriculture of Ukraine. Statistical collection [Electronic resource] / State committee of statistics to Ukraine is access Mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. The productivity of corn is in the season of 2015. [Electronic resource] it is access Mode: <http://www.nibulon.com/>
6. Resolution of KMY from February, 11, 2010, №164, "About claim of norms of optimal correlation of cultures in crop rotations in different naturally-agricultural regions" - K. – 2010
7. Market of corn and foods of her processing. [Electronic resource] it is access Mode: <http://www.agrotimes.net/journals/article/rinok-kukurudzi-ta-produktiv-yiyi-pererobki>
8. Corn: how to grow successfully? [Electronic resource] it is access Mode: <http://www.agro-business.com.ua/agronomiia-siogodni/1272-kukurudza-iak-vyroschuvaty-uspishno.html>

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА КУКУРУЗЫ НА ЗЕРНО В УКРАИНЕ

Л. А. Илькив

Аннотация. Исследовано современное состояние производства кукурузы на зерно и определены основные проблемы и тенденции его развития в современных условиях ведения хозяйства. Определено место Украины в формировании мирового рынка зерна кукурузы. Предложены перспективы развития производства зерна кукурузы в Украине.

Ключевые слова: кукуруза на зерно, объемы производства, урожайность, экономическая эффективность

CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR GRAIN OF CORN IN UKRAINE

L. A. Il'kiv

Abstract. In the article the modern state of production of corn is investigational on grain and basic problems and his progress trends are certain in the modern terms of menage. The location of Ukraine is determined in forming of world market of grain of corn. The prospects of development of production of grain of corn are offered in Ukraine.

Keywords: corn on grain, production volumes, productivity, economic efficiency

УДК 338.432

РОЗВИТОК АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

М. М. ІЛЬЧУК, доктор економічних наук,
завідувач кафедри організації агробізнесу
І. А. КОНОВАЛ, кандидат економічних наук,
доцент кафедри організації агробізнесу
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Анотація. Досліджено сучасний стан та визначено проблеми розвитку агробізнесу в Україні, запропоновано заходи, реалізація яких дасть змогу підвищити ефективність та конкурентоспроможність вітчизняного агробізнесу. У результаті дослідження встановлено, що для підвищення ефективності агробізнесу в Україні необхідно підвищити інвестиційну привабливість аграрного сектору та поліпшити умови ведення бізнесу,

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА КУКУРУЗЫ НА ЗЕРНО В УКРАИНЕ

Л. А. Илькив

Аннотация. Исследовано современное состояние производства кукурузы на зерно и определены основные проблемы и тенденции его развития в современных условиях ведения хозяйства. Определено место Украины в формировании мирового рынка зерна кукурузы. Предложены перспективы развития производства зерна кукурузы в Украине.

Ключевые слова: кукуруза на зерно, объемы производства, урожайность, экономическая эффективность

CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR GRAIN OF CORN IN UKRAINE

L. A. Il'kiv

Abstract. In the article the modern state of production of corn is investigational on grain and basic problems and his progress trends are certain in the modern terms of menage. The location of Ukraine is determined in forming of world market of grain of corn. The prospects of development of production of grain of corn are offered in Ukraine.

Keywords: corn on grain, production volumes, productivity, economic efficiency

УДК 338.432

РОЗВИТОК АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

М. М. ІЛЬЧУК, доктор економічних наук,
завідувач кафедри організації агробізнесу
І. А. КОНОВАЛ, кандидат економічних наук,
доцент кафедри організації агробізнесу
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Анотація. Досліджено сучасний стан та визначено проблеми розвитку агробізнесу в Україні, запропоновано заходи, реалізація яких дасть змогу підвищити ефективність та конкурентоспроможність вітчизняного агробізнесу. У результаті дослідження встановлено, що для підвищення ефективності агробізнесу в Україні необхідно підвищити інвестиційну привабливість аграрного сектору та поліпшити умови ведення бізнесу,

реалізувати інноваційну модель розвитку виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, розвивати інтеграційні процеси в агропромисловому виробництві, розробити й гармонізувати вітчизняні стандарти на харчові продукти і продовольчу сировину за міжнародними вимогами, удосконалити митно-тарифний захист суб'єктів підприємницької діяльності у сфері агробізнесу тощо.

Ключові слова: *агробізнес, ефективність, ринок, конкурентні переваги*

Агробізнес в Україні є одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки. В агропромисловому комплексі формується близько 18% ВВП країни, у тому числі в сільському господарстві – близько 10%. У 2014 р. надходження від експорту продукції АПК становили 17,3 млрд дол. США або 27,8% від загальної суми доходу експорту. Завдяки цьому, сільське господарство стало головним експортером, випередивши металургію за обсягами доходу від експорту. Розвиток агробізнесу визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, стабілізує соціальну політику держави.

Для розвитку агробізнесу Україна має конкурентні переваги перед виробниками агропромислової продукції інших країн, які пов'язані, головним чином, зі сприятливими природно-кліматичними умовами та родючою землею, розвиненою транспортною інфраструктурою, з низькою оплатою праці та з більш низькою ціною на електроенергію, наявністю вертикально-інтегрованих підприємницьких структур, які забезпечують виробництво, переробку й реалізацію продукції.

Водночас, до чинників, які негативно впливають на розвиток агробізнесу в Україні, слід віднести: наявну політичну кризу, нестабільність законодавчого поля, відсутність ринку землі сільськогосподарського призначення, неспроможність галузі машинобудування виробляти надійну та високопродуктивну техніку для сільського господарства, неузгодженість українських і світових стандартів якості продукції, використання застарілих технологій виробництва продукції в господарствах населення, низький рівень державної підтримки сільськогосподарських виробників тощо.

Взаємодія чинників розвитку агробізнесу зумовлює постійні зміни в його тенденціях, що потребує безперервного вивчення та виявлення напрямів підвищення економічної ефективності й конкурентоспроможності вітчизняного агробізнесу на основі системного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу аналізу сучасного стану розвитку агробізнесу та розробці пропозицій щодо поліпшення ситуації та обґрунтуванню напрямів його подальшого розвитку приділили у своїх наукових працях В. Г. Андрійчук, В. І. Бойко, В. П. Галушко, В. М. Геєць, Г. Є. Жуйков [1], С. М. Кваша, М. І. Кісіль, М. Ю. Коденська, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, Л. В. Молдаван, В. В. Зіновчук, Б. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук [6], О. М. Шпичак, В. В. Юрчишин та інші вчені.

Водночас, багато питань залишається дискусійними або ж недостатньо опрацьованими, зокрема, досі не розроблена цілісна систе-

ма заходів, які необхідно реалізувати для подальшого ефективного розвитку агробізнесу.

Мета досліджень – аналіз сучасного стану розвитку агробізнесу в Україні, визначення його проблемних аспектів та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Основними виробниками сільсько-господарської продукції в Україні є понад 52 тис. сільськогосподарських підприємств усіх форм господарювання та 4,7 млн сільських домогосподарств. У 2014 р. на сільськогосподарських підприємствах було вироблено 55,3% від загального обсягу валової продукції сільського господарства, у господарствах населення – 44,7% [3]. При цьому частка продукції рослинництва у загальному обсязі валової продукції сільського господарства становила 70,7%, продукції тваринництва – 29,3%. Упродовж 2000–2014 років частка продукції рослинництва у загальному обсязі валової продукції зросла на 9,2% за рахунок збільшення валових зборів (табл. 1).

1. Валовий збір основних видів продукції рослинництва в Україні, млн тонн*

Продукція	Роки							2014 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	
Зерно, усього	24,5	38,0	39,3	46,2	63,1	63,9	60,1	245,8
у тому числі:								
пшениця	10,2	18,7	16,9	15,8	22,3	24,1	26,5	260,2
ячмінь	6,9	9,0	8,5	6,9	7,6	9,0	8,3	120,6
кукурудза на зерно	3,8	7,2	12,0	21,0	30,9	28,5	23,3	6,1 раз
Цукрові буряки (фабричні)	13,2	15,5	13,7	18,4	10,8	15,7	10,3	78,3
Соняшник	3,5	4,7	6,8	8,4	11,1	10,1	11,2	323,4
Соя	0,1	0,6	1,7	2,4	2,8	3,9	3,9	61,0 раз
Ріпак	0,1	0,3	1,5	1,2	2,4	2,2	1,7	13,2 раз
Картопля	19,8	19,5	18,7	23,3	22,3	23,7	20,8	105,0
Овочі	5,8	7,3	8,1	10,0	9,9	9,6	9,2	158,3
Плоди та ягоди	1,5	1,7	1,7	2,0	2,3	2,0	2,2	148,2

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [7].

Дані табл. 1 свідчать, що впродовж 2000–2015 років валові збори збільшилися майже з усіх основних видів сільськогосподарських культур за винятком цукрових буряків, площа посіву під якими зменшилася за цей період на 68,3%. Суттєве збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва було зумовлене, перш за все, підвищенням урожайності сільськогосподарських культур (табл. 2).

Якщо збільшення обсягів виробництва зерна протягом 2000–2015 років відбувалося переважно за рахунок підвищення врожайності зернових культур при незначному збільшенні площ посівів, то збільшення обсягів виробництва насіння олійних культур відбулося як за рахунок підвищення врожайності, так і за рахунок значного збільшення посівних площ цих культур. Так, площа збирання соняшнику за цей період збільшилася на 81,8 %, сої – у 35,2 раз, ріпаку – у 4,3 раз. Основною

причиною таких змін у структурі виробництва продукції рослинництва України стали зміни у світовому споживанні та виробництві.

2. Урожайність сільськогосподарських культур в Україні, ц/га*

Культура	Роки							2014 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	
Зернові та зернобобові культури – усього	19,4	26	26,9	31,2	39,9	43,7	41,1	211,9
у тому числі :	19,8	28,5	26,8	28	33,9	40,1	33,4	168,7
пшениця								
ячмінь	18,6	20,6	19,7	21,1	23,4	30,1	25,7	138,2
кукурудза на зерно	30,1	43,2	45,1	47,9	64,1	61,6	57,1	189,7
Цукрові буряки (фабричні)	177	248	280	411	399	477	435,8	246,6
Соняшник	12,2	12,8	15	16,5	21,7	19,4	21,6	177,0
Соя	10,6	14,5	16,2	17,1	20,5	21,6	18,4	173,6
Ріпак	8,4	14,6	17	22	23,6	25,4	25,9	308,3
Картопля	121,6	128,4	132,5	161	159,7	176,4	161,4	132,7
Овочі	112,3	157,1	173,6	199,2	199,9	207,8	206,1	183,5
Плоди та ягоди	38,4	63,7	78,2	89,9	103,5	95,2	104,5	272,1

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [7].

Збільшення попиту на продукти харчування у таких країнах, як Китай та Індія, спонукало сільськогосподарські підприємства України більше приділяти уваги виробництву зерна та насіння соняшнику, яке експортується як соняшникова олія. Сільськогосподарські підприємства у 2015 р. виробили 77,3% від загального обсягу зерна, 92,5% цукрових буряків, 85,4% насіння соняшнику, 2,2% картоплі, 13,9% овочів, 19,1% плодів і ягід. Вагомий внесок у збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва належить агрохолдингам. У десяти найбільших агрохолдингів зосереджено близько 15% посівних площ України, на яких середня врожайність культур у середньому майже удвічі вища, порівняно з малими та середніми підприємствами. Водночас, малі та середні підприємства забезпечують роботою переважну кількість працівників, зайнятих у сільському виробництві.

При внутрішній потребі України у зерні на рівні 23–27 млн т, решта експортується: у 2013 і 2014 роках – по 27,8 млн т, у 2015 р. – 33,4 млн т. Україна є найбільшим експортером соняшникової олії у світі та експортує її в понад 90 країн світу. При обсягах виробництва соняшнику 10–11,1 млн. т експорт олії становить 3,5–3,9 млн т. Найбільшу частку доходу від експорту продукції рослинництва Україна одержує від реалізації кукурудзи, пшениці та соняшникової олії.

Після підписання Угоди про асоціацію Європейський союз із кожним роком збільшує обсяги закупівлі української сільськогосподарської продукції. Іспанія є основним імпортером зерна кукурудзи, Італія купує сою, Франція – насіння ріпаку та макуху. Упродовж 2012–2014 років грошовий обіг між Україною та ЄС перевищив 9 млрд грн.

Незважаючи на значне збільшення обсягів виробництва зерна протягом 2000–2015 років, середня врожайність зернових в Україні, порівняно з урожайністю зернових культур у Франції, нижча в 1,8 раза. Основними причинами цього є використання застарілих технологій. Нові технології та технічне забезпечення виробничих процесів через нестачу інвестиційних коштів недоступне переважній більшості малих і середніх сільськогосподарських підприємств. А залучення банківських кредитів у період економічної й політичної нестабільності в державі, коли ставки кредитування банківських установ перевищують 30% річних, є малопривабливими для підприємницьких структур аграрного бізнесу. Для порівняння: рівень рентабельності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств у 2014 р. становив 25,8 % при рівні інфляції 24,9%., у 2015 р., відповідно, 45,9 % і 43,3%. Збільшення рентабельності галузі рослинництва у 2014 і 2015 роках відбулося внаслідок девальвації гривні (табл. 3).

3. Рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва на сільськогосподарських підприємствах України, %*

Продукція	Роки							
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Зерно	64,8	3,1	13,9	26,1	15,2	1,5	25,8	43,2
Насіння соняшнику	52,2	24,3	64,7	57,0	45,8	28,5	36,5	80,3
Соя	н.д. **	н.д.	16,4	24,1	23,4	15,8	34,5	38,4
Ріпак	н.д.	н.д.	26,6	32,1	21,4	8,6	29,2	44,0
Цукрові буряки	6,1	4,8	16,7	36,5	15,7	2,7	17,9	26,9
Овочі відкритого ґрунту	-1,7	16,1	23,5	9,9	-6,8	7,0	16,7	47,6
Картопля	14,0	17,8	62,1	17,7	-21,5	23,0	9,2	24,7

*Джерело: дані Державної служби статистики України.

**Дані відсутні.

Отже, у 2016 р. для переважної більшості сільськогосподарських підприємств ледве вистачило коштів для придбання необхідних ресурсів для нового циклу виробництва. Подальше збільшення кількості агрохолдингів, які можуть залучати кошти за рахунок виходу на зарубіжні фінансові ринки може призвести до збільшення обсягів експортно-орієнтованої продукції, яка має малу частку доданої вартості, до збільшення рівня безробіття та занепаду соціальної інфраструктури у сільській місцевості.

Зниження купівельної спроможності населення України та здійснення суб'єктами підприємницької діяльності в умовах економічної нестабільності політики «швидких грошей», яка передбачає вкладення інвестицій у виробництва зі швидким оборотом капіталу, негативно вплинуло на розвиток таких тваринницьких галузей, як скотарство, свинарство та вівчарство (табл. 4). Протягом 2000–2015 років поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств України зменшилося на 60,2%, свиней – на 7,5%, овець та кіз – на 29,3%. За цей період обсяг виробництва молока зменшився на 16,1%, м'яса великої рогатої худоби – на 41,9 %, овець і кіз на – 20,3% при збільшенні обсягу виробництва м'яса свиней на 12,4%.

4. Поголів'я худоби і птиці та виробництво продукції в усіх категоріях господарств України*

Показник	Роки							2015 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	
Поголів'я худоби та птиці на кінець року, тис. гол.								
Велика рогата худоба у тому числі	9,42	6,51	4,49	4,65	4,53	3,88	3,75	39,8
Корови	4,96	3,64	2,63	2,55	2,51	2,26	2,17	43,7
Свині	7,65	7,05	7,96	7,58	7,92	7,35	7,08	92,5
Вівці та кози	1,88	1,63	1,73	1,74	1,74	1,37	1,33	70,7
Птиця	123,7	162,0	203,8	214,1	230,3	213,3	203,99	164,9
Виробництво продукції								
М'ясо (у забійній вазі), млн т	1,66	1,60	2,06	2,21	2,39	2,36	2,32	139,5
Молоко, млн т	12,66	13,71	11,25	11,38	11,49	11,13	10,62	83,9
Яйця, млрд. шт.	8,81	13,05	17,05	19,11	19,61	19,59	16,78	190,5

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Лише галузь птахівництва, виробництво продукції якої забезпечує швидкий обіг капіталу, розвивалася швидкими темпами. Обсяг виробництва м'яса птиці збільшився у 5,9 раза, а яєць – на 90,5%. При цьому сільськогосподарські підприємства у 2015 р. виробили 63,0% від загального обсягу м'яса, 25,1% – молока, 58,2% – яєць. Одним із головних чинників, що негативно впливають на розвиток тваринництва, є технологічна багатокладність, яка характеризується тим, що поряд із новітніми виробництвами продовжують існувати виробництва, засновані на застарілих технологіях, які давно вже не використовуються в сільському господарстві розвинених країн [8]. Серед сільськогосподарських товаровиробників лише незначну питому вагу займають господарства, виробництво яких засноване на інноваціях. В основному, це підприємства свинарського та птахівничого напрямку.

Так, наприклад, в Україні діють такі високотехнічні, вертикально інтегровані, потужні птахівничі підприємства з виробництва м'яса птиці, як ПАТ “Миронівський хлібопродукт” та ТОВ “Комплекс Агромарс”, на долю яких припадає, відповідно, понад 50% і 15% загального обсягу промислового виробництва м'яса птиці [5, 9]. Сертифікація м'яса птиці цих підприємств за системами якості HACCP, ISO 9001, ISO 22000 дає змогу експортувати його не лише в країни Африки та Азії, а й ЄС. Основними імпортерами м'яса українського виробництва є Ірак, Нідерланди та Єгипет. Обсяг українського експорту м'яса птиці має позитивну тенденцію і в 2014 р. становив 176 тис. т.

Оскільки майже 80% м'яса птиці вирощується на сільськогосподарських підприємствах, які входять до вертикально-інтегрованих структур, що мають власні потужності для забою і переробки птиці, то на таких підприємствах виробництво м'яса птиці є прибутковим і рівень рентабельності коливається у межах 12–45 %. Вертикальна інтеграція забезпечує компаніям досягнення результатів спільними зусиллями в усіх напрямках діяльності, а також

забезпечує зменшення собівартості продукції. Інтеграційна діяльність не тільки поліпшує економічну ефективність, але також збільшує можливості підприємств щодо контролю якості складових його діяльності та забезпечення виробництва якісної продукції.

Підприємства, які мають незакінчений цикл виробництва м'яса птиці (не мають власних потужностей із забою та переробки птиці) мають значно нижчі економічні показники (табл. 5).

5. Рівень рентабельності виробництва продукції тваринництва на сільськогосподарських підприємствах України, %*

Продукція	Роки							
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Молоко	-6	12,2	17,9	18,5	2,3	13,6	11	12,8
Велика рогата худоба	-42,3	-25	-35,9	-24,8	-29,5	-43,3	-35,9	-17,9
Свині	-44,3	14,9	-7,8	-3,7	2	0,2	5,6	12,3
Вівці та кози	-46,4	-32,1	-29,5	-39,6	-40	-42,8	-52,2	-29,3
Птиця на м'ясо**	-33,2	24,9	-4,4	-16,8	-7,2	-10	-15,4	4,4
Яйця курячі	10,6	23,5	18,6	38,8	52,6	47,6	58,8	61,4
Вовна	-75,8	-72,8	-82,2	-70,6	-61	-72,7	-75,1	-62,5

*Джерело: Дані Державної служби статистики України.

**Показники підприємств, які не мають власних забійних цехів.

В Україні також діє одна з найбільших агропромислових груп України, компанії якої спеціалізуються на виробництві курячих яєць та продуктів яєчної переробки – «Avangardco IPL» [2]. Вона займає близько 57% на ринку промислового виробництва яєць та 91% ринку сухих яєчних продуктів країни. «Avangardco IPL» здійснює оптові, дрібнооптові та роздрібні продажі своєї продукції на вітчизняному ринку, а також експортує свою продукцію до 33 країн світу, переважно до країн Близького Сходу, Азії, Африки, СНД. Обсяг українського експорту яєць і яйцепродуктів постійно збільшується і в 2014 р. становив 147,0 тис. т. Рівень рентабельності виробництва яєць на сільськогосподарських підприємствах України достатньо високий і останніми роками перевищував 47%.

Вирощування великої рогатої худоби і овець упродовж 2000–2015 років на сільськогосподарських підприємствах в середньому було збитковим. А вирощування свиней було прибутковим лише на підприємствах, які використовували інноваційні та ресурсозберігаючі технології.

Підвищення попиту на молоко і молочні продукти, а також дефіцит молочної сировини до листопада 2013 р. сприяли підвищенню закупівельних цін в Україні до рівня світових (35 центів/кг). Девальвація національної валюти у 2014 р. та зниження попиту на продукцію скотарства на внутрішньому ринку, яке пов'язане зі зниженням купівельної спроможності населення, зумовили зниження цін на молоко у доларовому еквіваленті в Україні у II кварталі 2015 р. до 19 центів/кг і вона залишалася такою до кінця року. Тому позитивні показники рівня рентабельності виробництва молока на сільськогосподарських підприємствах у 2014 і 2015 роках було одержано лише внаслідок інфляційних процесів. Підвищити закупівельну ціну на молочну сировину

переробні підприємства зможуть лише при зменшенні пропозиції молока і молочних продуктів на внутрішньому ринку та при збільшенні обсягу їх експорту.

Підписання економічної частини Угоди про асоціацію, у тому числі договору про всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, відкриває нові можливості для України щодо виходу на ринки ЄС та загрози щодо експорту продукції в Росію та інші країни СНД. Згідно з Угодою про асоціацію, усі продукти харчування, які призначені для продажу, в Україні необхідно виробляти відповідно до європейських норм, що уможливить їх експорт в країни-члени ЄС без додаткової сертифікації.

Нині продукція українських молокопереробних підприємств лише частково відповідає високим стандартам якості ЄС. Більшість виділених для українських виробників експортних квот залишаються невикористаними. Так, у 2015 р. повністю було використано квоти на пшеницю, кукурудзу, крупу ячмінну, овес, мед, виноградний і яблучний соки. Узагалі не було використано квоти на молочну продукцію, свинину, яловичину, баранину, вершкове масло, цукрові сиропи та гриби. Тому основним завданням для українських виробників є забезпечення високої якості як аграрної продукції, так і продуктів її переробки.

Агробізнес в Україні не може розвиватися ефективно без подальшого розвитку внутрішнього ринку, який напряму залежить від підвищення купівельної спроможності населення. Про низький рівень купівельної спроможності населення України свідчить те, що понад половину своїх доходів (53,0% у 2014 р.) воно витрачає на продукти харчування. Існуюча структура споживання продовольчих товарів в Україні істотно відрізняється від науково обґрунтованої. Зокрема, м'яса і м'ясопродуктів споживається близько 55% від раціональної норми споживання, молока і молокопродуктів – трохи більше, ніж 58%, риби і рибних продуктів – близько 55% від норми, плодів і ягід – близько 53%, споживання яєць і цукру наближається до норми. Необхідну кількість калорій у раціоні споживання українці забезпечують шляхом надмірного споживання рослинних білків й вуглеводів, які містяться в рослинній олії, хлібних продуктах та картоплі.

За підсумками 2015 р., рівень безробіття населення працездатного віку становив у середньому 9,5% а реальний дохід населення, порівняно з попереднім роком, ще знизився майже на чверть. У рейтингу Світового банку «Doing Business 2015» Україна за показником легкості ведення бізнесу займає 96 місце серед 189 країн світу (у 2014 р. – 112-те місце) [4]. Акцент суб'єктів аграрного бізнесу на експорт сільськогосподарської сировини та продуктів її переробки з малою часткою доданої вартості знижує якість життя сільського населення. Так, якщо у 2000 р. у структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції готові харчові продукти становили 29,3%, а продукти рослинного походження – 26,3%, то у 2014 р. вони, відповідно, становили 18,6% і 52,4%.

Висновки і перспективи. Для підвищення ефективності агробізнесу в Україні необхідно здійснити такі основні заходи:

- підвищити інвестиційну привабливість аграрного сектору та поліпшити умови ведення бізнесу щодо реєстрації підприємств, отримання дозволів на будівництво, підключення до електропостачання, реєстрації власності, отримання кредитів, захисту інвестицій, оподаткування, зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення виконання контрактів та врегулювання неплатоспроможності підприємств;

- реалізувати інноваційну модель розвитку виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, запроваджуючи інноваційні та ресурсозберігаючі технології;

- сприяти розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві з метою об'єднання малих та середніх підприємств в кооперативи та інші форми об'єднання для спрощення організації виробництва готової продукції та виходу на зовнішні ринки;

- розробити й гармонізувати вітчизняні стандарти на харчові продукти і продовольчу сировину за міжнародними вимогами, а також здійснити перевірку мережі державних лабораторій та підготовку до їх акредитації відповідно до стандартів ISO;

- удосконалити митно-тарифний захист суб'єктів підприємницької діяльності у сфері агробізнесу тощо.

Список літератури

1. Агробізнес: проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / за заг. ред. Г. Є. Жуйкова, Я. В. Сухій, В. С. Ніценко. – Кн. 2. – Одеса : Лерадрук, 2012. – 656 с.

2. Агрохолдинг «Авангард» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://avangard.co.ua>

3. Валова продукція сільського господарства України за 2014 р. : стат. бюлетень / відпов. за випуск О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – С. 8–9.

4. Інвестиційний клімат в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/invest-climat>

5. ПАТ «Миронівський хлібопродукт» [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mhp.com.ua>

6. Саблук П. Т. Проблеми забезпечення прибутковості агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 4 (162). – С. 19–37.

7. Сільське господарство України за 2014 р. : стат. бюлетень / відпов. за випуск О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 400 с.

8. Сидоренко В. В. Розвиток сільських підсобних виробництв в аграрному секторі економіки / В. В. Сидоренко, К. А. Вовкодав // Міжнародний с.-г. журнал. – 2013. – № 4. – С. 57–61.

9. ТОВ «Комплекс Агромарс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agromars.com.ua>

References

1. Zhuikov, H. Ie., Sukhii, Ia.V., Nitsenko, B. C. ed. (2012). Ahrobiznes: problemy, suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Agribusiness: problems, current state and development prospects]. Odesa, Ukraine: Ltd. «Leradruk», 656.

2. Agroholding "Avangard" Available at: <http://avangard.co.ua>.
3. Valova produktsiia silskoho hospodarstva Ukrainy za 2014 r.: stat. biuleten. [Gross agricultural output for Ukraine in 2014]. – Kyiv, Ukraine: State Statistics Service of Ukraine, 8–9.
4. The investment climate in Ukraine. Available at: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/invest-climat>.
5. JSC "MHP". Available at: <http://www.mhp.com.ua>.
6. Sabluk, P. T. (2008). Problemy zabezpechennia prybutkovosti ahropromysloвого vyrobnytstva v Ukraini v postindustrialnyi period [The problems of profitability of agricultural production in Ukraine in the post-industrial period]. Ekonomika APK, 4 (162), 19–37.
7. Silske hospodarstvo Ukrainy za 2014 r.: stat. biuleten [Agriculture of Ukraine in 2014]. – Kyiv, Ukraine: State Statistics Service of Ukraine, 400.
8. Sydorenko, V. V., Vovkodav, K. A. (2013). Rozvytok silskykh pidsobnykh vyrobnytstv v ahrarynomu sektori ekonomiky [Development of rural ancillary industries in the agricultural sector of economy]. International agricultural magazine, 4, 57–61.
9. LLC "Complex Agromars" Available at: <http://www.agromars.com.ua>.

РАЗВИТИЕ АГРОБИЗНЕСА В УКРАИНЕ

Н. М. Ильчук,
И. А. Коновал

Аннотация. *Исследовано современное состояние и определены проблемы развития аграрного бизнеса в Украине, предложены мероприятия, реализация которых позволит повысить эффективность и конкурентоспособность отечественного аграрного бизнеса. В результате исследования установлено, что для повышения эффективности агробизнеса в Украине необходимо повысить инвестиционную привлекательность аграрного сектора и улучшить условия ведения бизнеса, реализовать инновационную модель развития производства и переработки сельскохозяйственной продукции, развивать интеграционные процессы в агропромышленном производстве,*

разработать и гармонизировать отечественные стандарты на пищевые продукты и продовольственное сырье в соответствии с международными требованиями, усовершенствовать таможенно-тарифную защиту субъектов предпринимательской деятельности в сфере агробизнеса.

Ключевые слова: *аграрный бизнес, эффективность, рынок, конкурентные преимущества*

DEVELOPMENT OF AGRIBUSINESS IN UKRAINE

M. M. Ilchuk,
I. A. Konoval

Abstract. *The modern state and problems of agribusiness development in Ukraine are researched, the measures the implementation of which will*

increase the effectiveness of competitiveness of the national agribusiness are proposed.

The results of the study discovered that to increase efficiency of agribusiness in Ukraine country should: increase investment attractiveness of the agricultural sector and improve the business environment, to implement an innovative model of production and processing of agricultural products, develop integration processes in agricultural production, develop and harmonize national standards for food and food raw materials to international requirements, improve customs tariff protection of entrepreneurs in agribusiness.

Keywords: *agribusiness, efficiency, market, competitive advantages.*

УДК 351.72:338.43

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Л. О. БЕРЕЗОВСЬКА,

кандидат економічних наук, доцент

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Анотація. *Однією з проблем розвитку аграрного виробництва в Україні є його недостатня державна підтримка. У переважній більшості розвинених країн світу процеси державного регулювання аграрного сектору економіки передбачають державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності, що знижує конкурентоспроможність вітчизняних аграрних підприємств.*

Мета дослідження – аналіз та виявлення основних проблем державної підтримки аграрного сектору економіки України.

Для наукового вирішення поставлених у роботі завдань використовувалися: історичний метод – під час дослідження еволюції державної підтримки аграрного сектору економіки; метод порівняльного аналізу – при оцінці фінансування програм підтримки; абстрактно-логічний метод – при визначенні основних проблем державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні.

Проаналізовано стан та виявлено основні проблеми підтримки аграрного сектору економіки України, а саме: скорочення фінансування заходів прямої підтримки аграрного сектору; неефективне використання коштів Аграрним фондом при здійсненні ним цінового регулювання на аграрному ринку; низький рівень обізнаності селян щодо можливостей одержання ними державної допомоги, складний процедурний механізм і непрозорість отримання державної підтримки; недостатні обсяги фінансування та припинення дії деяких державних програм; низький

increase the effectiveness of competitiveness of the national agribusiness are proposed.

The results of the study discovered that to increase efficiency of agribusiness in Ukraine country should: increase investment attractiveness of the agricultural sector and improve the business environment, to implement an innovative model of production and processing of agricultural products, develop integration processes in agricultural production, develop and harmonize national standards for food and food raw materials to international requirements, improve customs tariff protection of entrepreneurs in agribusiness.

Keywords: *agribusiness, efficiency, market, competitive advantages.*

УДК 351.72:338.43

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Л. О. БЕРЕЗОВСЬКА,

кандидат економічних наук, доцент

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Анотація. *Однією з проблем розвитку аграрного виробництва в Україні є його недостатня державна підтримка. У переважній більшості розвинених країн світу процеси державного регулювання аграрного сектору економіки передбачають державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності, що знижує конкурентоспроможність вітчизняних аграрних підприємств.*

Мета дослідження – аналіз та виявлення основних проблем державної підтримки аграрного сектору економіки України.

Для наукового вирішення поставлених у роботі завдань використовувалися: історичний метод – під час дослідження еволюції державної підтримки аграрного сектору економіки; метод порівняльного аналізу – при оцінці фінансування програм підтримки; абстрактно-логічний метод – при визначенні основних проблем державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні.

Проаналізовано стан та виявлено основні проблеми підтримки аграрного сектору економіки України, а саме: скорочення фінансування заходів прямої підтримки аграрного сектору; неефективне використання коштів Аграрним фондом при здійсненні ним цінового регулювання на аграрному ринку; низький рівень обізнаності селян щодо можливостей одержання ними державної допомоги, складний процедурний механізм і непрозорість отримання державної підтримки; недостатні обсяги фінансування та припинення дії деяких державних програм; низький

рівень використання державою непрямих заходів підтримки аграрного сектору.

Ключові слова: *державна підтримка, фінансово-кредитна підтримка, цінове регулювання, податкове стимулювання, субсидії, дотації*

Однією з проблем розвитку аграрного виробництва в Україні є його недостатня державна підтримка. У переважній більшості розвинених країн світу процеси державного регулювання аграрного сектору економіки передбачають державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності, що знижує конкурентоспроможність вітчизняних аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми державної підтримки аграрного сектору економіки досліджено у наукових працях В. Галушка, П. Саблука, М. Кропивка, Т. Заяць, В. Онищенко, П. Лайка, О. Черевка, А. Юзефовича, В. Юрчишина, О. Гудзь, Н. Танклевської та ін.

Танклевська Н. зазначає, що для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні та підвищення його конкурентоспроможності, перш за все, необхідно впорядкувати процес державного фінансування сільського господарства, забезпечити його значне зростання й ефективність використання ресурсів, що відповідає як принципам ринкової економіки, так і підходам до державного стимулювання сільськогосподарського виробництва в інших країнах [5].

Проте, незважаючи на значні здобутки вітчизняних науковців, залишається невирішеною значна частина проблем, пов'язаних із державною підтримкою аграрного сектору.

Мета дослідження – аналіз та виявлення основних проблем державної підтримки аграрного сектору економіки України.

Виклад основного матеріалу. Державна підтримка аграрного сектору економіки України в нинішніх умовах здійснюється за такими напрямками:

- цінове регулювання;
- субсидії та дотації на виробництво й придбання ресурсів;
- фінансово-кредитна підтримка;
- податкове стимулювання;
- спеціалізована підтримка за окремими напрямками та програмами.

Цінове регулювання відбувається через уведення мінімальних закупівельних цін на зернові, насіння соняшнику, тваринницьку продукцію і регулюється законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [2].

Субсидії та дотації на виробництво та придбання ресурсів в Україні з'явилися у 2002 р., коли було запроваджено компенсацію 30 % вартості придбаної вітчизняної техніки. Для підтримки тваринницької галузі у 2003 р. було введено доплати сільськогосподарським товаровиробникам за збереження поголів'я корів м'ясного та молочного напрямку, овець та кіз, у 2004 р. – бюджетні субсидії сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними тварини переробним підприємствам та компенсацію варто-

сті добрів, що діяла лише один рік, а у 2006 р. запроваджено виробничі дотації в рослинництві – бюджетні виплати на гектар зернових, ріпаку, льону. Загалом бюджетна підтримка виробників продукції рослинництва та тваринництва у 2006–2008 роках становила у середньому 1,6–2,7 млрд грн, у 2009 р. підтримка скоротилася до 370 млн грн, а у 2010 р. – до 100 млн грн.

Фінансово-кредитна підтримка здійснюється відповідно до закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», який передбачає надання сільськогосподарському товаровиробнику коштів із державного бюджету як субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування. Цей Закон мав сприяти розвитку страхового ринку в сільськогосподарському виробництві та дати змогу товаровиробникам знизити витрати на страхування сільськогосподарської продукції [4].

Починаючи з 2000 р., сільськогосподарським підприємствам в Україні надається часткова компенсація відсоткових ставок на отримання кредитів комерційних банків і здійснення лізингових платежів. Розмір кредитної ставки, що компенсується за залученими кредитами, а також порядок компенсації лізингових платежів, визначаються Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів» [3].

Податкове стимулювання передбачає сплату єдиного податку, а також спеціальний механізм оподаткування податком на додану вартість (ПДВ).

Спеціалізована підтримка за окремими напрямками та програмами передбачає: розвиток фермерства, кредитної кооперації, рослинництва, тваринництва, підвищення родючості ґрунтів, ведення сільського господарства на радіаційно забруднених територіях тощо. З червня 2012 р. у межах бюджетної програми «Державна підтримка галузі тваринництва» запроваджено дотації селянам за збереження молодняку великої рогатої худоби: за теля віком від 3 до 5 місяців сільськогосподарські товаровиробники отримують 250 грн, від півроку до 8 місяців – 500 грн, від 9 до 11 місяців – 750 грн за голову.

Загалом на дотації селянам за збереження молодняку великої рогатої худоби передбачено спрямування близько 1 млрд грн. Також Міністерство аграрної політики та продовольства спільно з Національною академією аграрних наук України розробили Національний проект «Відроджене скотарство», який передбачає шляхи і механізми нарощування поголів'я великої рогатої худоби, її продуктивності, обсягів продукції скотарства з відповідним організаційно-економічним, технологічним, технічним та нормативно-правовим забезпеченням.

Вищенаведені програми підтримки сільськогосподарських товаровиробників з державного бюджету хоча й визначені на законодавчому рівні, але впродовж 2012–2016 років мали незначне фінансування.

Зокрема, Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» [1] передбачено 667,8 млрд грн видатків із Державного бюджету, що на 254,2 млрд грн більше від рівня 2012 р., проте видатки Міністерства аграрної політики та продовольства становлять 1,5 млрд грн, що на 7 млрд грн менше, ніж у 2012 р. (табл. 1).

1. Динаміка видатків Державного бюджету України, млрд. грн.*

Показники	Роки					Відх. (+/-) 2016 р. до 2012 р.
	2012	2013	2014	2015	2016	
Видатки Державного бюджету, всього	413,6	419,8	441,6	581,7	667,8	254,2
Видатки Міністерства аграрної політики та продовольства України	8,5	8,7	6,4	2,2	1,5	-7,0
% до загального обсягу видатків	2,06	2,07	1,45	0,38	0,22	-

*За даними додатків до Державного бюджету України на 2012–2016 роки.

Аналіз видатків Державного бюджету на 2016 р. свідчить про значні скорочення фінансування майже всіх програм в аграрному секторі, порівняно з бюджетом на 2012 р. (табл. 2).

2. Державна фінансова підтримка сільськогосподарського виробництва в Україні за 2012–2016 роки, млрд. грн.*

Показники видатків державного бюджету за відомчою та програмною класифікаціями	Роки					Відх. (+/-) 2016 р. до 2012 р.
	2012	2013	2014	2015	2016	
Заходи з боротьби зі шкідниками та хворобами с.-г. рослин, запобігання розповсюдженню збудників інфекційних хвороб тварин	34,0	25,5	3,0	-	-	-34,0
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	1075,0	100,0	100,0	-	-	-1075,0
Створення Державного земельного банку	120,0	-	-	-	-	-120,0
Фінансова підтримка створення оптових ринків с.-г. продукції	200,0	-	-	-	-	-200,0
Державна підтримка галузі тваринництва	732,0	650,0	888,0	250,0	-	-732,0
Проведення земельної реформи	96,43	221,78	8,4	-	-	-96,43
Видача державних актів на право власності на землю в сільській місцевості	233,37	54,06	-	-	-	-233,37
Надання кредитів фермерським господарствам	27,8	27,9	27,9	25,6	15,82	-11,98

Фінансова підтримка заходів в АПК на умовах фінансового лізингу	30,02	8,84	3,82	3,82	3,82	-26,2
Фінансова підтримка заходів в АПК (здешевлення страхових платежів)	822,4	91,78	5,0	5,0	5,0	-817,4
Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів	-	-	-	300,0	300,0	300,0

*За даними додатків до Державного бюджету України на 2012–2016 роки.

Згідно з додатком № 3 бюджету на 2016 р., передбачається значне зменшення видатків по більшості статей, які фінансувалися в 2012–2015 роках. У 2016 р. залишилося лише чотири програми з програм, що фінансувалися раніше.

На фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу має бути виділено в 2016 р. 3,82 млн грн проти 30 млн у 2012 р., на програму надання кредитів фермерським господарствам фінансування скорочено на 11,9 млн грн, а на програму фінансової підтримки заходів в АПК (здешевлення страхових платежів) – на 817,4 млн грн.

Лише за програмою фінансової підтримки заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів передбачено збільшення фінансування в 2016 р. на 300 млн грн.

Висновки і перспективи. Отже, основними проблемами щодо державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні є:

- скорочення фінансування заходів прямої підтримки аграрного сектору;
- неефективне використання коштів Аграрним фондом при здійсненні ним цінового регулювання на аграрному ринку;
- низький рівень обізнаності селян щодо можливостей одержання ними державної допомоги, складний процедурний механізм і непрозорість її отримання, унаслідок чого, основна маса вітчизняних товаровиробників, які такої підтримки потребують, залишаються поза її межами;
- недостатні обсяги фінансування державних програм, а також неефективність використання коштів за ними;
- припинення дії державних цільових програм, унаслідок чого, окремі напрями державної підтримки сільського господарства припинили існування;
- низький рівень використання державою непрямих заходів підтримки аграрного сектору.

Список літератури

1. Гудзь О. Є. Податкове регулювання розвитку агросфери в Україні [Електронний ресурс] / О. Є. Гудзь // Ефективна економіка. – 2012. – № 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=880>.
2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт ДФС України. – Режим доступу : <http://www.sta.gov.ua>
3. Про Державний бюджет України на 2016 рік : закон України від 25/12/2015 № 928-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>

4. Про державну підтримку сільського господарства України : закон України від 24.06.2004 №1877-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

5. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів : постанова Кабінету Міністрів України від 11.08.2010 р. № 794 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-2010-%D0%BF>

6. Прокопенко Н. С. Податкове регулювання агропромислового виробництва : монографія. – К. : ІАЕ, 2009. – 316 с.

7. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : закон України від 09.02.2012 № 4391-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>

8. Танклевська Н. Стан та перспективи розвитку державного фінансування сільськогосподарських підприємств України [Електронний ресурс] / Н. Танклевська, О. Супрун // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 1 (8). – С. 262–270. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13tnsspu.pdf>

References

1. Hudz, O. Іe (2012). Podatkove rehuliuвання rozvytku ahrosfery v Ukraini [Elektronnyi resurs] / O. Іe. Hudz // Efektyvna ekonomika, 1. – Rezhyim dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=880>.

2. Podatkovi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Ofitsiinyi sait DFS Ukrainy. – Rezhyim dostupu: <http://www.sta.gov.ua>.

3. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2016 rik: zakon Ukrainy vid 25/12/2015 № 928-VISh [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>

4. Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy: zakon Ukrainy vid 24.06.2004 №1877-IV [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.

5. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia zdiisnennia finansovoi pidtrymky subiektiv hospodariuvannia ahropromyslovoho kompleksu cherez mekhanizm zdeshevlennia kredytiv ta kompensatsii lizynhovoykh platezhiv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.08.2010 r. № 794 [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-2010-%D0%BF>.

6. Prokopenko, N. S. (2009). Podatkove rehuliuвання ahropromyslovoho vyrobnytstva: Monohrafiia. – K.: ІАЕ, 316.

7. Pro osoblyvosti strakhuvannia silskohospodarskoi produktsii z derzhavnoiu pidtrymkoiu: zakon Ukrainy vid 09.02.2012 №4391-VI [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>.

8. Tanklevska, N. (2013). Stan ta perspektyvy rozvytku derzhavnoho finansuvannia silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy [Elektronnyi resurs] / N. Tanklevska, O. Suprun // Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava, 1 (8), 262–270. – Rezhyim dostupu: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13tnsspu.pdf>.

АНАЛИЗ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Л. О. Березовская

Аннотация. Одной из проблем развития аграрного производства в Украине есть его недостаточная государственная поддержка. В подавляющем большинстве развитых стран мира процессы государственной регуляции аграрного сектора экономики предусматривают государственную поддержку сельскохозяйственных товаропроизводителей всех форм собственности, которая снижает конкурентоспособность отечественных аграрных предприятий.

Цель исследования – анализ и выявление основных проблем государственной поддержки аграрного сектора экономики Украины.

Для научного решения поставленных в работе заданий использовались: исторический метод – при исследовании эволюции государственной поддержки аграрного сектора экономики; метод сравнительного анализа – при оценке финансирования программ поддержки; абстрактно-логический метод – при определении основных проблем государственной поддержки сельскохозяйственного производства в Украине.

Проанализировано состояние и обнаружены основные проблемы поддержки аграрного сектора экономики Украины, а именно: сокращение финансирования мероприятий прямой поддержки аграрного сектора; неэффективное использование средств Аграрным фондом при осуществлении им ценовой регуляции на аграрном рынке; низкий уровень осведомленности крестьян относительно возможностей получения ими государственной помощи, сложный процедурный механизм и непрозрачность получения государственной поддержки; недостаточные объемы финансирования и прекращения действия некоторых государственных программ; низкий уровень использования государством не прямых мероприятий поддержки аграрного сектора.

Ключевые слова: государственная поддержка, финансово-кредитная поддержка, ценовое регулирование, налоговое стимулирование, субсидии, дотации

ANALYSIS OF THE STATE SUPPORT OF AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

L. O. Berezovskaya

Abstract. One of the problems of development of agricultural production in Ukraine is its insufficient state support. In most developed countries the processes of state regulation of the agricultural sector providing state support to agricultural producers of all forms of ownership, which reduces the competitiveness of domestic agricultural enterprises.

Aim of the article is to analyze and identify the main problems of state support for the agricultural sector of Ukraine.

For the scientific decision of the tasks put in-process used: historical method – at research of evolution of state support of agrarian sector of economy; method of comparative analysis – at the estimation of financing of the programs of support; abstractly logical method – at determination of basic problems of state support of agricultural production in Ukraine.

Thus, the main problems for state support of agricultural production in Ukraine are: reduction of financing of direct support to agricultural sector; ineffective use of the Agrarian Fund in carrying out price regulation in the agricultural market; low level of awareness of farmers about the possibilities of obtaining their state aid, complicated procedural mechanism and the opacity of its receipt, so that the majority domestic producers who need this support remain outside; insufficient amounts of financing of state programs and ineffective use of funds for them; the termination of the government target programs, resulting in some areas of government support for agriculture have ceased to exist; low power use of indirect measures to support the agricultural sector.

Keywords: *state support, financial and credit support, price regulation, tax stimulation, subsidies, grants*

УДК:332.28(477)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОРЕНДНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Л. В. БОГАЧ, кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри глобальної економіки
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: lorabogach7@gmail.com

Анотація. Проаналізовано стан розвитку земельних орендних відносин сільськогосподарських підприємств, а також організаційно-економічні особливості та пріоритети функціонування аграрних формувань на основі оренди сільськогосподарських земель. Визначено переваги, недоліки, причини та фактори, під впливом яких відбувається розвиток земельно-орендних відносин. Проаналізовано структурні зміни у формах власності на землю. Визначено теоретичні й методичні засади та сформульовано практичні рекомендації щодо формування та регулювання орендних земельних відносин у сільськогосподарських підприємствах.

Розкрито сутність поняття «оренда землі». Досліджено тенденції та можливості подальшого вдосконалення земельних орендних відносин в умовах глобалізації. Слід відзначити, що орендні земельні відносини можуть дати бажаний ефект за таких умов: державної, фінансової, правової та

For the scientific decision of the tasks put in-process used: historical method – at research of evolution of state support of agrarian sector of economy; method of comparative analysis – at the estimation of financing of the programs of support; abstractly logical method – at determination of basic problems of state support of agricultural production in Ukraine.

Thus, the main problems for state support of agricultural production in Ukraine are: reduction of financing of direct support to agricultural sector; ineffective use of the Agrarian Fund in carrying out price regulation in the agricultural market; low level of awareness of farmers about the possibilities of obtaining their state aid, complicated procedural mechanism and the opacity of its receipt, so that the majority domestic producers who need this support remain outside; insufficient amounts of financing of state programs and ineffective use of funds for them; the termination of the government target programs, resulting in some areas of government support for agriculture have ceased to exist; low power use of indirect measures to support the agricultural sector.

Keywords: *state support, financial and credit support, price regulation, tax stimulation, subsidies, grants*

УДК:332.28(477)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОРЕНДНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Л. В. БОГАЧ, кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри глобальної економіки
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: lorabogach7@gmail.com

Анотація. Проаналізовано стан розвитку земельних орендних відносин сільськогосподарських підприємств, а також організаційно-економічні особливості та пріоритети функціонування аграрних формувань на основі оренди сільськогосподарських земель. Визначено переваги, недоліки, причини та фактори, під впливом яких відбувається розвиток земельно-орендних відносин. Проаналізовано структурні зміни у формах власності на землю. Визначено теоретичні й методичні засади та сформульовано практичні рекомендації щодо формування та регулювання орендних земельних відносин у сільськогосподарських підприємствах.

Розкрито сутність поняття «оренда землі». Досліджено тенденції та можливості подальшого вдосконалення земельних орендних відносин в умовах глобалізації. Слід відзначити, що орендні земельні відносини можуть дати бажаний ефект за таких умов: державної, фінансової, правової та

організаційної підтримки; соціальної справедливості; впевненості селянина у стабільності аграрної політики держави, а також законодавчої бази.

Ключові слова: *оренда землі, пай, агроформування, земельно-орендні відносини, орендна плата*

Серцевиною аграрної реформи є реформування земельних відносин у сільськогосподарському виробництві. Трансформація земельних відносин завжди належала до найскладніших проблем і найважливіших напрямів реалізації аграрної політики. Це зумовлено реформуванням питань власності на землю, тобто володіння, користування й розпорядження земельними ресурсами як основним засобом виробництва в сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми земельних відносин висвітлені у працях відомих вчених, таких як Д. І. Бабміндра, В. М. Будзяк, В. П. Галушко, Ю. Г. Гуцуляк, Д. С. Добряк, О. Ю. Єрмаков, М. В. Калінчик, С. М. Кваша, В. Я. Месель-Веселяк, А. М. Мірошніченко, Л. Я. Новаковський, П. Т. Саблук, А. М. Третяк, В. М. Трегобчук, М. М. Федоров, М. А. Хвесик, О. В. Шкільов та багатьох інших дослідників. Позитивно оцінюючи надбання цих вчених, акцентуємо на тому, що низка питань щодо формування та регулювання земельних відносин на сільськогосподарських підприємствах, унаслідок нестабільності ринкового середовища в країні, потребує подальшого поглибленого вивчення та вирішення.

Мета дослідження – провести організаційно-економічну оцінку функціонування аграрних формувань на основі оренди сільськогосподарських земель та запропонувати напрями подальшого вдосконалення земельних орендних відносин.

Матеріали і методи дослідження. У процесі вирішення поставленої мети було використано загальнонаукові й спеціальні методи економічних досліджень: абстрактно-логічний (вивчення сутності та взаємозв'язку положень економічної теорії для визначення особливостей орендних земельних відносин, теоретичні узагальнення та формулювання висновків); монографічний (при опрацюванні наукових праць, статистичних збірників, розробці теоретичних положень щодо орендних земельних відносин); аналізу і синтезу (вивчення й аналіз соціально-економічних процесів формування та регулювання орендних земельних відносин); порівняльний (зіставлення соціально-економічних показників ефективності господарської діяльності сільськогосподарських підприємств на орендованих землях); графічний (аналіз тенденцій формування та регулювання орендних земельних відносин).

Результати дослідження та їх обговорення. Трансформація земельних відносин на всіх етапах розвитку людської цивілізації належала до найскладніших проблем і найважливіших напрямів реалізації соціально-економічної політики держави взагалі та аграрної політики зокрема. За чинним земельним законодавством України, земельні відносини – це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження

землею, де суб'єктами таких відносин є громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади, а об'єктами – землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї).

У результаті запровадження ринкових принципів господарювання, в аграрній сфері України відбулися істотні зміни, зокрема набули поширення орендні земельні відносини, на основі яких здійснює виробничу діяльність переважна більшість сучасних сільськогосподарських підприємств.

На підставі опрацювання надбань аграрної економічної науки можна стверджувати, що оренда землі – це специфічна форма землекористування, в основу якої покладено строкове, платне володіння та користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення на основі відповідного договору, що передбачає передачу її власником орендареві, який відповідає вимогам, визначеним законодавством, для здійснення підприємницької діяльності за умови раціонального використання природних властивостей земельних ресурсів.

Нині сільськогосподарські підприємства ведуть господарську діяльність переважно на орендованих землях, частка яких у їх загальному землекористуванні становить понад 92%. У результаті здійснення земельної реформи, близько 7 млн громадян отримали сертифікати на право на земельну частку (пай), з яких понад 90% замінили сертифікати на Державні акти на право власності на земельну ділянку. Близько 5 млн селян (73% власників сертифікатів і державних актів) передали земельні частки (паї) та земельні ділянки в оренду різним господарським формуванням. Понад 6 млн селян (із загальної кількості 7,2 млн) отримали державні акти на право власності на земельну ділянку взамін сертифікатів на право на земельну частку (пай) [1].

Упродовж 2001–2015 років в Україні на території колишніх колгоспів і радгоспів було створено приватних 6529 підприємств площею 4564,5 тис. га, а кількість фермерських господарств зросла до 49 893, площею 3997,2 тис га. Ці кардинальні зміни у створенні аграрних формувань ринкового типу і земельні перетворення щодо приватної власності на землю зумовили сприятливе соціально-економічне середовище для діяльності селян як власників – розпорядників своєю землею [2].

На першому етапі земельної реформи передбачалася підготовка необхідного нормативно-правового та науково-методичного забезпечення земельної реформи; проведення роздержавлення земель із визначенням тих земель, які не підлягають роздержавленню й залишаються в державній власності; безплатна передача земель у колективну (підприємствам) та приватну (громадянам) власність для виробництва сільськогосподарської продукції [7].

Упродовж першого етапу земельної реформи істотні зміни відбулися в структурі земельної площі. Розглянувши динаміку структури земельного фонду Київської області за формами власності (рис. 1) варто зазначити, що земель у приватній власності стало більше.

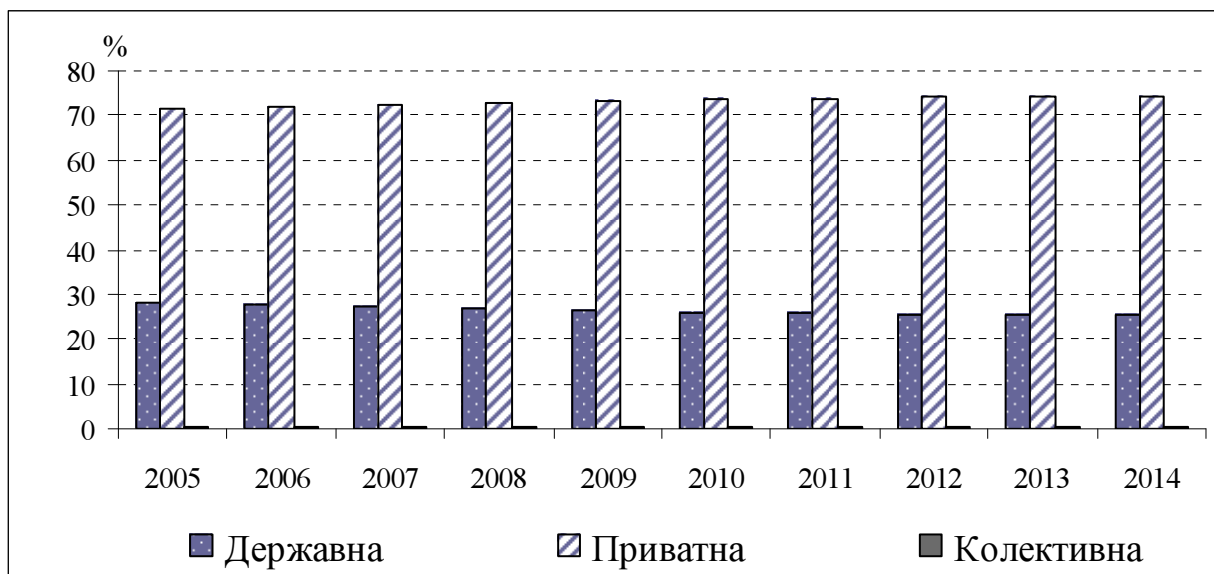

Рис. 1. Динаміка структури земельного фонду Київської області за формами власності*

*Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [6].

За даними Держкомзему України, у 2014 р. власниками земельних паїв було здано в оренду 17,1 млн га землі (понад 62,1% від площі розпайованих земель). Середній розмір земельної ділянки (паю) по Україні становить 4 га, а в деяких регіонах менше, ніж 1 га. Ефективно господарювати на таких площах неможливо. По районах Київської області середній розмір земельного паю становить 3,23 га.

Основними землевласниками і землекористувачами є сільськогосподарські підприємства та громадяни, яким надано у власність і користування 36,4 млн га сільськогосподарських угідь і, у тому числі, 31,1 млн га ріллі, що становить, відповідно, 82,5% і 96,6% від загальної площі цих угідь (табл.1).

1. Загальна земельна площа і розподіл сільськогосподарських угідь за землевласниками і землекористувачами (на кінець 2014 р., тис. га)*

Показник	Загальна земельна площа	Сільськогосподарські угіддя	у тому числі		
			рілля	сіножаті	пасовища
Сільськогосподарські підприємства і громадяни	37717,1	36417,6	31066,9	1573,7	2852,3
Сільськогосподарські підприємства	21258,2	20548,9	19293,4	394,9	658,7
з них:					
державні	1128,8	943,6	780,7	33,1	95,1
недержавні	20129,4	19605,3	18512,7	361,8	563,6
Громадяни	16458,9	15868,7	11773,5	1178,8	2193,6
Користувачі інших категорій	22637,8	5094,1	1464,2	833,6	2588,7
Усього земель	60354,9	41511,7	32531,1	2407,3	5441,0

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [6].

2. Площа сільськогосподарських угідь Київської області за категоріями землекористувачів та землевласників, тис. га*

Угіддя	Сільськогосподарські землі усього				Сільськогосподарські угіддя				У тому числі, рілля			
					Роки							
	2013	2014	2015	2013	2014	2015			2013	2014	2015	
						тис. га	%					
Усього земель	1793,0	1793,4	1793,4	1664,2	1664,2	1668,7	100		1355,5	1355,5	1356,1	
Землі сільськогосподарських підприємств і громадян	1537,2	1537,2	1537,2	1509,3	1509,3	1513,7	90,7		1279,8	1279,8	1280,3	
Землі сільськогосподарських підприємств з них:	948,8	948,8	819,8	923,0	923,0	924,1	55,4		854,3	854,3	854,6	
Державних	65,6	65,6	65,6	62,6	62,6	63,0	3,8		55,0	55,0	55,2	
недержавних	883,2	883,2	754,1	860,4	860,4	861,1	51,6		799,3	799,3	799,4	
Землі громадян	588,4	588,4	717,4	586,3	586,3	589,6	35,3		425,5	425,5	425,7	
Землі користувачів інших категорій	256,2	256,2	256,2	154,9	154,9	155	9,3		75,7	75,7	75,8	

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [6].

Сільськогосподарські підприємства України – це порівняно великі землекористувачі, на одне сільськогосподарське товариство припадає 1270 га сільськогосподарських угідь і, у тому числі, 1160 га ріллі. Кожне державне сільськогосподарське підприємство використовує 3174 га сільськогосподарських угідь і, у тому числі, 2624 га ріллі. Розміри землекористування підприємств різних видів господарювання та різних природно-економічних зон України значно коливаються. Найбільшими землекористувачами є сільськогосподарські підприємства зони Степу, а найменшими – Полісся.

У процесі ринкових трансформацій в Київській області вкрай змінився розподіл сільськогосподарських угідь за категоріями землекористувачів і землевласників (табл. 2).

Розподіл районів Київської області за середньою площею сільськогосподарських угідь з розрахунку на одне господарство показав, що в 6 районах, або в 55 (10,4%) сільськогосподарських підприємствах площа сільськогосподарських угідь, із розрахунку на одне господарство, не перевищує 1000 га і в середньому становить 774 га. До другої групи увійшли 8 районів, або 205 (38,8%) господарств, площа яких, у середньому по господарству, становить 1252 га. До третьої групи входять 6 районів, але тут уже 127 (24,0%) господарств, площа яких, у середньому по господарству, становить 1687 га, а до четвертої групи увійшли 5 районів, або 112 (21,2%), із середньою площею по господарствах 2524 га. І, нарешті, лише в 1 районі, або на 30 (5,7%) сільськогосподарських підприємствах, середня площа перевищує 3000 га і становить 5029 га на одне господарство (табл. 3).

3. Розподіл районів Київської області за середньою площею земельних угідь на сільськогосподарських підприємствах, 2014 рік*

Показники	Групи районів за середньою площею с.-г. угідь у розрахунку на одне господарство, га					Усього по області
	до 1000 I	1001–1500 II	1501–2000 III	2001–3000 IV	понад 3000 V	
Кількість районів у групі	6	8	6	5	1	26
%	23,1	30,8	23,1	19,2	3,8	100,0
Кількість господарств у групі	55	205	127	112	30	529
%	10,4	38,8	24,0	21,2	5,7	100,0
Середня площа с.-г. угідь у розрахунку на одне підприємство, га	774	1252	1687	2524	5029	1790
% до середньої площі на підприємствах області	43,2	69,9	94,2	141,0	280,9	100,0

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [6].

Враховуючи те, що в Україні фактично не існує великотоварного виробництва продукції тваринництва і майже всі діючі сільськогосподарські підприємства спеціалізуються на виробництві продукції рослин-

ництва, можна стверджувати, що вони є однорідними за економічним механізмом господарювання і можуть бути порівняні між собою за площею сільськогосподарських угідь чи ріллі.

Трансформація аграрної економіки нашої країни спрямована на реформування ринкових земельних відносин, розвиток приватно-орендних форм господарювання, підвищення ефективності використання земельних ресурсів. Усі організаційно-правові форми господарювання збільшили обсяги виробництва та продажу сільськогосподарської продукції.

Водночас, як показали дослідження, більш ефективно використовуються земельні ресурси на великих сільськогосподарських підприємствах, які спроможні запроваджувати прогресивні, ресурсозберігаючі технології, наукову організацію праці, раціонально використовувати матеріально-технічні, трудові та інші ресурси.

Практика свідчить, що роздержавлення землі, видача державних актів на право власності на землю і майнових сертифікатів з подальшою концентрацією виробництва на сільськогосподарських підприємствах шляхом оренди земельних часток (паїв) супроводжується виробництвом переважно рослинницької продукції (зернові, технічні культури), а тваринництво майже повністю занепало. Усе це призвело до зниження прибутковості аграрних підприємств та зменшення орендних виплат селянам.

Відомо, що прибутковість виробництва, значною мірою залежить від розмірів площі сільськогосподарських угідь, яка припадає на господарство (табл. 4). Ця тенденція властива і для Київської області. Найвищим рівнем рентабельності (53,4%) характеризуються господарства IV групи із середньою площею 1890 га. Найбільша кількість господарств (148 із 504) мають у користуванні до 500 га сільськогосподарських угідь і, як бачимо, вони є найбільш прибутковими.

Таким чином, поліпшення ефективності використання земельних угідь в ринкових умовах зумовлює створення певних передумов для трансформації земельних відносин, прийняття відповідних законодавчих нормативно-правових актів із посиленням відповідальності власників, а також орендарів за використання земельних угідь [3].

Характеризуючи розвиток орендних відносин зазначимо, що на 1 липня 2015 року власники права на земельну частку (пай), засвідченого сертифікатом або державним актом на право власності на землю, уклали 4,8 млн договорів оренди земельних паїв. Переважна більшість цих договорів укладена на термін 6–10 років (46,4%). Переважну більшість договорів укладено з власниками господарства, із земель яких виділено земельну частку (пай), або їх правонаступниками (42,2%). Орендодавцями здебільшого виступають селяни-пенсіонери, які уклали 2 млн 441,7 тис. договорів (52,9%) [7].

У Київській області укладено громадянами договорів оренди земельної частки (паю) 203 066 у 2014 р., з них, згідно з державними актами, – 252 431, з господарствами – 90 088, з фермерськими господарствами – 22 108, з іншими суб'єктами господарювання – 90 870. Селяни-пенсіонери уклали 114 187 договорів (рис. 2).

**4. Вплив розміру господарства на ефективність виробництва
сільськогосподарської продукції на аграрних підприємствах
Київської області, 2014 рік***

Показники	Групи господарств за площею с.-г. угідь, га					Усього по області
	до 500 I	501–1000 II	1001–1500 III	1501–2500 IV	понад 2500 V	
Кількість господарств у групі	148	91	88	99	78	504
Середня площа по групі	229	738	1219	1890	7024	1871
Припадає на 100 га с.-г. угідь:						
виробничі витрати	7007	783	1030	1306	1404	1499
прибуток, збиток (-)	372,2	34,2	50,2	45,0	72,3	72,4
Вироблено на 100 га ріллі, ц:						
зерна	1222	1447	1640	1657	2728	2219
соняшнику	88	169	208	159	170	170
цукрових буряків	168	344	712	1362	1549	1279
Вироблено на 100 га с.-г. угідь, ц:						
приросту ВРХ	10,1	8,3	9,2	12,0	11,8	11,2
приросту свиней	195,6	30,6	59,1	59,9	55,0	59,7
молока	2596	248	179	214	256	322
Виробництво на 100 га с.-г. угідь, тис. грн						
валова продукція	5690	693	757	1047	1211	1250
у т. ч. рослинництва	1855	572	617	637	771	752
товарна продукція	8016	905	971	1538	1163	1443
у т. ч. рослинництва	2524	744	819	746	961	943
прибуток, збиток (-)	718	194	235	536	130	248
у т. ч. рослинництва	105	176	235	180	209	200
Орендна плата 1 га орендованої землі, грн	730	878	859	892	1108	998
Рівень рентабельності, %	9,8	27,3	31,9	53,4	12,6	20,8
у т. ч. рослинництва	4,4	31,1	40,3	31,9	27,7	26,9

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [6].

Варто відзначити, що у 2010 р. загальна кількість укладених договорів оренди становила 254 135, що на 51 069 більше, порівняно з даними 2014 р. Щодо договорів укладених із селянами-пенсіонерам, то варто відзначити тенденцію до зменшення. Так, у 2014 р. кількість договорів зменшилася на 28 818 і становила 114 187.

З 7 квітня 2015 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» № 191-VIII від 12.02.2015 р., яким встановлено мінімальний термін оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського

господарства, особистого селянського господарства на рівні 7 років. Це, у свою чергу: надає можливість орендарю проводити землевпорядкувальні роботи, вводити раціональні сівозміни; стимулює до вкладання коштів у підвищення родючості ґрунтів та поліпшення сільськогосподарських угідь; сприяє підвищенню рівня інтенсивності сільськогосподарського виробництва; дає змогу здійснювати стратегічне планування господарської діяльності; розширює можливості іпотечного кредитування операцій, зокрема, застави права оренди земельних ділянок, а, отже, сприятиме підвищенню ефективності використання земельних ресурсів.

Рис. 2. Динаміка кількості договорів оренди земельної частки (паю) укладених у Київській області*

*Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [6].

Орендар зобов'язаний сам мотивувати заінтересованість власника земельної ділянки у продовженні терміну договору оренди землі, перш за все, як гарний господар. Він може запропонувати вирішення ряду проблем соціальної сфери села, в якому живе власник орендованої ним земельної ділянки. При цьому власники будуть зацікавлені у продовженні терміну оренди земельної ділянки, оскільки соціальна сфера потребує оновлення та вдосконалення, і процес цей може тривати не один рік [1]. Відповідно, поліпшення соціальної сфери сприятиме підвищенню економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Достатньо важливим економічним аспектом розвитку орендних відносин є визначення рівня орендної плати за земельні паї, оскільки, здебільшого, саме від неї залежить ефективність земельних орендних відносин. Практика встановлення орендної плати може бути різноманітною. У деяких зарубіжних країнах (Данія, Греція, Ірландія тощо) власник землі орендар самостійно домовляються про рівень орендної плати. Інші країни

(Бельгія, Нідерланди, Іспанія, Португалія) законодавчо встановлюють рівень орендної плати, яка виплачується в грошовій формі, виходячи з потенційного врожаю та цін у минулі роки [7].

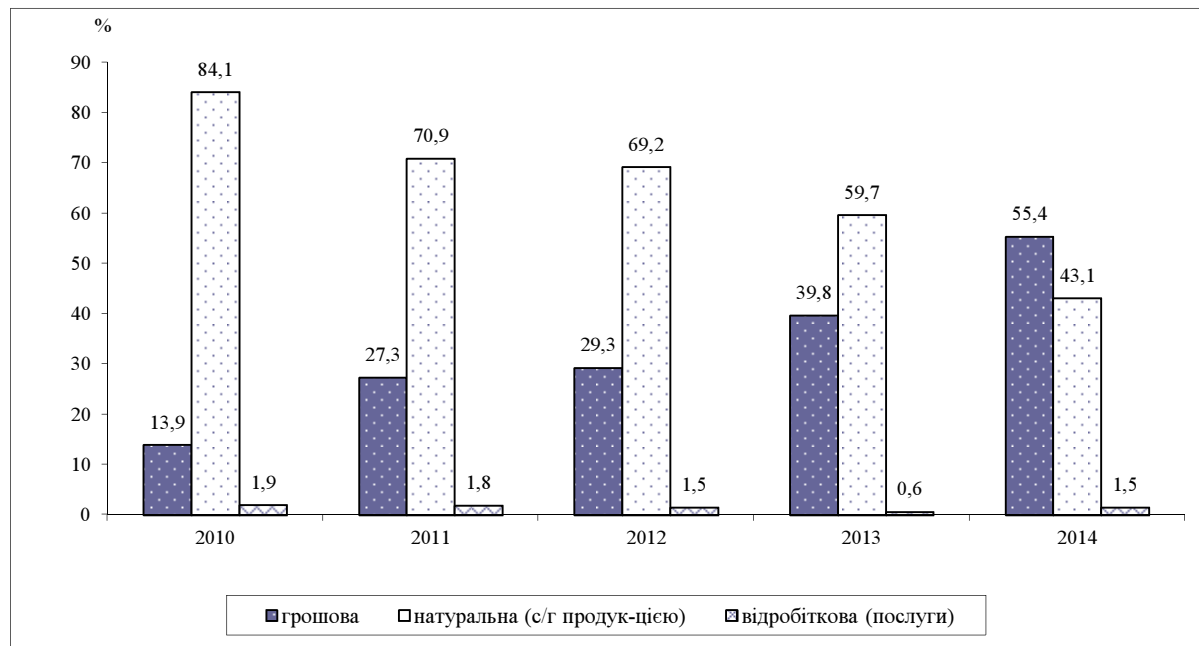

Рис. 3. Структура плати за оренду земельних ділянок і земельних часток (паїв), %*

*Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [6].

У нашій країні по орендній платі поки що переважає натуральна форма – 55,7%, хоча останніми роками намітилася тенденція до зростання її грошової форми. Згідно з Указом Президента України, нижня межа орендної плати за землю має становити не менше, ніж 3% від нормативної грошової оцінки земель.

В Україні в цілому середній розмір орендної плати на квітень 2015 р. становить 727,6 грн за гектар на рік. Звичайно, порівняно з деякими країнами світу, орендна плата в Україні є досить низькою. Загальна сума виплат по Україні за оренду земельних часток (паїв) у 2015 р. становила 12,5 млрд грн. Згідно з чинним законодавством, орендну плату за землю можна встановлювати як у грошовій, так і натуральній та відробітковій (надання послуг орендодавцеві) формах. Варто зазначити, що, за даними Держкомзему України, серед форм орендної плати переважає натуральна – 55,7%. Матеріальний стан селян поліпшується за рахунок орендної плати, яку вони одержують від сільськогосподарських підприємств [5].

Проведений нами аналіз по Київській області свідчить, що переважна більшість виплат, як і по всій Україні, здійснюється не у відробітковій, а в натуральній чи грошовій формах (рис. 3). Серед форм орендної плати земельних часток (паїв) переважає натуральна форма з 2010 р. до 2013 р., а з 2014 р. переважає грошова форма оплати. Так, у 2014 р. натуральна (сільськогосподарською продукцією) форма орендної плати становила 158 740 тис. грн, або 43%, грошова – 203 942 тис. грн, або 55%, відробіткова (послуги) лише 5450 тис. грн, або 2%.

Висновки і перспективи. Земельні орендні відносини в нашій країні є досить недосконалими, організація ефективних орендних відносин – це ключове пріоритетне завдання стратегії розвитку аграрного сектору економіки України. У цьому контексті, особливої уваги потребує раціональна побудова системи оренди земель сільськогосподарського призначення. Недосконалість економічного механізму регулювання орендних земельних відносин на державному і регіональному рівнях, відсутність цілеспрямованості їх реформування загострили багато проблем, пов'язаних із погіршенням стану ґрунтів, а саме: недотримання системи землеробства й технологічних процесів вирощування сільськогосподарських культур; різке скорочення застосування у землеробстві органічних і мінеральних добрив, що зумовило дефіцит балансу поживних речовин; виснаження ґрунтів і зниження продуктивності ріллі; призупинення робіт із осушення та зрошення земель, реконструкції діючих меліоративних систем, вапнування й гіпсування ґрунтів тощо. Тому одним із пріоритетних напрямів розвитку земельних відносин у нинішніх умовах є вдосконалення орендних відносин, які є на сьогодні важливою частиною економічного механізму, що формує результативність діяльності сільськогосподарських підприємств.

Список літератури

1. Богач Л. В. Формування та регулювання орендних земельних відносин сільськогосподарських підприємств / Л. В. Богач // Сучасні питання економіки : зб. наук. праць. – К. : КиМУ, 2015. – Вип. 1. – С. 17–20.
2. Величко О. В. Стратегічні пріоритети ефективного використання земельного потенціалу сільськогосподарських підприємств / О. В. Величко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 2 (141). – С. 107–110.
3. Гераймович В. Л. Державна фінансова підтримка агропромислових підприємств в Україні / В. Л. Гераймович // Економіка Крима. – 2013. – Вип. 1 (42). – С. 94–100.
4. Дорош Й. М. Земельна реформа на регіональному рівні (на прикладі Київської області за 1991–2011 роки) : монографія / Й. М. Дорош, С. О. Осипчук, М. П. Стецюк. – К. : ВІПОЛ, 2011. – 188 с.
5. Оренда земельних часток (паїв) у 2015 р. в Україні : офіційна інформація Державного комітету України із земельних ресурсів станом на 1 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mylanl.org.ua>
6. Сільське господарство України 2014 : стат. зб. – К. : Державний комітет статистики України, 2015. – С. 392.
7. Структура, динаміка та розподіл земельного фонду України (станом на 1 січня 2014 року). Державне агентство земельних ресурсів України. – К., 2014, 94 с.
8. Федоров М. М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов / М. М. Федоров // Матеріали Других річних зборів Північно-Східного відділення Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників, 5 лютого 2009 року. – Х. : ХНТУСГ, 2009. – 222 с.

References

1. Bohach, L. V. (2015). The Formation and regulation of land lease relations in agricultural enterprises / L. V. Bohach // problems of Modern economy: sat. science. works. – K. : Kim, 1, 17–20.

2. Velychko, O. V. (2013). Strategic priorities efficient use of land potential for agricultural enterprises / O. V. Velychko // Formation of market relations in Ukraine, 2 (141), 107–110.
3. Heraymovych, V. L. (2013). State financial support of agricultural enterprises in Ukraine / Heraymovych V. L. // Economy Of Crimea, 1 (42), 94–100.
4. Dorosh, Y. M. (2011). Land reform at the regional level (on the example of Kyiv region for the 1991–2011): monograph / Y. M. Dorosh, S. O. Osypchuk, M. P. Stetsyuk. – K. : JSC "VPA", 188.
5. Lease of land shares (stakes) in 2015 in Ukraine: official data of the State Committee of Ukraine of land resources, as of January 1, 2016 [Electronic resource]. – Available at: <http://www.mylanl.org.ua>.
6. Ukraine's agriculture in 2014: stat. ZB (2015). – K. : State statistics Committee of Ukraine, 392.
7. Structure, dynamics and distribution of land Fund of Ukraine (as of 1 January 2014). The state Agency of land resources of Ukraine. – Kyiv, 2014, 94.
8. Fedorov, N. M. (2009). Transformation of land relations in market conditions / N. M. Fedorov // materials of the Second training camp of the North-Eastern branch of all-Ukrainian Congress of scientists agricultural economists, February 5, 2009. – H.: HANTUSH, 222.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ АРЕНДНЫХ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Л. В. Богач

***Аннотация.** Проанализировано состояние развития земельных арендных отношений сельскохозяйственных предприятий, а также организационно-экономические особенности и приоритеты функционирования аграрных формирований на основе аренды сельскохозяйственных земель. Определены преимущества, недостатки, причины и факторы, под влиянием которых происходит развитие земельно-арендных отношений. Проанализированы структурные изменения в формах собственности на землю. Определены теоретические и методические основы и сформулированы практические рекомендации относительно формирования и регулирования арендных земельных отношений на сельскохозяйственных предприятиях.*

Раскрыта сущность понятия «аренда земли». Исследованы тенденции и возможности дальнейшего совершенствования земельных арендных отношений в условиях глобализации. Следует отметить, что арендные земельные отношения могут дать желаемый эффект при следующих условиях: государственной, финансовой, правовой и организационной поддержке; социальной справедливости; уверенности крестьянина в стабильности аграрной политики государства, а также законодательной базы.

***Ключевые слова:** аренда земли, пай, аграрные формирования, земельно-арендные отношения, арендная плата*

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF LAND LEASE RELATIONS AGRICULTURAL ENTERPRISES

L. V. Bohach

Abstract. *In the article the author analyzes the development of land lease relations in agricultural enterprises, as well as organizational and economic characteristics and priorities of functioning of agrarian formations on the basis of lease of agricultural land. The advantages, shortcomings, reasons and factors which influenced the development of land lease relations. The structural changes in forms of land ownership. Defined theoretical and methodological bases and practical recommendations concerning the formation and regulation of land lease relations in agricultural enterprises. The essence of the concept of "land rent". Researched trends and opportunities to further improve the land rent relations in the context of globalization. It should be noted that lease land relations can give the desired effect under the following conditions: the state, financial, legal and organizational support; social justice; the confidence of the farmer in the stability of the national policy and legislative framework.*

Keywords: *land rent, share, agrarian formations, land leases, rents*

УДК 339.97:633.1

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ СТРАТЕГІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

П. П. БОГАЧИК, аспірант*

Уманський національний університет садівництва

e-mail: PAVLO7412@ukr.net

Анотація. *Подано результати аналізу фактичних та прогнозних показників світового ринку зернових культур, а також запропоновано автором основні етапи формування конкурентних стратегій сільськогосподарських підприємств у збутовій діяльності на даному ринку для отримання додаткового економічного ефекту.*

Ключові слова: *конкурентні стратегії, сільськогосподарські підприємства, збутова діяльність, експорт, споживання, виробництво, торгівельний баланс*

Актуальність. Реалізація зернових культур є пріоритетним напрямом експорту нашої країни, яка входить у трійку лідерів-експортерів зернових у світі, що забезпечує 15,9 % вітчизняного експорту. Найбільшу питому вагу займає реалізація пшениці – 5,9 % та кукурудзи – 7,9 % [1]. У даних умовах для випередження конкурентів у торгівельній боротьбі та

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор О. О. Школьній

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF LAND LEASE RELATIONS AGRICULTURAL ENTERPRISES

L. V. Bohach

Abstract. *In the article the author analyzes the development of land lease relations in agricultural enterprises, as well as organizational and economic characteristics and priorities of functioning of agrarian formations on the basis of lease of agricultural land. The advantages, shortcomings, reasons and factors which influenced the development of land lease relations. The structural changes in forms of land ownership. Defined theoretical and methodological bases and practical recommendations concerning the formation and regulation of land lease relations in agricultural enterprises. The essence of the concept of "land rent". Researched trends and opportunities to further improve the land rent relations in the context of globalization. It should be noted that lease land relations can give the desired effect under the following conditions: the state, financial, legal and organizational support; social justice; the confidence of the farmer in the stability of the national policy and legislative framework.*

Keywords: *land rent, share, agrarian formations, land leases, rents*

УДК 339.97:633.1

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ СТРАТЕГІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

П. П. БОГАЧИК, аспірант*

Уманський національний університет садівництва

e-mail: PAVLO7412@ukr.net

Анотація. *Подано результати аналізу фактичних та прогнозних показників світового ринку зернових культур, а також запропоновано автором основні етапи формування конкурентних стратегій сільськогосподарських підприємств у збутовій діяльності на даному ринку для отримання додаткового економічного ефекту.*

Ключові слова: *конкурентні стратегії, сільськогосподарські підприємства, збутова діяльність, експорт, споживання, виробництво, торгівельний баланс*

Актуальність. Реалізація зернових культур є пріоритетним напрямом експорту нашої країни, яка входить у трійку лідерів-експортерів зернових у світі, що забезпечує 15,9 % вітчизняного експорту. Найбільшу питому вагу займає реалізація пшениці – 5,9 % та кукурудзи – 7,9 % [1]. У даних умовах для випередження конкурентів у торгівельній боротьбі та

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор О. О. Школьній

отримання конкурентних переваг перед сільськогосподарськими підприємствами, що спеціалізуються на зерновому напрямі, пріоритетним завданням є прогнозування ринкової кон'юнктури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Свої погляди щодо оцінки та формування конкурентних стратегій у збутовій діяльності висловлювали ряд вітчизняних та зарубіжних вчених: М. Портер (M. Porter) [2], Р. Аллен, М. Хелмс (R. Allen, M. Helms) [3], Д. Ассенз (D. Assen's) [4], П. Саблук [5] та ін.

Мета дослідження – аналіз фактичних параметрів ринку зернових та прогнозних показників для формування конкурентної стратегії під час реалізації зернових культур для випередження конкурентів та отримання ринкових переваг.

Матеріали і методи дослідження. Під час дослідження було використано ряд методів: розрахунковий та порівняльний – при проведенні розрахунків на основі даних ФАО для здійснення глибокого аналізу автором та порівняння показників різних країн, аналіз та синтез – при дослідженні кон'юнктури на ринках зернових культур, економетричні методи – при прогнозуванні параметрів ринку.

Результати дослідження та їх обговорення. В умовах зростання світового попиту на продукти харчування та підвищення виробництва основними країнами-експортерами, завдяки збільшенню врожайності сільськогосподарських культур, важливим завданням для українських агровиробників є збереження й збільшення ринкової частки у світі та утримування високої ринкової ціни для забезпечення достатнього рівня прибутковості. Для цього агропідприємствам потрібно здійснювати глибокий аналіз міжнародної ринкової ситуації, що дасть змогу виявити сприятливі можливості та існуючі загрози для сільськогосподарських підприємств. Саме тому, формування конкурентної стратегії може бути ефективним на основі аналізу світових, внутрішніх і регіональних ринків продукції.

1. Фактичні показники кон'юнктури світового ринку пшениці у 2006/17 маркетинговому році [6]

Маркетинговий рік	Виробництво, млн т	Споживання, млн т	Експорт, млн т	Перехідні запаси, млн т	Співвідношення перехідних запасів до споживання, %	Індекс цін [7]	Середня світова експортна ціна пшениці, дол. США/т [7]
2006/07	600,9	623,6	113,8	157,8	25,2	100,3	195,16
2007/08	611,6	619,5	113,6	148,2	22,7	137,3	223,04
2008/09	681,3	644,6	140,1	176,8	26,5	47,6	348,55
2009/10	684,7	654,8	130,7	206,5	30,6	120,8	253,41
2010/11	652,1	662,1	129,0	197,9	28,5	101,1	157,67
2011/12	697,4	694,2	148,3	195,2	28,6	118,2	326,43
2012/13	655,1	683,4	143,0	171,9	24,8	84,6	276,19
2013/14	711,5	693,0	156,5	183,4	25,8	104,8	313,52
2014/15	730,5	710,9	155,9	203,2	28,2	90,9	261,59
2015/16	734,1	720,3	157,3	212,1	29,2	63,9	199,82
2016/17	732,1	726,3	158,5	216,9	29,2	107,5	156,65

Розглянемо фактичні показники кон'юнктури світового ринку пшениці у 2006/17 маркетинговому році (табл. 1).

На основі аналізу даних табл. 1 слід зазначити, що в середньому фактичний обсяг виробництва пшениці за 2006/17 МР зростав на 2,1 %, а споживання на 2,0 %, що знизило ціновий тиск на ринку та призвело до зменшення експортної ціни. Однак, скорочення перехідних запасів останніми роками в країнах-експортерах буде позитивно впливати на підвищення ринкової ціни на пшеницю.

Розглянемо прогнозовані показники на світовому ринку пшениці у 2017–2024 роках (табл. 2).

2. Прогнозовані показники на світовому ринку пшениці у 2017–2024 роках [6]

Показник	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Виробництво, млн т	733,2	739,8	747,3	753,9	760,1	767,7	775,6	783,6
Імпорт, млн т	155,0	158,3	161,2	163,3	165,6	167,8	170,0	172,4
Споживання, млн. т	733,4	740,4	746,7	752,2	759,9	766,5	773,7	781,4
Перехідні запаси, млн т	196,4	195,8	196,4	198,1	198,3	199,5	201,4	203,5
Експорт, млн т	155,0	158,3	161,2	163,3	165,6	167,8	170,0	172,4
Торговий баланс, млн т	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Використання для годівлі тварин, млн т	141,1	143,1	146,1	148,3	150,5	152,7	155,1	157,9
Використання для харчових потреб, млн т	503,5	508,6	513,4	518,1	523,3	528,2	532,8	537,9
Використання для виробництва біопалива, млн т	9,8	10,4	10,4	10,1	9,9	9,5	9,2	9,2
Використання на інші потреби, млн т	79,1	78,3	76,8	75,7	76,2	76,2	76,7	76,4
Залишки, тис т	3,29	3,31	3,34	3,37	3,40	3,43	3,46	3,50
Світова ціна, дол. США/т	211,66	210,77	213,08	216,61	224,04	229,03	233,18	235,47
Прогнозна ціна українського експорту, дол. США/т*	158,25	157,59	159,32	161,96	167,51	171,24	174,34	176,06
Споживання на душу населення, кг/рік	67,02	66,98	66,9	66,82	66,81	66,78	66,72	66,74

*Дані спрогнозовані автором.

Згідно з даними табл. 2, виробництво пшениці у світі в прогнозованому періоді зростатиме в середньому на 0,9 % щорічно, як і споживання, що дасть змогу утримувати відносно стабільні ціни на дану продукцію та уникати її дефіциту. Стабільне виробництво пшениці сприятиме зниженню середньої

ціни на продукцію, порівняно з 2012–2014 роками. У свою чергу, слід зауважити, що стабільно нижчі ціни можуть бути забезпечені завдяки зростанню перехідних залишків продукції та поліпшення прогнозованих показників торгівельного балансу, що дасть змогу стабілізувати ціну. У середньому 19,7 % від загального виробництва пшениці у світі використовуватиметься для годівлі тварин, на харчові потреби – 68,7 % та для виробництва біопалива – 1,3 %.

Другою за важливістю зерновою культурою є кукурудза, яка дає Україні змогу отримувати понад половину експортних надходжень серед зернових культур. Саме тому, ситуація на ринках даної культури є важливим індикатором для українських агропідприємств. Розглянемо прогнозовані показники на світовому ринку кукурудзи у 2017–2024 роках (табл. 3).

3. Прогнозовані показники на світовому ринку кукурудзи у 2017–2024 роках [6]

Показник	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Виробництво, млн т	1041,3	1048,5	1059,8	1075,1	1090,0	1103,4	1117,1	1132,3
Імпорт, млн т	127,9	129,1	130,2	131,0	133,1	134,7	137,4	139,8
Споживання, млн т	1038,6	1060,1	1062,8	1073,7	1087,2	1102,6	1114,7	1130,6
Перехідні запаси, млн т	206,9	195,2	192,2	193,6	196,4	197,2	199,6	201,3
Експорт, млн т	127,9	129,1	130,2	131,0	133,1	134,7	137,4	139,8
Торговий баланс, млн т	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Використання для годівлі тварин, млн т	599,2	614,8	616,1	622,1	635,8	649,2	660,3	671,7
Використання для харчових потреб, млн т	138,3	140,8	143,2	145,8	148,4	150,9	153,6	156,2
Використання для виробництва біопалива, млн т	161,4	160,9	159,6	159,4	157,1	156,3	155,2	156,6
Використання на інші потреби, млн т	93,3	96,0	95,4	97,2	96,7	96,1	95,4	95,4
Залишки, тис т	5,70	5,75	5,81	5,88	5,94	6,00	6,07	6,13
Світова ціна, дол. США/т	163,03	162,95	165,95	169,98	175,88	181,19	182,15	183,88
Прогнозна ціна українського експорту, дол. США/т*	162,51	162,43	165,42	169,44	175,32	180,61	181,57	183,30
Споживання на душу населення, кг/рік	18,41	18,55	18,66	18,81	18,94	19,08	19,23	19,38

*Дані спрогнозовані автором.

На основі аналізу табл. 3 слід відзначити, що виробництво кукурудзи в середньому, за прогнозами ФАО, у світі зростатиме на 1,5 % за рахунок підвищення врожайності даної культури, однак це не дасть змоги повністю забезпечити потреби споживання у 2018–2019 роках, що призведе до зростання ціни на продукцію. Висока ціна на кукурудзу формується переважно за рахунок зростаючого попиту на корми (58,4 %) та сировину для біопалива (14,7 %). У середньому у прогнозованому періоді щороку близько 158,3 млн т кукурудзи перероблятиметься на біоетанол. За прогнозами автора, щороку середня ціна українського експорту кукурудзи зростатиме на 1,7 %.

Наступним важливим напрямом є виробництво та експорт фуражних зернових, що збалансовують зростаючий попит на корми та сировину для виробництва біопалива. Розглянемо фактичні показники кон'юнктури світового ринку фуражних зернових у 2006/17 МР (табл. 4).

4. Фактичні показники кон'юнктури світового ринку фуражних зернових у 2006/17 маркетинговому році [6]

Маркетинговий рік	Виробництво, млн т	Постачання (виробництво+перехідні запаси), млн т	Споживання, млн т	Експорт, млн т	Перехідні запаси, млн т	Співвідношення перехідних запасів до споживання, %	Співвідношення експортних запасів до використання (внутрішнє споживання+експорт), %
2006/07	985,8	1184,2	1012,1	112,4	178,8	16,5	12,7
2007/08	1077,5	1256,2	1070,8	129,2	189,5	17,0	13,1
2008/09	1143,0	1332,5	1095,4	116,2	224,7	19,9	16,5
2009/10	1121,2	1346,0	1115,6	116,8	230,0	19,6	16,3
2010/11	1130,2	1360,1	1153,2	123,9	202,1	17,4	11,2
2011/12	1162,7	1364,8	1155,6	134,5	207,3	17,8	10,9
2012/13	1149,6	1356,9	1165,5	135,1	195,3	15,6	8,1
2013/14	1312,9	1508,3	1253,1	159,8	235,1	18,1	10,4
2014/15	1338,1	1573,2	1301,1	176,6	268,7	20,6	12,6
2015/16	1303,8	1572,5	1307,5	179,6	263,1	19,8	11,3
2016/17	1316,4	1579,4	1326,0	171,5	253,5	18,5	12,1

За даними табл. 4, зростання виробництва фуражних культур відбувається вищими темпами, ніж збільшення виробництва пшениці (основної продовольчої культури), що є індикатором зростання галузі тваринництва у світі та збільшення виробництва біопалива. Зокрема, збільшення перехідних запасів даної продукції впродовж останніх двох років призвело до зменшення ринкової ціни на фуражні зернові. Однак, у майбутньому прогнозується їх збільшення повільнішими темпами, ніж зростання споживання, що дасть змогу підвищувати ринкові ціни на дану продукцію. На основі фактичних показників кон'юнктури ринку фуражних

зернових проведемо аналіз прогнозованих показників (ФАО) серед країн OCED у 2017–2024 роках (табл. 5).

На основі аналізу даних табл. 5, виробництво фуражних зернових зростатиме щорічно на 0,6 %, значною мірою, за рахунок підвищення врожайності в середньому на 0,8 %, за умови, що площа посіву зменшиться з 40245,3 тис. га у 2017 р. до 39536,7 тис. га у 2024 р. Найвищий рівень урожайності планується у 2024 р., коли даний показник становитиме 38,8 ц/га. Зокрема, у прогнозованому періоді в середньому 64,1 % від загального обсягу виробництва даної продукції використовуватиметься для годівлі тварин, на харчові потреби – 5,5 %, витрати на виробництво біопалива становитимуть 1,9 %, інші потреби – 16,5 %. Експорт фуражних зернових в середньому зростатиме на рівні 2,6 %, що дасть змогу підвищувати ціну на дану продукцію. Також підвищення ціни може бути забезпечене за рахунок зниження рівня перехідних запасів, у середньому на 2,2 %.

5. Прогнозовані показники на ринку фуражних зернових серед країн OCED у 2017–2024 роках [6]

	Роки							
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Виробництво, млн т	147,9	147,3	148,0	149,1	150,0	151,2	152,4	153,4
Імпорт, млн т	9,2	9,1	8,8	8,7	8,8	9,1	9,2	9,5
Споживання, млн т	131,7	131,9	131,8	131,8	132,1	132,1	132,2	132,2
Перехідні запаси, млн т	32,4	31,2	30,1	29,2	28,4	28,0	27,7	27,7
Експорт, млн т	25,8	25,7	26,2	27,0	27,5	28,6	29,7	30,8
Торговий баланс, млн т	16,6	16,6	17,4	18,2	18,7	19,6	20,4	21,3
Використання для годівлі тварин, млн т	94,1	94,3	95,0	96,3	96,7	97,2	97,5	97,6
Використання для харчових потреб, млн т	8,2	8,2	8,3	8,3	8,3	8,3	8,3	8,3
Використання для виробництва біопалива, млн т	3,2	3,2	3,3	3,1	2,8	2,5	2,3	2,3
Використання на інші потреби, млн т	26,2	26,1	25,2	24,1	24,3	24,1	24,1	24,0
Залишки, млн т	3,67	3,69	3,72	3,75	3,78	3,82	3,85	3,88
Споживання на душу населення, кг/рік	6,22	6,19	6,16	6,15	6,13	6,12	6,10	6,08

Україна є одним із провідних експортерів зернових культур на світовий ринок, що може забезпечити українським сільськогосподарським підприємствам високі конкурентні переваги та отримання вищих прибутків. Для цього вітчизняним підприємствам слід більш активно використовувати стратегію диверсифікації, що дасть змогу зменшити рівень економічних ризиків та підвищити дохід. Проаналізуємо ринкові позиції найбільших

підприємств-експортерів пшениці та кукурудзи в Україні у 2013–2016 МР (табл. 6).

6. Ранги ринкових позицій найбільших українських підприємств-експортерів пшениці та кукурудзи у 2013-2016 маркетингових роках*

Підприємство	2013/14 МР		2014/15 МР		2015/16 МР	
	пше- ниця	куку- рудза	пше- ниця	куку- рудза	пше- ниця	куку- рудза
ТОВ СП "Нібулон"	1	2	1	2	1	4
ЗАТ "АТ Каргілл"	3	-	2	-	3	-
ТОВ "Гранум Інвест"	-	-	-	5	-	5
ТОВ "Луї Дрейфус Комодитиз Україна Лтд."	2	5	3	-	-	-
ТОВ "Кернел-Трейд"	5	1	4	4	4	1
Vtormetexport	-	-	-	-	5	-
ПП "Гленкор Грейн Україна"	-	-	5	-	-	-
Ukrlandfarming	-	4	-	-	-	3
ТОВ "Нобл Ресорсиз Україна"	-	-	-	3	-	-
ПАТ "ДПЗКУ"	4	3	-	1	2	2

*За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Етапи формування конкурентної стратегії підприємств АПК при реалізації зернових

За даними Мінагрополітики, підприємства АПК України відвантажили 39,415 млн т зерна у 2015/16 МР, що на 13,0 % вище, порівняно з попереднім періодом. За даними міністерства, на топ-10 підприємств-зернотрейдерів припадає 41,5 % від усіх експортних поставок зернових культур [9]. Для підвищення економічної ролі вітчизняних підприємств-експортерів зернових культур автор запропонував етапи формування конкурентної стратегії при реалізації зернових культур (див. рисунок).

У сучасних умовах ведення аграрного бізнесу вітчизняні сільськогосподарські підприємства повинні мати єдину інтегровану політику щодо експорту зернових та продуктів їх переробки, що дасть змогу отримувати вищий рівень цін на вітчизняному і міжнародному ринках та прибутків. Також це дасть змогу сформувати потужний механізм захисту національного зернового виробництва та зернотрейдерства, а також спільно впливати на світову ціну, використовуючи стратегію диверсифікації.

Висновки і перспективи. Виробництво та експорт зернових є пріоритетним напрямом аграрного сектору України, зважаючи на те, що даний напрям сільського господарства забезпечує надходження кожного шостого експортного долара США. Наша країна має стійкі позиції на даних ринках, що може сприяти отриманню додаткових конкурентних переваг у майбутньому. Зокрема, сильним інструментом впливу на світові ціни на зернові є диверсифікація напрямів діяльності, що може сприяти отриманню доданої вартості, додаткових робочих місць та податкових надходжень, а також забезпечити збалансування цін на дану продукцію у різні періоди маркетингового року. Особливу увагу також слід приділяти формуванню перехідних запасів, за допомогою яких сільськогосподарські підприємства можуть впливати на ціну на зернові та отримувати вищий рівень доходу.

Надалі необхідно здійснити дослідження тенденцій зміни ціни при зменшенні та збільшенні експортних поставок зернових українського виробництва на світові ринки та розміру додаткового економічного ефекту для виробників та експортерів.

Список літератури

- 1 . Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
- 2 . Porter M. Competitive strategy: techniques for analyzing industries and competitors / Michael E. Porter. – New York : The Free Press, 1998. – 397 с.
- 3 . Allen R. Linking Strategic Practices and Organizational Performance to Porter's Generic Strategies / R. Allen, M. Helms // Business Process Management. – 2006. – № 12. – С. 433–454. – Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.1108/14637150610678069>
- 4 . Assen's D. Hybrid strategy: Sustainable competitive advantage. [Електронний ресурс] / D. Assen's. – 2010. – Режим доступу : <http://www.daanassen.com/hybrid-strategy-sustainable-competitive-advantage>
5. Саблук П. Т. Основні напрями розвитку високоефективного агропромислового виробництва в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2002. – № 7. – С. 3–13.
6. Food and Agriculture Organization of the United Nations [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.fao.org/home/en>

7. Index Mundi [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=wheat&months=300>

8. Investing.com [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://ru.investing.com/indices/reuters-jefferies-crb-wheat>

9. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>

References

1. State Statistics Committee of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Porter, M. (1998). Competitive strategy: techniques for analyzing industries and competitors [Competitive strategy: techniques for analyzing industries and competitors], The Free Press, New York, USA, 397.
3. Allen, R., Helms, M. (2006). "Linking Strategic Practices and Organizational Performance to Porter's Generic Strategies", Business Process Management, 12 (4), 433–454. Available at: <http://dx.doi.org/10.1108/14637150610678069>.
4. Assen's, D. (2010). Hybrid strategy: Sustainable competitive advantage. [Hybrid strategy: Sustainable competitive advantage]. Available at: <http://www.daanassen.com/hybrid-strategy-sustainable-competitive-advantage>.
5. Sabluk, P. T. (2002). "The main directions of development of highly efficient agricultural production in Ukraine", Ekonomika APK, 7, 3–13.
6. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Available at: <http://www.fao.org/home/en>.
7. Index Mundi. Available at: <http://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=wheat&months=300>.
8. Investing.com. Available at: <http://ru.investing.com/indices/reuters-jefferies-crb-wheat>.
9. Ministry of Agricultural Policy and Food of Ukraine. Available at: <http://minagro.gov.ua>.

ФОРМИРОВАНИЕ КОНКУРЕНТНЫХ СТРАТЕГИЙ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ЗЕРНОВЫХ КУЛЬТУР

П. П. Богачик

Аннотация. Производство и экспорт зерновых являются ключевыми направлениями аграрного сектора экономики Украины (после подсолнечного масла). Наша страна имеет очень сильную позицию на данных рынках. Именно поэтому, сельхозпредприятиям нужно активно использовать это конкурентное преимущество для повышения цены на свою продукцию и получения добавочной стоимости.

Целью исследования является формирование конкурентной стратегии при реализации зерновых культур сельскохозяйственными предприятиями для опережения конкурентов, а также получения рыночных преимуществ. Основным заданием является анализ фактических и прогнозных показателей международных рынков зерновых для формирования конкурентной стратегии сельскохозяйственных предприятий в сбытовой деятельности.

При проведении исследования был использован ряд методов: расчетный и сравнительный – при проведении расчетов на основе

данных ФАО для осуществления анализа и сравнения показателей разных стран, анализ и синтез – при исследовании конъюнктуры на рынках зерновых культур, эконометрические методы – в процессе прогнозирования параметров рынка зерновых.

В результате исследования был выявлен ряд механизмов влияния украинских сельскохозяйственных предприятий на конъюнктуру мирового рынка и формирования цены на зерновые культуры. В следующем исследовании планируется спрогнозировать изменения цены в условиях снижения и увеличения экспорта и запасов продукции.

Ключевые слова: конкурентные стратегии, сельскохозяйственные предприятия, сбытовая деятельность, экспорт, потребление, производство, торговый баланс

FORMATION OF COMPETITIVE STRATEGIES IN SALES CEREAL CROPS

P. P. Bohachyk

Abstract. *After the sunflower oil is one of the key areas of the agricultural sector economy of Ukraine is production and export of cereal crops. Our country has a very strong position in this market. That is why, agricultural enterprises need to actively use this competitive advantage to raise the prices for their products, producing added value.*

The objective of the research is to create a competitive strategy of agricultural enterprises in sales cereal crops for outstripping competitors and getting market advantages. The main task is to analyze the real and forecast economic figures of international markets to formation of competitive strategy of agricultural enterprises of sales activity.

In the research process the following methods were used: calculation and comparative methods – to calculate the economic indicators on the basis of statistics of FAO for in-depth analysis of the author and to compare the economic figures of different countries, analysis and synthesis – to study the situation on the cereals markets, econometric methods – to forecasting the market characteristics.

The result of the research was identified a variety of mechanisms to influence of Ukrainian agricultural enterprises to the world market conditions and pricing of the cereal crops. In the future research will be scheduled to forecast price changes under the conditions of the reduction and the increase exports and ending stocks.

Keywords: *competitive strategies, agricultural enterprises, marketing activity, exports, consumption, production, trade balance*

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

С. Л. БОКОВА, кандидат економічних наук,
доцент кафедри глобальної економіки
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: Lana.ganna@mail.ru

О. В. БОКОВ, кандидат наук з державного управління,
старший науковий співробітник,
завідувач науково-дослідної лабораторії
*Інститут підготовки кадрів Державної
служби зайнятості України*
e-mail: aleksbokov@ukr.net

Анотація. Досліджено проблему забезпечення продовольчої безпеки країн світу, яка є складовою міжнародної безпеки, що особливо актуально в умовах посилення процесів глобалізації. Основна складність у вирішенні цього питання пов'язана з недостатністю продовольства та обмеженістю природних ресурсів, підвищенням цін на продукти харчування на світових ринках при зростанні населення планети стрімкими темпами.

Розглянуто проблеми економічного і технічного розвитку, які нещодавно були актуальними лише для окремих держав, а нині отримують глобальний вимір, тобто більш наполегливо потребують для свого вирішення скоординованих дій усього світового співтовариства. Одним із таких важливих питань є забезпечення продовольством і сільськогосподарською сировиною. Створення основ продовольчої безпеки – це системне завдання, вирішення якого починається зі світового рівня і має доходити до кожної окремої людини.

Україна нарівні з іншими країнами може бути стабілізатором світового продовольчого ринку та джерелом підтримки продовольчої безпеки країн із несприятливими природно-кліматичними умовами ведення сільськогосподарського виробництва.

Передбачено різні сценарії подальшого розвитку глобальної агропродовольчої системи. За одним сценарієм – продовольча допомога країнам, що розвиваються, матиме вирішальне значення. Інший сценарій розвитку передбачає розширення виробничих потужностей та доступ найбідніших країн на ринок продовольства.

Ключові слова: глобалізація, сільськогосподарська продукція, ринок, продовольча безпека

Актуальність. Питання забезпечення продовольчої безпеки країн світу, яка є складовою міжнародної безпеки, набуває особливої актуальності в умовах посилення процесів глобалізації. Особливе загострення

вищеназваного питання пов'язане з недостатністю продовольства та обмеженістю природних ресурсів, підвищенням цін на продукти харчування на світових ринках при зростанні населення планети стрімкими темпами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий вклад у дослідження питання забезпечення продовольчої безпеки як елемента економічної безпеки країни внесли такі вчені, як: О. Г. Білорус, В. І. Власов, Б. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук та інші. У їхніх працях широко висвітлені питання, пов'язані зглобалізацією світової економіки і проблеми забезпечення населення планети продуктами харчування [1–4].

Мета дослідження – аналіз чинників формування продовольчої безпеки країни з урахуванням глобалізаційного впливу.

Матеріали і методи дослідження. У дослідженні було використано такі методи: економіко-статистичні; метод зіставного аналізу; метод експертних оцінок; методи прогностики, а також методи наукової абстракції, аналізу і синтезу.

Результати дослідження та їх обговорення. Наприкінці ХХ століття світова економіка отримує нову якість: важливою формою й одночасно новим етапом інтернаціоналізації господарського життя стає глобалізація. Вона охоплює важливі процеси соціально-економічного розвитку світу, сприяє прискоренню економічного зростання та модернізації. Глобалізація (від лат. *globus* – куля, фр. *global* – всезагальний) – об'єктивний процес формування, організації, функціонування та розвитку принципово нової всесвітньої, глобальної системи на основі поглиблюючого взаємозв'язку і взаємозалежності в усіх сферах міжнародного співтовариства.

Водночас, глобалізація породжує нові суперечності й проблеми у світовій економіці. Ціла низка проблем економічного і технічного розвитку, які нещодавно були актуальними лише для окремих держав, отримують нині глобальний вимір, тобто більш наполегливо потребують для свого вирішення скоординованих дій усього світового співтовариства. Одним із таких важливих питань є забезпечення продовольством і сільськогосподарською сировиною. Створення основ продовольчої безпеки – системне завдання, вирішення якого починається зі світового рівня і має доходити до кожної окремої людини.

Продовольча безпека означає фізичний і економічний доступ всіх людей у будь-який час до безпечного й поживного продовольства, якого достатньо для забезпечення фізіологічних потреб і здорового життя.

За даними Продовольчої і сільськогосподарської організації об'єднаних націй (далі – ФАО), у 2015 р. у світі страждали від голоду понад 805 млн осіб або кожна дев'ята. На сьогодні у 63 державах, що розвиваються, з 1992 до 2015 р. частка голодуючого населення зменшилася вдвічі. У 2014 р. основними донорами цієї програми були США (1,9 млрд дол.), Великобританія (364 млн дол.), Канада (320 млн дол.), ЄС (306 млн дол.), Німеччина (225 млн дол.), Саудівська Аравія (164 млн дол.) [5].

Проте, навіть при збереженні стійкої тенденції зростання обсягів аграрної продукції, що характерно для кінця ХХ і початку ХХІ століття, вирішення продовольчої проблеми залишається неоднозначним. Так, при

збільшенні споживання продовольства у світі зберігаються відмінності за групами країн. У розвинених країнах споживання наближається до нормативу ФАО, удосконалюються його структура і якість. У країнах, що розвиваються, пріоритет надається підвищенню забезпеченості продовольством, якість залишається на другому плані.

Для мільярда людей стандарт нормального харчування не буде досягнений навіть у віддаленій перспективі. Стабільність продовольчого забезпечення та підвищення якості продуктів характерні для індустріальних країн, де досягнуто оптимальне споживання хлібопродуктів та цукру, наближається до нормативу забезпеченість зерном, олією, збільшується в раціоні частка продуктів тваринного походження, а також продуктів, що характеризують національні особливості споживання, які підвищують якість харчування.

Сучасна глобалізаційна модель розвитку світової агропродовольчої системи, заснована на міжнародному поділі праці, не здатна стабільно функціонувати, уникаючи дисбалансів, що пов'язано із суттєвим впливом природно-кліматичного фактору на виробництво та обіг продовольства, специфікою виробничих циклів, нестійкістю та непередбачуваністю продовольчої кон'юнктури. Переваги отримують лише деякі країни світу, деформаційні процеси проявляються у продовольчих кризах та проблемах голоду, які з часом збільшуються у масштабах.

Необхідно кардинально переглянути і створити нову модель розвитку світової агропродовольчої системи, засновану на взаємній координації з використанням глобалізаційних переваг. Розвинені країни світу мають змінити свою продовольчу політику останніх років та програми з інтенсифікації біопалива.

У країнах, що розвиваються, аграрний розвиток має поєднуватися зі стратегією продовольчої безпеки, основними завданнями якої є:

а) забезпечення необхідної кількості продовольства за рахунок власного виробництва, а продовольчу допомогу використовувати лише в надзвичайних ситуаціях;

б) підтримання стабільності продовольчого забезпечення за рахунок скорочення коливань виробництва та врожайності, адекватного управління національними запасами виробництва, розвитку транспортної інфраструктури та системи збуту;

в) забезпечення доступу всіх мешканців до наявного продовольства шляхом політики перерозподілу доходів, збільшення зайнятості та споживання [6, с.152].

Благополучні щодо продовольчого забезпечення країни є стабілізаторами світового продовольчого ринку (таким стабілізатором за наявних природних умов може бути й Україна) та джерелами підтримки продовольчої безпеки країн із несприятливими природно-кліматичними умовами ведення сільськогосподарського виробництва. Так, за висновками Єврокомісії, в Україні є потенціал для збільшення виробництва зерна на 70%. Таким чином, з огляду на величезні ресурсні можливості, Україна

може заявити про себе, як про крупного гравця на світовому продовольчому ринку.

Середньодобовий раціон, згідно з рекомендаціями ФАО, має становити 3000 ккал., в Україні цей показник майже відповідає вимогам. Водночас, в Україні понад 58% населення мали дохід, нижчий від середнього, а понад чверть – нижчий від межі малозабезпеченості. Отже, третина населення знаходилася за межею продовольчої безпеки, а чверть – узагалі недоїдала.

Для поліпшення нинішньої ситуації необхідне гарантування державою пріоритетного розвитку агропромислового комплексу з визначенням сільського господарства базовою галуззю економіки народного господарства. Проведені в агропромисловій сфері реформи поки що не були достатньо ефективними, а з поглибленням диспаритету цін на промислову й сільсько-господарську продукцію продовжувався тривалий спад сільськогосподарського двиробництва.

Якщо розглядати виробництво окремої продукції сільського господарства та продуктів харчування на душу населення, в Україні відсутні позитивні зрушення щодо продукції тваринництва, яка є джерелом необхідних поживних речовин для людини (м'ясо, продукція з незбираного молока, масло тваринне тощо).

Споживання продуктів харчування значної частки населення не досягає мінімальних фізіологічних норм. За нинішніх умов, аграрна політика повинна бути спрямована на стабільне зростання обсягів виробництва, відродження й розвиток внутрішнього та зовнішнього ринків продовольства.

В умовах України основними критеріями забезпечення продовольчої безпеки мають бути:

- ступінь задоволення фізіологічних потреб населення у харчових речовинах та енергії, відповідність раціону харчування людини вимогам мінімального рівня вмісту у продуктах харчування шкідливих для її здоров'я речовин;
- рівень і темпи розвитку галузей вітчизняного агропромислового комплексу, можливість забезпечення їх розширеного виробництва;
- розміри стратегічного продовольчого резерву та оперативних продовольчих запасів для того, щоб здійснити у разі потреби товарні інтервенції [7, с. 24–25].

Шляхи досягнення продовольчої безпеки

У напрямі досягнення продовольчої безпеки необхідно виокремити три її основні складові: підвищення ефективності підприємств АПК; зовнішньоекономічна політика розвитку АПК; державна політика України щодо забезпечення повноцінного харчування населення (див. рисунок), які тісно пов'язані між собою і повинні забезпечити стає зростання рівня суспільного добробуту.

Отже, продовольча безпека країни є важливою складовою економічної безпеки держави. Крім того, національна продовольча безпека є елементом міжнародної продовольчої безпеки.

Висновки і перспективи. Подальший розвиток глобальної агропродовольчої системи пов'язаний з різноманітними сценаріями розвитку, які невід'ємні від питань продовольчої безпеки. За одним сценарієм: у разі поглиблення процесу міжнародного поділу праці у світовому сільському господарстві – продовольча допомога країнам, що розвиваються, матиме вирішальне значення. Проте, у разі здорожчання імпорту продовольства, країни, що розвиваються, зменшують його обсяги, а країни-виробники спрямовують свій експорт у країни, які володіють платоспроможним попитом. У такому разі гостро зростає потреба в продовольчій допомозі, проте кількість зернових, яка спрямовується з цією метою, постійно зменшується. Збереження даної тенденції негативно вплине на стан найбідніших країн, значна частина яких розташована в країнах Азії та Африки південніше Сахари.

За іншим сценарієм розвитку, передбачається розширення виробничих потужностей та доступ найбідніших країн до світового ринку продовольства. Ці країни не повинні розраховувати лише на імпорт та продовольчу допомогу через нестабільність світового агропродовольчого ринку. Для забезпечення продовольчої безпеки необхідно збільшити інвестиції на розвиток сільського господарства.

Список літератури

1. Белорус О. Г. Экономическая система глобализма / О. Г. Белорус. – К., 2003. – 390 с.
2. Власов В. І. Тенденції та проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері / В. І. Власов // Економіка України. – 2006. – № 3 (532). – С. 75–80.
3. Пасхавер Б. Сучасний стан продовольчої безпеки / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 43–50.
4. Саблук П. Т. Экономические основы продовольственной безопасности стран мира / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 21–25.
5. Офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fao.org/home/en/>
6. Ганначенко С. Л. Світовий ринок агропродовольства на сучасному етапі розвитку: висновки (перспективи) для України / С. Л. Ганначенко // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 1. – С. 142–154.
7. Сеперович Н. Продовольча безпека в Україні: стан, проблеми, шляхи вирішення [Електронний ресурс] / Н. Сеперович, О. Шевцов. – Режим доступу : http://www.fem.znau.edu.ua/courses/agr_pol/files/12/ Продовольча безпека України.pdf

References

1. Belorus, O. H. (2003). Ekonomicheskaiia systema globalizma / O. H. Belorus. – K., 390.
2. Vlasov, V. I. (2006). Tendentsii ta problemy globalnykh protsesiv u svitovii prodovolchii sferi / V. I. Vlasov // Ekonomika Ukrainy, 3 (532), 75–80.
3. Paskhaver, B. (2006). Suchasnyi stan prodovolchoi bezpeky / B. Paskhaver // Ekonomika Ukrainy, 4, 43–50.
4. Sabluk, P. T. (2008). Ekonomycheskiye osnovy prodovolstvennoi bezopasnosti stran mira / P. T. Sabluk // Ekonomika APK, 8, 21–25.
5. Ofitsiinyi sait Prodovolchoi ta silskohospodarskoi orhanizatsii OON (FAO) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://fao.org/home/en/>.
6. Hannachenko, S. L. (2010). Svitovyi rynok ahroprodovolstva na suchasnomu etapi rozvytku: vysnovky (perspektyvy) dlia Ukrainy// Ekonomika i prohnozuvannia, 1, 142–154.
7. Seperovych, N., Shevtsov, O. Prodovolcha bezpeka v Ukraini: stan, problemy, shliakhy vyrishennia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://www.fem.znau.edu.ua/courses/agr_pol/files/12/Prodovolcha bezpekaUkrainy.pdf](http://www.fem.znau.edu.ua/courses/agr_pol/files/12/Prodovolcha%20bezpekaUkrainy.pdf).

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ГОСУДАРСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

С. Л. Бокова,
А. В. Боков

Аннотация. *Исследована проблема обеспечения продовольственной безопасности стран мира, которая является составляющей международной безопасности, что особо актуально в условиях усиления процессов глобализации. Основная сложность в решении этого вопроса связана с недостаточностью продовольствия и ограниченностью природных ресурсов, повышением цен на продукты питания на мировых рынках при росте населения планеты стремительными темпами.*

Рассмотрены проблемы экономического и технического развития, которые недавно были актуальными только для отдельных государств, а сегодня приобретают глобальное измерение, то есть более настойчиво требуют для своего решения скоординированных действий всего мирового сообщества. Одним из таких важнейших вопросов является обеспечение продовольствием и сельскохозяйственным сырьем. Создание основ продовольственной безопасности – системная задача, решение которой начинается с мирового уровня и должно доходить до каждого конкретного человека.

Украина наравне с другими странами может быть стабилизатором мирового продовольственного рынка и источником поддержки продовольственной безопасности стран с неблагоприятными природно-климатическими условиями ведения сельскохозяйственного производства.

Предположены различные сценарии дальнейшего развития глобальной агропродовольственной системы. По одному сценарию – продовольственная помощь развивающимся странам будет иметь

решающее значение. Другой сценарий развития предполагает расширение производственных мощностей и доступ беднейших стран на рынок продовольствия.

Ключевые слова: глобализация, сельскохозяйственная продукция, рынок, продовольственная безопасность

FOOD SECURITY IN GLOBALIZATION

S. L. Bokova,
A. V. Bokov

Abstract. *The issues of providing food security in the world, which is part of international security, acquires a specific relevance in terms of strengthening the processes of globalization. The aggravation of such situation due to the lack of food and limited natural resources, rising food prices on world markets and with rapid population growth.*

Globalization gives rise new contradictions and problems in the global economy. There are a lot of issues of economic and technological development, recently were relevant only for individual countries, are now global dimension, that more insistent need for coordinated action solved the world community. One of these important issues is to ensure food and agricultural raw materials. Laying the foundation of food security is a systemic problem, the solution begins with world-class and should be income to every individual.

Safely country regarding food security are the stabilizers of the global food market (such as a stabilizer for the existing environmental conditions can be Ukraine) and sources of support for food security of the adverse climatic conditions of agricultural production.

Further development of the global agro-food system associated with a variety of scenarios that are inseparable from issues of food security. In one scenario, if the process of deepening international division of labor in global agriculture – food aid to developing countries, will be crucial. In another scenario provides for capacity expansion and access of the poorest countries and developing countries, to the food market.

Keywords: globalization, agricultural production, market, food security

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. В. ВЕЛИЧКО, кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства ім. проф. І. Н. Романенка
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: Oksanavel@ukr.net

Анотація. Проаналізовано кількість трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств України та їх використання. Доведено, що зменшення в сільській місцевості частки молоді ще більшою мірою загострює проблему забезпечення сільськогосподарського виробництва кваліфікованими кадрами молодого віку. Досліджено динаміку зміни продуктивності та оплати праці на сільськогосподарських підприємствах України й проведено факторний аналіз продуктивності праці. Проаналізовано вплив продуктивності праці на ефективність сільськогосподарського виробництва на аграрних підприємствах України.

Обґрунтовано, що на ефективності використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств України негативно позначилися: низький рівень оплати праці; дисбаланс попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці; занепад соціальної інфраструктури у сільській місцевості; неефективна державна допомога та незадовільне інформаційне забезпечення щодо працевлаштування. Слід відзначити, що в економічній компоненті демографічної кризи важливу роль відіграє рівень доходів громадян, адже саме від нього залежить основа відтворення населення та майбутній розвиток трудових ресурсів аграрних підприємств.

Ключові слова: трудові ресурси, сільська місцевість, ефективність, використання, сільськогосподарські підприємства

Актуальність. Достатня забезпеченість трудовими ресурсами, їх раціональне використання, високий рівень продуктивності праці мають велике значення для підвищення ефективності функціонування будь-якого підприємства. Це потребує нового підходу до вивчення проблем у використанні трудових ресурсів, оцінки їх ефективності під впливом виробничих та соціально-економічних факторів в умовах глобалізації. До цих проблем передусім належать такі: неефективне використання робочого часу, спад продуктивності праці, низький рівень зайнятості у сільськогосподарському виробництві, плінність персоналу на підприємстві тощо. Оцінка ефективного використання трудових ресурсів набуває останнім часом дедалі більшого значення, тому що робоча сила має вартісну оцінку, економічні й соціальні гарантії праці, з одного боку, і жорсткі умови

трудової діяльності, з іншого, потребують глибоких аналітичних досліджень трудових ресурсів підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема ефективного використання трудових ресурсів достатньо широко розглядається в науковій літературі. Зокрема, у вітчизняній економічній науці цією проблемою займаються такі науковці, як С. І. Бандур, Д. П. Богиня, О. А. Бугуцький, О. А. Грішнова, В. С. Дієсперов, М. І. Долішній, О. Ю. Єрмаков, С. М. Злупко, Г. І. Купалова, В. М. Лич, Е. М. Лібанова, М. Й. Малік, В. Ф. Машенков, Л. І. Михайлова, Т. І. Олійник, В. В. Онікієнко, В. К. Терещенко, К. І. Якуба та інші. Разом з тим, залишаються недостатньо вивченими і потребують поглибленого дослідження багато організаційно-економічних питань щодо оцінки ефективності використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств, оскільки наявні наукові розробки не враховують тенденцію постійних змін в економіці сільського господарства України.

Мета дослідження – наукове обґрунтування теоретико-методичних положень та розробка рекомендацій щодо забезпечення підвищення ефективності використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Матеріали і методи дослідження. Теоретичною і методичною основою є діалектичний метод пізнання, системний підхід і аналіз, фундаментальні положення економічної теорії, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених із проблем формування й ефективного використання трудових ресурсів, закони України, укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України. Інформаційною базою дослідження були статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики України, а також матеріали особистих спостережень автора.

Результати дослідження та їх обговорення. Трудові ресурси є головним ресурсом кожного підприємства, від якості й ефективності використання якого багато в чому залежать результати діяльності підприємства та його конкурентоспроможність. Незалежно від форм власності та системи виробничих відносин трудові ресурси є одним із головних чинників подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва.

В аграрній сфері економіки України в сучасних умовах господарювання особливе місце займають питання забезпечення трудовими ресурсами, а також їх ефективного використання. Це зумовлено тим, що в українському суспільстві останнім часом відбулися істотні зміни, які призвели до вимирання сіл і погіршення якості життя сільських мешканців. Тому стратегічного значення для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств у нестабільних умовах розвитку ринкових відносин набуває людський фактор.

Останніми роками в Україні склалася тенденція прогресуючого зменшення кількості сільського населення, зростання частки населення старшого віку, значного зменшення кількості та частки працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Проблема ускладнюється обмеженими

можливостями забезпечення робочими місцями сільського населення у зв'язку зі скороченням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зниженням інвестиційної привабливості тощо [8].

Важливим чинником та одним із основних елементів, від якого залежать кінцеві результати виробництва в економіці країни, є трудові ресурси. Своєчасне та якісне виконання сільськогосподарських робіт в оптимальні строки, забезпечення стабільних обсягів виробництва продукції залежать переважно від їх наявності.

Трудові ресурси сільськогосподарських підприємств України наведено в табл. 1. Аналіз даних таблиці свідчить, що кількість зайнятих у сільськогосподарському виробництві у 2014 р. становить 425 тис. осіб, що на 93 тис. осіб, або на 17,9% менше, ніж у 2010 р., у тому числі в рослинництві зменшення відбулося на 13,2%, у тваринництві – на 27,4%. Щодо оплати праці, то слід відзначити, що вона у 2015 р. становила 11 044 тис. грн, що на 4237 тис. грн, або на 62,3% більше, порівняно з даними 2010 р., у тому числі в рослинництві збільшення відбулося на 80,1%, у тваринництві – на 31,3%. Середньомісячна зарплата за аналізований період дослідження збільшилася на 97,7%.

1. Трудові ресурси сільськогосподарських підприємств України та їх використання*

Показник	Роки					2014 р. до 2010 р., %
	2010	2011	2012	2013	2014	
Усього зайнятих у с.-г. виробництві, тис. осіб	518	510	485	466	425	82,1
у тому числі:						
у рослинництві	346	349	338	325	301	86,8
у тваринництві	172	160	148	141	125	72,6
Оплата праці всього, тис. грн	6807	9029	11610	9719	11044	162,3
у тому числі:						
у рослинництві	4318	6243	8529	6501	7778	180,1
у тваринництві	2489	2785	3081	3219	3266	131,3
Середньомісячна зарплата, всього, грн	1095	1477	1993	1738	2164	197,7
у тому числі:						
у рослинництві	1039	1489	2105	1668	2156	207,5
у тваринництві	1206	1451	1737	1900	2182	180,9

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Зменшення в сільській місцевості частки молоді ще більшою мірою загострює проблему забезпечення сільськогосподарського виробництва кваліфікованими кадрами молодого віку. Це пов'язано з міграційним рухом населення, а також із такими процесами, як народжуваність і смертність.

Вагомим фактором формування та використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств є дієвий мотиваційний механізм, а його

найбільш важливим складовим елементом – оплата праці [1]. Ефективна робота, віддача й старанність працівника значною мірою залежать від рівня винагороди за його працю. Кожний працівник має бути зацікавлений у результатах своєї праці, тому в господарстві слід передбачити ефективну систему матеріального заохочення і стимулювання працівників сільськогосподарського виробництва.

На стимулювання праці та відтворення трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств негативно впливає не лише низька заробітна плата, а й несвоєчасність її виплати. Низький рівень заробітної плати в аграрному секторі економіки спричинює обезлюднення сіл, деградацію сільських територій і, в остаточному підсумку, ставить під загрозу продовольчу безпеку країни. У сучасних кризових умовах, унаслідок інфляційних процесів, тривалого економічного спаду, значних сум невиклат заробітної плати й зниження рівня зайнятості, заробітна плата вже не виконує властиві їй функції – відтворювальну, регулюючу та стимулюючу.

Таким чином, механізм, який регулює динамічну рівновагу попиту і пропозиції робочої сили на ринку трудових ресурсів сільської місцевості, має передбачати дієві заходи щодо розвитку системи робочих місць і збільшення потреби сільськогосподарських підприємств та організацій у робочій силі, удосконалення системи оплати праці, розширення можливостей населення одержувати додаткові доходи, поліпшення системи соціальної допомоги, дотацій і пільг.

Результати дослідження переконують, що необхідно розробити та впровадити у практику господарювання сучасну систему стимулювання трудової діяльності, яка забезпечить ефективне використання трудових ресурсів з одночасним зростанням їх конкурентоспроможності. Інакше ситуація у сфері оплати праці буде залишатися критичною, неврегульованою, а існуючий розмір доходів працюючих і надалі не сприятиме ефективному використанню трудових ресурсів регіону.

Питання продуктивності праці привертає увагу багатьох учених-економістів. За дослідженням Т. Заяць, засади продуктивного використання трудових ресурсів формуються не тільки через систему регулювання темпів, пропорцій і форм зайнятості, а й через високі кінцеві результати у вигляді соціально прийняттого рівня трудового доходу, задоволеного споживчого попиту населення та підвищення економічного зростання [3].

Досягнутий рівень і темпи зростання продуктивності праці, як вираз її ефективності, значною мірою характеризують ступінь суспільного прогресу і безпосередньо впливають на суспільство в цілому. У підвищенні продуктивності праці відображується рівень розвитку продуктивних сил і досконалість суспільних відносин. Високий рівень продуктивності праці – найважливіший фактор піднесення ефективності суспільного виробництва, основне джерело збільшення національного доходу, який визначає розмір нагромаджень і життєвий рівень працівників.

Найбільш розповсюдженим критерієм оцінки ефективності використання трудових ресурсів в аграрних формуваннях є продуктивність праці. Її рівень значною мірою визначає розподіл і використання трудових

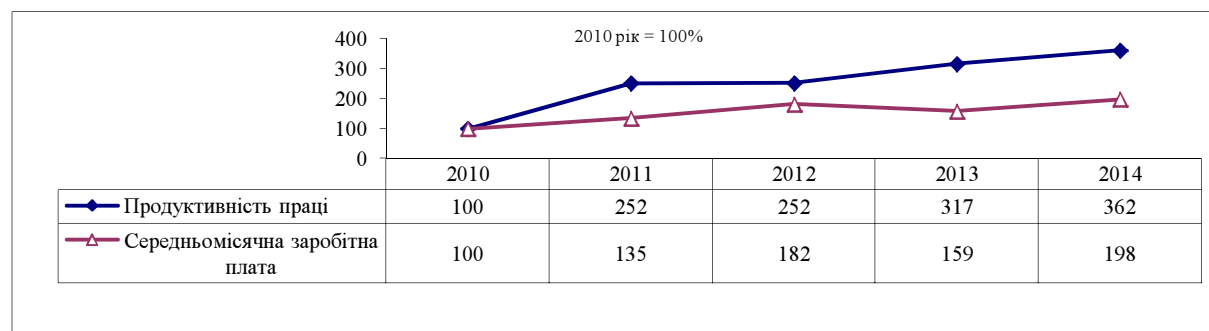
ресурсів підприємств – головного фактора будь-якого виробництва, у тому числі й сільськогосподарського. Динаміку зміни продуктивності і оплати праці на сільськогосподарських підприємствах України наведено в табл. 2 та на рисунку.

2. Динаміка зміни продуктивності і оплати праці на сільськогосподарських підприємствах України*

Показник	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2014 р. у % до 2010 р.
Продуктивність праці, грн	85992	216287	216837	272297	310951	362
у тому числі:						
у рослинництві	71335	230312	214990	288516	325273	456
у тваринництві	115515	185658	221053	234974	276441	239
Середньомісячна заробітна плата, грн.	1095	1477	1993	1738	2164	198
у тому числі:						
у рослинництві	1039	1489	2105	1668	2156	207
у тваринництві	1206	1451	1737	1900	2182	181

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Проведені дослідження свідчать, що продуктивність праці на сільськогосподарських підприємствах у 2014 р. збільшилася у 3,6 раза, порівняно з даними 2010 р., у тому числі в рослинництві збільшення відбулося у 4,6 раза, у тваринництві – у 2,4 раза. Це пояснюється зменшенням кількості працюючих і збільшенням виходу валової продукції. Дані рисунка свідчать, що зі зростанням продуктивності праці підвищується економічна ефективність сільськогосподарського виробництва.

Динаміка зміни продуктивності і оплати праці на сільськогосподарських підприємствах України*

*Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Факторний аналіз продуктивності праці на сільськогосподарських підприємствах України наведено в табл. 3. Важливий напрям аналізу – виявлення частки приросту валової продукції за рахунок зміни продуктивності праці та кількості працівників. Якщо кількість працівників не зростає або знижується, а обсяг випуску продукції збільшується, то це свідчить про те, що

приріст продукції повністю забезпечений за рахунок зростання продуктивності праці. Якщо темпи зростання кількості перевищують темпи зростання обсягу продукції, то це означає, що приріст обсягу продукції забезпечується за рахунок збільшення кількості працівників.

Отже, збільшення обсягу валової продукції у 2014 р. проти 2010 р. на 44 969 млн грн забезпечений за рахунок збільшення продуктивності праці. Через зменшення кількості працівників у 2014 р. проти 2010 р. на 98,5 тис. осіб недоотримано 13 079 млн грн валової продукції.

Важливе значення в підвищенні продуктивності праці має знання і вміння використати всю різноманітність умов, від яких залежить рівень трудових затрат на одиницю виробленої продукції. Слід відзначити, що до джерел зростання продуктивності праці відносять [4–6]:

1. Підвищення під дією праці родючості ґрунту і продуктивності тварин, що позначається на рівні виходу валової продукції з одиниці земельної площі.

2. Економію праці, яка витрачається на даний об'єкт і отримується завдяки технічній озброєності й суспільній організації праці. Резервами підвищення продуктивності праці є зниження технологічної трудомісткості та більш повне використання фонду робочого часу.

3. Факторний аналіз продуктивності праці на сільськогосподарських підприємствах України*

Кількість працівників, тис. осіб		Продуктивність праці, тис. грн		Валова продукція, млн грн			Відхилення, (+, -)		
2010	2014	2010	2014	2010	умовна (кількість працівників 2010 р. та продуктивність 2014 р.)	2014	усього	у т. ч. за рахунок зменшення кількості працівників	за рахунок збільшення продуктивності праці
518,2	425,3	86,0	132,3	44559	36574	132253	87693	-7985	95679

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Відновлення виробництва в агропромисловому комплексі, нарощування обсягів переробки сільськогосподарської продукції в місцях її виробництва, розвитку агросервісу та сфери обслуговування населення дадуть змогу розширити сферу зайнятості на селі, отримати роботу за місцем проживання, забезпечити нею працездатну молодь. Розв'язання цих проблем дасть змогу сформувати повноцінне життєве середовище в сільській місцевості, з метою задоволення економічних і соціальних потреб сільського населення, комплексного розвитку сільських територій. Достаток у кожній сільській оселі, впевненість сільських трудівників у завтрашньому дні,

стабільний динамічний розвиток усіх учасників аграрного сектору має бути головним завданням місцевих органів влади регіону.

Розглянемо залежність ефективності виробництва сільськогосподарських України від землеоснащеності одного працівника у табл. 4.

**4. Залежність ефективності виробництва
на сільськогосподарських підприємствах України від
землеоснащеності одного працівника, 2014 рік***

Показник	Групи господарств за площею с.-г. угідь, що припадає на 1 середньорічного працівника, га					У середньому по Україні
	до 20	21–50	51–100	101–200	>200	
Кількість господарств у групі	1609	2034	2600	1310	602	8155
Площа с.-г. угідь, тис. га	1837	5448	6009	2810	1991	18095
Площа с.-г. угідь на 1 господарство, га	1142	2679	2311	2145	3307	2219
Кількість працюючих, осіб	152696	150568	88584	21443	4012	417303
Кількість працюючих на 1 господарство, осіб	95	74	34	16	7	51
Припадає с.-г. угідь на 1 середньорічного працюючого, га	12	36	68	131	496	43
Площа ріллі, тис. га	1703	5247	5813	2718	1572	17053
Припадає ріллі на 1 господарство, га	1058	2580	2236	2075	2612	2091
Припадає ріллі на 1 працюючого, га	11	35	66	127	392	41
Середньорічна оплата праці 1 працюючого, грн	23744	23499	26717	24907	19151 9	25959
Валова продукція на 1 середньорічного працівника, тис. грн	236	251	362	615	2090	306
Дохід (виручка) на 1 середньорічного працівника, тис. грн	241	322	490	912	2857	383
Прибуток на 1 середньорічного працівника, тис. грн	46,6	59,3	102,8	196,5	818,8	78,3
Рівень рентабельності, %	24,0	22,6	26,6	27,5	40,2	25,7

Примітка: вибірка підприємств з площею угідь більше за 0.

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Аналізуючи дані табл. 4 слід відзначити, що до I групи належить 1609 підприємств, до II – 2034, III – 2600, IV – 1310, V – 602, усього по області у 2014 р. налічувалося 8155 сільськогосподарських підприємств.

Варто відзначити, що підприємства із землеоснащеністю понад 200 га сільськогосподарських угідь на працівника найбільші за площею сільськогосподарських угідь (3307 га сільськогосподарських угідь та 2612 га ріллі). Існує пряма залежність ефективності сільськогосподарського виробництва від землеоснащеності працівників. Так, підприємства V групи мають найвищу продуктивність праці, дохід та прибуток у розрахунку на

працівника, і, відповідно, найвищий рівень рентабельності виробництва – 40,2%.

Багатовіковий досвід свідчить, що найбільший вихід продукції з одиниці земельної площі при найменших затратах на її виробництво забезпечують великі спеціалізовані господарства. Вони мають можливість повніше й ефективніше здійснювати комплексну механізацію, впроваджувати передові технології, раціональніше використовувати основні засоби виробництва, оборотні кошти та трудові ресурси й на цій основі підвищувати продуктивність праці. Розглянемо групування сільськогосподарських підприємств України за землеоснащеністю одного працівника (табл. 5).

5. Групування сільськогосподарських підприємств України за землеоснащеністю одного працівника, 2014 рік*

Продукція	Групи за землеоснащеністю 1 працівника, га (с.-г. угідь)					У середньо- му по Україні
	до 20	21–50	51–100	101–200	>200	
Вироблено валової продукції на 1 працюючого, ц						
Зерно	319	1057	1668	3047	6869	1075
Цукрові буряки	39	127	199	363	764	128
Соняшник	34	147	324	593	1663	181
Молоко	8	36	80	147	380	44
Приріст ВРХ	131	482	368	342	1979	336
Приріст свиней	5	18	15	12	58	13
Витрати на оплату праці на 1 ц продукції, тис. грн						
Зерно	9,64	7,34	5,82	3,77	1,68	6,22
Цукрові буряки	2,35	1,98	0,99	0,46	0,08	1,62
Соняшник	19,2	16,2	14,2	9,3	3,5	13,4
Молоко	1,4	7,7	13,3	39,3	11,8	5,3
Приріст ВРХ	342,6	313,0	273,0	366,3	102,6	322,8
Приріст свиней	96,6	107,1	162,4	107,3	196,5	104,4
Витрати на оплату у структурі собівартості, %						
Зерно	7,8	6,1	4,9	3,2	1,5	5,2
Цукрові буряки	5,6	5,3	2,5	1,3	0,3	4,2
Соняшник	7,9	6,7	5,8	3,8	1,5	5,5
Молоко	0,5	2,7	4,0	14,1	3,6	1,8
Приріст ВРХ	14,9	12,8	11,6	15,1	3,9	13,7
Приріст свиней	6,8	7,3	9,2	6,3	9,6	7,1

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Аналіз розподілу підприємств за землеоснащеністю свідчить про пряму залежність виробництва продукції на одного працівника залежно від землеоснащеності [2]. Найвищий рівень виробництва на одного працівника у групі підприємств із землеоснащеністю понад 200 га. Це підприємства з високим рівнем технічної забезпеченості. Найнижчий рівень оплати праці у структурі виробничої собівартості. Найбільше виробництво продукції на одного працівника.

Проаналізуємо вплив продуктивності праці на ефективність сільськогосподарського виробництва на аграрних підприємствах України у табл. 6.

6. Вплив продуктивності праці на ефективність сільськогосподарського виробництва на аграрних підприємствах України, 2014 рік*

Показник	Вартість валової продукції на 1 середньорічного працівника, грн					У середньому по Україні
	до 100	101–200	201–300	301–500	більше 500	
Кількість господарств у групі	1098	1984	1657	1770	1646	8155
Площа с.-г. угідь, тис. га	946	3901	3890	5327	4031	18095
Площа с.-г. угідь на 1 господарство, га	861	1966	2348	3010	2449	2219
Кількість працюючих, осіб	44452	132099	98080	93712	48960	417303
Кількість працюючих на 1 господарство, осіб	40	67	59	53	30	51
Припадає с.-г. угідь на 1 середньорічного працюючого, га	21	30	40	57	82	43
Площа ріллі, тис. га	757	3494	3747	5157	3899	17053
Припадає ріллі на 1 працюючого, га	17	26	38	55	80	41
Припадає ріллі на 1 господарство, га	689	1761	2262	2913	2369	2091
Валова продукція на 1 га с.-г. угідь, тис. грн	3,0	5,1	6,2	6,7	11,2	7,0
Валова продукція на 1 середньорічного працівника, тис. грн	64	150	244	381	923	306
Валова продукція на 1 грн витрат, грн	0,62	0,76	0,75	0,86	0,99	0,85
Прибуток на 1 га с.-г. угідь, грн	59	838	1533	1770	3457	1805
Прибуток на 1 середньорічного працівника, грн	1264	24756	60823	100626	284653	78261
Прибуток на 1 грн витрат, грн	0,01	0,13	0,19	0,23	0,31	0,22
Рівень рентабельності (збитковості), усього	1,4	15,1	22,3	25,9	36,7	25,7
у тому числі:						
рослинництва	8,4	23,0	27,6	28,5	36,1	29,2
тваринництва	-17,8	-4,7	0,4	14,1	39,0	12,9

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Аналіз даних свідчить, що найнижчий рівень продуктивності праці (господарства І групи) на невеликих підприємствах – у середньому 861 га сільськогосподарських угідь. Ці підприємства мають низький рівень землеоснащеності (21 га сільськогосподарських угідь на працівника) та ефективності виробництва. Чим вищий рівень продуктивності праці, тим кращі показники ефективності (більше валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, на 1 грн витрат, прибутку, рентабельніше виробництво сільськогосподарської продукції). Таким чином, існує пряма залежність оплати праці від продуктивності.

Узагальнення викладеного вище дає підстави для висновку, що процес формування трудових ресурсів аграрних підприємств та ефектив-

не їх використання в умовах ринкових трансформацій має будуватися на принципах активної політики пожвавлення економічної ситуації, розробки заходів щодо збільшення кількості робочих місць і посилення потреби сільськогосподарських підприємств та організацій у робочій силі, удосконалення системи оплати праці, розширення можливостей одержання населенням додаткових доходів, професійної орієнтації та підготовки тощо.

Збереження і розвиток трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств є стратегічним завданням у системі сталого розвитку України. Це зумовлено сучасною складною економічною і соціальною ситуацією на селі внаслідок недостатньої уваги держави до проблем сільського населення й аграрного сектору економіки через незадовільне законодавче забезпечення, вкрай обмеженої державної підтримки облаштування сільських територій; постійної нестачі фінансових ресурсів на сільськогосподарських підприємствах; недостатньо розвиненої інфраструктури аграрного ринку тощо.

Висновки і перспективи. Таким чином, аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств дав змогу виявити проблеми, які необхідно вирішити для усунення перешкод формуванню й ефективному використанню трудових ресурсів. Серед них варто відзначити: недосконалість організації праці в галузях сільськогосподарського виробництва; наявність на робочих місцях небезпечних виробничих факторів, які становлять загрозу життю і здоров'ю працівників підприємств; несправедлива оцінка праці; неврахування в її оплаті рівня кваліфікації, важкості та шкідливості; наявність трудових конфліктів із питань заробітної плати, умов та організації праці; обмежений соціальний захист працівників за рахунок господарства; обмежені можливості у здобутті нових навичок, знань, умінь за фахом через систему підвищення кваліфікації для ознайомлення із сучасними, ефективними методами роботи, техніки і технології; низький рівень продуктивності праці; недостатня участь працівників у прийнятті управлінських рішень сільськогосподарських підприємств; незорієнтованість працівників на підвищення рівня корпоративної, правової й економічної культури; відсутність матеріальних можливостей для медичного обслуговування, відпочинку, здобуття вищої освіти працівниками та їхніми дітьми.

Список літератури

1. Гривківська О. В. Проблеми мотивації праці управлінського персоналу / О. В. Гривківська, Ж. В. Соловійова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 9 (87). – С. 86–91.
2. Єрмаков О. Ю. Розвиток орендних земельних відносин сільськогосподарських підприємств : монографія / О. Ю. Єрмаков, Л. В. Богач. – К., 2013. – 224 с.
3. Заяць Т. Продуктивність людських ресурсів України та регіональні можливості її забезпечення / Т. Заяць // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 3. – С. 25–29.
4. Ільч Л. М. Ефективність відтворення трудового потенціалу України : монографія / Л. М. Ільч. – К. : Енергія плюс, 2007. – 212 с.

5. Перебийніс В. І. Управління використанням трудових ресурсів на підприємствах : монографія / В. І. Перебийніс, Т. П. Житник. – Полтава : ПУСКУ, 2008. – 332 с.

6. Решитько Т. В. Безробіття в сільській місцевості // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. Вип.7 ч. 3 – Кіровоград : КНТУ, 2005. – С. 226–230.

7. Сільське господарство України 2014 : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України. 2015. – 368 с.

8. Шпак Н. А. Розвиток людського потенціалу, як фактор економічного зростання / Н. А. Шпак // Вісник Чернігівського державного технологічного університету, серія «Економічні науки». – № 2 (58). – 2012. – С. 275–280.

References

1. Hryvkivska, A. V. (2008). Problemu motuvatsii upravlinskogo personalu [Motivation problems of management personnel]. Actual problems of economics, 9 (87), 86–91.

2. Yermakov, O. Y., Bogach L. V. (2013). Rozvitok orendnuh zemel'nuh vidnosun sil'c'kogospodars'kuh pidpruyemstv [Development of land relations lease at farms]. Kiev, Ukraine: Komprint, 224.

3. Zajac, T. (2004). Produktivnist lyudskuh resursiv Ukrainu ta regionalni mozhlivosti ii zabezpechenn'ya [Productivity of human resources Ukraine and regional opportunities to provide it], 3, 25–29.

4. Illich, L. M. (2007). Efectuvnist vidtvorennya trudovogo potencialu Ukrainu [Efficiency reproduction of labor potential of Ukraine]. Kiev, Ukraine: Komprint, 212.

5. Perebuynis, V. I., Zhutnuk, T. P.(2008). Upravlinnya vukorustannya trudovuh resursiv na pidpruemstvi [Management of human resources at enterprises]. Poltava, Ukraine: RVTs Start, 332.

6. Reshytko, T. V. (2005). Bezrobittya v silskliy miscevoli [Unemployment in rural areas]. Scientific works of Kirovograd National Technical University, 7\3, 226–230.

7. Statustuchnuy zbirnyuk Ukrainu 2014 [Farming of Ukraine 2014 Statistics] (2014). Statistics Service of Ukraine, 368.

8. Shpak, N. A. (2012). Rozvutok lyudskogo potencialy yak factor ekonomichnogo zrostannya [The development of human potential as a factor of economic growth]. Journal of Chernihiv State Technological University, 2 (58), 275–280.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

О. В. Величко

Аннотация. Проанализирована численность трудовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий Украины и их использования. Доказано, что уменьшение в сельской местности части молодежи еще в большей степени заостряет проблему обеспечения сельскохозяйственного производства квалифицированными кадрами молодого возраста. Исследована динамика изменения производительности и оплаты труда на сельскохозяйственных предприятиях Украины, проведен факторный анализ производительности труда. Проанализировано влияние производительности труда на эффективность сельскохозяйственного производства на аграрных предприятиях Украины.

Обосновано, что на эффективности использования трудовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий Украины негативно отразились: низкий уровень оплаты труда; дисбаланс спроса и предложения рабочей силы на рынке труда; упадок социальной инфраструктуры в сельской местности; неэффективная государственная помощь и неудовлетворительное информационное обеспечение трудоустройства. Следует отметить, что в экономической компоненте демографического кризиса важную роль играет уровень доходов граждан, ведь именно от него зависит основа воссоздания населения и будущее развитие трудовых ресурсов аграрных предприятий.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, сельская местность, эффективность, использование, сельскохозяйственные предприятия

ECONOMIC EVALUATION OF LABOR RESOURCES USING AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

O. V. Velichko

Abstract. *The author has analyzed the number of labor at agricultural enterprises of Ukraine and its using in the article. The author has proved that the reduction in rural areas the proportion of young people even more exacerbates the problem of agricultural production by qualified young staff. Dynamics of changes in productivity and wages in the agricultural enterprises of Ukraine is researched. A factor analysis of labor productivity at agricultural enterprises of Ukraine has been made. The productivity influencing on the efficiency of agricultural production at agricultural enterprises of Ukraine has been analyzed.*

The author has proved that the efficiency of human resources at agricultural enterprises in Ukraine is negatively affected by low pay; imbalance of demand and supply of labor in the labor market; decay of social infrastructure at rural areas; inefficient state aid and poor information provision about employment. It should be noted that in the economic component of the demographic crisis the important role is played by the level of income, because it depends on the basis of population reproduction and future workforce development of agricultural enterprises.

Keywords: *human resources, rural areas, efficiency, using, agricultural enterprises*

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Б. В. ВИШНІВСЬКА,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри менеджменту інноваційної діяльності

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

e-mail: dana-vishnevskaya@rambler.ru

Анотація. Розглянуто стан інноваційного розвитку національної економіки України. Проаналізовано обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт. Зроблено висновок про те, що інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить нині 12–14%, що менше в 3–4 рази, ніж у країнах з інноваційно розвинутою економікою. Руйнівню вплинула на розвиток наукової сфери некомпетентна державна політика проведення ринкових реформ

Проаналізовано рівень інноваційної активності та джерела фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Встановлено, що за період 2000–2015 років витрати промислових підприємств на інноваційну діяльність зросли більше, ніж у 7,8 рази, витрати на дослідження і розробки – у 7,6 рази, витрати на придбання нових технологій – майже в 6 разів.

Виявлено основні перешкоди, що гальмують перехід України до інноваційної моделі розвитку.

Зроблено висновок про те, що інтенсивний розвиток інноваційної діяльності в сучасних умовах забезпечує основу стійкого економічного зростання, що надає можливість стверджувати про інноваційний тип розвитку економіки на відміну від застійного, еволюційного, екстенсивного. Курс на інноваційний розвиток в Україні визначає перехід економіки до нового якісного стану.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, джерела фінансування, інноваційна активність, науково-технічний потенціал, нові технології, наукоємність*

Актуальність. Розвинені країни прагнуть досягти підвищення продуктивності та посилення конкурентоспроможності на світовому ринку високотехнологічної продукції, стабільного довгострокового економічного розвитку. Рушійну силу економічного зростання вони вбачають у використанні й удосконаленні передових технологій, а стабільність економічної динаміки намагаються забезпечити через управління інноваційними процесами, генерування та широке впровадження інновацій.

Тому Україна повинна обрати шлях широкого впровадження інновацій та побудови конкурентоспроможної держави. Підвищення конкурентоспроможності України можливе лише за умов формування нових механізмів інноваційного розвитку та технологічного удосконалення національної економіки. Тому для правильного вибору орієнтирів та пріоритетів розвитку національної економіки потрібно детально вивчити проблеми, які існують у цій сфері, та розробити комплексну державну інноваційну стратегію, що дасть змогу здійснити інноваційний прорив на користь високотехнологічної конкурентоспроможної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення теоретичних і практичних основ інноваційного розвитку присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців: С. Г. Бабенко [10], Я. Б. Базилюка [10], А. С. Гальчинського [3], М. В. Гамана [4], В. М. Гееця [5], В. П. Семиноженко [5], Л. І. Федулової [6], І. Стефанів [9] та ін. Проте, ця проблема потребує детальнішого вивчення, особливо у контексті активної розробки та обговорення національної інноваційної стратегії на 2010–2020 роки.

Мета дослідження – визначення основних проблем інноваційної сфери української економіки та обґрунтування необхідності створення національної інноваційної стратегії.

Результати дослідження та їх обговорення. У сучасних умовах розвитку економіки країни особливо важливим є її науково-технічне зростання та структурне перетворення, яке створює нові можливості й перспективи для виробництва, дає підприємствам змогу отримати конкурентні переваги на внутрішньому та світовому ринках.

Саме тому, інновації повинні стати визначним чинником розвитку всіх галузей економіки країни, забезпечити ефективне функціонування суб'єктів господарювання, стати домінуючим аспектом інтенсивного нарощення обсягів виробництва та зниження витрат [8, с. 69].

Інноваційна діяльність є складним процесом трансформації ново-отриманих ідей та знань в об'єкт економічних відносин. Такий процес становить складну багаторівневу систему економічних відносин щодо “уречевлення” знань, якій властиві специфічні взаємозв'язки й закономірності. З огляду на значну (часом визначальну) роль, яку інноваційні процеси відіграють в сучасній економіці, визначення та врахування цих особливостей є неодмінною умовою забезпечення ефективності економічної стратегії держави [6, с. 123].

Закон України “Про інноваційну діяльність” трактує інновації як “ново-створені (застосовані) і (або) удосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери” [1].

Відповідно, інноваційним, згідно із Законом, визнається продукт, який є реалізацією об'єкта інтелектуальної власності, на який виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або

реалізацією (впровадженням) відкриттів, який підвищує вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень, який в Україні вироблений вперше” [1, 2].

Сучасний стан наукової сфери України зумовлений довгостроковим негативним впливом загальноекономічних проблем, пов'язаних зі структурною деформованістю економіки країни, домінуванням у ній низькотехнологічних галузей і укладів, виробництв продукції з низьким рівнем доданої вартості, які об'єктивно малосприйнятливі до сучасних наукових досягнень (табл. 1).

1. Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт

Роки	Всього, у фактичних цінах	У тому числі				Питома вага обсягу виконаних наукових і науково- технічних робіт у ВВП
		фундамен- тальні дослі- дження	прикладні дослі- дження	розробки	науково- технічні послуги	
	млн. грн.					%
2000	1978,4	266,6	436,7	1106,3	168,8	1,16
2001	2275,0	353,3	304,9	1317,2	299,6	1,11
2002	2496,8	424,9	343,6	1386,6	341,7	1,11
2003	3319,8	491,2	429,8	1900,2	498,6	1,24
2004	4112,4	629,7	573,7	2214,0	695,0	1,19
2005	4818,6	902,1	708,9	2406,9	800,7	1,09
2006	5354,6	1141,0	841,5	2741,6	630,5	0,98
2007	6700,7	1504,0	1132,6	3303,1	761,0	0,93
2008	8538,9	1927,4	1545,7	4088,2	977,7	0,90
2009	8653,7	1916,6	1412,0	4215,9	1109,2	0,95
2010	9867,1	2188,4	1617,1	5037,0	1024,6	0,90
2011	10349,9	2205,8	1866,7	4985,9	1291,5	0,79
2012	11252,7	2621,9	2057,7	5369,9	1203,2	0,80
2013	11781,1	2695,5	2087,8	5772,8	1225,1	0,80
2014*	10950,7	2475,2	1910,2	5341,5	1223,8	0,69
2015*	12611,0	2465,6	2271,3	6523,0	1351,1	0,64

*Дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Наукові та науково-технічні роботи в Україні виконують близько 1500 організацій. Зростання їх кількості спостерігалось до 1998 р., після чого вона дещо зменшилася. Достатньо показовими є зрушення у структурі даного сектору. Зростає кількість науково-дослідних організацій та вищих навчальних закладів і, навпаки, зменшується кількість конструкторських організацій, дослідних заводів, проектних і проектно-пошукових організацій, науково-дослідних та конструкторських підрозділів на

промислових підприємствах. Безперечно, це негативно позначається на можливостях матеріалізації наукових розробок, свідчить про погіршення готовності наукового сектору до супроводу інновації протягом усього її життєвого циклу [6, с. 89].

Руйнівню вплинула на розвиток наукової сфери некомпетентна державна політика проведення ринкових реформ (приватизація, трансформація бюджетної, податкової, кредитної та інших фінансово-економічних систем) фактично без урахування науково-технологічного фактору та його впливу на ефективність і конкурентоспроможність вітчизняної економіки. У відношенні до науки здійснювалась безперспективна політика «виживання» існуючого науково-технічного потенціалу замість його оновлення та якісного поліпшення для приведення у відповідність з потребами ринкової економіки [5, с. 116].

Аналіз сучасних економічних умов функціонування народногосподарського комплексу свідчить, що рівень ефективності діяльності практично кожного підприємства значною мірою залежить від здатності та бажання управлінського персоналу цілеспрямовано й систематично впроваджувати новаторства з метою пошуку та розкриття додаткових внутрішніх резервів підприємства, пошуку й освоєння нових ринків збуту продукції, а також переходу до нових сучасних організаційних форм і методів виробництва. Це передбачає особливий стиль ведення господарської діяльності, в основу якого покладено орієнтацію на систематичну та цілеспрямовану інноваційну діяльність [10, с. 207].

Інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить на сьогодні 12–14%, що менше в 3–4 рази, ніж у країнах із інноваційно розвиненою економікою. Наукоємність промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3%, що на порядок менше від світового рівня. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю обладнання, тоді як на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на проведення НДДКР витрати на порядок менші. Майже половина з інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення в інтересах свого виробництва наукових досліджень (табл. 2).

Проаналізувавши наведені дані, можна дійти висновку, що за період 2000–2015 років витрати промислових підприємств на інноваційну діяльність зросли більше, ніж у 7,8 раза, витрати на дослідження і розробки – у 7,6 раза, витрати на придбання нових технологій – майже в 6 разів і т. д.

Таке становище зумовлене як браком коштів, так і відсутністю останніми роками дійової державної системи стимулювання інноваційної діяльності, зачатки якої були поступово скасовані щорічними в останні 5 років поправками до відповідних бюджетних та інших законів.

Проте низький рівень наукоємності вітчизняного виробництва визначається не тільки дефіцитом грошей або браком стимулів і пільг. Фундаментальне значення має структура економіки. В українській економіці домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно належать до

малонаукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1%; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2%. У цілому в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно, майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1%.

2. Інноваційна активність підприємств України

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
			дослідження й розробки ¹	у тому числі		прид-баня інших зов-нішніх знань ²	підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	придбання машин, обладнання та програ-много забезпечення ⁴	Інші витрати
				внутрішні НДР	зов-нішні НДР				
	%	млн. грн.							
2000	18,0	1760,1	266,2	X	X	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	X	X	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	X	X	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	X	X	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	13,7	4534,6	445,3	X	X	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	X	X	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	X	X	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10821,0	986,4	793,5	192,9	328,4	X	7441,3	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	X	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	X	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	1196,3	965,2	231,1	47,0	X	8051,8	2185,5
2013	16,8	9562,6	1638,5	1312,1	326,4	87,0	X	5546,3	2290,9
2014 ⁵	16,1	7695,9	1754,6	1221,5	533,1	47,2	X	5115,3	778,8
2015 ⁵	17,3 ⁶	13813,7	2039,5	1834,1	205,4	84,9	X	11141,3	548,0

¹ з 2007 року сума внутрішніх та зовнішніх НДР;

² до 2007 року придбання нових технологій;

³ з 2007 року показник віднесено до інших витрат;

⁴ до 2007 року придбання машин та обладнання, пов'язані з упровадженням інновацій;

⁵ дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції;

⁶ починаючи з 2015 р., звіт подають юридичні особи видів економічної діяльності промисловості з кількістю 50 осіб та більше.

Ключовою характеристикою інноваційності країни, її готовності до побудови постіндустріального суспільства є рівень фінансування науки та науково-технічних розробок.

Аналізуючи структуру джерел фінансування технологічних інновацій (табл. 3), можна зробити висновки, що у 2007–2015 роках підприємства спрямовували від 60,5% до 79,6% фінансових ресурсів на інноваційний розвиток із власних джерел, а частку держави в цьому процесі було зведено до мінімуму.

3. Структура фінансового забезпечення інноваційної діяльності України впродовж 2007–2015 років, %

Роки	У тому числі коштом			
	Власним	Державного бюджету	Іноземних інвесторів	Інших джерел
2007	79,6	0,4	7,6	12,4
2008	83,9	2,8	3,0	10,3
2009	71,1	1,5	8,8	19,6
2010	70,2	3,1	4,2	22,5
2011	77,2	1,4	2,5	18,9
2012	87,7	0,5	2,8	9,0
2013	84,5	1,9	2,9	10,7
2014	73,7	1,3	3,0	22,0
2015	60,5	2,8	1,0	35,7

Підприємства почали більше користуватися кредитами (враховуються у статті «інші джерела»), але ця практика майже припинилася у зв'язку зі світовою фінансовою кризою наприкінці 2008 року. Можливість використовувати зовнішні фінансові ресурси мала позитивний вплив на загальний рівень інноваційних витрат в Україні.

Крім того, останніми роками спостерігаються негативні тенденції в дослідницькій діяльності. Так, за останні 5 років кількість поданих заявок на винаходи за національною процедурою від вітчизняних заявників зменшилася на 31%. Найсуттєвіше зниження кількості поданих заявок, порівняно з попереднім роком (на 18%), мало місце у 2008 р. унаслідок збільшення діючих ставок зборів за патентування винаходів і корисних моделей, які, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1148 (постанова набрала чинності 16 травня 2008 р.), збільшені до 35 разів [7, с. 148].

Існують неврегульовані питання комерціалізації винаходів, які б враховували інтереси як їх творців, так і організацій, що впроваджують ці винаходи. Так, обсяги нематеріальних активів не перевищують 1,5% вартості основних засобів, що значно нижче від європейських країн, де їх частка становить 50–80%.

Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на світовому ринку. Основною ознакою сучасного розкладу сил у світі є суттєвий відрив країн-лідерів, що створюють “інноваційний анклав” у світі,

від менш потужних країн, які змушені повністю залежати від позиції “активних гравців”. У країнах, що належать до інноваційних лідерів, спостерігається висока концентрація найбільш рентабельних видів бізнесу (із найбільшим вмістом доданої вартості в ціні продукту), переважно високотехнологічна структура національного виробництва, винесення за межі власної країни промислово-технологічного циклу виробництва, які є екологоємними, ресурсоємними тощо, зосередження найбільших фінансових потоків. Незважаючи на те, що між цими країнами спостерігається жорстка конкуренція за високорентабельні види діяльності, у випадках виникнення спільної загрози існуванню чинної соціально-економічної моделі, вони об’єднують свої зусилля для реалізації спільної політики щодо джерел цієї загрози [9, с. 89].

Досвід розвинених країн світу, які досягли високого рівня інтелектуалізації виробництва, свідчить на користь розумної, виваженої та якомога ефективнішої політики держави у сфері регулювання, управління та підтримки діяльності підприємств і компаній, що працюють в інноваційному напрямі розвитку економіки України.

Висновки і перспективи. Інтенсивний розвиток інноваційної діяльності в сучасних умовах забезпечує основу стійкого економічного зростання, що надає можливість стверджувати про інноваційний тип розвитку економіки на відміну від застійного, еволюційного, екстенсивного. Курс на інноваційний розвиток в Україні визначає перехід економіки до нового якісного стану. Він супроводжується активізацією інноваційної діяльності, що дає змогу реорганізувати економіку на основі розвитку наукомістких виробництв, впровадження у виробництво прогресивних високотехнологічних процесів, розробки і випуску нової конкурентоспроможної продукції.

Список літератури

1. Про інноваційну діяльність : закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15> 11
2. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу / А. С. Гальчинський. – К. : Укр. пропілеї, 2001. – 320 с.
4. Гаман М. В. Державне регулювання інноваційного розвитку України / М. В. Гаман. – К. : НАДУ. – 2005. – 386 с.
5. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України. / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
6. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / [під. ред. Л. І. Федулової]. – К. : Основа, 2005. – 552 с.
7. Кобринчук В. В. Джерела фінансового забезпечення інноваційних програм та проектів / В. В. Кобринчук // Проблемы и перспективы становления финансовой системы Украины : м-ли X Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. – Севастополь : СевНТУ, 2007. – С. 147–149.
8. Орлюк О. П. Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні / О. П. Орлюк // Наука та інновації. – 2008. – Т. 4, № 1. – С. 68–73.
9. Стефанів І. Інноваційна політика держави / І. Стефанів // Світ фінансів. – 2008. – № 3 (16). – С. 87–93.

10. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) „Шляхом європейської інтеграції” / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, С. Г. Бабенко [та ін.]. – К. : Держкомстат України, 2004. – 416 с.

References

1. Zakon Ukrainy "Pro innovatsiinu diialnist" [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15> 11.
2. Zakon Ukrainy «Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Halchynskiy, A. S. (2001). Superechnosti reform: u konteksti tsyvilizatsiinoho protsesu / A. S. Halchynskiy. – K. : Ukr. propileyi, 320.
4. Haman, M. V. (2005). Derzhavne rehuliuвання innovatsiinoho rozvytku Ukrainy / M.V. Haman. – K.: Vydavnytstvo NADU, 386.
5. Heiets, V. M. (2006). Innovatsiini perspektyvy Ukrainy / V. M. Heiets, V. P. Semynozhenko. – Kharkiv: Konstanta, 272.
6. Innovatsiyni rozvytok ekonomiky: model, systema upravlinnia, derzhavna polityka (2005) / [za red. L. I. Fedulovoi]. – K. : Osnova, 552.
7. Kobrynychuk, V. V. (2007). Dzhherela finansovoho zabezpechennia innovatsiinykh prohram ta proektiv / V. V. Kobrynychuk // Problemy y perspektyvy stanovleniia fynansovoi systemy Ukrayny : mat. Kh Vseukr. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh. – Sevastopol : Vyd-vo SevNTU, 147–149.
8. Orliuk, O. P. (2008). Zakonodavche zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini / O. P. Orliuk // Nauka ta innovatsii, 4, 1, 68–73.
9. Stefaniv, I. (2008). Innovatsiina polityka derzhavy / I. Stefaniv // Svit finansiv, 3 (16), 87–93.
10. Stratehiia ekonomichnogo i sotsialnogo rozvytku Ukrainy (2004–2015 roky) „Shliakhom yevropeiskoi intehtatsii” (2004) / A. S. Halchynskiy, V. M. Heiets, S. H. Babenko [et al.]. – K. : Derzhkomstat Ukrainy, 416.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ УКРАИНЫ

Б. В. Вишневская

Аннотация. Рассмотрено состояние инновационного развития национальной экономики Украины. Проанализирован объем выполненных научных и научно-технических работ. Сделан вывод о том, что инновационные процессы в экономике не получили значительных масштабов, количество предприятий, внедряющих инновации, уменьшается с каждым годом и составляет сейчас 12–14%, что меньше в 3–4 раза, чем в странах с инновационно развитой экономикой. Разрушительно повлияла на развитие научной сферы некомпетентная государственная политика проведения рыночных реформ.

Проанализирован уровень инновационной активности и источники финансирования инновационной деятельности отечественных предприятий. Установлено, что за период 2000–2015 годов расходы промышленных предприятий на инновационную деятельность выросли больше, чем в 7,8 раза, расходы на исследования и разработки – в 7,6 раза, расходы на приобретение новых технологий – почти в 6 раз.

Выявлены основные препятствия, тормозящие переход Украины к инновационной модели развития.

Сделан вывод о том, что интенсивное развитие инновационной деятельности в современных условиях обеспечивает основу устойчивого экономического роста, позволяет утверждать об инновационном типе развития экономики в отличие от застойного, эволюционного, экстенсивного. Курс на инновационное развитие в Украине определяет переход экономики к новому качественному состоянию.

Ключевые слова: *инновационное развитие, источники финансирования, инновационная активность, научно-технический потенциал, новые технологии, наукоемкость*

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE

B. V. Vyshnivska

The article reviews the state innovation development of the national economy of Ukraine. Analyzed the volume of scientific and technical work. The conclusion that the innovation processes in the economy gained significant size, number of enterprises implementing innovation reduced every year and now stands at 12–14%, which is 3–4 times less than in countries with developed economies innovation. The devastating impact on the development of scientific sphere incompetent government policies of market reforms.

The level of innovation activity and funding innovation of domestic enterprises. It was established that during the period 2000–2015. Costs of industrial enterprises innovation grew more than 7.8 times the cost of research and development – in 7,6 times, the cost of acquiring new technologies – almost 6 times.

The basic obstacles that hinder Ukraine's transition to an innovative model of development.

The conclusion that the intensive development of innovative activity in modern conditions provides the basis for sustainable economic growth that provides the ability to adopt innovative type of economy as opposed to stagnation, evolutionary, extensive. The policy of innovative development in Ukraine determines the transition of the economy to a new qualitative state.

Keywords: *innovation development, funding, innovation activity, scientific and technical potential, new technologies, research intensity*

**ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІННЯ РАЦІОНАЛЬНИМ ВИКОРИСТАННЯМ
ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Л. Р. ВОЛЯК, кандидат економічних наук,
асистент кафедри статистики та економічного аналізу
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: voliaklr@gmail.com

Анотація. *Управління раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу потребує повної та достовірної релевантної інформації про його компоненти. На основі анкетного опитування респондентів Тернопільської області виявлено ряд недоліків щодо облікового відображення природних ресурсів. Серед них – як складність отримання інформації щодо водних та повітряно-кліматичних ресурсів, так і слаборозвинений в інформаційному аспекті бухгалтерський облік якісних параметрів природних ресурсів, що не дає змоги відстежувати вплив господарської діяльності на стан і формування асиміляційного (відтворюваного) потенціалу. У зв'язку з цим, запропоновано формування інтегрованої обліково-аналітичної системи, яка б забезпечувала синтез усіх інформаційних потоків для задоволення потреб внутрішніх і зовнішніх користувачів з метою ефективного управління раціональним використанням і відтворенням природно-ресурсного потенціалу.*

Ключові слова: *природно-ресурсний потенціал, обліково-інформаційне забезпечення, раціональне використання, управління, облік*

Актуальність. Орієнтація суб'єктів господарювання на максимізацію прибутків спричинює дисбаланс між економічними та екологічними цілями, що проявляється у зниженні екологічної стійкості природно-ресурсного потенціалу, обмеженні його асиміляційних можливостей відтворення та зменшення біологічного різноманіття. Як свідчить практика підприємництва, у сучасних умовах ефективність управління раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу значною мірою залежить від якісного, своєчасного та достатнього інформаційного забезпечення щодо наявності ресурсів, фінансового стану, результатів роботи, фактичного обсягу витрат на виробництво продукції, обсягів реалізації тощо. Тому пріоритетного значення набувають питання створення ефективної обліково-аналітичної системи й управління її релевантними інформаційними потоками в загальній системі управління раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню формування обліково-інформаційного забезпечення управління присвячені

праці багатьох вітчизняних науковців, серед яких слід виокремити Ф. Ф. Бутинця, С. Ф. Голова, В. М. Жука, Є. В. Калюгу, Г. Г. Кірейцева, М. М. Коцупатрого, П. Т. Саблука, В. К. Савчука, Л. К. Сука, Л. В. Чижевську, Н. П. Шморгун.

Дослідженню відображення екологічних питань у бухгалтерському обліку підприємств та економіці країни приділяли увагу О. В. Вороновська, І. В. Жиглей, І. В. Замула, Г. В. Кірейцева, Т. О. Кірсанова, Ю. В. Кулій-Дем'янюк, Н. М. Малюга та інші дослідники. Серед зарубіжних учених, які досліджували питання бухгалтерського відображення й аналітичної оцінки формування та використання природно-ресурсного потенціалу, слід виокремити Р. Брістона, М. Ван Бреда, Т. Вілкінсона, Ч. Гаррісона, М. Метьюса, Г. Мюллера, Я. Соколова, Р. Петерсона, Е. Робінсона й інших економістів.

Результати аналізу різних точок зору з досліджуваної проблематики підтверджують, що, незважаючи на існуючі наукові розробки, питання обліково-інформаційних засад управління раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств опрацьовано недостатньо, що потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження – оцінка обліково-інформаційного забезпечення управління раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу та рекомендації щодо його вдосконалення.

Матеріали і методи дослідження. Для досягнення мети використано системно-функціональний підхід та конкретно наукові методи, зокрема абстрактно-логічний метод під час окреслення мети дослідження, логіко-аналітичний підхід – під час дослідження сучасної системи обліково-аналітичного забезпечення управління, метод експертних оцінок при аналізі відповідей респондентів.

Результати дослідження та їх обговорення. Значну частку антропогенного навантаження на природу здійснює сільськогосподарське виробництво. Головною причиною такого становища є низькоефективні механізми екологічного управління суб'єктами господарювання, переважно заснованих на жорстких адміністративних методах. У складній системі «природа – держава – суспільство (людина)» необхідне вдосконалення функцій управління та засобів реалізації, які передбачали б не лише централізований адміністративний вплив держави, але й формування адекватних ринкових умов для виникнення, підтримки та розвитку процесів саморегуляції й свідомої соціально-екологічної відповідальності.

Запровадження системи управління раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу повинно ґрунтуватися на повній і достовірній релевантній інформації про його компоненти. З цією метою ми провели експертне опитування керівників, спеціалістів та менеджерів сільськогосподарських підприємств Тернопільської області щодо оцінки екологічних аспектів діяльності сільськогосподарських підприємств. Основними питаннями були оцінка стану обліково-аналітичного забезпечення використання та відтворення природних ресурсів, а також рівень заінтересованості сторін у

збереженні якісних параметрів компонентів природно-ресурсного потенціалу шляхом збалансування своєї діяльності на основі сталого розвитку.

Більшість респондентів відзначили, що якісні параметри природних ресурсів та дані щодо їх забруднення не знаходять свого відображення у системі обліку, що призводить до неефективного управління ними та збільшення витрат внаслідок їх нераціонального використання. Для отримання даних, потрібних для аналізу та прогнозування, необхідно залучати послуги сторонніх організацій. Так, інформація щодо змін повітряно-кліматичних та водних ресурсів надають підрозділи Гідро-метцентру, яких на території області лише чотири, та служба статистики, яка їх систематизує у статистичні щорічники. Тільки 5 % респондентів відзначили, що використовують ці дані для аналізу та планування діяльності. При цьому зазначаючи, що така інформація значно спростила б прогнозування майбутнього врожаю та складання плану сівозмін.

Дані анкетного опитування спеціалістів сільськогосподарських підприємств Тернопільської області щодо доцільності відображення в обліку складових природно-ресурсного потенціалу дали змогу виявити ряд недоліків. Зокрема, відсутність положення щодо ведення обліку екологічних параметрів у наказі про облікову політику спричинює неврахування природних ресурсів як облікової категорії, що призводить до неефективного управління їх впливом на результати господарювання. Окрім того, на 15 % підприємств не розроблено наказ про облікову політику, хоча основні його положення визначені, у 55 % – такий наказ не має юридичної сили, оскільки відсутні підписи керівника або головного бухгалтера, і лише у 30 % сформована облікова політика, прописана у наказі відповідно до вимог.

Перспективні плани розвитку сільськогосподарських підприємств потребують чіткого й точного розрахунку, який повинен ґрунтуватися на їх реальних можливостях, враховувати наявний природно-ресурсний та асиміляційний потенціал. При цьому визначальна роль належить агроному, до обов'язків якого входить планування сівозміни, визначення потреби в насіннєвому матеріалі, організація всіх польових робіт, перевірка якості виконаних робіт, складання технологічних карт та визначення планової собівартості продукції, оптимізація потреб у добривах, засобах захисту рослин тощо.

На сьогодні 65 % сільськогосподарських підприємств не мають у своєму штаті агронома, 28 % користуються тимчасовими консультаціями та лише у 7 % підприємств він працює на постійній основі. Це призводить до неврахування реального якісного стану земельних ресурсів та неефективного їх залучення у виробництво. Лише у 14 % підприємств області розроблені та затверджені проекти землеустрою, з них 92 % припадає на новостворені агроформування. Відповідно, у більшості сільськогосподарських підприємств відсутнє відповідне документальне забезпечення, яке б надало змогу здійснити контроль за дотриманням еколого-економічно обґрунтованих сівозмін та здійснених заходів з охорони навколишнього середовища.

Разом з тим, у 20 % підприємств облік земельних ресурсів не ведеться, зокрема відсутні дані, які раніше надавав оперативно-технічний облік – кадастрові карти, плани сівозмін, земельна шнурова книга, акти інвентаризації землі тощо. Відповідно, можна стверджувати, що облік кількісно-якісних параметрів земельних ресурсів на сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області практично відсутній. Лише в 7 % агроформувань розроблено всі регламентні документи для організації обліку та економічного аналізу (наказ про облікову політику, робочий план рахунків, графік документообігу, наказ про проведення інвентаризації земельних ділянок тощо).

Дані за площею та складом угідь підприємства відображують у бухгалтерських документах довільної форми, що, у свою чергу, перешкоджає виявленню узгодженості облікових даних сільськогосподарських підприємств із даними державних кадастрів. Окрім того, інформація, яка відображується у статистичній звітності, є недостовірною у зв'язку з тим, що не дотримується періодичність проведення інвентаризації земельних угідь, які беруть участь у виробничому процесі, та не забезпечується агрохімічне, мікробіологічне й екологічне обстеження ґрунтів. Значною проблемою є зношеність основних засобів та повільне їх оновлення, що є важливим чинником зростання антропогенного навантаження на навколишнє середовище.

У значній кількості підприємств (88 %) відсутній наказ про призначення відповідальної особи у сфері охорони навколишнього середовища. Не зазначається у посадових інструкціях працівників відповідальність за завдання шкоди довкіллю, що свідчить про ігнорування екологічних проблем керівництвом. Також у 60 % підприємств відсутні допуски (посвідчення) на право роботи з пестицидами й отрутохімікатами та посвідчення про проходження спеціальної підготовки з питань безпечного проведення робіт з ними. Виявлені також помилки в актах інвентаризації, пов'язані з відсутністю відображення залишків отрутохімікатів на звітну дату.

З метою оцінки облікового забезпечення управління природно-ресурсним потенціалом ми проаналізували доступність інформації за основними показниками, які характеризують стан, використання та відтворення земельних, водних і повітряно-кліматичних ресурсів та відповідність їх відображення на сільськогосподарських підприємствах. На основі даних спостережень розроблено матрицю наявності інформації для оцінки стану й управління використанням і відтворенням ПРП та його біологічну трансформацію в сільськогосподарську продукцію (табл.). Щільність зв'язку оцінюємо від 1 до 5 у міру збільшення наявності інформації про природно-ресурсний потенціал, 0 – інформація відсутня.

На сьогодні на рівні підприємства оперативно-технічний облік найповніше відображує дані щодо стану й використання природно-ресурсного потенціалу, частково – інформацію про його відтворення. Проте неврахування при подальшому опрацюванні та систематизації якісних параметрів природних ресурсів значно уповільнює можливість управління відтворенням та своєчасного запобігання негативним процесам.

**Наявність інформації для управління природно-ресурсним потенціалом сільськогосподарських підприємств
(максимальна оцінка 5 балів)**

Джерела інформаційного забезпечення	Природні ресурси:			Біологічна трансформація	
	земельні	водні	повітряно-кліматичні	рослинництво	тваринництво
1	2	3	4	5	6
I. Стан					
Оперативно-технічний облік	4	4	1	4	4
Фінансовий облік	1	1	1	4	4
Управлінський облік	2	2	1	3	4
Фінансова звітність	2	0	0	0	0
Статистична звітність	3	2	2	4	4
Податкова звітність	1	1	1	0	0
II. Використання					
Оперативно-технічний облік	4	3	2	5	5
Фінансовий облік	2	2	1	5	5
Управлінський облік	1	1	1	4	4
Фінансова звітність	2	2	1	4	4
Статистична звітність	3	2	1	5	5
Податкова звітність	0	0	0	0	0
III. Відтворення					
Оперативно-технічний облік	2	2	1	4	4
Фінансовий облік	2	2	1	4	4
Управлінський облік	1	1	1	3	4
Фінансова звітність	2	1	1	3	3
Статистична звітність	2	2	1	4	4
Податкова звітність	0	0	0	0	0

Найбільше уваги в обліку приділено операціям із земельними ресурсами. Однак, не ведуться спостереження за результативністю використання пестицидів, відсутні дані за сортово-видовим складом багаторічних насаджень; вмістом гумусу, часткою еродованих земель; площею під сидератами; вмістом рухомих поживних речовин (NPK) у ґрунті, які сприяють нарощенню його асиміляційного потенціалу. Практично не відображаються операції із земельними ресурсами в управлінському обліку, зокрема в частині витрат на відтворення їх родючості. Основними даними щодо вмісту гумусу в землі, збалансованості мікроелементів залишаються дані агрохімічного моніторингу, який проводять раз на п'ять років, що знижує релевантність інформації.

На рівні підприємства ці дані відображаються в агрохімічному паспорті поля, проте лише 39 % респондентів підтвердили його наявність

і заповнення з усіма вказаними вимогами. Відсутня також інформація щодо якісних параметрів земельних ресурсів у статистичній та податковій звітності. Так, Державною службою статистики висвітлюється інформація щодо стану природних ресурсів, їх використання та частково – щодо відтворюючих заходів, здійснених на державному та регіональному рівнях. У податковій звітності об'єктом оподаткування є площа с.-г. угідь та/або водного фонду, що перебуває у власності або надана на правах оренди та нормативна грошова оцінка 1 га с.-г. угідь із поправкою на коефіцієнт індексації. При встановленні розміру ставки враховують також категорію (тип) землі та місце її розташування. Проте даної інформації недостатньо для належної оцінки використання та відтворення земельних ресурсів і прийняття ефективних управлінських рішень.

Неповно відображено у формах оперативно-технічного обліку дані для оцінки використання та відтворення водних ресурсів, практично вони відсутні у фінансовому обліку і звітності. Для оцінки рівня використання водних ресурсів затверджено статистичну звітність № 2-ТП (водгосп) «Звіт про використання води» та форми первинної документації ПОД-11-13, у яких повинні відображатися обсяги використаної води, її цільове спрямування, обсяги та місця скидання вод. На рівні області дану звітність подають 23 % сільськогосподарських підприємств. Здебільшого, до них належать великі підприємства, агрохолдинги, які у своєму складі мають ще підсобні виробництва або займаються ставковим рибництвом.

Інші сільськогосподарські підприємства використання води та водо-відведення не фіксують і визначають при потребі лише як розрахункові величини. Основним джерелом інформації є дані державного моніторингу вод, які оцінюють кількісні та якісні параметри у динаміці. Але їх використовують при плануванні діяльності лише 8 % опитаних. Також слід відзначити відсутність інформації на підприємствах про якість отриманої води й агресивність скидів використаної води.

Подібна ситуація і з повітряно-кліматичними ресурсами. На рівні підприємств наказом Державного комітету статистики від 20.10.2008 р. № 396 затверджено форму державного статистичного спостереження про охорону атмосферного повітря N 2-ТП (повітря) «Звіт про охорону атмосферного повітря» (річна, квартальна). Відповідно до цього, підприємства зобов'язані відображувати такі операції, що завдають шкоду довкіллю: спалювання сільськогосподарських відходів на відкритому повітрі; пожнивних залишків, соломи тощо на сільськогосподарських полях; використання пестицидів та вапняку; прибирання, збереження та використання гною, а також азотних сполук тощо.

Звіт заповнюється на основі даних первинного обліку ПОД-2 «Журнал обліку виконання заходів з метою охорони атмосферного повітря». Недоліком Звіту є відсутність можливості відображення даних щодо викидів забруднюючих речовин від пересувних джерел, що пов'язано зі значною трудомісткістю даного завдання; подання інформації у квартальній звітності відірвано від попередніх кварталів, що зменшує об'єктивність контролю. На рівні сільськогосподарських підприємств Тернопільської області лише 18 % із

них ведуть облік за вказаними параметрами, що ускладнює оцінку забруднення навколишнього середовища.

Не відображуються дані щодо водних та повітряно-кліматичних ресурсів і у податковій звітності, оскільки сільськогосподарські підприємства, частка сільськогосподарського товаровиробництва яких за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %, сплачують єдиний податок 4-ї групи, який замінює ряд податків, у тому числі збір за спеціальне використання водних ресурсів, збір за забруднення навколишнього природного середовища, екологічний податок тощо.

Найповніше у системі обліку відображується біологічна трансформація природно-ресурсного потенціалу представлена рослинництвом і тваринництвом. Дані щодо її формування, використання та вплив на довкілля створюють цілісну систему управління ПРП. На сьогодні інформація щодо біологічної трансформації ПРП практично повністю відображується у первинних документах та фінансовому обліку, проте відсутність даних щодо якісних параметрів отриманої продукції та складність щодо їх оцінки, а також показників виробництва екологічнобезпечної продукції значно ускладнює оцінку ефективності виробництва і прогнозування розвитку підприємства.

Не маючи змоги оцінити рівень витрат на виробництво високоякісної екологічнобезпечної продукції, неможливо визначити й екологічну ефективність виробництва та підвищення (зниження) її якості за рахунок зростання асиміляційних можливостей природних ресурсів. Негативним також є відсутність зворотної інформації від покупців щодо задоволення якісними параметрами продукції, що надало б можливість ширше охоплювати процес виробництва та реалізації продукції. Разом з тим, сільськогосподарські підприємства, які займаються виробництвом, переробкою та збутом продукції тваринництва та птахівництва і при цьому здійснюють розміщення протягом звітного кварталу відходів (гною та пташиного посліду), є платниками екологічного податку.

На основі аналізу основних облікових джерел щодо розкриття інформації про використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств було виявлено слаборозвинений в інформаційному аспекті бухгалтерський облік якісних параметрів природних ресурсів, що не дає змоги відстежувати вплив господарської діяльності на стан і формування асиміляційного потенціалу.

Висновки і перспективи. Інформація про природно-ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств лише частково розкривається у бухгалтерському обліку в частині натуральних та вартісних показників і не дає змоги оцінювати зв'язок із якісними параметрами. Визнання природних ресурсів складовою сільськогосподарського виробництва потребує змін у підходах до відображення інформації у первинній документації, на рахунках бухгалтерського обліку, формах фінансової та статистичної звітності. Доцільним є формування інтегрованої обліково-аналітичної системи, яка б забезпечувала синтез усіх інформаційних потоків для задоволення потреб внутрішніх і зовнішніх користувачів з метою ефективного управління раціональним використанням і відтворенням природно-ресурсного потенціалу.

Список літератури

1. Пономаренко Т. І. Управління відтворенням лісових біологічних активів: обліково-аналітичне забезпечення : монографія / Т. І. Пономаренко, В. К. Савчук. – К. : Аграр Медіа Груп, 2010. – 218 с.
2. Вороновська О. В. Обліково-аналітичне забезпечення аграрних підприємств в умовах екологічної кризи [Електронний ресурс] / О. В. Вороновська. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv.pdf
3. Ярмолюк О. Ф. Облік земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О. Ф. Ярмолюк. – 2008. – 21 с.
4. Воляк Л. Р. Обліково-аналітичне забезпечення управління природно-ресурсним потенціалом сільськогосподарських підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / Л. Р. Воляк. – К., 2015. – 358 с.

References

1. Ponomarenko, T. I., Savchuk, V. K. (2010). Upravlinnja vidtvorenjam lisovykh biolohichnykh aktiviv: oblikovo-analitychne zabezpechennja: monoghrafija. Kyiv: Aghrar Medija Ghrup [in Ukrainian].
2. Voronovsjka, O. V. (2012). Oblikovo-analitychne zabezpechennja aghrarnykh pidpryjemstv v umovakh ekolohichnoji kryzy [Elektronnyj resurs]: Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv.pdf.
3. Yarmoliuk, O. F. (2008). Őblik zemelnykh resursiv v silskohospodarskykh pidpryjemstvakh. PhD dissertation (Accounting, Analysis and Audit). Zhytomyr. [in Ukrainian].
4. Voliak, L. R. (2015). Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia pryrodno-resursnym potentsialom silskohospodarskykh pidpryjemstv. PhD dissertation (Accounting, Analysis and Audit). National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian].

УЧЕТНО-ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ РАЦИОНАЛЬНЫМ ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА

Л. Р. Воляк

Аннотация. *Управление рациональным использованием природно-ресурсного потенциала требует полной и достоверной релевантной информации о его компонентах. На основе анкетного опроса респондентов Тернопольской области выявлен ряд недостатков учетного отображения природных ресурсов. Среди них – как сложность получения информации о водных и воздушно-климатических ресурсах, так и слабо-развитый в информационном аспекте бухгалтерский учет качественных параметров природных ресурсов, что не позволяет отслеживать влияние хозяйственной деятельности на состояние и формирование ассимиляционного (воспроизводимого) потенциала. В связи с этим, предложено формирование интегрированной учетно-аналитической системы, которая бы обеспечивала синтез всех информационных потоков для удовлетворения потребностей внутренних и внешних*

пользователей с целью эффективного управления рациональным использованием и воспроизводством природно-ресурсного потенциала.

Ключевые слова: природно-ресурсный потенциал, учетно-информационное обеспечение, рациональное использование, управление, учет

ACCOUNTING AND INFORMATION SUPPORT OF SUSTAINABLE USE OF NATURAL RESOURCE POTENTIAL

L. R. Voliak

Abstract. Management rational use of natural resources requires complete and accurate useful information about its components. On the basis of questionnaire respondents Ternopil region revealed a number of shortcomings regarding of natural resources. Among them – the difficulty of obtaining information on water and air environmental resources and underdeveloped in terms of accounting information qualitative parameters of natural resources, not to track the impact of economic activity on the state and the formation of assimilation (playback) capabilities. In this regard, proposed the formation of an integrated accounting and analysis system that provides a synthesis of all information flows to meet the needs of internal and external users to effectively manage the rational use and reproduction of natural resources.

Keywords: natural resources potential, accounting and information security, sustainable use, management, accounting

УДК 368.5:631.11

СТРАХУВАННЯ ЯК МЕТОД РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В АГРОСФЕРІ

Л. М. ГРЕЧАНЮК,

асистент кафедри адміністративного менеджменту
та зовнішньоекономічної діяльності

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

e-mail: ekonomistnni@ukr.net

Анотація. Досліджено питання економічної природи та сутності страхування ризиків у сільському господарстві. Вивчено й узагальнено особливості функціонування агрострахування в зарубіжних країнах та Україні. Проаналізовано правове регулювання страхування сільсько-господарської продукції в Україні.

Ключові слова: ризики, страхування, сільське господарство, агросфера, зарубіжний досвід, правове регулювання

пользователей с целью эффективного управления рациональным использованием и воспроизводством природно-ресурсного потенциала.

Ключевые слова: природно-ресурсный потенциал, учетно-информационное обеспечение, рациональное использование, управление, учет

ACCOUNTING AND INFORMATION SUPPORT OF SUSTAINABLE USE OF NATURAL RESOURCE POTENTIAL

L. R. Voliak

Abstract. Management rational use of natural resources requires complete and accurate useful information about its components. On the basis of questionnaire respondents Ternopil region revealed a number of shortcomings regarding of natural resources. Among them – the difficulty of obtaining information on water and air environmental resources and underdeveloped in terms of accounting information qualitative parameters of natural resources, not to track the impact of economic activity on the state and the formation of assimilation (playback) capabilities. In this regard, proposed the formation of an integrated accounting and analysis system that provides a synthesis of all information flows to meet the needs of internal and external users to effectively manage the rational use and reproduction of natural resources.

Keywords: natural resources potential, accounting and information security, sustainable use, management, accounting

УДК 368.5:631.11

СТРАХУВАННЯ ЯК МЕТОД РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В АГРОСФЕРІ

Л. М. ГРЕЧАНЮК,

асистент кафедри адміністративного менеджменту
та зовнішньоекономічної діяльності

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

e-mail: ekonomistnni@ukr.net

Анотація. Досліджено питання економічної природи та сутності страхування ризиків у сільському господарстві. Вивчено й узагальнено особливості функціонування агрострахування в зарубіжних країнах та Україні. Проаналізовано правове регулювання страхування сільсько-господарської продукції в Україні.

Ключові слова: ризики, страхування, сільське господарство, агросфера, зарубіжний досвід, правове регулювання

Актуальність теми. На сьогодні в Україні склалася ситуація, коли система страхування продукції сільськогосподарського виробництва від природних ризиків є малорозвиненою, а натомість територія країни дедалі частіше потерпає від серйозних природно-кліматичних катаклізмів, які завдають збитків сільськогосподарським виробникам. Існує ряд структурних і методологічних завдань, які потребують вирішення. Для підвищення зацікавленості суб'єктів господарювання у страхуванні ризиків необхідно розвивати відповідну ринкову інфраструктуру страхування, удосконалювати відповідну нормативно-законодавчу базу, запроваджувати програми підготовки кваліфікованих кадрів та проводити активну роз'яснювально-консультаційну роботу серед агровиробників. Відсутність налагодженої системи страхування ставить аграрні підприємства у жорстку залежність від стихійності ринку та природи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових досліджень цієї сфери свідчить, що вітчизняні науковці приділяють достатньо уваги проблемам розвитку сільського господарства та страхуванню агроризиків. Серед авторів, які займаються даною проблематикою слід виокремити роботи М. М. Александрової, О. Є. Гудзь, О. В. Приказюка, В. Д. Пантелєєвої, В. О. Безуглової, В. В. Крестьянінової, О. Свістунова та інші. Враховуючи актуальність теоретичних і методологічних питань впровадження страхування в аграрному секторі, необхідно відзначити доцільність їх всебічного вивчення, обґрунтування та подальшого детальнішого дослідження.

Мета дослідження – аналіз страхування як методу ризик-менеджменту в агросфері. Завданнями дослідження є: дослідити питання економічної природи та сутності страхування ризиків у сільському господарстві, вивчити та узагальнити особливості функціонування агрострахування в зарубіжних країнах та Україні, проаналізувати правове регулювання страхування сільськогосподарської продукції в Україні.

Матеріали і методи дослідження. Основними методами дослідження є метод збору та опрацювання інформації, статистичний метод, графічний метод, а також загальнонаукові методи пізнання, такі як синтез, індукція, дедукція.

Результати дослідження та їх обговорення. Сільськогосподарське виробництво – одне з найбільш ризикованих напрямів господарської діяльності. Непередбачуваність природних умов та мінливість обсягів збору врожаїв, зміна заходів державної політики щодо регулювання аграрних ринків, коливання цін на сільськогосподарську продукцію є основними факторами, що впливають на зміни в доходах сільськогосподарських товаровиробників [12, с. 66].

Сучасне страхування аграрного виробництва – це система заходів щодо організованого спеціальними страховими державними і недержавними органами захисту майнових інтересів громадян, організацій та установ, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що

формується шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

За своєю сутністю ризик є подією з негативними, особливо невідповідними економічними наслідками, які, можливо, настануть у майбутньому в розмірах, що невідомі. Професор О. Є. Гудзь вважає: «Без наявності ризику немає страхування, тому що інакше відсутній страховий інтерес» [3, с. 35].

Ризик – складне явище. Ось чому єдиного й загальноприйнятого визначення дати йому не можна, але сам термін «ризик», за А. М. Єрмошенко [4, с. 208] має у страхуванні кілька значень: ризик страховий – термін, що відповідає кільком поняттям. Так, під ризиком страховим розуміють: певну подію, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання (ст. 8 Закону України «Про страхування») [5]. Ризик страховий – можливість загибелі або пошкодження майна від вогню, повені, землетрусу та іншого лиха.

Специфічними об'єктами сільськогосподарського страхування як методу ризик-менеджменту є сільськогосподарські культури і тварини, які відрізняються від інших об'єктів майнового страхування зв'язком із живою природою. Специфіка ризиків, супроводжуваних сільськогосподарським виробництвом, зумовлена специфікою самої галузі. Особливості сільського господарства як галузі матеріального виробництва пов'язані, перш за все, із природно-біологічними чинниками [2, с. 36].

Аграрний комплекс має велике значення для економіки практично будь-якої країни. У багатьох випадках держава надає допомогу як безпосередньо виробникам сільськогосподарської продукції, так і страховим компаніям. Метою такої допомоги є розвиток страхової інфраструктури, підвищення якості страхових послуг та зниження вартості страхових програм для користувачів. Дедалі більше країн світу схиляються до наслідування досвіду саме тих країн, де було запроваджено (й де вона успішно діє) модель системи аграрного страхування з державною участю, адже існують об'єктивні, доведені міжнародним досвідом, підстави для надання державної підтримки системі аграрного страхування [9, с. 89].

Лідерами ринку аграрного страхування (станом на 2011 р.) були Північна Америка (51%) та Західна Європа (32%) (рис. 1).

Сільське господарство в Канаді є стратегічною галуззю. Саме тому, уряд цієї країни вважає за необхідне надавати державну підтримку аграрному сектору через різноманітні програми, у тому числі стабілізації доходу та мінімізації ризиків. У Канаді субсидоване страхування впроваджене через так звані королівські корпорації, що працюють у кожній провінції. Кожна корпорація розробляє свої програми страхування на основі методичних рекомендацій федерального Міністерства сільського господарства. Через специфіку сільськогосподарського виробництва в провінціях і фінансові можливості бюджету кожної федеральної одиниці, програми страхування розрізняються, але відмінності ці незначні [8].

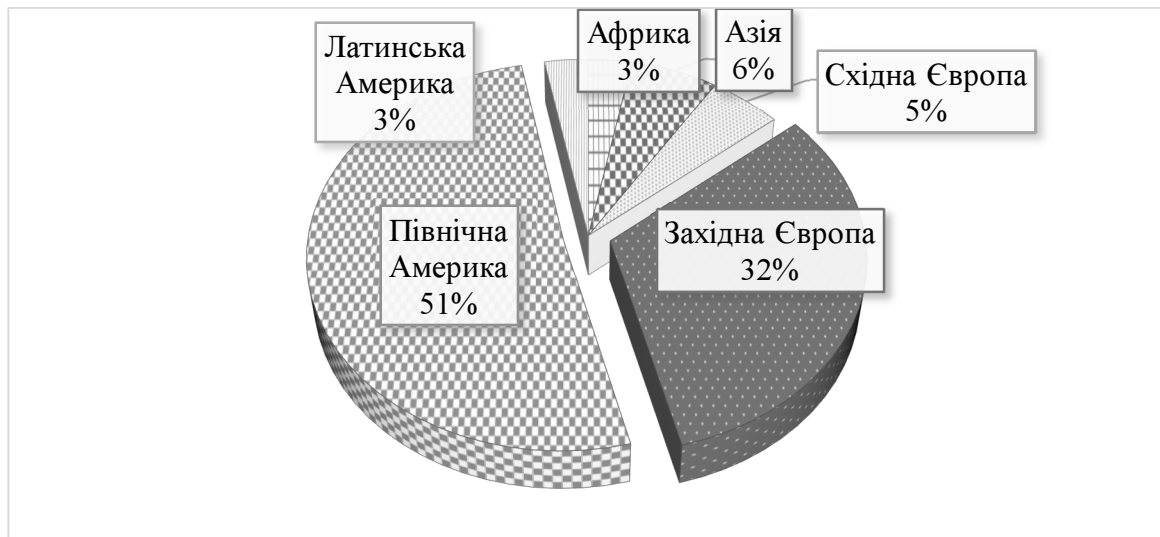

Рис. 1. Структура світового ринку аграрного страхування, 2011 рік [1, с. 19]

Канада була першою країною, яка запровадила страхування сільськогосподарських культур за індексами врожайності та погоди. Нині фермерам пропонуються субсидовані індексні страхові продукти по шести погодних параметрах. Канадська система сільськогосподарського страхування вважається найбільш розвиненою у світі.

На сьогоднішні в Північній Америці пропонуються три основних типи полісів страхування сільськогосподарських культур: мультиризик, страхування від граду і страхування від окремих (пойменованих) ризиків. Поліс мультиризикового страхування забезпечує найбільший відсоток загальної премії та покриває збитки, завдані сільськогосподарським культурам, усіма типами стихійних лих, включаючи посуху та повінь. Поліс страхування від граду покриває збитки, завдані градом і вогнем. Поліс страхування від пойменованих ризиків покриває збитки певних культур від певних ризиків, які можуть бути не відшкодовані за полісом мультиризикового страхування.

У США фермери для страхування сільськогосподарських культур звертаються до незалежних агентів, які працюють від імені приватних страхових компаній. У разі мультиризикового страхування, уряд укладає угоди зі страховиками на продаж, обслуговування та андеррайтинг цього продукту. Взаємовідносини між сторонами визначаються Стандартною угодою про перестрахування (Standard Reinsurance Agreement – SRA), яка визначає ризики, що несе кожна із сторін. У кожному штаті існує три пули ризиків: комерційний, розвитку і встановлений. Страховик може вибрати розміщення ризиків у пулах, ґрунтуючись на своїх інтересах. Федеральний уряд відшкодовує приватним страховим компаніям витрати на адміністрування мультиризикового страхування, згідно з підписаною угодою SRA. Страховики, у свою чергу, сплачують певний відсоток із цих коштів незалежним агентам, які продають страховий продукт [8].

Міжнародна практика пропонує різні варіанти побудови системи страхування ризиків сільськогосподарського виробництва. Так, у Канаді, Росії, Іспанії, США держава здійснює субсидювання програм мультиризикового

страхування; у Франції та Австрії передбачено субсидіювання страхових премій за окремими страховими послугами; у Швеції страхування здійснюють приватні страхові компанії без допомоги держави.

Питання розвитку страхування сільськогосподарського виробництва України покладено в основу проекту Міжнародної фінансової корпорації (IFC, Група Світового банку) «Розвиток агрострахування в Україні», який надає консультативну допомогу, спрямовану на формування в Україні сучасної агрострахової законодавчої та нормативної бази, усіляко сприяє впровадженню в країні передового міжнародного досвіду агрострахування. На основі досліджень IFC, у таблиці зазначено основні показники діяльності ринку страхування сільськогосподарського виробництва України за останні десять років.

Основні тенденції ринку агрострахування України у 2007–2015 роках*

Роки	Кількість укладених договорів	Застраховані площі, тис.га	Сума премій, млн. грн.
2007	4397	2360	117
2008	1637	1171	155
2009	1980	510	42
2010	1217	553	72
2011	2710	786	136
2012	1936	727	130
2013	1722	869	135
2014	1392	732	73
2015	1062	689	78

*Джерело: систематизовано автором на основі [12].

Як свідчать дані досліджень, найпродуктивнішими в плані агрострахування були 2007–2008 роки, коли держава допомагала аграріям субсидіями. Так, у 2007 р. було укладено 4397 договорів на загальну застраховану площу 2360 тис. га. Надалі спостерігалось різке скорочення через скасування субсидій у 2009 р., незначне зростання й адаптація ринку до роботи в умовах відсутності субсидій у 2009–2013 роках та нове скорочення, викликане загальним економічним спадом у 2013 році.

За даними досліджень Міжнародної фінансової корпорації, в Україні у 2016 андерайтинговому році (лише зимовий період) основні показники агрострахування становлять: 309 укладених договорів на загальну застраховану площу розміром 343,4 га зі страховою сумою 895,4 млн грн зібрані страхові премії становили 36,8 млн грн (середня ставка премії – 4,1%). Більшість договорів було укладено на страхування озимої пшениці (240 договорів, або 77,7%) та озимого ріпаку (50 договорів або 16,2%). Менше страхували озимий ячмінь (15 договорів або 4,9%) та озиме жито (чотири договори або 1,3%). Лідерами з агрострахування були Полтавська, Хмельницька, Чернігівська, Тернопільська, Сумська, Херсонська та Миколаївська області [12].

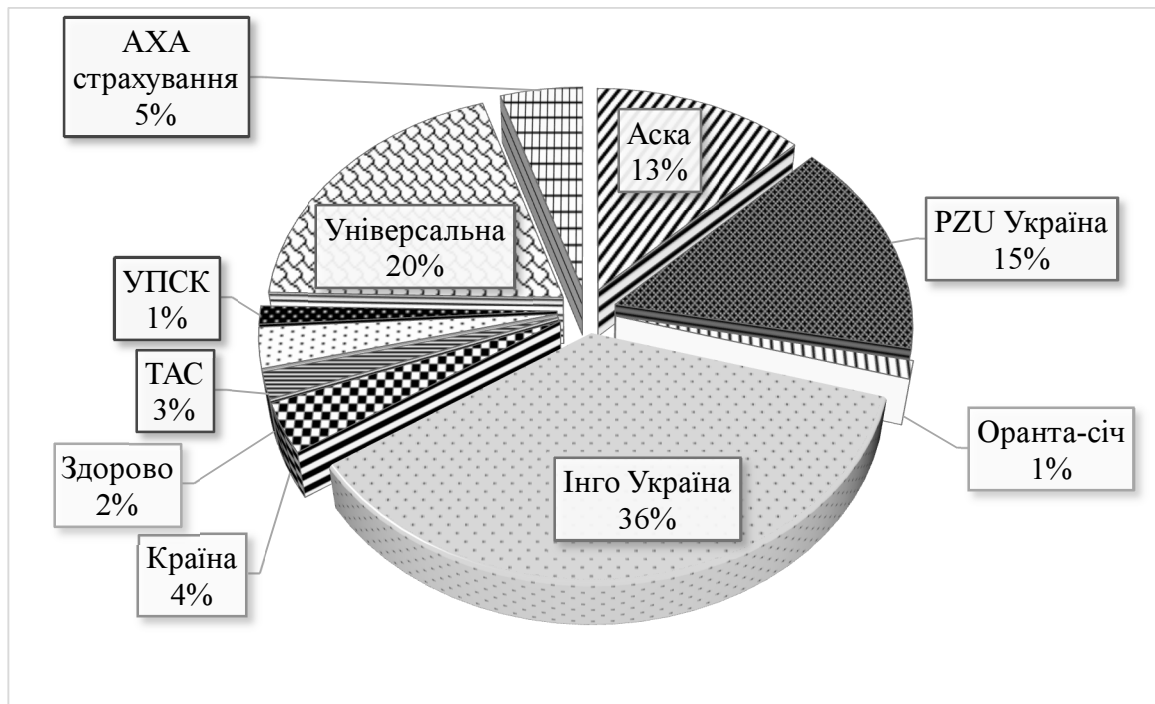

Рис. 2. Участь страхових компаній в агрострахуванні, за відсотком укладених договорів, 2016 рік [12]

На початок 2016 р. страхування сільськогосподарських ризиків здійснює приблизно п'ята частина від усіх компаній, що отримали ліцензію на цей вид страхування, при цьому найбільшу частку страхового агроринку за кількістю укладених договорів займає страхова компанія «Інго Україна» (36%) та «Універсальна» (20%). Ринок використовує невеликий набір страхових продуктів, домінує страхування озимих від повної загибелі на період перезимівлі; відсутнє повноцінне мультиризикове страхування на весняно-літній період, зокрема, не покривається такий системний ризик, як посуха; майже не використовується страхування врожаю на весь цикл вирощування [12].

Серед ризиків, які найбільше загрожують сільськогосподарським виробникам, слід відзначити природно-кліматичні ризики, зокрема, посуху, вимерзання, стихійні лиха та град. До агроризиків, які не пов'язані з природно-кліматичними явищами, відносять пожежу та загрозу зниження закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію. Щодо цінового ризику, то важливість, яку надають йому сільськогосподарські виробники, може бути підставою для запровадження в Україні, поруч зі страхуванням витрат і страхуванням урожаю, також страхування доходу від виробництва та реалізації певних сільськогосподарських культур. Цей вид страхування одночасно захищав би виробника і від падіння врожаю, і від падіння закупівельної ціни.

Як видно з попередніх даних, в Україні є потенціал для подальшого розвитку ринку страхових послуг в аграрному секторі. Проте однією із суттєвих перешкод для збільшення ринку страхових послуг в аграрній сфері є недовіра сільськогосподарських виробників до страхових компаній. Агровиробники часто переконані, що отримання відшкодування в разі настання страхового випадку є достатньо складною справою. За даними опитування [6], з тих сільськогосподарських виробників, які стикалися з

виникненням страхового випадку, відшкодування отримали 29,6%. Для 43% з тих, хто отримав відшкодування, обсяг відшкодування становив менше, ніж 20%. Половина з тих, хто отримали відшкодування, отримали його в період від 3-х до 6-ти місяців з моменту подання заяви на відшкодування, 32,4% – у період до 3-х місяців, і 17,6% – у період більше, ніж 6 місяців. Отже, успіх розвитку ринку страхування сільськогосподарських ризиків значною мірою залежатиме від того, чи довірятимуть сільгоспвиробники страховим компаніям.

Теоретично нині діють три варіанти добровільного сільськогосподарського страхування. Перший варіант має особливості лише щодо врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень. Другий варіант – страхування сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, риби та інших водних живих ресурсів і тваринницької продукції. Третій охоплює страхування будівель, споруд, сільськогосподарської техніки, інших матеріальних цінностей. Проте державна підтримка, що запроваджувалася з липня 2012 року Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [10] стосується лише перших двох варіантів.

Другий вид добровільного сільськогосподарського страхування, а саме: страхування сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, риби та інших водних живих ресурсів і тваринницької продукції, теж передбачає можливість отримання державної компенсації страхових платежів на випадок завдання збитку внаслідок настання подій (страхових ризиків), передбачених стандартним страховим продуктом.

Третій вид добровільного сільськогосподарського страхування охоплює страхування будівель, споруд, сільськогосподарської техніки, інших матеріальних цінностей. Проте державної підтримки у цій сфері не передбачено, а страховики здійснюють його на підставі загальних правил та як один із різновидів майнового страхування від вогневих ризиків і стихійного лиха, від дорожньо-транспортних пригод, крадіжок та інших видів протиправних дій третіх осіб [7, ст. 12].

Серед проблем, що перешкоджають розвитку сільськогосподарського страхування як методу ризик-менеджменту в агросфері України можна виокремити:

- низький рівень страхової культури серед сільськогосподарських підприємств;
- недовіра до вітчизняних страхових компаній;
- низький рівень юридичної підтримки у питаннях сільськогосподарського страхування;
- відсутність, поряд зі встановленням обов'язковості страхування, належного впливу держави на якість страхових продуктів;
- складність та непрозорість договорів страхування, а, відповідно, можливість їх неоднозначного тлумачення;
- обмежений перелік страхових продуктів, здатних задовольнити різні категорії виробників;

- відсутність повноцінного законодавчого регулювання страхування у сільському господарстві;
- низька забезпеченість кваліфікованими кадрами у даній сфері;
- погане розуміння механізмів управління ризиками в сільському господарстві;
- недостатня технічна спроможність страхових організацій.

Висновки і перспективи. Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що сучасний стан розвитку системи аграрного страхування диктує потребу у формуванні системного підходу до його розбудови, який передбачає визначення й законодавче оформлення форм взаємодії трьох головних учасників аграрного страхування – сільськогосподарських виробників, страхових компаній та уряду.

Досліджуючи міжнародну практику страхування сільськогосподарських ризиків, пропонуємо різні варіанти розвитку системи страхування для аграрного комплексу, які було б доцільно запровадити й удосконалити в Україні: надання страхових послуг приватними страховими компаніями без допомоги держави; участь держави в пулах перестраховування; субсидування страхових премій за деякими страховими продуктами (наприклад, град); надання фінансової допомоги для покриття катастрофічних збитків; субсидювання програм страхування від багатьох ризиків (мультиризиків); створення спеціальної державної установи для реалізації політики у сфері аграрного страхування; створення страхової інфраструктури.

Підсумовуючи щодо правового забезпечення ризиків у сільському господарстві, можна зробити наступні висновки: удосконалення механізму оплати вартості страхових премій для сільськогосподарських товаровиробників є позитивним фактором для подальшого розвитку агропромислового комплексу, проте він потребує узгодження норм права, які містяться у проаналізованих нормативно-правових актах, що регулюють страхування за участю сільськогосподарських товаровиробників.

Список літератури

1. Александрова М. М. Закордонний досвід формування та розвитку систем страхування сільськогосподарських культур [Електронний ресурс] / М. М. Александрова. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/162/1/18.pdf>
2. Безугла В. О. Венчурне страхування як засіб мінімізації фінансових ризиків / В. О. Безугла, І. І. Постіл // Економіка та держава. – 2014. – № 3. – С. 35–37.
3. Гудзь О. Є. До концепції розбудови системи агрострахування в Україні / О. Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2013. – № 11. – С. 35–39.
4. Єрмошенко А. М. Ризики діяльності страховиків і шляхи їх зменшення / А. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 207–215.
5. Про страхування : закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
6. З ким селянин поділить ризики [Електронний ресурс] // Газета «Дзеркало тижня. Україна». Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/z_kim_selyanin_podilit_riziki.html
7. Крестьянінова В. В. Специфіка страхування сільськогосподарських ризиків в Україні / В. В. Крестьянінова // Економічні науки. – 2009. – № 12. – С. 8–12.

8. Международная практика. Обзор мирового рынка страхования и перестрахования сельскохозяйственных рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.agroinsurance.com
9. Приказюк О. В. Страхування сільськогосподарських ризиків як засіб беззбиткової діяльності сільгоспвиробників / О. В. Приказюк // Економіка АПК. – 2015. – № 4. – С. 87–91.
10. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : закон України від 9 лютого 2012 р. № 4391-VI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.
11. Ринок агрострахування України фокус на 2014–2016 роках. Проект «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uainsur.com/wp-content/uploads/2016/03/Market-Survey-2016-UKR.pdf>
12. Свістунов О. Роль страхування в управлінні ризиками сільського господарства в Україні та напрями підвищення його ефективності / О. Свістунов // Економіка України. – 2013. – № 1. – С. 66–71.

References

1. Aleksandrova, M. M. "Zakordonnyi dosvid formuvannia ta rozvytku system strakhuvannia silskohospodarskykh kultur" [Foreign experience of formation and development of crop insurance] [Electronic resource]. – Rezhim dostupu: <http://eztur.ztu.edu.ua/162/1/18.pdf>.
2. Bezuhla, V. O. (2014). Venchurne strakhuvannia yak zasib minimizatsii finansovykh ryzykiv [Venture insurance as a means of minimizing financial risks] / V. O. Bezuhla, I. I. Postil // Economy and the State, 3, 35–37.
3. Hudz, O. Ye. (2013). Do kontseptsii rozbudovy systemy ahrostrakhuvannia v Ukraini [By developing the concept of agriinsurance system in Ukraine] / O. Ye. Hudz // Economy AIC, 11, 35– 39.
4. Iermoshenko, A. M. (2009). Ryzyky diialnosti strakhovykiv i shliakhy yikh zmenshennia [The risks of insurers and ways to reduce them] / A. M. Yermoshenko // Actual problems of economy, 6, 207– 215.
5. The Law of Ukraine "On insurance": 7 march 1996. Number 85/96-VR // VVRU, 1996, 18. – Art. 78.
6. Farmer who share the risks. [Electronic resource] // the newspaper "Mirror of the week. Ukraine". Access: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/z_kim_selyanin_podilit_riziki.html.
7. Krestianinova, V. V. (2009). Spetsyfika strakhuvannia silskohospodarskykh ryzykiv v Ukraini [The specificity of agricultural insurance in Ukraine] / V. V. Krestianinova // Economics number, 12, 8–12.
8. Review of Peace Practice Mezhdunarodnaya market insurance and reinsurance risks selskohozyaystvennyh [Electronic resource]. – Access: www.agroinsurance.com.
9. Prykaziuk, O. V. (2015). Strakhuvannia silskohospodarskykh ryzykiv yak zasib bezzbytkovoi diialnosti silhospvyrobnykiv [Agricultural risks insurance as a means of break-even agricultural economy] / O. V. Prykaziuk // APC, 4, 87–91.
10. On peculiarities of agricultural products insurance with state support: Law of Ukraine on February 9, 2012 r. 4391 number-VI: [Electronic resource]. – Access: <http://www.rada.gov.ua/>. – Name of the screen.

11. Ukraine AgriInsurance Market focus in 2014–2016 years. The project "Development of agricultural sector financing in Europe and Central Asia" [Electronic resource]. – Acces: <http://uainsur.com/wp-content/uploads/2016/03/Market-Survey-2016-UKR.pdf>.

12. Svistunov, O. (2013). Rol strakhuvannia v upravlinni ryzykamy silskoho hospodarstva v Ukraini ta napriamy pidvyshchennia yoho efektyvnosti [The role of insurance in risk management of agriculture in Ukraine and ways of increasing efficiency] / O. Svistunov // Economics of Ukraine, 1, 66–71.

СТРАХОВАНИЕ КАК МЕТОД РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА В АГРОСФЕРЕ

Л. Н. Гречанюк

***Аннотация.** Исследован вопрос экономической природы и сущности страхования рисков в сельском хозяйстве. Изучены и обобщены особенности функционирования агрострахования в зарубежных странах и Украине. Проанализировано правовое регулирование страхования сельскохозяйственной продукции в Украине.*

***Ключевые слова:** риски, страхование, сельское хозяйство, агросфера, зарубежный опыт, правовое регулирование*

THE INSURANCE AS A METHOD OF RISK MANAGEMENT IN THE AGRICULTURAL FIELD

L. M. Hrechaniuk

***Abstract.** The question of the economic nature and scope of risk insurance in agriculture. Studying and generalizing the peculiarities of agricultural insurance in foreign countries and Ukraine. Analyzed the legal regulation of insurance of agricultural production in Ukraine.*

***Keywords:** risk, insurance, agriculture, international experience, agricultural field, legal regulation*

пользователей с целью эффективного управления рациональным использованием и воспроизводством природно-ресурсного потенциала.

Ключевые слова: природно-ресурсный потенциал, учетно-информационное обеспечение, рациональное использование, управление, учет

ACCOUNTING AND INFORMATION SUPPORT OF SUSTAINABLE USE OF NATURAL RESOURCE POTENTIAL

L. R. Voliak

Abstract. Management rational use of natural resources requires complete and accurate useful information about its components. On the basis of questionnaire respondents Ternopil region revealed a number of shortcomings regarding of natural resources. Among them – the difficulty of obtaining information on water and air environmental resources and underdeveloped in terms of accounting information qualitative parameters of natural resources, not to track the impact of economic activity on the state and the formation of assimilation (playback) capabilities. In this regard, proposed the formation of an integrated accounting and analysis system that provides a synthesis of all information flows to meet the needs of internal and external users to effectively manage the rational use and reproduction of natural resources.

Keywords: natural resources potential, accounting and information security, sustainable use, management, accounting

УДК 368.5:631.11

СТРАХУВАННЯ ЯК МЕТОД РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В АГРОСФЕРІ

Л. М. ГРЕЧАНЮК,

асистент кафедри адміністративного менеджменту
та зовнішньоекономічної діяльності

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

e-mail: ekonomistnni@ukr.net

Анотація. Досліджено питання економічної природи та сутності страхування ризиків у сільському господарстві. Вивчено й узагальнено особливості функціонування агрострахування в зарубіжних країнах та Україні. Проаналізовано правове регулювання страхування сільсько-господарської продукції в Україні.

Ключові слова: ризики, страхування, сільське господарство, агросфера, зарубіжний досвід, правове регулювання

Актуальність теми. На сьогодні в Україні склалася ситуація, коли система страхування продукції сільськогосподарського виробництва від природних ризиків є малорозвиненою, а натомість територія країни дедалі частіше потерпає від серйозних природно-кліматичних катаклізмів, які завдають збитків сільськогосподарським виробникам. Існує ряд структурних і методологічних завдань, які потребують вирішення. Для підвищення зацікавленості суб'єктів господарювання у страхуванні ризиків необхідно розвивати відповідну ринкову інфраструктуру страхування, удосконалювати відповідну нормативно-законодавчу базу, запроваджувати програми підготовки кваліфікованих кадрів та проводити активну роз'яснювально-консультаційну роботу серед агровиробників. Відсутність налагодженої системи страхування ставить аграрні підприємства у жорстку залежність від стихійності ринку та природи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових досліджень цієї сфери свідчить, що вітчизняні науковці приділяють достатньо уваги проблемам розвитку сільського господарства та страхуванню агроризиків. Серед авторів, які займаються даною проблематикою слід виокремити роботи М. М. Александрової, О. Є. Гудзь, О. В. Приказюка, В. Д. Пантелєєвої, В. О. Безуглової, В. В. Крестьянінової, О. Свістунова та інші. Враховуючи актуальність теоретичних і методологічних питань впровадження страхування в аграрному секторі, необхідно відзначити доцільність їх всебічного вивчення, обґрунтування та подальшого детальнішого дослідження.

Мета дослідження – аналіз страхування як методу ризик-менеджменту в агросфері. Завданнями дослідження є: дослідити питання економічної природи та сутності страхування ризиків у сільському господарстві, вивчити та узагальнити особливості функціонування агрострахування в зарубіжних країнах та Україні, проаналізувати правове регулювання страхування сільськогосподарської продукції в Україні.

Матеріали і методи дослідження. Основними методами дослідження є метод збору та опрацювання інформації, статистичний метод, графічний метод, а також загальнонаукові методи пізнання, такі як синтез, індукція, дедукція.

Результати дослідження та їх обговорення. Сільськогосподарське виробництво – одне з найбільш ризикованих напрямів господарської діяльності. Непередбачуваність природних умов та мінливість обсягів збору врожаїв, зміна заходів державної політики щодо регулювання аграрних ринків, коливання цін на сільськогосподарську продукцію є основними факторами, що впливають на зміни в доходах сільськогосподарських товаровиробників [12, с. 66].

Сучасне страхування аграрного виробництва – це система заходів щодо організованого спеціальними страховими державними і недержавними органами захисту майнових інтересів громадян, організацій та установ, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що

формується шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

За своєю сутністю ризик є подією з негативними, особливо невідповідними економічними наслідками, які, можливо, настануть у майбутньому в розмірах, що невідомі. Професор О. Є. Гудзь вважає: «Без наявності ризику немає страхування, тому що інакше відсутній страховий інтерес» [3, с. 35].

Ризик – складне явище. Ось чому єдиного й загальноприйнятого визначення дати йому не можна, але сам термін «ризик», за А. М. Єрмошенко [4, с. 208] має у страхуванні кілька значень: ризик страховий – термін, що відповідає кільком поняттям. Так, під ризиком страховим розуміють: певну подію, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання (ст. 8 Закону України «Про страхування») [5]. Ризик страховий – можливість загибелі або пошкодження майна від вогню, повені, землетрусу та іншого лиха.

Специфічними об'єктами сільськогосподарського страхування як методу ризик-менеджменту є сільськогосподарські культури і тварини, які відрізняються від інших об'єктів майнового страхування зв'язком із живою природою. Специфіка ризиків, супроводжуваних сільськогосподарським виробництвом, зумовлена специфікою самої галузі. Особливості сільського господарства як галузі матеріального виробництва пов'язані, перш за все, із природно-біологічними чинниками [2, с. 36].

Аграрний комплекс має велике значення для економіки практично будь-якої країни. У багатьох випадках держава надає допомогу як безпосередньо виробникам сільськогосподарської продукції, так і страховим компаніям. Метою такої допомоги є розвиток страхової інфраструктури, підвищення якості страхових послуг та зниження вартості страхових програм для користувачів. Дедалі більше країн світу схильються до наслідування досвіду саме тих країн, де було запроваджено (й де вона успішно діє) модель системи аграрного страхування з державною участю, адже існують об'єктивні, доведені міжнародним досвідом, підстави для надання державної підтримки системі аграрного страхування [9, с. 89].

Лідерами ринку аграрного страхування (станом на 2011 р.) були Північна Америка (51%) та Західна Європа (32%) (рис. 1).

Сільське господарство в Канаді є стратегічною галуззю. Саме тому, уряд цієї країни вважає за необхідне надавати державну підтримку аграрному сектору через різноманітні програми, у тому числі стабілізації доходу та мінімізації ризиків. У Канаді субсидоване страхування впроваджене через так звані королівські корпорації, що працюють у кожній провінції. Кожна корпорація розробляє свої програми страхування на основі методичних рекомендацій федерального Міністерства сільського господарства. Через специфіку сільськогосподарського виробництва в провінціях і фінансові можливості бюджету кожної федеральної одиниці, програми страхування розрізняються, але відмінності ці незначні [8].

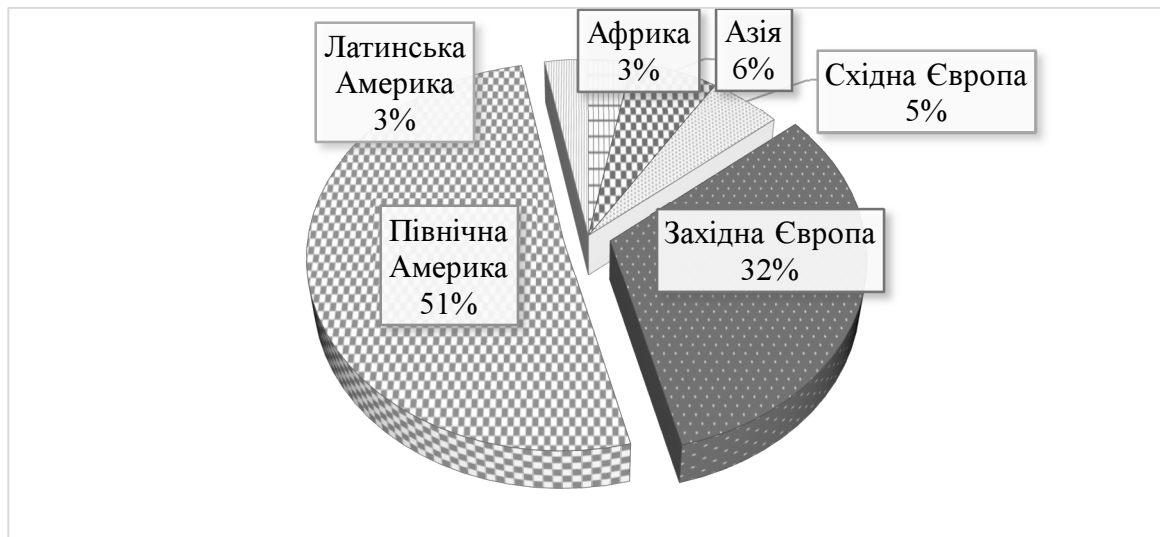

Рис. 1. Структура світового ринку аграрного страхування, 2011 рік [1, с. 19]

Канада була першою країною, яка запровадила страхування сільськогосподарських культур за індексами врожайності та погоди. Нині фермерам пропонуються субсидовані індексні страхові продукти по шести погодних параметрах. Канадська система сільськогосподарського страхування вважається найбільш розвиненою у світі.

На сьогоднішні в Північній Америці пропонуються три основних типи полісів страхування сільськогосподарських культур: мультиризик, страхування від граду і страхування від окремих (пойменованих) ризиків. Поліс мультиризикового страхування забезпечує найбільший відсоток загальної премії та покриває збитки, завдані сільськогосподарським культурам, усіма типами стихійних лих, включаючи посуху та повінь. Поліс страхування від граду покриває збитки, завдані градом і вогнем. Поліс страхування від пойменованих ризиків покриває збитки певних культур від певних ризиків, які можуть бути не відшкодовані за полісом мультиризикового страхування.

У США фермери для страхування сільськогосподарських культур звертаються до незалежних агентів, які працюють від імені приватних страхових компаній. У разі мультиризикового страхування, уряд укладає угоди зі страховиками на продаж, обслуговування та андеррайтинг цього продукту. Взаємовідносини між сторонами визначаються Стандартною угодою про перестрахування (Standard Reinsurance Agreement – SRA), яка визначає ризики, що несе кожна із сторін. У кожному штаті існує три пули ризиків: комерційний, розвитку і встановлений. Страховик може вибрати розміщення ризиків у пулах, ґрунтуючись на своїх інтересах. Федеральний уряд відшкодовує приватним страховим компаніям витрати на адміністрування мультиризикового страхування, згідно з підписаною угодою SRA. Страховики, у свою чергу, сплачують певний відсоток із цих коштів незалежним агентам, які продають страховий продукт [8].

Міжнародна практика пропонує різні варіанти побудови системи страхування ризиків сільськогосподарського виробництва. Так, у Канаді, Росії, Іспанії, США держава здійснює субсидювання програм мультиризикового

страхування; у Франції та Австрії передбачено субсидіювання страхових премій за окремими страховими послугами; у Швеції страхування здійснюють приватні страхові компанії без допомоги держави.

Питання розвитку страхування сільськогосподарського виробництва України покладено в основу проекту Міжнародної фінансової корпорації (IFC, Група Світового банку) «Розвиток агрострахування в Україні», який надає консультативну допомогу, спрямовану на формування в Україні сучасної агрострахової законодавчої та нормативної бази, усіляко сприяє впровадженню в країні передового міжнародного досвіду агрострахування. На основі досліджень IFC, у таблиці зазначено основні показники діяльності ринку страхування сільськогосподарського виробництва України за останні десять років.

Основні тенденції ринку агрострахування України у 2007–2015 роках*

Роки	Кількість укладених договорів	Застраховані площі, тис.га	Сума премій, млн. грн.
2007	4397	2360	117
2008	1637	1171	155
2009	1980	510	42
2010	1217	553	72
2011	2710	786	136
2012	1936	727	130
2013	1722	869	135
2014	1392	732	73
2015	1062	689	78

*Джерело: систематизовано автором на основі [12].

Як свідчать дані досліджень, найпродуктивнішими в плані агрострахування були 2007–2008 роки, коли держава допомагала аграріям субсидіями. Так, у 2007 р. було укладено 4397 договорів на загальну застраховану площу 2360 тис. га. Надалі спостерігалось різке скорочення через скасування субсидій у 2009 р., незначне зростання й адаптація ринку до роботи в умовах відсутності субсидій у 2009–2013 роках та нове скорочення, викликане загальним економічним спадом у 2013 році.

За даними досліджень Міжнародної фінансової корпорації, в Україні у 2016 андерайтинговому році (лише зимовий період) основні показники агрострахування становлять: 309 укладених договорів на загальну застраховану площу розміром 343,4 га зі страховою сумою 895,4 млн грн зібрані страхові премії становили 36,8 млн грн (середня ставка премії – 4,1%). Більшість договорів було укладено на страхування озимої пшениці (240 договорів, або 77,7%) та озимого ріпаку (50 договорів або 16,2%). Менше страхували озимий ячмінь (15 договорів або 4,9%) та озиме жито (чотири договори або 1,3%). Лідерами з агрострахування були Полтавська, Хмельницька, Чернігівська, Тернопільська, Сумська, Херсонська та Миколаївська області [12].

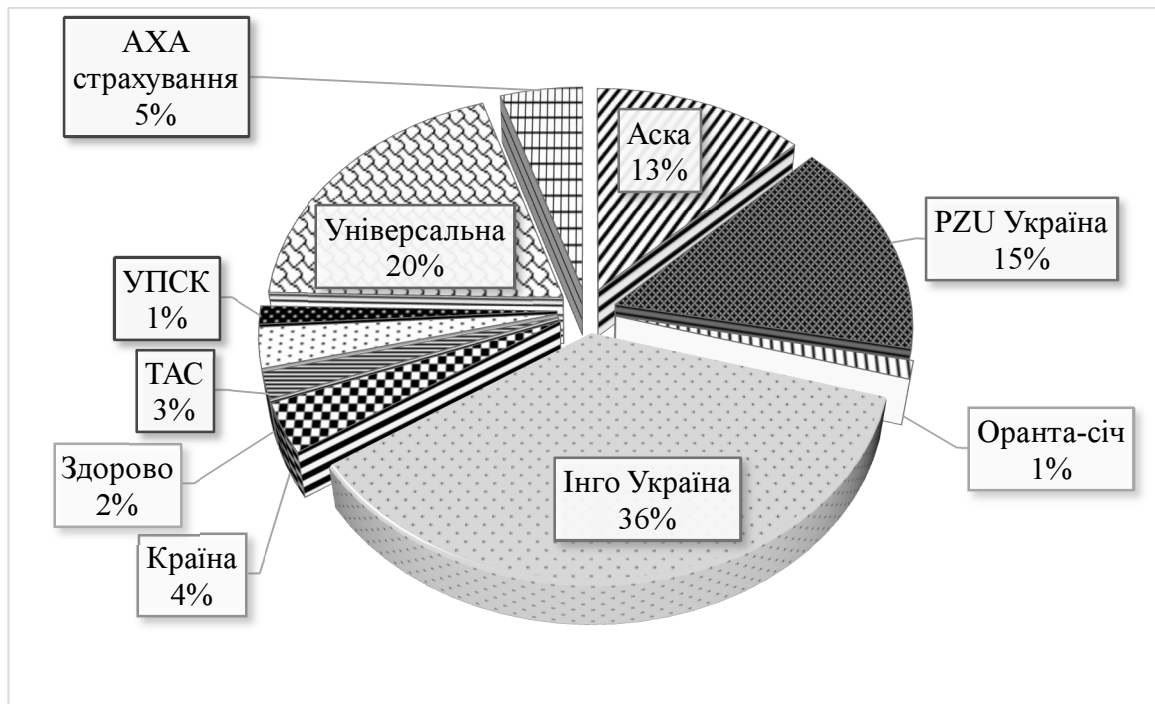

Рис. 2. Участь страхових компаній в агрострахуванні, за відсотком укладених договорів, 2016 рік [12]

На початок 2016 р. страхування сільськогосподарських ризиків здійснює приблизно п'ята частина від усіх компаній, що отримали ліцензію на цей вид страхування, при цьому найбільшу частку страхового агроринку за кількістю укладених договорів займає страхова компанія «Інго Україна» (36%) та «Універсальна» (20%). Ринок використовує невеликий набір страхових продуктів, домінує страхування озимих від повної загибелі на період перезимівлі; відсутнє повноцінне мультиризикове страхування на весняно-літній період, зокрема, не покривається такий системний ризик, як посуха; майже не використовується страхування врожаю на весь цикл вирощування [12].

Серед ризиків, які найбільше загрожують сільськогосподарським виробникам, слід відзначити природно-кліматичні ризики, зокрема, посуху, вимерзання, стихійні лиха та град. До агроризиків, які не пов'язані з природно-кліматичними явищами, відносять пожежу та загрозу зниження закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію. Щодо цінового ризику, то важливість, яку надають йому сільськогосподарські виробники, може бути підставою для запровадження в Україні, поруч зі страхуванням витрат і страхуванням урожаю, також страхування доходу від виробництва та реалізації певних сільськогосподарських культур. Цей вид страхування одночасно захищав би виробника і від падіння врожаю, і від падіння закупівельної ціни.

Як видно з попередніх даних, в Україні є потенціал для подальшого розвитку ринку страхових послуг в аграрному секторі. Проте однією із суттєвих перешкод для збільшення ринку страхових послуг в аграрній сфері є недовіра сільськогосподарських виробників до страхових компаній. Агровиробники часто переконані, що отримання відшкодування в разі настання страхового випадку є достатньо складною справою. За даними опитування [6], з тих сільськогосподарських виробників, які стикалися з

виникненням страхового випадку, відшкодування отримали 29,6%. Для 43% з тих, хто отримав відшкодування, обсяг відшкодування становив менше, ніж 20%. Половина з тих, хто отримали відшкодування, отримали його в період від 3-х до 6-ти місяців з моменту подання заяви на відшкодування, 32,4% – у період до 3-х місяців, і 17,6% – у період більше, ніж 6 місяців. Отже, успіх розвитку ринку страхування сільськогосподарських ризиків значною мірою залежатиме від того, чи довірятимуть сільгоспвиробники страховим компаніям.

Теоретично нині діють три варіанти добровільного сільськогосподарського страхування. Перший варіант має особливості лише щодо врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень. Другий варіант – страхування сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, риби та інших водних живих ресурсів і тваринницької продукції. Третій охоплює страхування будівель, споруд, сільськогосподарської техніки, інших матеріальних цінностей. Проте державна підтримка, що запроваджувалася з липня 2012 року Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [10] стосується лише перших двох варіантів.

Другий вид добровільного сільськогосподарського страхування, а саме: страхування сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, риби та інших водних живих ресурсів і тваринницької продукції, теж передбачає можливість отримання державної компенсації страхових платежів на випадок завдання збитку внаслідок настання подій (страхових ризиків), передбачених стандартним страховим продуктом.

Третій вид добровільного сільськогосподарського страхування охоплює страхування будівель, споруд, сільськогосподарської техніки, інших матеріальних цінностей. Проте державної підтримки у цій сфері не передбачено, а страховики здійснюють його на підставі загальних правил та як один із різновидів майнового страхування від вогневих ризиків і стихійного лиха, від дорожньо-транспортних пригод, крадіжок та інших видів протиправних дій третіх осіб [7, ст. 12].

Серед проблем, що перешкоджають розвитку сільськогосподарського страхування як методу ризик-менеджменту в агросфері України можна виокремити:

- низький рівень страхової культури серед сільськогосподарських підприємств;
- недовіра до вітчизняних страхових компаній;
- низький рівень юридичної підтримки у питаннях сільськогосподарського страхування;
- відсутність, поряд зі встановленням обов'язковості страхування, належного впливу держави на якість страхових продуктів;
- складність та непрозорість договорів страхування, а, відповідно, можливість їх неоднозначного тлумачення;
- обмежений перелік страхових продуктів, здатних задовольнити різні категорії виробників;

- відсутність повноцінного законодавчого регулювання страхування у сільському господарстві;
- низька забезпеченість кваліфікованими кадрами у даній сфері;
- погане розуміння механізмів управління ризиками в сільському господарстві;
- недостатня технічна спроможність страхових організацій.

Висновки і перспективи. Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що сучасний стан розвитку системи аграрного страхування диктує потребу у формуванні системного підходу до його розбудови, який передбачає визначення й законодавче оформлення форм взаємодії трьох головних учасників аграрного страхування – сільськогосподарських виробників, страхових компаній та уряду.

Досліджуючи міжнародну практику страхування сільськогосподарських ризиків, пропонуємо різні варіанти розвитку системи страхування для аграрного комплексу, які було б доцільно запровадити й удосконалити в Україні: надання страхових послуг приватними страховими компаніями без допомоги держави; участь держави в пулах перестрахування; субсидування страхових премій за деякими страховими продуктами (наприклад, град); надання фінансової допомоги для покриття катастрофічних збитків; субсидювання програм страхування від багатьох ризиків (мультиризиків); створення спеціальної державної установи для реалізації політики у сфері аграрного страхування; створення страхової інфраструктури.

Підсумовуючи щодо правового забезпечення ризиків у сільському господарстві, можна зробити наступні висновки: удосконалення механізму оплати вартості страхових премій для сільськогосподарських товаровиробників є позитивним фактором для подальшого розвитку агропромислового комплексу, проте він потребує узгодження норм права, які містяться у проаналізованих нормативно-правових актах, що регулюють страхування за участю сільськогосподарських товаровиробників.

Список літератури

1. Александрова М. М. Закордонний досвід формування та розвитку систем страхування сільськогосподарських культур [Електронний ресурс] / М. М. Александрова. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/162/1/18.pdf>
2. Безугла В. О. Венчурне страхування як засіб мінімізації фінансових ризиків / В. О. Безугла, І. І. Постіл // Економіка та держава. – 2014. – № 3. – С. 35–37.
3. Гудзь О. Є. До концепції розбудови системи агрострахування в Україні / О. Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2013. – № 11. – С. 35–39.
4. Єрмошенко А. М. Ризики діяльності страховиків і шляхи їх зменшення / А. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 207–215.
5. Про страхування : закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
6. З ким селянин поділить ризики [Електронний ресурс] // Газета «Дзеркало тижня. Україна». Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/z_kim_selyanin_podilit_riziki.html
7. Крестьянінова В. В. Специфіка страхування сільськогосподарських ризиків в Україні / В. В. Крестьянінова // Економічні науки. – 2009. – № 12. – С. 8–12.

8. Международная практика. Обзор мирового рынка страхования и перестрахования сельскохозяйственных рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.agroinsurance.com
9. Приказюк О. В. Страхування сільськогосподарських ризиків як засіб беззбиткової діяльності сільгоспвиробників / О. В. Приказюк // Економіка АПК. – 2015. – № 4. – С. 87–91.
10. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : закон України від 9 лютого 2012 р. № 4391-VI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрана.
11. Ринок агрострахування України фокус на 2014–2016 роках. Проект «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uainsur.com/wp-content/uploads/2016/03/Market-Survey-2016-UKR.pdf>
12. Свістунов О. Роль страхування в управлінні ризиками сільського господарства в Україні та напрями підвищення його ефективності / О. Свістунов // Економіка України. – 2013. – № 1. – С. 66–71.

References

1. Aleksandrova, M. M. "Zakordonnyi dosvid formuvannia ta rozvytku system strakhuvannia silskohospodarskykh kultur" [Foreign experience of formation and development of crop insurance] [Electronic resource]. – Rezhim dostupu: <http://eztuir.ztu.edu.ua/162/1/18.pdf>.
2. Bezuhla, V. O. (2014). Venchurne strakhuvannia yak zasib minimizatsii finansovykh ryzykiv [Venture insurance as a means of minimizing financial risks] / V. O. Bezuhla, I. I. Postil // Economy and the State, 3, 35–37.
3. Hudz, O. Ye. (2013). Do kontseptsii rozbudovy systemy ahrostrakhuvannia v Ukraini [By developing the concept of agriinsurance system in Ukraine] / O. Ye. Hudz // Economy AIC, 11, 35–39.
4. Iermoshenko, A. M. (2009). Ryzyky diialnosti strakhovykiv i shliakhy yikh zmenshennia [The risks of insurers and ways to reduce them] / A. M. Yermoshenko // Actual problems of economy, 6, 207–215.
5. The Law of Ukraine "On insurance": 7 march 1996. Number 85/96-VR // VVRU, 1996, 18. – Art. 78.
6. Farmer who share the risks. [Electronic resource] // the newspaper "Mirror of the week. Ukraine". Access: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/z_kim_selyanin_podilit_riziki.html.
7. Krestianinova, V. V. (2009). Spetsyfika strakhuvannia silskohospodarskykh ryzykiv v Ukraini [The specificity of agricultural insurance in Ukraine] / V. V. Krestianinova // Economics number, 12, 8–12.
8. Review of Peace Practice Mezhdunarodnaya market insurance and reinsurance risks selskohozyaystvennyh [Electronic resource]. – Access: www.agroinsurance.com.
9. Prykaziuk, O. V. (2015). Strakhuvannia silskohospodarskykh ryzykiv yak zasib bezzbytkovoi diialnosti silhospvyrobnykiv [Agricultural risks insurance as a means of break-even agricultural economy] / O. V. Prykaziuk // APC, 4, 87–91.
10. On peculiarities of agricultural products insurance with state support: Law of Ukraine on February 9, 2012 r. 4391 number-VI: [Electronic resource]. – Access: <http://www.rada.gov.ua/>. – Name of the screen.

11. Ukraine AgriInsurance Market focus in 2014–2016 years. The project "Development of agricultural sector financing in Europe and Central Asia" [Electronic resource]. – Acces: <http://uainsur.com/wp-content/uploads/2016/03/Market-Survey-2016-UKR.pdf>.

12. Svistunov, O. (2013). Rol strakhuvannia v upravlinni ryzykamy silskoho hospodarstva v Ukraini ta napriamy pidvyshchennia yoho efektyvnosti [The role of insurance in risk management of agriculture in Ukraine and ways of increasing efficiency] / O. Svistunov // Economics of Ukraine, 1, 66–71.

СТРАХОВАНИЕ КАК МЕТОД РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА В АГРОСФЕРЕ

Л. Н. Гречанюк

***Аннотация.** Исследован вопрос экономической природы и сущности страхования рисков в сельском хозяйстве. Изучены и обобщены особенности функционирования агрострахования в зарубежных странах и Украине. Проанализировано правовое регулирование страхования сельскохозяйственной продукции в Украине.*

***Ключевые слова:** риски, страхование, сельское хозяйство, агросфера, зарубежный опыт, правовое регулирование*

THE INSURANCE AS A METHOD OF RISK MANAGEMENT IN THE AGRICULTURAL FIELD

L. M. Hrechaniuk

***Abstract.** The question of the economic nature and scope of risk insurance in agriculture. Studying and generalizing the peculiarities of agricultural insurance in foreign countries and Ukraine. Analyzed the legal regulation of insurance of agricultural production in Ukraine.*

***Keywords:** risk, insurance, agriculture, international experience, agricultural field, legal regulation*

РОЗВИТОК МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПШЕНИЦІ В УКРАЇНІ

А. Д. ДІБРОВА, доктор економічних наук, професор,
декан економічного факультету

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

Л. В. ДІБРОВА, кандидат економічних наук, доцент кафедри
сільського господарства та зовнішньоекономічної діяльності
факультету аграрного менеджменту

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

Я. О. КРИЛОВ, аспірант кафедри глобальної економіки
економічного факультету

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

М. А. ДІБРОВА, студент магістратури 1 року навчання
факультету аграрного менеджменту

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

e-mail: dibrova@nubip.edu.ua

Анотація. Оцінено ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні та обґрунтовано пропозиції щодо його вдосконалення. Здійснено порівняльний аналіз показників внутрішньої підтримки виробництва пшениці в Україні та зарубіжних країнах – основних експортерах цього продукту. На основі аналізу сформульовано відповідні висновки.

Ключові слова: регулювання, державна підтримка, ринок зерна, аграрна політика

Актуальність. Рівень розвитку зернового виробництва має вирішальний вплив на якість життя населення, здоров'я нації, продовольчу безпеку країни. Зернове господарство України є особливою сферою стратегічних інтересів товаровиробників, споживачів і держави. Тому рівень цін на зерно і продукти його переробки постійно перебувають під пильною увагою органів державного управління всіх рівнів ієрархії.

Природно-кліматичні умови та родючі землі України сприяють вирощуванню всіх зернових культур і дають змогу отримувати високоякісне продовольче зерно в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу¹. Водночас, незважаючи на те, що останніми роками Україна суттєво наростила обсяги виробництва

¹ Програма «Зерно України – 2015». – К. : ДІА, 2011. – С. 1.

та експорту зерна, це суттєво не підвищило ефективність зернового виробництва.

За останні 15 років в Україні відбулися значні зміни в регуляторній політиці щодо розвитку вітчизняного ринку зерна. Зокрема, було прийнято Закони України „Про зерно та ринок зерна в Україні” (2002 р.) та «Про державну підтримку сільського господарства України» (2004 р.). У зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі, лібералізовано режим доступу до внутрішнього ринку зерна. Значну увагу впродовж 2015–2016 років урядові структури приділяли спрощенню регуляторного середовища. В Україні за цей період реалізовано дві державні Програми „Зерно України 2001–2004” та „Зерно України 2005–2010”, а нині реалізується державна Програма „Зерно-2015”.

Сформований на законодавчому рівні механізм регулювання ринку зерна ґрунтується на застосуванні фінансових і товарних інтервенцій задля забезпечення ринкової рівноваги. Проте досвід останніх років свідчить, що в умовах нарощування значних обсягів виробництва зерна в Україні, збалансувати рівновагу внутрішнього ринку виявилось достатньо складним завданням. Незважаючи на те, що Україна належить до вагомих гравців на світовому ринку зерна, в умовах лібералізації ринку вона не може одноосібно управляти ціноутворенням на ньому. Адже на кон'юнктуру світового ринку зерна впливає комплекс факторів, починаючи від урожаю в Латинській Америці і закінчуючи погодними умовами в найбільших країнах-виробниках зерна.

Тому за останні роки збалансування попиту і пропозиції на ринку зерна в Україні вирішувалося, перш за все, за рахунок нарощування обсягів експорту. Так, за даними Мінагрополітики та продовольства України, станом на 26 червня 2015 р., досягнуто рекордних обсягів експорту зерна з України в обсязі 34 364 тис. т, з яких: пшениці – 10 828 тис. т; кукурудзи – 18 820 тис. т; ячменю – 4462 тис. т та інших зернових – 254 тис. т.

Проте, незважаючи на прийняті рішення, механізм регулювання ринку зерна потребує вдосконалення в частині збалансування інтересів усіх його учасників. З огляду на це, проблема вдосконалення механізму регулювання ринку зерна залишається надзвичайно актуальною. Вона є предметом постійної уваги українського парламенту та відповідних урядових установ, займає одне з провідних місць у наукових дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема ефективності регулювання ринку зерна посідає провідне місце також у наукових дослідженнях. Помітний внесок у розробку методологічних і методичних питань названих аспектів зробили В. Бойко, О. Бородіна, С. Кваша, І. Кобута, Т. Осташко та інші науковці. Проте на сьогодні немає достатніх підстав стверджувати, що всі питання надзвичайно важливої проблеми механізму регулювання ринку зерна одержали вичерпне наукове і методичне обґрунтування та практичне вирішення. Щодо цього, ще існує широкий дослідницький простір. Зокрема, потребує вдосконалення методична база

механізму регулювання виробництва зерна для більшого посилення в ньому нормативної, прогнозної та стимулюючої функції.

Мета дослідження – визначення рівня й порівняльний аналіз показників внутрішньої підтримки виробництва пшениці в Україні й зарубіжних країнах – основних його виробників і експортерів та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення механізму регулювання вітчизняного ринку зерна в умовах глобалізації. Об'єктом вивчення обрано групу країн – основних експортерів пшениці, що формують рівень світових цін на неї. Предметом аналізу взято зерно пшениці – основного в Україні зернового продукту, аналіз якого придатний як зразок для аналогів (ячменю, кукурудзи, жита, вівса).

Матеріали і методи дослідження. Дане дослідження базується на загальнонауковій методології. У процесі дослідження було використано системний аналіз і синтез, монографічний, абстрактно-логічний, економіко-математичний, розрахунково-конструктивний та балансовий методи наукових досліджень.

Останніми роками валові збори зернових культур в Україні суттєво зросли. Цьому сприяли декілька внутрішніх та зовнішніх чинників: посилення регулюючої функції держави щодо ринку зерна; зміна структури агровиробництва; сприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках зерна.

Результати дослідження та їх обговорення. Основною характеристикою сучасного світового ринку зернових є те, що обсяг споживання пшениці стабільно зростає, а показники виробництва щороку значно варіюють. Якщо розглянути динаміку виробництва та споживання, то до 2000-х років, виробництво, як правило, перевищувало попит, хоча були й несприятливі роки, а починаючи з 2000 р. ситуація стала розвиватися у зворотному напрямку.²

Зростання попиту на пшеницю пов'язано з підвищенням купівельної спроможності населення, перш за все, у таких країнах, як Китай та Індія, а також унаслідок використання зерна для виробництва етанолу. І хоча, зазвичай, для таких цілей використовується переважно кукурудза, але етанол також отримують із пшениці, наприклад, у країнах ЄС³.

В останні десятиліття на світовому ринку пшениці відбувається процес інтенсифікації виробництва. У загальносвітовому обсязі виробництва пшениці провідне місце посідають лише декілька її продуцентів (рис. 1).

До найвагоміших виробників пшениці у світі належать ЄС, Китай, Індія, США, Канада, Австралія, Аргентина, Туреччина, Росія та Україна. Однак Індія й Китай, незважаючи на це, змушені її імпортувати для задоволення внутрішніх потреб. Аналіз свідчить, що в середньому за 2011–2015 роки, порівняно з 2006–2010 роками, валові збори найсуттєвіше збільшилися в

² Молчан О. А. Аналіз мирового рынка пшеницы: 2005–2009 гг. / О. А. Молчан. – М. : Екмос, 2010. – 153 с.

³ Іваненко І. А. Аналіз показників і факторів розвитку світового ринку пшениці / І. А. Іваненко, О. О. Світлична // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – 2011. – № 4 (52). – С. 17–22.

Австралії – на 44,4% (за рахунок підвищення врожайності на 45,5%), у Канаді – на 19,9% (урожайність – на 16,8%), в Україні – на 19,4% (урожайність – на 25,1%), в Індії – на 20,9% (урожайність – на 11,7%). При цьому валові збори пшениці в цілому у світі за аналізований період зросли в середньому з 646,9 млн т до 706,4 млн т, або на 9,2%, а врожайність підвищилася з 29,6 ц/га до 32,1 ц/га, або на 8,5%.

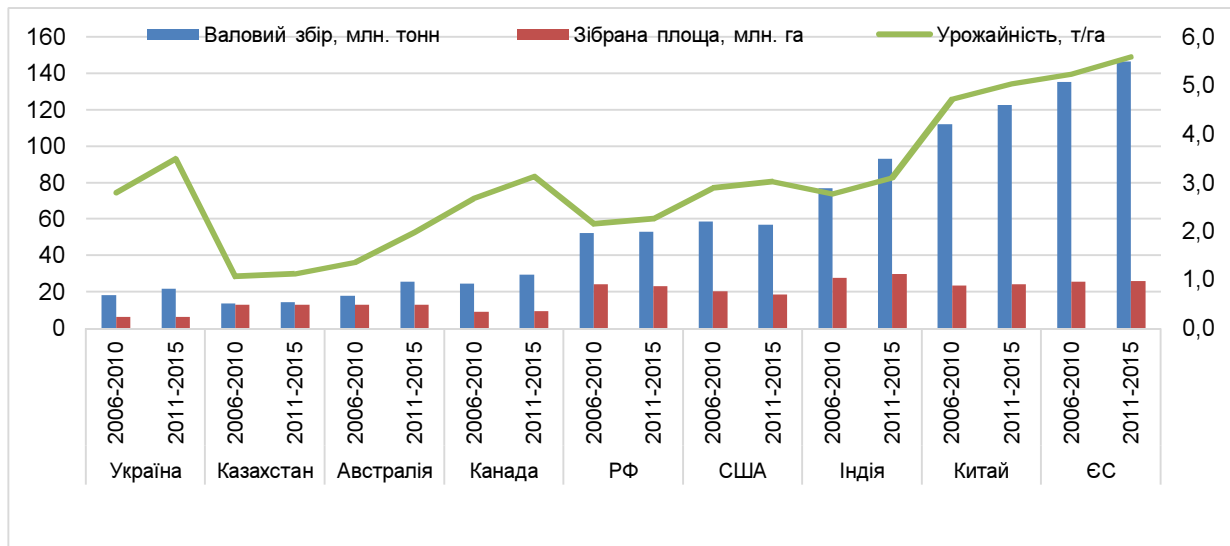

Рис. 1. Валові збори, зібрана площа та врожайність пшениці в основних країнах-виробниках у середньому за 2006–2010 та 2011–2015 роки*

*Джерело: розраховано за даними ФАО (Food and Agriculture Organisation) – Міжнародної продовольчої і сільськогосподарської організації.

За оцінками експертів, світове виробництво пшениці у 2015/16 маркетинговому році (МР) збільшиться на 2,6 млн – до 721,5 млн т, що ще більше наблизить черговий прогноз до результатів рекордного сезону 2014/15 МР у 726,5 млн т. Обсяги світової торгівлі пшеницею, які за останні 10 років збільшилися на 40 %, у черговому звіті USDA очікуються на рівні 158,2 млн т – або на 1,4 млн т більше від попереднього прогнозу. Проте не тільки виробництво, а й споживання пшениці у світі, за прогнозами аналітиків, зростає. Збільшення споживання пшениці на 3 млн – до 719,6 млн т, очікувано знизить перехідні світові запаси до 202,4 млн т, що майже на 1 млн т менше від попереднього прогнозу⁴.

За обсягами виробництва Україна суттєво поступається найбільшим продуцентам пшениці, проте за обсягами експорту входить до числа основних експортерів цього товару (табл. 1).

У 2015 р. Україна експортувала 13,4 млн т пшениці (у 2014 р. – 10,5 млн т), але світові ціни знижувалися (якщо у 2014 р. середньозважена експортна ціна становила 217 дол. США/тону, то у 2015 р. – лише 166 дол. США), і, відповідно, отримано менші обсяги валютної виручки. За

⁴ Потіха А. Урожай-2015: здобутки і перспективи [Електронний ресурс] / А. Потіха // Резонанс. – 2015. – № 47. – С. 5–12. – Режим доступу : <http://nbuviap.gov.ua/images/rezonans/2015/rez47.pdf>.

останні чотири роки спостерігається обернена тенденція – чим більше Україна експортує за межі держави, тим нижчі ціни на неї на світовому ринку⁵ (табл. 2).

1. Рейтинг найбільших світових експортерів пшениці*

2014/15 маркетинговий рік			2015/16 маркетинговий рік		
Країна	Місце	Частка у світовому експорті, %	Країна	Місце	Частка у світовому експорті, %
ЄС	1	22	ЄС	1	21
Канада	2	15	Росія	2	15
США	3	14	США	3	14
Росія	4	14	Австралія	4	12
Австралія	5	10	Канада	5	12
Україна	6	7	Україна	6	9
Казахстан	7	3	Казахстан	7	4
Аргентина	8	3	Аргентина	8	3
Туреччина	9	2	Туреччина	9	2
Індія	10	2	Уругвай	10	1

*Джерело: USDA.

2. Динаміка обсягів, цін та виручки від експорту зерна з України*

Роки	Всього		у т. ч. пшениця		
	Обсяги експорту, млн. тонн	Виручка від експорту, млрд. дол. США	Обсяги експорту, млн. тонн	Середньозважена ціна експорту, дол. США	Виручка від експорту, млрд. дол. США
2010	13,9	2,4	4,8	187	0,91
2011	14,1	3,6	4,09	261	1,07
2012	27,08	6,98	8,6	272	2,36
2013	27,07	6,36	7,7	244	1,89
2014	32,5	6,48	10,5	217	2,29
2015	37,4	6,05	13,4	166	2,23
У середньому за 2013–2015 роки	32,3	6,3	10,5	209,0	2,1

*Джерело: Гардус М. Экспорт продукции АПК: итоги 2015 и перспективы 2016 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economy.apostrophe.com.ua/article/promyshlennost/2016-04-04/eksport-produktsii-apk-itogi-2015-i-perspektivy-2016-goda/3958>

Як свідчать дані табл. 2, при збільшенні обсягів експорту пшениці з України в 2015 р. майже на 3 млн т, порівняно з 2014 р., виручка від експорту зменшилася на 60 млн дол. США. Така сама тенденція тривала й протягом 2016 р. За оцінками експертів, унаслідок зниження цін на зерно, Україна недотримує 70–90 млн дол США валютної виручки щомісяця з урахуванням нарощування фізичних обсягів експортних поставок⁶.

⁵ Маслак О. У пошуках кращої ціни // Пропозиція. – 2016. – № 4. – С. 40.

⁶ Гривня осыпается: как падение мировых цен на зерно влияет на курс нацвалюты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://delo.ua/business/kolos-uzhe-ne-tot-kak-padenie-mirovyh-cen-na-zerno-vliyaet-na-ku-322392/>

3. Динаміка цін на продовольчу пшеницю на окремих сегментах світового ринку зерна, дол. США за тону*

Рік	Пшениця, SRW, США	Пшениця, Україна	Пшениця, Франція	Пшениця, Румунія
2014	245	234	219	N/A
2015	204	172	170	192
2016	186,5	162,5	186	173

*Джерело: Гривня осыпается: как падение мировых цен на зерно влияет на курс нацвалюты [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/business/kolos-uzhe-ne-tot-kak-padenie-mirovyh-cen-na-zerno-vlijaet-na-ku-322392>

Аналіз свідчить, що світові ціни на пшеницю знизилися через рекордні обсяги виробництва та значні перехідні запаси. Проте середні експортні ціни на пшеницю в Україні, порівняно з основними країнами-експортерами, суттєво нижчі. Це свідчить, з одного боку, про невисоку конкурентоспроможність вітчизняного зерна, з іншого – українська пшениця реалізується на зовнішніх ринках, в основному, як фуражна.

В умовах ринкової економіки для розробки збалансованої аграрної політики дуже важливо правильно визначати її результативність, безпосередньо для тих, хто виробляє сільськогосподарську продукцію. З цією метою, за „Методикою оцінки державної підтримки сільського господарства”, що розроблена й використовується в Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), розраховано показник „Підтримка ринкової ціни” (ПРЦ), який визначає грошову вартість валових трансфертів виробникам від споживачів і платників податків за рік, що виникли внаслідок дії засобів державної політики, якими створюється розрив між цінами на певний вид аграрної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринку (рис. 2).

Даний підхід ґрунтується на тому, що будь-яке відхилення внутрішніх цін від світових можна трактувати як індикатор втручання держави в механізм вільного ринку. Розмір цінового відхилення визначає рівень цього втручання і, відповідно, дає кількісну характеристику аграрної політики держави.

Показник ПРЦ визначається у цінах виробника і обчислюється за формулою:

$$\text{ПРЦ} = (P_p - P_w) * S_2, \quad (1)$$

- де P_p – внутрішня ціна за одиницю продукції;
 P_w – світова ціна за одиницю продукції;
 S_2 – пропозиція внутрішнього ринку;
 D_2 – попит внутрішнього ринку;
 S_1 – пропозиція внутрішнього ринку за світовими цінами;
 D_1 – попит внутрішнього ринку за світовими цінами.

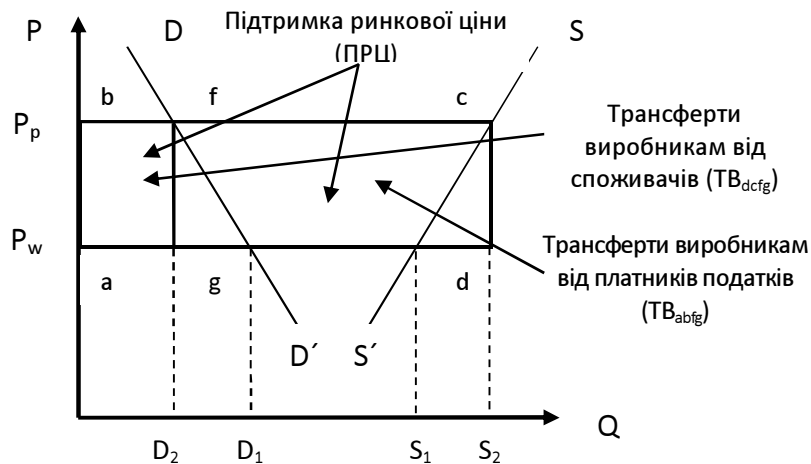

Рис. 2. Підтримка ринкової ціни (ПРЦ) і трансферти виробникам від споживачів (TB_{abfg}) та платників податків (TB_{dcfg}) за умов експорту*

*Джерело : Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation [Електронний ресурс]. Режим доступу: <<http://www.oecd.org>>

Як свідчать дані рис. 2, показник ПРЦ виробникам пшениці в Україні за період з 2006 до 2015 р. має від'ємне значення, що свідчить про недосконалість механізму регулювання ринку зерна. Адже при від'ємному значенні доходи товаровиробників перерозподіляються на користь споживачів та інших економічних груп⁷.

Важливим показником оцінки рівня державної підтримки є Номінальний коефіцієнт захисту виробників – NPC (“Nominal Protection Coefficient”), що оцінює лише співвідношення внутрішніх і світових цін.

$$NPC_p = \frac{P_i^d}{P_i^w}, \quad (2)$$

де P_i^d – внутрішня ціна на продукт i ;
 P_i^w – світова ціна на продукт i ;

Отримані значення показника NPC_р для виробників пшениці підтверджують цінову нестабільність і недостатню ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні. Як свідчать дані рис. 3, за період з 2006 до 2015 р. в підтримці виробників пшениці намітилася стійка тенденція до її зниження за рахунок цінових чинників.

До основних причин зниження рівня підтримки виробників зерна в цілому і пшениці, зокрема, можна віднести недосконалий механізм інтервенційних операцій, що полягає у несвоєчасному формуванні державним агентом продовольчих запасів зерна в період суттєвих цінових коливань на ринку. Практика останніх років свідчить, що особливо гостро це проявляється в період збиральної компанії, коли ціни на зерно суттєво знижуються.

Недостатньо розвиненим на сьогодні в Україні є також біржовий ринок. Потребує також удосконалення механізм формування мінімальної ціни на зерно. Як свідчить практика останніх років, особливої актуальності це набуває

⁷ Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf>>

в період суттєвого зростання світової ціни на зерно, коли мінімальні ціни, які пропонує державний оператор, стають суттєво нижчими від ринкових. На наш погляд, запровадження обмежень на експорт зерна може вважатися виправданим тільки у винятково критичних обставинах, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки країни. Зокрема, коли виникає дефіцит зерна на внутрішньому ринку та в умовах, коли не спрацьовують економічні механізми регулювання ринку. При цьому, потрібно передбачити чіткі часові параметри введення обмежень на експорт та мінімізувати втрати всіх учасників ринку від запровадження вищезазначених заходів. Недосконалість механізму регулювання ринку зерна пшениці позначається на ефективності виробництва на сільськогосподарських підприємствах України (рис. 4).

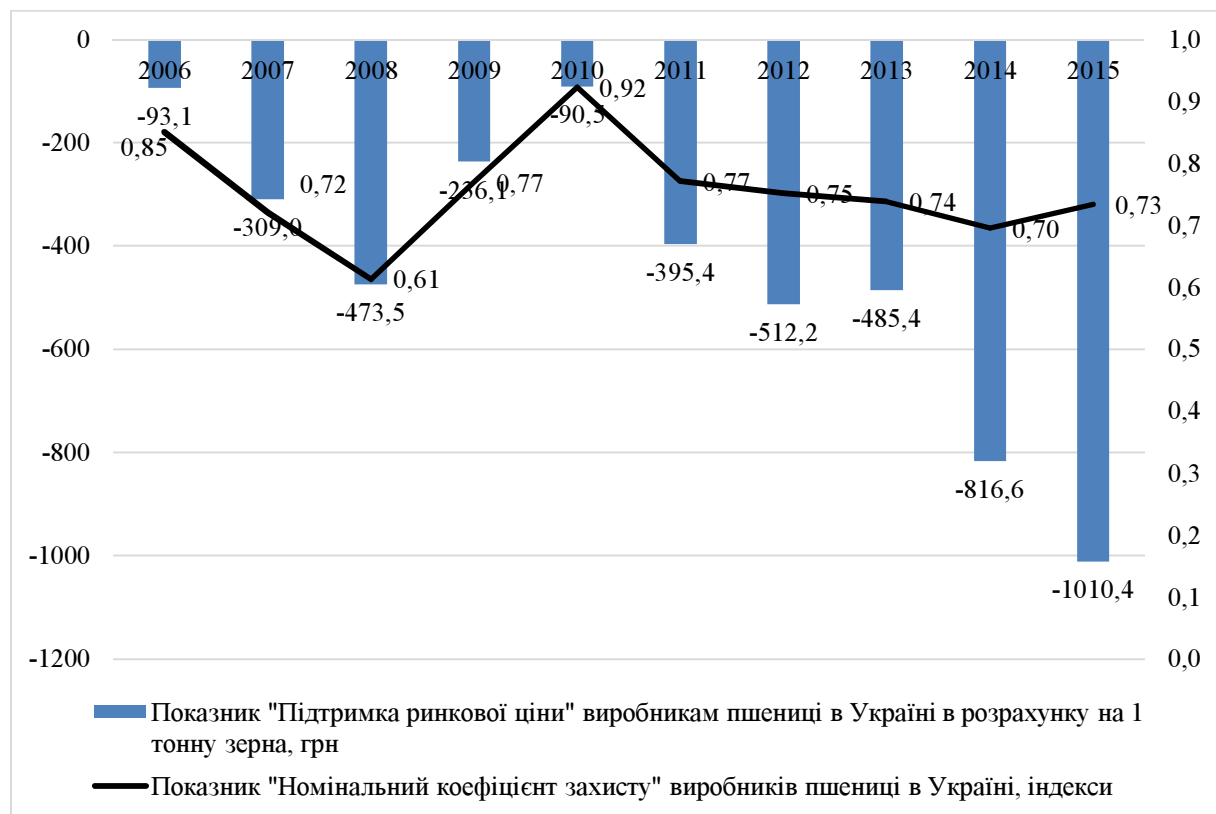

Рис. 3. Показник «Номінальний коефіцієнт захисту виробників» та «Підтримка ринкової ціни» виробників пшениці в Україні в розрахунку на 1 т зерна, грн*

*Джерело: розраховано за даними ОЕСР.

Нині серед країн існують різні погляди щодо стратегій аграрного розвитку. Зокрема, виокремлюють дві головні концепції: ліберальну та аграрного протекціонізму. Однак правила СОТ передбачають у перспективі поступову лібералізацію міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією. Одним із заходів щодо цього є вимога скоротити державну підтримку сільськогосподарських виробників.

Тому важливим з наукового, методичного та практичного погляду є порівняння рівня внутрішньої підтримки товаровиробників України зі світовими лідерами (доцільно за критеріями та показниками, що застосовуються

в країнах ОЕСР). Адже таким чином можна визначити у даному випадку реальну конкурентоспроможність української пшениці на зовнішніх ринках.

Рис. 4. Показник «Номінальний коефіцієнт захисту виробників» та рівень рентабельності виробництва пшениці на сільськогосподарських підприємствах України*

*Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України та ОЕСР.

Для виробників пшениці в Україні показник «Номінальний коефіцієнт захисту» у середньому за 2006–2010 роки становив 0,78, протягом 2011–2015 років знизившись до 0,74 (рис. 5). Це свідчить про те, що вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники не отримують значні фінансові ресурси, які перерозподіляються на користь інших учасників ринку зерна.

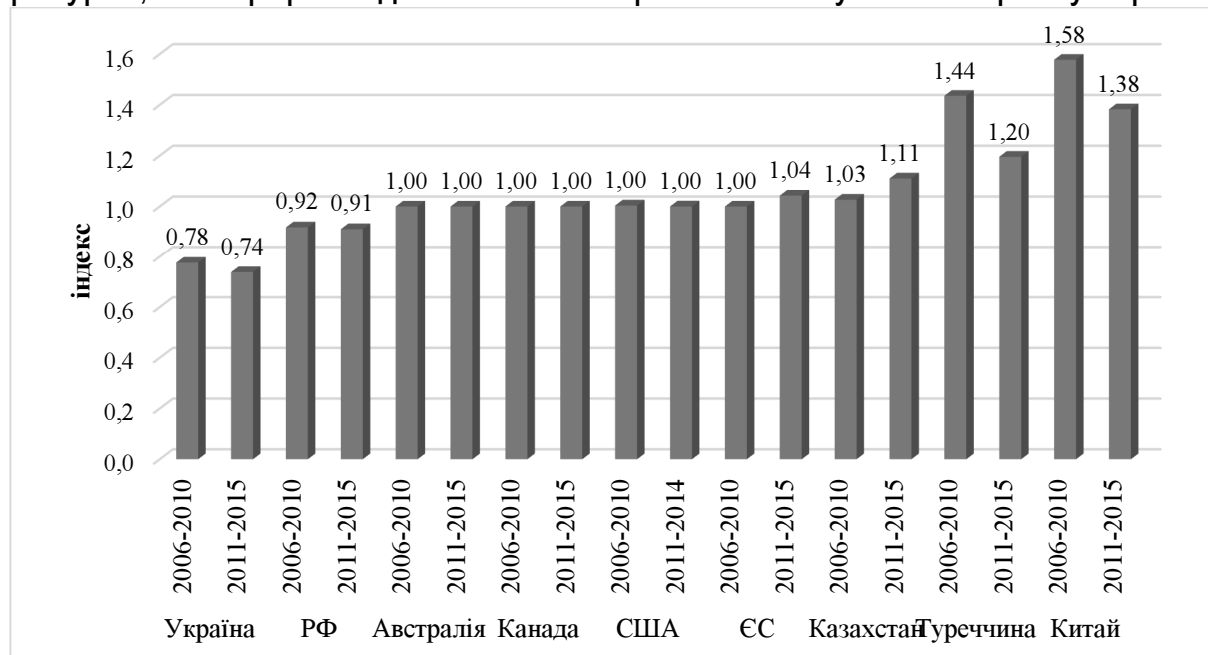

Рис. 5. Показник «Номінальний коефіцієнт захисту» виробників пшениці в Україні та інших країнах-виробниках в середньому за відповідний період*

*Джерело: розраховано за даними ОЕСР.

НКЗ як показник номінального рівня захисту виробника на ринку є, водночас, і показником прихованої субсидії, необхідної для експорту певної частки виробленого обсягу продукції. Заслугує на увагу те, що практично за світовими цінами при мінімальному державному втручанні, реалізується пшениця виробниками Австралії, Канади та США, тоді як виробники пшениці в Росії реалізують продукцію за значно нижчими цінами від світових. Це підтверджує, що в Україні у ціновому сегменті при експорті пшениці з'явився потужний конкурент – Росія, оскільки головною перевагою українського зерна на світових ринках є і буде нижча ціна, ніж у традиційних продавців зерна. Проте високі трансакційні витрати та низька пропускна спроможність транспортних магістралей і портів не дають країні повною мірою реалізувати експортний потенціал зернового виробництва.

Рівень підтримки виробників пшениці в кожній окремій країні залежить від міжнародної спеціалізації на її виробництві та експорті, ресурсного потенціалу, диференціації у використанні сільськогосподарських угідь, рівня інтенсивності агровиробництва, національних традицій у сфері субсидування і регулювання тощо. Провідні країни-виробники та експортери пшениці застосовують різні інструменти внутрішньої підтримки.

Доречно відзначити, що навіть високорозвинені держави з потужними агропродуктовими секторами дбають про належне забезпечення суспільних потреб у зерні, підтримуючи його виробників важелями державного протекціонізму. Однак спільним є те, що згідно з вимогами СОТ щодо скорочення підтримки національних аграрних товаровиробників, зміщуються акценти державної допомоги з підтримки виробництва до підтримки доходів фермерів через так звані непов'язані заходи, які не стимулюють зростання виробництва продукції.

На наш погляд, назріла необхідність відкоригувати агрополітичні рішення щодо внутрішньої підтримки товаровиробників пшениці в Україні, як з точки зору підвищення її ефективності, так і стосовно забезпечення конкурентоспроможності зернового виробництва. Надалі, очевидно, недоцільно орієнтуватися на країни Європейського Союзу, де собівартість виробництва продукції висока, а дотації виробникам сягають обсягів надто великих навіть для цього потужного у фінансовому відношенні об'єднання.

Державною програмою «Зерно України – 2015» передбачено досягти валових зборів зерна в нашій державі на рівні 80 млн тонн. Проте збільшення обсягів виробництва зерна потребує структурних змін у розвитку сільського господарства, насамперед через нарощування обсягів виробництва продукції тваринництва. Потрібно відійти від практики, коли вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники, відмовившись від виробництва продукції тваринництва, зорієнтовані переважно на вирощуванні пшениці, ячменю, кукурудзи, сої, ріпаку та насіння соняшнику для експорту.

Як наслідок, Україна експортує дешеве переважно фуражне зерно, при цьому змушена імпортувати м'ясо, молоко та м'ясо-молочні вироби, комбікорми для тваринництва. З цієї позиції, провідні місця України в рейтингу серед основних експортерів зерна у світі свідчать, швидше за

все, не стільки про досягнення, скільки про те, що наша держава є сировинним додатком розвинених країн, залишаючи їм додану вартість та створюючи для них нові робочі місця. При цьому без структурних змін в аграрному секторі економіки, на наш погляд, доволі складно буде вирішити проблеми бідності, безробіття на селі та відродження й розвитку сільських територій.

Висновки і перспективи. На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що існуючий механізм регулювання ринку зерна в Україні не дає змоги вітчизняним товаровиробникам повною мірою здійснювати процеси розширеного відтворення в галузі. До основних причин недостатньої ефективності такого механізму можна віднести:

1. Закупівельні ціни на пшеницю в Україні суттєво поступаються світовим, що свідчить, з одного боку, про конкурентоспроможність вітчизняного зерна, проте з іншого – про недоотримані прибутки національних товаровиробників. При цьому значна частка доходів від реалізації зерна присвоюється посередниками та компаніями-експортерами.

2. В умовах значної диференціації в обсягах виробництва за допомогою тільки товарних і фінансових інтервенцій складно досягти рівноваги на ринку зерна. Аналіз свідчить, що при значних обсягах валових зборів здійснення інтервенційних заходів для збалансування попиту і пропозиції на ринку зерна є досить обтяжливими для бюджету країни.

3. В Україні на сьогодні недостатньо розвиненим є біржовий ринок. Потребує також удосконалення механізм формування мінімальної ціни на зерно. Як свідчить практика останніх років, особливої актуальності це набуває в період суттєвого зростання світової ціни на зерно, коли мінімальні ціни, що пропонуються державним оператором, стають суттєво нижчими від ринкових.

4. Рівень внутрішньої підтримки виробників пшениці в країнах – основних її експортерах варіює у доволі значних межах як у загальних величинах, так в їх складових частинах та в часі. В Україні показники рівня підтримки в досліджуваному періоді займали загалом найнижчі значення серед аналізованих країн.

5. Наведені показники підтримки виробників зерна в Україні та інших державах світу – основних продуцентах і експортерах зерна, можуть бути використані з метою вдосконалення методичних засад та нормативно-розрахункової бази механізму регулювання виробництва зерна для підвищення стимулюючої ролі цього механізму та зміцнення його прогностичної функції. Прогнозовані дані стосовно врожайності, валових зборів, витрат виробництва, внутрішніх і світових цін можуть бути корисними в практиці укладання угод з реалізації пшениці – спотових, форвардних, ф'ючерсних.

Список літератури

1. Програма «Зерно України – 2015». – К. : ДІА, 2011. – С. 1.
2. Молчан О. А. Аналіз мирового рынка пшеницы: 2005–2009 гг. / О. А. Молчан. – М. : Екмос, 2010. – 153 с.
3. Іваненко І. А. Аналіз показників і факторів розвитку світового ринку пшениці / І. А. Іваненко, О. О. Світлична // Вісник Донецького національного

університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – 2011. – № 4 (52). – С. 17–22.

4. Потіха А. Урожай-2015: здобутки і перспективи [Електронний ресурс] / А. Потіха // Резонанс. – 2015. – № 47. – С. 5–12. – Режим доступу : <http://nbuviap.gov.ua/images/rezonans/2015/rez47.pdf>

5. Маслак О. У пошуках кращої ціни / О. Маслак // Пропозиція. – 2016. – № 4. – С. 40.

6. Гривня осыпается: как падение мировых цен на зерно влияет на курс нацвалюты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://delo.ua/business/kolos-uzhe-ne-tot-kak-padenie-mirovyh-cen-na-zerno-vlijaet-na-ku-322392/>

7. Гривня осыпается: как падение мировых цен на зерно влияет на курс нацвалюты. – Режим доступа : <http://delo.ua/business/kolos-uzhe-ne-tot-kak-padenie-mirovyh-cen-na-zerno-vlijaet-na-ku-322392/>

8. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation, <<http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf>

References

1. Program «Grain Ukraine – 2015». – K.: DIA, 2011. – P. 1.
2. Molchan, O. A. Analysis of the global wheat market: 2005–2009 yy. / O.A. Molchan. – M.: ECMOS, 2010. – 153 p.
3. Ivanenko, I. A., Svetlichnaya, A. A. (2011). Performance analysis and factors of the global wheat market / Bulletin of Donetsk National University of Economics and Trade after M. Tugan-Baranowskim, 4 (52), 17–22.
4. Potikha, A. (2015). Urozhay – 2015: Achievements and Prospects [electronic resource] / A. Potikha // A. Resonance, 47, 5–12. Access: <http://nbuviap.gov.ua/images/rezonans/2015/rez47.pdf>.
5. Maslak, A. (2016). Finding the best prices // Propositciya, 4, 40.
6. Grivna padaet: How to Fall in prices for grain influenced on the rate of the national currency [Elektronnyi resurce]. – Rezhym dostupu: <http://delo.ua/business/kolos-uzhe-ne-tot-kak-padenie-mirovyh-cen-na-zerno-vlijaet-na-ku-322392/>
7. Grivna padaet: How to Fall in prices for grain influenced on the rate of the national currency [Elektronnyi resurce]. – Rezhym dostupu <http://delo.ua/business/kolos-uzhe-ne-tot-kak-padenie-mirovyh-cen-na-zerno-vlijaet-na-ku-322392/>
8. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation, <<http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf>.

РАЗВИТИЕ МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ПШЕНИЦЫ В УКРАИНЕ

А. Д. Диброва,
Л. В. Диброва,
Я. О. Крылов,
М. А. Диброва

Аннотация. Оценена ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні і обґрунтовані пропозиції по його удосконавленню. Осуществлен сравнительный анализ показателей внутренней поддержки производства пшеницы в Украине и зарубежных странах –

основных экспортёрах этого продукта. На основе анализа сформулированы соответствующие выводы.

Ключевые слова: регулирование, государственная поддержка, рынок зерна, аграрная политика

DEVELOPMENT OF WHEAT MARKET REGULATION MECHANISM IN UKRAINE

A. D. Dibrova,
L.V. Dibrova,
Y. O. Krylov,
M. A. Dibrova

Abstract. The effectiveness of the mechanism regulating the grain market in Ukraine and the suggestions for its improvement evaluated in this paper. The comparative analysis of domestic support for wheat production in Ukraine and foreign countries is made, the main exporters of this product are determined. The relevant conclusions analyses are formulated.

Keywords: regulation, government support, grain market, agricultural policy

УДК 338.434:631.11

НЕТРАДИЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Н. М. ДАВИДЕНКО,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Анотація. Визначено, що до нетрадиційних (альтернативних) джерел фінансового забезпечення аграрного сектору економіки України можна віднести пайові сертифікати, аграрні розписки, лізингові операції. Охарактеризовано сучасний стан розвитку вищезазначених фінансових інструментів. Встановлено переваги та недоліки кожного із запропонованих джерел та вказано перспективи розвитку в аграрному секторі економіки України.

Ключові слова: фінансове забезпечення, фінансування, джерело, пайові сертифікати, аграрні розписки, лізинг

МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ В ТЕОРІЇ АГРАРНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

І. В. ДАНИЛЕВСЬКА, аспірант*
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: i.d.v.2014@yandex.ua

Н. Ю. ФІЩУК,
кандидат сільськогосподарських наук
Вінницький державний аграрний університет

Анотація. Розкрито поняття організації в контексті практичної діяльності спеціалістів агроформувань. Уточнено місце мотивації праці в системі аграрного менеджменту та її роль в процесі організації праці спеціалістів агроформувань. Розглянуто ступені важливості основних потреб для спеціалістів.

Ключові слова: організація праці, мотивація праці, спеціалісти агроформувань, потреби, мотиви, стимули

Актуальність. Сучасна наука і досвід усіх поколінь переконливо свідчать, що серед об'єктивних чинників суспільного розвитку пріоритет належить людині як біологічно-соціальному витвору природи. Першопричиною активного стану і плідної творчої діяльності кожної людини є її потреби, які на практиці трансформуються в конкретні мотиви індивідуальної поведінки. Ось чому мотивація як явище і як наукова категорія привертала і продовжують привертати увагу численних дослідників. Незважаючи на значні здобутки філософії, соціології, психології, педагогіки та менеджменту, проблема мотивації праці зберігає свою актуальність у сферах галузевих наук, у тому числі й аграрного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотивацію досліджували багато відомих науковців: А. Маслоу, Ф. Герцберг, Е. Лойел, Д. Мак-Клеланд, П. Друкер, Ф. Тейлор та інші. Серед останніх вагомих наукових публікацій з проблеми мотивації праці варто, у першу чергу, назвати наступних авторів: В. С. Дієсперов [1, с. 115–119], М. В. Семикіна [2], В. П. Рябоконь [3]. Численні дослідження вчених переконують, що проблема мотивації праці не нова, але розвиток світової економіки та інформаційних технологій є передумовою для вивчення сучасних потреб і вимог до праці спеціалістів агроформувань та пошуку альтернативних способів мотивації.

Мета дослідження – уточнити місце мотивації в системі аграрного менеджменту та її роль в процесі організації праці спеціалістів агроформувань.

*Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Г.М. Чорний

Матеріали і методи дослідження – дослідження було проведено за допомогою таких емпіричних методів, як спостереження, анкетування, інтерв'ювання, опитування, вимірювання й теоретичних методів аналізу, синтезу, табличного, графічного, порівняння, монографічного, історичного.

Результати дослідження та їх обговорення. Автори вагомих наукових публікацій та навчально-методичних посібників з теорії загального (базового) менеджменту розглядають його зміст як процес, що складається з чотирьох основних функцій, а саме: планування, організація, мотивація і контроль. Ці функції започаткував у 1911 р. французький вчений А. Файоль [4, с. 12] і вони зберігаються й дотепер, хоч дещо в різних інтерпретаціях. Виходить, що мотивація по відношенню до менеджменту (управління) як функції суб'єкта управління першого порядку відіграє роль функції другого порядку.

Матеріали тривалих спостережень за практичною діяльністю керівників, спеціалістів та повноважних органів агроформувань дають достатньо підстав для уточнення цієї пануючої концепції. Річ у тому, що практична діяльність кожного суб'єкта управління в агроформуванні: керівника, спеціаліста, керівника структурного підрозділу розпочинається з отримання і володіння необхідним обсягом службової інформації. Без наявності певного обсягу інформації вести мову про управлінські функції, які за традицією розпочинаються з планування, зовсім недоречно. Тому в змісті явища управління (менеджменту) при розгляді його як процесу, що складається з ряду послідовних функцій, перше місце має займати аж ніяк не планування, а забезпечення інформацією.

З позицій кібернетики, інформація, що надходить до суб'єкта управління, перетворюється в нову форму і спрямовується на адресу об'єкта управління як конкретні команди (розпорядження, рішення). Реалізація цих команд (розпоряджень і рішень) приводить до змін в об'єкті управління, які стають джерелом появи нової інформації, що по каналу зворотного зв'язку доходить до суб'єкта управління й започатковує черговий повний управлінський цикл.

Таким чином, у складній інтегрованій управлінській функції при її аналізі через призму об'єктивних стадій циклічної зміни стану інформації цілком очевидно виокремлюються три підфункції, тобто функції нижчого другого порядку, а саме:

- перша – забезпечення інформацією;
- друга – прийняття рішення;
- третя – реалізація рішення [5, с. 378].

Такий погляд на зміст управлінської діяльності (інтегрованої функції суб'єкта управління) дає можливість стверджувати, що в ній чітко розмежовуються однорідні три види робіт, які правомірно вважати функціями нижчого другого порядку. Ці функції в складних і довготривалих ситуаціях диференціюють на однорідні види робіт як функції наступного – третього порядку, серед яких своє почесне місце займає і мотивація (рис. 1).

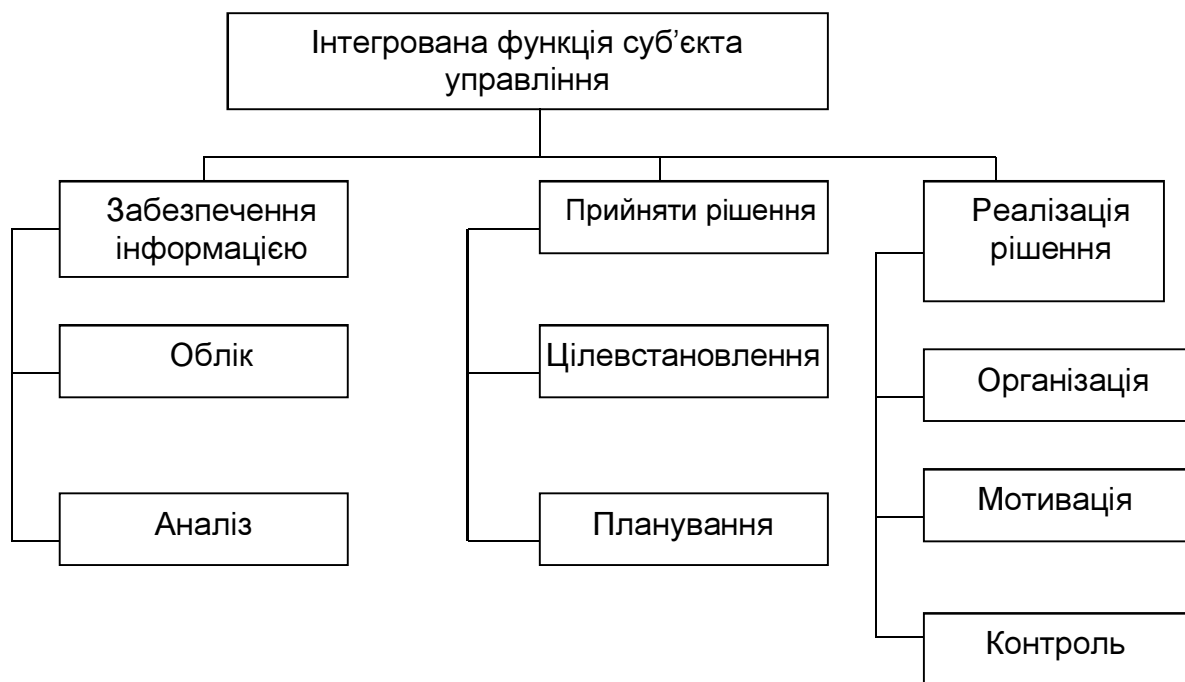

Рис. 1. Класифікаційна модель функцій суб'єктів управління

Таким чином, мотивація є функцією третього порядку в системі функцій менеджменту як безпосередня складова базової універсальної функції – реалізації рішень.

У запропонованій класифікаційній моделі теж відведено належне місце й іншим класичним загальним функціям з менеджменту – планування, організації і контролю. [6, с. 40].

Мотивація, будучи однією із суттєвих функцій у системі менеджменту, є обов'язковим компонентом організації праці взагалі, і, серед іншого, організації праці спеціалістів агроформувань.

Поняття організації багатозначне й широко використовується в різних контекстах. [7, с. 853]. Щодо практичної діяльності спеціалістів агроформувань змістом цього поняття буде влаштування праці за наявності тих компонентів (елементів), які спроможні забезпечити трудовий процес. Якщо розглядати наявність компонентів організації праці спеціаліста, то вони мають свою чітку логічну послідовність. Тобто, із самого початку, на перше місце варто поставити посадову інструкцію як регламентуючий документ, що визначає місце та функції спеціаліста в апараті управління. На основі посадової інструкції здійснюється планування особистої діяльності й самоконтроль за виконанням планів на офісних і мобільних робочих місцях. З плануванням безпосередньо пов'язаний наступний компонент організації праці – раціональне використання часу доби. Завершальним акордом у переліку компонентів організації праці буде стимулювання і мотивація.

У наукових публікаціях зустрічаються різні співвідношення поняття «стимули» і «мотиви», тому доцільно у черговий раз уточнити цю позицію, користуючись офіційним словниковим тлумаченням.

Стимул [лат. Stimulus, букв. загострена палиця, якою підганяли тварин] – причина, що спонукає до дії... [8, с. 862]. Мотив [франц. motif] – психологічна спонукальна причина дій і вчинків людини [8, с. 657]. За словниковим тлумаченням, стимул і мотив – споріднені поняття, але не тотожні. «Психологічна спонукальна причина» наближає цю причину до особистості з їх психологічним світом, а тому мотив є індивідуальною внутрішньою спонукальною причиною дій і вчинків конкретної особистості. Щодо стимулу, то йому відводиться роль зовнішнього чинника впливу на поведінку людей, тому він може узгоджуватися з мотивами окремих особистостей (ідеальний варіант в управлінні персоналом), а може й не узгоджуватися з ними.

Навіть такий самий вагомий загальний стимул, як розмір заробітної плати по відношенню до окремих особистостей не спрацьовує, тому що їх особисті мотиви можуть переважати, а саме: отримання житла, відстань від місця проживання до роботи, природні творчі здібності (спорт, мистецтво), можливість підвищувати свій кваліфікаційний рівень завдяки навчанню, яке наявне в агроформуванні та можливість вчитися у кваліфікованих наставників і т. п.

Дослідженнями організації праці спеціалістів Хмельницької області встановлено, що серед мотивів вагоме місце займає заробітна плата. Ця обставина спонукає до того, щоб глибше заглянути в природу та у внутрішню сутність мотивів.

Уважний аналіз мотивів праці спеціалістів агроформувань свідчить, що всі вони абсолютно, без винятку, беруть початок у людських потребах, знаходячись з ними у певному діалектичному зв'язку. Проблема мотивації особистості гостро стала на порядку денному на рубежі XIX–XX століть паралельно зі становленням теорії загального менеджменту. Мотивація має підстави розглядатись як психологічна основа самоуправління особистості та управління персоналом на всіх рівнях суспільної ієрархії та в усіх сферах людської діяльності. Зусиллями зарубіжних вчених створені й використовуються численні теорії мотивації.

Серед психологів, які залишили людству фундаментальні дослідження з мотивації до теми та предмету нашої статті, найближчим буде Абрахам Маслоу [9, с. 79–90]. Класифікація людських потреб, запропонована А. Маслоу в минулому столітті, зберігає свою актуальність до наших днів і використовується в дещо різних інтерпретаціях авторів наукових публікацій, підручників і навчальних посібників тощо. Для зручності сприйняття ця класифікація ілюструється так званою пірамідою ієрархії потреб за Маслоу (рис. 2) [9, с. 356].

Потреби людини, за великим рахунком, – це ті речі навколишнього середовища, які вона мусить отримувати постійно нарівні з киснем для нормальної життєдіяльності: або вона їх отримує і функціонує нормально, або отримує обмежено і хворіє, або зовсім не отримує і вмирає.

Рис. 2. Ієрархія потреб за А. Маслоу

Узагальнені дані дослідження з теорії потреб спеціалістів та порівняння питомої ваги деяких потреб у свідомості останніх дали наступні наукові результати, висвітлені в табл.

**Ступені важливості потреб для спеціалістів (№=238),
2015–2016 роки, %***

Потреби	Значення потреби (%) від 1(абсолютно неважливо) до 5 (дуже важливо)				
	1	2	3	4	5
Самореалізація	0	0	9	35	56
Повага	0	4	7	10	79
Соціальні гарантії	0	5	5	19	71
Безпека (стабільність)	0	0	0	22	78
Заробітна плата	0	0	0	11	89
Товариськість	0	8	0	21	71
Автономія	2	5	14	46	67

*Примітка. Розраховано на основі власних досліджень автора.

Дані табл. свідчать, що найбільше значення для спеціалістів агроформувань має потреба в оптимальній заробітній платі – 89%, що пов'язано із сьогоденними умовами життя. Також важливу роль відіграють потреби в повазі – 79% та у стабільності – 78, потреби у товариськості та соціальних гарантіях однаково важливі для спеціалістів – 71%, потреби в автономії та самореалізації становлять, відповідно, 67% та 56%.

Залежно від ступеня важливості потреб для працівників, відбувається становлення конкретних підходів щодо формування у спеціалістів мотивації до праці. Як видно з таблиці, найвагомішою потребою є заробітна плата,

тобто різного роду матеріальні винагороди, які застосовують в агроформуваннях для мотивації праці спеціалістів, що в підсумку приводить до збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції.

Щодо таких потреб, як повага й товариськість, то вони ґрунтуються на людських стосунках. Проведеними дослідженнями встановлено, що мотивація працівників залежить від соціально-економічних умов, у яких працює агроформування. На сьогодні для створення дієвого мотиваційного впливу на спеціалістів в агроформуваннях повинен передбачатися взаємозв'язок між заробітною платнею працівника, продуктивністю його праці та способами фінансування, культурними традиціями тощо задля поліпшення результатів виробничо-господарської діяльності.

Саме тому, людські потреби трансформуються у внутрішні чинники поведінки особистості, які, за загальноприйнятою термінологією, називаються мотивами або мотивацією до конкретних дій і вчинків. Якщо за формальною логічною структурою поняття «організація праці» мотивації відводиться в логічній послідовності компонентів останнє місце, то за вагомістю вона посідає перше місце, тому що потреби людини були, є і будуть першоджерелом будь-якої людської діяльності, а їх трансформація в мотиви, тобто мотивація зберігатиме свій заслужений пріоритет назавжди.

Висновки і перспективи

1. Мотивація є загальновизнаною функцією в теорії менеджменту, її місце в класифікаційній моделі в складі третьої базової універсальної функції суб'єкта управління – реалізації рішення.

2. Першопричиною мотивів людської діяльності абсолютно за всіх ситуацій є матеріальні й духовні потреби, без задоволення яких людина просто неспроможна існувати. Потреби кожної особистості досить індивідуальні, а тому індивідуальні мотиви за своєю формою і змістом.

3. Серед компонентів організації праці всіх категорій мотивація за вагомістю зберігає свій пріоритет, тому що без задоволення людських потреб сама праця втрачає свій сенс.

Список літератури

1. Дієсперов В. С. Оплата сільськогосподарської праці / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 76–83.
2. Рябоконт В. П. Кадри села: проблеми формування і закріплення / В. П. Рябоконт // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 115–119.
3. Семикіна М. В. Продуктивність праці: методологія вимірювання, передумови зростання [Електронний ресурс] / М. В. Семикіна. – КНТУ, 2010. – Режим доступу : http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_econ/stat_17/70/pdf
4. Файоль А. Управление – это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд. – М. : Республика, 1992. – 352 с.
5. Чорний Г. М. Альтернативний аналіз класифікацій загальних управлінських функцій / Г. М. Чорний, І. А. Міщенко, О. М. Файчук // Бізнес-інформ. – 2014. – № 3. – С. 378.
6. Чорний Г. М. Управління: концептуальні засади національного менеджменту : монографія / Г. М. Чорний. – К. : ІАЕ, 2005. – 102 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.
8. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
9. Абрахам Г. Маслоу. Мотивация и личность / Абрахам Г. Маслоу ; пер. с англ. А. М. Татлыбаевой. – СПб : Евразия, 1999. – 478 с.

References

1. Diiesperov, V. S. (2012). "Payment agricultural labor". *Ekonomika APK*, 9, 76–83.
2. Ryabokon', V. P. (2010). "Village cadres: problems of formation and consolidation". – *Ekonomika APK*, 5, 115–119.
3. Semykina, M. V. (2010). "Productivity: measurement methodology, the prerequisites for the growth ", KNTU, [Online], available at: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_econ/stat_17/70/pdf.
4. Fayol', A. (1992). *Upravlenie – jeto nauka i iskusstvo*, [Management is the art and science] Respublika, Moskva, Rossija.
5. Chornyy, H. M., Mishchenko, I. A., Faychuk, O. M. (2014). "Alternative analysis classifications General management functions", *Biznes-inform*, 3, 378.
6. Chornyy, H. M. (2005). *Upravlinnya: kontseptual'ni zasady natsional'noho menedzhmentu*, [Management: the conceptual foundations of the national management], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
7. Busel, V. T. (2007). *Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* [Big explanatory dictionary of modern Ukrainian language], VTF «Perun», Irpin, Ukraine.
8. Pustovit, L. O. ta in. (2000). *Slovnyk inshomovnykh sliv: 23000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen'* [Dictionary of foreign words: 23000 words and phrases terminology], Dovira, Kyiv, Ukraine.
9. Abraham, G. Maslou Motivacija i lichnost'[Motivation and personality], perev. s angl. A. M. Tatlybaevoy / Evrazija, Sankt-Peterburg, Rossija.

МОТИВАЦИЯ ТРУДА В ТЕОРИИ АГРАРНОГО МЕНЕДЖМЕНТА

И. В. Данилевская,
Н. Ю. Фищук

Аннотация. *Раскрыто понятие организации в контексте практической деятельности специалистов агроформирований. Уточнено место мотивации труда в системе аграрного менеджмента и ее роль в процессе организации труда специалистов агроформирований. Рассмотрены степени важности основных потребностей для специалистов.*

Ключевые слова: *организация труда, мотивация труда, специалисты агроформирований, потребности, мотивы, стимулы*

MOTIVATION WORKS IN THE THEORY OF AGRICULTURAL MANAGEMENT

I. V. Danilevskaya,
N. U. Fishchuk

Abstract. *In the article the concept of organization in the context of practical activity of specialists of agricultural companies. Clarifies the place of motivation in the system of agricultural management and its role in the process of organization of work of specialists of agricultural companies. Discusses the importance of basic needs for the specialists.*

Keywords: *organization of labor, labor motivation, specialists of agricultural companies, needs, motives, incentives*

УДК 338.26; 658.5

АНАЛІЗ БЮДЖЕТУВАННЯ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. Є. ДАНИЛЕВСЬКА-ЖУГУНІСОВА,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів

Національного університету біоресурсів

і природокористування України

e-mail: dg3838@yandex.ru

Анотація. *Визначено актуальність бюджетування та встановлено, що воно необхідно для ефективного розвитку операційної діяльності, можливості своєчасного виконання своїх зобов'язань перед державою, партнерами по бізнесу та іншими господарючими суб'єктами.*

Метою дослідження є вивчення окремих аспектів бюджетування в системі фінансового планування на підприємстві. Завданням є розгляд поняття бюджету, бюджетування, порядок розроблення фінансового плану, виділення проблем організацій бюджетування на підприємстві та пропонування шляхів удосконалення процесу бюджетування.

Досліджено сутність процесу бюджетування, розкрито характерні ознаки та його роль і місце в управлінні сучасним підприємством та основні складові частини, які є програмою впровадження бюджетування. Проаналізовано основні варіанти складання бюджетів на підприємстві. Виділено проблеми організацій бюджетування на підприємстві та надано рекомендації щодо заповнення бюджету витрат господарюючого суб'єкта.

Зокрема, зазначено, що для реального запровадження принципів бюджетування у практику господарюючих суб'єктів, насамперед, необхідно чітко визначити перелік і зміст бюджетів, основні параметри контролю їх виконання, порядок відображення в обліку зазначеної інформації, прийоми та методи економічного аналізу усіх відхилень від запланованого розвитку виробничо-господарських процесів.

Ключові слова: *фінансове планування, прогнозування, бюджетування, бізнес, операційний бюджет, структура*

Abstract. *In the article the concept of organization in the context of practical activity of specialists of agricultural companies. Clarifies the place of motivation in the system of agricultural management and its role in the process of organization of work of specialists of agricultural companies. Discusses the importance of basic needs for the specialists.*

Keywords: *organization of labor, labor motivation, specialists of agricultural companies, needs, motives, incentives*

УДК 338.26; 658.5

АНАЛІЗ БЮДЖЕТУВАННЯ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. Є. ДАНИЛЕВСЬКА-ЖУГУНІСОВА,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів

Національного університету біоресурсів

і природокористування України

e-mail: dg3838@yandex.ru

Анотація. *Визначено актуальність бюджетування та встановлено, що воно необхідно для ефективного розвитку операційної діяльності, можливості своєчасного виконання своїх зобов'язань перед державою, партнерами по бізнесу та іншими господарючими суб'єктами.*

Метою дослідження є вивчення окремих аспектів бюджетування в системі фінансового планування на підприємстві. Завданням є розгляд поняття бюджету, бюджетування, порядок розроблення фінансового плану, виділення проблем організацій бюджетування на підприємстві та пропонування шляхів удосконалення процесу бюджетування.

Досліджено сутність процесу бюджетування, розкрито характерні ознаки та його роль і місце в управлінні сучасним підприємством та основні складові частини, які є програмою впровадження бюджетування. Проаналізовано основні варіанти складання бюджетів на підприємстві. Виділено проблеми організацій бюджетування на підприємстві та надано рекомендації щодо заповнення бюджету витрат господарюючого суб'єкта.

Зокрема, зазначено, що для реального запровадження принципів бюджетування у практику господарюючих суб'єктів, насамперед, необхідно чітко визначити перелік і зміст бюджетів, основні параметри контролю їх виконання, порядок відображення в обліку зазначеної інформації, прийоми та методи економічного аналізу усіх відхилень від запланованого розвитку виробничо-господарських процесів.

Ключові слова: *фінансове планування, прогнозування, бюджетування, бізнес, операційний бюджет, структура*

Актуальність. Нині підприємства самі зацікавлені в тому, щоб реально уявляти своє фінансове становище не тільки сьогодні, а й на найближчу перспективу. Це необхідно для того, щоб ефективно розвивати свою операційну діяльність і своєчасно виконувати свої зобов'язання перед державою, партнерами по бізнесу та іншими господарюючими суб'єктами.

Роль бюджетування в управлінні підприємством як цілісної системи, що поєднує в собі чітко структуровану сукупність планів, механізми розмежування цілей, повноважень і відповідальності різних рівнів менеджменту, принципи побудови організаційної структури, методи стимулювання, аналізу й контролю, нині невинновдано звужується. Бюджетування застосовується в кращому випадку для того, щоб контролювати окремі показники фінансово-господарської діяльності підприємства. Тобто, бюджетування – це не стільки інструмент, скільки управлінська технологія, показник якості управління фінансовими ресурсами на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі методологічні, методичні й організаційні аспекти бюджетування в системі фінансового планування досліджують українські вчені В. Бабіченко, В. Беседін, І. Бланк, В. Борисова, Г. Висоцький, В. Корнєєв, І. Ожерельєва, В. Опарін, О. Орлов, О. Терещенко, В. Тропіна, М. Чумаченко, І. Шестова та ін., а також зарубіжні дослідники, такі як І. Ансофф, М. Алексєєва, В. Бочаров, Р. Брейлі, І. Брігхем та інші.

Мета дослідження – вивчення окремих аспектів бюджетування в системі фінансового планування на підприємстві.

Матеріали і методи дослідження. Методичною основою дослідження є фундаментальні положення теорії фінансів з питань планування та бюджетування. У статті використано методи системного аналізу, методи наукового абстрагування й узагальнення, порівняльний тощо.

Результати дослідження та їх обговорення. Процес планування являє собою складний комплекс наукової та практичної діяльності. Рівень його організації на вітчизняних підприємствах значно впливає як на хід розробки планових показників, так і на кінцеві результати виробництва й продажу товарів і послуг. Тому на всіх етапах внутрішньофірмового планування необхідно застосовувати найбільш досконалі методи, технологію і засоби наукового обґрунтування планів підприємства.

Характеру бюджету план набуває лише після реалістичної оцінки та коригування прогнозних показників. Отже, прогнозування та планування первинні, а бюджетування – вторинне. Проміжною ланкою між прогнозними розрахунками і кінцевим бюджетом є процес узгодження наявних альтернатив таким чином, щоб верхня межа грошових видатків у плановому періоді не перевищувала нижньої межі грошових надходжень.

Підприємство самостійно вибирає види та структуру бюджетів. Консолідований (зведений) бюджет складається з інтегрованих індивідуальних бюджетів, що характеризують прогнозовані обсяги продажу, витрат, інших фінансових операцій у наступному періоді. Зведений (консолідований) бюджет включає: операційний і фінансовий бюджет. До операційного бюджету входять: бюджет продажу, бюджет виробництва, бюджет витрат,

бюджет фінансових результатів. До фінансового бюджету включаються: бюджет грошових коштів, бюджет капітальних інвестицій, прогнозний бухгалтерський баланс [2].

Бюджет є інструментом як планування, так і контролю. Тобто, на початку періоду діяльності бюджет – це план або норматив; наприкінці періоду діяльності він є засобом контролю, за допомогою якого фінансові менеджери можуть оцінити ефективність діяльності й прийняти управлінські рішення щодо вдосконалення діяльності підприємства в майбутньому.

У системі нових форм планування фінансово-господарської діяльності важливе місце відводиться системі складання бюджетів підприємств, які орієнтовані на отримання оптимального прибутку і збереження позицій підприємства на ринку товарів та послуг.

Бюджет – це план майбутніх операцій, виражених у кількісних, здебільшого, грошових вимірниках. Період, для якого підготовлюється і використовується бюджет, називають бюджетним періодом. Бюджетним періодом зазвичай є рік [5].

Розробка бюджетів забезпечує періодичне планування операцій підприємства, дає змогу передбачити майбутні проблеми і визначити найкращий шлях удосконалення стратегічної мети.

Бюджетування є робочим інструментом, що включає в себе всі сторони діяльності підприємства: його виробничі, техніко-технологічні, маркетингові, фінансові, інноваційні, інвестиційні та інші аспекти.

Разом з тим, процес бюджетування базується на загальній концепції розвитку підприємства, більш детально розроблює економічний і фінансовий аспект стратегії та являє собою єдину систему взаємопов'язаних технічних, організаційних і економічних змін на визначений період часу [6, с. 167]. На жаль, для керівників вітчизняних підприємств процес бюджетування на рівні підприємства залишається не зовсім зрозумілим. Спостерігається повна відсутність взаємозв'язку цілей довгострокового і середньо- короткострокового періодів або часткове їх відображення у деяких бізнес-планах.

За відсутності налагоджених процедур і визначеної послідовності операцій планування, планово-економічні служби часто займаються лише збором інформації про величину витрат або доходів по продукції або підрозділах підприємства, після чого оброблюють її та консолідують у загальний бюджет доходів і витрат (результат фінансової діяльності). При цьому складається ситуація, за якої, унаслідок розрізнених, нескоординованих дій підрозділів підприємства при плануванні своєї діяльності з'являється так званий бюджетний зазор; не забезпечується достовірність та оперативність подачі інформації керівництву, своєчасне складання зведеного бюджету по підрозділах та видах діяльності, центрах відповідальності. Виходячи з цього, набуває значущості проблема бюджетного планування та бюджетного контролю підприємств.

Ключовим елементом в системі бюджетного контролю є звіт про виконання бюджету. Цей звіт містить порівняння запланованих та фактичних показників і розрахунок відхилень із зазначенням їх причин. Він забезпечує зворотній зв'язок, привертаючи увагу менеджерів підприємства до значних

відхилень від запланованого, дає змогу їм проаналізувати ситуацію та виправити у разі необхідності.

Тому система бюджетного контролю є достатньо ефективним інструментом у фінансовому плануванні.

Тобто, бюджет є фінансовим планом і економічним регулятором відносин у центрах витрат, доходів, прибутків, інвестицій та фінансового обліку. За основу при складанні бюджетів беруть результати аналізу минулого звітного періоду, прогнозні дані про кон'юнктуру, науково-технічні розробки.

Характерні ознаки бюджетування:

- короткотерміновість;
- високий рівень концентрації;
- внутрішня спрямованість;
- тісна інтеграція з контролем і аналізом відхилень.

На практиці кожне підприємство самостійно визначає ті центри витрат і прибутковості, які, на їх погляд, у плановому періоді найбільше впливатимуть на його фінансове забезпечення. Тому кількість бюджетів та окреслення в них кола основних показників й інше, на підприємствах бувають різними. Наприклад, окремі консалтингові фірми вважають, що до стартового набору фінансових інструментів на підприємстві має входити, як мінімум, бюджет грошових коштів. Це той мінімум, з якого кожне підприємство може започатковувати управління фінансами [3].

Практики схильні вважати, що для впорядкування фінансової звітності потрібна система бюджетів, які складають на підставі операційних бюджетів.

Такими бюджетами, що об'єднують результати, є:

1. Бюджет доходів і видатків. Його завдання – визначати фінансові результати.

2. Бюджет за балансовим листом. Він визначає майбутній стан плану рахунків, тобто майбутнє значення балансових статей активів і пасивів.

3. Бюджет руху грошових коштів, що вимірює грошові потоки. Завдання цього бюджету – контролювати, забезпечувати та планувати платоспроможність підприємства.

Проте, можна запропонувати й інший набір бюджетів. Зокрема:

а) операційні бюджети за основними видами діяльності (виробництва) або виробами;

б) бюджет доходів і витрат, що дає змогу керувати прибутком підприємства;

в) бюджет руху грошових коштів – для встановлення поточного контролю за платоспроможністю підприємства і його стійкістю;

г) бюджет – стратегічний балансовий бюджет, який характеризує вкладення та зобов'язання підприємства за основними балансовими рахунками активу й пасиву.

На практиці підприємства при впровадженні бюджетування мають враховувати й певні негативні моменти:

- неналежна маркетингова інформація;

- незадовільна статистична база даних (нестійкість макроекономічних показників;

- низький рівень кваліфікації персоналу та ін.

За таких умов підприємства не завжди можуть впроваджувати бюджетування у повному обсязі. Суб'єкти господарювання обирають такий варіант бюджетування, який дає змогу в повному обсязі й своєчасно встановлювати розмір ресурсів для забезпечення діяльності підприємства, джерел їх надходжень, а також контроль за його виконанням [1].

Висновки і перспективи. Впровадження процесу бюджетування на підприємстві дасть змогу:

- поліпшити фінансові результати на основі управління прибутком і витратами, раціонально розподіляти й використовувати ресурси;

- оптимізувати витрати по підприємству і впровадити оперативний контроль за постійними і змінними витратами;

- поліпшити платоспроможність підприємства на основі ефективного управління грошовими потоками;

- підвищити якість та оперативність прийняття управлінських рішень;

- узгоджувати, координувати дії окремих підрозділів і відділів підприємств, а також напрямів діяльності для досягнення поставлених глобальних завдань.

Для реального запровадження принципів бюджетування у практику господарюючих суб'єктів, насамперед, необхідно чітко визначити перелік і зміст бюджетів, основні параметри контролю їх виконання, порядок відображення в обліку зазначеної інформації, прийоми та методи економічного аналізу усіх відхилень від запланованого розвитку виробничо-господарських процесів.

Список літератури

1. Білик М. Д. Проблеми бюджетування підприємств / М. Д. Білик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 10. – С. 164–169.

2. Бюджетирование на предприятии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bestreferat.ru/referat-114116.html>

3. Герасименко С. С. Переваги використання різних форм бюджетування в управлінні корпорацією / С. С. Герасименко, О. А. Чуприна // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 10. – С. 49–57.

4. Ковтун С. Бюджетування на сучасному підприємстві, або як ефективно управляти фінансами / С. Ковтун. – Х. : Фактор, 2005. – 340 с.

5. Оперативне фінансове планування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/726/52/>

6. Фінанси (теоретичні основи) : підруч. [М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осипчук та ін.] ; під кер. і за наук. ред. М. В. Грідчиної, В. Б. Захожая. – К. : МАУП, 2002.

References

1. Bilyk, M. D. (2007). Problemy biudzhetuвання pidpriemstv / M. D. Bilyk // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, 10, 164–169.

2. Biudzhetyrovanye na predpriiaty [Elektronic resourse]. – Rezhym dostupu: <http://www.bestreferat.ru/referat-114116.html>.
3. Herasymenko. S. S. (2010). Perevahy vykorystannia riznykh form biudzhetuvannia v upravlinni korporatsiiei / S. S. Herasymenko, O. A. Chupryna // Aktualni problemy ekonomiky, 10, 49–57.
4. Kovtun, S. (2005). Biudzhetuvannia na suchasnomu pidpriemstvi, abo yak efektyvno upravliaty finansamy / S. Kovtun. – Kh.: Faktor, 340.
5. Operatyvne finansove planuvannia. – [Elektronic resourse]. – Rezhym dostupu: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/726/52/>.
6. Finansy (teoretychni osnovy) : pidruchnyk [M. V. Hridchyna, V. B. Zakhozha, L. L. Osypchuk ta in.]; pid ker. i za nauk. red. M. V. Hridchinoyi, V. B. Zakhozha. – K.: MAUP, 2002.

АНАЛИЗ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

О. Е. Данилевская-Жугунисова

Аннотация. *Определена актуальность бюджетирования и установлено, что оно необходимо для эффективного развития операционной деятельности, возможности своевременного выполнения своих обязательств перед государством, партнерами по бизнесу и другими хозяйствующими субъектами.*

Целью исследования является изучение отдельных аспектов бюджетирования в системе финансового планирования на предприятии. Задачей является рассмотрение понятия бюджета, бюджетирования, порядка разработки финансового плана, выделение проблемы организаций бюджетирования на предприятии и предложение путей совершенствования процесса бюджетирования.

Исследована сущность процесса бюджетирования, раскрыты характерные признаки, его роль и место в управлении современным предприятием и основные составные части, являющиеся программой внедрения бюджетирования. Проанализированы основные варианты составления бюджетов на предприятии. Выделены проблемы организаций бюджетирования на предприятии и даны рекомендации по заполнению бюджета расходов хозяйствующего субъекта.

В частности, указано, что для реального внедрения принципов бюджетирования в практику хозяйствующих субъектов, прежде всего, необходимо четко определить перечень и содержание бюджетов, основные параметры контроля их выполнения, порядок отражения в учете указанной информации, приемы и методы экономического анализа всех отклонений от запланированного развития производственно-хозяйственных процессов.

Ключевые слова: *финансовое планирование, прогнозирование, бюджетирование, бизнес, операционный бюджет, структура*

AN ANALYSIS OF BUDGETING IN SYSTEM OF FINANCIAL PLANNING OF AGRARIAN ENTERPRISES

O. E. Danylevskaya-Zhugunisova

Abstract. *In the article the separate questions of budgeting are investigated in the system of the financial planning. Essence of process of budgeting, his role and place in a management a modern enterprise and basic component parts that are the program of introduction of budgeting, is certain. The basic variants of stowage of budgets are analysed on an enterprise. Recommendations are given in relation to filling of budget of charges of managing subject.*

Keywords: *financial planning, prognostication, budgeting, business, operating budget, structure*

УДК 631.161.23:631.11(477)

РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

I. M. ДАЦЕНКО, аспірант*

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: Datsenkoglobal@gmail.com*

Анотація. *Досліджено прямі іноземні інвестиції в підприємства аграрної сфери України, встановлено рівень капітальних інвестицій у сільськогосподарські підприємства по областях та описана їх інвестиційна привабливість по областях. Дано визначення поняття "інвестиційна привабливість". Визначено вплив рівня капітальних інвестицій на прибутковість сільськогосподарських підприємств у Київській області, проаналізовано рівень інвестиційної привабливості областей України та розроблено систему факторів, яка найбільше впливає на інвестиційну привабливість підприємств.*

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційне забезпечення, сільськогосподарські підприємства*

Актуальність. Центральну роль в економічному розвитку сільськогосподарських підприємств відіграє їх інвестиційне забезпечення. Рівень інвестицій підприємств значною мірою впливає на технічне оснащення основними засобами сільськогосподарських підприємств, можливості структурних перетворень діяльності, вирішення соціальних та екологічних проблем у регіоні. У зв'язку з цим, роль інвестиційної привабливості

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор М.М. Ільчук

© I. M. Даценко, 2016

AN ANALYSIS OF BUDGETING IN SYSTEM OF FINANCIAL PLANNING OF AGRARIAN ENTERPRISES

O. E. Danylevskaya-Zhugunisova

Abstract. *In the article the separate questions of budgeting are investigated in the system of the financial planning. Essence of process of budgeting, his role and place in a management a modern enterprise and basic component parts that are the program of introduction of budgeting, is certain. The basic variants of stowage of budgets are analysed on an enterprise. Recommendations are given in relation to filling of budget of charges of managing subject.*

Keywords: *financial planning, prognostication, budgeting, business, operating budget, structure*

УДК 631.161.23:631.11(477)

РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

I. M. ДАЦЕНКО, аспірант*

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: Datsenkoglobal@gmail.com*

Анотація. *Досліджено прямі іноземні інвестиції в підприємства аграрної сфери України, встановлено рівень капітальних інвестицій у сільськогосподарські підприємства по областях та описана їх інвестиційна привабливість по областях. Дано визначення поняття "інвестиційна привабливість". Визначено вплив рівня капітальних інвестицій на прибутковість сільськогосподарських підприємств у Київській області, проаналізовано рівень інвестиційної привабливості областей України та розроблено систему факторів, яка найбільше впливає на інвестиційну привабливість підприємств.*

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційне забезпечення, сільськогосподарські підприємства*

Актуальність. Центральну роль в економічному розвитку сільськогосподарських підприємств відіграє їх інвестиційне забезпечення. Рівень інвестицій підприємств значною мірою впливає на технічне оснащення основними засобами сільськогосподарських підприємств, можливості структурних перетворень діяльності, вирішення соціальних та екологічних проблем у регіоні. У зв'язку з цим, роль інвестиційної привабливості

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор М.М. Ільчук

© I. M. Даценко, 2016

сільськогосподарських підприємств є одним із вирішальних факторів підвищення ефективності виробництва, і в сучасних умовах для аграрних підприємств є пріоритетним напрямом. Саме тому набуває актуальності проблема покращення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств України, що сприятиме залученню додаткових інвестицій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні й практичні аспекти інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств досліджували у своїх працях багато вітчизняних та іноземних науковців, серед яких Т. М. Власюк, Г. Л. Денисюк, Н. В. Коваль, Н. Є. Крупська, Т. В. Майорова, В. М. Микитюк, І. К. Федоренко, С. В. Юхимчук та інші.

У більшості праць науковці приходять до висновку, що відсутність достатньої кількості інвестицій у підприємствах пов'язана зі зниженням інвестиційної привабливості підприємств та інвестиційним кліматом, тому стає важливим вивчення проблем і можливостей залучення інвестицій у діяльність сільськогосподарських підприємств. На сьогодні не існує єдиного підходу до оцінки інвестиційної привабливості аграрних підприємств. Отже, на нашу думку, проблематика даної статті є актуальною і потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження – визначення сутності категорій «інвестиційна привабливість» та зовнішніх і внутрішніх факторів, які забезпечать передумови й можливості для покращення інвестиційної привабливості українських сільськогосподарських підприємств.

Матеріали і методи дослідження. Теоретичною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі інвестиційної діяльності та розробки інформаційної привабливості.

У дослідженні було застосовано статистико-економічні методи для збору статистичної інформації по підприємствах в Україні.

Результати дослідження та їх обговорення. Потенціал розвитку сільськогосподарської сфери економіки України пов'язаний, у першу чергу, зі сприятливими природно-кліматичними умовами, зростаючим попитом на продовольство у світі й посиленням ролі аграрного виробництва в економіці самої країни. Усе це підкреслює важливість галузі та необхідність стимулювати розвиток підприємств у ній за допомогою посилення інвестиційних процесів.

Сільське господарство є базою для розвитку інших галузей економіки, що забезпечує продовольчу безпеку всередині країни, вирішує питання зайнятості населення, і стимулює стратегічний розвиток регіону [4, с. 94].

Інвестиції являють собою один із найважливіших аспектів діяльності будь-якого динамічно зростаючого підприємства, керівництво якого віддає пріоритет прибутковості з позиції довгострокової, а не короткострокової перспективи. Нарощування ресурсного потенціалу підприємства сприяє зміцненню та розширенню його позицій на ринку, а також використанню ефекту зростаючої віддачі від масштабу [3].

Необхідною умовою розвитку будь-якої галузі сільського господарства є цілеспрямована інвестиційна діяльність підприємств. При цьому

ефективна економічна діяльність підприємств залежить певною мірою від інвестиційного забезпечення, залучення якого, певною мірою, залежить від привабливості підприємства для інвестора.

Під час проведення наукового дослідження встановлено, що в економічній літературі існують різні підходи до визначення сутності категорії «інвестиційна привабливість». Майорова Т. В. [2]. ототожнює поняття «інвестиційна привабливість» та «інвестиційне підприємництво». На її думку, рівень інвестиційної привабливості прямо залежить від ефективності інвестицій. Бланк І. О. поняття інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату вважає тотожними між собою, оскільки вони доповнюють одне одного.

Вважаємо, що інвестиційна привабливість підприємства – це економічна категорія, яка поєднує в собі сукупність зовнішніх та внутрішніх характеристик, що включають політико-правові, економічні, управлінські, ресурсні та інші аспекти діяльності фірми, у тому числі потенціал подальшого розвитку, при розгляді яких інвестор може визначити доцільність вкладання в дане підприємство коштів.

Розмір прямих іноземних інвестицій свідчить про привабливість для інвесторів економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств, який, у свою чергу, за умови успішного функціонування є фактором його й подальшої інвестиційної привабливості для інших інвесторів. Поява іноземних інвестицій у підприємстві супроводжується привнесенням інноваційних технологій, методів та методологій управління тощо.

Розглянемо дані табл. 1, де висвітлені прямі іноземні інвестиції з окремих країн світу. Відомо, що економіка України переживає не найкращі часи, тому інвестування потрібно залучати, у тому числі, й з інших країн світу.

Найбільшу частину інвестицій займають надходження з Європейських країн. Проте таких інвестицій могло б стати більше, якби Україна дотримувалася Європейських стандартів та філософії ведення господарювання.

1. Прямі іноземні інвестиції з окремих країн світу в підприємства аграрної сфери (млн. дол. США)

Країна	2011	2012	2013	2014	2015
Кіпр	237,8	343,8	312,7	361,5	238,7
Нідерланди	33,3	18,8	21,4	17,0	22,2
Німеччина	58,6	62,5	63,4	64,9	64,9
Російська Федерація	8,8	6,3	10,1	11,0	4,6
Австрія	14,2	7,7	11,0	14,3	7,1
Велика Британія	126,8	42,4	37,6	35,4	45,5
Віргінські острови (В.Британія)	12,0	15,0	27,3	31,7	19,6
Франція	21,9	22,1	22,4	23,1	17,7
Швейцарія	16,8	1,3	1,3	0,7	0,5
Італія	3,8	3,7	3,4	3,5	2,4
Польща	29,1	33,1	32,8	32,1	31,9
США	24,1	22,9	25,9	22,1	19,4
Угорщина	3,1	3,8	3,8	3,9	3,1
Беліз	1,2	1,2	1,2	2,5	3,4
інші країни	128,0	140,7	163,5	153,2	136
Всього	719,5	725,3	717,8	776,9	617,0

Для розуміння рівня забезпечення капітальними інвестиціями сільськогосподарських підприємств в Україні розглянемо табл. 2. Під капітальними інвестиціями слід розуміти витрати на будівельно-монтажні роботи, придбання будівель або їх частин, обладнання, інструменту, інвентарю, інші капітальні роботи тощо.

Наведені в табл. 2 дані свідчать, що рівень інвестицій поступово збільшується, проте якість їх використання досить сумнівна, що пов'язано з відсутністю комплексного бачення та руху підприємств у залученні інвестицій та веденні господарювання так, щоб бути привабливими для інвесторів.

2. Капітальні інвестиції в сільськогосподарські підприємства України (тис. грн)

Область	2011	2012	2013	2014	2015
Вінницька	1946601	1437907	1269591	1528062	2143245
Волинська	209044	228254	242730	285099	791891
Дніпропетровська	1426793	1226349	1028696	1323624	1696054
Донецька	950893	596328	810310	321349	497787
Житомирська	274704	452675	474869	503479	815375
Закарпатська	54653	43680	58139	41196	65551
Запорізька	723617	584952	486438	603509	1215202
Івано-Франківська	260349	331080	407500	374530	927642
Київська	1170304	1441040	1514770	1593666	2793917
Кіровоградська	1521280	1284700	1036103	1259610	1849022
Луганська	326845	480259	414784	199023	285442
Львівська	643926	354843	406737	447934	649705
Миколаївська	734018	486080	580282	709594	1226314
Одеська	945867	569775	557530	852161	1153258
Полтавська	1038554	1574464	1845311	1568230	2000578
Рівненська	205866	188334	255838	284596	400050
Сумська	449001	556980	659670	814875	1242751
Тернопільська	549000	715612	849221	586936	909006
Харківська	732971	968794	939429	918938	1789450
Херсонська	753526	666707	543723	661025	1285107
Хмельницька	810240	1153174	827170	814944	1553262
Черкаська	880101	1034940	1030299	1148333	1602219
Чернівецька	164002	177909	237075	271108	247052
Чернігівська	647465	918745	1066644	820852	1275167
Всього	17980912	19089695	18639671	18388075	2930979

Розглянемо детальніше інвестиційну привабливість Київської області. Її кліматичні умови сприяють вирощуванню переважної більшості сільськогосподарських культур Європи, зокрема зернових (пшениця, ячмінь, кукурудза, гречка, просо), цукрових буряків, льону, картоплі, овочів, плодів, ягід, кормових культур, утримання великої рогатої худоби молочного і м'ясного видів, свиней, птиці, розвитку вівчарства. Також область є одним із лідерів у виробництві продукції тваринництва в Україні, зокрема за обсягами виробництва м'яса худоби та птиці всіма категоріями господарств область займає третє

місце, а виробництва яєць – перше місце. За поголів'ям свиней в усіх категоріях господарств область займає рангове третє місце, а за поголів'ям птиці, вирощеної в усіх категоріях господарств, Київщина займає провідну позицію в країні.

Ще однією, не менш важливою умовою формування інвестиційної привабливості підприємства аграрного виробництва, є результативність його виробничої діяльності. Розглянемо в табл. 2 ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств у Київській області.

3. Вплив рівня капітальних інвестицій на прибутковість сільськогосподарських підприємств у Київській області

Показники	2011	2012	2013	2014	2015
Рівень капітальних інвестицій	1170304	1441040	1514770	1593666	2793917
Чистий прибуток підприємств, тис. грн.	3036186	2200777	1894282	2933926	7043141
Частка в загальній кількості підприємств, які отримали прибуток, %	79,1	86,4	80,2	83,4	85,3
Рівень рентабельності, %	25,3	32,7	10,3	15,9	25,9

Недостатній рівень інвестицій останніми роками, порівняно з їх потребою, пов'язаний з недостатньою привабливістю сільськогосподарських підприємств в Україні.

Інвестиційна привабливість – це сукупність факторів економічного, політичного, правового та соціального характеру, які бере до уваги інвестор, ухвалюючи рішення щодо здійснення інвестицій.

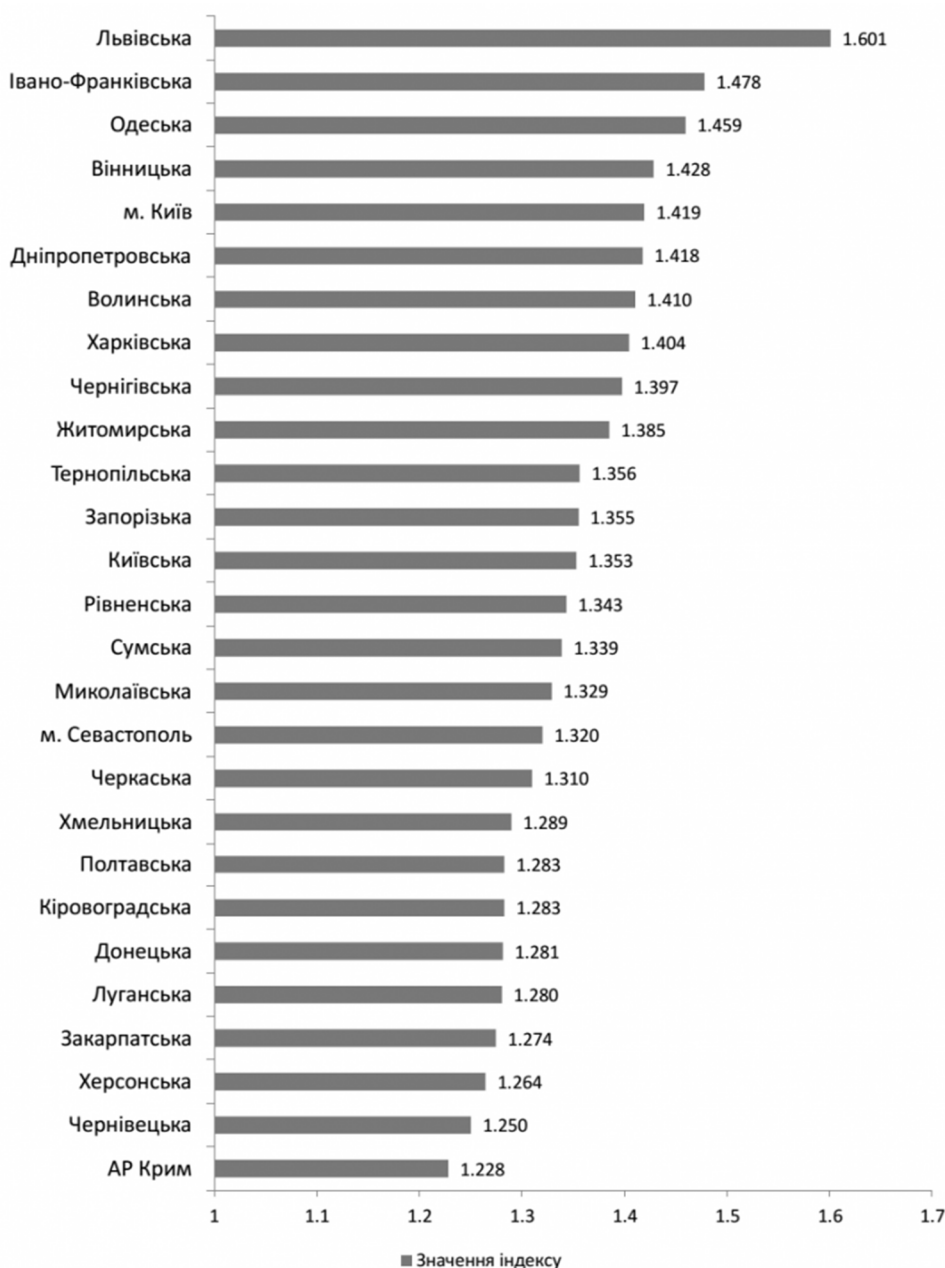
Розробка індексу інвестиційної привабливості регіону є достатньо складним теоретичним завданням. Ця складність зумовлена труднощами з виділенням суто регіональної складової інвестиційної привабливості, проблемою поєднання в одному показнику даних кількісної та якісної статистики.

Індекс інвестиційної привабливості (яка формується під впливом сукупності соціально-економічних факторів), визначає здатність області залучати інвестиції. Важливе значення має також соціально-економічне середовище, в якому об'єкт інвестування веде свою виробничо-комерційну діяльність (див. рисунок).

При оцінці області для інвестування варто враховувати не лише поточний соціально-економічний стан області, але й потенціал, який має ця область, та що безпосередньо впливає на очікуваний прибуток.

Виходячи з того, що інвестиційна привабливість області формується під впливом цілої сукупності факторів, постає потреба в комплексному аналізі їх дії, ступеня впливу на прийняття рішень інвесторами.

Для оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, конкретизуємо систему факторів, які впливають на неї. Зокрема в табл. 3 наведені фактори, які мають вплив на інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств та якими аспектами вони можуть характеризуватися.

Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України [5]

Подолання дефіциту інвестиційних ресурсів потребує мобілізації всіх можливих джерел фінансування, як внутрішніх, так і зовнішніх. Для інвесторів важливим є не лише зміцнення фінансових можливостей сільськогосподарських підприємств, а й урахування системи внутрішніх та зовнішніх факторів діяльності сільськогосподарських підприємств, які враховують як нинішній стан справ, так і перспективи діяльності.

Якименко Е. А. у своїй праці важливо, на нашу думку, зауважив, що першочергове завдання інвестора полягає у виборі найпривабливішого об'єкта інвестування. Для наочності результати оцінки інвестиційної привабливості досліджуваних підприємств ранжуються шляхом порівняння показників по кожному фактору між собою і присвоєння місця відповідно до

4. Фактори, що впливають на інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємства

Фактор	Характеристика	
	Внутрішні	Зовнішні
Господарсько-виробничий	• обсяг виробництва; • наявні технології; • якість продукції; • умови виробництва; • історія господарювання; • показники економічно-фінансової діяльності; • ефективність виробництва; • конкурентоспроможність; • прибутковість діяльності;	• рівень виробничих потужностей; • продуктивність праці; • основні показники виробництва; • особливості функціонування.
Економіко-фінансовий	• показники економічно-фінансової діяльності; • ефективність виробництва; • конкурентоспроможність; • прибутковість діяльності;	• оцінка рівня інвестиційної привабливості; • фінансові ризики; • особливості функціонування.
Правовий	• організаційно-правова форма; • кредитна й інвестиційна історія;	• внутрішні особливості діяльності.
Інформаційний	• наявність можливості впливати на інформаційний простір регіону, країни та світу.	• організація додаткових соціальних проектів тощо.
Соціально-екологічний	• соціальний захист працівників; • дотримання соціальних норм;	• досвід виконання політичних домовленостей; політичні особливості. • транспортна система; • людський ресурс.
Політичний	• політична стабільність у країні; • політична стабільність у регіоні;	• валютна політика; • інвестиційно-інноваційна політика; • дотримання законодавства.
Географічний	• доступ до сировини; • близькість ринків збуту; • наявна логістика; • бюджетно-податкова система; • грошово-кредитна політика; • цінове регулювання; • умови ведення бізнесу;	• циклічність попиту товарів; • еластичність виробництва. • кадровий потенціал; • демографічна ситуація.
Законодавчий	• рівень конкуренції; • особливості конкурентної боротьби, розвиток ринків; • вимоги громад; • екологічні вимоги; • споживча спроможність населення;	
Конкурентний		
Соціальний		

значення показника. Але при оцінці фінансового стану підприємства підхід інший, він ґрунтується на визначенні сумарних коефіцієнтів відхилень значень кожного порівнюваного показника від еталонної величини, за яку беруться або кращі показники, або їх нормативні значення. В основу розрахунків покладено методику, яка спирається на стандартні статистичні операції [1].

На нашу думку, інвестор має, значною мірою, розглядати дані фактори під час прийняття рішення щодо доцільності інвестування. Основним джерелом інформації для визначення інвестиційної привабливості є дані виробничо-фінансової діяльності, статистичної звітності підприємства та пояснення менеджера щодо певних управлінських рішень.

Висновки і перспективи. Активізація інвестиційної привабливості багато в чому зумовлена напрямом, яким вважає за потрібне рухатися підприємство. Нині в нашій країні обраний Європейський шлях розвитку, тому в роботі розглянуто прямі іноземні інвестиції з Європейських країн, які становлять понад 50% серед усіх прямих інвестицій. З наведених даних можна зробити висновок, що на інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств впливають внутрішні та зовнішні фактори діяльності. Головні напрями ми виокремили в табл. 4. На нашу думку, поліпшення якості взаємодії наведених факторів наблизить українських товаровиробників до підвищення інвестиційної привабливості для потенційних інвесторів з Європи та інших країн світу. Тому в перспективних дослідженнях потрібно розробити конкретні шляхи оцінки цих факторів.

Список літератури

1. Якименко Е. А. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия / Е. А. Якименко // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2009. – № 11 (61). – С. 117–121.
2. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : навч. посіб. / Т. В. Майорова. – К. : Центр навчальної літератури. – 2006. – 376 с.
3. Організація і планування сільськогосподарського виробництва : підруч. для студ. екон. спец. вищих аграрних закладів освіти III–IV рівнів акредитації [М. М. Ільчук, Л. Я. Зрібняк, С. І. Мельник та ін.]. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 456 с.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua/
5. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ier.com.ua/>

References

1. Yakimenko, E. A. (2009). Comments *Investment attractiveness* of enterprise / Yakimenko E. A. // Vestnik: Altay state-owned agricultural university, 11 (61), 117–121.
2. Mayorov, T. Investments [Tutorial] (2006). / T. Mayorov. – K. : Center of textbooks, 376.
3. Ilchuk, M. M., Zribnyak, L., Miller, S. I. etc. (2009). The organization and planning of agricultural production. Textbook for students of economic specialties of higher agricultural education institutions III–IV accreditation. – Vinnitsa: New book, 456.
4. State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. Available at: www.ukrstat.gov.ua/.

5. Institute for Economic Research and Policy Consulting [Electronic resource]. Available at: <http://www.ier.com.ua/>.

РАЗВИТИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ

И. М. Даценко

Аннотация. *Исследованы прямые иностранные инвестиции в предприятия аграрной сферы Украины, установлен уровень капитальных инвестиций в сельскохозяйственные предприятия по областям и описана их инвестиционная привлекательность по областям. Дано определение понятию "инвестиционная привлекательность". Определено влияние уровня капитальных инвестиций на прибыльность сельскохозяйственных предприятий в Киевской области, проанализирован уровень инвестиционной привлекательности областей Украины и разработана система факторов, которая в наибольшей степени влияет на инвестиционную привлекательность предприятий.*

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционная привлекательность, инвестиционное обеспечение, сельскохозяйственные предприятия*

DEVELOPMENT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE

I. M. Datsenko

Abstract. *Researched foreign direct investment to the agricultural sector enterprises of Ukraine, provided the level of capital investment in farms and regions described their investment attractiveness by regions. Given the definition of "investment attraction". Studied the influence of capital investment to farm profitability in the Kiev region, analyzed the level of investment attractiveness at regions of Ukraine and made the system of the factors which has the greatest impact on the investment attractiveness of enterprises.*

Keywords: *investments, investment attractiveness, investment providing, agricultural enterprises*

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РИБИ ТА РИБНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ВНУТРІШНЬОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

О. О. ДЕРЕНЬКО, аспірант*,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

e-mail: elenashkidchenko@ukr.net

Анотація. Обґрунтовано дію механізму функціонування системи реалізації риби та рибної продукції на внутрішньому ринку України. Надано пропозиції та наукові рекомендації щодо покращення його функціонування. З метою спрощення умов роботи у сфері рибного господарства та залучення додаткових інвестицій у галузь, запропоновано створити Державний реєстр рибогосподарських водних об'єктів для забезпечення інформацією про водойми та можливості їх використання в сучасних умовах.

Ключові слова: попит, пропозиція, ринок риби, рибна продукція, оптовий ринок риби, водний об'єкт, реєстр, держава

Актуальність. Основою механізму функціонування ринку рибної продукції в Україні тривалий час було регулювання, яке здійснювалося на базі бюджетного фінансування. Коли ж кошти в бюджеті стали обмеженими, уряд спробував різко переорієнтувати механізм на саморегулювальний. Нині не існує налагодженого ¹⁸механізму функціонування системи реалізації риби та рибної продукції на внутрішньому ринку України, тому дослідження даної проблеми, на наш погляд, є актуальним. Крім того, за 20 років в Україні не було створено жодної інформаційної бази, де збиралася б інформація про водні об'єкти, які використовуються або можуть бути використані для аквакультури. Тому досі точно не відомо, скільки водних об'єктів сьогодні залучено до рибогосподарського виробництва і, як наслідок, – скільки вітчизняної риби вирощується і реально реалізується на ринку риби та рибної продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як свідчить аналіз праць науковців, отримані результати дають змогу сформувати систему знань на конкурентоспроможну перспективу рибного господарства та ринку риби. Разом з тим, у працях вчених М. Озбея, І. Тсуркова, М. Свіфта, Д. Фредеріксона, та Б. Целіколя [1] відзначається важливість механізму дії системи реалізації риби та рибної продукції. У працях Н. Вдовенко, Ю. Хижняк [2; 4; 6; 8], Ю. Шарило [3] відзначається, що питання забезпечення галузевої конкурентоспроможності в Україні знаходяться на початковій стадії, є маловивченими та, відповідно, потребують проведення подальшого дослідження теорії й методології управління забезпечення конкурентоспроможності галузі у секторальному аспекті.

*Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Н. М. Вдовенко

Це зумовлено специфікою рибного господарства, його стратегічним значенням для аграрної економіки, а також необхідністю подальшої адаптації інструментів управління, засобів забезпечення виробництва товарної риби та рибної продукції, збирання інформації та аналіз виробничих та економічних індикаторів, а також функцій сталого управління виробництвом риби та рибної продукції до вимог ЄС. Окремі теоретико-методологічні аспекти управління національним рибним господарством знайшли також відбиття в працях Н. Сушко, В. Волкова, О. Фесенко, Н. Яркіної [5].

Мета дослідження – обґрунтування дії механізму функціонування системи реалізації риби та рибної продукції на внутрішньому ринку України і надання пропозицій та наукових рекомендацій щодо поліпшення його функціонування.

Матеріали і методи дослідження. Теоретичні основи та прикладні положення статті ґрунтуються на загальнонаукових і спеціальних методах пізнання в їх діалектичній суперечності та єдності. Для наукового вирішення поставлених у роботі завдань використано такі методи: абстрактно-логічний – при формулюванні теоретичних узагальнень і висновків; аналізу й синтезу – під час узагальнення методичних підходів до механізму функціонування системи реалізації риби та рибної продукції на внутрішньому ринку України; порівняння – для проведення аналізу функціонування ринку риби в Україні в різні періоди.

Результати дослідження та їх обговорення. Нині переважно риба та рибна продукція надходить до споживача через посередників. Це негативно впливає на якість риби та рибної продукції, оскільки відсутні належні умови для зберігання риби. Під час перепродажу проходить погіршення харчових властивостей риби та рибної продукції. Сучасний стан ринку риби характеризується такими особливостями: посилення незбалансованості між попитом і пропозицією рибної продукції; низький рівень відповідності якості продукції вимогам споживачів; прискорене зростання роздрібних цін на рибу і рибну продукцію за умов зниження їх якісних характеристик.

Ринок риби та рибної продукції в Україні залежить від чинників: стабільність курсу національної валюти, політика держави по відношенню до імпортерів та експортерів, показники інфляції, збільшення прожиткового мінімуму. Є два варіанти присутності на ринку українських підприємств: а) постачальники самі привозять рибу до магазину. Гарне рішення для міст, але для маленьких селищ воно непридатне. Посередники не хочуть їхати заради невеликих замовлень; б) самостійна закупівля продукції на оптових базах. Заморожена риба надходить у ящиках, тому довести до магазину такий товар не становить особливих труднощів.

Аналіз попередніх досліджень висвітлив, що в Україні функціонує декілька оптових ринків риби та рибної продукції. Зокрема, ОРСП «Столичний» у місті Київ, ОРСП «Шувар» у місті Львів та ОРСП «Господар» у місті Донецьк. Наприклад, термінал «Риба та м'ясо» на ОРСП «Столичний» у місті Київ, який включає 6 басейнів для живої риби, об'єм морозильних камер загального користування становить $1\,224\text{ м}^3$, кількість торгових місць – $108\text{ м}^2 - 8,72\text{ м}^2 - 18,54\text{ м}^2 - 2,36\text{ м}^2 - 8$ [7].

У вітчизняних рибогосподарських товаровиробників є можливість придбати пакет облігацій під торгове місце у терміналі «Риба та м'ясо» з розрахунку 10 облігацій на 1 м² площі (10 000 грн/м² починаючи з 2011 року). Володіння облігаціями дає їх власникам право на довготривале використання визначеного торгового приміщення за його призначенням на правах оренди – строк до 20 років із можливістю продовження; отримання дохідності облігацій як пільгової орендної ставки (70 грн/м² з урахуванням ПДВ) упродовж перших п'яти років роботи на ринку; розпорядження цінними паперами на власний розсуд, як активами (у тому числі проведення операцій на вторинному ринку без повідомлення адміністрації ринку); отримання банківського кредиту під заставу облігацій та поруку ринку; обмеження зростання оренди офіційним індексом інфляції [7].

Рибогосподарські підприємства, які працюють в умовах аквакультури і не мають у власності облігацій, можуть орендувати визначене приміщення на строк до одного року з подальшим конкурсним заповненням вільних площ. Орендна ставка у такому випадку може бути переглянута після закінчення терміну договору оренди [7]. Є також незначна кількість спеціалізованих магазинів з продажу риби та рибної продукції.

Дослідження асортименту рибної продукції на прикладі супермаркетів «Дари моря» і «NOVUS» виявили: домінуючі види асортименту продукції представлені з морських видів риб і морепродуктів. Серед продуктів, готових до харчування, пресерви представлені лише продукцією з морських видів. Зростає рівень критичної залежності продовольчого ринку країни від ввезення риби та рибної продукції з-за кордону. Україна створила ринок продовольства для іноземного виробника.

В Україні протягом 2015 року виробництво рибної продукції, включаючи рибні консерви, здійснювали понад 150 підприємств. Загальний асортимент сягає близько 3 тис. найменувань. За статистичними даними, у 2015 р. було виготовлено 59,3 тис. т рибної продукції, з яких 55 % припадає на рибні консерви, виробництво яких проводилося переважно з імпоротної мороженої риби або рибного філе та іншого м'яса риб (включаючи фарш). На 22 % скоротилося виробництво рибної продукції. Обсяг випуску рибної продукції у 2014 р. становив 35,9 тис. т. Виробництво з української риби товарно-харчової рибної продукції спрямоване переважно на рибу сушену, в'ялену чи копчену (морську: бичок, тюлька, хамса та шпрот; прісноводну: лящ, плітка, плоскирка).

Виробництво у 2015 р. товарно-харчової рибної продукції, порівняно з 2013 р., в Україні скоротилося майже на 60 %. Це пов'язано з анексією АР Крим, на території якої були розташовані великі рибопереробні підприємства, такі як ТОВ «Севастопольський РКК «Новий», ТОВ «Пролив», ТОВ НВП «Восток», ВАТ «Торговий дім «Фаворит». Історично склалося так, що ще з радянських часів основні потужності з виробництва товарно-харчової рибної продукції були розташовані на території АР Крим.

На скорочення виробництва рибної продукції вплинула заборона з 29 липня 2014 року ввезення на територію Росії рибних консервів, що у 2013 р. становило 80 % (28,3 тис. т) від усього експорту готової або консервованої

риби та рибної продукції. У 2015 р. Україна експортувала всього 3,2 тис. т готової рибної продукції, тоді як у 2013 р. цей показник становив майже 35 тис. т. На сьогодні українські виробники здійснюють збільшення своїх виробничих потужностей на материковій частині України та поступову переорієнтацію на ринки Європейського Союзу, Азії та інших країн.

Щоб мати достовірну інформацію про вироблену продукцію у сфері аквакультури та можливі планові обсяги її надходження на ринок, доцільно створити Реєстр рибогосподарських водних об'єктів. Тут міститиметься інформація про водойми, можливості їх використання. За проведеними нами попередніми розрахунками, на створення реєстру потрібно майже 320 тис. грн.

Як свідчать дослідження, реєстр сприятиме створенню нової системи дистанційного моніторингу використання водойм для рибогосподарських цілей. Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» набув чинності у 2011 р. Законом встановлювалося, що результатом ведення державного обліку рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) є створення відповідного реєстру, а також зазначалося, що такий реєстр ведеться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, тобто Державним агентством рибного господарства (далі – Держрибагентство). Так, відповідальним за наповнення та ведення реєстру є Держрибагентство, а територіальні органи Держрибагентства, облдержадміністрації, органи місцевої влади й самі користувачі повинні надавати йому інформацію про укладені угоди щодо оренди водних об'єктів.

Пропонується присвоювати водному об'єкту реєстраційний номер, який міститиме таку інформацію: місце розташування водного об'єкта, тип водного об'єкта, порядковий номер реєстрації водного об'єкта. Перші дві цифри визначатимуть код регіону, в якому розташований водний об'єкт; третя й четверта цифри – код типу водного об'єкта; останні п'ять цифр – порядковий номер зареєстрованого водного об'єкта за регіоном. Коди регіонів та типи водного об'єкта також зазначені в Порядку. Тим водним об'єктам, які розташовані у двох регіонах одночасно, будуть присвоювати код того регіону, в якому розташована більша частина водного об'єкта.

Необхідно врахувати, що в Україні існує державний водний кадастр. Державний водний кадастр не слід ототожнювати із запропонованим реєстром. Цей кадастр являє собою впорядковану інформаційну базу про поверхові, підземні, внутрішні морські води та територіальне море, обсяги, режим, якість і використання вод (водних об'єктів), водокористувачів (крім вторинних). До державного водного кадастру входять ще відомості про водогосподарські об'єкти, що забезпечують використання води, очищення та скид зворотних вод.

Відповідно до Порядку ведення державного водного кадастру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.04.1996 р. № 413, державний водний кадастр ведеться Державною службою з надзвичайних ситуацій за розділом «Поверхневі води», Державним агентством

водних ресурсів України за розділом «Водокористування», а також Державною службою геології та надр України за розділом «Підземні води» (фактичний моніторинг підземних вод здійснює Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України»). Отримання інформації з нього має бути доступним, згідно із Законом України «Про доступ до публічної інформації».

Висновки і перспективи. Отже, для отримання інформації про вироблену продукцію у сфері рибного господарства й можливі планові обсяги її надходження на ринок та залучення додаткових інвестицій у галузь, доцільно створити Державний реєстр рибогосподарських водних об'єктів, де міститиметься інформація про водойми та можливості їх використання. Це буде самостійна електронна карта із позначенням кожної водойми з відповідною назвою.

Список літератури

1. Tsukrov I. Open ocean aquaculture: Numerical modeling / I. Tsukrov, M. Ozbay, D. Fredriksson, M. Swift, K. Baldwin, B. Celikkol // *Marine Technology Society Journal*. – № 34. – 2010. – Р. 29–40.
2. Вдовенко Н. М. Сучасний досвід застосування методів прямого впливу на регулювання діяльності суб'єктів аграрного сектору в умовах глобалізації / Н. М. Вдовенко, Ю. Є. Шарило // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції : зб. наук. праць. – Херсонський національний технічний університет, 2015. – № 16 (5). – Т. 1. – С. 9–13.
3. Шарило Ю. Є. Позиціонування вітчизняної аквакультури в умовах євроінтеграції / Ю. Є. Шарило // Завдання рибогосподарської науки щодо вирішення нагальних проблем розвитку прісноводної та морської аквакультури України. – К. : НТУУ Політехніка, 2015. – С. 36–39.
4. Вдовенко Н. М. Сучасна парадигма регулювання розвитку галузей аграрного сектору в умовах глобального дефіциту продовольства / Н. М. Вдовенко, Ю. А. Хижняк // *Science Rise*. – 2015. – № 2/3 (7). – С. 20–26.
5. Яркіна Н. Державна політика розвитку рибного господарства України: передумови та цілі формування / Н. Яркіна, С. Турега // *Сталий розвиток економіки*. – 2013. – № 3. – С. 29–34.
6. Вдовенко Н. М. Методологізація галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог Європейського Союзу // Н. М. Вдовенко // *ScienceRise*. – 2015. – № 5/3 (10). – С. 39–45.
7. Вдовенко Н. М. Державне регулювання розвитку аквакультури в Україні : монографія / Н. М. Вдовенко. – К. : Кондор-Видавництво, 2013. – 464 с.
8. Вдовенко Н. М. Економічні мотиви та сучасні тенденції достовірного відображення процесів у галузі аквакультури / Н. М. Вдовенко // *Механізм регулювання економіки*. Міжнародний науковий журнал. Сумський державний університет, 2014. – № 3. – С. 6–17.

References

1. Tsukrov, I. (2010). Open ocean aquaculture: Numerical modeling / I. Tsukrov, M. Ozbay, D. Fredriksson, M. Swift, K. Baldwin, B. Celikkol // *Marine Technology Society Journal*, 34, 29–40.
2. Vdovenko, N. M. (2015). Sychasnyi dosvid zastosovannia metodiv pramogo vplyvy na reguluvania dyalnosti sybektiv agrarnogo sektory v umovach globalizazii /

N. M. Vdovenko, U. E. Sharilo // Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehioniv v konteksti mizhnarodnoi intehratsii : zb. nauk. prats. – Khersonskiy natsionalnyi tekhnichnyi universytet, 16 (5), 1, 9–13.

3. Sharilo, U. E. (2015). Posizionyvania vitchiznanoi akvakultury v umovach evrointegratsii / U. E. Sharilo // Zavdania rybogospodarskoi nayki z vurishenia problem rozvytky prysnovodnoi ta morskoi akvakultury Ukrainy. – K. : NTUU Politehnika, 36–39.

4. Vdovenko, N. M. (2015). Sychasna paradigma reguluvania rozvytky galuzei agrarnogo sektory v umovach globalogo defizyty prodovolstva / N. M. Vdovenko, U.A. Hujnak // Science Rise, 2/3 (7), 20–26.

5. Yarkina, N. (2013). Derjavna polituka rozvytky ribnogo gospodarstva Ukrainy: peredumovi ta zili formuvania / N. Yarkina, S. Turega // Stalui rozvytok ekonomiki, 3, 29–34.

6. Vdovenko, N. M. (2015). Metodologizazia galuzevogo dergavnogo upravlinia na shlachy adaptazii ekonomiki do umov ta vimog Evropeiskogo Souzy // N. M. Vdovenko // ScienceRise., 5/3 (10), 39–45.

7. Vdovenko, N. M. (2013). Derjavne reguluvanna rozvytky akvakultury v Ukraini: Monografia / N. M. Vdovenko. – K. : Kondor, 464.

8. Vdovenko, N. M. (2014). Ekonomichni motyvy ta sychasni tendenzii dostovirnogo vidobragennia procesiv y galuzi akvakultury / N. M. Vdovenko // Mechanizm reguluvania ekonomiki. Symskiy derjavniy universytet, 3, 6–17.

МЕХАНИЗМ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ РЫБЫ И РЫБНОЙ ПРОДУКЦИИ НА ВНУТРЕННЕМ РЫНКЕ УКРАИНЫ

Е. О. Деренько

Аннотация. *Обосновано действие механизма системы реализации рыбы и рыбной продукции на внутреннем рынке Украины. Даны предложения и научные рекомендации по улучшению его функционирования. Для упрощения условий работы в сфере рыбного хозяйства и привлечения дополнительных инвестиций в отрасль, предложено создать Государственный реестр рыбохозяйственных водных объектов, для обеспечения информацией об водоемах и возможностях их использования в современных условиях.*

Ключевые слова: *спрос, предложение, рынок рыбы, рыбная продукция, оптовый рынок рыбы, водный объект, реестр, государство*

THE MECHANISM OF FUNCTIONING OF SYSTEM OF MARKETING OF FISH AND FISH PRODUCTS IN THE DOMESTIC MARKET OF UKRAINE

E. O. Derenko

Abstract. *In the article the mechanism of functioning of system of marketing of fish and fish products in the domestic market of Ukraine is*

reasonably. The proposal and scientific recommendations for improving its functioning are shown. To simplify the working conditions in the fishing industry and attract additional investment in the industry proposed to create the State register of fishery water bodies, to provide information about the reservoir and the possibility of their use in modern conditions.

Keywords: *demand, supply, market fish, fish products, wholesale market of fish, water body, the registry, the state*

УДК: 338.5:631

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ

Ю. А. ДЯЧЕНКО, аспірант*

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України***

e-mail: julia281192@mail.ru

Анотація. *Розглянуто теоретичні аспекти процесу ціноутворення на продукцію сільського господарства. Відзначено, що проблема ціноутворення є ключовою у забезпеченні ефективного функціонування сільського господарства.*

Проаналізовано останні дослідження та публікації видатних вчених-економістів. Застосовано методи узагальнення, порівняння, аналізу і синтезу, аналогії та абстрагування для розкриття поняття «ціна». Теорію, методiku й практику ціноутворення на продукцію сільського господарства досліджено з використанням методів спостереження, узагальнення та порівняння. Графічний метод використано для наочного відображення й схематичного подання матеріалів дослідження; методи математичної статистики – для аналізу цін на сільськогосподарську продукцію за останні роки.

Розкрито поняття ціни як економічної категорії. Наведено послідовні етапи процесу ціноутворення. Охарактеризовано основні чинники ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Проаналізовано сучасний рівень цін аграрного ринку. Проаналізовано ціни реалізації основних видів продукції рослинництва. Досліджено динаміку індексів цін реалізації сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: *ціна, ціноутворення, чинники ціноутворення, етапи ціноутворення, цінова політика, ринок сільськогосподарської продукції*

*Науковий керівник – доктор економічних наук, професор І. В. Охріменко

reasonably. The proposal and scientific recommendations for improving its functioning are shown. To simplify the working conditions in the fishing industry and attract additional investment in the industry proposed to create the State register of fishery water bodies, to provide information about the reservoir and the possibility of their use in modern conditions.

Keywords: *demand, supply, market fish, fish products, wholesale market of fish, water body, the registry, the state*

УДК: 338.5:631

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ

Ю. А. ДЯЧЕНКО, аспірант*

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України***

e-mail: julia281192@mail.ru

Анотація. *Розглянуто теоретичні аспекти процесу ціноутворення на продукцію сільського господарства. Відзначено, що проблема ціноутворення є ключовою у забезпеченні ефективного функціонування сільського господарства.*

Проаналізовано останні дослідження та публікації видатних вчених-економістів. Застосовано методи узагальнення, порівняння, аналізу і синтезу, аналогії та абстрагування для розкриття поняття «ціна». Теорію, методiku й практику ціноутворення на продукцію сільського господарства досліджено з використанням методів спостереження, узагальнення та порівняння. Графічний метод використано для наочного відображення й схематичного подання матеріалів дослідження; методи математичної статистики – для аналізу цін на сільськогосподарську продукцію за останні роки.

Розкрито поняття ціни як економічної категорії. Наведено послідовні етапи процесу ціноутворення. Охарактеризовано основні чинники ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Проаналізовано сучасний рівень цін аграрного ринку. Проаналізовано ціни реалізації основних видів продукції рослинництва. Досліджено динаміку індексів цін реалізації сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: *ціна, ціноутворення, чинники ціноутворення, етапи ціноутворення, цінова політика, ринок сільськогосподарської продукції*

*Науковий керівник – доктор економічних наук, професор І. В. Охріменко

Актуальність. Проблема ціноутворення є ключовою в забезпеченні ефективного функціонування сільського господарства й завжди гостро стояла в нашій країні. Ціна має суттєвий вплив як на виробника – з позиції можливості отримання прибутку, так і на споживача – як стимул вигідно придбати товар [3, с. 54]. Від рівня цін залежить конкурентоспроможність аграрної продукції на ринку та кінцеві результати діяльності товаровиробників. На сьогодні процес ціноутворення в агропромисловому комплексі України має проблемний характер. Диспаритет цін, нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію, сезонність виробництва та залежність від природних умов, стрімке коливання курсу валют і відповідні зміни в собівартості продукції потребують ретельного та виваженого підходу до формування цін. Тому, з огляду на це, постає питання вирішення задачі оптимізації системи ціноутворення на продукцію агропромислового комплексу в цілому та окремих його галузей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання ціноутворення на продукцію аграрного виробництва знайшли своє відбиття у наукових працях таких відомих вчених-економістів, як Л. І. Антошкіна, В. Г. Андрійчук, К. В. Кравець, О. Є. Мазур, Я. В. Литвиненко, П. Т. Саблук, С. А. Стасіневич, Л. О. Шкварчук, Н. О. Шквиря, О. М. Шпичак та ін. Однак ряд питань, що стосуються особливостей ціноутворення в сучасних ринкових умовах та зміни цін на основні види сільськогосподарської продукції потребують подальшого дослідження.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні особливості ціноутворення на продукцію сільського господарства. Проаналізувати цінову політику аграрного сектору.

Матеріали і методи дослідження. Для розкриття сутності й змісту поняття «ціна» та її складових було застосовано методи узагальнення, порівняння, аналізу і синтезу, аналогії та абстрагування. Теорія, методика та практика ціноутворення на продукцію сільського господарства досліджена з використанням методів спостереження, узагальнення й порівняння. Графічний метод використано для наочного відображення й схематичного подання матеріалів дослідження; методи математичної статистики – для аналізу цін на сільськогосподарську продукцію за останні роки.

Результати дослідження та їх обговорення. У нинішніх умовах визначну роль у розвитку сільського господарства відіграють нові технології та якісні виробничі ресурси. Сучасна система цін не забезпечує високоприбуткового функціонування сільськогосподарського виробництва. Причиною цього стали нещодавні зміни економічної та політичної ситуації в країні. Стрімко зростають ціни на виробничі ресурси, зокрема на паливно-мастильні матеріали, насіння та посадковий матеріал, добрива та засоби захисту рослин. На нашу думку, це було зумовлено, насамперед, швидким зростанням курсу основних іноземних валют по відношенню до гривні порівняно з минулими роками.

Ціна та ціноутворення є ключовими елементами ринкової економіки. Існує кілька трактувань ціни як економічної категорії, зокрема:

1. Ціна – грошовий вираз вартості товару. Це означає, що в основі ціни лежать затрати праці на виготовлений товар.

2. Ціна – грошове вираження цінності, яка потенційно може задовольнити конкретну потребу споживача. Інакше кажучи, ціна – сума всіх витрат покупця, прямо чи непрямо пов'язаних з придбанням товару [1, с. 10–11].

Розроблення цінової політики і розрахунок ціни на товар потребують послідовного проходження ряду етапів [4, с. 22] (рис. 1).

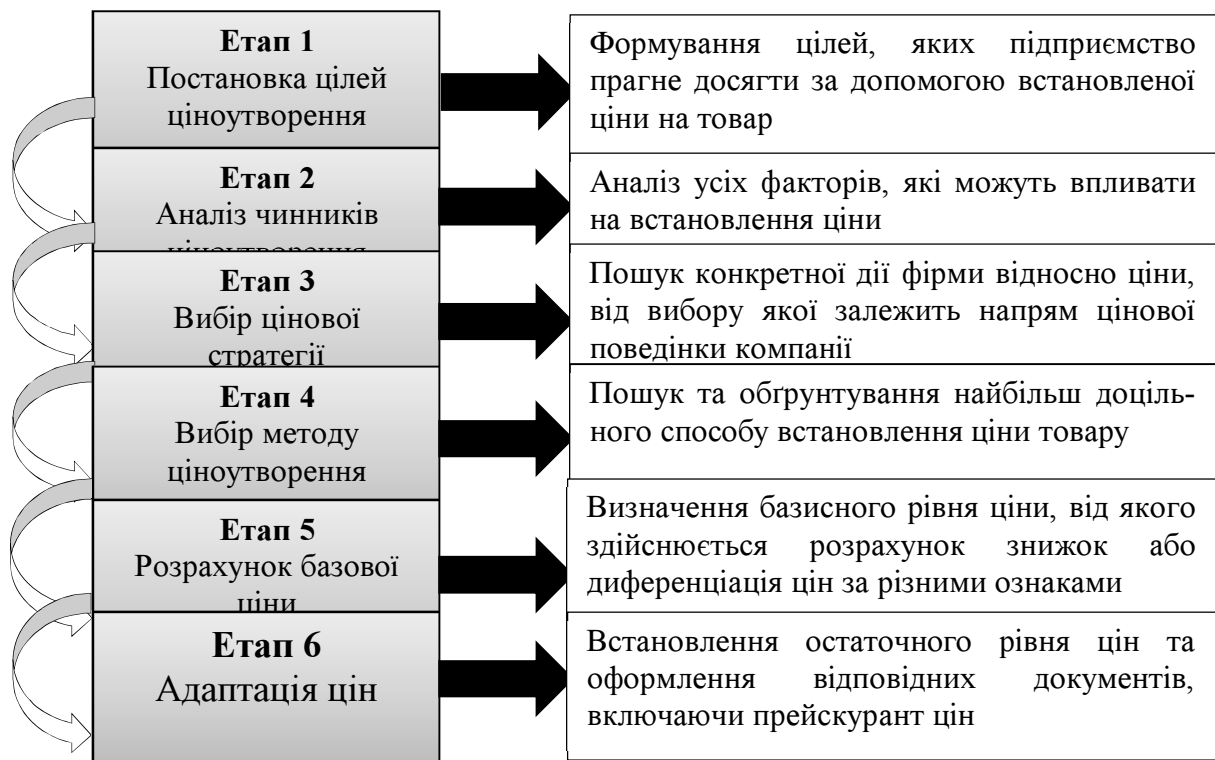

Рис.1. Етапи процесу ціноутворення

Чинники ціноутворення – рушійні сили, суттєві обставини, які здійснюють вирішальний вплив на формування цін. Чинники ціноутворення умовно поділяють на дві основні категорії: внутрішні (піддаються контролю з боку підприємства) та зовнішні (непідконтрольні підприємству) (рис. 2) [1, с. 28].

Зовнішні чинники ціноутворення охоплюють різні аспекти функціонування ринкової системи. Кожне підприємство намагається, наскільки це можливо, розширити за допомогою цінової політики свій ринок збуту чи хоча б утримати його. Підприємство повинно також мати основні відомості щодо товару, зокрема про:

- характер потреби в товарі й цінову еластичність попиту на нього, включаючи перехресну еластичність;
- тривалість використання продукту;
- залежність попиту від сезону тощо.

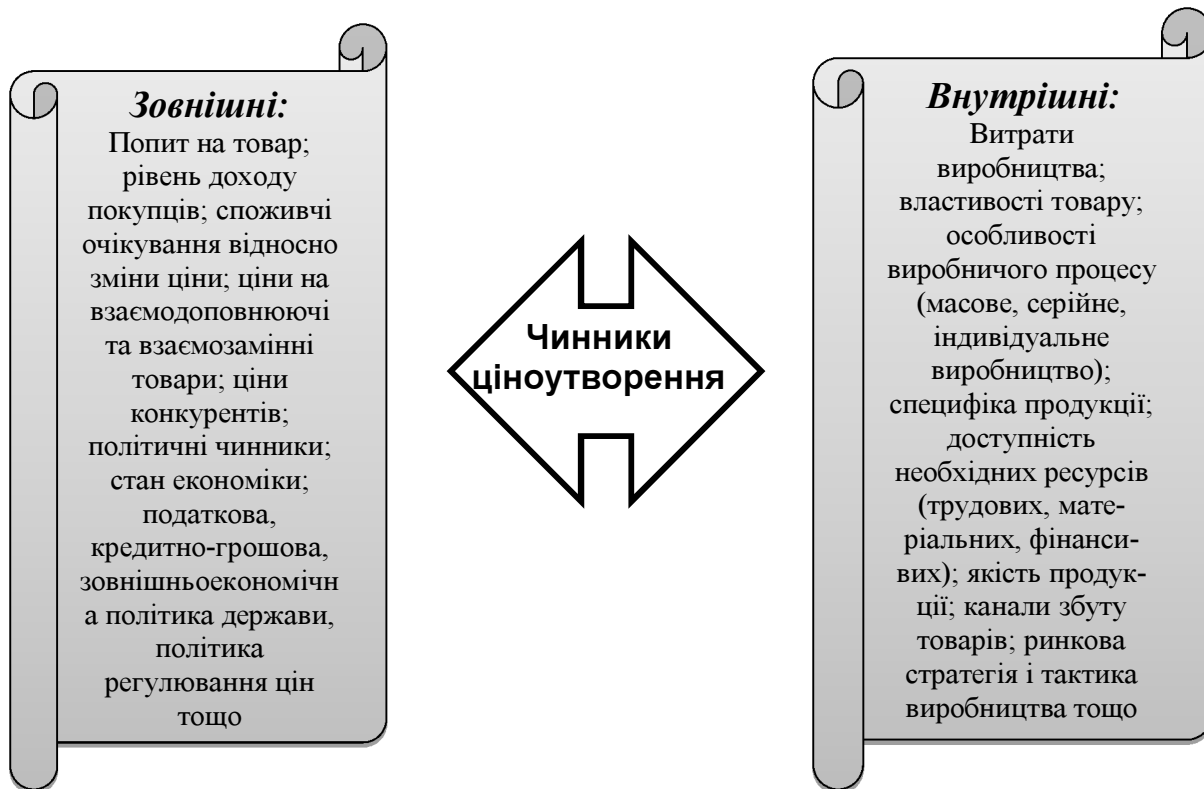

Рис. 2. Чинники ціноутворення

Внутрішні чинники безпосередньо пов'язані з діяльністю підприємства. Найбільш важливим із цих чинників є витрати виробництва, тому при встановленні ціни необхідно зіставляти рівень витрат з можливістю їх покриття. Діяльність підприємства залежить від ступеня покриття не тільки поточних витрат, але й витрат, пов'язаних із капітальними вкладеннями, розрахованими за тривалий період часу [1, с. 29].

1. Середні ціни реалізації основних видів продукції рослинництва (сільськогосподарські підприємства; грн за 1 т)*

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 у % до 2010
Зернові культури	1120,9	1374,2	1547,1	1299,8	1801,4	2912,1	259,8
Олійні культури	2942,6	3312,0	3584,0	3087,5	4062,8	7531,5	255,9
Цукрові буряки	478,5	516,0	426,8	397,8	494,2	788,6	164,8
Картопля	2131,0	2032,8	1139,6	1860,9	2173,6	2436,3	114,3
Овочі	2551,6	2139,1	1956,6	2354,0	2514,3	3903,4	153
Плоди та ягоди	2419,8	3175,9	2707,1	3010,8	2429,1	5894,5	243,6
Виноград	3638,2	3571,1	3963,2	3729,8	3303,9	6450,3	177,3
Баштанні культури	311,3	555,4	944,2	587,7	1119,7	1059,2	340,3

*Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики за відповідні роки [2].

На сьогодні наша держава намагається проводити виважену цінову політику поступової лібералізації цін. Це є курсом наближення України до

передових країн, які мають статус держав з великим досвідом ринкової економіки. Такий принцип має використовуватися для забезпечення цінового паритету на продукцію сільського господарства та засоби виробництва, що надходять у цю галузь від промисловості [6, с. 8].

Ціна є основним фактором, який пов'язує виробника та споживача і значною мірою впливає на розвиток галузі. Останнім часом багато товаровиробників намагаються зменшити витрати на виробництво продукції сільського господарства, зокрема в галузі рослинництва. Це пов'язано з нестабільною ціною ситуацією на ринку, унаслідок чого, товаровиробники опиняються у скрутному становищі, через неможливість спрогнозувати ціну на продукцію. Упродовж останніх років, у зв'язку з економічною та політичною ситуацією в Україні, можна спостерігати достатньо високу динаміку цін на сільськогосподарську продукцію, зокрема в галузі рослинництва. Про це свідчать дані Державної служби статистики України.

Аналізуючи вищенаведені дані можна зробити висновок, що найбільше підвищення цін спостерігається на баштанні, зернові та олійні культури, плоди та ягоди, а найменше в ціні зросла картопля. Протягом двох останніх років значно підвищилися ціни на зернові та олійні культури. Варто зазначити, що у 2015 р., порівняно з попереднім роком, ціна реалізації зернових та олійних культур зросла більше, ніж у півтора рази. Це спричинили несприятливі погодні умови, а саме: засуха, у зв'язку з чим, значно знизилася врожайність культур і, відповідно, знизилася пропозиція на дану продукцію, а отже, зросли попит та ціна на даний товар.

Також основною причиною підвищення закупівельних цін у виробників є значний стрибок курсу іноземних валют, оскільки всі експортно-імпортні операції здійснюються в іноземній валюті. Але, можна зробити висновок, що в доларовому еквіваленті ціни на сільськогосподарську продукцію України суттєво знизилися (з 162,5 \$ за 1 т в 2013 р до 116,4 \$ за 1 т в 2015 р.). Значно зросла собівартість продукції рослинництва, оскільки підвищилися ціни на дизельне паливо, мінеральні добрива, посівний та посадковий матеріал і засоби захисту рослин, які є найбільшими статтями витрат у вирощуванні даної продукції.

Але, незважаючи на суттєве підвищення цін реалізації продукції, аграрні підприємства не мають можливості повною мірою забезпечити виробничий процес необхідними матеріально-технічними засобами. Так, за даними ТОВ «ТЕХНОТОРГ», для придбання трактора МТЗ 892, який у 2010 р. коштував 150 000 грн (18 750 \$), виробникам аграрної продукції потрібно було продати 133,8 т зернових, у 2013 р. – вартість трактора становила 159 000 грн (19 875 \$), що еквівалентно 122,3 т зерна, а от у 2015 р. спостерігається протилежна ситуація. У зв'язку зі стрімким зростанням курсу долара, вартість такого трактора підвищується до 500 000 грн (20 000 \$) і виробникам сільськогосподарської продукції для купівлі аналогічного трактора треба продати 171,7 т зернових.

Отже, спостерігаємо, що на даний вид сільськогосподарської техніки ціни в доларовому еквіваленті залишаються практично на однаковому рівні, але у зв'язку з нестабільною економічною ситуацією і значним

стрибком іноземної валюти, ціни на сільськогосподарську техніку суттєво зросли в національній валюті, але на ринку зернових дана тенденція не простежується, оскільки в 2013 р. середня ціна на зернові становила 162,5 \$ за 1 т, а в 2015 р. – 116,5 \$ за 1 т.

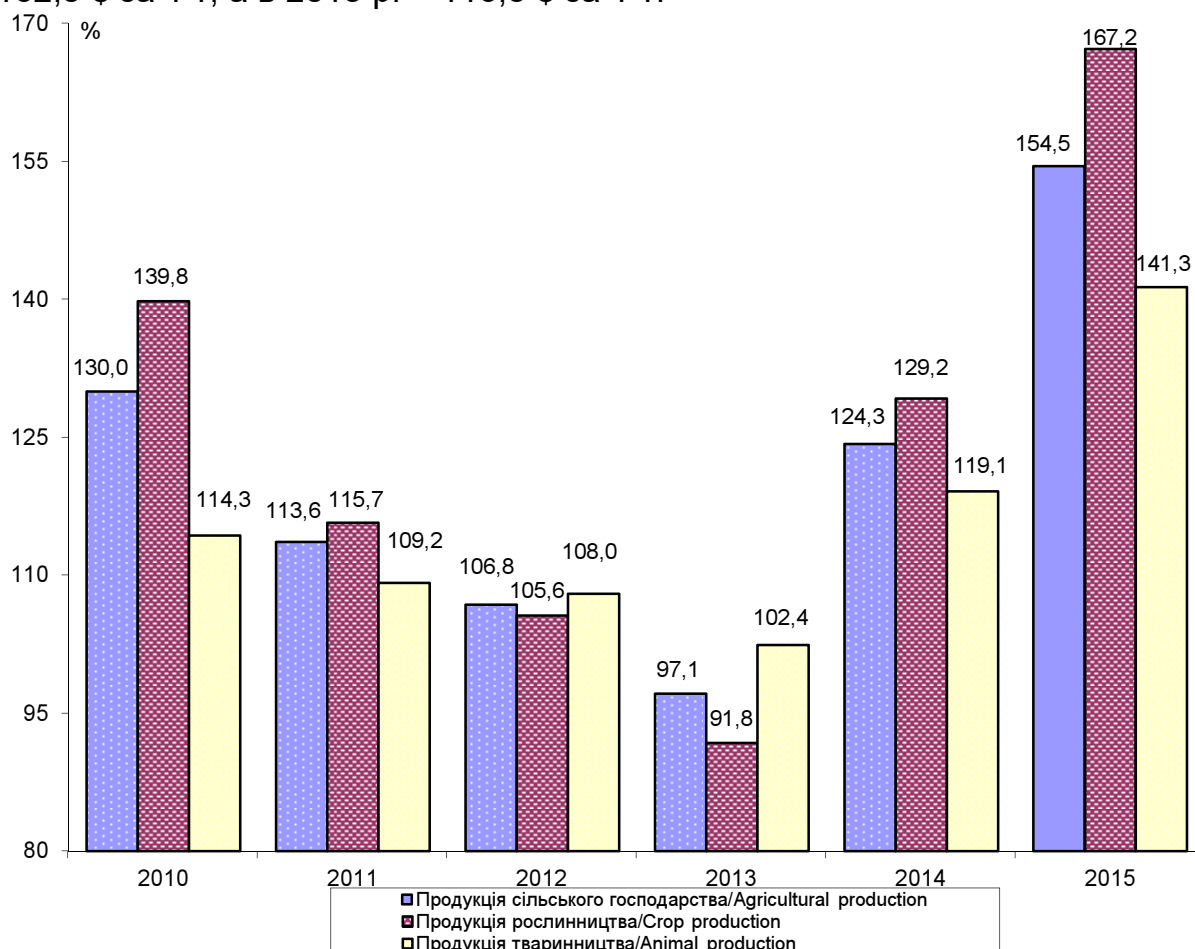

Рис. 3. Динаміка індексів цін реалізації сільськогосподарської продукції (сільськогосподарські підприємства; до попереднього року), %

Проаналізувавши вищенаведену динаміку можна помітити незначне зниження індексів цін, починаючи з 2011 р., по відношенню до попередніх років. Подібну динаміку спостерігаємо до 2013 року. У цьому році ціни реалізації є нижчими від попереднього року. На нашу думку, це було пов'язано зі сприятливими погодними умовами та, відповідно, високою врожайністю сільськогосподарських культур. А оскільки пропозиція збільшилася, то спостерігалася тенденція ринку покупця, а отже, зменшення рівня закупівельних цін. Протилежна ситуація простежується в наступних 2014 та 2015 роках, оскільки зростають витрати на виробництво продукції та знижується врожайність і, відповідно, виробництво продукції рослинництва. Тому індекс ціни реалізації продукції рослинництва в 2015 р. досягає 167,2% у відношенні до попереднього року.

Так, динаміці цін на сільськогосподарську продукцію, зокрема галузі рослинництва, характерний сезонний фактор: як унаслідок сезонності вироб-

ництва, так і сезонності споживання. У період масової переробки сировини – це липень – жовтень, особливо серпень – вересень, коли функціонування галузі досягає пікового стану – над збором врожаю, збутом та переробкою працює найбільша кількість підприємств, у результаті значного зростання пропозиції продукції, ціни на ринку низькі. Свого піку ціна досягає в лютому, а далі має тенденцію до незначного зниження.

2. Зміни цін у 2015–2016 роках (за даними ТОВ СП НІБУЛОН)*

	Пшениця 3 класу	Ячмінь	Кукурудза	Соя
Липень 2016	4000	3650	4700	-
Червень 2016	4130	3780	4950	-
Травень 2016	4350	3800	5000	-
Квітень 2016	4530	3800	4580	-
Березень 2016	4380	3800	4380	9900
Лютий 2016	4480	4100	4430	1000
Січень 2016	3975	3670	3750	9500
Грудень 2015	3800	3570	3400	9100
Листопад 2015	4000	3750	3570	9350
Жовтень 2015	3700	3600	3400	8650
Вересень 2015	3300	3400	3070	8300
Серпень 2015	3200	3250	3120	8300

*Джерело: сформовано автором за даними ТОВ СП НІБУЛОН[9].

У ринковій системі господарювання основним завданням усіх суб'єктів економічної діяльності є отримання прибутку в максимальному розмірі за оптимальних витрат [5, с. 212].

При ринковому ціноутворенні реальний процес формування цін відбувається не на виробництві, не на підприємстві, а у сфері реалізації продукції, тобто на ринку під дією попиту і пропозиції, товарно-грошових відносин. Ціна товару та його користь проходять перевірку ринком і остаточно формуються на ринку [7, с. 14].

Варто зазначити, що внутрішні ціни реалізації сільськогосподарської продукції в Україні хоч і мають тенденцію до зростання, але все ще суттєво відстають від світового рівня цін [8, с. 273].

Таким чином, однією з основних проблем розвитку аграрного сектору залишається розвиток інфраструктури аграрного ринку та неможливість повноцінного і якісного забезпечення матеріально-технічними засобами. Через відсутність організованого аграрного ринку та ефективної державної підтримки процесу ціноутворення, кон'юнктура щомісячних обсягів продажу сільськогосподарської продукції в Україні коливається більше, ніж у країнах із цивілізованим ринком. З метою удосконалення ринкової інфраструктури активними елементами аграрного ринку мають стати: біржі, аукціони, торгові дома та інші інститути оптового ринку, на яких формуються об'єктивні ціни й умови продажу продукції.

Висновки і перспективи. Отже, основними чинниками, що найбільш суттєво впливають на процес ціноутворення на сільськогосподарську

продукцію, є такі: висока витратність виробництва продукції сільського господарства, сезонне коливання цін, залежність від погодних умов, значна диференціація цін залежно від каналу й місця реалізації продукції та значна складність прогнозування собівартості продукції та майбутньої ціни на неї до моменту її фактичного виробництва.

Удосконалення механізму регулювання ціноутворення сприятиме збільшенню обсягів виробництва й підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Список літератури

1. Антошкіна Л. І. Ціноутворення та управління ціновою політикою : підруч. / Л. І. Антошкіна, Н. П. Скригун, Л. Г. Цимбалюк. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – 322 с.
2. Державна служба статистики України. Статистичний збірник. Індекси цін виробників за 2015 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Кравець К. В. Особливості ціноутворення сільськогосподарської продукції / К. В. Кравець // Економічний аналіз : зб. наук. праць / редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. ; Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль : Економічна думка, 2014. – Т. 15. – № 3. – С. 52–56.
4. Мазур О. Є. Ринкове ціноутворення : навч. посіб. / О. Є. Мазур. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 480 с.
5. Саблук П. Т. Ціна — запорука ефективності сільськогосподарського виробництва / П. Т. Саблук // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 2 (18). – С. 212–213.
6. Стасіневич С. А. Ціноутворення на біржовому ринку : навч. посіб. / С. А. Стасіневич. – К. : КОМПРИНТ, 2015. – 111 с.
7. Шкварчук Л. О. / Ціни і ціноутворення : навч. посіб. / Л. О. Шкварчук. – 3-тє вид., виправл. – К. : Кондор, 2005. – 214 с.
8. Шквиря Н. О. Особливості ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції / Н. О. Шквиря // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 1 (25). – С. 272–275.
9. ТОВ СП НІБУЛОН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nibulon.com/data/zakupivlya-silgospprodukcii/istoriya-cin.html>

References

1. Antoshkina, L. I., Skryhun, N. P., Tsymbalyuk, L. H. (2011). Tsinoutvorenniya ta upravlinnya tsinovoyu politykoyu [Pricing and pricing policy management]. Donetsk: Yuho-Vostok, 322.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Indeksy tsin vyrobnykiv za 2015 rik. [State Statistics Committee of Ukraine. Indexes of producer prices by 2015]. – Available by: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Kravets', K. V. (2014). Osoblyvosti tsinoutvorenniya sil's'kohospodars'koyi produktsiyi [Features pricing of agricultural products] Ternopil National economic university. Ternopil'. Ekonomichna dumka, 15 (3), 52–56.
4. Mazur, O. Ye. (2012). Rynkove tsinoutvorenniya [Market pricing] Tsentr uchbovoyi literatury, 480.

5. Sabluk, P. T. (2010). Tsina — zaporuka efektyvnosti sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva [Price – guarantee the efficiency of agricultural production] Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrainy, 2 (18), 212–213.
6. Stasinevych, S. A. (2015). Tsinoutvorenniya na birzhovomu rynku [Pricing at exchange market]. KOMPRYNT, 111.
7. Shkvarchuk, L. O. (2005). Tsiny i tsinoutvorenniya [Prices and pricing]. Kondor, 214.
8. Shkvyrya, N. O. (2014). Osoblyvosti tsinoutvorenniya na rynku sil's'kohospodars'koyi produktsiyi [Features pricing of agricultural market]. Tavriya State Agrotechnological University, 1 (25), 272–275.
9. NIBULON. Available at: <http://www.nibulon.com/data/zakupivlya-silgospprodukcii/istoriya-cin.html>.

ОСОБЕННОСТИ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННУЮ ПРОДУКЦИЮ

Ю. А. Дяченко

Аннотация. Рассмотрены теоретические аспекты процесса ценообразования на продукцию сельского хозяйства. Отмечено, что проблема ценообразования является ключевой в обеспечении эффективного функционирования сельского хозяйства.

Проанализированы последние исследования и публикации выдающихся ученых-экономистов. Применены методы обобщения, сравнения, анализа и синтеза, аналогии и абстрагирования для раскрытия понятия «цена». Теория, методика и практика ценообразования на продукцию сельского хозяйства исследована с использованием методов наблюдения, обобщения и сравнения. Графический метод использован для наглядного отображения и схематического представления материалов исследования; методы математической статистики – для анализа цен на сельскохозяйственную продукцию за последние годы.

Раскрыто понятие цены как экономической категории. Приведены последовательные этапы процесса ценообразования. Охарактеризованы основные факторы ценообразования на сельскохозяйственную продукцию. Проанализирован современный уровень цен на сельскохозяйственную продукцию. Проанализированы цены реализации основных видов продукции растениеводства. Исследована динамика индексов цен реализации сельскохозяйственной продукции. Исследованы годовые изменения цен на продукцию растениеводства.

Ключевые слов: цена, ценообразование, ценовая политика, факторы ценообразования, этапы ценообразования, рынок сельскохозяйственной продукции

FEATURES OF PRICING FOR AGRICULTURAL PRODUCTS

J. A. Diachenko

Abstract. *In the article the theoretical aspects of prices process for agricultural products are considered. Investigated that problem of pricing is key of ensuring the effective functioning of agriculture.*

The recent research and publications of prominent scientists and economists was analysis. The method of synthesis, comparison, analysis and synthesis, analogy and abstraction to disclose the concept of "price" was applied. Theory, methodology and pricing practices for agricultural products investigated using the methods of observation, synthesis and comparison. Graphical method used for visual display and schematic presentation materials research; methods of mathematical statistics – for the analysis of agricultural prices in recent years.

The concept of price as an economic category is disclosed. Successive stages of the pricing process are characterized. The main factors of pricing for agricultural products are characterized. The current price level of agricultural market was analysis. Selling prices of major products plant are analyzed. The dynamics of price indices of agricultural products are investigated. The annual price fluctuations in the crop were investigated.

Keywords: *price, pricing, pricing policy, pricing factors, pricing stages, the market of agricultural products*

УДК: 006.3:631.1

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

О. Б. ЖАРІКОВА,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри банківської справи

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

e-mail: Ele0309@ukr.net

Б. Х. ПІСКІН,

кандидат технічних наук, доцент кафедри сільського господарства,

технології сільськогосподарського машинобудування та інженерії

Харран Університет, Туреччина

Анотація. *Визначено основні напрями стратегії розвитку аграрних підприємств відповідно до європейських стандартів. Вказано основні напрями майбутньої реформи. Із запровадженням в Україні орендних відносин, майже всі аграрні підприємства, які обробляють земельні ділянки сільськогосподарського призначення, користуються ними на правах оренди, а тому постає актуальне питання оцінки вартості права оренди. Розрахунки здійснено відповідно до європейських стандар-*

Abstract. In the article the theoretical aspects of prices process for agricultural products are considered. Investigated that problem of pricing is key of ensuring the effective functioning of agriculture.

The recent research and publications of prominent scientists and economists was analysis. The method of synthesis, comparison, analysis and synthesis, analogy and abstraction to disclose the concept of "price" was applied. Theory, methodology and pricing practices for agricultural products investigated using the methods of observation, synthesis and comparison. Graphical method used for visual display and schematic presentation materials research; methods of mathematical statistics – for the analysis of agricultural prices in recent years.

The concept of price as an economic category is disclosed. Successive stages of the pricing process are characterized. The main factors of pricing for agricultural products are characterized. The current price level of agricultural market was analysis. Selling prices of major products plant are analyzed. The dynamics of price indices of agricultural products are investigated. The annual price fluctuations in the crop were investigated.

Keywords: price, pricing, pricing policy, pricing factors, pricing stages, the market of agricultural products

УДК: 006.3:631.1

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

О. Б. ЖАРІКОВА,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри банківської справи

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

e-mail: Ele0309@ukr.net

Б. Х. ПІСКІН,

кандидат технічних наук, доцент кафедри сільського господарства,

технології сільськогосподарського машинобудування та інженерії

Харран Університет, Туреччина

Анотація. Визначено основні напрями стратегії розвитку аграрних підприємств відповідно до європейських стандартів. Вказано основні напрями майбутньої реформи. Із запровадженням в Україні орендних відносин, майже всі аграрні підприємства, які обробляють земельні ділянки сільськогосподарського призначення, користуються ними на правах оренди, а тому постає актуальне питання оцінки вартості права оренди. Розрахунки здійснено відповідно до європейських стандар-

тів. За результатами проведених досліджень встановлено, що вартість права оренди землі виникає у разі перевищення ренти над орендною платою.

Підвищення точності розрахунку земельної ренти завдяки кількісному визначенню її складових, а також моделювання вартості права оренди землі значною мірою сприяє підвищенню об'єктивності й точності експертної грошової оцінки аграрних підприємств. Узагальнюючи теоретичні дослідження та практичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних фахівців визначено, що дані підходи щодо експертної грошової оцінки аграрних підприємств як цілісних майнових комплексів мають практичну цінність. Вони враховують кращий зарубіжний досвід і добре адаптовані до природно-економічних умов України, а тому забезпечують надійність і високу точність оцінок.

Ключові слова: стратегія, аграрне підприємство, європейські стандарти, експертна грошова оцінка, земельна рента, вартість права оренди, підхід

Актуальність. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України спрямована на формування ефективного, соціально спрямованого сектору економіки держави, здатного задовольнити потреби внутрішнього ринку й забезпечити провідні позиції на світовому ринку сільсько-господарської продукції та продовольства на основі закріплення його багатокладності, що на даному етапі розвитку потребує пріоритету формування різних категорій господарств, власники яких проживають у сільській місцевості, поєднують право на землю із працею на ній, а також – власні економічні інтереси із соціальною відповідальністю перед громадою [46, 9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у вивчення даного питання внесли як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: П. Голден, Р. Елі, В. Рішар, Т. Коупленд, Д. Рікардо, А. Даниленко, Ю. Дехтяренко, М. Дем'яненко, О. Драпиковський, І. Іванова, С. Кручок, С. Любунь, А. Мартин, О. Олійник, І. Федоров, О. Шпичак та інші.

Мета дослідження – обґрунтування методичних підходів і практичних рекомендацій щодо вдосконалення оцінки вартості права оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення згідно з європейськими стандартами.

Матеріали і методи дослідження. Для виконання поставленого завдання було використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, графічний, табличний.

Результати дослідження та їх обговорення. Інтенсифікація сільського господарства – зростання сільськогосподарського виробництва внаслідок продуктивнішого використання оброблюваних земель та інших ресурсів завдяки додатковим витратам і застосуванню нової техніки й технології, сучасних форм організації виробництва та праці. На відміну від екстенсивного розвитку, коли виробництво зростає внаслідок розширення посівних площ, збільшення поголів'я худоби, птиці тощо, інтенсифікація

сільського господарства є таким розвитком виробництва, за якого обсяг виробленої продукції забезпечується на основі підвищення родючості ґрунту, продуктивності худоби, якісного поліпшення виробництва. На практиці ці два способи збільшення виробництва продукції поєднуються. Єдину комплексну стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки розроблювали не один місяць. Зараз вона майже готова. Далі розглянемо основні напрями майбутньої реформи [4–6, 9]:

1. *Бізнес-клімат і відповідність стандартам.* Сюди входить протидія корупції, створення стабільної правової системи, що відповідає міжнародним і європейським стандартам.

2. *Земельна реформа.* Новоствореним документом пропонується визначити такі пріоритети: а) удосконалити законодавче врегулювання, розширити повноваження органів місцевого самоврядування з управління землями державної власності; б) підготувати поетапне впровадження відкритого і прозорого ринку земель; в) дерегуляцію процедур реєстрації земельних ділянок та прав на них. Також важливими пунктами визначено оптимізацію системи оподаткування земель для наповнення місцевих бюджетів і вдосконалення земельного кадастру.

3. *Інституційна реформа.* Інституційну реформу пропонують сконцентрувати на таких позиціях: переглянути функції та реструктуризувати міністерство аграрної політики та продовольства й зосередити увагу на реформуванні аграрних підприємств державної власності.

4. *Продовольча безпека.* Є такі пункти: створення Міжвідомчої робочої групи із забезпечення продовольчої безпеки, розробка програми здорового харчування школярів, ініціювання системи адресної допомоги на продовольство для найвразливіших верств населення.

5. *Оподаткування.* Пропонується кілька пунктів: можливість вибору виробниками системи оподаткування, спрощення і впровадження системи оподаткування для малих виробників, удосконалення системи оподаткування фізичних осіб при використанні природних ресурсів.

6. *Розвиток агропродовольчих ланцюгів доданої вартості.* Виділено одразу 5 підпунктів. Перший – «Доступ до фінансів». Підпункт другий – «Розвиток виробничої, складської, переробної, транспортної інфраструктури та логістики агропродовольчих ринків». Наступні два підпункти спрямовані на підвищення прозорості та ефективності використання державного бюджету, поступовий перехід від податкових пільг до бюджетних асигнувань, та адаптацію до кращих світових практик поточного правового статусу кооперативів.

7. *Розвиток сільських територій.* Підвищення привабливості сільської місцевості як місця проживання і ведення бізнесу, розробка та впровадження політики, що буде спрямована на стимулювання та диверсифікацію несільськогосподарської діяльності на селі.

8. *Доступ до міжнародних ринків, управління імпортом, просування експорту та внутрішній ринок.* Розширювати експортний потенціал України мають шляхом спрощення доступу до фінансів для малих та середніх

фермерів, запровадженню програми експортного страхування та кредитування, а також проавансованим раніше створенням бренду «Продукти України».

9. *Аграрна наука, освіта, інновації та дорадчі послуги.* Забута освіта та аграрна наука має пережити реформування й впровадження концепції інноваційної політики.

10. *Захист довкілля та управління природними ресурсами.* Головне тут – наближення законодавства до європейських стандартів ведення сільського господарства (зокрема, у сфері застосування пестицидів та ядохімікатів). Планується реформа і в лісовій та рибній галузях. Мають удосконалити законодавчу базу, перейти на європейські стандарти в лісовому господарстві.

Із запровадженням в Україні орендних відносин майже всі аграрні підприємства, які обробляють земельні ділянки сільськогосподарського призначення, користуються ними на правах оренди, а тому постає актуальне питання оцінки вартості права оренди, що включає другий напрям майбутньої реформи «Земельна реформа». Вартість права оренди землі виникає у разі перевищення ренти над орендною платою. Річна вартість права оренди визначається за формулою (1) [1–2]:

$$ВПО_p = P_i - ОП, \quad (1)$$

де P_i – річна індивідуальна (фактична) рента, яку приносить оцінювана земельна ділянка, гр.од./га за рік;

$ОП$ – річна орендна плата, гр.од./га за рік.

Річна вартість права оренди може складатися з двох частин. Одна частина ΔP_1 виникає у разі вищесереднього рівня господарювання на оцінюваній земельній ділянці порівняно із середнім рівнем, характерним для відповідної ґрунтово-кліматичної зони. Оскільки така частина вартості права оренди виникає внаслідок більш ефективної діяльності орендаря порівняно із середнім рівнем господарювання, вона має належати саме орендарю. Інша частина вартості права оренди ΔP_2 виникає у разі заниженого рівня орендної плати порівняно з рентою, що створюється за середнього рівня господарювання. Вона є результатом нееквівалентних розподільчих відносин між орендарем (землекористувачем) і орендодавцем (землевласником) на користь першого. Зазначене можна виразити в наступній формулі (2):

$$ВПО_p = \Delta P_1 + \Delta P_2. \quad (2)$$

Результати досліджень свідчать, що у разі відсутності вільних земельних ділянок, які можна взяти в оренду, виникає ще одна складова вартості права оренди ΔP_3 . За своєю природою це частина прибутку орендаря (або суборендаря), якою він готовий поступитися на користь орендодавця (або попереднього орендаря) для придбання права оренди (або суборенди), якщо залишок прибутку забезпечить прийнятну дохідність (рис. 1).

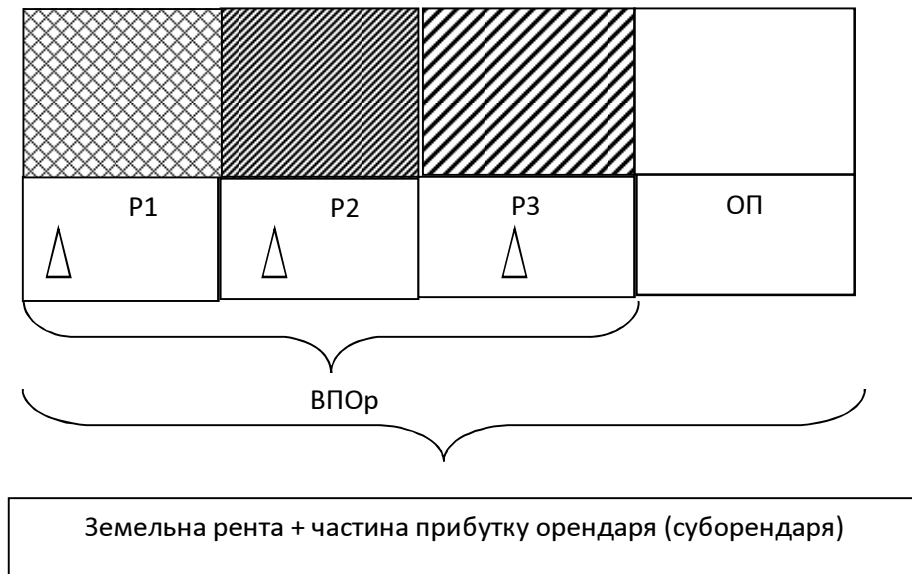

Рис. 1. Складові розподілу земельної ренти (доповнений варіант)*

*Джерело: власна розробка.

Наступним етапом моделювання вартості права оренди є перехід від річної вартості ВПО_р до загальної ВПО_{заг}, який здійснюється шляхом дисконтування грошових потоків протягом залишкового терміну оренди земельної ділянки (формула (3)):

$$ВПО_{заг} = \sum_{t=1}^{T-1} ВПО_{pt} \times \kappa_{ТВГ_t}, \quad (3)$$

де $ВПО_{заг}$ – загальна вартість права оренди, гр.од./га;

T – залишковий термін оренди земельної ділянки, роки;

$ВПО_{pt}$ – річна вартість права оренди в i -му році, гр.од./га;

$\kappa_{ТВГ_t}$ – коефіцієнт теперішньої вартості грошей в t -ому році (визначається на основі дисконтної ставки для землі ДС₃ за формулою $(\kappa_{ТВГ_t} = \frac{1}{(1 + ДС_3 \div 100)^t})$).

При обчисленні вартості права оренди земельної ділянки важливу роль відіграє розрахунок річних значень ΔP_1 та ΔP_2 (формули (4) та (5)):

$$\Delta P_1 = P_i - \bar{P}, \quad (4)$$

де $\bar{P}$ – сподівана річна рента за середнього рівня господарювання, властивого для відповідної ґрунтово-кліматичної зони, гр.од./га.

$$\Delta P_2 = \bar{P} - ОП \quad (5)$$

Розрахунок значень P , $\bar{P}$, ΔP_2 було здійснено за рахунок методики, згідно з якою дохід, що приносить земельна ділянка, розподіляється на прибуток і ренту (рис. 2).

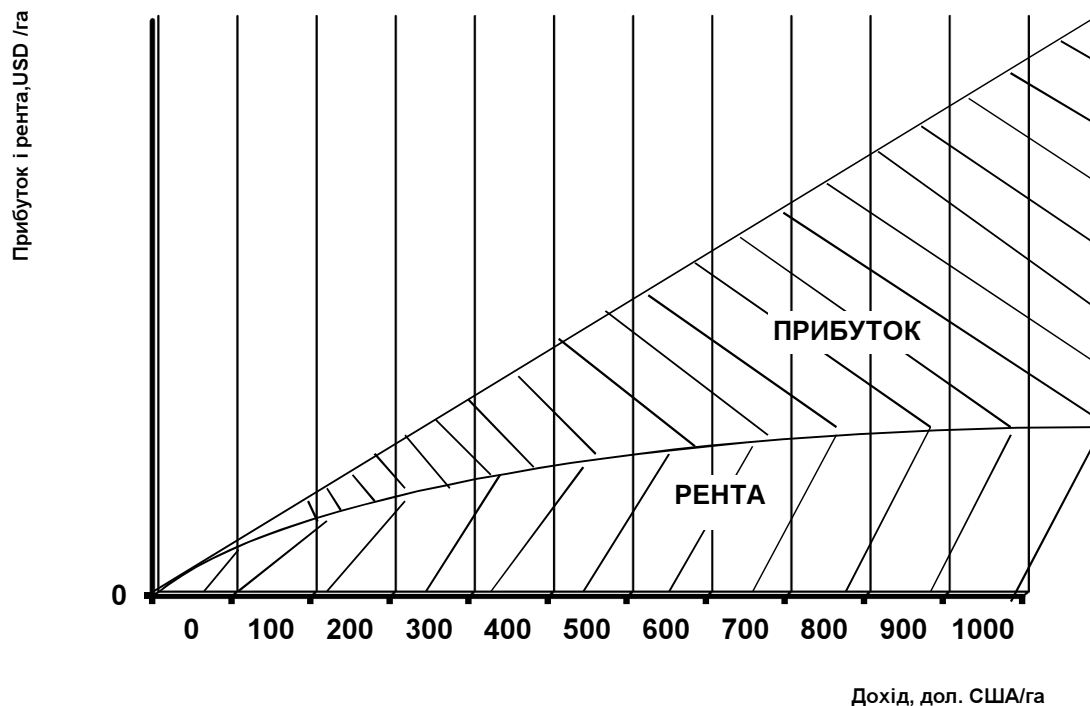

Рис. 2. Нормативний розподіл доходу на прибуток і ренту*

**Джерело: власна розробка.*

Висновки і перспективи. Проведені дослідження свідчать, що моделювання вартості права оренди землі має важливе наукове і практичне значення, і його варто застосовувати у практичній діяльності при оцінці аграрних підприємств як цілісних майнових комплексів. Зазначений підхід передбачає визначення вартості підприємства шляхом капіталізації доходу, одержаного від його активів. Основою земельно-ресурсного потенціалу аграрних підприємств є сільськогосподарські угіддя – рілля, сіножаті, пасовища та багаторічні насадження. Підвищення точності розрахунку земельної ренти завдяки кількісному визначенню її складових, а також моделювання вартості права оренди землі значною мірою сприяє підвищенню об'єктивності й точності експертної грошової оцінки аграрних підприємств.

Використовуючи найкращий зарубіжний досвід європейських країн також варто зазначити, що чинні нормативно-правові акти, положення яких є обов'язковими при проведенні експертної грошової оцінки земельних ділянок, а саме: Закон України «Про оцінку земель», Національні стандарти оцінки [3–8] та Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок [8], містять чимало нечітких формулювань, що можуть бути використані недобросовісними оцінювачами з метою спотворення реальної вартості оцінюваних ділянок. Удосконалення та гармонізація нормативно-правових актів, які регулюють проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок, і подальший розвиток методичного забезпечення такої оцінки є обов'язковою умовою поліпшення оціночної діяльності в Україні.

Отже, стратегія розвитку аграрних підприємств відповідно до європейських стандартів передбачає до 2020 року збільшення на 30%

кількості підприємств, що зможуть експортувати продукцію тваринного походження на ринки ЄС. На стільки ж, за попередніми розрахунками європейських колег, у планах збільшення поставки продукції вітчизняного виробництва на ринки Азії та Африки. Таким чином, фінансування аграрного сектору у 2017–2020 роках має зрости на 50–75%. Колеги з Європи запевняють – у разі, якщо документ таки буде втілений у життя – амбітні плани виконати абсолютно реально [4–6, 9]. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки, вказує на основний шлях збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції – інтенсифікацію сільського господарства. Зростання виробництва цієї продукції можливе за рахунок збільшення її виходу з кожного гектара землі завдяки додатковим вкладенням і мінімальним витратам на одиницю продукції.

Список літератури

1. Кручок С.І. Іпотечне кредитування: Європейська практика та перспективи розвитку в Україні / С. І. Кручок. – К. : Урожай, 2003. – 206 с.
2. Кручок С. І. Методи грошової оцінки земельних ділянок / С. І. Кручок // Землевпорядний вісник. – 2001. – Вип. 3. – С. 38–59.
3. Національний стандарт № 1 «Загальні положення оцінки майна та майнових прав» від 10.09.2003 р., № 1440 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п>
4. Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна» від 28.10.2004 р. № 1442. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-п>
5. Національний стандарт № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів» від 29 листопада 2006 р. № 1655. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006-п>
6. Про оцінку земель : закон України від 12 грудня 2003 р. № 1378-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>
7. Про плату за землю : закон України від 03.07.1992 р. № 2535-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2535-12>
8. Постанова про внесення зміни до Методики експертної грошової оцінки земельних ділянок, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 р. № 1531. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1248-2011-п>
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/7644>

References

1. Kruchok, S. I. (2003). Ipotechne kredy`tuvannya: Yevropejska prakty`ka ta perspektyvy rozvytku v Ukrayini, 206.
2. Kruchok, S. I. (2001). Metody groshovoyi ocinky zemelnyh dilyanok. Zemlevporyadnyj visnyk, (3), 38–59.
3. Nacionalnyj standart № 1 (2003). Zagalni polozhennya ocinky majna ta majnovykh prav: zakon Ukrainy. – Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п>.
4. Nacionalnyj standart № 2 (2004). Ocinka neruhomogo majna: zakon Ukrainy. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-п>.

5. Nacionalnyj standart № 3 (2006). Ocinka cilisnyh majnovykh kompleksiv, zakon Ukrainy: Retrieved 10 January 2016, from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006-p>.
6. Verkhovna Rada Ukrainy. (2004). Pro otsinky zemel: zakon Ukrainy. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.
7. Verkhovna Rada Ukrainy. (1992). Pro platu za zemliu: zakon Ukrainy. Retrieved 21 January 2016, from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2535-12>.
8. Verkhovna Rada Ukrainy (2002). Metodyka ekspertnoyi groshovoyi otsinky zemelnykh dilyanok: zakon Ukrainy. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-p>.
9. [Elektronic resourse]. – Available at: <http://minagro.gov.ua/node/7644>.

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В СООТВЕТСТВИИ С ЕВРОПЕЙСКИМИ СТАНДАРТАМИ

Е. Б. Жарикова,
Б. Х. Пискин

***Аннотация.** Определены основные направления стратегии развития аграрных предприятий в соответствии с европейскими стандартами. Указано основные направления будущей реформы. С введением в Украине арендных отношений, почти все аграрные предприятия, обрабатывающие земельные участки сельскохозяйственного назначения, пользуются ими на правах аренды, поэтому актуальным становится вопрос оценки стоимости права аренды. Расчеты осуществлены в соответствии с европейскими стандартами.*

По результатам проведенных исследований установлено, что стоимость права аренды земли возникает в случае превышения ренты над арендной платой. Повышение точности расчета земельной ренты, благодаря количественному определению ее составляющих, а также моделирование стоимости права аренды земли, в значительной мере способствует повышению объективности и точности экспертной денежной оценки аграрных предприятий. Обобщая теоретические исследования и практические наработки отечественных и зарубежных специалистов определили, что данные подходы к экспертной денежной оценке аграрных предприятий как целостных имущественных комплексов, имеют практическую ценность. Они учитывают лучший зарубежный опыт и хорошо адаптированы к природно-экономическим условиям Украины, а потому обеспечивают надежность и высокую точность оценок.

***Ключевые слова:** стратегия, аграрное предприятие, европейские стандарты, экспертная денежная оценка, земельная рента, стоимость права аренды, подход*

AGRICULTURAL STRATEGY OF ENTERPRISES IN ACCORDANCE WITH EUROPEAN STANDARDS

O. B. Zharikova,
B. H. Piskin

Abstract. *This article defines the main directions of development strategy of agricultural enterprises in accordance with European standards. Specified on the future direction of reform. With the introduction in Ukraine of lease relations almost all agricultural enterprises that process agricultural land, use them on loan, so urgent question of valuation of lease rights. Payments made under European standards.*

The results of the studies found that the cost of land lease rights arising rents in excess of rents. Improving the accuracy of calculation of rent due quantifiable its components, as well as modeling the value of the right to lease the land greatly improves the accuracy and objectivity of expert monetary assessment of agricultural enterprises. Generalizing theoretical research and practical achievements of domestic and foreign experts have determined that these approaches to expert monetary assessment of agricultural enterprises as integral property complexes have practical value. They take into account the best international experience and well adapted to the natural and economic conditions of Ukraine, as well as ensure reliability and high accuracy of the estimates.

Keywords: *strategy, agricultural company, European standards expert monetary evaluation, land rent, the cost of lease rights approach*

УДК. 631.95

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

О. В. КІРЕЙЦЕВА,
кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: Elenakireitseva35@rambler.ru
Eva_1310@ukr.net

Анотація. *Сільськогосподарське виробництво продукції є одним із найпоширеніших видів людської діяльності. Шкідливий вплив сільського господарства на навколишнє середовище недооцінювався, оскільки вважалося, що основними порушниками природної рівноваги є промисловість і транспорт. На сьогодні сільське господарство на першому місці по забрудненню навколишнього середовища. Стан земель України, що знаходяться у сфері сільськогосподарської діяльності, залишається незадовільним.*

O. B. Zharikova,
B. H. Piskin

Abstract. *This article defines the main directions of development strategy of agricultural enterprises in accordance with European standards. Specified on the future direction of reform. With the introduction in Ukraine of lease relations almost all agricultural enterprises that process agricultural land, use them on loan, so urgent question of valuation of lease rights. Payments made under European standards.*

The results of the studies found that the cost of land lease rights arising rents in excess of rents. Improving the accuracy of calculation of rent due quantifiable its components, as well as modeling the value of the right to lease the land greatly improves the accuracy and objectivity of expert monetary assessment of agricultural enterprises. Generalizing theoretical research and practical achievements of domestic and foreign experts have determined that these approaches to expert monetary assessment of agricultural enterprises as integral property complexes have practical value. They take into account the best international experience and well adapted to the natural and economic conditions of Ukraine, as well as ensure reliability and high accuracy of the estimates.

Keywords: *strategy, agricultural company, European standards expert monetary evaluation, land rent, the cost of lease rights approach*

УДК. 631.95

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

О. В. КІРЕЙЦЕВА,
кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: Elenakireitseva35@rambler.ru
Eva_1310@ukr.net

Анотація. *Сільськогосподарське виробництво продукції є одним із найпоширеніших видів людської діяльності. Шкідливий вплив сільського господарства на навколишнє середовище недооцінювався, оскільки вважалося, що основними порушниками природної рівноваги є промисловість і транспорт. На сьогодні сільське господарство на першому місці по забрудненню навколишнього середовища. Стан земель України, що знаходяться у сфері сільськогосподарської діяльності, залишається незадовільним.*

Серйозні проблеми для навколишнього середовища виникають у зв'язку з ненормованим застосуванням у сільськогосподарському виробництві мінеральних добрив і отрутохімікатів, які разом з дощовими потоками й підземними водами потрапляють в річки і озера, завдаючи серйозного збитку басейнам великих річок, їх рибним запасам і рослинності. Також існує проблема відходів у аграрному секторі і пов'язаній з ним переробній промисловості.

Сучасне сільськогосподарське виробництво створює для навколишнього середовища низку гострих екологічних проблем. Їх успішне розв'язання можливе шляхом запровадження принципів сталого розвитку на основі раціонального природокористування, здійснення комплексної системи заходів із охорони природи та підвищення продуктивності землеробства і тваринництва.

Ключові слова: *екологічні проблеми, виробництво, сільське господарство, екологія, природні ресурси*

Актуальність екологічних проблем в аграрному секторі посилюється в сучасних умовах у зв'язку з процесами забруднення природних ресурсів, що використовуються в сільськогосподарському виробництві не тільки аграрними, а й промисловими, будівельними та іншими несільськогосподарськими підприємствами. Ці забруднення призводять до зниження родючості ґрунтів та їх продуктивності, погіршення якості вод та атмосфери, завдають шкоди рослинництву і тваринництву, що спричинює недоотримання сільськогосподарської продукції та погіршення її якості. Екологічні проблеми нині є одними з найбільш важливих і глобальних.

Використовуючи сили природи безпосередньо у виробничому процесі, людство вважало, що сільське господарство і є сама природа. Воно ближче до природи за своєю сутністю, і, здавалося б, більше, ніж інші галузі економіки, зацікавлене в тому, щоб природа була чистою, живою, плідною. Але з розвитком науково-технічного прогресу за короткий час становище змінилося докорінно. Унаслідок впровадження в сільське господарство індустріальних методів виробництва, змінилося співвідношення сил між природою й сільськогосподарською галуззю економіки. Застосування складної та важкої машинної техніки, хімізація і меліорація земель, концентрація виробництва, особливо у тваринництві, зробили природу вразливою перед сучасним сільськогосподарським виробництвом.

У сучасних умовах розвитку сільського господарства його негативний вплив на природу в багатьох випадках стає більш серйозним, ніж вплив інших галузей суспільного виробництва. Саме з розвитком сільського господарства пов'язане зростання дефіцитності водних ресурсів на великих територіях нашої країни, зменшення видового різноманіття рослинного і тваринного світу, засолення, заболочування й виснаження ґрунтів, накопичення у ґрунті й воді низки особливо стійких і небезпечних забруднювачів природного середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичну основу дослідження екологічних проблем у сільськогосподарському виробництві, забезпечення реалізації ідей сталого розвитку сільського господарства

висвітлили у своїх працях провідні українські науковці: В. І. Артиш, Н. А. Берlach, Н. В. Бородачева, О. М. Варченко, В. І. Вовк, Л. В. Дейнеко, А. Р. Дуб, Т. О. Зайчук, І. О. Іртищева, М. І. Кобець, О. А. Корчинська, Ю. П. Манько, Л. О. Мармуть, І. С. Педак, О. В. Рудницька, П. Т. Саблук, Т. В. Стройко, Т. Й. Сус, І. Г. Ткачук, М. К. Шикула, О. В. Шубравська та ін.

Мета дослідження – проаналізувати екологічні проблеми в сільськогосподарському виробництві.

Матеріали і методи дослідження. У процесі даного дослідження було використано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, індукція і дедукція. А також статистичний метод, який дає змогу отримувати, опрацьовувати та аналізувати первинні статистичні матеріали; балансовий метод, що дає можливість зіставляти наявність природних ресурсів з їх використанням; порівняльний метод, який передбачає вивчення об'єктів через порівняння з іншими об'єктами тощо.

Результати дослідження та їх обговорення. Ефективність сільськогосподарського виробництва, темпи його зростання залежать від стану ґрунтів, а також від правильної організації заходів щодо їх охорони. Проте нині стан земель України, що знаходяться у сфері сільськогосподарської діяльності, залишається незадовільним. Проведені в країні перетворення земельних відносин, відбившись на динаміці структури земельного фонду, не привели до поліпшення використання земель, зниження несприятливих антропогенних впливів на ґрунтовий покрив, що викликають процеси деградації ґрунтів сільськогосподарських та інших угідь або сприяли їх розвитку [5].

Дуже поширилась на земній поверхні вітрова та водна ерозія ґрунтового покриву. Особливо значна інтенсивність розмиву ґрунтів спостерігається на орних землях, розташованих на схилах рельєфу. За даними польових обстежень ґрунтів України, ерозією різного ступеня пошкоджено 9,9 млн га, що становить майже третину від усієї площі орних земель. Боротьба з ерозією потребує планомірної комплексної роботи й величезних капітальних вкладень. За реалізацією програм протиерозійних заходів потрібний постійний державний контроль [1].

Руйнування ґрунтів може відбуватися внаслідок різних впливів сільськогосподарських технологій техніки (див. рис. 1).

Як найбільш небезпечних із урахуванням механізації виділяють три засоби впливу: застосування хімічних засобів і отрутохімікатів; збільшення тваринницьких стоків, викид шкідливих газів в атмосферу тваринницьких приміщень; негативний вплив самого машинного землеробства на ґрунт і навколишнє середовище.

Розмір питомого еколого-економічного збитку від втраченої родючості ґрунту визначаємо за формулою:

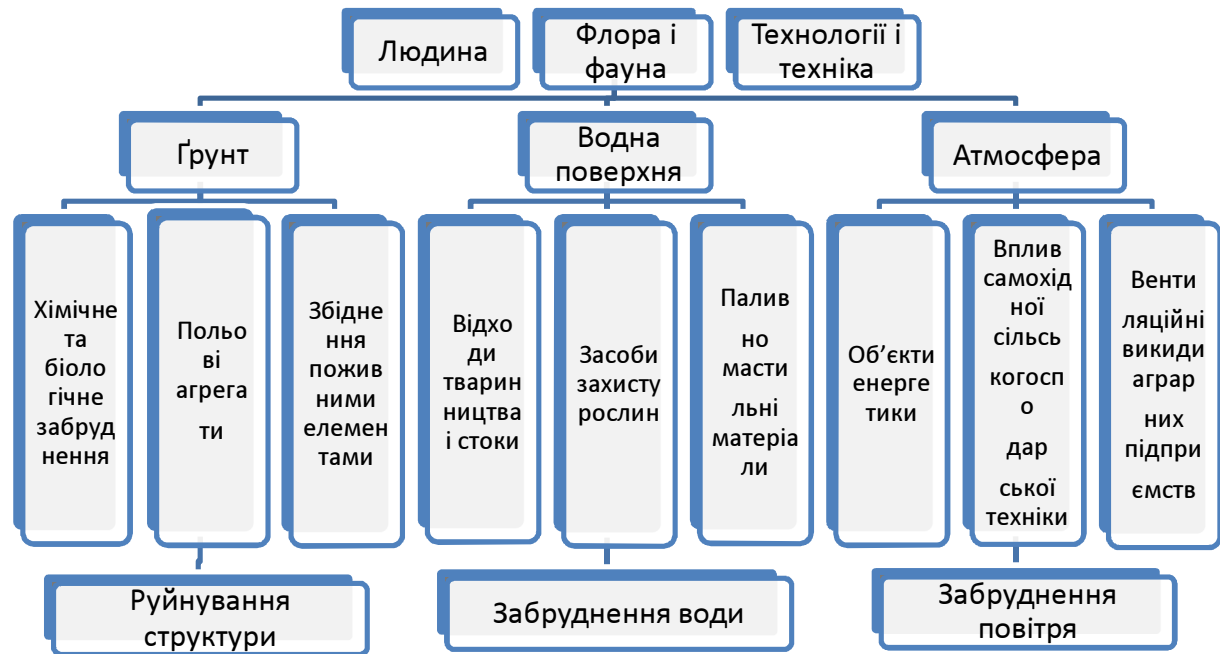
$$П_{\text{еэ}} = СВ_{\text{рг}} + В_{\text{нед}} + В_{\text{хз}} + В_{\text{нф}}, [1],$$

де $СВ_{\text{рг}}$ сума витрат, необхідних для відновлення втраченої родючості ґрунту, грн.;

$В_{\text{нед}}$ – вартість сільськогосподарської продукції, недоотриманої через зниження родючості ґрунту від ущільнення орного шару рушієм, грн.;

Вхз – витрати на усунення наслідків хімічного забруднення ґрунту, грн.;

Внф – вартість інших неврахованих факторів, що потребують відшкодування, грн. [2].

Причини руйнування ґрунтів

Нині досить поширеним явищем стало пошкодження культурних рослин різними хворобами і шкідниками. Вирощування одних і тих самих видів рослин на великих площах робить їх більш вразливими щодо захворювань, а також створює сприятливі умови для розвитку окремих видів шкідників. Це можна наочно проілюструвати на прикладі колорадського жука. Перші його екземпляри було випадково завезено разом із картоплею з Америки до Європи, спочатку на Піренейський півострів.

У боротьбі зі шкідниками і хворобами застосовуються різні засоби (отрутохімікати, сівозміна, агротехніка, біологічні), але проблема в цілому ще далека від розв'язання. Крім того, використання хімічних засобів захисту рослин призводить до збільшення забруднення навколишнього середовища.

Серйозні проблеми для навколишнього середовища виникають у зв'язку із застосуванням в сільському господарстві мінеральних добрив. Внесені на поля, вони лише частково поглинаються рослинами. Значна кількість азоту і фосфору потрапляє в ґрунтові й підземні води, а з них мігрує до рік і озер. Найбільше їх накопичується в слабопроточних водоймах. Однак ведення інтенсивного сільського господарства без застосування добрив неможливе, оскільки нереально було б підтримувати й збільшувати родючість ґрунтів. Тому важливо знати деякі властивості основних видів добрив [6].

Існує проблема відходів сільськогосподарського виробництва і пов'язаної з ним переробної промисловості. Нинішнє світове виробництво зернових дає щорічно 1700 млн т соломи, більша частина якої не використовується і забруднює середовище. Великі відходи дає виробництво бавовни і цукрової тростини. Значна кількість відходів вирощеної сільськогосподарської продукції опиняється на смітниках. Органічні рештки в багатьох випадках просто спалюють, викидають на вітер нагромаджену віками ґрунтову родючість. Значно доцільніше було б, проте, на основі відходів рослинної продукції готувати компости і органічні добрива. Регулярне й достатнє внесення їх на сільськогосподарські поля дасть змогу більш ефективно використовувати земельні угіддя [5].

Кожна галузь сільського господарства по-різному впливає на навколишнє середовище. Так, землеробство досить помітно змінює водний баланс і гідрологічний режим агроландшафтів. Створення великих відгодівельних комплексів нерідко супроводжується забрудненням ґрунтів і вод екскрементами тварин, нагромадженням гною. Серйозною проблемою залишається забруднення гідрографічної сітки відходами боєнь, м'ясопереробних і молочних підприємств.

Теплове забруднення. Унаслідок згоряння органічного палива вміст вуглекислого газу у повітрі підвищений. Тим самим порушений природний кругообіг вуглекислого газу в природі. Саме це, на думку багатьох учених, і спричинило так званий парниковий ефект і, як наслідок, загальне потепління клімату. За оцінками, подвоєння вмісту вуглекислого газу у повітрі може призвести до підвищення середньої температури на планеті на 2–4° С [3].

Сприяє потеплінню клімату й безпосереднє теплове забруднення повітря, зумовлене низьким коефіцієнтом корисної дії більшості машин і механізмів. Це вже яскраво помітно над великими агломераціями, мікроклімат яких значно тепліший, ніж на навколишніх територіях.

Генетично модифіковані організми (ГМО). Генну інженерію використовують для створення нових сортів рослин, стійких до несприятливих умов середовища, гербіцидів та шкідників або рослин, що мають поліпшені ростові та смакові якості. Згідно з Міжнародною службою з придбання агро-біотехнічних розробок (ISAAA), у 2010 р. приблизно 15 млн фермерів вирощували генетично модифіковані культури у 29 країнах. Загальну комерційну цінність біотехнологічних культур, вирощених у 2008 р. було оцінено в 130 млрд дол. Найбільше вирощують генетично модифіковану сою, кукурудзу та бавовну. Не менш широко використовують трансгенних тварин. У лютому 2009 р. FDA схвалила перші біологічні ліки з ГМ тварини кози.

У виробництві харчових продуктів використовується: ГМ-сої – 70%, ГМ-кукурудзи – 25%, а також картопля, рис, ріпак, томати, цукровий буряк.

Основний виробник продукції із вмістом ГМО – США (68%); Аргентина (11,8%); Канада (6%); Китай (3%) [8].

Серед країн ЄС найбільша кількість зареєстрованих повідомлень про використання ГМО належить Франції (28 % від загальної кількості по

країнах ЄС), Італії (15 %), Іспанії (14 %) та Великобританії (12 %). Останнім часом до цього процесу приєдналися інші країни, у тому числі Росія та Україна.

На думку фахівців, впровадження ГМО має бути зваженим. З одного боку, потрібно враховувати переваги, які може принести їх промислове використання, а з іншого – необхідно гарантувати суспільству, що ці технології не завдаватимуть шкоди здоров'ю людини та довкіллю. Тим більше, що проблема впливу ГМО на здоров'я людей через декілька поколінь, остаточно не вивчена.

Чи безпечна генетично-модифікована продукція для здоров'я людини?

Встановлено, що можливими наслідками вживання людиною генетично модифікованих продуктів можуть бути:

- алергічні прояви;
- безпосередня токсична дія;
- поява стійкості мікрофлори до антибіотиків;
- потрапляння в організм людини гербіцидів.

Більшість відомих трансгенних рослин стійкі до використання сільськогосподарських хімікатів і здатні їх акумулювати. Є дані про те, що цукровий буряк стійкий до гербіциду гліфосат і накопичує його токсичні метаболіти.

На сьогодні в Україні єдиним документом щодо завезення та випробувань ГМО є лише «Тимчасовий порядок ввезення, державного випробування, реєстрації та використання трансгенних сортів рослин в Україні», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. за № 1304, який фактично не виконується, тому що останніми роками в Україні офіційно не зареєстровано жодного ГМО.

За даними спеціалістів української лабораторії молекулярно-генетичних досліджень, у найбільшій кількості ГМ-організми присутні в тій харчовій продукції, де використовуються:

а) соя, соєвий білок (ковбасні вироби; дитяче харчування; напівфабрикати; продукція із сої; соєве молоко);

б) кукурудза (кукурудзяна мука; пластівці; заморожені овочі);

в) ліцитин (додається як емульгатор у шоколад та шоколадні вироби).

Зараження органічних полів можливе в країнах, де культивують ГМО, через повітряне запилення (вітер, комахи), або ж унаслідок розповсюдження трансгенного насіння чи рослин. Обмінюватися сівалками чи збиральними машинами слід лише серед органічних ферм, на територіях, де не культивують ГМО, адже в іншому випадку ризик зараження занадто великий.

Існує ризик зараження насіння ГМО. Технічне зараження можна мінімізувати завдяки оптимальній мережі перевірки доставки продуктів.

Щодо кормів, можливі різні шляхи зараження. Саме тому виробник повинен надати відповідний сертифікат і підтвердження, що кормові компоненти (наприклад, вітаміни) не містять ГМО. Органічні й традиційні корми задля уникнення зараження слід переробляти на відокремлених безпечною відстанню устаткуваннях.

Для мінімізації ризику зараження відкритих органічних продуктів слід застосовувати якомога менше перевантажень на устаткуваннях, через які не проходять ГМ-продукти. Аби зменшити ризик зараження ГМО під час транспортування, потрібно використовувати якомога більш закриті, чи за належних умов очищені, транспортні контейнери. Щоб уникнути ризику зараження, слід забезпечити окрему переробку ГМ та органічних продуктів.

Висновки і перспективи. Отже, можна визначити одним із варіантів вирішення екологічних проблем у сільськогосподарському виробництві та виховування в землекористувачів дбайливого ставлення до природного ресурсу є впровадження у виробництво сільськогосподарської продукції принципів сталого розвитку, що, у свою чергу, буде мотивувати аграрні підприємства трансформувати виробничі процеси у безпечні до навколишнього середовища технології, зменшивши тим самим, негативний вплив на довкілля.

Оскільки відходи тваринництва мають органічну природу, то у разі застосування нових технологій переробки, повторного використання, та утилізації відходів, можливе повне, безвідходне виробництво, що є важливим і корисним для навколишнього середовища.

Запровадження принципів сталого розвитку повинно відбуватися на основі отриманого досвіду про ведення сільського господарства, знань про ресурс, наукових розробок, підходів збереження ресурсу та впровадження екологічно безпечних систем управління на аграрних підприємствах. Такі системи сприятимуть зниженню та усуненню негативного впливу на навколишнє середовище, налагодять продуктивність господарств та стабілізують відносини між аграрними підприємствами й сільськими громадами.

Список літератури

1. Земля і право / за ред. проф. Г. А. Поюшева. – М. : Норма-Инфра, 2006. – С. 37.
2. Кудakov А. С. Еколого-економічні збитки та їх оцінка в сільськогосподарському виробництві // Довідник економіста. – № 1. – 2008.
3. Екологічні проблеми сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua-referat.com/Екологічні_проблеми_сільськогосподарського_виробництва
4. Основи екології : підруч. / Г. О. Білявський, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 2005. – 408 с ISBN 966-06-0377-0
5. Міністерство екології та природних ресурсів України. Конвенція про біологічне різноманіття. П'ятий національний звіт України. Київ, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://urokof.net/?id=NzQ0>
6. Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : постанова Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecobank.org.ua/NB/DocLib/1.2.07.pdf>
7. Охорона водного середовища [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://urokof.net/?id=NzQ0>
8. Екологічні проблеми сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bukvar.su/>

References

1. Land and Law / ed. prof. GA Poyusheva (2006). – Moscow: Norma-Infra, 37.
2. Kudakov A. (2008). Environmental and economic damages and their evaluation in agricultural production // Reference economist, 1.
3. Environmental problems of agricultural production [Electronic resource]. – Access: http://ua-referat.com/ecological_problems_of_agriculture_production.
4. Fundamentals of ecology: textbook (2005) / GA Bilyavskaya, R. C Furdy, IJ Kostikov. – 2nd ed. – Kyiv: Lybid, 408. ISBN 966-06-0377-0.
5. The Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine. The Convention on Biological Diversity. Fifth National Communication of Ukraine. Kyiv, 2015. [Electronic resource]. - Access: <http://urokof.net/?id=NzQ0>.
6. On the main directions of state policy of Ukraine in the field of environment, natural resources and environmental security: resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine [Electronic resource]. – Access: <http://www.ecobank.org.ua/NB/DocLib/1.2.07.pdf>.
7. Protection of the aquatic environment [Electronic resource]. – Access: <http://urokof.net/?id=NzQ0>.
8. Environmental problems of agricultural production [electronic resource]. – Access: <http://bukvar.su/botanika-i-selskoe-hoz-vo/page,2,32354-Ekologicheskie-problemy-sel-skohozyaiystvennogo-proizvodstva.html>.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Е. В. Кирейцева

Аннотация. *Сельскохозяйственное производство продукции является одним из наиболее распространенных видов человеческой деятельности. Вредное влияние сельского хозяйства на окружающую среду недооценивалось, поскольку считалось, что основные нарушители природного равновесия – промышленность и транспорт. В настоящее время сельское хозяйство на первом месте по загрязнению окружающей среды. Состояние земель Украины, находящихся в сфере сельскохозяйственной деятельности, остается неудовлетворительным.*

Серьезные проблемы для окружающей среды возникают в связи с ненормированным применением в сельскохозяйственном производстве минеральных удобрений и ядохимикатов, которые вместе с дождевыми потоками и подземными водами попадают в реки и озера, нанося серьезный ущерб бассейнам больших рек, их рыбным запасам и растительности. Также существует проблема отходов в сельскохозяйственном секторе и связанной с ним перерабатывающей промышленности.

Современное сельскохозяйственное производство создает для окружающей среды ряд острых экологических проблем. Их успешное решение возможно путем внедрения принципов устойчивого развития на основе рационального природопользования, осуществления комплексной системы мер по охране природы и повышению продуктивности земледелия и животноводства.

Ключевые слова: *экологические проблемы, производство, сельское хозяйство, экология, природные ресурсы*

ENVIRONMENTAL ISSUES IN AGRICULTURE

E. V. Kireitseva

Abstract. *Agricultural production is one of the most common types of human activity. Harmful effects of agriculture on the environment underestimated, since it was thought that the main violators of the natural balance is industry and transport. Today agriculture in the first place for environmental contamination. Ukraine State lands that are in agricultural activities, remains unsatisfactory. Serious problems for the environment arising from the irregular application in agricultural production of fertilizers and pesticides that flow with the rain and groundwater get into rivers and lakes, causing serious damage to the basins of major rivers and their fish stocks and vegetation. There is also the problem of waste in the agricultural sector and related processing industries. Modern agricultural production creates the environment a number of acute environmental problems. Their successful solution possible by implementing the principles of sustainable development through environmental management, a comprehensive system of measures to protect nature and increase the productivity of agriculture and livestock.*

Keywords: *environmental issues, manufacturing, agriculture, environment and natural resources.*

УДК: 338.439.07

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

В. Ф. КАМІНСЬКИЙ,

доктор сільськогосподарських наук

ІНЦ «Інститут Землеробства НААН»

Г. М. ЧОРНИЙ,

доктор економічних наук

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

Анотація. Актуальність. *Якісні та безпечні харчові продукти, що надходять на ринок від операторів органічного виробництва є невід'ємною складовою продовольчої безпеки країни. Зростання попиту на органічні продукти в нашій країні і за кордоном зумовлює розвиток цього сектору економіки, що потребує проведення спеціальних наукових досліджень.*

Мета. *Поглиблення організаційно-економічних засад перспектив розвитку органічного виробництва.*

ENVIRONMENTAL ISSUES IN AGRICULTURE

E. V. Kireitseva

Abstract. *Agricultural production is one of the most common types of human activity. Harmful effects of agriculture on the environment underestimated, since it was thought that the main violators of the natural balance is industry and transport. Today agriculture in the first place for environmental contamination. Ukraine State lands that are in agricultural activities, remains unsatisfactory. Serious problems for the environment arising from the irregular application in agricultural production of fertilizers and pesticides that flow with the rain and groundwater get into rivers and lakes, causing serious damage to the basins of major rivers and their fish stocks and vegetation. There is also the problem of waste in the agricultural sector and related processing industries. Modern agricultural production creates the environment a number of acute environmental problems. Their successful solution possible by implementing the principles of sustainable development through environmental management, a comprehensive system of measures to protect nature and increase the productivity of agriculture and livestock.*

Keywords: *environmental issues, manufacturing, agriculture, environment and natural resources.*

УДК: 338.439.07

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

В. Ф. КАМІНСЬКИЙ,

доктор сільськогосподарських наук

ІНЦ «Інститут Землеробства НААН»

Г. М. ЧОРНИЙ,

доктор економічних наук

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

Анотація. Актуальність. *Якісні та безпечні харчові продукти, що надходять на ринок від операторів органічного виробництва є невід'ємною складовою продовольчої безпеки країни. Зростання попиту на органічні продукти в нашій країні і за кордоном зумовлює розвиток цього сектору економіки, що потребує проведення спеціальних наукових досліджень.*

Мета. *Поглиблення організаційно-економічних засад перспектив розвитку органічного виробництва.*

Методи. Дослідження було проведено з використанням емпіричних методів – спостереження, порівняння, оцінювання, вимірювання, експериментування в господарюючих суб'єктах аграрного сектору економіки; теоретичні методи – абстрагування, узагальнення, аналіз і синтез, індукція і дедукція використовувалися в роботі з інформацією в межах країни.

Результати. Обґрунтовано, що функціонування і перспективи розвитку органічного виробництва потребують гармонійного поєднання сучасних здобутків науки і прогресивної практики. Тому в переліку організаційно-економічних засад подальшого розвитку цього сектору економіки провідне місце відведено організації в межах держави перманентних ґрунтовних широкомасштабних наукових досліджень.

Паралельно акцентовано на необхідності долучення до системи органічного виробництва всіх ланок «від поля до столу»; активізації попиту населення на органічні продукти; формуванні правового поля практичної діяльності операторів органічного виробництва з використанням досвіду зарубіжних країн; забезпеченні й утриманні об'єктивної цінової політики на ринку органічних товарів; активній позиції держави стосовно органічного виробництва в особі законодавчої і виконавчої влади всіх рівнів, а саме: турбота про підвищення доходів незаможних верств населення, фінансова підтримка операторів на період конверсії виробництва, сприяння створенню спільних підприємств із залученням іноземних інвесторів. Зосередження зусиль на означених організаційно-економічних засадах розвитку органічного виробництва відіграватиме свою позитивну роль як у теоретичному аспекті, так і в практичній діяльності операторів органічного виробництва.

Перспективи. Подальші дослідження в контексті розглянутої проблеми доцільно зосередити на конкретному й глибокому аналізі кожної засади. Непередбачені складнощі доведеться подолати при переробці сировини в готові до споживання продукти, при їх фасуванні, пакуванні, зберіганні, транспортуванні та реалізації в торгівельній мережі. Тут, паралельно з технологічними операціями і роботами, важливу роль має відігравати їх економічний супровід для забезпечення в підсумку формування об'єктивної ціни на ринку.

Ключові слова: органічне виробництво, продовольча безпека, попит, ринок, наукове забезпечення, цінова політика, правове поле

Розвиток суспільного життя на рубежі XX і XXI століть досягнув такого рівня зрілості, коли людство по-новому оцінило симбіоз людського організму з навколишнім природним середовищем і глибше усвідомило своє буття з процесами, що відбуваються в природі за активних антропогенних впливів на неї.

Усіляке надмірне втручання людини в природу задля задоволення своїх потреб супроводжується наслідками, які шкодять і природі й людині. Саме така ситуація характерна для виробництва продуктів харчування за пануючих сучасних індустріальних технологій. Як вихід з цієї ситуації почало

розвиватись альтернативне землеробство без застосування агрохімікатів, а також отримала поштовх концепція органічного виробництва, яке сьогодні охоплює весь масштаб технологій забезпечення населення екологічно безпечними харчовими продуктами «від поля до столу».

Висловлювати гіпотезу про те, що органічне виробництво в недалекому майбутньому прийде на зміну пануючим індустріальним технологіям досить сумнівно. Але органічні товари вже заявили про себе світові, у тому числі в нашій країні як вагомий і перспективний сегмент продовольчого ринку.

За останнє десятиліття площа сертифікованих органічних сільськогосподарських угідь в Україні з 242 тис. га зросла до 400 тис. га, а ємність ринку органічних продуктів – з 600 тис. € у 2006 р. до 14,5 млн € у 2014 році.

Така ситуація вимагає від науки на запит суспільства опрацювання організаційно-економічних засад подальшого розвитку органічного виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стану органічного виробництва та перспективам його розвитку в Україні присвячені наукові праці численних авторів, таких як В. М. Ціхановська [1], В. І. Артиш [2], А. С. Іванова [3], Н. П. Новак [4], С. Я. Ковальчук [5], В. В. Гармашов [6], О. В. Рудницька [7], М. В. Кравець [8]. У цих публікаціях різнобічно розглядаються стан та перспективи розвитку органічного виробництва, але не простежується завершена цілісна система організаційно-економічних засад розвитку органічного виробництва в Україні, що зумовлює доцільність проведення додаткових досліджень.

Мета дослідження – опрацювання організаційно-економічних засад перспектив розвитку органічного виробництва в Україні.

Результати досліджень та їх обговорення. Стрімке зростання населення на планеті Земля в XX столітті супроводжувалося дефіцитом харчових продуктів. Ця суперечність спонукала товаровиробників до пошуку й використання можливих резервів для збільшення виробництва продовольства. Так сформувались інтенсивно-індустріальні технології виробництва харчових продуктів, які розпочиналися з широкого використання агрохімікатів та генномодифікованих організмів у рослинництві та біостимуляторів у тваринництві, супроводжувалися в процесі переробки сільськогосподарської сировини використанням цілого ряду синтетичних інгредієнтів, завершувалися відхиленнями від оптимальних умов зберігання й термінів реалізації продовольчих товарів.

Органічне виробництво, гармонійно поєднуючись із законами живої природи та санітарно-гігієнічними нормативами, постачає на ринок якісні та безпечні продовольчі товари.

Важко прогнозувати на майбутнє, якою мірою органічне виробництво зможе прийти на зміну традиційному інтенсивно-індустріальному, але воно вже отримало у світовій економіці права «громадянства», а органічні товари стрімко збільшують свій сегмент на продовольчому ринку. Україна не є винятком у цьому глобальному процесі, тому наукові дослідження покликані сприяти успішному його розвитку.

Серед наукових проблем органічного виробництва на даному етапі заслуговують на увагу організаційно-економічні засади його розвитку.

Споконвіків наріжним каменем усякого виробництва були й залишаються людські потреби. Урізноманітнення та розвиток цих потреб із трансформацією у попит стимулював обмін продуктами праці, що зумовило формування ринку різноманітних товарів. Як у далекі історичні часи, так і тепер, альфою феномена ринку є попит на певні товари, які спроможні задовольнити людські потреби.

Погляд із цієї концептуальної позиції на розвиток органічного виробництва дає змогу стверджувати, що першопричиною і головною засадою його розвитку є попит на органічні продукти на ринку. Або буде зростаючий попит населення на органічні харчові продукти і знайдуться товаровиробники, які поставлятимуть їх на ринок, або не буде такого попиту і, відповідно, не буде й виробництва. Тому першою універсальною фундаментальною засадою функціонування органічного виробництва є попит на його продукти.

Доцільність і важливість органічних харчових продуктів значні маси населення усвідомлюють і прагнуть по можливості задовольнити потребу в них, у першу чергу, для осіб з нестійким імунітетом – дітей, людей поважного віку, хворих. Пропаганда і агітація органічного харчування має розпочинатися зі шкільної лави й позитивно впливати на формування в контексті людських цінностей потреб купувати органічні продукти. Пропаганда органічної продукції на внутрішньому ринку має стати елементом державної продовольчої політики.

З іншого боку, серйозним гальмом попиту на органічні товари залишається платоспроможність населення. Ціни на органічні продукти, зважаючи на об'єктивні економічні закони виробництва і обміну товарів, безумовно, будуть вищими, а тому радикальним способом позитивного впливу на формування попиту буде реальне підвищення мінімальної заробітної плати та пенсії.

Тут доречно зауважити, що попит, а відповідно й пропозиція, на цивілізованому ринку зможуть, повною мірою реалізувати свій потенціал за наявності повного комплексу ринкової інфраструктури.

Наступною засадою органічного виробництва належить вважати широкомасштабні дослідження цього явища в усіх ґрунтово-кліматичних зонах країни, де вирощуються сільськогосподарські культури й розводиться тваринництво. Тут йдеться про виробництво сировини в господарюючих суб'єктах на землі як об'єктах для науково-дослідних установ системи НААН і аграрних вищих навчальних закладів. Головна увага їх наукового потенціалу, у першу чергу, має бути спрямована на перманентне вдосконалення технологій виробництва сировини для органічних продуктів. При цьому на особливу увагу заслуговують такі технологічні елементи:

- раціональне використання природних ресурсів;
- відмова від використання агрохімікатів;
- відмова від використання генномодифікованих організмів;
- підтримання і збереження родючості ґрунтів;

- забезпечення біологічного різноманіття;
- утилізація побічних продуктів;
- використання операцій, що не завдають шкоди навколишньому середовищу та не впливають негативно на здоров'я людей. Але це лише перший крок у продовольчому ланцюгу «від поля до столу», тому науковими дослідженнями мають бути охоплені всі наступні ланки цього ланцюга – від переробки сировини й до реалізації готових продуктів у торгівлі.

Таким чином, в Україні мусить бути сформована потужна сучасна наукова база, без якої подальший розвиток органічного виробництва на емпіричному рівні буде звичайно гальмуватися.

Реалізація наукових здобутків у гармонійному поєднанні з практичним досвідом можлива в чіткому правовому полі, яке правомірно розглядати як одну із засад органічного виробництва. Реалії сьогодення потребують певних доповнень до закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Реалізація вимог цього закону потребує опрацювання цілого ряду підзаконних правових актів та впровадження сучасних нормативно-правових документів. При цьому необхідно узгоджувати свої наміри та дії з міжнародною федерацією сільськогосподарського руху (IFOAM), яка розроблює базисні вимоги до органічного виробництва, що мають підстави для конкретизації з урахуванням місцевих умов. При переведенні в практичну площину лише в контексті нормативно-правової бази може здійснюватися сертифікація земельних площ суб'єктів господарювання на землі сировини, готової продукції та умов її реалізації.

Наступною суттєвою засадою розвитку органічного виробництва має бути цінова політика на внутрішньому й зовнішньому ринках. Справа в тім, що з огляду на економічні закони, нерентабельному виробництву немає місця в конкурентній економіці. Тому ціна реалізації мусить забезпечувати рентабельне господарювання. Складність справи полягає в тому, що собівартість і ціну необхідно рахувати в кожній ланці «від поля до столу». Це стосується виробництва сировини, її переробки в продукти з відповідним фасуванням і пакуванням, транспортування, зберігання й реалізації в торгівельній мережі, що, в остаточному підсумку, значно підвищує кінцеву ціну продуктів для споживачів.

Якщо різниця в цінах на м'ясо яловичини і повидло з малини з'ясовується, то логіка стосовно останніх продуктів просто не зрозуміла й така ситуація обмежуватиме реальний попит на органічні продукти та гальмуватиме розвиток органічного виробництва. Проте, зважаючи на об'єктивні чинники, одиниця органічної продукції, порівняно з аналогами інтенсивно-індустріальних технологій, буде вищою – це аксіома, але не багаторазово, як свідчать дані таблиці. Враховуючи невисокий рівень правової культури та високу комерційність менталітету товаровиробників органічних товарів, тут не обійтись без втручання в цю ситуацію антимонопольного комітету.

Органічне виробництво започатковане технологіями вирощування сільськогосподарських культур без використання агрохімікатів і генно-

модифікованих організмів. Нинішнє бачення й тлумачення цього явища додатково включає широкий діапазон процесів, розпочинаючи з виробництва сировини і завершуючи прилавком торгівельної мережі. Це означає, що кожна ланка ланцюга органічного виробництва повинна відповідати конкретним стандартам і засвідчуватися сертифікаційними документами. У цьому полягає чергова засада функціонування та розвитку органічного виробництва.

Середні ціни на агропродовольчі товари в Києві, 2015 рік*

Назва товарів	Ціна на товари	
	традиційного виробництва	органічного виробництва
Борошно пшеничне, кг	10,00	35,00
Картопля, кг	9,50	42,00
Крупа гречана, кг	22,50	38,00
Молоко, л	10,89	23,80
Сметана, 250 г	8,25	22,50
М'ясо яловичини, кг	95,0	149,50
Соняшникова олія, л	30,00	85,00
Яйце куряче, 10 шт.	19,50	45,00
Повидло з малини, 350 г	31,50	41,30

*Джерело: журнал «Агросвіт», 2015, № 17, с. 46.

Розглядаючи якість і безпечність харчових продуктів як складову продовольчої безпеки країни, належить наполягати на активній ролі держави в особі законодавчої й виконавчої влади на всіх ієрархічних рівнях в сприянні розвитку органічного виробництва. Крім забезпечення нормативно-правової бази з боку держави, ситуація вимагає належної фінансової підтримки органічного руху, в першу чергу, на стадії конверсії виробництва, як це має місце в розвинених країнах. Але на сьогодні не-реально чекати в Україні такої суттєвої підтримки, а тому доцільніше йти на співпрацю з міжнародними інвесторами шляхом створення спільних органічних підприємств як юридичних осіб. Цьому сприяють родючі ґрунти й дешева робоча сила в Україні. Тут важливо орієнтуватися на створення суб'єктів господарювання, функціонування яких базуватиметься на замкненому циклі виробництва: від вирощування органічних культур і до реалізації продукції рослинництва і тваринництва в торгівельній мережі.

Важлива роль держави у формуванні організаційних засад розвитку органічного виробництва може бути реалізована шляхом введення до освітянських програм навчальних закладів сутності органічного харчування як одного з головних елементів здорового стилю життя і благополуччя нації.

Висновки і перспективи. Органічне виробництво, яке забезпечує населення винятково якісними і безпечними харчовими продуктами, є важливим елементом продовольчої безпеки країни і в цьому контексті має необмежені перспективи свого розвитку.

Його успішне функціонування можливе на основі гармонійного поєднання здобутків науки і надбань прогресивної практики. Проведені спосте-

реження надали можливість сформулювати ряд організаційно-економічних засад розвитку органічного виробництва, а саме: формування попиту на органічні продукти; широкомасштабні наукові дослідження органічного виробництва; формування правового поля практичної діяльності операторів органічного виробництва; об'єктивна цінова політика на ринку органічних товарів; активна позиція держави в особі законодавчих і виконавчих органів на всіх ієрархічних рівнях.

Список літератури

1. Ціхановська В. М. Розвиток агроподовольчого ринку України в умовах глобалізації : монографія / В. М. Ціхановська. – Меркьюрі – Поділля, 2014. – 448 с.
2. Артиш В. І. Перспективи розвитку виробництва екологічно чистих сільськогосподарських продуктів в Україні / В. І. Артиш // Вісник Сумського НАУ. – 2005. – № 1. – С. 222–224.
3. Іванова А. С. Виробництво органічної продукції: світовий досвід та вітчизняні реалії / А. С. Іванова // Агросвіт. – 2015. – № 17. – С. 30–35.
4. Новак Н. П. Принципи та конкурентні переваги розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / Н. П. Новак // Агросвіт. – 2016. – № 9. – С. 30–34.
5. Ковальчук С. Я. Економіко-правові аспекти екологізації аграрного виробництва в Україні : монографія / С. Я. Ковальчук, Т. К. Оверковська. – Вінниця : Едельвейс, 2013. – 342 с.
6. Гармашов В. В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / В. В. Гармашов, О. В. Фомічова // Вісник аграрної науки. – 2010. – № 7. – С. 11–16.
7. Рудницька О. В. Основні засади формування політики розвитку органічної продукції в Україні / О. В. Рудницька // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 426–431.
8. Кравець І. В. Функціонування підприємств на ринку органічної продукції / І. В. Кравець // Агросвіт. – 2015. – № 17. – С. 43–46.

References

1. Tsikhanovska, V. M. (2014). Rozvytok ahropodovol'choho rynku Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi: [Monohrafiya] / V. M. Tsikhanovs'ka. – Merk'yuri – Podillya, 448.
2. Artysh, V. I. (2005). Perspektyvy rozvytku vyrobnytstva ekolohichno chystykh sil'skohospodars'kykh produktiv v Ukrayini / V.I.Artysh // Visnyk Sums'koho NAU, 1, 222–224.
3. Ivanova, A. S. (2015). Vyrobnytstvo orhanichnoyi produktsiyi: svitovyy dosvid ta vitchyznyani realiyyi / A. S. Ivanova // Ahrosvit, 17, 30–35.
4. Novak, N. P. (2016). Pryntsypy ta konkurentni perevahy rozvytku orhanichnoho sil'skohospodars'koho vyrobnytstva v Ukrayini / N. P. Novak // Ahrosvit, 9, 30–34.
5. Koval'chuk, S. Ya. (2013). Ekonomiko-pravovi aspekty ekolohizatsiyi ahrarnoho vyrobnytstva v Ukrayini: [Monohrafiya] / S. Ya. Koval'chuk, T. K. Overkovs'ka. – Vinnytsya: Edel'veys, 342.
6. Harmashov, V. V. (2010). Do pytannya orhanichnoho sil'skohospodars'koho vyrobnytstva v Ukrayini / V. V. Harmashov, O. V. Fomichova // Visnyk ahrarnoyi nauky, 7, 11–16.

7. Rudnyts'ka, O. V. (2009). Osnovni zasady formuvannya polityky rozvytku orhanichnoyi produktsiyi v Ukraini / O. V. Rudnyts'ka // Ekonomika APK, 9, 426–131.

8. Kravets', I. V. (2015). Funktsionuvannya pidpryyemstv na rynku orhanichnoyi produktsiyi / I. V. Kravets' // Ahrosvit, 17, 43–46.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ ОРГАНИЧЕСКОГО ПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ

**В. Ф. Каминский,
Г. М. Черный**

Актуальность. Качественные и безопасные пищевые продукты, которые приходят на рынок от операторов органического производства, являются неотъемлемой составляющей продовольственной безопасности страны. Рост спроса на органические продукты в нашей стране и за рубежом предопределяет развитие этого сектора экономики, который нуждается в проведении специальных научных исследований.

Цель. Углубление организационно-экономических принципов перспектив развития органического производства.

Методы. Исследования проводились с использованием эмпирических методов – наблюдения, сравнения, оценивания, измерения, экспериментирования в хозяйствующих субъектах аграрного сектора экономики; теоретические методы – абстрагирование, обобщение, анализ и синтез, индукция и дедукция использовались в работе с информацией в пределах страны.

Результаты. Обосновано, что функционирование и перспективы развития органического производства нуждаются в гармоническом сочетании современных достижений науки и прогрессивной практики. Поэтому в перечне организационно-экономических принципов дальнейшего развития этого сектора экономики главное место отведено организации в пределах государства перманентных основательных широкомасштабных научных исследований.

Параллельно акцентировано на необходимости приобщения к системе органического производства всех звеньев "от поля к столу"; активизации спроса населения на органические продукты; формирования правового поля практической деятельности операторов органического производства с использованием опыта зарубежных стран; обеспечении содержания объективной ценовой политики на рынке органических товаров; активной позиции государства относительно органического производства в лице законодательной и исполнительной власти всех уровней, а именно: беспокойство о повышении доходов малоимущих слоев населения, финансовая поддержка операторов на период конверсии производства, содействие созданию совместных предприятий с привлечением иностранных инвесторов. Сосредоточение усилий на отмеченных организационно-экономических принципах развития органического производства сыграет свою роль как в теоре-

тическом аспекте, так и в практической деятельности операторов органического производства.

Перспективы. Дальнейшие исследования в контексте рассмотренной проблемы целесообразно сосредоточить на конкретном и глубоком анализе каждого принципа. Непредвиденные сложности придется преодолеть при переработке сырья в готовые к потреблению продукты, при их фасовке, упаковке, хранении, транспортировке и реализации в торговой сети. Здесь, параллельно с технологическими операциями и работами, важную роль должно играть их экономическое сопровождение для обеспечения в итоге формирования объективной цены на рынке.

Ключевые слова: органическое производство, продовольственная безопасность, спрос, рынок, научное обеспечение, ценовая политика, правовое поле

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FOUNDATIONS OF ORGANIC PRODUCTION IN UKRAINE

V. F. Kaminsky,
G. M. Chornyĭ

Abstract. *High-quality and safe food products that come to market from the operators of organic production is an integral part of national food security. Growing demand for organic products in our country and abroad leads to the development of this sector of the economy, which requires special scientific research.*

Purpose. *Enhancing of organizational and economic principles of the organic production perspectives.*

Methods. *Research conducted using empirical methods – observation, comparison, evaluation, measurement, experimentation in economic subjects in the agricultural sector; theoretical methods – abstraction, generalization, analysis and synthesis, induction and deduction used to work with the information within the country.*

Results. *Proved that the functioning and development prospects of the organic production require a harmonious combination of modern achievements of science and advanced practice. Therefore, in the list of organizational and economic foundations for further development of this sector of the economy, a prominent place given to permanent fundamental large-scale scientific research within the country.*

Simultaneously attention is focused on the joining necessity to the system for all organic production units "from field to table"; intensification of demand for organic products; formation of the legal framework practice for the organic production operators using the experience of other countries; support and maintenance of the objective pricing policy in the market of organic products; active position of the state in relation to organic production represented by the legislative and executive authorities at all levels, namely: concern about increasing revenues for the poor layers of population, financial

support for operators in the conversion period of production, promote the establishment joint enterprises with the involvement of foreign investors. Concentration on the aforementioned organizational and economic foundations of the organic production will play a positive role both in theory and in practical activities of the organic production operators.

Perspectives. Further research in the context of the problem should focus on a specific and deep analysis of each foundation. Unexpected difficulties should be overcome during the processing of raw materials in ready-to-use products with their packaging, storage, transportation and sales in the trade network. Here, along with technological operations and activities, an important role should play their economic assistance that will lead to objective market prices.

Keywords: organic production, food security, demand, market, scientific support, pricing policy, legal environment

УДК 368.9.06

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

А. В. КИРИЧЕНКО,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри оподаткування і страхування

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

Анотація. Актуальність теми наукової статті полягає, насамперед, у важливості медичного страхування як для громадян, так і для держави, особливо в період недостатності фінансових ресурсів у державному бюджеті.

Мета дослідження – визначення проблем і тенденцій розвитку українського медичного страхування.

Дослідження проводилося за період 2011–2015 років із використанням загальнонаукових методів (метод порівняння й теоретичного узагальнення, аналіз та синтез, індукція і дедукція) при проведенні аналізу результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів; економіко-статистичних методів (відносних та середніх величин, графічного зображення й табличного подання результатів дослідження, аналіз інтенсивності динаміки), які покладено в основу аналітичної оцінки тенденцій розвитку медичного страхування.

Здійснено оцінку державних видатків на охорону здоров'я та виявлено недоліки функціонування медичного забезпечення за моделлю Семашко. Проаналізовано особливості добровільного медичного страхування: рейтинг страхових компаній з добровільного медичного страхування, його

support for operators in the conversion period of production, promote the establishment joint enterprises with the involvement of foreign investors. Concentration on the aforementioned organizational and economic foundations of the organic production will play a positive role both in theory and in practical activities of the organic production operators.

Perspectives. Further research in the context of the problem should focus on a specific and deep analysis of each foundation. Unexpected difficulties should be overcome during the processing of raw materials in ready-to-use products with their packaging, storage, transportation and sales in the trade network. Here, along with technological operations and activities, an important role should play their economic assistance that will lead to objective market prices.

Keywords: organic production, food security, demand, market, scientific support, pricing policy, legal environment

УДК 368.9.06

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

А. В. КИРИЧЕНКО,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри оподаткування і страхування

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

Анотація. Актуальність теми наукової статті полягає, насамперед, у важливості медичного страхування як для громадян, так і для держави, особливо в період недостатності фінансових ресурсів у державному бюджеті.

Мета дослідження – визначення проблем і тенденцій розвитку українського медичного страхування.

Дослідження проводилося за період 2011–2015 років із використанням загальнонаукових методів (метод порівняння й теоретичного узагальнення, аналіз та синтез, індукція і дедукція) при проведенні аналізу результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів; економіко-статистичних методів (відносних та середніх величин, графічного зображення й табличного подання результатів дослідження, аналіз інтенсивності динаміки), які покладено в основу аналітичної оцінки тенденцій розвитку медичного страхування.

Здійснено оцінку державних видатків на охорону здоров'я та виявлено недоліки функціонування медичного забезпечення за моделлю Семашко. Проаналізовано особливості добровільного медичного страхування: рейтинг страхових компаній з добровільного медичного страхування, його

форми, що набули поширення в Україні, недоліки у функціонуванні. Запропоновано описативну модель загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування України. Виявлено проблеми, які постають при запровадженні загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування в Україні. Після вирішення вищезгаданих проблем, запропоновано першочергові заходи для дієвого механізму фінансування охорони здоров'я через систему загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування.

Ключові слова: медичне страхування, добровільне медичне страхування, обов'язкове медичне страхування

Недосконале медичне забезпечення за моделлю Семашко упродовж всієї незалежності України призвело до незадовільного стану системи охорони здоров'я. Через державне фінансування вже давно не виконується 49 стаття Конституції України, яка надає право на безоплатну медичну допомогу, що призвело до погіршення здоров'я населення, підвищення показників смертності та розвиток корупції в медичних закладах. З огляду на світовий досвід можна стверджувати, що найефективнішим вирішенням проблем, що постали перед системою охорони здоров'я в Україні, є медичне страхування, розвиток якого сприятиме фінансуванню галузі, підвищенню ефективності системи охорони здоров'я та поліпшенню здоров'я громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню основних проблем медичного страхування присвячені праці таких українських учених, як Л. Б. Баранник, М. А. Бас-Юрчишин, В. П. Биховченко, Є. В. Дяченко, О. В. Нікітчина, О. В. Степанова та інших. Незважаючи на значну кількість праць із цієї теми, потребують поглибленого дослідження розвиток добровільного медичного страхування (ДМС) та запровадження обов'язкового медичного страхування (ОМС), як основні джерела фінансування системи охорони здоров'я українських громадян.

Мета дослідження – проаналізувати проблеми й тенденції розвитку українського медичного страхування.

Результати дослідження та їх обговорення. Упродовж останніх років державні видатки на охорону здоров'я становили у середньому 3,5% ВВП, тоді як, за висновками Всесвітньої організації охорони здоров'я, при витратах на систему охорони здоров'я менше, ніж 5%, вона не здатна виконувати свої функції [4, с. 50]. Країни Європи, завдяки існуванню розвиненої системи страхової медицини, витрачають на охорону здоров'я близько 6–9% ВВП щорічно. Для нашої країни такі витрати на медицину поки не під силу [1, с. 11], тому саме медичне страхування – це єдиний шлях виходу охорони здоров'я України з глибокої економічної й соціальної кризи.

Медичне страхування в Україні існує років 20, але діє лише добровільна форма медичного страхування. На страховому ринку в 2015 р. функціонувала 361 страхова компанія, проте ДМС здійснювали 60 страхових компаній, перші місця в рейтингу займали наступні 10 страховиків (див. таблицю).

Рейтинг страхових компаній з ДМС за 2015 рік*

Страхова компанія	Премії, млн грн	Виплати, млн грн	Рівень виплат, %
Провідна	241	163	67
Нафтогазстрах	207	150	72
Уніка	155	118	76
АХА страхування	122	65	53
PZU Україна	99	47	48
Інго Україна	94	67	71
Українська страхова група	75	47	63
Ільчівське	72	41	57
Інтер-поліс	69	51	75
Дім страхування	56	28	50

*Джерело: побудовано автором за даними forinsurer.com.

В Україні набули поширення три форми ДМС: безперервне страхування здоров'я, страхування медичних витрат та страхування здоров'я на випадок хвороби. У нашій країні ДМС розвивається досить динамічно (рис. 1), проте не вирішує всіх проблем.

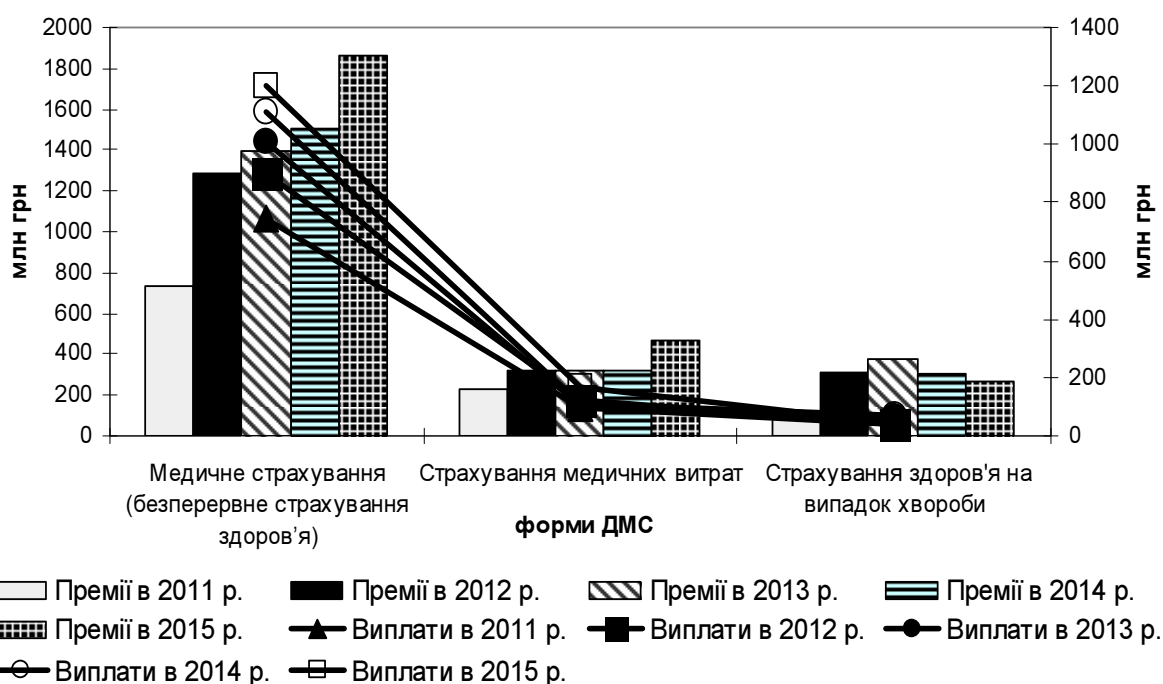

Рис. 1. Динаміка чистих страхових премій та виплат з ДМС у 2011–2015 роках*

*Джерело: побудовано автором за даними nfr.gov.ua.

У портфелях страховиків 98% займає корпоративне медичне страхування. На “роздріб” припадає менш ніж 2%. Рівень виплат із корпоративного ДМС коливається в діапазоні 70–80%, то в роздрібному сегменті він може досягати 150%. Через це, за твердженням страховиків,

роздрібне медичне страхування для них поки не бізнес, а благодійність. Вартість полісу ДМС для фізичної особи вдвічі вища від “корпоративного”, а в програмі страхування будуть додаткові обмеження. Розвитку роздрібного медичного страхування, крім вищенаведеного, заважає ще й низький рівень культури страхування громадян [5] та відсутність підтримки цього виду страхування з боку держави [3, с. 731].

Поряд із подальшим розвитком ДМС, в Україні вкрай необхідно запроваджувати ОМС. На практиці це відбудеться після того, як ДМС набуде своєї популярності. Цей вид страхування досить технологічний, потребує добре вбудованої системи і при цьому має високу збитковість, яка постійно зростає. За даними Нацкомфінпослуг, рівень виплат за цим видом становить 70%, а частка виплат у загальному обсязі виплат загалом на ринку досягає 22%. Очевидно і те, що за останні п’ять років ця частка збільшилася на 2%, водночас,

інтерес роботодавців до медичного страхування залишається вкрай низьким [3, с. 730].

Щодо ОМС, то з 2000 р. було підготовлено понад 20 законопроектів, але жоден не був прийнятий. Немає єдиного бачення розвитку системи, оскільки, на думку фахівців, в основі цього лежить питання поділу сфер впливу на розпорядження фінансовими потоками, які будуть акумулюватися в результаті запровадження ОМС. Гостро на даний час стоїть питання формування переліку послуг, які можуть надаватися у межах медичного страхування [2, с. 925].

У Проекті Національної стратегії реформування системи охорони здоров’я в Україні на період 2015–2020 років, визначено на довгострокову перспективу доцільність впровадження соціального медичного страхування [8], крім того, Міністерство охорони здоров’я України розробило Проект Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне медичне страхування” [7] (рис. 2). Такі цілі окреслені також в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС з метою підвищення рівня захисту здоров’я українського населення як передумови сталого розвитку та економічного зростання.

Збільшення державних витрат без зміни інфраструктури не забезпечить вирішення наявних проблем. Потрібно докласти зусиль для перерозподілу наявних ресурсів і підвищення ефективності системи [8]. Перш ніж запроваджувати ОМС, необхідно вивести заробітну плату з “тіні”. На сьогодні зарплата “у конвертах” сягає понад 50%, і якщо це не зміниться, то наймані працівники будуть застраховані на незначні суми. ОМС повинно охоплювати практично все населення та задовольняти першочергові потреби. На першому етапі можливим варіантом запровадження ОМС може бути страхування лише найманих працівників. Для інших категорій громадян можна тимчасово залишити державне фінансування.

Крім фінансових, виникають також правові проблеми. Так, Конституція України декларує безоплатність медичної допомоги населенню у державних та комунальних медичних закладах, тому виникає питання щодо суперечності запровадження ОМС цьому положенню. Стягнення обов’язкових страхових платежів із громадян не відповідатиме конституційному припису щодо

безоплатності медичної допомоги. Однак можливе запровадження ОМС у тому випадку, якщо платниками обов'язкових страхових внесків будуть суб'єкти господарювання, а не застраховані фізичні особи [6].

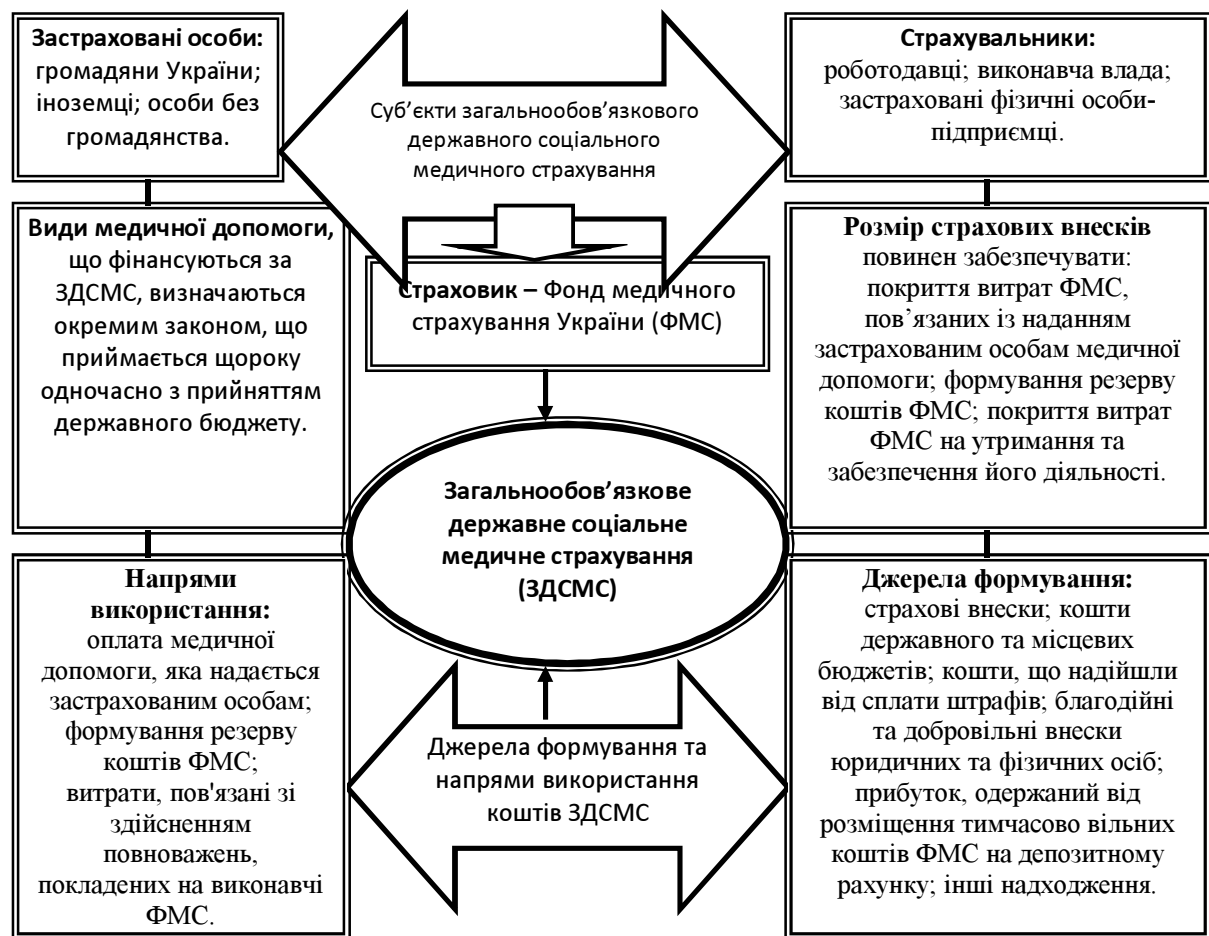

Рис. 2. Дескриптивна модель загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування в Україні*

*Джерело: розробка автора за даними [7].

Для підготовки до запровадження ОМС як дієвого механізму фінансування охорони здоров'я населення слід вжити таких заходів: розробка стратегії зменшення тінізації економіки та імплементація відповідних заходів; стимулювання розвитку ДМС з метою забезпечення притоку додаткових коштів до системи охорони здоров'я та заміщення державного страхування приватним особами з високими доходами; формування єдиного державного фонду ОМС для громадян України з територіальними відділеннями; розробка та впровадження єдиного реєстру застрахованих осіб як важливої передумови впровадження системи ОМС та виключення подвійного страхування; розробка прогресивної системи ставок внесків до фонду ОМС, що буде відображувати зв'язок між розміром внесків та розміром доходів платників внесків, а також визначення їх нижньої межі для вразливих категорій громадян, за яких внески сплачуватиме держава (пенсіонери,

інваліди та ін.); пошук додаткових джерел фінансування витрат на охорону здоров'я, наприклад, збільшення ставок акцизних платежів на небезпечні для здоров'я людини товари та спрямування цих коштів на охорону здоров'я; перенесення внесків роботодавців на медичне страхування з графі оподаткованого прибутку до графі витрат [6; 8; 9].

Висновки і перспективи. Світовий досвід у сфері медичного страхування свідчить про високу ефективність різних моделей та систем ОМС. Після запровадження ОМС, яке обов'язково доповнюватиметься ДМС, можлива ефективна реформа галузі охорони здоров'я, яка стане основою для підвищення фінансової стабільності системи охорони здоров'я, доступності медичної допомоги та якості медичних послуг. З часом надходження, отримані від медичного страхування, мають полегшити навантаження на бюджет та поліпшити фінансову ситуацію в системі охорони здоров'я.

Список літератури

1. Баранник Л. Б. Фінансові аспекти медичного страхування в Україні / Л. Б. Баранник // Вісник ДДФА. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 1. – С. 10–14.
2. Бас-Юрчишин М. А. SWOT-аналіз ринку медичного страхування в Україні / М. А. Бас-Юрчишин // Young Scientist – 2015. – № 2 (17). – С. 923–927.
3. Биховченко В. П. Українські реалії та світовий досвід розвитку ринку медичного страхування / В. П. Биховченко, А. О. Гончар, І. Я. Федорович // Глобальні та національні проблеми економіки – 2016. – № 10. – С. 728–732.
4. Дяченко Є. В. Реформування системи медичного страхування в Україні / Є. В. Дяченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 120. – С. 49–52.
5. Ліміт на здоров'я, або чому людина з вулиці не може купити медичну страховку // Finance.ua – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://news.finance.ua/ua/news/-/371947/limit-na-zdorovya-abo-chomu-lyudyna-z-vulytsi-ne-mozhe-kupyty-medychnu-strahovku>
6. Нікітчина О. В. Обов'язкове медичне страхування: реалії та перспективи / О. В. Нікітчина // Економіка. Управління. Інновації. Серія «Економічні науки». – 2016. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_17
7. Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування : проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20150211_0.html#3
8. Проект Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : healthsag.org.ua/strategiya/
9. Степанова О. В. Обов'язкове медичне страхування в Україні. Перспективи та ризики / О. В. Степанова // XPRESS – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xpress.sumy.ua/article/health/7713>

References

1. Barannyk, L. B. (2012). Finansovi aspekty medychnoho strakhuvannia v Ukraini / L. B. Barannyk // Visnyk DDFA. Seriiia "Ekonomichni nauky", 1, 10–14.
2. Bas-lurchyshyn, M. A. (2015). SWOT-analiz rynku medychnoho strakhuvannia v Ukraini / M. A. Bas-lurchyshyn // Young Scientist, 2 (17), 923–927.

3. Bykhovchenko, V. P. (2016). Ukrainski realii ta svitovi dosvid rozvytku rynku medychnoho strakhuvannia / V. P. Bykhovchenko, A. O. Honchar, I. Ia. Fedorovych // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky, 10, 728–732.
4. Diachenko, Ie. V. (2010). Reformuvannia systemy medychnoho strakhuvannia v Ukraini / Ie. V. Diachenko // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia "Ekonomika", 120, 49–52.
5. Limit na zdorov'ia, abo chomu liudyna z vulytsi ne mozhe kupyty medychnu strakhovku (2016) // Finance.ua [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://news.finance.ua/ua/news/-/371947/limit-na-zdorovya-abo-chomu-lyudyna-z-vulytsi-ne-mozhe-kupyty-medychnu-strakhovku>.
6. Nikitchyna, O. V. (2016). Obov'iazkove medychne strakhuvannia: realii ta perspektyvy / O. V. Nikitchyna // Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. Seriia Ekonomichni nauky, 1 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_17.
7. Pro zahalnoobov'iazkove derzhavne sotsialne medychne strakhuvannia: Proekt Zakonu Ukrainy – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20150211_0.html#3.
8. Proekt Natsionalnoi stratehii reformuvannia systemy okhorony zdorov'ia v Ukraini na period 2015–2020 rokiv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: healthsag.org.ua/strategiya/.
9. Stepanova, O. V. (2015). Obov'iazkove medychne strakhuvannia v Ukraini. Perspektyvy ta ryzyky / O. V. Stepanova // XPRESS [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://xpress.sumy.ua/article/health/7713>.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

А. В. Кириченко

Аннотация. Актуальность темы научной статьи заключается, прежде всего, в важности медицинского страхования как для граждан, так и для государства, особенно в период недостаточности финансовых ресурсов в государственном бюджете. Цель статьи – исследование проблем и тенденций развития украинского медицинского страхования. Исследование проводилось за период 2011–2015 годов с использованием общенаучных методов (метод сравнения и теоретического обобщения, анализ и синтез, индукция и дедукция) при проведении анализа результатов исследований отечественных и зарубежных авторов; экономико-статистических методов (относительных и средних величин, графического изображения и табличного представления результатов исследования, анализ интенсивности динамики), которые положены в основу аналитической оценки тенденций развития медицинского страхования.

Осуществлена оценка государственных расходов на здравоохранение и выявлены недостатки функционирования медицинского обеспечения по модели Семашко. Проанализированы особенности добровольного медицинского страхования: рейтинг страховых компаний по добро вольному медицинскому страхованию, его формы, получившие распростране-

ние в Украине, недостатки в функционировании. Предложено дескриптивную модель всеобязательного государственного социального медицинского страхования Украины. Выявлены проблемы, возникающие при внедрении всеобязательного государственного социального медицинского страхования в Украине. После решения этих проблем предложены первоочередные меры для эффективного механизма финансирования здравоохранения через систему обязательного государственного социального медицинского страхования.

Ключевые слова: медицинское страхование, добровольное медицинское страхование, обязательное медицинское страхование

TRENDS IN HEALTH INSURANCE IN UKRAINE

A. V. Kyrychenko

Abstract. *Relevance of the topic of the article is, above all, the importance of health insurance for both citizens and the state, especially in the lack of funds in the state budget. The article is to study the issues and trends of the Ukrainian medical insurance. The study was conducted during the period 2011–2015. Using scientific methods (method of comparison and theoretical synthesis, analysis and synthesis, induction and deduction) when analyzing the research results of domestic and foreign authors; economic and statistical methods (relative and average values, graphic and tabular presentation of the survey results, analysis of dynamics intensity), underlying analytical evaluation of trends in health insurance.*

In the article the estimation of public expenditure on health and defective functioning of medical support for the model Semashko. The features of voluntary health insurance: rating of insurance companies for voluntary health insurance, it forms that have proliferated in Ukraine deficiencies in functioning. A Descriptive Model of Compulsory State Social Health Insurance Ukraine. The problems that arise when introducing obligatory state social medical insurance in Ukraine. After solving the above problems, proposed priority actions for the effective mechanism of financing health care system of compulsory state social health insurance.

Keywords: *medical insurance, voluntary medical insurance, mandatory medical insurance*

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СТВОРЕННЯ ВИСОКОПРОДУКТИВНИХ АГРОФІТОЦЕНОЗІВ БАГАТОРІЧНИХ БОБОВИХ ТРАВ

В. П. КОВАЛЕНКО,

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри кормовиробництва, меліорації і метеорології
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
e-mail: vpkovalenko04@gmail.com

Анотація. Економічний та енергетичний аналіз у наукових дослідженнях аграрного спрямування має важливе значення, оскільки дає змогу обґрунтувати варіанти вирощування сільськогосподарських культур з погляду на прибутковість та енергозбереження, що має особливе значення в умовах ринкової економіки. Досягнення практично в усіх галузях сучасної науки були відзначені у минулому столітті. Разом із тим, важливі питання підвищення економічної та енергетичної ефективності сільськогосподарського виробництва й дотепер залишаються актуальними і пріоритетними для багатьох вчених. Адже цілий ряд проблем з цього напрямку не знайшов свого вирішення, оскільки необґрунтоване зростання виробничих витрат, у тому числі й за рахунок перевитрати агроресурсів, призводить до зниження ефективності господарювання.

Саме тому, наукові дослідження та камеральне опрацювання експериментальних даних повинні бути спрямовані на ідентифікацію витрат ресурсів, зважаючи на економічну й енергетичну доцільність заходів оптимізації продукційних процесів посівів багаторічних бобових трав в умовах Лісостепу України.

Метою даного дослідження є оцінка ефективності вирощування досліджуваних нами культур – люцерни, конюшини та еспарцету. Для цього було обрано методику на основі розрахунків маржинального доходу (для кормовиробництва він буде негативним), сукупних витрат, порогів виробництва та рентабельності, на основі яких і було отримано показники собівартості продукції.

Із проведених розрахунків стає зрозуміло, що технології без застосування добрив можна рекомендувати господарству як найбільш економічні та ефективні. Зроблені економічні висновки не суперечать основним постулатам вирощування бобових трав, де зазначено, що багаторічним бобовим травам належить головна роль у вирішенні проблеми біологізації родючості ґрунту.

Ключові слова: економічна ефективність, виробництво багаторічних бобових трав, ефективність виробництва

Актуальність. Основний корм, необхідний для жуйних тварин, постачається процесами кормовиробництва. Його оцінка у багатьох випадках можлива, наприклад, за відносними цінами закупівлі.

На практиці найчастіше основні корми виробляються лише для власних потреб. Навіть там, де продаж і закупівля можливі, вони існують у дуже малих обсягах. Якщо в межах господарського планування необхідно вирішити, яким чином загальна потреба в основних кормах може бути найдешевше покрита (у розумінні витрат, робочого часу, забезпеченості капіталом), то вирішальну роль при цьому відіграють витрати виробництва кормів. Тому оцінка продукції, що постачаються, зайва.

Складання кормових балансів відбувається на основі вмісту поживних речовин. Це означає, що балансуються не потреби в сіні, сінажу, а енергія, білок та інші поживні речовини. Часто достатньо зупинитися на обмежених поживних речовинах.

Негативні показники щодо прибутковості, які отримуються у кормовиробництві, показують, які сукупні витрати з використання кормів додатково переносяться на кожен гектар вирощування останніх (додатково до загальних витрат тваринництва) [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз досліджень, присвячених зазначеній проблемі в працях Л. Дурста, М. Вітман, Г. І. Демидася та інших дає змогу зробити висновок, що підходить до визначення економічної ефективності створення високопродуктивних агрофітоценозів багаторічних бобових трав повинні мати системний характер.

Мета дослідження – оцінка ефективності вирощування досліджуваних нами культур – люцерни, конюшини та еспарцету. Для цього було обрано методику на основі розрахунків маржинального доходу (для кормовиробництва він буде негативним), сукупних витрат, порогів виробництва та рентабельності, на основі яких і було отримано показники собівартості продукції.

Матеріали і методи дослідження. Маржинальний дохід розраховується як різниця між вартістю товарної продукції і змінними витратами у певному виробничому процесі. Це внесок, який робить окремий вид продукції в покриття постійних витрат і в прибуток усього підприємства. Таким чином, він є внутрішньогосподарським показником конкурентоспроможності. Маржинальний дохід завжди розраховується на певну одиницю, наприклад, 1 га і, як правило, на один рік. З величини маржинального доходу будуть відніматися однакові постійні та накладні витрати, що розподіляються наприкінці року на всю площу пропорційно [2, 3].

При цьому слід зазначити, що корми не є товарною продукцією, тобто для них не існує постійних ринків збуту. У зв'язку з цим, параметрами оцінки кормів можуть бути:

- вміст поживних речовин (наприклад, МДж, кормових одиниць, крохмальних одиниць на 1 га);
- якість кормів (концентрація поживних речовин, перетравність корму);
- сезонність надходження кормів.

Результати дослідження та їх обговорення. Урожай кормових культур оцінюється за ринковими цінами тільки в окремих випадках, якщо корми виробляються для реалізації (наприклад сіно). Тому подібну продукцію можна розглядати як товарну.

При визначенні виходу поживних речовин необхідно враховувати:

- річний бруutto-врожай зелених кормів (це означає, ще незібраний урожай без втрат), ц сирій маси;
- вміст сухої речовини у зеленій масі під час збирання (наприклад, зібрана кукурудза; свіжоскошена трава та ін.);
- вміст сухої речовини в готовому кормі (зелений корм, силос, сінаж, сіно);
- розрахунок втрат повинен розмежовувати втрати сухої речовини і втрати поживної енергії. Втрати поживної енергії, як правило, вищі за втрати сухої речовини; однак обидві значно залежать від процесів збирання і консервації; вмісту поживних речовин у готовому кормі (МДж ЧЕЛ, МДж ОЕ, сирий протеїн) [4, 5].

Маржинальні доходи для вирощування люцерни, еспарцету та конюшини на зелений корм було розраховано для ВП НУБіП України «Агрономічна дослідна станція». Ця методика розрахунку дасть змогу визначити найбільш конкурентоспроможну технологію вирощування для кожної культури і порівняти їх між собою за ефективністю вирощування та виходу енергії з одного гектара.

У дослідженні наведено розрахунок маржинального доходу для люцерни на зелений корм за чотирма технологіями: без внесення добрив, із внесенням $P_{90}K_{120}$, із внесенням $N_{90}P_{90}K_{120}$, із внесенням добрива КАС-32.

Отримані результати, з точки зору порівняння змінних витрат на 1 га, дають змогу визначити найбільш економічно вигідну методику стосовно витрат.

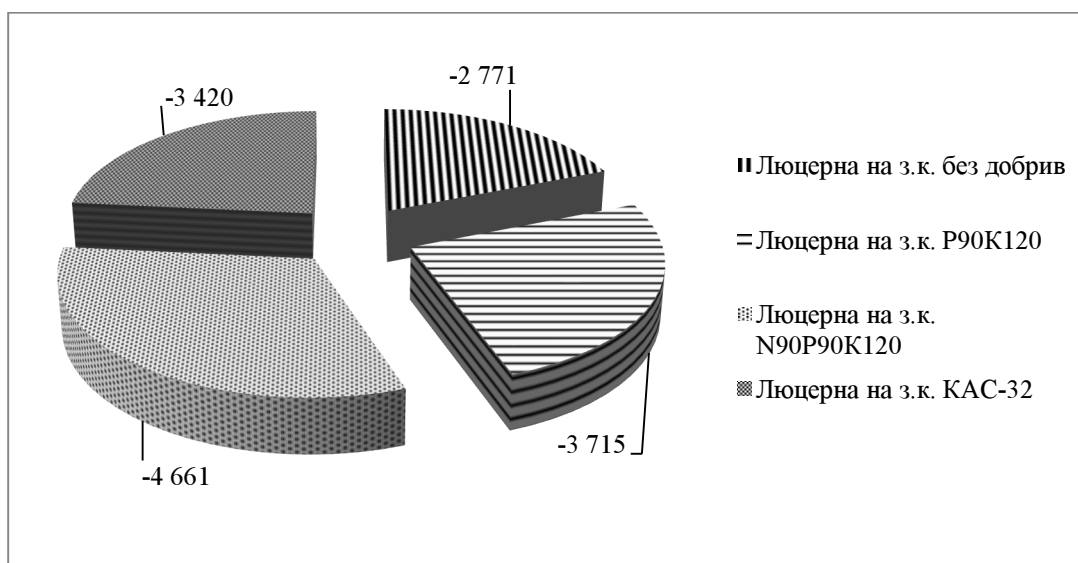

Рис. 1. Змінні витрати на 1 га за рік при вирощуванні люцерни на зелений корм за різними технологіями, грн.

За рис. 1 можна зробити висновок, що відносно привабливості використання одного гектара та економії витрат, оптимальною щодо люцерни на зелений корм із запропонованих є технологія вирощування без застосування добрив – 2771 грн на 1 га, тоді як найбільш дорогою за витратам коштів виявилася технологія, де застосовують $N_{90}P_{90}K_{120}$ – 4661 грн на 1 га.

Ще як один показник визначення витрат слід відзначити кількість змінних витрат із розрахунку на 100 МДж ЧЕЛ (рис. 2).

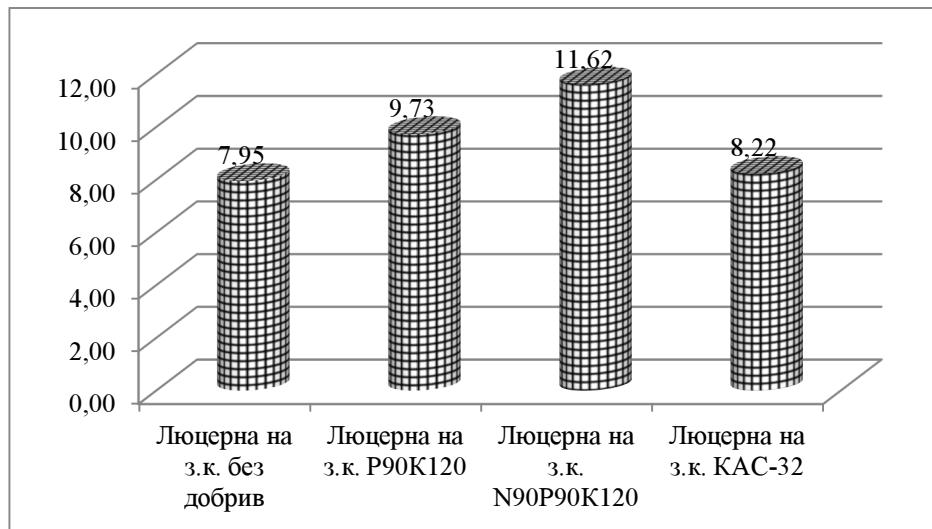

Рис. 2. Показники змінних витрат із розрахунку на 100 МДж ЧЕЛ при вирощуванні люцерни на зелений корм за різними технологіями, грн.

Як і в попередньому розрахунку, найекономічнішим у своїй витратній частині стало виробництво люцерни на зелений корм без використання добрив – 7,95 грн. На одержання 100 МДж ЧЕЛ більше за все коштів потребує технологія із застосуванням $N_{90}P_{90}K_{120}$ – 11,62 грн на 100 МДж ЧЕЛ.

Також під час досліджень на 1 га згаданої культури було прораховано показники повних витрат (загальної суми витрат) (рис. 3).

Як було визначено, люцерна на зелений корм тут є продукцією для внутрішніх потреб кормовиробництва, тому не спрямовується на реалізацію і за рахунок її вирощування не формується прибуток підприємства.

Аналіз рис. 3 свідчить, що в господарстві, яке досліджується, на рік потрібно витратити на вирощування люцерни на зелений корм 11 739 грн за технології без внесення добрив і 13 380 грн за технології, де застосовується $N_{90}P_{90}K_{120}$.

Наступною культурою, яку вирощують у господарстві і яку прораховували, став еспарцет на зелений корм.

За аналізом проведених розрахунків можна зробити висновок, що найбільш економічно виправданим варіантом, як і серед технологій, використаних для виробництва кормів із люцерни, стало вирощування еспарцету на зелений корм без застосування добрив (рис. 4).

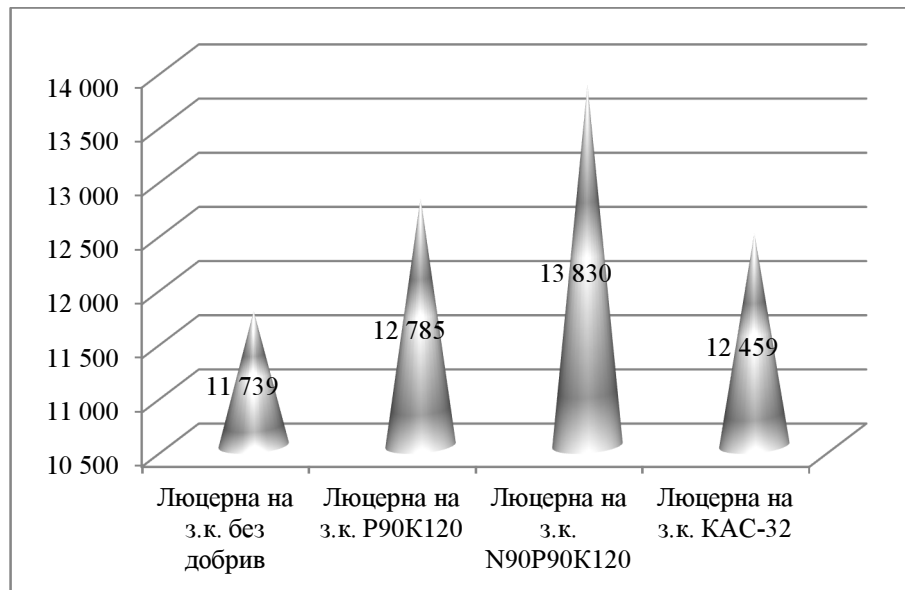

Рис. 3. Загальні витрати на 1 га при вирощуванні люцерни на зелений корм за різними технологіями, грн.

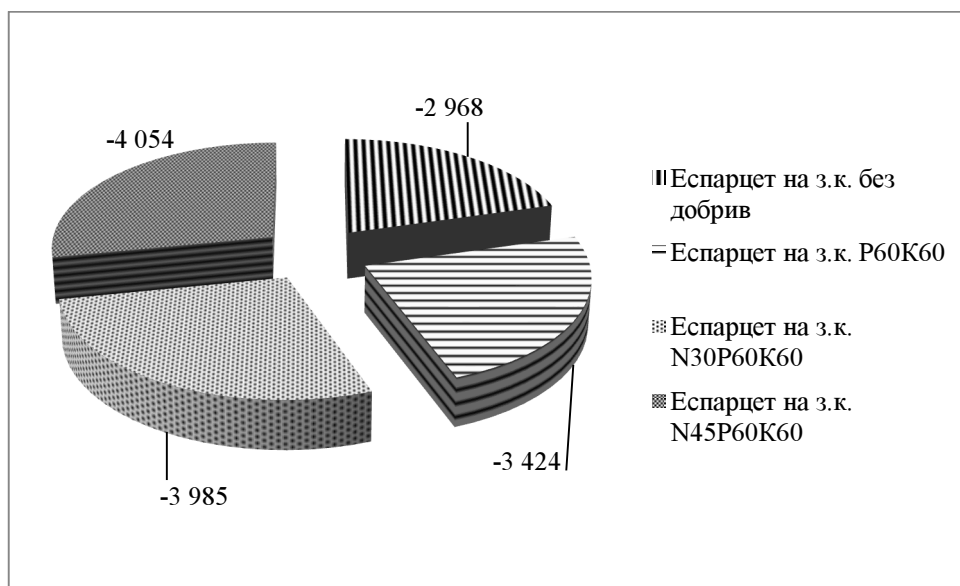

Рис. 4. Змінні витрати на 1 га за рік при вирощуванні еспарцету на зелений корм за різними технологіями, грн.

Також ця тенденція зберігається і в наступних розрахунках стосовно змінних витрат на 100 МДж ЧЕЛ. Для технології без застосування добрив для вирощування еспарцету потрібно 15,00 грн змінних витрат, тоді як у разі використання добрив $N_{45}P_{60}K_{60}$ показник змінних витрат за рік досягає найбільших значень – 19,89 грн (рис. 5).

За розрахунками загальних витрат на 1 га за рік, під час вирощування еспарцету на зелений корм при технології без використання добрив, господарство за рік витрачає 11 948 грн, при застосуванні найбільш дорогої технології із внесенням $N_{45}P_{60}K_{60}$ – 13 151 грн (рис. 6).

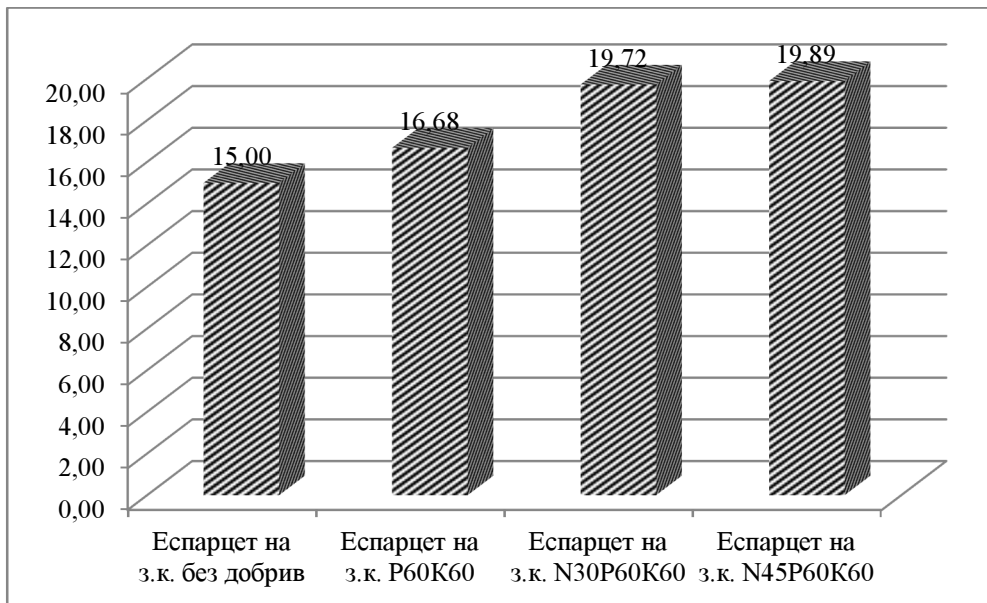

Рис. 5. Показники змінних витрат із розрахунку на 100 МДж ЧЕЛ при вирощуванні еспарцету на зелений корм за різними технологіями, грн.

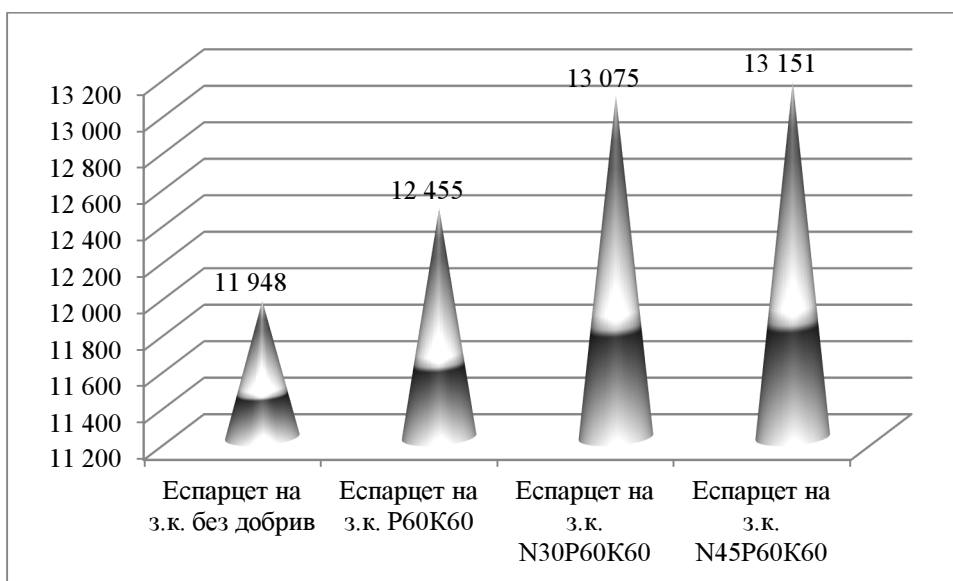

Рис. 6. Загальні витрати на 1 га при вирощуванні еспарцету на зелений корм за різними технологіями, грн.

Крім цього, у досліджуваному господарстві наявне виробництво конюшини на зелений корм, де також використовуються чотири технології: без внесення добрив; із застосуванням регулятора росту; із застосуванням регулятора росту та внесенням добрив $P_{60}K_{90}$; із застосуванням регулятора росту та внесенням добрив $N_{60}P_{60}K_{90}$.

Як і в попередніх випадках, економічно виправданою щодо витрат виявилася технологія без внесення добрив, де змінні витрати на 1 га за рік становлять 2570 грн. Найбільш затратною стала технологія із застосуванням регулятора росту та внесенням добрив $N_{60}P_{60}K_{90}$, із змінними витратами на рівні 3699 грн (рис. 7).

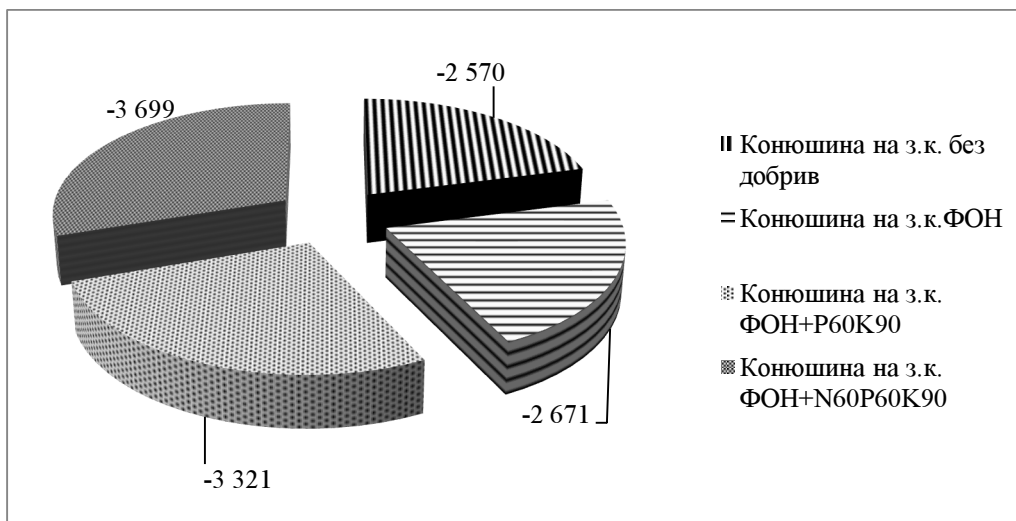

Рис. 7. Змінні витрати на 1 га за рік при вирощуванні конюшини на зелений корм за різними технологіями, грн.

За рис. 8 змінних витрат на 1 га за рік, із розрахунку на вихід 100 МДж ЧЕЛ при технології без внесення добрив, потрібно 11,71 грн, тоді як із застосуванням регулятора росту та внесенням добрив $N_{60}P_{60}K_{90}$ – 13,58 грн.

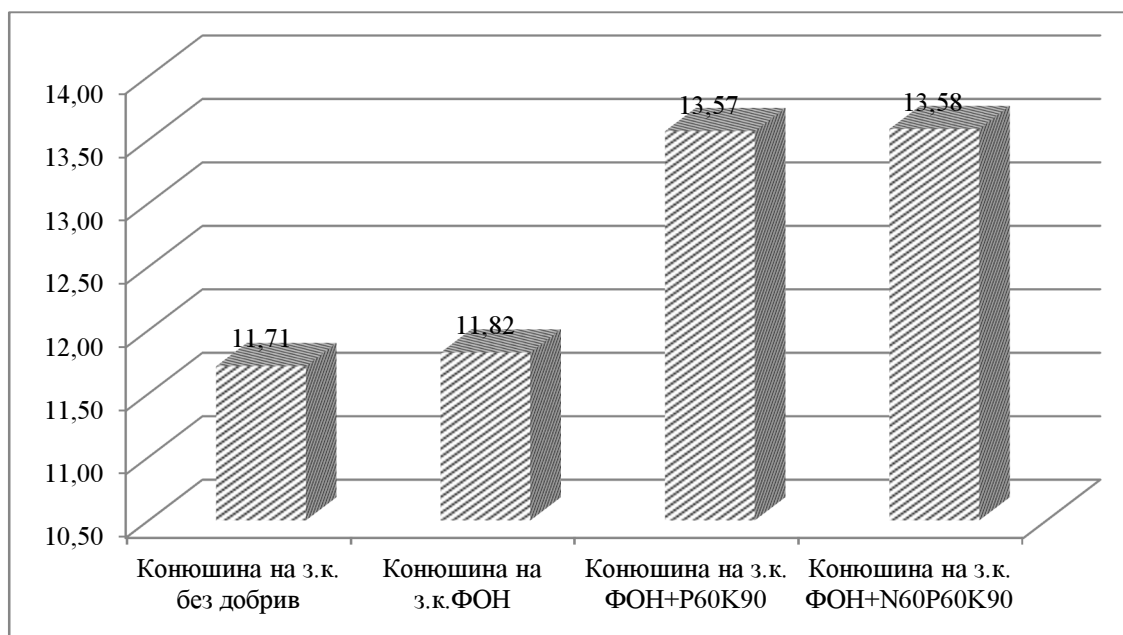

Рис. 8. Показники змінних витрат із розрахунку на 100 МДж ЧЕЛ при вирощуванні конюшини на зелений корм за різними технологіями, грн.

Щоб мати чітке уявлення про витрати, прорахуємо загальні витрати для виробництва конюшини на зелений корм.

Аналіз рис. 9 свідчить, що сукупні витрати на 1 га за рік на вирощування конюшини на зелений корм становлять 11 512 грн при технології без внесення добрив, за застосування регулятора росту та внесення добрив $N_{60}P_{60}K_{90}$ – 12 763 грн.

Рис. 9. Загальні витрати на 1 га при вирощуванні конюшини на зелений корм за різними технологіями, грн.

Також було прораховано пороги виробництва та рентабельності й собівартості для трьох вищезгаданих культур: люцерни, еспарцету та конюшини на зелений корм.

Як було наголошено, у кормовиробництві не існує товарної продукції, тому показникам економічної ефективності притаманний інший економічний зміст, ніж у товарному рослинництві.

Визначення граничних цін у кормовиробництві не має значення (крім випадків реалізації). Пороги виробництва і рентабельності розраховуються лише з метою вибору найменш затратного корму. Вони дають змогу оцінити різні процеси механізації, виходячи з витрат на одиницю виробленої енергії. Поріг рентабельності являє собою загальну суму витрат із розрахунку на одиницю виробленої продукції (грн/МДж) (= середні витрати на виробництво одиниці продукції).

На рис. 10 представлено собівартість виробництва в господарстві кожного з видів корму за чотирма різними технологіями для кожного з них.

За одержаними результатами можна зробити висновок, що для досліджуваного господарства найбільш економічно вигідним є виробництво люцерни як зеленого корму, собівартість якого становить 23,07 грн/ц. Крім того, слід зазначити, що технології без застосування добрив також найбільш економічно вигідні і при виробництві еспарцету та конюшини на зелений корм із собівартістю 25,68 та 25,73 грн/ц відповідно.

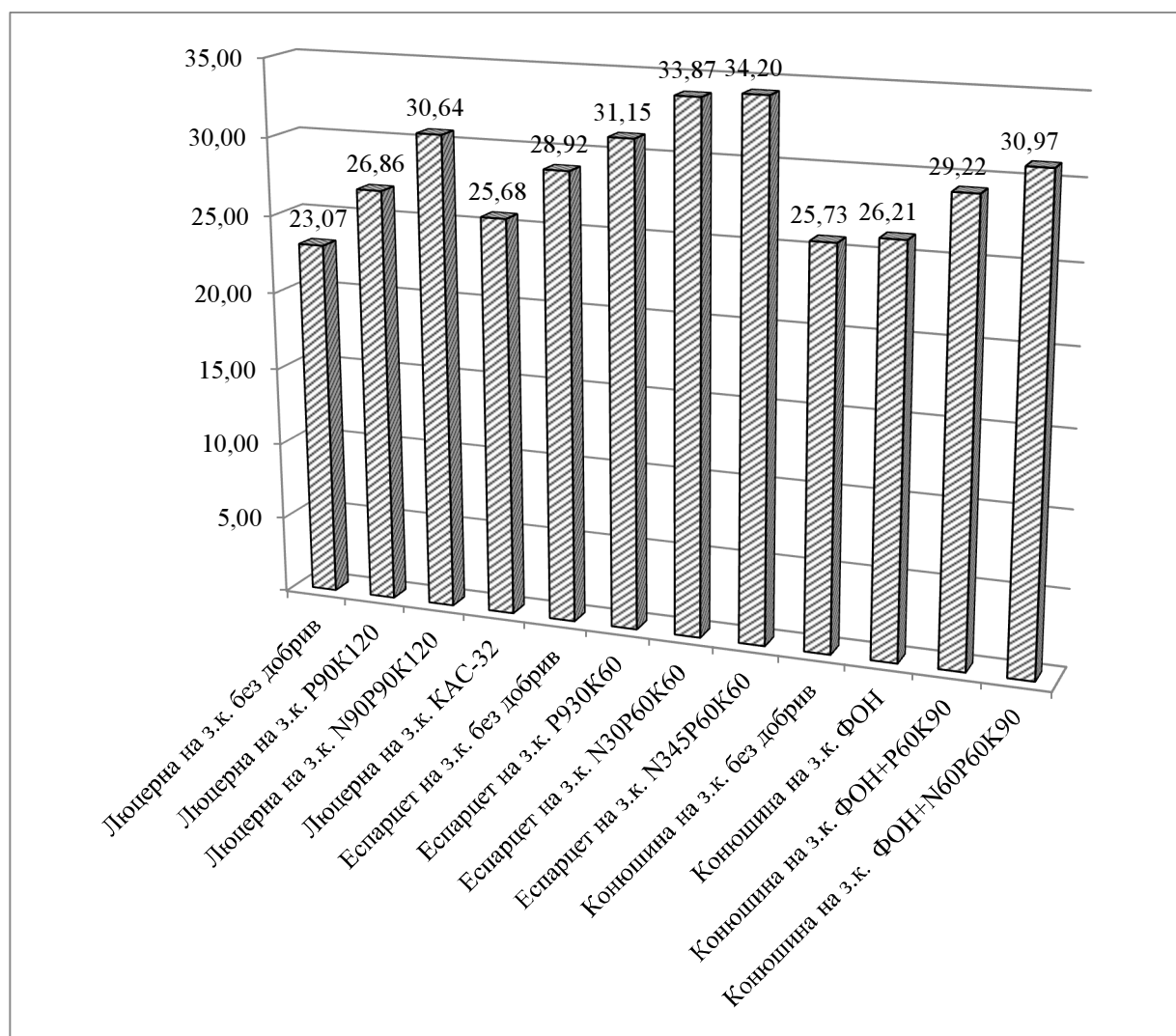

Рис. 10. Собівартість виробництва 1 ц корму на зелений корм за різними технологіями, грн.

Висновки і перспективи. Звідси, із проведених розрахунків стає зрозуміло, що технології без застосування добрив можна рекомендувати господарству як найбільш економічні та ефективні. Зроблені економічні висновки не суперечать основним постулатам вирощування бобових трав, де зазначено, що багаторічним бобовим травам належить головна роль у вирішенні проблеми біологізації родючості ґрунту. Завдяки бульбочковим бактеріям, що фіксують молекулярний азот повітря, бобові трави практично не потребують азотних добрив. Накопичений біологічний азот надходить у ґрунт із корінням та стерньовими рештками [6, 7].

Список літератури

1. Дурст Л. Кормление сельскохозяйственных животных : пер. с нем. / Л. Дурст, М. Витман ; под ред. И. Ибатуллина. – Винница : Нова книга, 2003. – 384 с.
2. Фермер: базовий рівень. Т. 1. / [Бекман К., Бреккер Й. та ін.]. – К. : Інтас, 2014. – 625 с.

3. Фермер: професійний рівень. Т. 2. / [Бекман К., Бреккер Й. та ін.]. – Суми : Університетська книга, 2014. – 601 с.
4. Передерій Н. О. Досвід фінансового планування в країнах Європи. / Н. О. Передерій // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес», 2013. – Вип. 181 (5). – С. 78–82.
5. Теорія і практика лукивництва : монографія / [Я. Мащак, Т. Нагірняк, Д. Мізерник та ін.]. – Дрогобич : Коло, 2011. – 374 с.
6. Демидась Г. І. Показники органогенезу і продуктивність люцерни посівної залежно від строку сівби та покривної культури / Г. І. Демидась, Р. Т. Івановська, В. П. Коваленко, Л. В. Малинка [та ін.] // Корми і кормовиробництво. – Вінниця, 2010. – Вип. 66. – С. 183–188.
7. Виробнича економіка : навч. посіб. / за ред. В. П. Галушко, Г. Штрюбеля. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 400 с.

References

1. Durst, L., Vytman, M. (2003). Kormlenye selskokhoziaistvennykh zhyvotnykh. – Perevod s nemetskoho. – Pod red. Y Ybatullyna. – Vynnytsa, Nova knyha, 384.
2. Fermer: bazovyi riven. T. 1. (2014). / Bekman, K., Brekker, I. ta in. – K.: Intas, 625.
3. Fermer: profesiyni riven. T. 2. (2014). / Bekman K., Brekker I. ta in. – Sumy: Universytetska knyha, 601.
4. Perederii, N. O. (2013). Dosvid finansovoho planuvannia v krainakh Yevropy. / N. O. Perederii // Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Ser.: Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes, 181 (5), 78–82.
5. Teoriia i praktyka lukivnytstva: monohrafiia (2011) / [Ia. Mashchak, T. Nahirniak, D. Mizernyk ta in.]. – Drohobych : Kolo, 374.
6. Demydas, H. I. (2010). Pokaznyky orhanohenezu i produktyvnist liutserny posivnoi zalezgho vid stroku sivby ta pokryvnoi kultury / H. I. Demydas, R. T. Ivanovska, V. P. Kovalenko, L. V. Malynka [ta in.] // Kormy i kormovyrobnytstvo. – Vinnytsia, 66, 183–188.
7. Vyrobnycha ekonomika: navch. posib. (2005) / za red. V. P. Halushko, H. Shtrobelia. – Vinnytsia: Nova knyha, 400.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ СОЗДАНИЯ ВЫСОКОПРОДУКТИВНЫХ АГРОФИТОЦЕНОЗОВ МНОГОЛЕТНИХ БОБОВЫХ ТРАВ

В. П. Коваленко

Аннотация. Экономический и энергетический анализ в научных исследованиях аграрного направления имеет важное значение, поскольку позволяет обосновать варианты выращивания сельскохозяйственных культур с точки зрения доходности и энергосбережения, что имеет особое значение в условиях рыночной экономики. Достижения практически во всех отраслях современной науки были отмечены в прошлом веке. Вместе с тем, важные вопросы повышения экономической и энергетической эффективности сельскохозяйственного производства до

сих пор остаются актуальными и приоритетными для многих ученых. Ведь целый ряд проблем по этому направлению не нашел своего решения, поскольку необоснованный рост производственных затрат, в том числе и за счет перерасхода агресурсов, приводит к снижению эффективности хозяйствования.

Именно поэтому, научные исследования и камеральная обработка экспериментальных данных должны быть направлены на идентификацию затрат ресурсов, учитывая экономическую и энергетическую целесообразность мер оптимизации производственных процессов посевов многолетних бобовых трав в условиях Лесостепи Украины.

Целью данного исследования является оценка эффективности выращивания исследуемых нами культур – люцерны, клевера и эспарцета. Для этого была выбрана методика на основе расчетов маржинального дохода (для кормопроизводства он будет отрицательным), совокупных расходов, порогов производства и рентабельности, на основе которых и были получены показатели себестоимости продукции.

Из проведенных расчетов становится понятно, что технологии без применения удобрений можно рекомендовать хозяйству как наиболее экономичные и эффективные. Сделанные экономические выводы не противоречат основным постулатам выращивания бобовых трав, где указано, что многолетним бобовым травам принадлежит главная роль в решении проблемы биологизации плодородия почвы.

Ключевые слова: экономическая эффективность, производство многолетних бобовых трав, эффективность производства

ECONOMIC EFFICIENCY OF HIGHLY-PERFORMANCE AGROPHYTOCENOSIS PERENNIAL LEGUMES CREATION

V. P. Kovalenko

Abstract. *Economic and energy analysis in agricultural research has considerable value, because it allows to make explanation of crops growing options from the viewpoint of profitability and energy saving, that is particularly important in market economy. Achievements in almost all fields of modern science were awarded in the last century. In addition, the important issues of increasing economic and energy efficiency of agricultural production are still primary and relevant for many scientists at this precise moment. However, a number of problems in this field has no solution yet forasmuch unreasonable increase in production costs, i.e. through overspending of agricultural resources, leads to reducing in effectiveness of management.*

Therefore, scientific research and processing of experimental data should be directed to the identification of resources cost due to economic and energy feasibility of management optimization of production processes perennial legumes under forest-steppe of Ukraine.

The main fodder is necessary for ruminants and provided by fodder production processes. Its estimation in many cases is possible, for instance,

the relative prices of purchase. Determining of replacement cost is too limited, because its replacement for ruminants is not always so much (structure of feed, etc.).

Practically, most basic feed producing only for own needs. Even where the sale and purchase possible, they exist in very small quantities. If within economic planning is necessary to decide how the total demand in main fodder can be covered cheapest (in the sense of costs, working time, availability of capital), the production costs of feed play the decisive role. Therefore, evaluation of supplied products is excessive.

Drawing up of fodder balance is based on the nutrient content. This means that balanced not needs of hay, silage, but energy, protein and other nutrients. Often enough to stay on the limited nutrients.

Negative profitability indicators, obtained in fodder production show what total cost of feed usage additionally carried on each hectare of their cultivation (in addition to the total costs of livestock).

For reason of evaluation the effectiveness of cultivation of studied alfalfa, clover and sainfoin was chosen the method based on calculations of marginal income (for fodder production it is negative), the total costs, thresholds of production and profitability on the basis of which we can get indicators of production costs.

Keywords: *cost-effectiveness, production of perennial legumes, production efficiency*

УДК 338.439

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Ю. Р. МАРТЕНКО, аспірант*
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: Yulia2205@meta.ua*

Анотація. *Визначено сутність, передумови та основні етапи формування ринку органічної продукції. Проаналізовано законодавчу базу регулювання ринку органічної продукції в Україні. Охарактеризовано сучасний стан функціонування ринку органічних продуктів. Розкрито основні особливості вирощування органічної продукції та її переваги для споживачів. Розглянуто процеси розвитку органічних харчових продуктів в Україні; висвітлено суть поняття «органічна продукція»; розкрито доцільність органічного виробництва й розглянуто чинники, що стримують розвиток ринку органічної продукції; обґрунтовано сутність органічного аграрного виробництва, проведено оцінку його*

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор А. Д. Діброва

the relative prices of purchase. Determining of replacement cost is too limited, because its replacement for ruminants is not always so much (structure of feed, etc.).

Practically, most basic feed producing only for own needs. Even where the sale and purchase possible, they exist in very small quantities. If within economic planning is necessary to decide how the total demand in main fodder can be covered cheapest (in the sense of costs, working time, availability of capital), the production costs of feed play the decisive role. Therefore, evaluation of supplied products is excessive.

Drawing up of fodder balance is based on the nutrient content. This means that balanced not needs of hay, silage, but energy, protein and other nutrients. Often enough to stay on the limited nutrients.

Negative profitability indicators, obtained in fodder production show what total cost of feed usage additionally carried on each hectare of their cultivation (in addition to the total costs of livestock).

For reason of evaluation the effectiveness of cultivation of studied alfalfa, clover and sainfoin was chosen the method based on calculations of marginal income (for fodder production it is negative), the total costs, thresholds of production and profitability on the basis of which we can get indicators of production costs.

Keywords: *cost-effectiveness, production of perennial legumes, production efficiency*

УДК 338.439

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Ю. Р. МАРТЕНКО, аспірант*

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

e-mail: Yulia2205@meta.ua

Анотація. *Визначено сутність, передумови та основні етапи формування ринку органічної продукції. Проаналізовано законодавчу базу регулювання ринку органічної продукції в Україні. Охарактеризовано сучасний стан функціонування ринку органічних продуктів. Розкрито основні особливості вирощування органічної продукції та її переваги для споживачів. Розглянуто процеси розвитку органічних харчових продуктів в Україні; висвітлено суть поняття «органічна продукція»; розкрито доцільність органічного виробництва й розглянуто чинники, що стримують розвиток ринку органічної продукції; обґрунтовано сутність органічного аграрного виробництва, проведено оцінку його*

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор А. Д. Діброва

переваг перед традиційним способом, розглянуто процес екологізації сільського господарства, встановлено ефективність переходу на органічне агровиробництво.

Здійснено узагальнення теоретичних засад його розвитку та визначено основні причини повільного розвитку органічного виробництва в Україні. Виокремлено тип потенційного споживача органічної продукції як основу визначення цільової аудиторії при розробці заходів нарощування обсягів реалізації продукції органічного сільського господарства.

Ключові слова: *органічне виробництво, органічна продукція, ринок органічної продукції, перспективи органічного виробництва в Україні*

Актуальність. Увага світової громадськості до органічної продукції неухильно зростає. Таке ставлення продиктовано не лише турботою про навколишнє середовище, а й піклуванням про власне здоров'я. Україна не стоїть осторонь цієї тенденції – у нас також збільшується популярність органічної продукції. Вітчизняний споживач стає обережнішим та вимогливішим під час вибору продуктів харчування. Як наслідок, зростає кількість фермерських господарств – виробників продуктів органічного походження [8]. Надзвичайно вагомий потенціал для розвитку органічного виробництва має Україна.

Висока природна родючість ґрунтів дає можливість одержувати відносно високі врожаї сільськогосподарських культур без застосування мінеральних добрив та агрохімікатів. Це означає, що Україна може виробляти органічну продукцію з відносно нижчою собівартістю, ніж європейські країни, в яких через низьку природну родючість ґрунтів перехід на органічне землеробство супроводжується значним підвищенням собівартості органічної продукції. Саме тому, українська органічна продукція має вищу конкурентоспроможність, оскільки її мінімальна ціна, одним із основних факторів якої є рівень собівартості, є нижчою за мінімальну ціну органічної продукції європейських країн. Задля формування продовольчої безпеки країни, дослідження розвитку ринку екологічно чистої продукції є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні питання розвитку органічного виробництва, формування та функціонування ринку органічної продукції розглядалися в наукових працях таких учених, як Г. Антонюк, В. Артиш, Р. Безус, Г. Тютюнник, В. Шлапак, О. Шубравська та інші. У цих працях розглядаються теоретичні та практичні питання організаційно-економічних передумов створення вітчизняного ринку органічної продукції, сучасного стану його розвитку, зарубіжного досвіду органічного виробництва та функціонування світового ринку органічної продукції.

Проте потребують подальших системних досліджень проблеми і перспективи розвитку ринку органічної продукції в трансформаційній економіці України.

Мета дослідження – розкрити сутність поняття «ринок органічної продукції» та узагальнити теоретичні засади його формування й розвитку в Україні.

Матеріали і методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в статті було використано методи узагальнення, порівняння, аналізу і синтезу, аналогії та абстрагування.

Результати дослідження та їх обговорення. Органічними або екологічно чистими вважаються продукти, виготовлені з дотриманням визначених екологічних стандартів на всіх технологічних та реалізаційних етапах. При виробництві органічних продуктів застосовують технології максимального збереження поживних речовин. Для цього повністю відмовляються від ароматизаторів, барвників, консервантів та генетично модифікованих організмів. Заборонено рафінування, мінералізація та інші технологічні операції, які зменшують поживні властивості продукту. До того ж, матеріали для упакування екологічно чистого продукту виготовляють із натуральної сировини.

Ринок органічної продукції – це винятковий ринок продукції та послуг, який гарантує споживачу кращу якість товарів. Для нього характерний ряд особливостей, пов'язаних із технологією виробництва, переробки, зберігання, процесом сертифікації, каналами збуту тощо. Основні етапи розвитку ринку органічної продукції у світі подано в таблиці [5, 123].

Основні етапи формування ринку органічної продукції

Етап	Характерні ознаки етапу формування
60–70-ті роки XX ст. Зародження ідеї виробництва органічної продукції	1. Зародження ідеї «зеленого руху», який пропагує піклування про довкілля та здоровий спосіб життя. 2. Переважає натуральне господарство, створюються спеціалізовані міні-магазини. Активне проникнення на ринок відсутнє.
80–90-ті роки XX ст. Популяризація, формування попиту на органічну продукцію	1. Зростання популярності екологічних ідей серед населення. 2. Поява активного попиту на органічні продукти – стихійне формування спеціалізованого ринку, збільшення кількості ековиробників, відкриття магазинів органічної продукції.
90-ті роки XX ст. – початок XXI ст. Розвиток і стандартизація ринку екологічної продукції	1. Встановлення системи державного регулювання ринку органічної продукції. Створення національних стандартів і систем сертифікації. 2. Динамічний розвиток ринку органічної продукції та щорічні темпи її приросту.

На сьогодні статистика світового органічного ринку свідчить, що 170 країн розвивають органічне сільське господарство на 43 млн га земель. Європейський ринок органічної продукції щороку зростає на 5–10 % (звіт FiBL-IFOAM).

Ринок органічної продукції в Україні тільки почав формуватися. З 1991 до 2012 р. виробництво, зберігання та обіг органічної продукції

держава фактично не контролювала й не регулювала. Саме тому, відсутність офіційної статистики та чіткого визначення, які саме продукти необхідно віднести до органічних, ускладнювало визначення фактичного стану ринку органічної продукції та забезпечення його розвитку.

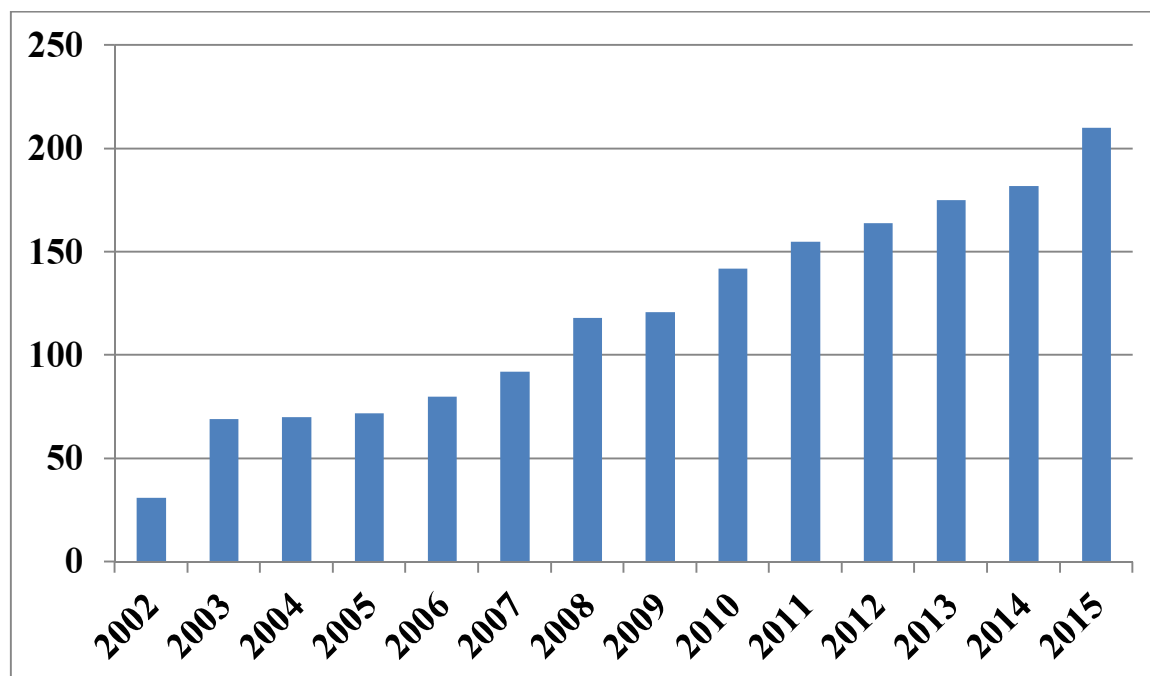

Рис. 1. Кількість органічних господарств в Україні з 2002 до 2015 року

*Джерело: сформовано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

У вересні 2013 р. було ухвалено Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [6], який набув чинності 9 січня 2014 року. Ним розроблена державна політика, спрямована на створення сприятливих умов розвитку конкурентоспроможного, ефективного ведення сільського господарства за допомогою виробництва органічної продукції та збільшення її експорту, розвитку внутрішнього ринку органічної продукції, задоволення потреб споживачів в її асортименті та виробництві органічної продукції високої якості.

Основними органічними продуктами, які експортуються з України, є:

- зернові (пшениця, овес, гречка, жито, просо);
- бобові (люпин, соя, горох);
- технічні (гірчиця, соняшник, ріпак);
- олія (рослинна, ефірна);
- дикорослі (чорниця, брусниця, ожина, журавлина);
- продукти переробки (березовий сік, джеми, сиропи, яблучний концентрат).

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, перспективними країнами експорту української органічної продукції в

майбутньому можуть бути Японія та інші країни Південно-Східної Азії, країни арабського світу, країни колишнього СРСР.

Починаючи з 2008 р., загальна площа органічних господарств в Україні зросла в 1,5 раза – з 270 тис. га до 410 тис. га у 2015 році.

Це саме стосується й кількості органічних господарств, що з 2002 до 2015 р. зросла майже в 7 раз.

Перехід на екологічне сільське господарство є складним, закономірним процесом, зумовленим змінами сучасним розвитком світового господарського комплексу у напрямі забезпечення сталого функціонування глобальної економічної системи з урахуванням екологічних викликів та загроз. Ефективність системних перетворень у цій сфері значною мірою залежить від комплексу заходів національного, регіонального та міжнародного спрямування, покликаних сформувати екологічно безпечні засади розвитку кожної складової аграрного комплексу. З огляду на це, для України є доцільним, зокрема, впровадження ресурсозберігаючих агротехнологій, дотримання вимог екологічної безпеки у використанні земельних ресурсів, розвиток органічного сільського господарства.

Розглядаючи переваги органічного агровиробництва перед традиційним, спеціалісти зосереджують увагу на двох головних аспектах – це, перш за все, переваги самих органічних продуктів харчування та переваги власне органічних методів господарювання.

Виробництво органічних продуктів має цілу низку економічних, екологічних та соціальних переваг. Також цей метод, завдяки виробництву та споживанню власне органічних харчових продуктів, має позитивний вплив на здоров'я населення.

До екологічних переваг органічного виробництва можна віднести:

- збереження природного середовища в процесі виробництва;
- збереження та відтворення родючості ґрунтів;
- збереження та відновлення біорізноманіття в агроландшафтах;
- забезпечення захисту від забруднення природних вод та інше.

Економічними перевагами органічного виробництва при подальшому розвитку внутрішнього ринку в Україні в середньостроковій перспективі можна назвати зростання прибутковості виробництва органічної продукції та її конкурентоспроможності за умов належного впровадження сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур та розведення худоби, згідно з принципами та вимогами органічного виробництва.

Соціальні переваги органічного виробництва включають у себе:

- створення додаткових робочих місць у сільській місцевості;
- нові перспективи для малих та середніх фермерських господарств;
- збільшення життєздатності сільських громад тощо;

Потенційними споживачами органічної продукції є близько 5 % населення великих та близько 1–2 % населення середніх міст України. На сьогодні великого значення набуває проведення активної комунікаційної політики в суспільстві з метою інформування споживачів про особливості її виробництва, корисність для здоров'я та внесок у збереження навколишнього середовища. На органічну продукцію орієнтуються насамперед: люди

з вищою освітою; середній та вищий соціальні класи; люди з високою купівельною спроможністю; люди, що піклуються про здоров'я своєї родини й орієнтуються на високоякісну продукцію; сім'ї з дітьми до 7 років [7].

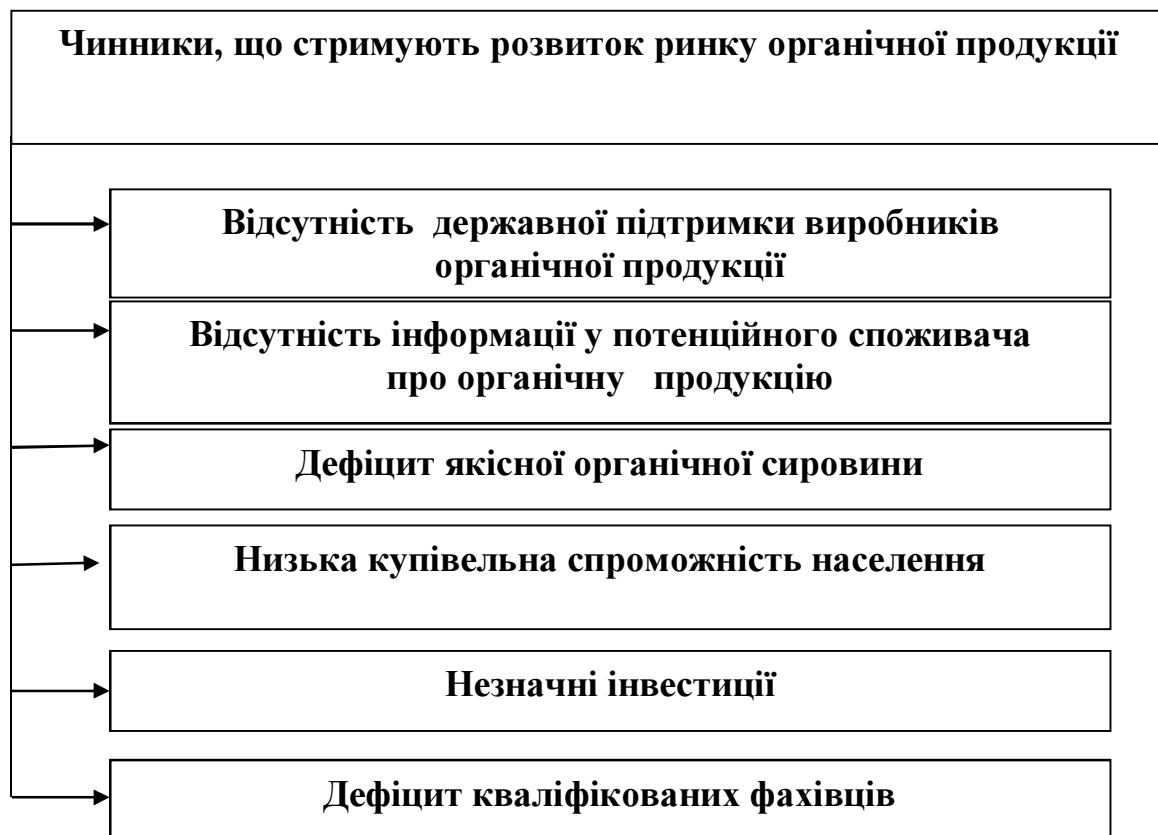

Рис. 2. Чинники, що стримують розвиток ринку органічної продукції

*Джерело: сформовано автором за інформацією опрацьованою в літературних джерелах.

Основними каналами збуту органічної продукції є відділи в супермаркетах і спеціалізованих магазинах та Інтернеті. Асортимент органічної продукції неширокий.

Ринок органічної продукції характеризують стримуючі чинники розвитку даного ринку.

Висновки і перспективи. Проведене дослідження дає змогу уточнити визначення сутності ринку органічної продукції як такого, що відповідає певним, законодавчо закріпленим, правилам органічного виробництва. Поняття екологічно чистої продукції є більш широким, ніж органічної. Органічна продукція обов'язково є екологічно чистою, але екологічно чиста не обов'язково є органічною.

Основними причинами повільного розвитку ринку органічної продукції в країні є недосконала нормативно-правова база, відсутність національної системи сертифікації, належного інформаційного забезпечення, розвиненої мережі каналів збуту.

Розвиток органічного землеробства є перспективним для України і дасть змогу збільшити обсяги експорту сільськогосподарської та готової харчової продукції, активніше сприяти вирішенню продовольчої проблеми.

Список літератури

1. Артиш В. І. Розвиток світового ринку органічної продукції / В. І. Артиш // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 113–116.
2. Безус Р. М. Ринок органічної продукції в Україні: проблеми та перспективи / Р. М. Безус, Г. Я. Антонюк // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 47–52.
3. Бурляй А. П. Роль України у формуванні пропозиції європейського ринку органічної продукції / А. П. Бурляй, О. О. Гуцаленко // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 11–12 (2). – С. 15–18.
4. Воскобійник Ю. П. Ємність ринку органічної продукції в Україні / Ю. П. Воскобійник, Є. В. Гаваза // Агроінком. – 2013. – № 4–6. – С. 7–10.
5. Дудар О. Т. Розвиток органічного агровиробництва в Україні / О. Т. Дудар // Економіка АПК. – 2012. – № 3. – С. 121–126.
6. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції : закон України від 03.09.2013 р. № 425 – УІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>
7. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Зб. наукових праць. Органічне виробництво і продовольча безпека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/3055/1/Organic_2013.pdf
8. Ринок органіки в Україні: стан та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/806-rynok-organiky-v-ukraini-stan-ta-perspektyvy.html>
9. Тютюнник Г. Основи розвитку національного ринку органічного землеробства в Україні / Г. Тютюнник // Галицький Економічний вісник. – Тернопіль : ТНТУ, 2014. – Т. 46. – № 3. – С. 46–52.

References

1. Artysh, V. I. (2010). Rozvytok svitivogo rynku organichnoyi produktsiyi, (3), 113–116.
2. Bezus, R. M., Antonyuk, G. Ya. (2011). Rynok organichnoyi produktsiyi v Ukraini: problem ta perspektyvy, (6), 47–52.
3. Burlyay, A. P., Gutsalenko, O. O. (2013). Rol' Ukrayiny y formuvanni propozytsiyi evropeyskogo rynku organichnoyi produktsiyi, 11–12 (2).
4. Voskobiynik, Yu. P., Gavaza, Ye. V. (2013). Yemnist' rynku organichnoyi produktsiyi v Ukrayini, (4–6), 7–10.
5. Dudar, O. T. (2012). Rozvytok organichnogo agrovyrubnyystva v Ukrayini, (3), 121–126.
6. Pro vyrobnyystvo ta obig organichnoyi silskogospodarskoyi produktsiyi : zakon Ukrayinu vid 03.09.2016 (425). Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
7. Ministerstvo agranoyi polityky ta prodovolstva Ukrayiny. Organichne vyrobnyystvo i prodovolcha bezpeka [Zbirnyk naukovykh prats']. Available at: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/3055/1/Organic_2013.pdf.
8. Rynok organiky v Ukraini: stan ta perspektyvy. Available at: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/806-rynok-organiky-v-ukraini-stan-ta-perspektyvy.html>.

9. Tyutyunnyk, G. (2014). Osnovy rozvytky natsionalnogo rynku organichnogo zemlerobstva v Ukrayini. Ternopil'. Ekonomichnyy visnyk, 46 (3), 46–52.

СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ РЫНКА ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ

Ю. Р. Мартенко

Аннотация. *Определена сущность, предпосылки и основные этапы формирования рынка органической продукции. Проанализирована законодательная база регулирования рынка органической продукции в Украине. Охарактеризовано современное состояние функционирования рынка органических продуктов. Раскрыты основные особенности выращивания органической продукции и ее преимущества для потребителей. Рассмотрены процессы развития органических пищевых продуктов в Украине; отражена суть понятия «органическая продукция»; раскрыта целесообразность органического производства и рассмотрены факторы, сдерживающие развитие рынка органической продукции; обоснована сущность органического аграрного производства, проведена оценка его преимуществ перед традиционным способом, рассмотрен процесс экологизации сельского хозяйства, установлена эффективность перехода на органическое агропроизводство.*

Осуществлено обобщение теоретических основ его развития и определены основные причины медленного развития органического производства в Украине. Выделен тип потенциального потребителя органической продукции как основа определения целевой аудитории при разработке мероприятий наращивания объемов реализации продукции органического сельского хозяйства.

Ключевые слова: *органическое производство, органическая продукция, рынок органической продукции, перспективы органического производства в Украине*

ESSENCE AND FEATURES OF THE MARKET FOR ORGANIC PRODUCTS

Yu. R. Martenko

Abstract . *From the article the essence, the background and the main stages of the market for organic products. Analyzed the legal framework regulating the market for organic products in Ukraine. Processed modern state functioning market organic products. The basic features of growing organic products and their benefits to consumers. The processes of organic food products in Ukraine; highlights the essence of the concept of "organic products"; disclosed feasibility of organic production and examined the factors that hinder the development of the market for organic products; substantiates the nature of organic agricultural production, the estimation of its advantages*

over the traditional way, considered process greening agriculture, established the effectiveness of the transition to organic agricultural production.

Done synthesis of theoretical principles of development and the main reasons for the slow development of organic production in Ukraine. Thesis there is determined the type of potential consumer of organic products as the basis for determining the target audience in the development of measures increasing sales of organic agriculture products.

Keywords: *organic farming, organic products, organic market, the prospects for organic production in Ukraine*

УДК 336.648:631.162

РОЛЬ БОРГОВОГО ФІНАНСУВАННЯ ТА КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

О. О. ОЛІЙНИК,

доктор економічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів

і природокористування України,

e-mail: olenaooliynyk@gmail.com

П. ЗУФАН, PhD, проректор

Мендель університет в Брно, Чеська республіка,

e-mail: zufan@mendelu.cz

В. В. АДАМЕНКО, старший викладач,

Київський національний торговельно-економічний університет

e-mail: v_adamenko@ukr.net

Анотація. За оцінками експертів, одним із основних факторів, які стримують формування ефективного, конкурентоспроможного, екологічно безпечного та соціально спрямованого сталого сільського господарства в Україні, є наявність істотних обмежень доступу до фінансування для виробників сільськогосподарської продукції. Зважаючи на це, метою дослідження є аналіз ролі боргового фінансування у цілому та кредитування зокрема? порівняно з пайовим фінансуванням для різних груп аграрних підприємств в Україні. Для проведення дослідження було використано дані бази даних Амадеус і опрацьовано майже 174 тис. річних фінансових звітів українських сільськогосподарських підприємств, які функціонували впродовж 2005–2014 років.

За результатами дослідження виявлено зростання ролі боргового фінансування та кредитування для великих і середніх сільськогосподарських підприємств в Україні. Для малих сільськогосподарських підприємств спостерігалось стрімке скорочення частки зобов'язань та кредитів в загальному обсязі фінансування активів. Однією з причин

over the traditional way, considered process greening agriculture, established the effectiveness of the transition to organic agricultural production.

Done synthesis of theoretical principles of development and the main reasons for the slow development of organic production in Ukraine. Thesis there is determined the type of potential consumer of organic products as the basis for determining the target audience in the development of measures increasing sales of organic agriculture products.

Keywords: *organic farming, organic products, organic market, the prospects for organic production in Ukraine*

УДК 336.648:631.162

РОЛЬ БОРГОВОГО ФІНАНСУВАННЯ ТА КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

О. О. ОЛІЙНИК,

доктор економічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів

і природокористування України,

e-mail: olenaaoliynyk@gmail.com

П. ЗУФАН, PhD, проректор

Мендель університет в Брно, Чеська республіка,

e-mail: zufan@mendelu.cz

В. В. АДАМЕНКО, старший викладач,

Київський національний торговельно-економічний університет

e-mail: v_adamenko@ukr.net

Анотація. За оцінками експертів, одним із основних факторів, які стримують формування ефективного, конкурентоспроможного, екологічно безпечного та соціально спрямованого сталого сільського господарства в Україні, є наявність істотних обмежень доступу до фінансування для виробників сільськогосподарської продукції. Зважаючи на це, метою дослідження є аналіз ролі боргового фінансування у цілому та кредитування зокрема? порівняно з пайовим фінансуванням для різних груп аграрних підприємств в Україні. Для проведення дослідження було використано дані бази даних Амадеус і опрацьовано майже 174 тис. річних фінансових звітів українських сільськогосподарських підприємств, які функціонували впродовж 2005–2014 років.

За результатами дослідження виявлено зростання ролі боргового фінансування та кредитування для великих і середніх сільськогосподарських підприємств в Україні. Для малих сільськогосподарських підприємств спостерігалось стрімке скорочення частки зобов'язань та кредитів в загальному обсязі фінансування активів. Однією з причин

обережного ставлення кредиторів до малих підприємств є нестабільність формування операційного прибутку, від якого, у першу чергу, залежать обсяги вільних грошових потоків і, як наслідок, спроможність погашати зобов'язання.

У ситуації, що склалася, актуальним є розроблення та впровадження у практику такої моделі кредитування малих сільськогосподарських підприємств в Україні, яка б передбачала участь спеціального гарантійного фонду, здатного перебрати на себе ризик неповернення основної суми боргу та невиклати відсотків підприємствами-позичальниками.

Ключові слова: боргове фінансування, пайове фінансування, кредитування, кредитне раціонування, сільськогосподарські підприємства, регресійна модель, крива Лоренца, рентабельність активів, гарантійний фонд

Актуальність. Аграрний сектор економіки, що займає провідне місце в життєдіяльності людини і суспільства через незамінність сільськогосподарської продукції, забезпечує продовольчу безпеку та певною мірою економічну, екологічну й енергетичну безпеку держави.

Український аграрний сектор з виробництвом продукції, яка значно перевищує потреби внутрішнього ринку, може стати локомотивом розвитку національної економіки, сприяти технологічному, інвестиційному і соціальному підйому в країні.

Разом з тим, за оцінками експертів, наявність суттєвих обмежень доступу до фінансування є основною перешкодою для забезпечення розвитку агробізнесу в Україні та зростання його продуктивності. Ця проблема певною мірою пов'язана з недосконалістю існуючих механізмів фінансування й кредитування з огляду на специфіку функціонування окремих груп підприємств аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій щодо ролі кредитування для підприємств аграрного сектору в Україні свідчить про зосередження уваги науковців на таких питаннях, як оцінка та тенденції кредитування [3], чинники, які стримують кредитування підприємств аграрного сектору [4, 7], механізми банківського кредитування [2] та ін. Завдяки працям цих вчених, сформульовано підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Публікації [5, 13] щодо ролі боргового фінансування для підприємств аграрного сектору економіки України свідчать про його посилення, що призвело до певного втрачання ними фінансової стійкості та незалежності від зовнішніх кредиторів. Але недостатньо приділено уваги в дослідженнях значущості кредитів та їх ролі для різних груп аграрних підприємств.

Мета дослідження – проаналізувати роль боргового фінансування у цілому та кредитування зокрема порівняно з пайовим фінансуванням для різних груп підприємств аграрного сектору економіки України.

Матеріали і методи дослідження. Для проведення дослідження обрано українські сільськогосподарські підприємства, які функціонували (тобто здійснювали операційну діяльність і мали дохід від реалізації продукції), за період з 2005 до 2014 року. Основним джерелом даних була

європейська база даних Amadeus (Bureau van Dijk), яка містить вичерпну інформацію про близько 21 млн компаній по всій Європі [8]. Одна з особливостей, яка пов'язана із зазначеною базою даних – використання євро (EUR) для вимірювання вартісних показників фінансової звітності підприємств. Також було використано офіційні статистичні дані Державної служби статистики України [1].

Дослідження є вибіркоvim з точки зору теорії статистики, оскільки розглядалися лише ті підприємства, щодо яких були основні показники фінансової звітності (балансу та звіту про фінансові результати) за даними зазначеного основного джерела. Сформовану вибірку підприємств можна вважати детермінованою і не цілком випадковою відповідно до традиційної загальноновживаної класифікації [10]. З урахуванням зазначеного, слід визнати певну тенденційність відбору підприємств до вибірки і, як наслідок, доцільність уточнення отриманих результатів у процесі подальших поглиблених досліджень зі створенням рандомізованої вибірки підприємств.

Також необхідно відзначити, що дослідження не претендує на повну репрезентативність щодо сільськогосподарських країн у цілому, оскільки не охоплює групу найменших сільськогосподарських товаровиробників – фермерських господарств та домогосподарств у сільській місцевості, які не мають належної фінансової звітності й не представлені у базі Amadeus. Проте, враховуючи велику кількість підприємств, що потрапили до вибірки, отримані результати дають змогу, на наш погляд, цілком адекватно охарактеризувати існуючі тенденції щодо боргового фінансування та кредитування для основної частини підприємств галузі, тому мають наукову й практичну цінність.

Зокрема, згідно з даними Державної служби статистики України, станом на кінець 2014 року, в країні налічувалося 47 682 активних підприємства за видом економічної діяльності А «Сільське, лісове та рибне господарство» [1], а у сформовану нами вибірку підприємств, які відповідають ознакам активних, потрапили 23 999 підприємств, що перевищує 50% від загальної кількості.

Відібрані сільськогосподарські підприємства було поділено на групи – великі, середні та малі. До великих віднесено підприємства, які відповідали одному з таких критеріїв: виручка ≥ 10 млн євро, загальні активи ≥ 20 млн євро, працівників ≥ 150 осіб; до середніх – підприємства, які не є великими і відповідали одному з таких критеріїв: виручка ≥ 1 млн євро, загальні активи ≥ 2 млн євро, працівників ≥ 15 осіб; до малих – підприємства, які не були віднесені до жодної з визначених груп. Найбільш представленою є група малих підприємств, що загалом відповідає складу генеральної сукупності сільськогосподарських підприємств в Україні. Кількісний склад кожної з трьох груп підприємств у розрізі окремих років періоду, за який проводилося дослідження, наведено у табл. 1.

У статті поглиблено результати попереднього дослідження розвитку моделі боргового фінансування, яке було здійснено за даними вибірки лише великих та середніх сільськогосподарських підприємств в Україні (без поділу їх на відповідні групи) упродовж періоду з 2004 до 2012 року [6].

1. Кількісний склад груп досліджуваних сільськогосподарських підприємств*

Рік	Великі	Середні	Малі	Усього
2005	605	3858	6652	11115
2006	631	4101	7049	11781
2007	664	4314	7275	12253
2008	690	4488	7406	12584
2009	702	4593	7380	12675
2010	700	4623	6971	12294
2011	703	5331	20244	26278
2012	701	5303	19621	25625
2013	696	5237	19448	25381
2014	639	4921	18439	23999

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

Результати дослідження та їх обговорення. Роль боргового фінансування для сільськогосподарських підприємств в Україні у найбільш загальному вигляді можна проілюструвати за допомогою показника питомої ваги (частки) зобов'язань у загальному обсязі фінансування активів, що обчислюється як частка від ділення обсягу зобов'язань на загальний обсяг активів і виражається у відсотках. Динаміка цього показника для вибірки досліджуваних підприємств, свідчить про існування певної тенденції посилення ролі боргового фінансування, як свідчить рис. 1.

За винятком періоду розгортання світової фінансової кризи (2008 і 2009 роки) та посткризової стабілізації (2010 і 2011 роки), показник частки зобов'язань демонстрував висхідний тренд, у результаті чого, наприкінці періоду дослідження (2014 рік) його значення наблизилося до 55%, що свідчить про загальне перевищення ролі боргового фінансування порівняно з пайовим для українських сільськогосподарських підприємств.

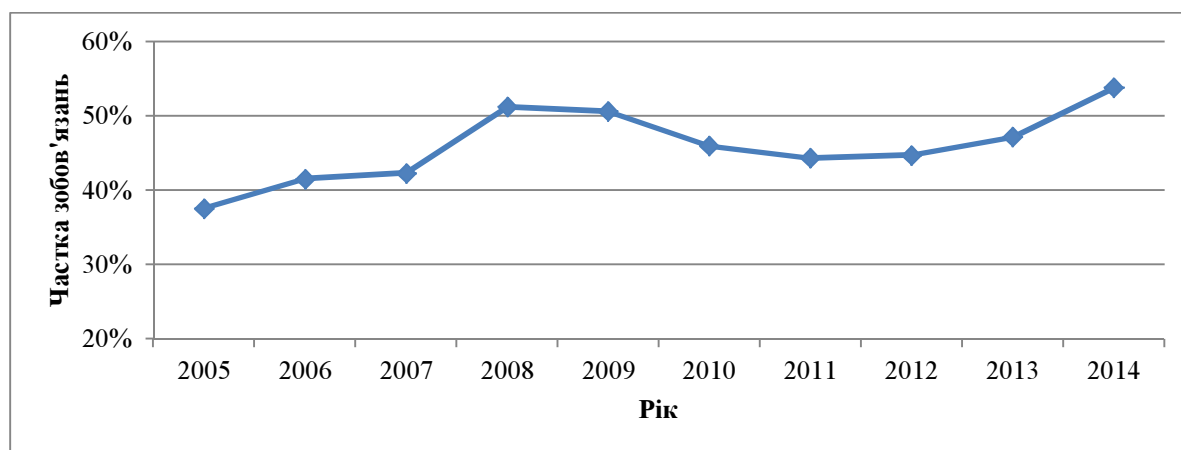

Рис. 1. Динаміка частки зобов'язань у загальному обсязі фінансування активів вибірки сільськогосподарських підприємств за період з 2005 до 2014 року*

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

Хоча показник частки зобов'язань за період дослідження зріс майже у 1,5 раза, для вибірки підприємств у цілому, для групи малих

підприємств, як свідчить рис. 2, він суттєво зменшився внаслідок негативної динаміки, яка спостерігалася після 2009 року.

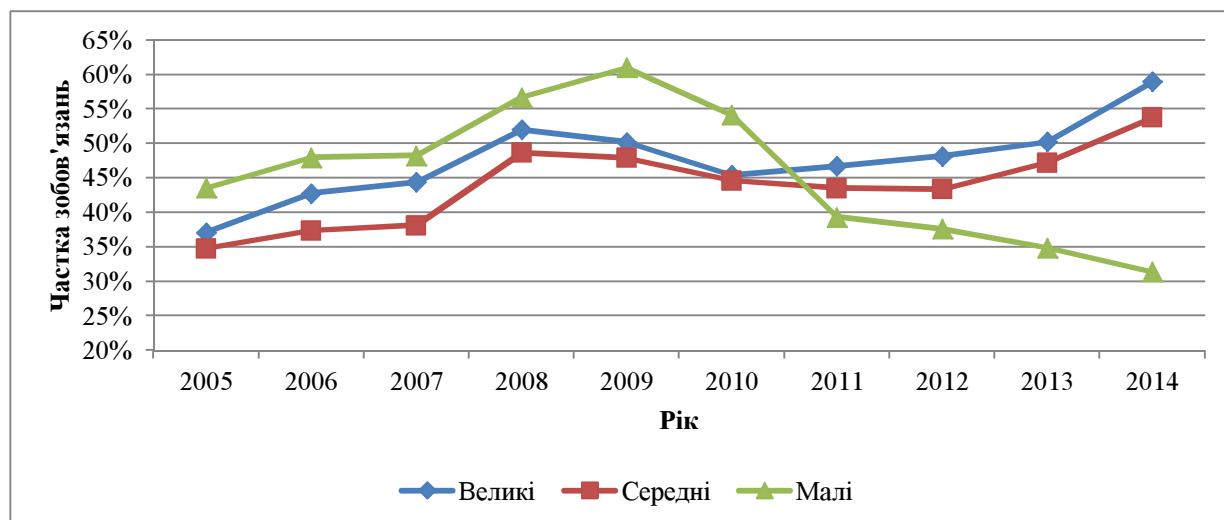

Рис. 2. Динаміка частки зобов'язань у загальному обсязі фінансування активів окремих груп сільськогосподарських підприємств за період з 2005 до 2014 року*

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

У цілому схожу динаміку продемонстрував і показник частки кредитів у загальному обсязі фінансування активів (див. рис. 3), що характеризує загальну роль кредитування для сільськогосподарських підприємств.

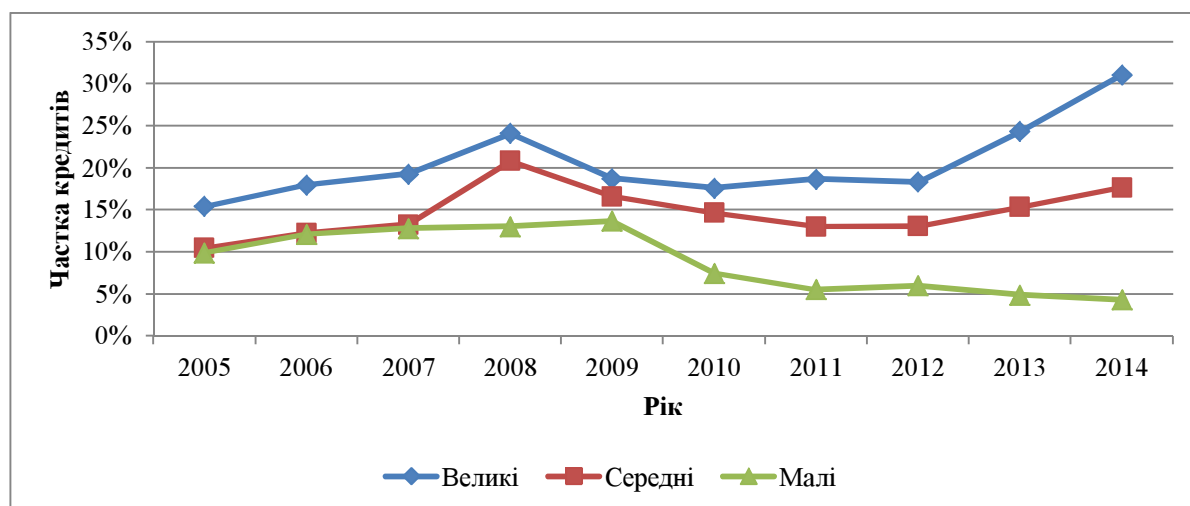

Рис. 3. Динаміка частки кредитів у загальному обсязі фінансування активів окремих груп сільськогосподарських підприємств за період з 2005 до 2014 року*

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

Для динаміки показника частки кредитів у загальному обсязі фінансування активів спостерігалися лише дві характерні особливості порівняно з динамікою частки зобов'язань: а) для великих підприємств роль кредитів є більш значною, ніж для середніх (на відміну від ролі боргового фінансування, що для цих груп підприємств є приблизно

однаковою); б) для малих підприємств відсутнє перевищення над іншими двома групами у докризовий період, що пояснюється наявністю значних обсягів поточної кредиторської заборгованості у малих підприємств до 2010 року. Якщо першу особливість можна вважати цілком природною і такою, що відповідає традиційним науковим поглядам щодо використання кредитів підприємствами галузі [9], то друга є ознакою існування суттєвої проблеми з фінансуванням малих підприємств, що загострилась у посткризовий період (після 2009 року).

Стрімке скорочення обсягів поточної кредиторської заборгованості у поєднанні з тим фактом, що частка кредитів впродовж періоду з 2011 до 2014 року була неприпустимо малою – становила приблизно 5% від загального обсягу активів – украй негативно характеризує роль боргового фінансування та кредитування малих сільськогосподарських підприємств в Україні. Але ще більш проблемною є ситуація усередині цієї групи підприємств, з огляду на нерівномірність розподілу кредиту між ними.

Гостроту проблеми нерівномірності розподілу кредитів між сільськогосподарськими підприємствами в Україні, яка є актуальною також і для більш фінансово забезпечених великих та середніх підприємств, ілюструють криві Лоренца, побудовані для поточних кредитів (див. рис. 4).

На рис. 4 криву Лоренца для групи малих підприємств, узагалі не наведено, оскільки вона майже зливається з віссю абсцис і нагадує прямий кут. Навіть для найбільш благополучної групи щодо забезпеченості позиковим капіталом – великих підприємств – спостерігається вкрай нерівномірний розподіл поточних кредитів, про що свідчить характерна опуклість кривої Лоренца.

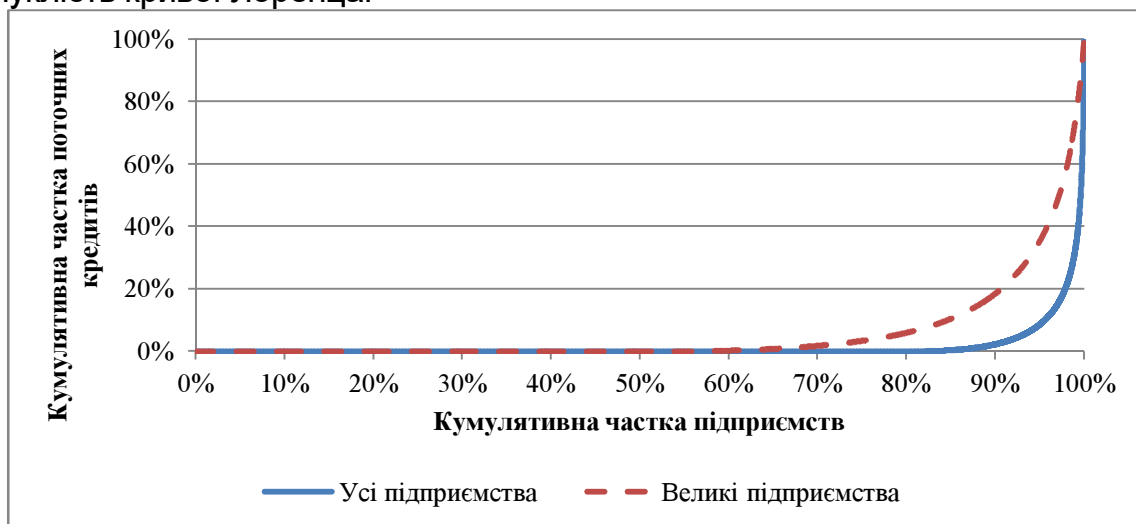

Рис. 4. Крива Лоренца, що характеризує розподіл поточних кредитів сільськогосподарських підприємств за період з 2005 до 2014 року*

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

Проблему нерівномірності розподілу кредитів неможливо повною мірою пояснити лише диференціацією розмірів підприємств¹, про що свідчать дані

¹ розгорнуту інформацію про диференціацію розмірів сільськогосподарських підприємств в Україні подано у статистичному збірнику «Сільське господарство України» [1]

табл. 2. Зокрема, можна побачити, що понад 85% малих підприємств взагалі не використовували кредити згідно з даними фінансової звітності.

2. Структура сільськогосподарських підприємств за наявністю кредитів з 2005 до 2014 року, % від кількості підприємств у групі*

Наявність кредиту	Група підприємств		
	Великі	Середні	Малі
1. Відсутній	33,4%	54,2%	85,6%
2. Наявний, у т. ч становить від загального обсягу фінансування активів:	66,6%	45,8%	14,4%
• від 0 до 5%;	19,3%	13,7%	4,1%
• від 5 до 20%;	23,3%	18,9%	5,3%
• від 20 до 50%	15,6%	9,3%	3,4%
• понад 50%	8,3%	3,9%	1,7%
Усього	100%	100%	100%

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

Дещо кращим, як свідчать дані табл. 2, ніж у малих, але у цілому також незадовільним, є становище з кредитуванням окремих середніх підприємств. І лише для великих підприємств можна констатувати у цілому відносно задовільну структуру наявності кредиту, хоча і тут частка підприємств з відсутніми кредитами є доволі значною – 1/3 підприємств.

Група малих підприємств має негативне лідерство (із суттєвим відривом від інших двох груп) і в динаміці показника частки підприємств, що не мали кредитів (див. рис. 5).

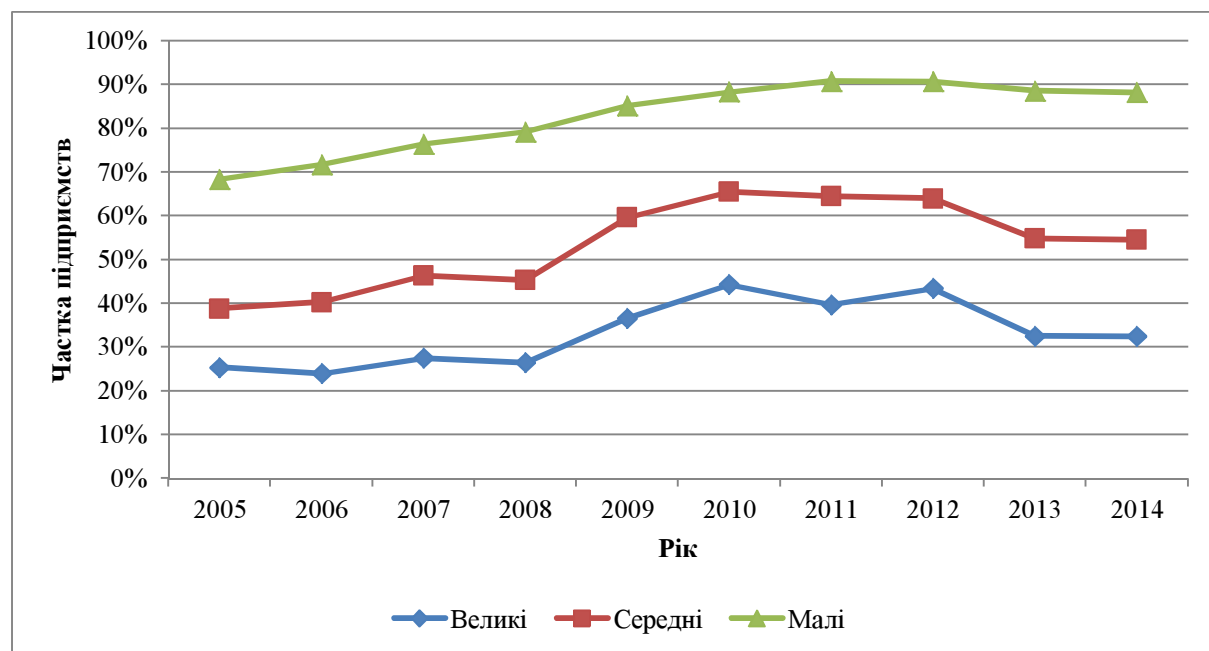

Рис. 5. Динаміка частки сільськогосподарських підприємств, що не мали кредитів за даними фінансової звітності з 2005 до 2014 року*

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

Крім негативних процесів щодо зниження частки кредитів у фінансуванні активів малих підприємств спостерігається суттєве зменшення абсолютних обсягів кредитування у цій групі і, як наслідок, значне зменшення питомої ваги групи малих підприємств у загальному обсязі кредитування галузі та середнього обсягу залишку кредиту окремого малого підприємства, про що свідчать дані табл. 3.

3. Показники, що характеризують стан кредитування окремих груп сільськогосподарських підприємств в Україні*

Показник	Група підприємств			Усього
	Великі	Середні	Малі	
1. Питома вага у загальному обсязі кредитів, %:				
• за період 2005–2014 років	52,6	40,5	6,8	100
• за 2014 р.	60,0	38,0	1,9	100
2. Середній обсяг залишку кредитів підприємства, тис. EUR:				
• за період 2005–2014 років	1 682,8	186,6	12,2	123,8
• за 2014 р.	2 998,4	246,8	3,3	133,0
3. Середня частка кредитів у загальному обсязі фінансування активів підприємства, %:				
• за період 2005–2014 років	15,6	9,7	4,5	6,3
• за 2014 р.	21,3	10,7	3,0	5,0

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

У процесі з'ясування об'єктивних причин негативного становища з борговим фінансуванням і кредитуванням малих підприємств виявлено принципові розбіжності у взаємозв'язках між ключовими фінансовими показниками цієї групи та всієї вибірки підприємств, про що свідчить порівняння даних табл. 4 та 5.

4. Кореляційна матриця для всієї вибірки сільськогосподарських підприємств за період з 2005 до 2014 року*

Показник	Дохід від реалізації продукції	Сукупні активи	Власний капітал	Зобов'язання	Кредити	Фінансові витрати
Дохід від реалізації продукції	1	0,986	0,969	0,964	0,877	0,951
Сукупні активи	0,986	1	0,982	0,978	0,910	0,958
Власний капітал	0,969	0,982	1	0,921	0,822	0,894
Зобов'язання	0,964	0,978	0,921	1	0,970	0,989
Кредити	0,877	0,910	0,822	0,970	1	0,957
Фінансові витрати	0,951	0,958	0,894	0,989	0,957	1

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

Як свідчать дані табл. 4, для всієї сукупності підприємств спостерігається сильна парна кореляція між усіма ключовими показниками, що

характеризують обсяги діяльності та фінансування підприємств. Сильна кореляція обсягів кредитування з обсягами доходів від реалізації продукції та сукупних активів є ознакою задоволення фінансових потреб підприємств і доступності кредитів. Кредитування у цій ситуації навіть має ознаки спонтанного фінансування [12], коли його обсяги прямо залежать від обсягів операційної діяльності підприємств, що є дуже сприятливим для бізнесу.

5. Кореляційна матриця для малих сільськогосподарських підприємств за період з 2005 до 2014 року*

Показник	Дохід від реалізації продукції	Сукупні активи	Власний капітал	Зобов'язання	Кредити	Фінансові витрати
Дохід від реалізації продукції	1	0,935	0,911	0,432	-0,273	-0,502
Сукупні активи	0,935	1	0,956	0,514	-0,104	-0,342
Власний капітал	0,911	0,956	1	0,240	-0,324	-0,523
Зобов'язання	0,432	0,514	0,240	1	0,604	0,399
Кредити	-0,273	-0,104	-0,324	0,604	1	0,941
Фінансові витрати	-0,502	-0,342	-0,523	0,399	0,941	1

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

Для малих підприємств (див. табл. 5) кореляційна матриця суттєво відрізняється (див. виділені комірки у табл. 4 та 5) – статистичний взаємозв'язок між обсягами діяльності та кредитування для малих підприємств відсутній (є слабким оберненим). Це можна вважати свідченням того, що фактичні обсяги кредитування малих сільськогосподарських підприємств не відповідають потребам операційної діяльності та необхідним обсягам приросту активів і залежать переважно від зовнішніх чинників, які, очевидно, не пов'язані з фінансовими рішеннями керівництва цих підприємств (тобто залежать винятково від кредиторів). При цьому адекватна сильна кореляція спостерігається між обсягами власного капіталу та доходами від реалізації продукції, а також сукупними активами малих підприємств, що є додатковою ілюстрацією важливості для них саме пайового фінансування та його компенсаторної функції.

Таким чином, наведені результати дослідження свідчать про те, що кредитори в Україні згодні додатково надавати кошти великим і середнім сільськогосподарським підприємствам прямо пропорційно до зростання обсягів їх діяльності та активів і, разом з тим, не згодні цього робити щодо малих підприємств. Це твердження додатково ілюструє модель простої лінійної регресії, в якій незалежною змінною є сукупні активи, а залежною – обсяг кредитів (див. рис. 6).

Результати проведеного вибіркового інтерв'ювання топ-менеджерів провідних кредитних установ, що співпрацюють із сільськогосподарськими підприємствами, свідчать про скептичне ставлення до кредитування малих

підприємств переважно через притаманні ризики. Таке ставлення можна вважати цілком виправданим (тобто таким, що має об'єктивні підстави), але воно породжує ефект кредитного раціонування з усіма негативними наслідками для потенційних позичальників [11] і, урешті-решт, гальмує розвиток в Україні дрібних сільськогосподарських товаровиробників та сільських територій у цілому. При цьому кредитування середніх і, особливо, великих сільськогосподарських підприємств вважається досить вигідним для фінансових установ-кредиторів.

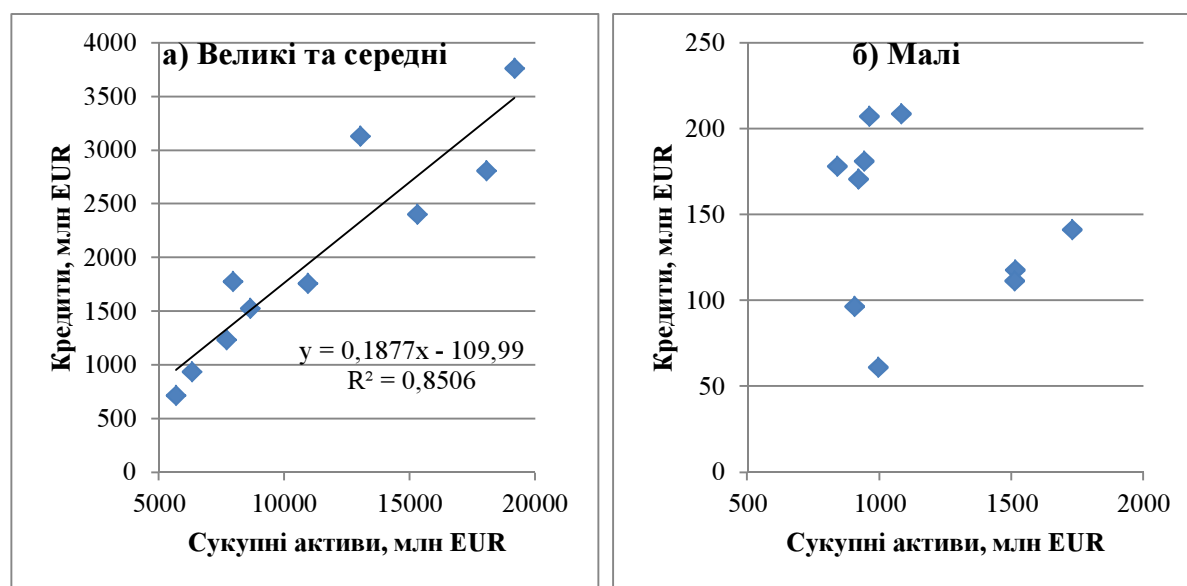

Рис. 6. Модель простої лінійної регресії між загальними обсягами сукупних активів та кредитів для сільськогосподарських підприємств в Україні за період з 2005 до 2014 року:

а) великі та середні підприємства;

*б) малі підприємства (адекватну модель побудувати не вдалося)**

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

Одним із важливих факторів невизначеності, що породжує ризик кредитування малих сільськогосподарських підприємств в Україні є нестабільність результатів їх операційної діяльності, зокрема показника операційного прибутку (EBIT), від якого, у першу чергу, залежить спроможність підприємства-позичальника повернути основну суму боргу та сплатити відсотки за кредитом. Як свідчать дані табл. 6, ця нестабільність є значно вищою, ніж у великих та середніх сільськогосподарських підприємств.

Хоча середнє значення рентабельності активів (ROA) малих підприємств приблизно вдвічі перевищувало аналогічний показник великих та середніх підприємств у посткризовий період, але асиметричність розподілу та стандартне відхилення рентабельності у малих підприємств є непомірно вищими, що ілюструє значно вищу невизначеність сподіваних грошових потоків у розрахунку на одиницю коштів, витрачених на фінансування активів для окремого підприємства.

Існування цієї невизначеності є підставою для впровадження такої моделі кредитування малих сільськогосподарських підприємств в Україні,

яка б передбачала участь спеціального гарантійного фонду (або подібної установи), здатного перебрати на себе ризик неповернення основної суми боргу та невиплати відсотків і прибрати, унаслідок цього, основні підстави для кредитного раціонування.

6. Показники, що характеризують рентабельність сільськогосподарських підприємств в Україні у розрізі окремих груп за період з 2010 до 2014 року*

Показник	Категорія підприємства		
	Великі	Середні	Малі
1. Частка рентабельних підприємств (у яких EBIT>0), %	82,6	82,0	74,7
2. Рентабельність активів (ROA) рентабельних підприємств:			
• середнє значення, %	15,0	18,7	38,3
• медіана, %	12,9	14,9	13,1
• стандартне відхилення, коефіцієнт	0,124	0,230	5,333

*Джерело: побудовано на підставі даних [8].

Висновки і перспективи. Спостерігається зростання ролі боргового фінансування та кредитування для великих і середніх сільськогосподарських підприємств в Україні. Зокрема, частка зобов'язань у загальному обсязі фінансування активів для цих підприємств перевищила половину і має тенденцію до зростання. Найбільш вагомою є роль кредитів для функціонування великих підприємств, хоча і в складі цієї групи приблизно третина підприємств взагалі не використовувала кредити, а розподіл їх обсягів у межах групи залишається дуже нерівномірним. Для середніх підприємств ця частка є ще вищою, а нерівномірність розподілу – більш суттєвою.

Як для великих, так і для середніх підприємств, після закінчення періоду розгортання світової фінансової кризи та посткризової стабілізації, темпи зростання обсягів кредитування відновилися до передкризових, а для великих підприємств навіть прискорилися. Кредитори в Україні демонструють готовність додатково надавати кошти великим та середнім сільськогосподарським підприємствам прямо пропорційно до зростання обсягів їх діяльності та активів.

Для малих сільськогосподарських підприємств, на відміну від великих та середніх, спостерігається стрімке скорочення частки зобов'язань і кредитів у загальному обсязі фінансування активів, а також посилення нерівномірності розподілу позикових коштів між підприємствами у посткризовий період. Для цієї групи підприємств спостерігається відсутність кореляції між обсягами зобов'язань та кредитів, з одного боку, і доходів від реалізації продукції та активів, з іншого боку. В умовах посилення обережності кредиторів у ставленні до ризику, малі підприємства стали об'єктами кредитного раціонування з усіма негативними наслідками, що з цього випливають.

Однією з причин такого ставлення кредиторів до малих підприємств є нестабільність формування операційного прибутку (EBIT), від якого, у першу чергу, залежать обсяги вільних грошових потоків і, як наслідок,

спроможність погашати зобов'язання. У ситуації, що склалася, актуальним є розроблення та впровадження у практику такої моделі кредитування малих сільськогосподарських підприємств в Україні, яка б передбачала участь спеціального гарантійного фонду, здатного перебрати на себе ризик неповернення основної суми боргу та невиплати відсотків підприємствами-позичальниками.

Список літератури

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Вдовенко Л. О. Механізм банківського кредитування в аграрній сфері : моногр. / Л. О. Вдовенко. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2013. – 378 с.
3. Збарський В. К. Особливості та проблеми кредитування аграрного сектору економіки України / В. К. Збарський // Збір. наук. праць Таврійського держ. агротехнологічного ун-ту (економічні науки). – 2014. – № 3 (27). – С. 155–159.
4. Наконечна О. С. Особливості банківського кредитування аграрних підприємств України / О. С. Наконечна // Агросвіт. – 2015. – № 7. – С. 26–30.
5. Олійник О. О. Розвиток моделі боргового фінансування підприємств аграрного сектору економіки / О. О. Олійник, В. В. Адаменко, Л. М. Олійник // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2015. – № 222. – С. 58–65.
6. Олійник О. О. Розвиток фінансово-кредитної системи аграрного сектору економіки України : моногр. / О. О. Олійник, В. В. Адаменко, Л. М. Олійник ; за заг. ред. О. О. Олійник. – К. : КОМПРИНТ, 2015. – 410 с.
7. Чехова І. В. Удосконалення системи кредитування підприємств аграрного сектору економіки / І. В. Чехова // Економіка України. – 2014. – № 9 (634). – С. 74–81.
8. Amadeus (Bureau van Dijk). www.bvdinfo.com/en-gb/products/company-information/international/amadeus.
9. Barry, P., Ellinger, N., Hopkin, J., & Baker, C. (2000). Financial Management in Agriculture (6th ed.), The Interstate Printers and Publishers, Inc., Danville, IL.
10. Cochran, W. G. (1977). Sampling Techniques, 3rd ed. (New York: Wiley).
11. Stieglitz, Josef (1981). Credit rationing in markets with imperfect information / Josef Stieglitz, Andrew Weiss // The American Economic Review, June, 3, 71.
12. Van Horne, J., & Wachowicz, J. (2007). Fundamentals of Financial Management. Pearson Education Limited. Edinburgh Gate. Harlow. Essex CM20 2JE. England.
13. Wasilewski M., Oliynyk, O., Adamenko, V. (2015). Equity and debt financing models of agricultural enterprises in Ukraine: challenges and perspectives // Journal of Financial Management and Accounting, 3 (3), 93–106.

References

1. State Statistics Service of Ukraine [Elektronic resource]. – Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Vdovenko, L. O. (2013). Mekhanizhm bankivskoho kredyтуvannia v ahrarnii sferi [The mechanism of of bank lending in the agricultural sector]. FOP Korzun D.lu., Vinnytsia, Ukraine.

3. Zbarskyi, V. K. (2014), "Features and problems of agricultural sector crediting of Ukraine", Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky), 3 (27), 155–159.
4. Nakonechna, O. S. (2015), "Peculiarities of of bank lending of agricultural enterprises in Ukraine". Ahrosvit, 7, 26–30.
5. Oliynyk, O. O., Adamenko, V. V. and Oliynyk, L. M. (2015). "The development of debt financing model of agricultural enterprises" Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy, vol. 222, pp. 58–65.
6. Oliynyk, O. O., Adamenko, V. V. and Oliynyk, L. M. (2015). Rozvytok finansovo-kredytnoi systemy aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [The development of a financial system of agrarian sector of economy of Ukraine], TsP "KOMPRYNT", Kyiv, Ukraine.
7. Chekhova, I. V. (2014). "Improvement of credit system of enterprises of Agrarian Sector Economy". Ekonomika Ukrainy, 9 (634), 74–81.
8. Amadeus (Bureau van Dijk). Available at: www.bvdinfo.com/en-gb/products/company-information/international/amadeus.
9. Barry, P., Ellinger, N., Hopkin, J. and Baker, C. (2000). Financial Management in Agriculture, (6th ed.), The Interstate Printers and Publishers, Inc., Danville, IL.
10. Cochran, W.G. (1977). Sampling Techniques, 3rd ed., New York: Wiley.
11. Stieglitz, J. and Weiss, A. (1981). "Credit rationing in markets with imperfect information". The American Economic Review, 71.
12. Van Horne, J., and Wachowicz, J. (2007). Fundamentals of Financial Management. Pearson Education Limited. Edinburgh Gate. Harlow. Essex CM20 2JE. England.
13. Wasilewski, M., Oliynyk, O. and Adamenko, V. (2015). "Equity and debt financing models of agricultural enterprises in Ukraine: challenges and perspectives". Journal of Financial Management and Accounting, 3 (3), 93–106.

РОЛЬ ДОЛГОВОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ И КРЕДИТОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ

**Е. Олейник,
П. Зуфан,
В. Адаменко**

Аннотация. По оценкам экспертов, одним из основных факторов, сдерживающих формирование эффективного, конкурентоспособного, экологически безопасного и социально направленного устойчивого сельского хозяйства в Украине, является наличие существенных ограничений доступа к финансированию для производителей сельскохозяйственной продукции. Исходя из этого, целью исследования является анализ роли долгового финансирования в целом и кредитования в частности, по сравнению с паевым финансированием для различных групп аграрных предприятий в Украине. Для проведения исследования были использованы данные базы данных Амадеус и обработано почти 174 000 годовых финансовых отчетов украинских сельскохозяйственных предприятий, функционировавших в течение 2005–2014 годов.

По результатам исследования выявлен рост роли долгового финансирования и кредитования для крупных и средних сельскохозяйственных предприятий в Украине. Для малых сельскохозяйственных предприятий наблюдалось стремительное сокращение доли обязательств и кредитов в общем объеме финансирования активов. Одной из причин осторожного отношения кредиторов к малым предприятиям является нестабильность формирования операционной прибыли, от которого в первую очередь зависят объемы свободных денежных потоков и, как следствие, способность погашать обязательства.

В сложившейся ситуации, актуальной является разработка и внедрение в практику такой модели кредитования малых сельскохозяйственных предприятий в Украине, которая предусматривала бы участие специального гарантийного фонда, способного взять на себя риск невозврата основной суммы долга и невыплаты процентов предприятиями-заемщиками.

Ключевые слова: *долговое финансирование, паевое финансирование, кредитование, кредитное рacionamento, сельскохозяйственные предприятия, регрессионная модель, кривая Лоренца, рентабельность активов, гарантийный фонд*

THE ROLE OF DEBT FINANCING AND LOANS FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE

**O. Oliynyk,
P. Zufan,
V. Adamenko**

Abstract. *According to the experts, one of the main factors which constrain the formation of an efficient, competitive, environmentally safe and socially towards sustainable agriculture in Ukraine, is the presence of significant restrictions on access to funding for agricultural producers. The purpose of this study is to analyze the role of debt financing in general and lending in particular in comparison with equity financing for various groups of agricultural enterprises in Ukraine. We used Amadeus database and processed almost 174,000 annual financial statements of Ukrainian agricultural enterprises that functioned during 2005–2014.*

The study revealed a growing role of debt financing and lending for large and medium-sized agricultural enterprises in Ukraine. For small agricultural enterprises, there was a rapid decline in the share of liabilities and loans in total financing assets. One of the reasons the cautious attitude lenders to small enterprises is the instability of the formation of the operating profit, which depend primarily on the amount of free cash flow and, as a consequence, the ability to repay obligations.

In the current situation, the actual is the development and implementation in practice of such a model lending to small agricultural enterprises in Ukraine, which included the participation of a special guarantee

fund, able to take on the risk of non-repayment of principal and interest by enterprises-borrowers.

Keywords: *debt financing, equity financing, loans, credit rationing, agricultural enterprises, regression model, Lorenz curve, return on assets, guarantee fund.*

УДК 338.433:638:1.(477)

СТАН І РОЗВИТОК РИНКУ МОЛОКА В УКРАЇНІ

О. В. ПАЩЕНКО,

доцент кафедри економічної теорії
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

Анотація. *Розглянуто стан і тенденції розвитку ринку молока, який являє собою одну з головних складових продовольчої безпеки країни. Це зумовлено, по-перше, важливим значенням молока та молочних продуктів для харчування населення, по-друге, неможливістю ведення стабільної економічної політики в країні без розвитку цього ринку та, по-третє, соціальною спрямованістю галузі, де головною метою є поліпшення рівня життя населення й забезпечення гарантованого доступу його до молочної продукції у відповідній кількості, якості та асортименті.*

Ключові слова: *ринок молока, виробництво молока, якість молокоси́ровини, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, конкурентоспроможність*

Ринок молока являє собою одну з головних складових продовольчої безпеки країни. Це пояснюється значущістю й незамінністю молока та молочних продуктів у харчуванні населення, неможливістю без розвитку цього ринку ведення стабільної економічної політики в країні, соціальною спрямованістю галузі, де головною метою є поліпшення рівня життя населення й забезпечення його гарантованого доступу до молочної продукції у відповідній кількості, якості та асортименті. Ринок молока формує зв'язки між виробниками молокопродукції та його споживачами на основі попиту, пропозиції, ціни та механізмів ринкової конкуренції.

Останнім часом в Україні спостерігається скорочення попиту населення на молоко та молочну продукцію. Це пов'язано, в основному, з низькими доходами населення та його соціальною диференціацією, скороченням обсягів виробництва, погіршенням якості молоко-си́ровини та підвищенням роздрібних цін. Зменшення обсягів виробництва молока зумовило скорочення споживання життєво важливих видів молочної

fund, able to take on the risk of non-repayment of principal and interest by enterprises-borrowers.

Keywords: *debt financing, equity financing, loans, credit rationing, agricultural enterprises, regression model, Lorenz curve, return on assets, guarantee fund.*

УДК 338.433:638:1.(477)

СТАН І РОЗВИТОК РИНКУ МОЛОКА В УКРАЇНІ

О. В. ПАЩЕНКО,

доцент кафедри економічної теорії
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

Анотація. *Розглянуто стан і тенденції розвитку ринку молока, який являє собою одну з головних складових продовольчої безпеки країни. Це зумовлено, по-перше, важливим значенням молока та молочних продуктів для харчування населення, по-друге, неможливістю ведення стабільної економічної політики в країні без розвитку цього ринку та, по-третє, соціальною спрямованістю галузі, де головною метою є поліпшення рівня життя населення й забезпечення гарантованого доступу його до молочної продукції у відповідній кількості, якості та асортименті.*

Ключові слова: *ринок молока, виробництво молока, якість молокоси́ровини, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, конкурентоспроможність*

Ринок молока являє собою одну з головних складових продовольчої безпеки країни. Це пояснюється значущістю й незамінністю молока та молочних продуктів у харчуванні населення, неможливістю без розвитку цього ринку ведення стабільної економічної політики в країні, соціальною спрямованістю галузі, де головною метою є поліпшення рівня життя населення й забезпечення його гарантованого доступу до молочної продукції у відповідній кількості, якості та асортименті. Ринок молока формує зв'язки між виробниками молокопродукції та його споживачами на основі попиту, пропозиції, ціни та механізмів ринкової конкуренції.

Останнім часом в Україні спостерігається скорочення попиту населення на молоко та молочну продукцію. Це пов'язано, в основному, з низькими доходами населення та його соціальною диференціацією, скороченням обсягів виробництва, погіршенням якості молоко-си́ровини та підвищенням роздрібних цін. Зменшення обсягів виробництва молока зумовило скорочення споживання життєво важливих видів молочної

продукції, що викликає дефіцит білків тваринного походження в організмі людини. Формування й забезпечення стабільного розвитку ринку молока є одним із завдань аграрного сектору економіки України. Нині ринок молока постійно потребує оздоровлення фінансового стану галузі молочного скотарства, поліпшення його інвестиційної привабливості, уваги з боку держави та вирішення завдань економічного й соціального розвитку сільської місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні проблеми функціонування та розвитку ринку молока знайшли своє відбиття у працях відомих вчених П. С. Березівського, М. М. Ільчука, В. В. Камінської, С. В. Васильчак, О. А. Козак та багатьох інших, а також у працях наукових колективів у ННЦ “Інститут аграрної економіки”. Однак на сьогодні дана проблема є досить актуальною.

Мета дослідження – аналіз стану та розвитку ринку молока в Україні, визначення наявних проблем, способів їх усунення та обґрунтування перспективних напрямів розвитку.

Матеріали і методи дослідження. Методологічною та інформаційною основою є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet та статистична інформація. При проведенні дослідження використано методи статистичних групувань, розрахунково-конструктивний, кореляційно-регресійний, економіко-математичний.

Результати дослідження та їх обговорення. Упродовж 2010–2015 років в Україні скоротився обсяг виробництва молока в усіх категоріях господарств на 5,6 % – з 11,2 млн т у 2010 р. до 10,6 млн т у 2015 р. Це зумовлено скороченням поголів'я корів, унаслідок подорожчання кормів і пально-мастильних матеріалів, до того ж, темпами, які перевищували темпи зростання закупівельних цін на молоко. За цей період простежується нарощування обсягів виробництва молока на сільськогосподарських підприємствах від 2217 тис. т до 2669 тис. т, або на 20,4%. Пов'язано це з будівництвом з 2011 року близько 70 комплексів молочного напрямку [1]. У результаті цього, збільшилися обсяги виробництва молока саме на сільськогосподарських підприємствах за цей період на 11,8% при значно менших темпах росту в господарствах населення.

Так, за досліджуваний період, у господарствах населення зменшилося виробництво молока на 12% – від 9032 тис. т у 2010 р. до 7946 тис. т у 2015 р. Обсяг виробництва молока в Україні на одну особу за цей період збільшився з 245,2 кг в 2010 р. до 247,8 кг у 2015 р. або лише на 1,0% за рахунок скорочення кількості населення України.

Зміни в обсягах виробництва молока позначаються й на рівні його реалізації. При цьому частка реалізованого молока в окремих категоріях господарств істотно відрізняється. Якщо на сільськогосподарських підприємствах частка реалізованого молока в загальному обсязі виробництва становила за 2015 р. 95%, то в господарствах населення – майже 17%.

Станом на 2015 р. в Україні близько 75% всього молока продовжують виробляти господарства населення, а решта 25% надходить від сільськогосподарських підприємств. Порівняно з минулими роками, у господарствах

населення спостерігається зниження їх питомої ваги в загальному обсязі виробництва молока. Так, у 2010 р. їх частка у виробництві становила 80,3%, а в 2015 р. знизилася до 74,9%. Це свідчить про підвищення обсягу виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами, що є позитивною динамікою. Адже вони краще оснащені технічними засобами і можуть забезпечити виробництво якісної молокосиrowини, ніж господарства населення, де люди не здатні забезпечити належне виконання санітарних норм виробництва молока. Проте, від господарств населення надходить на переробні підприємства недостатньо молочної сиrowини – 16,9% від валового обсягу виробництва молока.

Населення не зацікавлене в реалізації молочної сиrowини переробним підприємствам, оскільки ціни на молоко на вільних ринках значно вищі від закупівельних цін, що знижує прибутковість та мотивацію розвитку молочного скотарства, а також повільне формування системи реалізації молокосиrowини, недостатня кількість обслуговуючих кооперативів, демографічна ситуація на селі, де вік його мешканців перевищує 55–60 років та відсутність робочих місць для молоді (табл. 1).

На переробні підприємства надійшло 4089,8 тис. тонн молока, або на 11,4% (527,2 тис. т) менше, порівняно з відповідним періодом минулого року. Слід зазначити, що сільськогосподарські підприємства збільшили продаж молока проти 2010 р. на 27,6% (522,4 тис. т), а господарства населення зменшили на 52,9% (1198,1 тис. т). Питома вага молока, закупленого переробними підприємствами на сільськогосподарських підприємствах, становить 89%, а в господарствах населення – 33%.

1. Надходження молока на переробні підприємства, тис. тонн*

Показник	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Надійшло – усього,	4737,2	4547,0	4691,6	4545,3	4617,0	4089,8
у тому числі від						
с.-г підприємств	1890,4	2030,1	2277,7	2325,1	2428,3	2412,8
господарств населення	2544,2	2155,3	2007,2	1824,0	1737,0	1346,1
інших господарських структур	302,6	361,6	406,7	396,2	451,7	330,9

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [2].

Протягом 2010–2015 років надходження молока на переробні підприємства України зменшилося на 13,7% або на 647,4 тис. т, у тому числі за рахунок господарств населення на 1198,1 тис. т. Проте на сільськогосподарських підприємствах та інших господарських структурах за цей період простежується збільшення надходжень молока на переробні підприємства на 522,4 тис. т та 28,3 тис. т.

Господарства населення більшу частину молока використовують на власні потреби. Зокрема 20% молока селяни згодовують тваринам, 50% споживається родиною та лише 15 % реалізується на роздрібнопродовольчих або на стихійних ринках, вуличній торгівлі [3]. Сільські мешканці змушені перейти на товарне виробництво та самостійно забезпечувати індивідуальні потреби. Тому при суттєвих змінах у споживанні молока та

молочних продуктів мешканцями міст для сільських жителів воно залишається незмінним у торгівлі [3].

У функціонуванні ринку молока значну роль відіграє маркетинг, який аналізує обсяги надходження молока й молокопродуктів та орієнтує ринок на зменшення товару в обігу. Упродовж 2010–2015 років загальний обсяг реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами збільшився на 26,7 % або на 534,2 тис. т (табл. 2.).

2. Структура реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами України за напрямками реалізації, тис. тонн*

Канал реалізації	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Реалізовано, усього, тис. тонн	2004,1	2061,3	2360,1	2409,0	2506,2	2538,3
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі:						
переробним підприємствам, тис. тонн	1857,6	1949,5	2218,9	2263,6	2379,4	2401,3
%	92,7	94,6	94,0	94,0	94,9	94,6
у рахунок оплати праці, тис. тонн	6,9	4,9	4,3	3,9	3,1	2,6
%	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
видано пайовикам у рахунок орендної плати, тис. тонн	0,7	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3
%	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на ринку, тис. тонн	37,8	37,0	37,8	36,3	32,0	30,3
%	1,9	1,8	1,6	1,5	1,3	1,2
за іншими каналами, тис. тонн	108,0	74,2	102,9	108,7	94,4	106,4
%	5,4	3,6	4,4	4,5	3,8	4,2

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [2].

Відносини між постачальниками молокосировини та молокопереробними заводами регулюються щорічними угодами в основі яких лежить система економічних відносин та умови реалізації економічних інтересів як виробників молока, так і його переробників. В угоді визначаються обсяги поставок, їх періодичність, ціни, вимоги до якості молока, умови оплати. Товаровиробники можуть розширювати канали реалізації молока, маючи самостійність у виборі покупця або ж реалізувати будь-якому покупцеві, інколи не за вигідних умов, адже короткий термін зберігання молокосировини не дає змоги товаровиробникові знайти вигідний збут для своєї продукції.

Реалізація молока сільськогосподарськими підприємствами здійснюється різними каналами (табл. 2). Вибір каналів реалізації залежить від таких чинників: кон'юнктури та ступеня відкритості місцевих ринків молока і молокопродуктів, наявності власних потужностей щодо переробки молокосировини, мережі заготівельно-збутових кооперативів на селі та взаємовигідна система реалізації молока й молокопродуктів. За 2015 р. за напрямками реалізації 89,97% належить переробним підприємствам, або 2401,3 тис. т, 0,1% – населенню в рахунок оплати праці, 1,2% – на ринку, та 4,62% – за іншими каналами. У 2015 р., порівняно з 2014 р.,

сільськогосподарські підприємства збільшили обсяги його реалізації на 1,3% [2]. Отже, підприємства можуть реалізувати молокосировину через оптове постачання молокозаводам або здійснювати її реалізацію через роздрібний продаж, у магазині та за іншими каналами.

Нині основними споживачами молокосировини є підприємства переробної промисловості. Підвищення економічної ефективності реалізації молочної продукції по інших каналах можливе тільки за наявності в господарстві власного переробного цеху, при цьому рівень рентабельності переробки й реалізації молока та молокопродуктів має бути не менше, ніж 20% [3].

Необхідно зазначити, що для виробників молокосировини вигідно мати мінімальну кількість заготівельників, що дасть змогу здійснити організований збут молока, мінімізувати витрати та зменшити втрати продукції.

Ефективність молочного скотарства залежить від закупівельних цін на молокосировину, які мають відшкодовувати витрати виробництва та забезпечувати норму прибутку, необхідну для розширеного відтворення галузі. Аналізуючи закупівельні ціни сільськогосподарських підприємств на молоко по каналах реалізації, можна стверджувати, що, залежно від спрямування, вони суттєво змінюються (табл. 3).

3. Ціни реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами по різних каналах (Київська обл, грн/т)*

Канал реалізації	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Середня ціна по всіх каналах реалізації	2992,7	3102,4	2811,9	3340,9	3580,5	4532,4
у тому числі:						
заготівельним організаціям	2766,0	2687,9	3903,8	4088,3	4260,6	5342,0
видано пайовикам	2475,0	2975,0	2633,3	2575,0	2410,3	3740,3
на ринку, через власні магазини, ятки, палатки	2923,4	3217,9	4218,9	3734,9	3878,8	4844,7

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [2].

Формування цін на молоко залежить, значною мірою, від співвідношення пропозиції та попиту на неї в різні періоди року й платоспроможності населення. Так, із 2010–2015 років середні закупівельні ціни сільськогосподарських підприємств на молоко по каналах реалізації змінилися, тобто зросли за 2015 р. до 4532,4 грн/т, або в 1,5 раза, порівняно з 2010 р. Це пов'язано з інфляційними чинниками, проте для галузі молочного скотарства є позитивним трендом. З 2013 р. товаровиробникам Київської області вигідніше було реалізувати молоко заготівельним організаціям, де ціни реалізації в 1,1 раза перевищували закупівельні ціни на ринку. Причиною зростання цін є низька ефективність виробництва більшості сільськогосподарських підприємств, що зумовило більше зростання вартості молокопродукції порівняно з ростом вартості молокосировини.

Ринок молока і молокопродуктів у багатьох країнах світу є об'єктом особливої уваги й моніторингу різних державних інституцій, що зумовлено його соціальною значущістю для найбільш вразливих верств населення

та важливістю для збереження традиційного укладу й зайнятості в сільській місцевості [1]. Тому держава повинна постійно відстежувати рівень цін на молоко для формування цивілізованих відносин на ринку та захисту як споживачів, так і товаровиробників молока.

Важливим фактором забезпечення високої ціни реалізації є якість молока, що надходить на переробні підприємства. Якісні показники наведено в табл. 4, з якої видно, що за 2015 рік переробні підприємства закупили 226,9 тис. т незбираного молока в натуральному виразі від сільськогосподарських підприємств. У перерахунку на молоко встановленої базисної жирності обсяги закупівлі становили 2412,8 тис. т, що свідчить про факт перевищення жирності молока встановленої базисної норми.

За оцінками деяких експертів, конкурентоспроможність молока на 80% залежить від його якості. Тому підвищення якості молока є важливим чинником підвищення його конкурентоспроможності на сільсько-господарських підприємствах України. Позитивною тенденцією 2015 р. стало поліпшення якості молока. У 2015 р. сільськогосподарськими підприємствами реалізовано молока ґатунку “екстра” 10,3%, вищого ґатунку 35,2% і першого ґатунку 49,6%, II ґатунку – 4,7, неґатункового – 0,2 % від загального обсягу.

4. Якість молока коров'ячого, закупленого переробними підприємствами від сільськогосподарських підприємств за ДСТУ 3662-97 у 2015 р., тонн*

Показники якості молока	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % до 2014 р.
Закуплено незбираного молока у натуральному виразі	2297890	2286905	99,5
Закуплено молока у перерахунку на молоко встановленої базисної жирності	2428239	2412817	99,4
у тому числі за ґатунками:			
екстра	223202	247633	110,9
у відсотках до загального обсягу, %	9,2	10,3	111,9
вищого ґатунку	820685	849929	103,6
у відсотках до загального обсягу, %	33,8	35,2	104,1
I ґатунку	1250536	1196910	95,7
у відсотках до загального обсягу, %	51,5	49,6	96,3
II ґатунку	128657	113001	87,8
у відсотках до загального обсягу, %	5,3	4,7	88,7
неґатункового	5159	5344	103,6
у відсотках до загального обсягу, %	0,2	0,2	100,0
Із загальної кількості незбираного молока у натуральному виразі:			
закуплено охолодженого до 10° С	1648228	1651506	100,2
у відсотках до загального обсягу, %	71,7	72,2	100,7
масова частка в купленому незбираному молоці в натуральному виразі, %:			
жиру	3,59	3,59	100,0
білка	3,07	3,05	99,3

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [2].

Перевищення обсягів реалізації молока I ґатунку над вищим пояснюється значним обсягом реалізації молока приватним сектором, якість якого досить низька. Порівняно з 2014 р., у 2015 р. збільшився обсяг реалізації молока «екстра» на 10,9% та вищого ґатунку – на 3,6%, що пояснюється збільшенням частки товарного молока реалізованого сільськогосподарськими підприємствами. Це позитивне явище, адже українські товаровиробники прагнуть вийти на європейські ринки молока, тому їх молокопродукція має відповідати європейським стандартам якості.

Особливо низької якості молоко закупають переробні підприємства у господарств населення. Від господарств населення переробними підприємствами закупається 86,4% від загального обсягу молока II ґатунком. Молоко вищого ґатунку становить лише 0,1%. Такі показники є досить низькими для країн ЄС. Так, у Польщі сортом «екстра-клас» було прийнято на молокопереробні підприємства 95 % сировини. В Україні якість молока регулює ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі». Його вимоги значно поступаються вимогам ЄС до якості та безпечності молока. Якщо порівнювати українське молоко вищого ґатунку з європейським, то за кількістю соматичних клітин допускається їх більше в чотири рази, за бактеріальним обсіменінням – у десять раз. Лише молоко ґатунку «екстра» відповідає вимогам європейського законодавства [1].

Так, сільськогосподарські підприємства постачають на молокопереробні підприємства більш високоякісну молокосировину, більшість якої вищого та першого ґатунків. У господарствах населення молокосировина в основному другого ґатунку. Отже, поліпшення якості молока залишається важливою умовою ефективного функціонування та розвитку виробництва, підвищення конкурентоспроможності продукції. А це потребує впровадження комплексної системи управління якістю, яка передбачає використання основних функцій (планування, організація, контроль, стимулювання якості) та елементів цих функцій (матеріально-технічне, інформаційне забезпечення, організаційна структура, стандартизація, орієнтація на споживача тощо) [3].

Завдяки вдосконаленню інтеграційних процесів із приватними виробниками молока, господарствами населення, впроваджуються нові механізми взаємовідносин з ними: створюються та обладнуються в населених пунктах молокоприймальні пункти, спрощується система взаєморозрахунків. За умови інвестування переробниками будівництва молокоприймальних пунктів, лабораторій, підготовки кадрів на засадах співвласності та засновництва виробничих кооперативів громадські формування села будуть зобов'язані виробляти сировину відповідно до показників якості та безпеки й постачати її конкретному молокопереробному підприємству [5].

Наближення законодавства нашої країни до європейських стандартів за умов членства України в СОТ сприятиме підвищенню ефективності молочних господарств за сприяння кооперативів.

Базисні показники молока в Україні поки що є найнижчими серед країн Європи та світу табл. 5.

5. Базисні показники молока за країнами у 2015 році*

Показник	Україна	Білорусь	Польща	Естонія	Литва	Латвія	Німеччина	Нідерланди	Фінляндія	Нова Зеландія
Жир, %	3,4	3,6	3,7	3,7	3,7	3,7	4,0	4,2	4,2	4,2
Білок, %	3	3	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4

*Джерело: [6].

Нині засобом підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних молокопереробних підприємств є система управління якістю, яка базується на економічних методах управління, які передбачають управління економічними показниками якості продукції та витратами на її забезпечення. Про рівень конкурентоспроможності, якості та ефективність виробництва молока в Київській області свідчать дані табл. 6.

6. Показники ефективності виробництва молока на сільськогосподарських підприємствах Київської області*

Показник	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Виробництво молока, тис. тонн	200,4	203,9	217,0	221,4	312,8	281,7
Середньорічний надій, кг	5077	5405	5747	5910	4840	5213
Витрати кормів на 1 ц молока, ц	1,02	1,03	1,04	1,01	1,00	0,95
у т.ч. концентрованих	0,37	0,35	0,38	0,40	0,42	0,41
Собівартість 1 ц молока, грн	253,3	281,2	271,9	314,2	348,3	393,6
Ціна реалізації 1 ц молока, грн	278,9	322,6	293,2	338,8	336,6	444,6
Реалізовано молока, тис. тонн	185,2	186,8	201,4	206,7	297,7	265,8
Товарність, %	92,4	91,6	92,8	93,3	95,2	94,4
Рівень рентабельності, збитковості (-), %	10,1	14,7	7,8	7,8	-3,4	13,0

*Джерело: дані Держкомстату України [8].

За наведеними показниками, ситуація на ринку молока Київської області свідчить про підвищення ефективності виробництва молока. Протягом 2010–2015 років собівартість 1 ц молока зросла на 55,4%, тоді як середня ціна реалізації підвищилася на 59,4%. Це зумовило підвищення рівня прибутковості виробництва молока у Київській області на 28,7 %. Для підвищення ефективності розвитку молочного скотарства та поліпшення якості молочної продукції слід забезпечити державну підтримку за рахунок бюджетних коштів у розмірі не менше, ніж 3 тис. грн на одну корову, незалежно від форм господарювання й розміру ферми.

Отже, для підвищення прибутковості та конкурентоспроможності молокосировини товаровиробників України необхідно: залучати інвестиції, що дасть змогу зробити реконструкцію молочних ферм, якісно поліпшити породний склад молочного стада, підвищити технологічний рівень устаткування й технології виробництва, які використовують товаровиробники молока; підвищити якість молокосировини купуючи та використовуючи

сучасне доїльне та охолоджувальне обладнання; надати дотації та інвестиції з боку держави господарствам населення, які є основними товаровиробниками молокосировини; фомувати оптимальне співвідношення у виробництві молока частки господарств населення, сімейних ферм і сільськогосподарських підприємств, що забезпечить зниження собівартості молока й підвищення ціни за рахунок вищої якості продукції [7]; розробити та реалізувати заходи щодо гармонізації законодавства у сфері гігієни продуктів харчування й наближення до законодавства ЄС у сфері відстеження харчового ланцюга "виробництво – переробка – збут"[1]; здійснити імплементацію системи Hazard Analysis Critical Control Point на підприємствах та в органах контролю, а також перевірку мережі державних лабораторій та підготовку до їх акредитації відповідно до стандартів ISO"[1].

Список літератури

1. Конкурентоспроможність продукції скотарства і птахівництва України в системі євроінтеграції : монографія / [Ільчук М. М., Коновал І. А., Мельникова І. В. та ін.]. – К. : Аграр Медіа Груп, 2015. – 321 с.
2. Реалізація сільськогосподарської продукції за 2010–2015 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О. М. Прокопенко]. – К. : Держкомстат України, 2016. – 105 с.
3. Місюк М. В. Ринок продукції скотарства : монографія / М. В. Місюк – К. : ІАЕ, 2012. – 330 с.
4. Кернасюк Ю. Молочний сектор : реалії і перспективи / Ю. Кернасюк // Агробізнес сьогодні. – 2015. – № 6 (301). – С. 12.
5. Арсеньєва О. П. Фактори конкурентоспроможності в галузі племінного тваринництва України / О. П. Арсеньєва // Агроінком. – 1998. – № 11–12. – С.10.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.milkua.info/uk/avgmilkprices/>
7. Керсанюк Ю. Молочний сектор: реалії і перспективи / Ю. Керсанюк // Агробізнес сьогодні. – 2015. – Березень. – № 6. – С. 10–12.
8. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств на 2015 рік. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О. М. Прокопенко]. – К. : Держкомстат України, 2016. – 50 с.

References

1. Konkurentospromozhnist' produktsiyi skotarstva i ptahivnytstva Ukrayini v sistemі evrointegratsiyi : monografija / [Il'chuk M. M., Konoval I. A., Mel'nikova I. V. ta in.] (2015). – K.: Vid-vo TOV «Agrar Media Grup», 321.
2. Realizacija sil's'kogospodars'koyi produktsiyi za 2010–2015 r. Statystychnyj zbirnyk / [vidpov. za vip. O. M. Prokopenko] (2016). – K. : Derzhkomstat Ukrayiny, 105.
3. Misjuk, M. V. (2012). Rinok produktsiyi skotarstva : monografija / M. V. Misjuk. – K. : NNC ІАЕ, 330.
4. Kernasjuk, Ju. (2015). Molochnyj sektor : realiyi i perspektyvy / Ju. Kernasjuk // Agrobiznes s'ogodni, 6 (301), 12.
5. Arsen'eva, O. P. (1998). Faktory konkurentospromozhnosti v galuzi pleminnogo tvarynnnytstva Ukrayiny / O. P. Arsen'eva // Agroinkom, № 11–12, 10.
6. [Elektronic resource]. Available at: <http://old.milkua.info/uk/avgmilkprices/>

7. Kersanjuk, Ju. Molochnyij sektor: realiyi i perspektyvy / Ju. Kresanjuk // Agrobiznes s'ogodni, 2015, Berezen', 6, 10–12.

8. Osnovni ekonomichni pokazniki roboti sil's'kogospodars'kih pidpriemstv na 2015 rik. Statystychnyj zbirnyk / [vidpov. za vyp. O. M. Prokopenko] (2016). – K. : Derzhkomstat Ukrainy, 50.

СОСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ РЫНКА МОЛОКА В УКРАИНЕ

О. В. Пащенко

Аннотация. Рассмотрено состояние и тенденции развития рынка молока, который представляет собой одну из главных составляющих продовольственной безопасности страны. Это обусловлено, во-первых, важным значением молока и молочных продуктов для питания населения, во-вторых, невозможностью ведения стабильной экономической политики в стране без развития этого рынка и, в-третьих, социальной направленностью отрасли, где главной целью является улучшение уровня жизни населения и обеспечение гарантированного доступа его к молочной продукции в соответствующем количестве, качестве и ассортименте.

Ключевые слова: рынок молока, производство молока, качество молокасырья, сельскохозяйственные предприятия, хозяйства населения, конкурентоспособность.

THE STATUS AND DEVELOPMENT OF MILK MARKET IN UKRAINE

O. V. Pashchenko

Abstract. The article considers the state and development trends of market of milk, which constitutes one of the main components of food security in the country. This is due, firstly, the importance of milk and dairy products to feed the population, and secondly, the impossibility of development without the maintenance of a stable economic policy in the country and, thirdly, the social aspect of the industry, where the main goal is to improve the standard of living of the population and guarantee access for its dairy products in the appropriate quantity, quality and range.

Keywords: milk market, milk production, milk quality, raw material, agricultural enterprises, households and competitiveness

ЕКОЛОГІЧНІ ТА ҐРУНТОЗАХИСНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

С. М. РОГАЧ,

доктор економічних наук, професор
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: rogach_sm@ukr.net

Анотація. Обґрунтовано актуальність та вагомість вирішення проблеми збереження, відновлення родючості та охорони земельних угідь у процесі подальших трансформацій земельних відносин. Відповідно, метою дослідження визначено аналіз стану сучасного землекористування України, на основі якого – виявлення та розкриття сутності екологічних і ґрунтозахисних проблем, обґрунтування шляхів їх вирішення.

Проаналізовано стан землекористування в Україні та встановлено, що він характеризується високою сільськогосподарською освоєністю, розораністю земель, інтенсивністю, екологічною необґрунтованістю та практичною відсутністю фінансування природоохоронних робіт. Виявлено та проаналізовано екологічні й економічні наслідки реформування земельних відносин в аграрному секторі.

Запропоновано систему пріоритетних напрямів і механізмів проведення цілеспрямованої державної політики у сфері регулювання земельних відносин та землекористування, в основу якої покладено вимоги екологічної збалансованості й потреб соціально-економічного розвитку країни. Обґрунтовано висновок, що у перспективі необхідна розробка гнучкої, науково обґрунтованої системи землекористування для кожної природно-кліматичної зони, сільськогосподарського підприємства і фермерського господарства, яка відповідала б інтересам усіх категорій землевласників і забезпечувала б високу продуктивність ріллі, збереження й відтворення родючості ґрунту.

Ключові слова: землекористування, реформування земельних відносин, сільськогосподарське виробництво, екологічний стан земель, деградаційні процеси у ґрунтах, ґрунтозахисні заходи, охорона земель, державна політика

Актуальність. Подальші трансформації земельних відносин, що відбуваються у процесі аграрної реформи, повинні бути спрямовані не лише на формування ринку земель, а й на більш раціональне використання земельних ресурсів, збереження родючості ґрунтів, забезпечення належної охорони земель та екологізацію сільськогосподарського виробництва в цілому. Вагомість окреслених напрямів зумовлена тим, що

від стану розвитку земельних відносин значною мірою залежать такі питання, як ефективність сільськогосподарського виробництва, рівень сільської зайнятості, соціальна й демографічна ситуація на селі, рівень продовольчої, і частково енергетичної, безпеки країни та здатності реагувати на зовнішні виклики. Тому розв'язання проблеми збереження та відновлення родючості сільськогосподарських угідь у процесі господарської діяльності стає одним із найважливіших та актуальних завдань на шляху забезпечення сталого розвитку та продовольчої безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Обґрунтуванню ролі й місця земельних ресурсів у системі соціально-економічного розвитку країни присвячена значна кількість наукових праць провідних вітчизняних учених, таких як Д. Бабміндра, І. Бистряков, В. Голян, Д. Добряк, С. Дорогунцов, Ш. Ібатуллін, І. Ковальчук, Д. Крисанов, А. Мартин, В. Медведєв, Л. Новаковський, П. Саблук, А. Сохнич, М. Ступень, М. Федоров, М. Хвесик, О. Ходаківська А. Чупіс та інші. Одні з них розглядають землю як фактор соціально-економічного розвитку та як ресурс, що служить динамізації розширеного відтворення національного багатства, інші – як основу ресурсного потенціалу аграрної сфери, яка відіграє вирішальну роль у розвитку сільськогосподарського виробництва та забезпечення населення життєво необхідними благами.

Разом з тим, дослідження більшості науковців, присвячені проблемам використання та охорони земель, спираються на централізовану модель управління земельними відносинами. У сучасних умовах, коли землекористування здебільшого оперує приватними землями і ґрунтується на приватній підприємницькій ініціативі, законодавство країни у сфері охорони земель характеризується відсутністю чітких норм щодо забезпечення їхньої охорони та відтворення. За таких обставин, проблеми екологічнобезпечного використання земельних ресурсів потребують подальшого дослідження.

Мета дослідження – на основі аналізу стану сучасного землекористування України розкриття сутності екологічних й ґрунтозахисних проблем та обґрунтування шляхів їх вирішення.

Результати дослідження та їх обговорення. Ринкові перетворення, що відбуваються в країні, спричинили значні зміни у структурі власності земельного фонду. Так, станом на 2015 р., у приватній власності перебувало 31034,9 тис. га (74,7%) сільськогосподарських угідь, державній – 10462,4 тис. га (25,2%), у колективній – 17,3 тис. га (0,05%) та в комунальній – 16,8 тис. га (0,05%) [1]. Останніми роками динаміка структури власності значно сповільнилася, що свідчить про фактичне завершення трансформації відносин власності на землю.

Станом на 01.01.2015 р. у приватній власності знаходилося близько 75 % сільськогосподарських угідь (табл. 1).

Через відсутність повноцінного ринку сільськогосподарських земель земельні відносини набули орендного характеру. При цьому переважала короткострокова оренда, зокрема частка укладених договорів терміном до 5 років становила 36,5% від їх загальної кількості, тоді як частка договорів

тривалістю понад 10 років – лише 15,5%. Короткотривалість орендних відносин є головною причиною відсутності у більшості орендарів дбайливого ставлення до землі. Фактично землекористувачі не зацікавлені в довготривалому збереженні продуктивних властивостей земель, які не є їх власністю і з якими вони не пов'язують довгострокових господарських інтересів.

1. Структура земельного фонду України за формами власності (станом на 01.01.2015 р.), тис. га*

Форма власності	Земельний фонд		Сільськогосподарські угіддя			
			Усього		У т. ч. рілля	
	тис. га	% до підсумку	тис. га	% до підсумку	тис. га	% до підсумку
Приватна	31400,5	52,03	30983,7	74,61	27350,1	84,09
Державна	28886,0	47,86	10519,6	25,33	5161,6	15,87
Колективна	55,8	0,09	17,8	0,04	9,5	0,03
Комунальна	12,6	0,02	4,7	0,01	4,3	0,01
Усього	60 354,9	100,0	41525,8	100,0	32525,5	100,0

* Джерело: аналітичні дані Держгеокадастру України.

Аналіз тенденцій і змін структури земельного фонду України свідчить, що за період з 2005 до 2015 р., площа сільськогосподарських земель зменшилася на 198,1 тис. га, зменшилися також площі перелогів на 168,1 тис. га, сіножатей – на 20,4, пасовищ – на 74,5, багаторічних насаджень – на 7 га. Проте простежується чітка тенденція до підвищення розораності сільськогосподарських земель (на 73,6 тис. га збільшилася площа ріллі). Також на 75,1 тис. га збільшилися площі земель під забудову, відкритих заболочених земель – на 15,6 тис. га. Разом з тим, спостерігається позитивна тенденція до збільшення площі земель лісогосподарського призначення [2].

Однак, сучасне використання земель не можна вважати еколого-безпечним. Так, територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності (71,7 %), що значно перевищує екологічно обґрунтовані межі. Навіть із урахуванням тенденції до зниження за останні роки, цей показник значно перевищує аналогічний показник більшості країн світу (рис.1). Зокрема, у Польщі під аграрне виробництво задіяні площі вдвічі менші – 14 млн га (45% від площі с.-г. земель), аналогічно у Німеччині – 12 млн га (32,7%). При цьому за якісним складом ґрунтів та продуктивністю угідь Україна вважається однією з найбагатших держав світу (площі чорноземних ґрунтів становлять 28 млн га).

Також, до негативних тенденцій землекористування в Україні слід віднести зростання дефіциту гумусу та основних елементів живлення в ґрунтах. Даний екологічний аспект сільськогосподарського землекористування зумовлюється, насамперед, недосконалістю структури посівних площ, яка зазнала значних змін у напрямі збільшення частки культур, що користуються підвищеним попитом на ринку. Сучасний агробізнес динамічно адаптується до потреб національного й світових аграрних ринків та

відмовляється від неприбуткових культур і тваринницьких галузей. Так, за період з 1990 до 2015 р. частка таких культур, як кукурудза, соняшник, ріпак, мали чітку тенденцію до зростання (рис. 2).

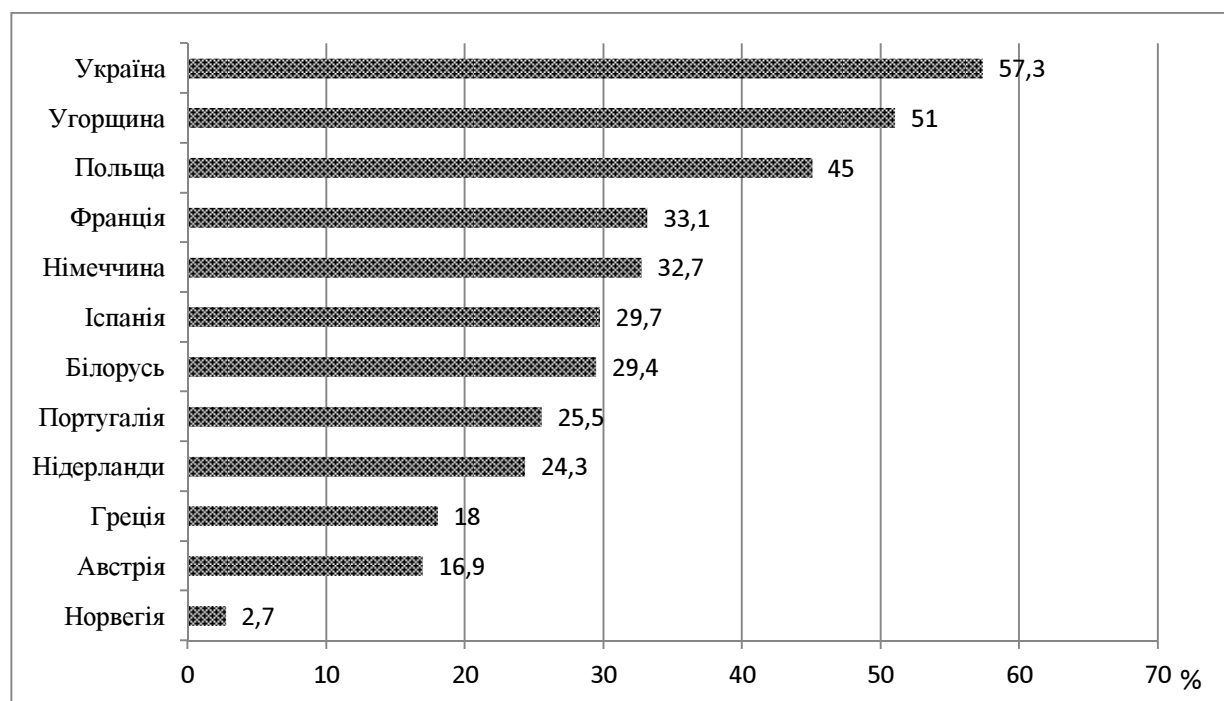

Рис. 1. Характеристика рівня розораності земель країн Західної Європи, Білорусі та України, %*

* Джерело: аналітичні дані Держгеокадастру України.

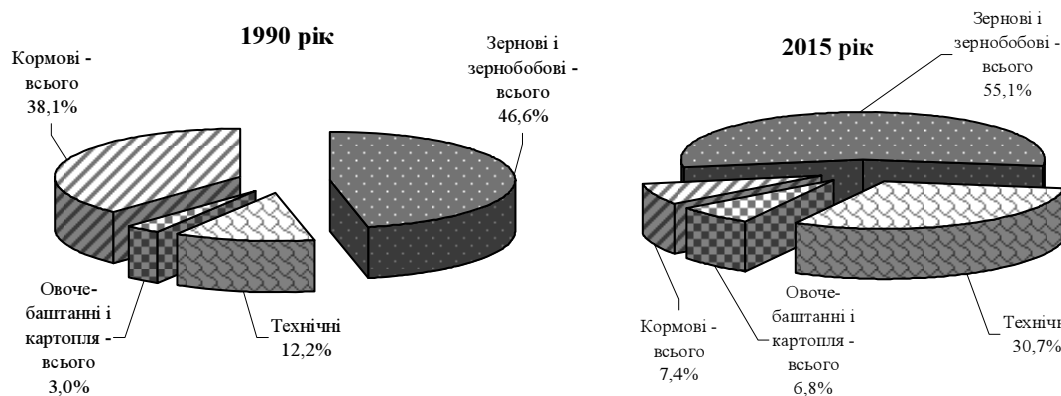

Рис. 2. Структура посівних площ на сільськогосподарських підприємствах України*

* Джерело: опрацьовано за [3].

В аграрному секторі України у 2015 р. концентрація посівів кукурудзи у 29 господарствах становила майже 100%, понад 85% – у 51 господарстві. Слід зазначити, що це господарства з орендованою площею землекористування понад 2 тис. га. У невеликих за площею господарствах від 100–350 га питома вага даної культури знаходиться на оптимальному рівні 4–14%.

Подібна тенденція характерна й при вирощуванні соняшника. Підприємства з площею землекористування понад 1 тис. га мають у структурі посівів від 70–100% цієї культури, а всього в Україні на підприємствах, які вирощують соняшник, знаходиться 23,1 % ріллі (7,5 млн га за оптимальної площі 1,8–2 млн га). Формування врожаю названих культур відбувається за рахунок виносу з ґрунту значної кількості поживних речовин. Так, при середній врожайності 15–20 ц /га соняшник і рапс виносять від 200 до 260 кг поживних речовин із гектара.

Основними заходами щодо поповнення даних поживних речовин є застосування добрив. Однак, останніми роками спостерігається тенденція щодо зниження обсягів внесення мінеральних добрив майже в 5 разів. Якщо в 1990 р. їх було внесено 4,2 млн т діючої речовини, у тому числі азотних – 1,8, фосфорних – 1,3, калійних – 1,2 млн т, що у перерахунку на 1 га посівної площі становило 141 кг діючої речовини, то в 2015 р., відповідно, 1,5 млн т діючої речовини, або 79 кг діючої речовини на 1 га. Обсяги внесення органічних добрив знизилися з 8,6 т на 1 га в 1990 р. до 0,5 т на 1 га в 2015 р. [2].

Результати аналізу стану їх використання свідчать, що забезпеченість землеробства мінеральними добривами становить 48% до потреби, відповідно, органічними добривами – 5% від потреби. Така кількість внесених добрив не може забезпечити бездефіцитного балансу гумусу та поживних речовин у ґрунтах України. У результаті, не дотримується основний закон землеробства і винесення поживних речовин не компенсується поверненням їх у ґрунт. Як наслідок, останніми роками спостерігається від’ємний баланс гумусу та поживних речовин у ґрунті. Негативним є той факт, що зі зниженням обсягів внесення органічних та мінеральних добрив, відбувається порушення їх співвідношення й перевищення норм азотистих сполук. Наслідком цих технологічних відхилень є зниження родючості ґрунтів у результаті зниження врожайності та не тільки зменшення обсягів валового виробництва, а й погіршення якісних характеристик виробленої продукції.

За розрахунками фахівців, для реалізації завдань із нарощування виробництва продукції рослинництва, у середньому по Україні необхідно збільшити річну норму внесення мінеральних добрив до 150 кг/га, органічних – 10,4 т/га, площі використання засобів захисту рослин розширити до 20 млн га [3].

На фоні низьких обсягів внесення мінеральних і практично повної відсутності внесення органічних добрив, спостерігається зниження вмісту у ґрунтах гумусу (0,5–0,6 т/га щорічно), що посилює мінералізацію ґрунтів, призводить до зниження родючості земель. За останні 20 років вміст гумусу зменшився на 0,22% (ці втрати в розрізі держави оцінюються в 453,4 млрд грн) (рис. 3). За даними останнього агрохімічного обстеження, в Україні практично зникли ґрунти з високим вмістом гумусу. Так, якщо в 1990 р. вони становили 36,9%, то нині лише 3% [4]. Для вирішення даної проблеми важливим завданням є внесення оптимальних доз органічних добрив, які зможуть забезпечити його бездефіцитний баланс.

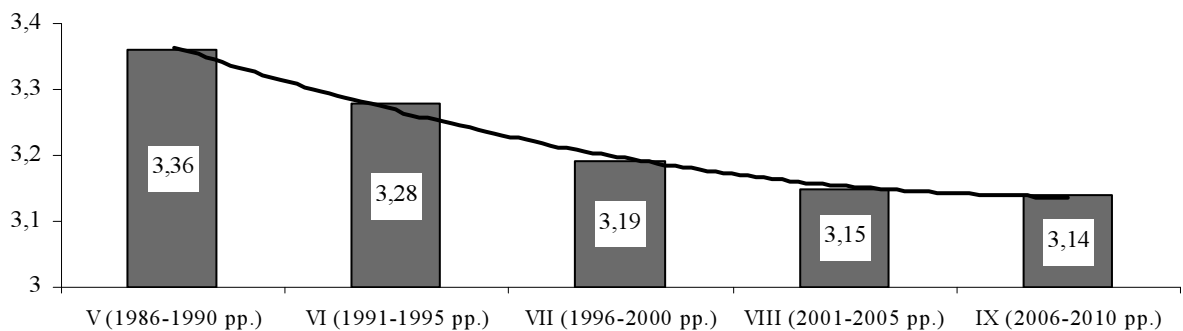

Рис. 3. Вміст гумусу у ґрунтах України за даними агрохімічних обстежень*

*Джерело: аналітичні дані Держгеокадастру України.

Складною залишається ситуація з поширеністю деградаційних процесів у землекористуванні України. За даними Держгеокадастру України, станом на 01.01. 2015 р., налічується 13,3 млн га сільськогосподарських угідь, що піддаються дії вітрової ерозії (22,0% від загальної площі цих угідь), у тому числі 12,6 млн га орних земель. Водна ерозія розповсюджена на площі 19,4 млн га (32,1% с.-г. земель). У складі еродованих земель налічується 4,5 млн га із середньо- та сильнозмитими ґрунтами, у тому числі 68 тис. га повністю втратили гумусовий горизонт. Площа еродованих земель щорічно зростає на 80–100 тис. га. Найбільш еродованими є земельні угіддя Донецької (1355,9 тис. га), Одеської (1241,1 тис. га), Луганської (1215,3 тис. га), Харківської (1121,4 тис. га), Кіровоградської (1029,1 тис. га) та Дніпропетровської (1000,8 тис. га) областей. Еколого-економічні збитки від ерозії ґрунтів становлять приблизно 9,1 млрд грн [1].

Достатньо інтенсивно розвиваються процеси лінійного розмиву та яроутворення. Площа ярів становить 140,3 тис. га, а їх кількість перевищує 500 тисяч. Вітрової ерозії систематично зазнає понад 6 млн га земель, а в роки з пиловими бурями – до 20 млн га.

На якісному стані земельних ресурсів відбиваються також і інші негативні чинники (засоленість, солонцюватість, перезволоженість, надмірна аридність, практично опустелення, тощо). Зокрема, 10,7 млн га (17,7 % с-г угідь) становлять кислі ґрунти, 2,2 млн га (3,5%) – солонцюваті. Окрім того, 1,9 млн га сільськогосподарських угідь займають перезволожені, 1,8 – заболочені і 0,6 млн га – кам'яністі ґрунти. Ґрунти з підвищеною кислотністю становлять 9,6 млн га сільськогосподарських угідь, з яких на середньо- і сильнокислі припадає 4,4 млн га [4].

Також слід зазначити, що досить небезпечним явищем є забруднення ґрунтів і ґрунтових вод пестицидами, радіонуклідами та важкими металами. На сьогодні, 4,6 млн га сільськогосподарських угідь (12% від загальної площі) мають високий рівень радіоактивного забруднення, близько 20% території України забруднено важкими металами, близько 8 млн га земель – стійкими хлороорганічними препаратами (пестицидами).

Екстенсивне господарювання завдає значних збитків продуктивному потенціалу земельного фонду й значно знижує стійкість земель до

деградаційних процесів. Деградація ґрунтів останнім часом є однією з найважливіших виробничо-екологічних проблем, без розв'язання якої неможливо буде забезпечувати високу еколого-економічну ефективність використання земель у майбутньому (табл. 2).

2. Поширеність деградаційних процесів у ґрунтах України*

Тип деградації земель	Площа земель підданих впливу, млн га	% від загальної площі країни
Вітрова ерозія	13,3	22,0
Водна ерозія	19,4	32,1
Комплексна ерозія	2,1	3,4
Підкислення ґрунтів	10,7	17,7
Засолення ґрунтів	1,7	2,8
Осолонцювання ґрунтів	2,2	3,5
Зсуви	0,2	0,3
Забруднення ґрунтів	12,1	20,0
Підтоплення земель	7,2	12,0
Порушення земель	0,2	0,3

*Джерело: аналітичні дані Держгеокадастру України.

На сьогодні превалює така позиція: охорона земель державою – стосується земель державної власності, а щодо земель приватної власності – це справа приватних власників. Також не береться до уваги вимога ст. 1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», якою передбачається «забезпечення екологічної безпеки, запобігання й ліквідація негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів» [5]. З позиції «великого бізнесу», сільське господарство часто розглядається як проект із короткотерміновими цілями, однією з яких є одержання максимуму доходу в поточних роках без стратегічних планів на майбутнє. Тому, раніше поширені підходи до охорони земель, які базувалися на централізованому плануванні та бюджетному фінансуванні ґрунтоохоронних заходів і суцільному землеустрої, в сучасних умовах уже не працюють. Необхідно створювати умови, коли на фінансування ґрунтоохоронних заходів спрямовуватиметься частина ренти, одержуваної агробізнесом при забезпеченні контролю держави за раціональністю використання земель і дотриманням ґрунтоохоронних обмежень у землекористуванні.

Незважаючи на незадовільний екологічний стан земель країни, відбувається скорочення фінансування протиерозійних та ґрунтоохоронних заходів. Протягом 2009–2014 років обсяг коштів державного бюджету на виконання робіт з охорони земель, порівняно з попередніми роками, скоротився майже у 20 раз. Зокрема, на 2012–2014 роках виділення коштів на проведення робіт зі збереження та відтворення земель, забезпечення їх раціонального використання у державному бюджеті не передбачалося, що практично унеможливило здійснення необхідних заходів.

Як відзначають фахівці, нині гостро стоїть питання будівництва (реконструкції) протиерозійних гідротехнічних споруд, а саме: валів-каналів

протяжністю 5,4 тис. км, площею 1005,4 га; валів-доріг – 0,3 тис. км; водоскидних споруд – 122 шт.; терасування схилів – 198 шт.; протиерозійних ставків – 176 шт.; берегоукріплень протяжністю 377,3 км, площею 0,12 га та інші [6, с.17].

Як позитивні результати здійснення земельної реформи в Україні слід відзначити ліквідацію безумовної державної монополії власності на земельні ресурси, формування системи платного землекористування, становлення різних форм володіння й користування землею [7, с. 42]. Разом з тим, період трансформаційних перетворень сільського господарства характеризується неоднозначними наслідками та еколого-економічними втратами для держави (табл. 3).

3. Екологічні та економічні наслідки реформування земельних відносин у сільському господарстві

Етап земельної реформи	Екологічні наслідки	Економічні наслідки
1. Скасування монополії держави на землю	• збільшення парцеляції земель; • розбалансування структури землекористувань; • практична відсутність фінансування землеохоронних заходів	• втрата стійкості підприємств, що формують сільські території; • практичне знищення галузі тваринництва; • зниження ефективності с-г виробництва
2. Безкоштовна приватизація землі громадянами, реалізація прав власності	• порушення сівозмін, монокультура; • зниження родючості ґрунтів; • відсутність системних землеохоронних заходів з боку землекористувачів	• зниження врожайності; • додаткові витрати на відновлення продуктивності земель; • зменшення обсягів державного фінансування на поліпшення земель
3. Введення плати за землю	• система оподаткування не стимулювала землекористувачів до раціонального використання землі	• незадоволеність громадян розмірами і формою оплати за оренду земельної частки; • відсутність коштів для поліпшення угідь
4. Розмежування державної власності на землю	• відновлення системи екологічного нормування використання земель; • використання програмно-цільового методу регулювання відновлення деградованих угідь	• високий попит на земельні ділянки

З метою ліквідації негативних екологічних та соціально-економічних наслідків, пов'язаних із перетвореннями в системі земельних відносин у сільському господарстві, необхідні широкомасштабні системні заходи.

Першочерговим заходом при сьогочасних еколого-економічних умовах має бути формування адаптивної моделі управління земельними ресурсами, що припускає ефективну систему екологічних та організаційно-управлінських функцій та включає виявлення проблемних питань, формування концепції та пропозицій щодо їх вирішення нормативно-правовими та організаційно-управлінськими методами.

Висновки і перспективи. Врахування екологічної складової в умовах сучасного землекористування України потребує вироблення чітких механізмів проведення цілеспрямованої державної політики за напрямками:

- запровадження державного контролю за проведенням заходів щодо збереження й відтворення родючості ґрунтів та економічного стимулювання власників землі, землекористувачів і орендарів земельних ділянок за підвищення родючості та поліпшення їх екологічного стану й санкції при погіршенні цих показників. Зокрема, у Франції законодавчо закріплено певну кількість обмежень, які визначені сільським, екологічним та урбаністичним Кодексами і стосуються вони не стільки землі, скільки права займатися агровиробництвом;

- проведення систематичних ґрунтових обстежень та моніторингу земель. Так, ст. 54 Закону України (від 19.06.2003 р. № 962-IV) «Про охорону земель» визначено, що суцільне ґрунтове обстеження має проводитися через кожні 20 років (останнє таке обстеження було проведено у 1983 р). Важливо забезпечити й постійний моніторинг земель, який би відображував реальний стан земель, оскільки агрохімічні обстеження мають обмежені можливості;

- формування інституту обмежень у землекористуванні, пов'язаному з охороною земель, та забезпечення екологічної збалансованості територій. З метою уникнення подрібнення земельних ділянок сільськогосподарського призначення під час їх успадкування, необхідне встановлення мінімального розміру такої ділянки, яка не підлягає поділу;

- створення міцного економічно активного середнього класу землевласників, здатного раціонально та ефективно використовувати земельний потенціал;

- вжиття заходів щодо вилучення з інтенсивного використання деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель сільськогосподарського призначення, передбачивши фінансування цих робіт окремою статтею державного бюджету. Під час паювання можливість впорядкування і виділення орнонепридатних (деградованих) земель не було використано;

- поетапного відновлення й реконструкції протиерозійних гідротехнічних споруд і забезпечення сталого їх функціонування;

- проведення робіт зі створення системи полезахисних лісових смуг та інших захисних насаджень.

Усе це зумовлює необхідність проведення розумного коригування структури використання сільськогосподарських угідь з точки зору раціонального природокористування та потреб суспільства у сільськогосподарській продукції. У перспективі необхідна розробка гнучкої, науково обґрунтованої

системи землекористування адаптованої для кожної природно-кліматичної зони, сільськогосподарського підприємства і фермерського господарства, що відповідає інтересам усіх категорій землевласників і забезпечує високу продуктивність ріллі, збереження й відтворення родючості ґрунту. Держава в питаннях землекористування повинна виступати консолідатором земель та дієвим інструментом забезпечення стабільності й ефективності їх використання та гарантом стійкої соціально та екологічно спрямованої політики у сфері земельних відносин.

Список літератури

1. Офіційний веб-сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : land.gov.ua
2. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Стратегічні напрями розвитку земельних відносин у сільському господарстві на період до 2020 року / [Федоров М. М., Ходаківська О. В., Корчинська С. Г., Солов'яненко Н. А.] ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. М. Федорова. – К. : ІАЕ, 2012. – 58 с.
4. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України / [М. В. Присяжнюк, С. І. Мельник, В. А. Жилкін та ін.] // Посібник українського хлібороба : наук. практ. щорічник. – 2011. – С. 41–70.
5. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>
6. Трансформація земельних відносин у сільському господарстві : аналітичний огляд / Ю. О. Лупенко, О. В. Ходаківська. – К. : ІАЕ, 2015. – 52 с.
7. Ступень М. Механізм економічного регулювання земельних відносин / М. Ступень, С. Рогач, І. Рій // Економіст. – К., 2015. – № 2 (340). – С. 42–43.

References

1. Oficijnyj veb-sajt Derzhavnoyi sluzhby` Ukrayiny` z pytan` geodeziyi, kartografiyi ta kadastru [Elektronnyj resurs]. – Available at: land.gov.ua.
2. Oficijnyj veb-sajt Derzhavnoyi sluzhby` statystyky` Ukrayiny` [Elektronnyj resurs]. – Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Strategichni napryamy` rozvytku zemelnyx vidnosyn u silskomu gospodarstvi na period do 2020 roku (2012) / [Fedorov M. M., Hodakivska O. V., Korchynska S. G., Solovyanenko N. A.]; za red. Yu. O. Lupenka, M. M. Fedorova. – K. : IAE, 58 s.
4. Nacionalna dopovid` pro stan rodyuchosti gruntiv Ukrayiny` (2011) / M. V. Prisyazhnyuk, S. I. Melnyk, V. A. Zhylykin ta in. // Posibnyk ukrayinskogo hliboroba : nauk. prakt. Shhorichnyk, 41–70.
5. Oficijnyj portal Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` [Elektronnyj resurs]. – Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
6. Transformaciya zemelnyx vidnosyn u silskomu gospodarstvi (analitichnyj oglyad) (2015) / Yu. O. Lupenko, O. V. Hodakivska. – K.: IAE, 52 s.
7. Stupen` M., Rogach S., Rij I. (2015). Mexanizm ekonomichnogo regulyuvannya zemelnyx vidnosyn / M. Stupen`, S. Rogach, I. Rij // Ekonomist. – K., 2 (340), 42–43.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ И ПОЧВОЗАЩИТНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

С. М. Рогач

Аннотация. Обоснована актуальность и важность решения проблемы сохранения, восстановления плодотворности и охраны земельных угодий в процессе дальнейших трансформаций земельных отношений. Соответственно, целью работы определен анализ состояния землепользования Украины, на основании которого – выявление и раскрытие сущности экологических и почвозащитных проблем, обоснование путей их решения.

Проанализировано состояние землепользования в Украине и установлено, что оно характеризуется высокой сельскохозяйственной освоенностью, распашкой земель, интенсивностью, экологической необоснованностью и практическим отсутствием финансирования природоохранных работ. Выявлены и проанализированы экологические и экономические последствия реформирования земельных отношений в аграрном секторе.

Предложена система приоритетных направлений и механизмов проведения целенаправленной государственной политики в сфере регулирования земельных отношений и землепользования, в основе которой положены требования экологической сбалансированности и потребностей социально-экономического развития страны. Обоснован вывод, что в перспективе необходима разработка гибкой, научно обоснованной системы землепользования для каждой природно-климатической зоны, сельскохозяйственного предприятия, фермерского хозяйства, которая отвечала бы интересам всех категорий землепользователей и обеспечивала бы высокую плодотворность пашни, сохранение и восстановление земельных угодий.

Ключевые слова: землепользование, реформирование земельных отношений, сельскохозяйственное производство, экологическое состояние земель, деградационные процессы в почвах, почвозащитные мероприятия, охрана земель, государственная политика

ENVIRONMENTAL AND SOIL PROTECTION PROBLEMS OF LAND USING IN UKRAINE

S. Rogach

Adstract. The urgency and importance of solving the problem of maintaining, restoring health and land fertility in further transformation of land relations have been proved in the article. The purpose of the article is analysis of the modern stage of Ukrainian land as the basis of the identification and disclosing of environmental and land protection problems and their solution.

The current stage of land using in Ukraine has been made, it is characterized by highly agricultural development, plowed land, intensity, environmental unsubstantiated and lack of environmental protection financing . Environmental and economic impacts of land reform in the agricultural sector has been detected and analyzed.

The system of priority directions and mechanisms of purposeful state policy in the sphere of land relations and land using, which is based on the requirements of ecological balance and the needs of social and economic development has been suggested. So the general conclusion is that we need to develop flexible, science-based system of land using for each climatic zone, agricultural enterprises and farms that would meet the interests of all categories of landowners and would ensure high productivity of arable land, preservation and reproduction of soil fertility.

Keywords: *land using, land reform, agricultural production, ecological stage of land, degradation processes of soil, soil-protecting measures, public lands, public policy*

УДК 339.172:338.433

РОЗВИТОК ОРГАНІЗОВАНОГО АГРАРНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

С. А. СТАСІНЕВИЧ,

кандидат економічних наук

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

e-mail: Stasinevych@mail.ru

С. М. ВАЛЯВСЬКИЙ,

кандидат економічних наук

**Полтавський національний технічний університет
ім. Юрія Кондратюка**

e-mail: Valyvskiy@ukr.net

Анотація. *Нині гостро стоїть проблема створення в агропромисловому комплексі суцільного організованого ринку, тобто активації біржової діяльності для вільного обігу товарів шляхом організованої торгівлі на базі спотових та строкових контрактів в умовах рівноправного доступу учасників, добросовісної конкуренції, ціноутворення на основі співвідношення попиту й пропозиції.*

У статті подано результати аналізу проблем сучасного стану аграрного ринку України та пропозиції щодо ефективного подальшого його функціонування шляхом розвитку біржового сегменту.

У процесі дослідження та викладу матеріалів використано загальнонаукові та статистичні методи, зокрема метод порівняння, аналізу й синтезу, структуризації, графічний.

The current stage of land using in Ukraine has been made, it is characterized by highly agricultural development, plowed land, intensity, environmental unsubstantiated and lack of environmental protection financing . Environmental and economic impacts of land reform in the agricultural sector has been detected and analyzed.

The system of priority directions and mechanisms of purposeful state policy in the sphere of land relations and land using, which is based on the requirements of ecological balance and the needs of social and economic development has been suggested. So the general conclusion is that we need to develop flexible, science-based system of land using for each climatic zone, agricultural enterprises and farms that would meet the interests of all categories of landowners and would ensure high productivity of arable land, preservation and reproduction of soil fertility.

Keywords: *land using, land reform, agricultural production, ecological stage of land, degradation processes of soil, soil-protecting measures, public lands, public policy*

УДК 339.172:338.433

РОЗВИТОК ОРГАНІЗОВАНОГО АГРАРНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

С. А. СТАСІНЕВИЧ,

кандидат економічних наук

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

e-mail: Stasinevych@mail.ru

С. М. ВАЛЯВСЬКИЙ,

кандидат економічних наук

**Полтавський національний технічний університет
ім. Юрія Кондратюка**

e-mail: Valyvskiy@ukr.net

Анотація. *Нині гостро стоїть проблема створення в агропромисловому комплексі суцільного організованого ринку, тобто активації біржової діяльності для вільного обігу товарів шляхом організованої торгівлі на базі спотових та строкових контрактів в умовах рівноправного доступу учасників, добросовісної конкуренції, ціноутворення на основі співвідношення попиту й пропозиції.*

У статті подано результати аналізу проблем сучасного стану аграрного ринку України та пропозиції щодо ефективного подальшого його функціонування шляхом розвитку біржового сегменту.

У процесі дослідження та викладу матеріалів використано загальнонаукові та статистичні методи, зокрема метод порівняння, аналізу й синтезу, структуризації, графічний.

Незважаючи на наявність 550 бірж, через біржі на внутрішньому ринку сільськогосподарськими підприємствами реалізується мізерна частина продукції. Подібна ситуація сформувалася й щодо зовнішньоекономічних операцій з агропродукцією: угоди лише фіксувалися (реєструвалися) на акредитованих біржах, а фактично укладалися (а на сьогодні тільки укладаються) трейдерами.

Потрібна консолідація зусиль з боку держави та існуючої мережі діючих агропромислових бірж у напрямі розбудови організованого аграрного ринку. Для цього необхідне створення державного інституту з регулювання та координації діяльності професійних учасників біржової торгівлі для оптимального співвідношення елементів ринкової економіки та державної участі.

Ключові слова: *аграрний ринок, ринкові відносини, біржова торгівля, державне регулювання, мінізація*

Актуальність. Перехід до ринкових відносин в Україні на аграрному ринку відбувався без цілеспрямованої стратегії та системного підходу регулювання з боку держави. Політика "відпуску" цін – повна раптова їх лібералізація призвела до розбалансованості економіки й кризових явищ, у тому числі в провідному секторі – аграрному. Фінансова неспроможність держави не дала змоги здійснити підтримку розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва, держава де-факто усунулася від реалізації ефективних заходів регулювання ринкових процесів. Як наслідок, відбулося самовільне формування та функціонування двох практично незалежних аграрних ринків: організованого (біржового) з елементами державного впливу та винятково комерційного (позабіржового) з прерогативою елементів тіньових ринкових відносин. Причому останній є домінуючим і прогресуючим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні й практичні аспекти проблем розвитку організованого аграрного ринку та його інфраструктури представлені науковими працями дослідників: Б. Л. Бернштейна [1], М. О. Солодкого [2], О. М. Шпичака [3], В. О. Яворської [2] та інших.

Мета дослідження – висвітлення результатів продовження досліджень проблем сучасного стану оптового ринку сільськогосподарської продукції України та розробки пропозицій щодо його подальшого ефективного функціонування шляхом розвитку біржового сегмента.

Матеріали і методи дослідження. У процесі дослідження та викладу матеріалів використані загальнонаукові та статистичні методи, зокрема метод порівняння, аналізу та синтезу, структуризації, графічний.

Результати дослідження та їх обговорення. Біржовий рух, відродившись на теренах України в 1991 р., після короткострокової активізації в 1995–1996 роках перейшов спочатку до стагнаційного періоду, а нині занепав. Причини такої трансформації діяльності бірж у країні мають двоїстий характер. З одного боку, бізнесові структури, які вже досягли значних фінансових накопичень і створили великі приватні господарюючі формування, перестав влаштовувати біржовий ринок із рівноправним

доступом та вільною конкуренцією. З другого боку, державний механізм регулювання ціноутворення та організації торгівлі виявився на практиці неідеальним, хоча держава постійно декларувала свої наміри підтримувати прозорі ринкові відносини на засадах вільної конкуренції з елементами державного регулювання та контролю. Унаслідок цього, товарний біржовий ринок остаточно «програв» неорганізованій торгівельній діяльності в сукупності з функціонуючим у тіньовому режимі ринку. Товарні біржі «завмерли» в очікуванні належної інфраструктури, організаційно-економічного механізму цивілізованого ринку.

Така сама участь спіткала і ринок агропродовольчої продукції. На сьогодні цей ринок не є суцільним середовищем, організованим і діючим за однаковими правилами, а представляє собою роздроблені торгівельні сектори, в яких панують окремі приватні інтереси трейдерів та незначний практично ізольований і обмежений сегмент, створений державним агентом. Так, у 2005 р. в Україні було створено Аграрну біржу – єдину державну товарну біржу [4]. Вона мала на меті забезпечення рівних умов для всіх учасників біржової торгівлі та сприяння розвитку ринку товарних деривативів, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція.

Певний час Аграрна біржа займала провідні позиції з так званої організації торгівлі сільськогосподарськими товарами в країні, а головне, за її межами. У 2010 р. обсяги реалізованої на біржах України сільськогосподарської продукції, яку згодом спрямовували на експорт, по ряду видів становили майже 100% від усієї біржової торгівлі даного товару. За рахунок цього практично й існували біржі. Торгівельні операції біржі на внутрішньому ринку стосувалися діяльності Аграрного фонду [5], що виступав у ролі державного учасника ринку стосовно об'єктів державного цінового регулювання, згідно з нормами Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV [6].

Відповідно до зазначеного Закону, держава повинна здійснювати регулювання гуртових цін окремих видів агропродовольчих товарів встановлюючи мінімальні та максимальні інтервенційні ціни, як індикатор для здійснення державним оператором аграрного ринку державних інтервенцій (відповідно фінансових і товарних) в обсягах, що дають змогу встановити фіксінг (ціну рівноваги). Прописано здійснення фінансових і товарних інтервенцій Аграрним фондом шляхом, відповідно, придбання та продажу окремих об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку (Аграрній біржі) на умовах споту або форварду. Проте застосовується такий метод цінового регулювання в недостатньому за обсягами діапазоні. Причини криються в недостатності бюджетних коштів, несвоєчасності та непослідовності підзаконних регулятивних рішень та корумпованості системи.

На початок 2014 р. діяльність здійснювало 207 бірж, що становить 35,3 % від зареєстрованих, серед функціонуючих 10 агропромислових (див. таблицю) [7].

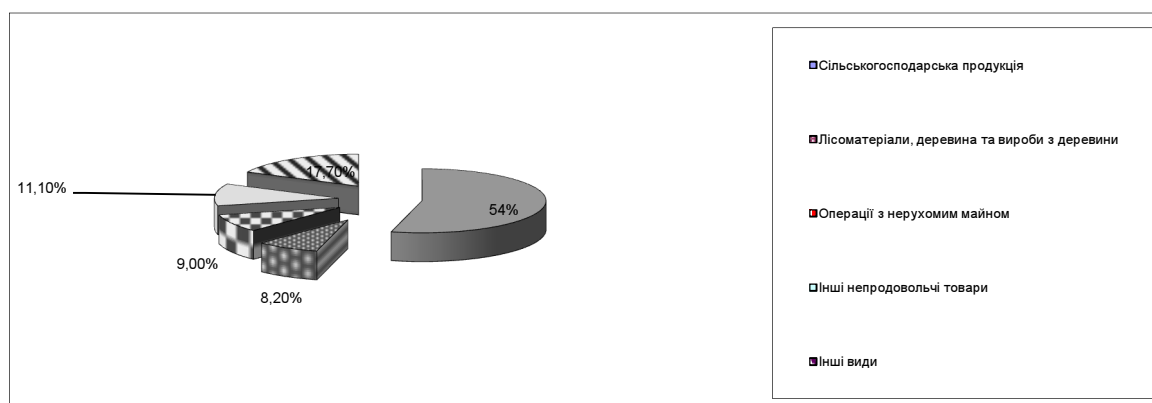
Кількість бірж в Україні на початок року, одиниць

	2010	2011	2012	2013	2014
Зареєстровано – усього	510	537	570	574	586
Діючі – усього	331	339	289	260	207
у % до зареєстрованих	64,9	63,1	50,7	45,3	35,3
у тому числі агропромислові	17	17	14	12	10

За даними Державної служби статистики України [7], на початок 2015 р. кількість товарних бірж в Україні налічувала 555 одиниць, у тому числі 24 агропромислових (без урахування тимчасово окупованої території АРК та частини зони проведення антитерористичної операції), але у 2014 р. діяльність здійснювало лише 146 бірж, тобто функціонувала ¼ цих установ.

Для усунення зазначених проблем існує нагальна потреба у комплексному законодавчому врегулюванні принципів функціонування цих регульованих ринків, правових взаємовідносин між їхніми учасниками та розбудові інфраструктури цих ринків.

У 2014 р. угоди щодо сільськогосподарської продукції становили понад 50 % від загальної кількості (див. рисунок) [7].

Структура укладених угод за товарними групами на біржах України в 2014 році

Біржова торгівля продукцією і товарами представлена переважно спотовим ринком (укладання угод на реальний товар із негайною поставкою). На умовах споту було укладено 65% усіх біржових угод.

Сільськогосподарський виробник, у зв'язку із сезонністю виробництва, найбільше страждає від нерозвиненої структури біржового ринку. Природа його діяльності така, що без механізму біржової торгівлі йому просто неможливо досягти бажаної ефективності. Без прозорого біржового цінового механізму сільськогосподарський виробник фактично стає неспроможним реалізувати надану йому економічну свободу, продавати вироблену продукцію за реальною ціною, бути впевненим у виконанні укладених ним угод, страхувати свій урожай від зміни цін на ринку тощо. Через це українські сільськогосподарські виробники на сьогодні 20–30 % своїх прибутків витрачають на сплату послуг трейдерам-тіньовикам.

Біржова торгівля ж сільськогосподарським товаровиробникам в Україні переважно недоступна, що пов'язано з дрібними партіями однотипної продукції, складності участі в торгах, залежність від крупних трейдерів, які проводять їх товарне кредитування, непристосованістю до біржової "гри" на цінових котируваннях.

Отже, до причин слабого функціонування біржової торгівлі товарами аграрного походження в Україні слід віднести нерозвиненість нормативно-правової бази з питань організації біржової діяльності, особливо укладання строкових контрактів, роздробленість сільського господарства, кризовий стан більшої частини сільськогосподарських підприємств, тінізацію товарообігу, низький рівень товарності вітчизняної аграрної продукції, практичну відсутність біржової інфраструктури (належної логістики, транспортного обслуговування, належних складських приміщень, організаційного механізму взаємодії з консалтинговими і маркетинговими фірмами, банків із аграрними підприємствами), недостатній розвиток стандартизації біржових контрактів та клірингового механізму, психологічне несприйняття біржового хеджування, присутність недоліків в інформаційному забезпеченні.

Тому, незважаючи на наявність 550 бірж, через біржі сільськогосподарськими підприємствами реалізується мізерна частина продукції як рослинництва, так і тваринництва (у межах відсотка), ряд класичних у світі біржових товарів сільськогосподарського походження, незважаючи на їх вітчизняне виробництво (наприклад, цукор) не торгується на українських біржах.

Подібна ситуація сформувалась і щодо зовнішньоекономічних операцій з агропродукцією: угоди лише фіксувалися (реєструвалися) на акредитованих біржах, а фактично складались а нині винятково укладаються трейдерами.

Таким чином, на аграрному ринку України не відтворюються стан добросовісної конкуренції та процес вільного (ринкового) ціноутворення.

Позабіржовий ринок, який у нашій країні становить до 99 % від усього аграрного ринку, не дає змоги здійснити моніторинг реальної цінової динаміки через свою тінізацію, а ринок державних закупівель є ринком з одним покупцем чи продавцем, залежно від виду державних інтервенцій (фінансової чи товарної), а тому також не забезпечує достеменно ринкового ціноутворення.

Досвід окремих країн, які нині мають розвинений біржовий ринок (зокрема, Угорщини), свідчить про можливість у сучасних умовах інтенсивного (за короткочасний період) проходження послідовно традиційних еволюційних етапів свого формування й розвертання діяльності: спотовий, форвардний, ф'ючерсний, опціонний ринки. Український біржовий аграрний ринок зупинився у своєму розвитку на торгівлі посередньо форвардних контрактів. До розвинених ринків належать ф'ючерсні та опціонні ринки. Вони виконують важливу функцію страхування, оскільки можуть надавати захист від волатильності цін, яка є об'єктивною для ринку сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки через сезонність їх виробництва та споживання. Широке застосування у світі ф'ючерсів при торгівлі про-

дукцією сільськогосподарського походження пояснюється саме можливістю хеджування цінових ризиків та проведення спекулятивних операцій.

Такі ринкові інструменти управління ціновими ризиками на біржах, як строкові контракти, використовуються для того, щоб заздалегідь зафіксувати ціни на бажаному рівні і тим самим скоротити ціновий ризик. Крім того, вони допомагають зробити цінову інформацію більш доступною учасникам ринку. Таким чином, завдяки системі біржової торгівлі, будь-який товаровиробник отримує можливість продати свій товар за реальну ринкову ціну й отримати максимально можливу вигоду, спрогнозувавши цінову ситуацію на ринку, а також спланувати й успішно розвивати своє виробництво.

20 листопада 2015 р. у Верховній Раді було зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо регульованих ринків та деривативів)» [8]. За результатами розгляду та обговорення законопроекту, профільний Комітет вирішив рекомендувати Верховній Раді України Проект Закону України в першому читанні прийняти за основу з подальшим доопрацюванням до другого читання. Автори законопроекту небезпідставно вважають, що для усунення зазначених проблем існує нагальна потреба в комплексному законодавчому врегулюванні принципів функціонування всіх так званих регульованих ринків, у тому числі аграрного: зокрема пропонується припинити дію Закону України «Про товарні біржу» у разі набуття чинності зазначеним новим законом і розпочати розбудову біржового товарного ринку практично з нульової позиції за новими «правилами».

Проте слід чітко усвідомлювати, що аграрний ринок з об'єктивних причин, апіорі, характеризується великою специфікою і тому повинен мати і особливі умови уніфікації регулювання: спільні із загально встановленими вимогами, разом з тим спеціальні, що враховують і задовольняють потреби ефективного збуту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів.

Висновки і перспективи. Нині гостро стоїть проблема створення в агропромисловому комплексі суцільного організованого ринку, тобто активізації біржової діяльності для вільного обігу товарів шляхом організованої торгівлі на базі спотових і строкових контрактів в умовах рівноправного доступу учасників, добросовісної конкуренції, ціноутворення на основі співвідношення попиту та пропозиції і, як результат, забезпечення ефективного функціонування аграрного виробництва.

Відсутність належного державного регулювання ринковими процесами на внутрішньому аграрному ринку призводить до його монополізації приватними торгівельними організаціями й занепаду біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією та біржовими товарами аграрного походження.

Потрібна консолідація зусиль з боку держави та існуючої мережі діючих агропромислових бірж у напрямі розбудови організованого аграрного ринку. Для цього необхідне створення державного інституту з регулювання та координації діяльності професійних учасників біржової торгівлі для оптимального співвідношення елементів ринкової економіки та державної участі.

Список літератури

1. Бернштейн Б. Л. Напрями активізації біржового ринку / Б. Л. Бернштейн, О. П. Комарницька // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 112–116.
2. Солодкий М. О. Біржова торгівля товарними деривативами: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні / М. О. Солодкий, В. О., Яворська. – К. : ЦП Компринт, 2015. – 280 с.
3. Саблук П. Т. Товарні біржі в Україні: аналіз діяльності, законодавче поле, перспективи розвитку / П. Т. Саблук, О. М. Шпичак, Г. О. Шевченко та ін. – К. : ІАЕ, 1997. – 428 с.
4. Аграрна біржа України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.agrex.gov.ua
5. Публічне акціонерне товариство «Аграрний фонд» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agrofond.gov.ua>
6. Про державну підтримку сільського господарства України : закон України № 1877-IV від 24 червня 2004 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
7. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо регульованих ринків та деривативів) : проект Закону України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57159

References

1. Bershtein, B. L. (2005). Napryamy aktyvatsiyi birzhovogo rynku [Directions enhance exchange market]. agriculture economy, 8, 112–116.
2. Solodkyi, M. O., Yavorska, V. O. (2015). Birzhova torhivlya tovarnymy deryvatyvamy: svitovyi dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Exchange trade commodity derivatives : international experience and prospects in Ukraine]. Kyiv, Ukraine: «TsP Komprynt», 280.
3. Sabluk, P. T., Shpychak, O. M., Shevchenko, G. O. and other (1997). Tovarni birzhi v Ukraini: analiz diyalnosti, zakonodavche pole, perspektyvy rozvytku [Commodity exchange in Ukraine : analiz activities, legal framework, prospects]. Kyiv, Ukraine: IAE, 428.
4. Agrarian exchange. Available at: <http://agrex.gov.ua>.
5. Public joint-stock company "Agrarian fund. Available at: <http://agrofond.gov.ua>.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004). The Law of Ukraine "On State Support of Agriculture of Ukraine". Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5178-VI> (Accessed 10 June 2016).
7. State Statistics Committee of Ukraine. Available at: <http://ukrstat.gov.ua>
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004). The bill of Ukraine " On amendments to some legislative acts of Ukraine (concerning regulated markets and derivatives)". Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57159.

РАЗВИТИЕ ОРГАНИЗОВАННОГО АГРАРНОГО РЫНКА В УКРАИНЕ

**С. А. Стасиневич,
С. Н. Валявский**

Аннотация. В настоящее время остро стоит проблема создания в агропромышленном комплексе сплошного организованного

рынка, то есть активации биржевой деятельности для свободного обращения товаров путем организованной торговли на базе спотовых и срочных контрактов в условиях равноправного доступа участников, добросовестной конкуренции, ценообразования на основе соотношения спроса и предложения.

В статье представлены результаты анализа проблем современного состояния аграрного рынка Украины и предложения по его дальнейшему эффективному функционированию путем развития биржевого сегмента.

В процессе исследования и изложения материалов использованы общенаучные и статистические методы, в частности метод сравнения, анализа и синтеза, структуризации, графический.

Несмотря на наличие 550 бирж, через биржи на внутреннем рынке сельскохозяйственными предприятиями реализуется мизерная часть продукции. Аналогичная ситуация сформировалась и по внешнеэкономическим операциям с агропродукцией: сделки только фиксировались (регистировались) на аккредитованных биржах, а фактически заключались (сегодня исключительно заключаются) трейдерами.

Нужна консолидация усилий со стороны государства и существующей сети действующих агропромышленных бирж в направлении развития организованного аграрного рынка. Для этого необходимо создание государственного института по регулированию и координации деятельности профессиональных участников биржевой торговли для оптимального соотношения элементов рыночной экономики и государственного участия.

Ключевые слова: аграрный рынок, рыночные отношения, биржевая торговля, государственное регулирование, тенизация

DEVELOPMENT OF ORGANIZED AGRARIEN MARKET IN UKRAINE

**S. A. Stasinevych,
S. N. Valiavski**

Abstract. Today, the acute problem of creation in the agricultural sector of the continuous organized market, i.e the activation of exchange activity for the free circulation of goods by an organized trade on the basis of spot and futures contracts in terms of equal access of participants, fair competition, pricing based on supply and demand.

The article presents the results of the analysis of the problems of the current state of the agricultural market of Ukraine, and proposals for the effective functioning of its further development through the exchange segment.

In the process of research and presentation materials used by the general scientific and statistical methods, such as comparison, analysis and synthesis, structuring, graphic.

Despite the presence of 550 of exchanges through the exchange in the domestic market of agricultural enterprises realized a tiny fraction of

production. A similar situation emerged and foreign economic operations with agrarian products: the deal is only recorded (registered) in the accredited stock exchanges, and actually consisted of (today exclusively lie) traders.

We need to consolidate the efforts of the State and the existing network of existing agro-industrial exchanges in the direction of development of the organized agricultural market. This requires the establishment of the State Institute for the regulation and coordination of the activities of professional participants of stock trading for optimal ratios of the elements of the market economy and public participation.

Keywords: *The agricultural market, market relations, exchange trade, government regulation, shadowing*

УДК 338.43 : 504.062

«ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА» ЯК НОВА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

О. М. ФАЙЧУК,

кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного
менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності

Національного університету біоресурсів

і природокористування України

e-mail: faychuk_alex@ukr.net

Анотація. Нині, унаслідок нераціонального ведення сільського господарства, на планеті, значною мірою загострилась екологічна проблема, що ускладнює вирішення глобальної продовольчої проблеми. З метою вирішення проблеми в межах Програми з охорони довкілля було запропоновано впровадження механізмів «зеленої» економіки. Однак, зважаючи на наявність офіційної інтерпретації поняття «зелена» економіка фахівцями ЮНЕП та існування ряду визначень українських вчених, на сьогодні дана дефініція залишається дискусійною. Саме тому, метою статті є уточнення змісту поняття «зелена» економіка, а також узагальнення доказів ефективності прийомів і методів «зеленої» економіки у глобальному сільському господарстві, на основі чого обґрунтувати їх доцільність у вітчизняному аграрному секторі.

У статті, за допомогою загальнонаукових методів аналізу та логіки, було конкретизовано та сформульовано уточнене визначення поняття «зелена» економіка. Встановлено, що «зелена» економіка передбачає взаємозв'язок трьох систем: економічної, екологічної і соціальної, спільною основою яких є людина. Доведено, що дана дефініція, крім ефекту поліпшення добробуту та соціальної рівності має включати і збереження людського здоров'я. Разом із тим, комплексний

production. A similar situation emerged and foreign economic operations with agrarian products: the deal is only recorded (registered) in the accredited stock exchanges, and actually consisted of (today exclusively lie) traders.

We need to consolidate the efforts of the State and the existing network of existing agro-industrial exchanges in the direction of development of the organized agricultural market. This requires the establishment of the State Institute for the regulation and coordination of the activities of professional participants of stock trading for optimal ratios of the elements of the market economy and public participation.

Keywords: *The agricultural market, market relations, exchange trade, government regulation, shadowing*

УДК 338.43 : 504.062

«ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА» ЯК НОВА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

О. М. ФАЙЧУК,

кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного
менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності

Національного університету біоресурсів

і природокористування України

e-mail: faychuk_alex@ukr.net

Анотація. Нині, унаслідок нераціонального ведення сільського господарства, на планеті, значною мірою загострилась екологічна проблема, що ускладнює вирішення глобальної продовольчої проблеми. З метою вирішення проблеми в межах Програми з охорони довкілля було запропоновано впровадження механізмів «зеленої» економіки. Однак, зважаючи на наявність офіційної інтерпретації поняття «зелена» економіка фахівцями ЮНЕП та існування ряду визначень українських вчених, на сьогодні дана дефініція залишається дискусійною. Саме тому, метою статті є уточнення змісту поняття «зелена» економіка, а також узагальнення доказів ефективності прийомів і методів «зеленої» економіки у глобальному сільському господарстві, на основі чого обґрунтувати їх доцільність у вітчизняному аграрному секторі.

У статті, за допомогою загальнонаукових методів аналізу та логіки, було конкретизовано та сформульовано уточнене визначення поняття «зелена» економіка. Встановлено, що «зелена» економіка передбачає взаємозв'язок трьох систем: економічної, екологічної і соціальної, спільною основою яких є людина. Доведено, що дана дефініція, крім ефекту поліпшення добробуту та соціальної рівності має включати і збереження людського здоров'я. Разом із тим, комплексний

ефект тут має бути досягнений за рахунок збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної систем. Також у статті обґрунтовано той факт, що «зелену» економіку можна віднести до розряду парадигм.

У результаті вивчення емпіричного світового досвіду встановлюно, що методи «озеленення» сільського господарства, які спрямовані на відновлення родючості ґрунтів, подолання ерозії угідь, скорочення використання агрохімікатів та зниження псування і втрати продовольства мають забезпечити високу дохідність дрібних фермерських господарств і гарантувати збільшення продовольчих калорій на душу до 3200 ккал на людину до 2050 р. Також у статті обґрунтовано факт наявності екологічної переваги «зеленої» економіки, яка полягає у зупиненні ерозії ґрунту, втраті біорізноманіття, зменшенні емісії парникових газів від аграрного виробництва тощо.

У свою чергу, «озеленення» сільського господарства зменшує енергетичні вимоги виробничих систем на 25–50% порівняно зі звичайним сільським господарством на основі хімікатів. На основі методу узагальнення висунуто гіпотезу, що методи «зеленої» економіки зможуть підвищити рівень міжнародної конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору, сприятимуть зниженню бідності в сільській місцевості і зростанню інвестицій у природний капітал.

Ключові слова: «зелена» економіка, сільське господарство, людина, здоров'я, парадигма, соціум, сталий розвиток, навколишнє середовище, дефініція

Актуальність. На думку багатьох західних вчених, планетарні процеси зміни клімату, темп втрати біорізноманіття і поживний цикл відновлення азоту вже перейшли свої межі, тоді як глобальне використання прісної води, кругообіг фосфору, зміни у землекористуванні та окислення вод океану невдовзі досягнуть своїх меж у зв'язку з тим, що робляться спроби задовольнити попит на продовольство для прогнозованої кількості населення до 2050 р. у 9 млрд людей [5]. Для вирішення даної проблеми у світі нещодавно розроблена альтернатива традиційній моделі господарювання (у тому числі для світового сільського господарства), яка отримала назву «зелена» економіка.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі «зеленої» економіки та її ролі у процесі сталого розвитку світового сільського господарства присвячені праці ряду західних вчених: Т. Доббса (Dobbs T.) [13], С. Едвардса (Edwards S.) [15], Н. Немеса (Nemes, N.) [17], Ю. Нігглі (Niggli, U.) [18], Дж. Прітті (Pretty, J.) [19] та ін.

Також дослідженням даної проблеми займаються вітчизняні науковці. Так, Р. П. Смоленюк [9] вважає, що зелена економіка – це така економіка, яка «спрямована на зміну стосунків людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання». У свою чергу, Л. П. Марчук [4] тлумачить «зелену» економіку як «тип економіки, пріоритетами якого є соціальні та екологічні цінності, що ґрунтуються на економіч-

них досягненнях суспільства». Крім них, дану проблему досліджують: О. Л. Попова [6], М. П. Талавиця [10], М. А. Хвесик [3], Є. Хлобистов [1], О. В. Шубравська [11] та ін. Проте, незважаючи на існування офіційної інтерпретації поняття «зелена» економіка, представленої Програмою ЮНЕП та ряду тлумачень у вітчизняних наукових джерелах, воно й надалі продовжує залишатись дискусійним.

Мета дослідження – уточнити сутність дефініції «зелена» економіка і подати її у більш повній і конкретизованій інтерпретації, а також узагальнити докази ефективності прийомів і методів «зеленої» економіки у глобальному сільському господарстві, на основі чого обґрунтувати їх доцільність у вітчизняному аграрному секторі.

Матеріали і методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять звіти й офіційні публікації експертів Програми з охорони довкілля (ЮНЕП). Також у статті використані методи логіки та аналізу при з'ясуванні й уточненні сутності поняття «зелена» економіка, метод узагальнення – при виявленні економічних, соціальних та екологічних переваг «зеленої» економіки у світовому сільському господарстві над існуючою традиційною моделлю господарювання.

Результати дослідження та їх обговорення. У підсумковому документі Конференції ООН по стійкому розвитку під назвою «Майбутнє, якого ми хочемо» від 24 липня 2012 року у Ріо-де-Жанейро (Бразилія) було підтверджено намір «підтримки курсу на стійкий розвиток і на забезпечення побудови економічно-, соціально- та екологічно стійкого майбутнього для нашої планети і для нинішнього та майбутніх поколінь» [8, с. 2]. Крім того, на Конференції було визнано «необхідність подальшого просування ідеї стійкого розвитку на всіх рівнях та інтеграції його економічної, соціальної та екологічної складових та обліку їх взаємозв'язку» [8, с. 2]. Згодом, у вересні 2015 р., країни-учасниці ООН затвердили Порядок денний розвитку до 2030 р. (*Development Agenda*) та визначили 17 Цілей сталого розвитку (*Sustainable Development Goals (SDGs)*).

Цими цілями також було передбачено цілісно розв'язати його економічні, соціальні та екологічні аспекти, для чого пропонувалося застосовувати підходи Інклюзивної «зеленої» економіки (*Inclusive Green Economy (IGE)*). Варто зазначити, що експерти Програми з охорони довкілля при ООН (далі ЮНЕП) визначають сталий розвиток як такий, що «задовольняє потреби сучасних поколінь та не зменшує при цьому здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [20].

У свою чергу, під «зеленою» економікою вони розуміють економіку, що призводить до «покращення добробуту людей і соціальної рівності, значно зменшуючи екологічні ризики та екологічні дефіцити». У спрощеному варіанті інтерпретації, «зелена» економіка являє собою низьковуглецеву, ресурсоефективну економіку, яка включає соціальні аспекти. У ній зростання доходів та зайнятості стимулюється державними та приватними інвестиціями, які сприяють зниженню викидів вуглецю й забруднень, підвищенню енерго- та ресурсоефективності, запобіганню втрати біорізноманіття та екосистемних послуг.

Основною метою переходу до «зеленої» економіки є забезпечення економічного зростання та інвестицій при одночасному підвищенні якості навколишнього середовища й соціальної інтеграції [12]. Очевидно, що в даному контексті «зелена» економіка виступає у ролі «інструменту» для забезпечення сталого розвитку світової спільноти. Проте, вищезазначена інтерпретація ключового поняття, на наш погляд, не є повною і не враховує важливого аспекту.

Оскільки «зелена» економіка передбачає тісну взаємодію між економічною системою, навколишнім середовищем (екологією) та суспільством (соціумом), то її результатом є виникнення групи закономірних наслідків. Вона, подібно до традиційної моделі господарювання, отримує з навколишнього природного середовища ресурси, які в результаті технологічної трансформації перетворюються у матеріальний продукт виробництва, й повертає невикористану речовину в екологічну систему у формі різноманітних відходів (низька величина при «озелененні» економічної системи, що призводить до зменшення екологічних ризиків) (на рис. 1 це площа фігури *ADF*).

У свою чергу, суспільство забезпечує «зелену» економіку технологіями та робочою силою, тоді як зворотній зв'язок тут спостерігається у задоволенні споживчого попиту за рахунок раніше створених суспільних благ у процесі матеріального виробництва та гарантуванні соціальної рівності (площа фігури *CEF*). Натомість, у результаті взаємодії екології та соціуму, соціум отримує не лише природні ландшафти, а й надзвичайно важливі елементи для життя (вода, кисень, енергія сонця тощо). Нарешті, суспільство повертає у природне середовище продукти власної життєдіяльності, такі як двоокис вуглецю тощо (площа фігури *BDE*). Однак, на рис. 1 залишається не визначеною площа фігури *DEF*, яка утворилася на перетині трьох сфер – «зеленої» економіки, соціуму та екології, а тому є спільною їх характеристикою.

Варто наголосити, що таким інтегрованим елементом в цій системі виступає людина, як центральний об'єкт існування «зеленої» економіки. Таким чином, через взаємодію із навколишнім природним середовищем остання призводить до поліпшення добробуту людини шляхом підвищення реальних доходів завдяки сталому економічному зростанню (на рис.1 – відрізок *DF*). З іншого боку, довжина відрізка *EF* демонструє забезпечення соціальної рівності для людини як члена суспільства через відповідні соціальні гарантії від урядів країн (наприклад, належний прожитковий мінімум, рівнозначний доступ до якісного медичного обслуговування, освіти тощо).

Якщо про ці два наслідки від реалізації «зеленої» економіки на практиці зазначається у класичній інтерпретації поняття, запропоновано фахівцями ЮНЕП, то питання щодо наслідків для людини від подальшої взаємодії «екологія-соціум», що також належить до компетенції впливу «зеленої» економіки, залишається відкритим.

*На нашу думку, відрізок *DE* на рисунку 1 відображує не прямий, а опосередкований вплив господарської системи на здоров'я людини.*

Саме тому, вважаємо більш доцільним дефініцію «зелена» економіка доповнити й представити у такому вигляді: «це економіка, яка призводить до гармонізованого поліпшення добробуту людей, забезпечення їх соціальної рівності та збереження здоров'я за рахунок збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної систем».

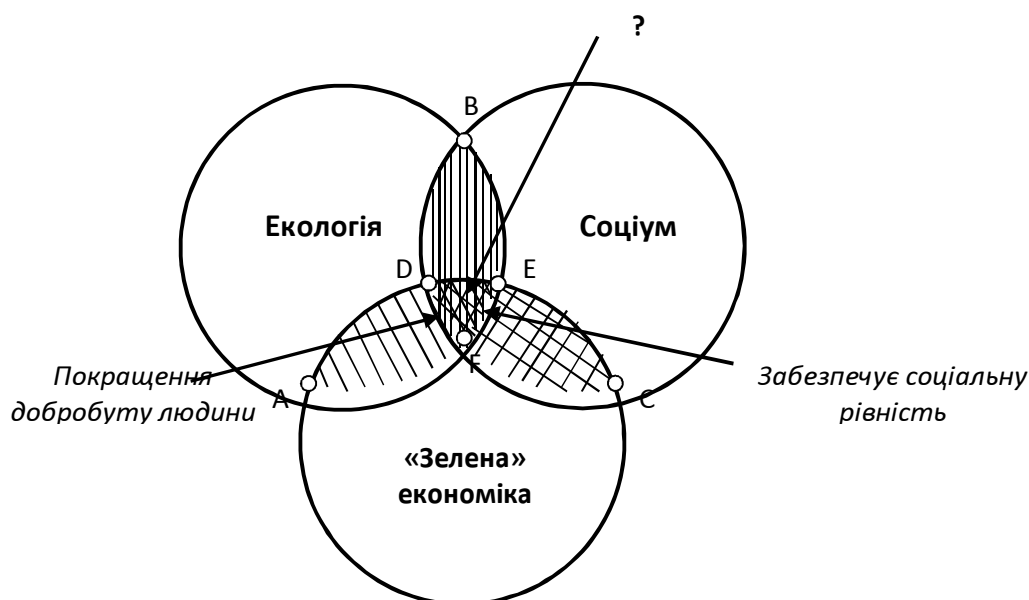

Рис. 1. Тріада «зелена» економіка-соціум-екологія» та наслідки її взаємодії для людини*

*Джерело: побудовано автором.

Очевидно, що традиційна, усталена наприкінці ХХ ст., парадигма розвитку світової цивілізації вичерпала себе, тому що вона не здатна забезпечити економічне зростання за умов уникнення екологічних дефіцитів, подолання соціальної нерівності та збереження здоров'я людей. Уже протягом останніх семи років (після світової фінансової кризи 2008 р.) тема «зеленої» економіки дедалі частіше з'являється у словах голів держав і міністрів фінансів, у текстах комюніке G20 під час обговорення стійкого розвитку та викорінення бідності [5, с.14]. Така тенденція гіпотетично наближає «зелену» економіку до ступеня нової парадигми. Виходячи з того, що парадигма (від грец. *paradeigma* – приклад, зразок) у широкому змісті (філософське розуміння) являє собою вихідну концептуальну схему, модель постановки проблем та їх розв'язання, методів дослідження, які є домінуючими протягом певного історичного періоду у науковому співтоваристві [2], стає зрозумілим, що «зелену» економіку можна віднести саме до цієї категорії.

Слід зазначити, що в межах нової парадигми ЮНЕП було запропоновано ініціативу, націлену на допомогу урядам у формуванні й зосередженні політики та процесів інвестування на «зелених» секторах розвитку, зокрема «чистих» технологіях, відновлюваній енергетиці, водопостачанні, транспорті, управлінні відходами, «зеленому» будівництві. Також провідне місце тут відводиться органічному сільському господарству. Причому

розвиток сільського господарства є одним із наріжних каменів концепції «зеленої економіки», оскільки впливає на різні, пов'язані зі сталим розвитком сфери життя [7, с. 39].

Ще у 2012 р. учасники Конференції Ріо+20 визнали «необхідність сприяння, розширення і підтримки більш стійкого сільського господарства, включаючи землеробство, тваринництво, лісництво, рибальство та аквакультуру, яке дає змогу підвищувати рівень продовольчої безпеки та викорінювати голод і є економічно життєздатним, забезпечуючи при цьому, збереження земельних і водних ресурсів, рослин та зоогенетичних ресурсів, біологічного різноманіття та екосистем, а також підвищуючи ступінь стійкості до змін клімату та стихійних лих» [8, с. 28].

Слід зазначити, що сільське господарство, яке ґрунтується на концепції «зеленої» економіки, об'єднує споживання залежних від місця органічних ресурсів і природні біологічні процеси відновлення й покращення родючості ґрунтів; досягає більш ефективного використання води; збільшує різноманіття домашньої худоби і сільськогосподарських культур; підтримує комплексну боротьбу із шкідниками і бур'янами та сприяє зайнятості та підтримці дрібних і сімейних ферм [5, с. 81].

Зокрема, сільськогосподарські методи і технології, що сприяють «озелененню» сільського господарства, включають [5, с. 48]:

а) відновлення і підвищення родючості ґрунтів шляхом збільшеного використання природних і стійких вироблених поживних ресурсів; диверсифікацію сівозміни; інтеграцію домашньої худоби і врожаю;

б) скорочення ерозії ґрунту і покращення ефективності використання води, застосування методів мінімальної оранки і культивування захисних насаджень;

в) скорочення використання хімічних пестицидів і гербіцидів, запровадження інтегрованих та інших дружніх екології біологічних технологій управління шкідниками і бур'янами;

г) скорочення псування і втрати продовольства, унаслідок розширення використання засобів зберігання і обробки зібраного врожаю.

На переконання фахівців Програми ООН по навколишньому природному середовищу (ЮНЕП), використання у сільському господарстві «зелених» методів і технологій дасть змогу збільшити доступні продовольчі калорії з 2800 ккал на людину на добу майже до 3200 ккал до 2050 р. [5, с. 40]. Особливо, тут відкривається шлях для малих фермерських господарств, які будуть мати унікальні можливості до «озеленення» власних традиційних способів агровиробництва, тоді як великомасштабне виробництво буде скорочуватися. Разом із тим, інвестиції в «озеленення» сільського господарства також дадуть змогу: диверсифікувати економічні системи; зменшити бідність, завдяки підвищенню врожаїв і створенню нових більш продуктивних «зелених» робочих місць, особливо у сільських районах; значно скоротити екологічні та економічні витрати, які мають місце у промисловому сільському господарстві на сьогодні.

Результати спостережень експертів ЮНЕП свідчать про те, що застосування «зелених» методів сільського господарства сприяло

підвищенню врожаїв, особливо на невеликих фермах, від 54 до 179%. Так, при кожному 10% збільшенні врожаю на фермах, фіксувалося 7% скорочення бідності в Африці та понад 5% скорочення в Азії [5, с. 41].

Близько половини вироблених калорій сільським господарством губляться на етапах збирання врожаю, зберігання, транспортування, розподілу, продажу домашнього використання (відходи). Іншими словами, із 4600 ккал /людина/день сумарного виробництва продовольства у світі для споживання людиною є доступним лише близько 2000 ккал/людина/день [5, с. 41]. На думку експертів ФАО, частково вирішити дану проблему можна шляхом незначних інвестицій у прості технології зберігання продовольства для дрібних агровиробників. Імітаційні сценарії припускають, що інвестиції, спрямовані на «озеленення» сільського господарства, можуть створити 47 млн додаткових робочих місць за наступні 40 років [5, с. 42].

Сукупна глобальна вартість інвестицій і стратегічних реформ, необхідних для переходу до «зеленого» сільського господарства оцінюється у 198 млрд дол. США щорічно за період із 2011 до 2050 року [5, с. 41]. Перехід до зеленої економіки за рахунок сільського господарства потребуватиме відображення правдивих витрат – економічних, екологічних та соціальних – різних систем у ціні продукції. Це має призвести до включення зовнішніх витрат пов'язаних із виснаженням ресурсів і деградацією навколишнього середовища й розробку стимулів, які сприяють стійким практикам, що створюють позитивні зовнішні ефекти (наприклад, платежі за екологічні послуги) [16, с. 5].

Велика кількість досліджень фахівцями ЮНЕП доводить дохідність і продуктивність стійких ферм, як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Причому переважна більшість прикладів свідчить, що органічні ферми більш вигідні економічно, ніж традиційні [17]. Так, проведене західними вченими дослідження на 12,6 млн фермерських господарств (площа понад 37 млн га – 3% культивованої площі у країнах, що розвиваються) у 57 бідних країнах ще у 2006 р., які прийняли 286 ініціатив щодо інтегрованого регулювання шкідників і поживних речовин, що зберігає рілля, агролісництво, аквакультуру, збирання врожаю у воді та інтеграцію домашньої худоби, показало середнє зростання врожаю майже на 80%. Потенціал захвату вуглецю становив у середньому 0,35 т С/га/рік. Також зменшилося використання пестицидів на 71%, тоді як урожай зріс на 42%. В інших біодинамічних фермах було зафіксовано 100% підвищення продуктивності на гектар, завдяки застосуванню методів підвищення родючості ґрунтів, таких як компост і введення стручкових рослин у послідовність застосування сільськогосподарських культур [13,14,15,19].

Крім економічних переваг, зелене сільське господарство має ряд екологічних, до яких належать: відновлення природного капіталу шляхом покращення родючості ґрунтів, зменшення їх ерозії та неорганічних забруднень, збільшення ефективності використання води, скорочення вирубки лісів, втрати біорізноманіття та іншого впливу землекористування; значного зменшення емісії парникових газів від сільського господарства. Заслуговує на увагу тут той факт, що при скороченні вирубки лісів на 55% та

використанні прісної води на 35% «озеленення» сільського господарства може зробити із аграрної галузі накопичувача парникових газів замість емітента [5, С. 42].

Разом із тим органічне сільське господарство має тенденцію бути більш енергоефективним. На переконання Ніглі (Niggli) органічне сільське господарство зменшує енергетичні вимоги виробничих систем на 25-50% у порівнянні із звичайним сільським господарством на основі хімікатів [18].

В контексті зовнішньоекономічної політики «озеленення» сільського господарства може ослабити обмеження валюти, зменшуючи потребу в імпортованих ресурсах і збільшуючи експорт стійких сільськогосподарських продуктів. Скорочення дефіциту дозволило б цим країнам закупити технології та інші критично важливі ресурси для їх економічних систем. Крім того, більш висока частка затрат на ресурси «зеленого» сільського господарства буде збережена у межах місцевих та регіональних співтовариств, а підвищене використання місцевих фермерських ресурсів замінить багато імпортних агрохімікатів, допомагаючи виправити дисбаланс зовнішньої торгівлі країн, що розвиваються [5, С. 81].

Висновки і перспективи. У результаті проведеного дослідження, по-перше, було уточнено зміст дефініції «зелена» економіка, під якою, на нашу думку, варто розуміти економіку, яка призводить до гармонізованого покращення добробуту людей, забезпечення їх соціальної рівності та збереження здоров'я за рахунок збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної систем.

По-друге, узагальнено емпіричні докази економічної, екологічної та енергетичної ефективності прийомів і методів «зеленої» економіки у світовому сільському господарстві, що вказує на виправданість і доцільність її подальшого впровадження для досягнення стійкого економічного зростання і вирішення глобальної продовольчої проблеми.

По-третє, є всі підстави припустити, що «озеленення» вітчизняного аграрного сектору дозволить підвищити рівень його конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Також сприятиме зниженню бідності в сільській місцевості, зростанню інвестицій у природний капітал від якого в значній мірі залежать бідні верстви населення [1].

Список літератури

1. Бичковська О. Зелена економіка-новий напрям в економічній науці // Кореспондент. – 2014 – Режим доступу : <http://blogs.korrespondent.net/blog/science/3372402/>
2. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/227290>
3. Екосередовище і сучасність : монографія : т. 8: Природно-техногенна безпека / С. І. Дорогунцов, М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, П. П. Пастушенко. – К. : Кондор, 2008. – 528 с.
4. Марчук Л. П. «Зелена» економіка: суперечності та перспективи розвитку / Л. П. Марчук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Вип. 1. – С. 34–41 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi.../cgiirbis_64.exe?..

5. Навстречу зеленой экономике. Пути к устойчивому развитию и искоренению бедности http://www.unep.org/roe/Portals/139/Moscow/UNEP_Green_EconomyReport_Final_May2012_Rus.pdf
6. Попова О. Агросфера : соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку / О. Попова // Економіка України. – 2012. – № 5. – С.73–84.
7. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки» : монографія / В. Г. Потапенко ; за наук. ред. д. е. н., проф. Є. В. Хлобистова. – К. : НІСВ, 2012. – 360 с.
8. Проект резолюции, представленный Председателем Генеральной Ассамблеи «Будущее, которого мы хотим» от 24 июля 2012 г. – Режим доступа : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N12/436/90/PDF/N1243690.pdf?OpenElement>
9. Смоленюк Р. П. Развитие сельского хозяйства на засадах зеленої економіки // Р. П. Смоленюк // Сталый розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 37–44 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2...
- 10.Талавыря Н. П. Суть, проблемы и задачи развития биоэкономики в Украине / Н. П. Талавыря, В. В. Байдала, А. Н. Талавыря // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. – 2013. – № 6. – С. 23–26.
- 11.Шубравська О. Біоекономіка: аналіз світового розвитку та передумови для становлення в аграрному секторі економіки України / О. Шубравська // Економіка України. – 2010. – № 10. – С. 63–73.
- 12.ЮНЕП. 2010. Green Economy Developing Countries Success Stories. ЮНЕП, Женева.
- 13.Dobbs, T. L. и Smolik, J. D. (1996). "Productivity and profitability of conventional and alternative farming systems: a long-term on-farm paired comparison." *Journal of Sustainable Agriculture* 9(1г.): 63–79.
- 14.Drinkwater, L. E., Wagoner, P., и Sarrantonio, M. (1998). "Legume based cropping systems have reduced carbon and nitrogen losses." *Nature*, 396, 262–265.
- 15.Edwards, S. (2007). "The impact of compost use on crop yields in Tigray, Ethiopia." Institute for Sustainable Development (ISD). Матеріали Міжнародної конференції по органічному сільському господарству и продовольственной безопасности. ФАО, Рим. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ftp.fao.org/paia/organicag/ofs/02-Edwards.pdf>
- 16.Greening the Economy with Agriculture. Extract from the FAO Council document CL 143/18: Status of preparation of FAO contributions to the 2012 United Nations Conference on Sustainable Development: Governance for Greening the Economy with Agriculture. – Р.16. – Режим доступа : www.fao.org/docrep/015/i2745e/i2745e00.pdf
- 17.Nemes, N. (2009). "Comparative Analysis of Organic and Non-Organic Farming Systems: A Critical Assessment of Farm Profitability." [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ftp.fao.org/docrep/fao/011/ak355e/ak355e00.pdf>
- 18.Niggli, U., Fliesbach, A., Hepperly, P. и Scialabba, N. (2009). "Low greenhouse gas agriculture: Mitigation and adaptation potential of sustainable farming systems." Rev. 2. Рим, ФАО, апрель 2009г.[Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ftp.fao.org/docrep/fao/010/ai781e/ai781e00.pdf>
- 19.Pretty, J., Nobel, A. D., Bossio, D., Dixon, J., Hine, R. E., Penning De Vries, F.W.T., Morison, J.I.L. (2006). Resource conserving agriculture increases yields in developing countries. *Environmental Science and Technology* 40: 1114–1119.

20. Report of the World Commission on Environment and Development : Our Common Future [Електронний ресурс] // General Assembly of United Nations.– Режим доступу : [http : // www.un-document.net/weed-ocf.htm](http://www.un-document.net/weed-ocf.htm)

21. The United Nations Development Program. The Green Economy Initiative. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unep.org/greeneconomy/LinkClick.aspx?fileticket=rN_rwy1dDW4%3d&tabid=1370&language=en-US

22. The United Nations Environment Programme and the 2030 Agenda Global Action for People and the Planet. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unep.org/pdf/UNEP_and_the_2030_Agenda.pdf

23. Towards Greener Economies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unep.org/roe/TowardsGreenerEconomies/tabid/54594/Default.aspx>

References

1. Bychkovska, O. (2011). Green economy, new direction in economic science. Koresspondent. Retrieved from <http://blogs.korrespondent.net/blog/science/3372402/> [in Ukrainian].

2. Large Encyclopedic Dictionary. Retrieved from <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/227290> [in Ukrainian].

3. Doroguncov, S. I., Hvesyk, M. A., Gorbach, L. M., & Pastushenko, P. P. (2008). Natural and technological safety. Vol. 8. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

4. Marchuk, L. P., (2014). "Green" economy: contradictions and prospects of development. Journal of Agricultural Science Black Sea, 1, 34–41. Retrieved from www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgiiirbis_64.exe?.. [in Ukrainian].

5. Towards a green economy. Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication, (2012). Retrieved from http://www.unep.org/roe/Portals/139/Moscow/UNEP_Green_EconomyReport_Final_May2012_Rus.pdf [in Russian].

6. Popova, O. Agrosfera: socioeconomic content and principles of sustainable development, (2012), Ekonomika Ukrainy, 5, 73–84 [in Ukrainian].

7. Potapenko, V. G., (2012). Strategic priorities for safe development of Ukraine on the principles of "green economy". Hlobystov, Ye. V. (Ed.). Kyiv : NISV [in Ukrainian].

8. Draft resolution submitted by the Chairman of the General Assembly The future we want, (2012). Retrieved from: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N12/436/90/PDF/N1243690.pdf?OpenElement> [in Russian].

9. Smolenyuk, R. P., (2013). Rural development based on green economy, Stalyi rozvytok ekonomiky, 4, 37–44. Retrieved from: [irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgiiirbis_64.exe?...2...](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgiiirbis_64.exe?...2...) [in Ukrainian].

10. Talavyria, N. P., Baydala, V. V., & Talavyria, A. N. (2013). The essence of the problems and challenges of economic development in Ukraine, Bulletin of the Kursk State Agricultural Academy, 6, 23–26 [in Russian].

11. Shubravska, O. (2010). Bioeconomy: Analysis of global development and the conditions for the formation of the agricultural sector in Ukraine. Ekonomika Ukrainy, 10, 63–73 [in Ukrainian].

12. UNEP, (2010). Green Economy Developing Countries Success Stories, Geneva [in English].

13. Dobbs, T. L. & Smolik, J. D. (1996). "Productivity and profitability of conventional and alternative farming systems: a long-term on-farm paired comparison." Journal of Sustainable Agriculture 9, 1, 63–79 [in English].

14. Drinkwater, L. E., Wagoner, P., & Sarrantonio, M. (1998). "Legume based cropping systems have reduced carbon and nitrogen losses". *Nature*, 262–265 [in English].
15. Edwards, S. (2007). "The impact of compost use on crop yields in Tigray, Ethiopia." Institute for Sustainable Development (ISD). Proceedings of the International Conference on Organic Agriculture and Food Security. FAO, Rome. Retrieved from: <http://ftp.fao.org/paia/organicag/ofs/02-Edwards.pdf> [in English].
16. Greening the Economy with Agriculture. Extract from the FAO Council document CL 143/18: Status of preparation of FAO contributions to the 2012 United Nations Conference on Sustainable Development: Governance for Greening the Economy with Agriculture. Retrieved from: www.fao.org/docrep/015/i2745e/i2745e00.pdf [in English].
17. Nemes, N. (2009). "Comparative Analysis of Organic and Non-Organic Farming Systems: A Critical Assessment of Farm Profitability". Retrieved from: <http://ftp.fao.org/docrep/fao/011/ak355e/ak355e00.pdf> [in English].
18. Niggli, U., Fliesbach, A., Hepperly, P. & Scialabba, N. (2009). "Low greenhouse gas agriculture: Mitigation and adaptation potential of sustainable farming systems." Rev. 2. Rome: FAO. Retrieved from: <http://ftp.fao.org/docrep/fao/010/ai781e/ai781e00.pdf> [in English].
19. Pretty, J., Nobel, A. D., Bossio, D., Dixon, J., Hine, R. E., Penning De Vries, F.W.T., & Morison, J.I.L. (2006). Resource conserving agriculture increases yields in developing countries. *Environmental Science and Technology*, 40, 1114–1119 [in English].
20. Report of the World Commission on Environment and Development : Our Common Future, General Assembly of United Nations [http](http://www.un-document.net/weed-ocf.htm) : Retrieved from: <http://www.un-document.net/weed-ocf.htm> [in English].
21. The United Nation Development Program. The Green Economy Initiative. Retrieved from: http://www.unep.org/greeneconomy/LinkClick.aspx?fileticket=rN_rwy1dDW4%3d&tabid=1370&language=en-US [in English].
22. The United Nations Environment Programme and the 2030 Agenda Global Action for People and the Planet. Retrieved from: http://www.unep.org/pdf/UNEP_and_the_2030_Agenda.pdf [in English].
23. Towards Greener Economies Retrieved from: <http://www.unep.org/roe/TowardsGreenerEconomies/tabid/54594/Default.aspx> [in English].

«ЗЕЛЕНАЯ» ЭКОНОМИКА КАК НОВАЯ ПАРАДИГМА РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

А. М. Файчук

Аннотация. *Сегодня в результате нерационального ведения сельского хозяйства на планете в значительной степени обострилась экологическая проблема, что затрудняет решение глобальной продовольственной проблемы. С целью решения проблемы в рамках Программы по охране окружающей среды было предложено внедрение механизмов «зеленой» экономики. Однако, несмотря на наличие официальной интерпретации понятия «зеленая» экономика специалистами ЮНЕП и существование ряда определений украинских ученых в настоящее время данная дефиниция остается дискуссионной. Именно поэтому целью статьи*

является уточнение содержания понятия «зеленая» экономика, а также обобщить доказательства эффективности приемов и методов «зеленой» экономики в глобальном сельском хозяйстве, на основе чего обосновать их целесообразность в отечественном аграрном секторе.

В статье с помощью общенаучных методов анализа и логики было конкретизировано и сформулировано уточненное определение понятия «зеленая» экономика. Установлено, что «зеленая» экономика предполагает взаимосвязь трех систем: экономической, экологической и социальной, общей основой которых является человек. Доказано, что данная дефиниция, кроме эффекта улучшения благосостояния и социального равенства должна включать и сохранение человеческого здоровья. Вместе с тем комплексный эффект здесь может достигаться за счет сбалансированного развития экономической, социальной и экологической систем. Также в статье обосновано тот факт, что «зеленую» экономику можно отнести к разряду парадигм.

В результате изучения эмпирического мирового опыта установлено, что методы «озеленения» сельского хозяйства, которые направлены на восстановление плодородия почв, преодоление эрозии угодий, сокращение использования химикатов и снижение порчи и потери продовольствия) должны обеспечить высокую доходность мелких фермерских хозяйств и гарантировать увеличение продовольственных калорий в сутки до 3200 ккал на человека к 2050 г. Также в статье обоснован факт наличия экологического преимущества «зеленой» экономики, которое заключается в остановке эрозии почвы, потери биоразнообразия, уменьшении эмиссии парниковых газов от аграрного производства и т. п.

В свою очередь, «озеленение» сельского хозяйства уменьшает энергетические требования производственных систем на 25-50% по сравнению с обычным сельским хозяйством на основе химикатов. На основе метода обобщения выдвинута гипотеза, что методы «зеленой» экономики смогут повысить уровень международной конкурентоспособности отечественного аграрного сектора, будут способствовать снижению бедности в сельской местности и росту инвестиций в природный капитал.

Ключевые слова: «зеленая» экономика, сельское хозяйство, человек, здоровье, парадигма, социум, устойчивое развитие, окружающая среда, дефиниция

GREEN ECONOMY AS A NEW PARADIGM OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURE

O. M. Faichuk

Abstract. Due to unsustainable farming on the planet the environmental problem that complicates the solution of the global food problem is largely aggravated. In order to solve the problem under the United Nations Environmental

Programme the mechanism of implementation of "green" economy was proposed. However, due to the presence of the official interpretation of the concept of "green" economy which was made by UNEP experts and the existence of some definitions by Ukrainian scientists this definition is being remained controversial. That is why the purpose of the article is to specify the concept of "green" economy and to compile evidence of the effectiveness of "green" economy techniques and methods in global agriculture, and expediency of it's using in the native agricultural sector is to prove.

Refined definition of "green" economy by using scientific methods of analysis and logic is specified and formulated. It is found that «green» economy involves the relationship of the three systems: economic, environmental and social and the human is the common principle here. This definition except for the effect of well-being improving and social equity has to include a human health saving is proved. Complex effect is achieved through the balanced development of economic, social and environmental systems. Also the fact that "green" economy can be classified as paradigm is justified.

As the result of studying the empirical world experience it was revealed that the methods of "greening" of agriculture aimed at restoring soil fertility, overcome the erosion of land, reducing the use of agrochemicals and reduce damage and loss of food. It should provide high yields of small farmers and ensure increase in food calories per day up to 3200 kcal per person by 2050. The fact of the environmental benefits of "green" economy, which is stopped soil erosion, loss of biodiversity, reduction of greenhouse gas emissions from agricultural production and so on is substantiated.

The "greening" of agriculture reduces energy requirements for production systems by 25-50% compared to conventional agriculture which based on chemicals. The hypothesis that green" economy methods will improve the international competitiveness of the native agricultural sector, help to reduce rural poverty and increase investment in natural capital is formulated with generalization method.

Keywords: green economy, agriculture, human, health, paradigm, society, sustainable development, environment, definition

СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ У РИБНОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

С. С. ШЕПЕЛЄВ, здобувач*
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
e-mail: wepelev@ukr.net

Анотація. Визначено напрями, вивчено тенденції та обґрунтовано можливості структурних зрушень у рибному господарстві в умовах європейської інтеграції та глобалізації економіки. Запропоновано запровадити збирання даних по морській аквакультурі, розробити звітність, а також спеціальні форми первинної документації для заповнення рибницькими підприємствами галузі. Доведено необхідність доопрацювання форми звітності № 1А–риба (річна) «Виробництво продукції аквакультури за 20_р.» для отримання інформації по видах риби, а не по родинах із урахуванням подання даних до Департаменту рибного господарства і аквакультури ФАО ООН.

Ключові слова: галузь, глобалізація, аграрний сектор, рибне господарство, європейська інтеграція

Актуальність. Упродовж останніх років Україна реалізує Угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом з урахуванням політики стратегічного добросусідства. Європейський вектор партнерства з ЄС сприяє виробникам риби та рибної продукції в отриманні доступу до висококонкурентного за ціною ринку продовольства. Очевидно, що для ефективної європейської інтеграції слід постійно підвищувати конкурентоспроможність вітчизняної рибної продукції як у напрямі ціноутворення, так і в контексті її якості. Нині задекларований експорт рибної продукції перевищив 7,5 млн дол. США, що становить більше, ніж 3 700 т риби, морепродуктів і готової упакованої рибної продукції. Найбільше (у загальній вартості поставок) з України імпортують: Білорусь – 26 %, Німеччина – 20, Ірак – 13, Молдова – 9, Литва – 6, Грузія – 5 %. Найпопулярнішими видами риб, що імпортуються з України є: м'ясо криля – 26 %, судак – 23, короп – 13, кілька чорноморська – 6, бичок – 4 %. Ключовим чинником поліпшення експортної складової рибної продукції може бути вітчизняна аквакультура. За даними Асоціації «Українських імпортерів риби та морепродуктів», у 2013–2015 роках частка аквакультури в загальному обсязі виробництва рибної продукції становила 44 %.

Однак високі темпи зростання в цьому секторі дадуть змогу вже в 2021 р. обійти за обсягом виробленої риби промислове рибальство. У 2025 р. ця частка становитиме 52 %. Значна частка приросту продукції

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Н. М. Вдовенко

аквакультури припадає на прісноводні види – короп, сом (у тому числі пангасіус), тилapia. Тому для України це унікальна можливість зайняти своє місце у світовій торгівлі рибною продукцією. Проте українським товаровиробникам через нерівні умови конкуренції складно господарювати з їх іноземними конкурентами, які у розвинених країнах мають істотну фінансову підтримку держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Неоціненна роль як рибальства, так і аквакультури у забезпеченні продовольчої безпеки країни спонукає вчених до опрацювання основних засад її становлення й переходу до динамічного розвитку в умовах глобальних трансформаційних процесів. Вагомий внесок у теоретичні й практичні дослідження становлення та розвитку рибного господарства зробили вітчизняні й зарубіжні вчені Н. Вдовенко [1; 6; 8], С. Алимов [2], М. Стасишен [3], Н. Яркіна, С. Турега [4; 7], М. Холварт [5].

Мета дослідження – визначення напрямів, вивчення тенденцій та обґрунтування можливостей структурних зрушень у рибному господарстві в умовах європейської інтеграції та глобалізації економіки.

Матеріали і методи дослідження. У процесі наукового дослідження було використано як загальнонаукові, так і специфічні методи. Зокрема, групування – для визначення впливу різних чинників на діяльність суб'єктів господарювання в рибному господарстві; системного аналізу – під час аналізу кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього сегментів ринку риби. Графічний метод забезпечував достатню наочність проведених досліджень та отриманих результатів.

Результати дослідження та їх обговорення. Україна здійснює промисел в Чорному та Азовському морях, Світовому океані, а також у внутрішніх водоймах. При здійсненні спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України користувачі складають «Звіт про обсяги вилову водних біоресурсів на «___» _____ 20___ р.». Звіт щомісяця подається до територіальних органів Держрибагентства України. До Державної служби статистики України рибалки подають «Звіт про добування водних біоресурсів».

Для своєчасного надання інформації про здійснення територіальними органами Держрибагентства контролюючих та наглядових функцій з охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства, керівники територіальних органів Держрибагентства повинні надавати інформацію та звіти до Управління охорони водних біоресурсів, регулювання рибальства та іхтіології Держрибагентства, а саме: інформацію про освоєння лімітів та прогнозів допустимого спеціального використання водних біоресурсів, про обсяги спеціального використання водних біоресурсів користувачами – щомісяця до 10 числа, наступного за звітним (з наростаючим підсумком); інформацію про обсяги відтворення молоді водних біоресурсів у природні водойми, про обсяги зариблення (вселення) молоді водних біоресурсів при здійсненні рибогосподарської діяльності у спеціаль-

них товарних рибних господарствах, про обсяги зариблення (вселення) молоді водних біоресурсів при експлуатації водного об'єкта за науково-біологічними обґрунтуваннями та про обсяги зариблення (вселення) молоді водних біоресурсів у культурних рибних господарствах – щомісяця (у період здійснення випуску) до 10 числа, наступного за звітним (з наростаючим підсумком); інформацію про перевірки рибозахисних пристроїв, водо-забірних та водопропускних споруд, про здійснення любительського та спортивного рибальства на водоймах загального користування в межах контролю Управління (для прісноводних водойм) та про здійснення любительського та спортивного рибальства на водоймах загального користування в межах контролю Управління (для морських акваторій) – двічі на рік, до 10 липня та до 10 січня.

Спеціальне використання водних біоресурсів здійснюється шляхом їх вилучення з природного середовища. Промисловим виловом водних біоресурсів в Азово-Чорноморському басейні займається 432 користувачі (рибалки) різних форм власності. Основу промислу становлять види риб, які відображені на рис. 1.

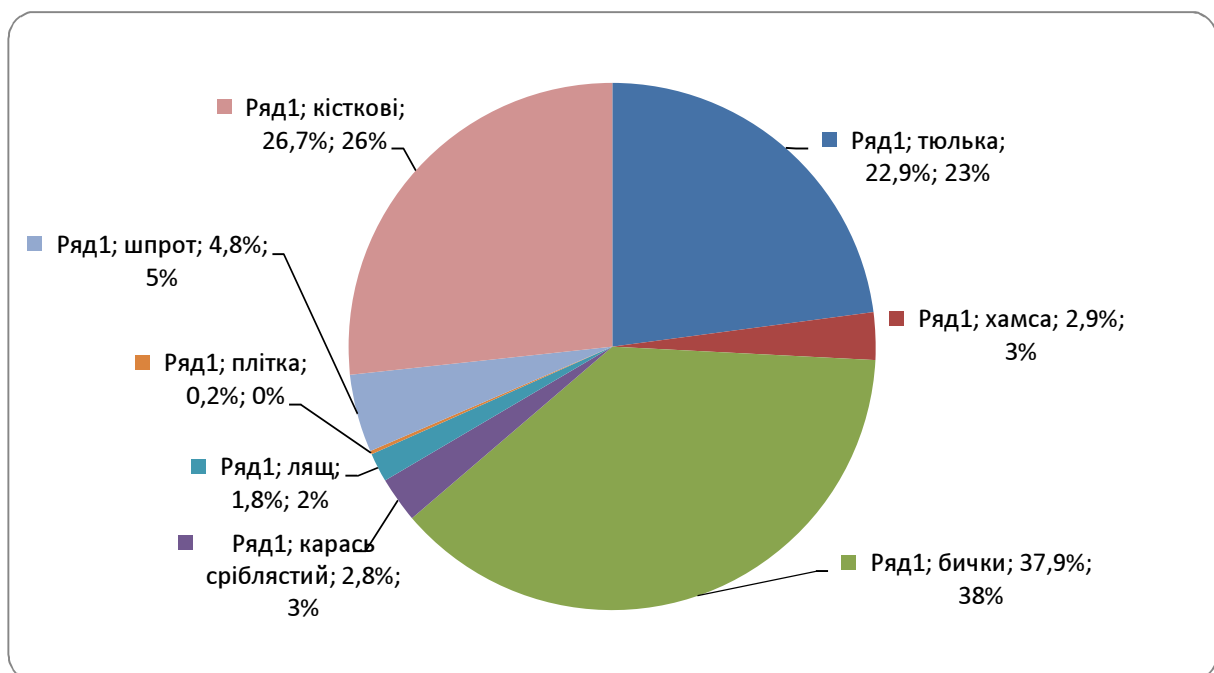

Рис. 1. Промисловий вилов водних біоресурсів в Азово-Чорноморському басейні у 2015 році

Як видно з рис. 1, основу вилову у 2015 р. становлять лише малоцінні види риб. Серед них: тюлька – 12,1 тис. т, бички – 18,2, карась сріблястий – 3,3, лящ – 2,7, плітка – 2,2, шпрот – 2,2 тис. тонн. Це є наслідком зменшення обсягів промислових запасів цінних видів риб та анексією Криму. Також, порівняно з 2013 р., у 2015 р. обсяги вилову хамси зменшилися у 27 разів, шпроту – у 5,7 раза, тюльки – у 16,4 раза.

Аналізуючи показники вилову чорноморської креветки видно збільшення обсягів вилову до 0,243 тис. т у 2015 р. проти 0,124 тис. т у

2013 р. Зазначений вид є перспективним і відіграє зростаючу роль у прибережному рибальстві України. Проблемою є відсутність обліку риби, виловленої рибалками-аматорами. На сьогодні взагалі в даному сегменті відсутня звітність про виловлену рибу рибалками-аматорами, механізм обліку кількості рибалок-аматорів та обсяги вилову ними риби. У внутрішніх водоймах, окрім промислового рибальства, виловом риби займаються у спеціальних товарних рибних господарствах (СТРГ), на основі науково-біологічних обґрунтувань.

Дані про вилучення водних біоресурсів щомісяця подаються до територіальних органів Держрибагентства України як інформація про вилучення водних біоресурсів у спеціальних товарних рибних господарствах (СТРГ), про вилучення водних біоресурсів за науково-біологічними обґрунтуваннями (НБО), про вилучення водних біоресурсів у культурно-рибних господарствах (КРГ) – щомісяця до 10 числа, наступного за звітним (із наростаючим підсумком). У 2015 р. рибалки у СТРГ виловили 6,9 тис. т водних біоресурсів (рис. 2).

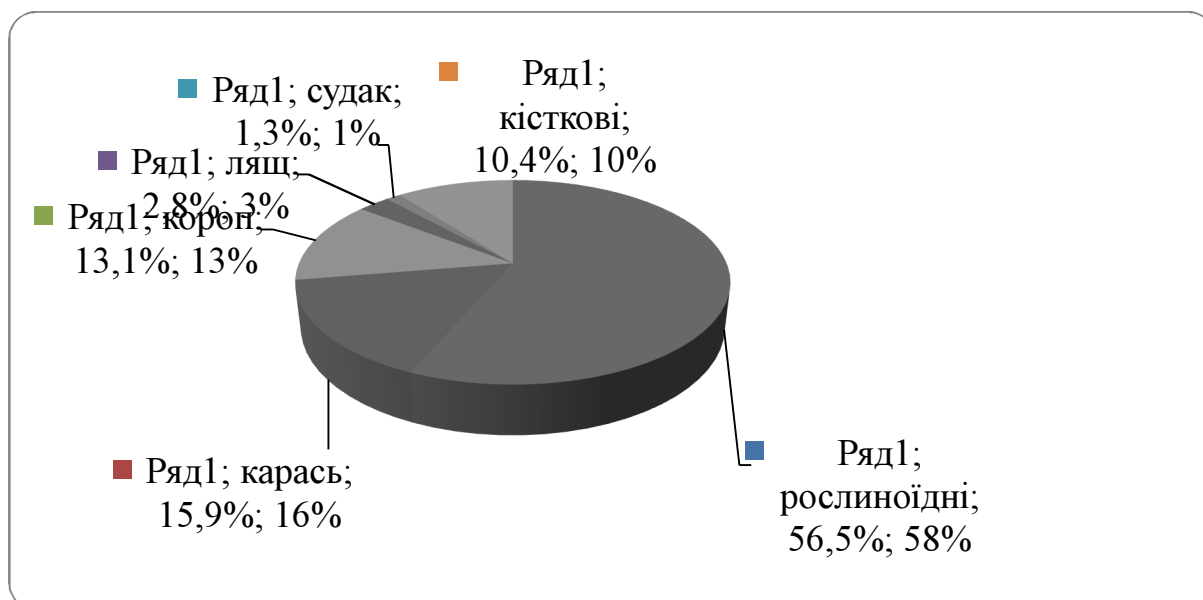

Рис. 2. Вилов водних біоресурсів у СТРГ у 2015 році

Як видно з рис. 3, основу вилову у СТРГ у 2015 р. становлять рослинні риби далекосхідного комплексу – 3,9 тис. т, короп – 0,9, карась – 1,1, судак – 0,09, лящ – 0,2 тис. т. Це є результатом зариблення водних об'єктів за кошти користувачів, що здійснюють промисел.

У Світовому океані рибпромислові судна працюють у таких регіонах: FISHING AREA CODE – 48, 41, 88. Океанічний промисел становить 15,8 тис. т. У Світовому океані промисел здійснює 2 підприємства: АРК «Придунайська Нива», ТОВ «СРДК» (табл. 1).

Найбільш цінними видами, що видобуваються є антарктичний криль, патагонський кликач, антарктичний кликач. Обсяги вилову криля у 2015 р. становлять 13,4 тис. т, що на 4,2 тис. т більше, ніж у 2014 р., і на

8,7 тис. т більше, ніж у 2013 р. До основних риболовецьких регіонів України належить Азово-Чорноморський басейн, де у 2014 р. було виловлено 22,2 тис. т риби. Зокрема, у Запорізькій області – 16,2 тис. т, Одеській – 3,3, Миколаївській – 1,4 тис. т. Вилов у внутрішніх водоймах за 2014 р. припав передусім на Черкаську (6,2 тис. т), Одеську (5,5 тис. т) та Вінницьку (2,3 тис. т) області. Загальний вилов риби у внутрішніх водоймах по Україні в 2014 р. становив 39,6 тис. т, а в 2015 р. – 38,5 тис. т. Через анексію Криму Україна втратила близько 65 % вилову. У 2013 р. обсяг вилову, з урахуванням Криму, становив близько 225,8 тис. т, а у 2014 р. (без Криму) – 91,2 тис. т, у 2015 р. – 88,6 тис. т.

1. Вилов водних біоресурсів підприємствами України у Світовому океані

Назва підприємств / суден	2014	2015	Відхилення (+; -)	%
1 АРК «Придунайська Нива»				
ТОВ «Антарктика»				
РКТ-С «Море Содружества»	9197,0	13413,0	4216,0	145,8
2.ТОВ «СРДК»	9850,4	1032,2	-8818,2	10,5
БАТМ «Рибалка Севастополя»				
БАТМ «Київська Русь»	10412,2	1394,7	-9017,5	13,4
Усього	29459,6	15839,9	-13619,7	53,8

Для отримання повної інформації від рибницьких господарств організовано облік виробничих процесів і зведений облік вирощеної товарної риби, рибопосадкового матеріалу та інших водних біоресурсів. Вперше у 2012 р. розроблено і впроваджено форму адміністративної звітності № 1А-риба (річна) «Виробництво продукції аквакультури за 20_ р.» та Інструкцію щодо її заповнення згідно з абзацем 26 статті 9 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів». Форму звітності № 1А–риба (річна) «Виробництво продукції аквакультури за 20_ р.» суб'єкти господарювання подають центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства в обов'язковому порядку. Усі показники звіту повинні бути взаємоузгоджені, достовірні та обґрунтовані документами, які оформлені в установленому законодавством порядку.

Форма звітності № 1А–риба (річна) «Виробництво продукції аквакультури за 20_ р.» складається з розділів: I «Баланс площ виробничих потужностей водних об'єктів за звітний рік»; II «Наявність ремонтно-маточного поголів'я»; III «Вирощування рибопосадкового матеріалу»; IV «Вирощування товарної продукції»; V «Вилов товарної продукції»; VI «Витрати кормів та внесення добрив»; VII «Економічні показники виробництва продукції аквакультури».

Форма № 1А-риба заповнюється на підставі даних спеціальних форм первинної документації для суб'єктів рибного господарства у галузі аквакультури.

Крім розведення риби для продовольчих цілей, аквакультура штучних водойм відіграє важливу роль у виробництві рибопосадкового матеріалу для

зариблення водойм. В Україні існує чотири державні установи, які щороку проводять роботи з відтворення та випуску молоді різних видів риби у рибогосподарські водні об'єкти України: ДУ «Рибоводний завод «Лопушно» (Чернівецька область); Державна установа «Херсонський експериментальний завод по розведенню молоді частикових риби»; Державна установа «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод імені академіка С. Т. Артющика» (Херсонська область); Державна установа «Новокаховський рибоводний завод частикових риби», Херсонська обл. Державні рибовідтворювальні комплекси здійснюють зариблення водних об'єктів різними видами риби, наведеними в табл. 2.

2. Результати зариблення державними рибовідтворювальними комплексами внутрішніх водойм та Азово-Чорноморського басейну у 2015 році

Виробництво		Кількість личинок	
Назва, види риби	Наукова назва	всього, тис. шт	вселено у водойми
Короп (вік 0+)	Cyprinus carpio	1243,4	1243,4
Короп (вік 1+)	Cyprinus carpio	419,2	419,2
Білий товстолобик (вік 0 +)	Hypophthalmichthys molitrix	3688,6	3688,6
	Hypophthalmichthys molitrix	765,4	765,4
Білий товстолобик (вік 1 +)	Ctenopharyngodon idellus	645,8	645,8
Білий амур (вік 0 +)	Ctenopharyngodon idellus	136,2	136,2
Білий амур (вік 1 +)	Sander lucioperca	111,2	111,2
Судак (молодь)	Esox lucius	954,3	954,3
Щука (мальки)	Esox lucius	25,9	25,9
Щука (молодь)	Silurus glanis	10,4	10,4
Сом (мальки)	Acipenser ruthenus	1467,5	1467,5
Стерлядь (мальки)	Salmo trutta	60,4	60,4
Форель струмкова (молодь)			

Висновки і перспективи. Таким чином, проведені дослідження дають можливість зробити висновки, певні узагальнення та намітити шляхи вирішення актуальних проблем:

1. Статистична інформація по морській аквакультурі в Україні відсутня. Тому необхідно запровадити збір статистичних даних по морській аквакультурі; розробити звітність по морській аквакультурі, а також спеціальні форми первинної документації для заповнення рибницькими підприємствами галузі.

2. Необхідно вдосконалити механізм дорахунку обсягів надходження на ринок продукції аквакультури. Зазначене є наслідком того, що офіційною статистикою не охоплений повний обсяг надходження на внутрішній ринок продукції аквакультури з фермерських ставових господарств. Також слід

доопрацювати форму звітності № 1А–риба (річна) «Виробництво продукції аквакультури за 20_ р.» для отримання інформації по видах риби, а не по родинях. Зокрема, нині у показнику вилову корошових містяться дані як коропа, так і карася. Тут різні складові для вирощування, тому ці показники доцільно в майбутньому висвітлювати й позиціонувати окремо.

Список літератури

1. Вдовенко Н. М. Регуляторна політика держави і механізми її реалізації в перспективних галузях економіки, пов'язаних із рибним господарством / Н. М. Вдовенко // Економіка розвитку. – 2014. – № 3 (71). – С. 9–14.
2. Алимов С. І. Рибне господарство України: стан і перспективи / С. І. Алимов. – К. : Вища освіта, 2003. – 335 с.
3. Стасишен М. С. Екологобалансований розвиток рибогосподарського комплексу України : монографія / М. С. Стасишен. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 323 с.
4. Яркіна Н. Державна політика розвитку рибного господарства України: передумови та цілі формування / Н. Яркіна, С. Турега // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3. – С. 29–34.
5. Halwart M. Cage aquaculture – Regional reviews and global overview / M. Halwart, D. Soto, J. Arthur. – FAO Fisheries Technical Paper. – № 498. Rome, FAO, 2010. – 240 p.
6. Вдовенко Н. М. Державне регулювання розвитку аквакультури в Україні : монографія / Н. М. Вдовенко. – К. : Кондор-Видавництво, 2013. – 464 с.
7. Підвищення конкурентного потенціалу підприємств рибної галузі шляхом формування ефективного механізму управління рибним господарством / Н. Яркіна // Науково-практичні проблеми розвитку економічних систем : зб. наук. праць. – Хмельницький : ХНУ, 2013. – № 1. – С. 108–111.
8. Vdovenko N. M. Mechanisms of regulatory policy application in agriculture / N. Vdovenko // Економічний часопис XXI. – 2015. – № 5–6. – С. 53–56.

References

1. Vdovenko, N. M. (2014). Regulatorna polituka derjavy i mexanizmy ii realizazii v perspektivnych galuzach ekonomiku, povazanuch z rubnum gospodarstvom / N. Vdovenko // Ekonomika rozvitky, 3 (71), 9–14.
2. Alymov, S. I. (2003). Rybne gospodarstvo Ukrayiny : stan I perspektivy / S. I. Alymov. – K : Vyshcha osvita, 335.
3. Stasishen, N. S. (2010). Ekologobalansovaniy rozvytok rybogospodarskogo kompleksu Ukrainy : monografia / N. S. Stasishen. – K. : RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 323.
4. Yarkina, N. (2013). Derjavna polituka rozvytky ribnogo gospodarstva Ukrainy: peredumovi ta zili formuvania / N. Yarkina, S. Turega // Stalui rozvytok ekonomiki, 3, 29–34.
5. Halwart, M. (2010). Cage aquaculture – Regional reviews and global overview / M. Halwart, D. Soto, J. Arthur. – FAO Fisheries Technical Paper. – № 498. Rome, FAO, 240.
6. Vdovenko, N. M. (2013). Derjavne reguluvanna rozvytky akvakultury v Ukraini: monografia / N. M. Vdovenko. – K. : Kondor, 464.
7. Yarkina, N. (2013). Pidvijenja konkurentnogo potenzialy pidpriemstv rubnoi galuzi shlahom formuvania effektivnogo mehanizmu upravlinia rybnim

gospodarstvom / N. Yarkina // Naukovo-praktichni problem rozvytky ekonomichnich system : [zb. nauk. prats]. – Hmel'nyzkiy, 1, 108–111.

8. Vdovenko, N. M. (2015). Mechanisms of regulatory policy application in agriculture / N. Vdovenko // Ekonomichnyi chasopys XXI, 5–6, 53–56.

СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ И СТРУКТУРНЫЕ СДВИГИ В РЫБНОМ ХОЗЯЙСТВЕ УКРАИНЫ

С. С. Шепелев

Аннотация. *Определены направления, изучены тенденции и обоснованы возможности структурных сдвигов в рыбном хозяйстве в условиях европейской интеграции и глобализации экономики. Предложено вести сбор данных по морской аквакультуре, разработать отчетность, а также специальные формы первичной документации для заполнения рыбноводческими предприятиями отрасли. Доказана необходимость доработки формы отчетности № 1А–рыба (годовая) «Производство продукции аквакультуры за 20_ г.» для получения информации по видам рыбы, а не по семьям с учетом представления данных Департаменту рыбного хозяйства и аквакультуры ФАО ООН.*

Ключевые слова: *отрасль, глобализация, аграрный сектор, рыбное хозяйство, европейская интеграция*

THE STATE, DEVELOPMENT TRENDS AND STRUCTURAL CHANGES IN THE FISHERIES OF UKRAINE

S. S. Shepelev

Abstract. *The article defines the directions, studied the trends and substantiates the possibility of structural changes in fisheries in the context of European integration and economic globalization. Proposed to introduce data collection for marine aquaculture, develop reporting and special forms of primary documentation to fill the fish enterprises of the region. The necessity of the revision of the report 1A–fish (ryba) (annual) «Aquaculture Production for the 20_» for information on the types of fish, not families considering submitting to the Department of Fisheries and Aquaculture FAO.*

Keywords: *industry, globalization, agriculture, fisheries, European integration*